

ANTIREVOLUTIONAIRE STAATKUNDE

MAANDELIJKSCH ORGAAN VAN DE
DR ABRAHAM KUYPERSTICHTING
TER BEVORDERING VAN DE STUDIE DER
ANTIREVOLUTIONAIRE BEGINSELEN

ONDER REDACTIE VAN

Prof. Mr. A. ANEMA - Mr. Dr. E. J. BEUMER - Dr. H. COLIJN

Mr. H. A. DAMBRINK - Prof. Dr. H. DOOYEWEERD

Ds. J. JONGELEEN - Dr. J. W. NOTEBOOM

Prof. Mr. V. H. RUTGERS - J. SCHOUTEN

Prof. Dr. J. SEVERIJN

16de JAARGANG

JANUARI 1940

INHOUD VAN DIT NUMMER

MUSSOLINI'S REDE VAN 14 NOVEMBER 1933 OVER DEN
CORPORATIEVEN STAAT, door A. JANSE 1

DE VERBINDENDVERKLARING VAN COLLECTIEVE CON-
TRACTEN IN DE PRACTIJK, I, door MR. P. BORST . 18

HET RECHT DER STATEN-GENERAAL OM VAN DE MINIS-
TERS INLICHTINGEN TE VRAGEN, door DR. H. F. J.
WESTERVELD 25

VRAAG EN ANTWOORD. Adviezenrubriek 39

*Kabinetscrisis 1939; onjuist beroep op Dr. Kuyper
en Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman; minister-
schap en partijmandaat; Mr. Lohman en de A. R.
Partij).*

ONTVANGEN BOEKEN EN GESCHRIFTEN 48

J. H. KOK N.V.
KAMPEN

LIJST VAN MEDEWERKERS.

DR. C. BEEKENKAMP - MR. H. BIJLEVELD - MR. A. VAN
DER DEURE - PROF. DR. P. A. DIEPENHORST - MR. DR. J.
DONNER - PROF. MR. P. S. GERBRANDY - PROF. DR. A.
GOSLINGA - DS. M. VAN GRIEKEN - MR. G. H. A. GROS-
HEIDE JR. - PROF. DR. G. M. DEN HARTOGH - MR. TJ. DE
JONG - P. KEULEMANS - PROF. DR. H. H. KUYPER - DR. J.
A. NEDERBRAGT - PROF. DR. J. RIDDERBOS - PROF. DR. A. A.
VAN SCHELVEN - C. SMEENK - PROF. DR. Z. W. SNELLER
MR. J. TERPSTRA - PROF. DR. D. H. TH. VOLLENHOVEN
MR. S. DE VRIES - DR. J. J. DE WAAL MALEFIJT - MR. J. A.
DE WILDE.

MEDEWERKERS IN HET BUITENLAND.

- Voor Hongarije: PROF. DR. J. SEBESTYEN, Ulloi utca 121,
BUDAPEST.
- „ Oostenrijk: PROF. DR. I. BOHATEC, Pyrkergrasse 28.
WEENEN.
- „ Zwitserland: DS. RUD. GROB, Sudstrasse 120, ZÜRICH.
DR. CHARLES SCHULE, ERLNBACH (Zurich).
- „ Duitschland: DR. W. KOLFHAUS, VLOTO AN DER WESER.
- „ N. Amerika: DR. HENRY BEETS, GRAND RAPIDS.
DR. ALBERT HYMA, ANN ARBOR, MICH.
(U. S. A.).
- „ Frankrijk: PROF. A. LECERF, PARIS VIII,
Rue des Saints Pères 54.
- „ Zuid-Afrika: L. J. DU PLESSIS M.A., Noordburg,
POTCHEFSTROOM (TRANSVAAL).

MUSSOLINI'S REDE VAN 14 NOVEMBER 1933 OVER DEN CORPORATIEVEN STAAT

DOOR

A. JANSE.

In de Italiaansche litteratuur over de corporatieve economie van het fascisme wordt telkens verwezen naar de redevoering van MUSSOLINI, die hij op 14 Nov. 1933 te Rome heeft gehouden voor den *Consiglio Nazionale delle Corporazione*, d. w. z. den Grooten Nationalen Raad van maatschappelijk-economische corporaties.

Het was een indrukwekkende vergadering.

Immers daar waren bijeen:

in de eerste plaats *de regering*, in den persoon van den regeerings-chef, MUSSOLINI.

Verder was daar ten tweede de leiding der groote nationale fascistische partij, de *Partito Nazionale Fascista*, practisch de eenige partij in het land.

Dan zaten daar ten derde de afgevaardigden van de 22 groote nationale economische corporaties, elk vertegenwoordigende een grooten tak van maatschappelijk leven.

Daar is bijv. de corporatie van den korenbouw, de eerste in de rij. Zij bestaat uit den president en 36 leden, als volgt samengesteld: ten eerste *drie* leden van de partij, ten tweede 5 boeren en 5 landarbeiders, ten derde 1 dorscher en een arbeider, ten vierde 3 werkgevers en 3 werknemers uit het molenaarsbedrijf, ten vijfde 1 bakker en 1 bakkersknecht, ten zesde 3 graanhandelaars en 3 knechts, ten zevende 1 broodconsument, ten achtste een gediplomeerd landbouwkundige en ten negende een handwerker die te maken heeft met het korenbouwcomplex.

Deze corporatie heeft het geheele nationale korencomplex van Italië te verzorgen.

Een andere corporatie is die van den tuinbouw en al wat er mee samenhangt.

Verder waren op die vergadering tegenwoordig de corporaties van wijnbouw, olijvenbouw, suiker, veeteelt, boschbouw, textiel, metaalnijverheid, chemische vakken, confectie, papier (omvattende papierindustrie, drukkers, uitgevers, schrijvers, kranten, journalisten, boekhandelaars, elk met werkgevers en werknemers bij elkaar, tezamen een president en 30 leden, drie partij-mannen voorop). Verder steenhouwers, bouwbedrijven, gas en waterleiding en electriciteit, glas en aardewerk, verzekering en credietwezen, vrije beroepen en kunsten, zeevaart en luchtverkeer, binnenlandsche expeditie, schouwburgwezen en, als 22ste, hotelbedrijven.

Het gansche Italiaansche maatschappelijk bedrijf kwam hier dus tezamen in zijn hoofdbesturen. Want de mannen die hier zaten, waren de afgevaardigden van lagere confederaties, die zelf weer fungeerden als hoofdbestuur van een groot aantal vakorganisaties en syndicaten waarbij werkgevers en werknemers elk hun eigen organisatie hebben. Zoo omvat de confederatie van landbouwers a. grondeigenaars en groote pachters, die zelf 't bedrijf leiden, b. de grondeigenaars, die 't land verpachten, c. de kleine boeren, d. de bedrijfsleiders op groote bedrijven van een ander.

De landarbeidersconfederatie heeft ook vier vakorganisaties: a. de technisch geschoolde arbeiders, b. de halfpachters, c. de daglooners, d. de arbeiders die zich specialiseerden op een bepaald deel van landbouw en veeteelt of boschbedrijf.

Al deze organisaties hebben hun provinciale en plaatselijke afdelingen.

Zooals van ons hart het bloed stroomt naar alle deelen van ons lichaam, en vandaar terug, zoo drijft in deze organisatie van het maatschappelijk leven van boven af tot in het kleinste dorpje — en van daaruit terug tot in den grooten Consiglio Nazionale delle Corporazione één geest van samenwerking, die alle tegenstellingen van belangen en alle moeilijkheden wenscht te overwinnen en die desnoods daarvoor doet lijden — ja, die bij zijn opkomst vele jonge mannen heeft gedreven om hun bloed te geven voor de groote zaak . . . de geest van het fascisme, die Italië weer groot zal maken. De historie van de *Partito Nazionale Fascista* is met bloed geschreven en deze geest ontziet geen bloed en geen ontbering — velen

zijn bereid om te lijden voor *het groote geheel*, dat „Italië” heet.

Onder stormachtige toejuiching van deze vergadering heeft de Regeeringschef zijn beroemde rede gesproken, een rede van groote revolutionaire kracht. Ik wil deze rede hier weergeven, doch om haar recht te kunnen verstaan moeten wij vooraf nog enkele dingen opmerken.

Ten eerste: we zijn hier in Rome, de stad met het beroemde verleden van het Romeinsche Imperium, de hoofdstad van Italië, dat na den val van het Romeinsche Rijk verbrokkeld is en dat sindsdien zijn gebied zag verdeeld onder Oostenrijksche, Fransche en Spaansche vorstenhuizen, terwijl ook de Paus een Kerkelijken Staat beheerde.

We zijn in Italië, dat tijdens de 19de en 20ste eeuw een groot aantal nationalistische revolutionaire bewegingen heeft gekend, waarbij beroemde revolutionairen als GARIBALDI en D'ANNUNZIO en . . . MUSSOLINI gansche scharen geestdriftige patriotten hebben aangevoerd om te komen tot de eenheid van Italië.

In 1870 verkreeg de koning van Sardinië VICTOR EMANUËL, gesteund door GARIBALDI's vrijescharen de vrucht van deze nationale revoluties. Italië werd voor het eerst na eeuwen één Staat en het oude Rome, waar de puinhopen van machtige Romeinsche bouwwerken nog spreken van de oude wereldheerschappij, werd hoofdstad van het nieuwe Italië.

De tegenwoordige grondwet is nog de oude wet van Sardinië, van 1848 „eeuwig en onherroepelijk”, zooals het heet, en de tegenwoordige monarchale staatsvorm is tezamen met deze grondwet de uitdrukking van de eerbiedwaardige politieke traditie, die het hedendaagsche Italië herinnert aan den eeuwenlangen strijd van deze nationale revoluties, die onder leiding van het Sardinisch koningshuis en met behulp van de volkshelden als GARIBALDI, D'ANNUNZIO en . . . MUSSOLINI tot de eenheid van Italië heeft geleid. Zooals Oranje voor ons beteekent de traditie van onzen strijd voor de burgerlijke rechten van ons volk — zoo spreekt deze grondwet en deze kroon van de nationale revoluties, die Italië herstelden uit de verbrokkeling en bevrijdden van vreemde heerschappij. Om de eenheid van Italië is gevochten, zooals bij ons om de burgerlijke rechten en vrijheden, bovenal om de burgerrechtelijke vrijheden van de kerk van Christus.

Wanneer MUSSOLINI of zijn mannen de revolutie prijzen, dan moet men daarbij niet denken aan de Fransche revolutie of aan de Marxistische, die de eenheid der volken breken of die de internationale proletariërseenheid prediken en de rechten van den aparten mensch doen gelden tegen den Staat of met behulp van den Staat — neen, hier is de nationale eenheid nummer één — en hier gaat de aparte mensch met geestdrift ónder, als hij de natie dienen kan, hier is niet de verheerlijking van humaniteit als wet boven alles in dezen zin: ieder individu heeft absolute rechten op wat men noemt een goed „menschwaardig bestaan” neen, hier heeft het individu geen aparte rechten tegen de groote Eenheid in te brengen. Is in de andere revolutionaire ideologieën de Staat er ter wille van elk individu — hier is elk individu er terwille van het Geheel. Zoo hebben het de vrijescharen van GARIBALDI verstaan en zoo heeft MUSSOLINI het consequent doorgedacht als hij spreekt van den allesbeheerschenden revolutionairen geest van het fascisme.

Dit moeten we goed vasthouden om deze *totale omkeering* van economische, sociale, juridische, ethische en staatkundige *waardebepalingen* te begrijpen. Met de omkeering van den ouden liberalen of socialistischen geest in den fascistischen geest, zijn al de bepalingen van waarden veranderd.

Het individualisme is thans ten doode opgeschreven ¹⁾. Dat individualisme, dat van de zelfgenoegzaamheid van het individu uitgaat. Het vond zijn uitdrukking in economischen zin in de leer van den homo economicus, die zich slechts *door eigenbelang laat leiden* en in die ongebreidelde vrije concurrentie zich *vanzelve schikt in de natuurlijke belangen-harmonie*. 't Bekende liberale stelsel. De staat mag niet ingrijpen. Elk individu is in zichzelf genoegzaam en de Staat is het instrument om te zorgen, dat het elk individu goed gaat in dat *vrije* maatschappelijke leven. *Het recht* is er om dat individu zijn vrijheidssfeer te waarborgen — tenslotte is de autonome vrije persoonlijkheid der individuen de spil waarom alles draait.

Prof. DOOYEWEERD wijst op de historische beteekenis van deze liberale autonomie-gedachte. Wij moeten dat niet vergeten bij onze critiek.

God gaf roepingsmacht tot historievorming aan de Egyptische

en Babylonische cultuur. Iedere richting, hoe Gode-vijandig ook, krijgt naar Gods Raad haar eigen positieve taak te vervullen en zoo heeft ook dit humanistisch individualisme een positieve taak in de Westersche beschaving verricht. Met haar leer van de natuurlijke mensenrechten heeft zij inderdaad het *grondbeginsel* van het zgn. burgerlijke recht tot uitdrukking gebracht in ons Burgerlijk Wetboek, in de erkenning van de burgerrechtelijke vrijheid en gelijkheid der menschen, hoofd voor hoofd.

Maar *dit* vrijheidsbeginsel van den autonomen aparten mensch heeft ten slotte zijn bederf met zich meegedragen — het erkende niet de souvereiniteit in eigen kring van de gemeenschappen. Het individualisme brak in de kerk, brak in den staat, brak in de maatschappij. De oud-liberale leer der staatsonthouding leverde economisch zwakkeren over aan de sterken — de volkswil van de fransche revolutie wist niet te regeeren — de klassenstrijd van de socialistische maatschappij greep naar de staatsmacht om het proletariaat te doen overwinnen en de productie-middelen te socialiseeren.

En zoo kwam de cultuur van het individualistisch liberalisme in een geweldige crisis.

In Italië was op deze wijze alles vastgelopen. De liberaal-socialistische regeering had geen macht meer tegen de communisten, die de fabrieken bezetten. Als de regeering troepen zond naar de oproerige steden, dan doofde de machinist de vuren en vertrok de trein niet. Meermalen moest de politie zich vermommen, anders nam de spoor hen niet mee.

En in deze crisis van de afgoderij met de rechten van den enkelen mensch, die als een god van staat en maatschappij alles kan eischen — is uit reactie die andere afgoderij opgekomen, die de gemeenschap ziet als het meest wezenlijke van elk individu.

Niet dat het mij goed gaat, zegge nu elke Italiaan, maar dat het Italië goed gaat. In Italië's grootheid zal ik ook tenslotte de crisis dezer dagen te boven komen, en moet ik voor Italië vallen, of verhongeren . . . welnu dan, dan heb ik niet tevergeefs geleefd.

Maar als 't zoo staat zal ik alle krachten spannen, en wij allen tezamen zullen met de tanden op elkaar *den* grooten man van onzen Staat volgen — meteen ziende op de historische tradities — verpersoonlijkt in ons koningshuis.

Wanneer wij nu publiceeren, dat de loonen en de huisvesting in Italië op lagen trap staan — als wilden wij beweren, dat het fascisme beter voor de menschen moest zorgen, dan maakt dat natuurlijk geen indruk op deze menschen, want zij leven uit een geheel anderen geest dan wij gewoon zijn te hooren. Zij zullen tal van dingen noemen, waarin *Italië* groot is gebleken in de laatste tientallen jaren. Zij zullen als 't ware gevoelen de roepingsmacht tot historievorming in deze geweldige omkeering der geesten van onzen tijd. Wij leven op een keerpunt der historie. Liberalisme, socialisme, 't humanistisch individualisme, zijn aftandsch. Zij behouden onder het jongere geslacht geen kracht meer.

En 't is een hard en grimmig geslacht — de kleuren zijn niet voor niets *zwart en bloedrood*.

De Volksvertegenwoordigingen werden mede door het autarisch persoonlijkheidsideaal bedorven.

In Italië volgden de regeeringen elkander om het jaar — er was geen kracht om te regeeren, de parlementaire machine liep vast.

In Oct. '22 marcheerde MUSSOLINI met 40.000 fascisten naar Rome en maakte er een einde aan. De Minister wilde Rome verdedigen doch de Koning riep den nationalen revolutionair tot het bewind.

Het volgende jaar gaf MUSSOLINI een nieuwe kieswet. Die groep, die de meeste stemmen had van alle partijen, moest direct $\frac{2}{3}$ van 't aantal zetels krijgen.

Zoo werd de Kamer in meerderheid fascist.

In 1927 weer een nieuwe kieswet. De afgevaardigden werden beroeps-stands-organisatie-afgevaardigden en de regeering stelde uit 1000 candidaten een regeeringslijst van 400 leden. De kiezers konden dan stemmen met ja of neen voor de heele regeeringslijst. En daarmee uit. De Kamer was dus geen orgaan van politieke wilsuiting der kiezers, maar zuivere representatie van het fascistisch regiem.

De wetgevende macht der Kamer werd zóó ingekapseld, dat zij nimmer iets tegen of zonder den hoogsten staatswil van den Regeeringschef zou kunnen doen.

Van politiek meeleven der individuen via de Kamer — in den ouden zin — was dus geen sprake meer. Doch zooveel te meer

politiek meelevende in de subordinitie van alle maatschappelijk en persoonlijk leven onder den Staat bij degenen, die door den nieuwen geest gegrepen waren!

Dit leven van het nieuwe Italië klopte echter niet in die oude organisatie van een politiek parlement — maar zooveel te meer in 't geheel nieuwe, onder fascistische leiding gegroeide, nauw met het volle leven in contact staande corporatieve organisme. Hier „lééfde” de totalitaire Staat in het volksleven.

Grondwet en Kroon zijn waardevolle historische traditie, kostbare museumstukken — aanvurende als prachtige tradities tot nieuwe historievorming.

Maar in die *corporazioni* daar „leeft” Italië.

En daar komt nog iets bij.

Oorlog is bittere werkelijkheid — oorlog is thans een onontkoombaar feit. En daarbij is de economische oorlog een scherp wapen. Dan moet een volk wel *autarkie* in zijn vaandel schrijven.

En om *autarkie* uit te voeren moet de Staat heel het economisch leven als 't ware in de hand trachten te nemen.

Natuurlijk met inachtneming van het particulier ¹initiatief ²) van alle goedwilligen, d. w. z. van allen, die het nut *van het geheel* zoeken. Dat zijn *primo* de fascisten maar óók *secundo* allen die loyaal meewerken met de Overheid, die God over hen plaatste in dezen bangen tijd, ook al kunnen zij den geest der eeuw niet waardeeren, die straks ook weer aan zijn *Staatsafgoderij* de volken den dood zal doen eten — en die de volken rijp maakt voor Gods gericht.

Zooals het voor de Joden in Babel Gods bevel was, dat zij den vrede der stad zouden zoeken, hoewel Babel Gods gericht tegemoet ging, zoo kunnen m. i. ook de geloovige Christenen in de corporaties het beste voor hun land zoeken en loyaal meewerken aan den opbouw van hun volksleven in de gehoorzaamheid aan het gezag. Maar zij mogen niet fascist worden, evenmin als wij in een vorige periode liberaal werden en toch loyaal de liberale regeering steunden.

De Corporazioni zijn voor dezen tijd de geledingen van het Italiaansche volk en daarom — en dit is de groote beteekenis van MUSSOLINI's rede — heeft MUSSOLINI hier aangekondigd, dat de politieke Kamer wel als afgedaan kon beschouwd worden — en

dat men overwoog om haar op te heffen — om dan de *Corporationen* als echte „levende” volksvertegenwoordiging van *dezen* tijd te beschouwen.

Wij geven nu de rede van MUSSOLINI in hoofdzaak weer en onderbreken alleen een enkele maal door een commentaar, die ik tusschen haakjes plaatste.

Wij gebruikten voor de min of meer vrije weergave van de rede de Deutsche uitgave van MUSSOLINI's geschriften en redevoeringen.

In de zitting van den vorigen dag had de Nationale Raad der Corporaties de volgende, door den Regeeringschef ontworpen verklaring onder groote geestdrift aangenomen:

De Nationale Raad der Corporaties beschouwt de corporaties als het instrument, dat onder de hoede van den Staat, de volledige, levende en ééne organisatie der productieve krachten verwerkelijkt terwille van den welstand, de politieke macht en de welvaart van het Italiaansche volk;

(hoort U, de „levende” organisatie tot grootheid van Italië) hij verklaart, dat het aantal der corporaties voor de groote productie-takken in beginsel moet aangepast worden aan de behoeften van het Italiaansche economische leven;

(geen starre organisatie dus, maar „levend”, aangepast aan de behoeften van dag tot dag, geen dwangstelsel van boven af, maar een levend groeiend geheel, door één geest gedreven, en die geest dan ook in absolute alleenheerschappij. Tegen dien geest mag geen hond den bek openen).

De dagorde verklaart dan ook verder:

De Nationale Raad bepaalt, dat de Generale staf van de corporaties moet omvatten de vertegenwoordigers van de Regeering, van de partij, van het kapitaal, van den arbeid en van de techniek.

(U ziet: regeering voorop, dan partij, en dan de rest).

Hij bepaalt als bijzondere taak de corporaties, de vereffening van moeilijkheden en het geven van adviezen, die in gewichtige vragen bindend zijn.

Verder moet de Raad voorschriften geven hoe de Natie als geheel op economisch gebied zal handelen.

(Zooals U ziet een zeer uitgebreide bevoegdheid over een reusachtig stuk volksleven).

Maar — de Raad der Corporaties laat de eindbeslissing over de verdere ontwikkeling der corporaties in politiek en wetgevend opzicht geheel over aan den Grooten fascistischen Raad. (Deze ontwikkeling volgt dus de practijk en de zakelijke situatie op den voet, maar blijft daarbij onder oppertoezicht van den fasc. Raad. Aan den eenen kant zijn de corporaties dus zeer soepel en beweeglijk aangepast aan het leven, niemand kan zeggen hoe zij binnen tien jaar zullen werken — maar er kunnen geen rare dingen mee gebeuren, d. w. z. iets tegen den geest van 't fascisme, iets tegen den allerhoogsten Staat — of tegen de partij, want de heele raad van corporaties is in zijn verdere ontwikkeling aan den Grooten Raad overgeleverd.)

Toen dan deze dagorde was aangenomen kwam den volgenden dag de Regeeringschef op het spreekgestoelte.

Hij begon aldus:

De geestdrift, waarmee gij gisteravond de voorlezing van mijn verklaringen hebt opgenomen, heeft mij vanmorgen doen overleggen of het nu nog wel de moeite waard was om een rede te houden ter toelichting van dit document. Immers, hoe zal ik nader uiteenzetten, wat door U zoo onmiddellijk begrepen is als uitdrukking van Uw diepste overtuiging en wat Uw revolutionairen geest zóó gegrepen heeft.

Toch zal het U allicht interesseeren te weten, door welke gedachten en overleggingen ik tot de formuleering van de Verklaringen van gisteren gekomen ben.

Vooraf echter wil ik deze vergadering mijn hoogsten lof geven, en mijn vreugde over de discussies van gisteren uiten. Alleen geestelijk onrijpe menschen kunnen zich erover verwonderen, dat er bij de geuite meeningen ook tegenstellingen en verschillende schakeeringen zijn gehoord. Dat is onvermijdelijk. (We bemerken dus, dat er verschillende stroomingen en opvattingen onder de fascistischen aan 't woord geweest zijn en dat wijst er op, dat men binnen den kring van den nieuwen geest heusch geen jabroers en marionetten kweekt, zooals wel eens gedacht wordt).

MUSSOLINI gaat voort: ik vind dat verschil van opvattingen zeer noodig. Harmonie is harmonie (hij bedoelt er is toch één geest) en kakophonie is iets geheel anders (hij kon hier verwijzen naar

een parlement, dat zich in den grond boort doordat de eenheid van medewerkers aan 't groote staatswerk ontbreekt — bijv. bij obstructie, dit is een kakaphonie.

Ook (zegt MUSSOLINI) moet er op gelet worden, dat bij de discussie over zulk een netelig probleem als het aanhangige, een ieder niet alleen zijn eigen wetenschappelijke voorbereiding en zijn eigen zieleleven, maar ook zijn eigen temperament in het debat gelden doet.

De meest abstracte filosoof en de meest transcendente metafysiker kan zijn persoonlijk temperament noch verloochenen noch uitschakelen. (Er waren dus nogal temperamentvolle woorden gevallen. Trouwens, hoe kan het anders in een vergadering van Italianen. Intusschen een bewijs, dat hier geen knoet de monden snoerde).

Ook in het publiek worden onderlinge meeningsverschillen besproken. Bij de bespreking van het collectief arbeidscontract in Italië schrijft prof. AGOSTINO LANZILLO over ernstige meeningsverschillen omtrent de normen die voor de scheidsrechters moeten gelden bij het vaststellen van de loonen. De Wet zegt: De actie van het Syndicaat, de verzoenende arbeid van de corporaties en de uitspraak van den scheidsrechter waarborgen dat de loonhoogte zal overeenkomen met de gewone levensbehoeften, met de productiemogelijkheden en met de „Rentabilität der Arbeit”.

LANZILLO zegt: „Over de opvatting van deze grondzuilen van de loonsbepaling is in Italië veel gestreden. Eenigen (overigens zeer weinigen) die prof. ARIAS volgen, hebben deze voorwaarden zoo willen uitleggen, alsof de wet in ieder geval het loon vastgezet had . . . zij hechten groote beteekenis aan het woord waarborgen, in dier voege, dat zij in dit woord een *Rechtsgarantie* van de arbeiders zien. Er bestaat volgens hen zulk een aanspraak (volgens de wet) op loon, dat het verzekerd is wat er ook gebeuren mocht en welke moeilijkheden er ook in bepaalde gevallen mochten komen.” Maar, zegt LANZILLO, de wet heeft uitdrukkelijk elke „algemeine Normierung” willen uitsluiten. Immers: „Arbeidsloon is een rechtvaardig deel van 't Nationaal inkomen en wie kan dát garandeeren op een bepaalde hoogte.” FOSSATI a. b. blz. 80 en 81.

MUSSOLINI gaat verder:

Ik herinner u hier, dat ik op 16 Oct. van het jaar X (dus in '32)

voor duizenden van leiders, die voor het jubileum naar Rome gekomen waren, op de Piazza Venezia, de vraag heb opgeworpen:

Is deze crisis, die ons nu al 4 jaar kwelt en die een maand geleden het 5e jaar inging een crisis binnen een systeem of de crisis van het systeem zelf.

't Was een ernstige vraag, een vraag waarop niet zomaar een antwoord te geven was. Grondig overleg was hier noodig, langdurig overleg, dat zich rekenschap moest geven van alle gegevens.

Thans antwoord ik echter: De crisis is zoo diep in het systeem doorgedrongen, dat zij een crisis van het systeem zelf is geworden. Het is niet meer een acute aanval — het is een constitutie-ziekte.

Thans kunnen wij verklaren, dat de kapitalistische productiewijze overwonnen is en met haar de theorie van het economisch liberalisme, die haar verheerlijkt heeft. Ik wil in groote lijnen een schets geven van de geschiedenis van het kapitalisme in de 19e eeuw.

MUSSOLINI geeft dan een definitie van wat hij onder kapitalisme verstaat. Het is niet „Bourgeoisie”, zegt hij, dus hij neemt de socialistische klassenopvatting niet over. Kapitalisme ziet hij enkel als een bijzondere soort van productiemethode. In zijn volkomensten vorm is kapitalisme een soort massa-productie, die door een geweldig ondernemingskapitaal wordt gefinancierd voor een massaverbruik, dat van nationaal of internationaal nut kan zijn.

MUSSOLINI onderscheidt dan drie perioden in de geschiedenis van deze productiewijze: de dynamische, de statische en de periode van inzinking.

De eerste periode loopt van 1830—1870, het is de bloeitijd van het liberalistisch productie-bedrijf — opkomst der fabrieken, spoorwegen, groote-vaart-lijnen, de steden groeien en de Staat houdt zich ver van dit alles. Hoe minder men in de economie van den staat bemerkt hoe beter. Er waren toen ook oorlogen, maar de volken waren er zoo weer boven op — 8 jaar na den Fransch-Duitschen oorlog hield Frankrijk een wereldtentoonstelling.

Kort na 1870 begon echter de verstarring van dat levenskrachtige kapitalisme.

Nu komt het tijdperk van de kartels en syndicaten, de consortiën en de trusts. Het was het einde van het liberale ideaal der belangenharmonie door vrije concurrentie. Dat liberalisme zag zijn

theorieën falen en het was ten doode opgeschreven. Zelfs Engeland heeft verloochend wat vele jaren traditie van Engelsch politiek-economisch en moreel leven was geweest en heeft zich in de armen geworpen van een steeds sterker wordend protectionisme.

Toen kwam de wereldoorlog, met de inflatie.

De grootkapitalen gingen van millioenen in milliarden over, precies een toren van Babel. Ook in Italië ging het niet goed.

Dit Ultra-kapitalisme ging uit van de utopie van een onbegrensde vermeerdering van gebruik. Het Ultra-kapitalisme moest wel voor alle menschen ter wereld een standaardwieg en standaard speelgoed etc. kunnen maken en afleveren, altijd maar hooger productie door 't grootkapitaal en altijd ruimer afzetgebied. (De bekende Sicknessopstellen zijn een prachtilustratie van dezen Babeltorensgeest).

't Liep mis met dit Ultra-kapitalisme.

En wat ziet men nu?

Als het kapitalisme in nood komt, werpt het zich in de armen van den Staat — de Staat is er terwille van de groote sociale en economische kapitalistische belangen.

En zoo komt het dat er thans geen economisch gebied is, zegt MUSSOLINI, waarin de Staat niet ingrijpen *moet*.

Wanneer wij ons nu aan dit kapitalisme in zijn laatste stadium onderwerpen moesten, dan kwamen wij „de plano” in volle vaart neer bij het Staatskapitalisme, dat niets anders zou zijn dan Staatssocialisme met omgekeerd voortteeken. Zoo zou op een of andere manier toch het nationale economische leven verworden tot een Staatscreatuur.

Dan hebben we hier in Europa nog een bijzondere crisis, dit namelijk, dat Europa zijn economische hegemonie over het verre Oosten verliest. Japan komt naar voren.

Europa zou nog kunnen probeeren het roer der geheele wereld nogmaals te grijpen, maar dan moest er toch een minimum van politieke eenheid worden bereikt.

Maar dan moeten groote ongerechtigheden eerst goedge maakt worden. De Volkenbond faalde. Wat zal ons hier uithelpen?

Thans komt M. tot de vraag: Is Italië een kapitalistisch land?

Verstaan we onder kapitalisme de gezamenlijke cultuur, dan ja, maar bij nader onderzoek van de statistiek omtrent de verschillende econ. categorieën, zegt M. dat Italië *geen* kapitalistisch land is. Immers er zijn $\pm$ 8 miljoen landbouwers, slechts 523.000 industrieelen, 841.000 kooplieden, 724.000 handwerkers, 4 miljoen loonarbeiders, 850.000 dienstboden, 500.000 gewapende macht, politie inbegrepen, 905.000 ambtenaren, renteniers maar 201.000, studeerenden bijna 2 miljoen en 11 miljoen vrouwen, die huisarbeid doen. Dan nog ruim 1,5 miljoen mensen wier beroep niet onder deze categorieën valt.

Hoe gecompliceerd en veelvoudig is dan dit Italiaansche economische leven en hoe onwaar was de verdeling van Marx, die maar twee „klassen” kende.

Mijns inziens moet Italië een land met gemengde economie blijven, met een sterk landbouwbedrijf, dat de grondslag van alles is. Verder een gezonde kleine en middelbare industrie, een Bankwezen dat zich ver houdt van alle speculaties en een handel, die zijn taak vervult.

In mijn verklaring van gister is van de corporaties gezegd, dat zij den welstand en de politieke macht van het volk moeten nastreven.

De politieke macht bevordert den welstand en de welstand bevordert de politiek.

Er moet aldus doende een dag komen, dat de arbeider zeggen kan: Dat ik het heden beter heb dan vroeger, dat dank ik aan de corporatieve organisatie, die de fascistische revolutie geschapen heeft.

Intusschen — in iedere volksgemeenschap is *noodstand* niet te vermijden.

Er zijn altijd mensen, die aan den rand der maatschappij leven. Voor hen moeten er bijzondere inrichtingen zijn. Wat mij echter thans neerdrukt is deze ramp, dat gezonde en krachtige mensen krampachtig en tevergeefs werk zoeken.

Maar wij moeten ons er van doordringen, dat wij niet maar doctrinaire stellingen in practijk brengen, maar levende organisaties vormen, die mettertijd tastbaar resultaat zullen opleveren.

Ik zie niets onbehoorlijks in handhaving van de adviseerende functies van de corporaties. Ook nu is het regel dat de Staat, wanneer hij belangrijke beslissingen nemen wil, de belanghebbenden oproept voor overleg.

Wanneer de opkomst tot overleg verplichtend wordt gesteld, dan zie men daarin geen achteruitgang, want hoe meer de burgers in het staatsbestel mee werken, hoe beter voor de sociale en nationale aspiraties van het fascisme.

Onze Staat is *geen absolute Staat* en zeker geen *absolutistische Staat*, die zich ver van de menschen alleen met *starre en onbuigzame wetten wapent*, zooals wetten onbuigzaam moeten zijn. Onze Staat is een organische en menselijke staat, die deel wil hebben aan het werkelijke leven.

Ook de bureaucratie mag geen scheiding brengen tusschen regeering en volk.

Het punt, dat het meeste opzien baarde in de verklaring van gisteren was het voornemen om den Nationalen Raad het recht van wetgeving te schenken. Enkelen spraken reeds al te voorbarig van het einde der politieke Kamer.

De tegenwoordige Kamer is aan het einde van haar zittingsperiode. De tijd is te kort om haar nu reeds te vervangen. Daarom gaan de verkiezingen voor de nieuwe Kamer gewoon door. Maar op een zeker moment zal de Kamer zelf over haar lot moeten beslissen.

Zijn er fascisten, die daarover nu reeds tranen storten? Zij mogen weten, dat wij hun tranen niet zullen drogen!

Het is zeer wel denkbaar, dat de Nationale Raad van Corporaties de Kamer volledig kan vervangen... die Kamer heeft mij nooit erg aangestaan. In den grond der zaak is zij uit den tijd. Zelfs haar naam: Kamer van afgevaardigden is uit den tijd. Wij vonden dit instituut zoo, toen we aan 't bewind kwamen, maar 't is dwars tegen onze fascistische principes.

De Kamer onderstelt een wereld, die wij vernield hebben — zij veronderstelt een aantal politieke partijen — en zij tast gaarne en vaak de regeering aan.

Sinds wij die veelheid van politieke partijen opgeruimd hebben, heeft de Kamer haar bestaansgrond verloren. De fascistische afgevaardigden zijn over 't algemeen trouw geweest aan hun geloof

en het spreekt voor hun gezonde overtuiging, dat zij zich niet door die omgeving lieten verleiden, waar alles nog van het oude spreekt.

Toen wij 13 Jan. 1923 den Grooten Fascistischen Raad instelden, hebben we toen een bloot instituut geschapen? *Neen, wij hebben op dien dag het politieke liberalisme begraven.* Wij gaven theorie en practijk van het liberalisme den genadestoot en gingen voort op den weg der revolutie.

En vandaag dragen wij het economisch liberalisme ten grave.

De corporaties hebben voor het economische leven dezelfde beteekenis als de partijmilitie en de Groote Raad voor het politieke leven. Het corporatiesysteem is de *gedisciplineerde* en *gecontroleerde* economie.

Dit systeem overwint socialisme en liberalisme en brengt een nieuwe synthese.

Het is merkwaardig, dat tegelijk met de ineenstorting van het kapitalisme ook het socialisme is gebroken. Alle socialistische partijen in Europa kwamen in een crisis. Ik spreek nu niet alleen van Italië en Duitschland, maar ook van de andere landen. Kapitalisme en Socialisme behooren beiden tot hetzelfde tijdperk der historie.

Wij erven van beiden wat levensvatbaarheid heeft. Wij hebben de liberale theorie verworpen, dat arbeid slechts koopwaar is — de economische mensch bestaat niet — altijd werkt de gansche mensch.

Wij hebben revolutie gemaakt. En revolutie is steeds ook van sociaal karakter. Revolutie is niet maar een paleiscomplot of een minister ten val brengen — het is een zeer ernstige zaak.

Tenslotte komt MUSSOLINI tot de vraag:

Kan een corporatief stelsel ook in andere landen toegepast worden!

Hij geeft dan dit merkwaardig antwoord:

Corporatieve oplossingen komen overal naar voren. Maar om dit corporatief systeem volledig, voor het geheele leven — werkelijk revolutionair te doen gelden, moet aan drie voorwaarden voldaan worden.

Ten eerste: Eén enkele partij moet politiek en sociaal leven beheerschen door een geestelijke discipline, die de tegengestelde belangen der enkelingen door het gemeenschappelijk geloof overbrugt.

Maar dat is nog niet genoeg. Er moet *ten tweede* behalve deze partij ook een *totalitaire Staat* zijn, *de Staat die alle energiën, interessen en alle hoopvolle verwachtingen van het volk in zich opneemt*, ze omvormt en tot hooger exponent brengt.

En ook dat is nog niet voldoende.

Er moet ten derde nog de laatste en de gewichtigste voorwaarde worden vervuld:

Men moet in een toestand van ideale hoogspanning leven.

Wij leven in dezen toestand van hoogspanning. En daarom zullen wij al onze scheppingen kracht en vastheid geven — en onze leer in vollen omvang verwerklijken.

Wie kan loochenen, dat deze onze fascistische tijd een toestand van hooge spanning is? Niemand.

Het is de tijd, dat de zege onze wapens gekroond heeft, de tijd dat men nieuwe instellingen geeft, landen wint en steden bouwt.

Hier eindigt de rede.

Zij is werkelijk van imponeerende kracht.

Maar haar god is de totalitaire Staat, die zeer zeker ontzaglijk sterk kan zijn, zoolang de Allerhoogste hem roepingsmacht tot historievorming verleent.

Maar in deze afgodische staatsverheerlijking hooren wij alweder den oproep van den autonomen mensch.

Het groote Babel óók van de nieuwe moderne economie zal vallen als de Zoon des Menschen op de wolken komt en misschien nog eerder. Zijn Rijk zal eeuwig zijn. En Zijn economie zal op recht en waarheid gegrond zijn en niet bij individuen of bij de gemeenschap de grenzen overschrijden.

Christenen kunnen in deze wereld onder elke wettige Overheid loyaal leven — maar zij kunnen niet hun knie buigen voor de goden van hun eeuw. Denk aan Daniel en zijn vrienden in Babel.

Niet voor de oude goden, die men straks voor de mollen en vledermuizen werpt — maar ook niet voor de nieuwe — al zijn ze nóg zoo sterk en al aanbidt de geheele wereld ze.

Ik wilde U een indruk geven van de *sterkte* van het fascisme ook in economisch opzicht — meteen een indruk van 't gevaar, waarin wij ons bevinden.

Hoe licht kan de noodtoestand van staatsoorlogsautarkie worden aangezien voor de blijde lente van een betere wereld.

Wat zal dan de ontnuchtering groot worden.

Laat ons temidden van Gods oordeelen over Christelijk Europa maar veel omhoog zien — ook in economisch opzicht. Zegene de Heere daarbij ook den arbeid van Schriftgehoorzaam wetenschappelijk onderzoek omtrent Gods ordinantie, opdat Gods Koninkrijk ook hier op aarde gediend worde.

¹⁾ Zie vooral: Dr H. DOOYEWEERD, De wijsgeerige achtergrond van de moderne democratische reactie tegen het individualisme. Mededeelingen Ver. v. Calv. Wijsb. IVe jaarg. no. 2 (Nov. '39).

²⁾ MUSSOLINI schreef: De landbouw, als de meest fundamenteele tak van het economische leven, is in zijn structuur voor geen noemenswaardige veranderingen vatbaar. Wij behoeven geen ingrijpende vernieuwingen van de traditioneele vormen van de Italiaansche landbouw. Zij passen goed voor het doel, dat daarin bestaat, het Italiaansche volk de noodige voedingsmiddelen te verzekeren en de industrie eenige grondstoffen te leveren. De landbouw blijft daarom een „Wirtschaft auf privater Basis, die vom Staate diszipliniert und unterstützt wird”, opdat zij steeds hooger productie-gemiddelde bereike. Zij wordt door de corporaties met de geheele overige „Nationalwirtschaft” in overeenstemming gebracht.

Korporative Wirtschaftstheorie, mit Beiträgen von S. E. Benito Mussolini, Bottai, Serpieri (enz.) herausgeg. von Prof Dr Eraldo Fossati. Jena 1938, bl. 2.

LITTERATUUR:

- BENITO MUSSOLINI, *Schriften und Reden*. Verlag Rascher u. Cie. Zürich, Bd. VIII, 1932—'33.
- Dr. HELMUT VOLLWEILER: *Der Staats- und Wirtschaftsaufbau im fascistischen Italien*, Konrad Tritsch Verlag Würzburg-Aumühle, 1938.
- E. FOSSATI u. a., *Korporative Wirtschaftstheorie, Herausgegeben von E. Fossati* met art. van MUSSOLINI, BOTTAI e. a. Gustav Fischer, Jena 1938.
- Dr. J. F. OTTEN, *Het Fascisme*. H. J. Paris, Amsterdam 1928.

DE VERBINDENDVERKLARING VAN COLLECTIEVE CONTRACTEN IN DE PRACTIJK

DOOR

MR. P. BORST.

I.

Den eersten October 1937, het tijdstip van de in werkingtreding der Wet op het algemeen verbindend en onverbindend verklaren van bepalingen van collectieve arbeidsovereenkomsten, kunnen wij ten aanzien van het door mij te behandelen onderwerp beschouwen als de afsluiting van een periode van 35 jaren en het begin van een nieuw tijdvak.

In die eerste 35 jaren — reeds in 1903 hield DR. VAN ZANTEN een pleidooi voor de verbindend-verklaring der C.A.O. ¹⁾ — leefden wij in de sfeer der theorie. Of er verbindend-verklaring moest komen en hoe dat dan zou moeten geschieden, dat waren de twistpunten in een langdurigen en dikwijls fellen strijd. Ik zal den lezer met het relaas daarvan niet vermoeien.

Thans zijn wij in de nieuwe periode, die van de practische toepassing. Dit bepaalt den aard van mijn onderwerp. Daarom nu geen theoretisch betoog, maar een onderzoek naar de practische mogelijkheden, die in de wet liggen verborgen.

Tegenover 35 jaren theorie staan nog slechts 2 jaren praktijk, maar dat is toch zeker voldoende om eenige voorloopige indrukken te verwerken.

Ons zal dus bij ons betoog voortdurend de vraag bezig houden: Is dit een papieren wet zonder veel werkelijken invloed op het sociale leven of is hier iets belangrijks aan het gebeuren? Heeft de wet reële beteekenis?

Dit klemte te meer, omdat men wel eens op het terrein der z.g. organische ordening van al te veel platonische regelingen spreekt.

De Bedrijfsradenwet van 1933, theoretisch vrij ver gaand en zelfs verordenende bevoegdheid inhoudend, slikt diezelfde bevoegdheid weer in door voor haar uitwerking een nadere wet te eischen en tot heden kwam daar niets van. Volgens de jongste uitspraak van den Minister van Sociale Zaken is zulks voorloopig ook niet te verwachten; verleening van verordenende bevoegdheid aan bedrijfsraden staat niet op het program der Regeering.

De Grondwetsherziening van 1938 bracht een geheel nieuw Vijfde Hoofdstuk, Van openbare lichamen voor beroep en bedrijf, met drie voor de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie belangrijke artikelen, maar... de organieke wet, welke aan dit hoofdstuk reële beteekenis moet geven is zelfs nog niet in de maak.

Bedrijfsradenwet en Grondwetsherziening behelzen belangrijke principiële beslissingen, zonder dat in afzienbaren tijd daaraan praktische beteekenis zal worden toegekend.

Des te meer interesseert ons de vraag: Verandert er nu bij *deze* wet, de wet op de verbindend-verklaring der C.A.O., werkelijk iets in het bedrijfsleven? Heeft zij wezenlijk praktische beteekenis en zoo ja, in welken omvang? Ziehier de grondgedachte van mijn onderwerp. De vele vraagstukken, die ik heb te behandelen, zal ik in dit licht bezien.

Eerst zullen wij ons echter moeten oriënteren. Daarom volgt hier in enkele trekken:

- a. een overzicht van de voornaamste artikelen der wet;
- b. het verloop der sedert 1 October 1937 ingediende aanvragen;
- c. de procedure tot het verkrijgen van verbindend-verklaring.

Ad. a.

De belangrijkste bepaling der wet vindt men in het eerste lid van art. 2: „De Minister van Sociale Zaken kan bepalingen van eene collectieve arbeidsovereenkomst, die in het geheele land of in een gedeelte des lands voor eene — naar zijn oordeel belangrijke — meerderheid van de in een bedrijf werkzame personen gelden, in het geheele land of in dat gedeelte des lands algemeen verbindend verklaren.” Die algemeen verbindend-verklaring heeft tot rechtsgevolg, dat deze bepalingen dan verbindend zijn voor alle werkgevers en arbeiders, georganiseerd of niet-georganiseerd, contractanten of niet-contractanten, ten aanzien van arbeidsovereenkom-

sten, die naar den aard van den arbeid, waarop zij betrekking hebben, onder de collectieve arbeidsovereenkomst vallen of zouden vallen.

„Voor den jurist is het een allermerkwaardigst verschijnsel. Bepalingen afkomstig *niet* van een staatsorgaan worden door den Staat algemeen verbindend verklaard; een contractueele regeling gaat gelden voor hen, die dat contract niet sloten, die zelfs niet toetraden tot de vereeniging, die het aanging, zij is voor hen als een wet”²).

criterium is niet meer de vraag of men zelf een overeenkomst heeft gewild, maar de aard van den arbeid, dien men verricht.

Wat onder „meerderheid” moet worden verstaan, wordt ons duidelijk uit een optelsommetje, dat Minister SLINGENBERG in de Tweede Kamer ten beste gaf. Als in een bedrijfstak 50 werkgevers en 1000 arbeiders werkzaam zijn, telt men die getallen bij elkaar en berekent daarvan de volstreckte meerderheid. In casu is dat dus voor de 1050 werkzame personen 526. Van beide groepen afzonderlijk is geen volstreckte meerderheid vereischt.

Het tweede lid van artikel 2 bepaalt den maximumduur van de verbindend-verklaring: twee jaar, tenzij er sprake is van pensioenfondsen, kindertoeslagfondsen e.d., die een meer permanent karakter dragen. Op grond van de Wet op de C.A.O. 1927 zal de Minister echter ook hier aan een tijdsduur zijn gebonden, n.l. maximum vijf jaren.

Zeer belangrijk is het vijfde lid van artikel 2:

„Van de verbindendverklaring zijn uitgesloten bepalingen eener collectieve arbeidsovereenkomst, die ten doel hebben:

a. de beslissing van den rechter omtrent twistgedingen uit te sluiten; (uitsluiting van rechtspraak).

b. dwang uit te oefenen op werkgevers of arbeiders om zich bij eene vakvereeniging van werkgevers of arbeiders aan te sluiten; (uitsluiting van verplicht lidmaatschap).

c. eene ongelijke behandeling van georganiseerden en ongeorganiseerden teweeg te brengen;

d. de arbeiders te betrekken bij de handhaving van regelingen betreffende de prijzen, die voor goederen of diensten door de werkgevers van derden gevorderd zullen worden, en betreffende de voorwaarden, waaronder door de werkgevers aan derden zal worden geleverd”; (uitsluiting van medewerking aan prijstarieven etc.).

Art. 3 behandelt de rechtsvorderingen, die kunnen worden ingesteld tegen den overtreder. Wij snellen met vlugge pas over dit met voetangels en klemmen bezaaide terrein en volstaan met de vermelding, dat de acties naar gelang van haar aard kunnen worden ingesteld door den Bedrijfsraad, de contractanten, gezamenlijk en afzonderlijk, de individueele werkgevers of werknemers en dat deze vorderingen kunnen strekken nu eens tot inroeping der nietigheid, dan weer tot vergoeding van stoffelijke of onstoffelijke schade, dan weer tot nakoming.

Art. 4 geeft aan, op welke wijze verbindendverklaring kan worden aangevraagd en verkregen. Hierop kom ik straks nader terug bij de bespreking der procedure.

In art. 6 e.v. wordt geregeld de onverbindendverklaring. Waar deze gelukkig nog niet in de praktijk is toegepast en mede ter beperking van de stof, zal ik ze verder onbesproken laten.

Art. 10 spreekt van de controle. De Bedrijfsraad kan, indien hij een gegrond vermoeden van een overtreding heeft via den Minister van Sociale Zaken een onderzoek der Arbeidsinspectie uitlokken.

Ad. b. De behandeling der ingekomen aanvragen.

Sedert 1 October 1937 zijn omstreeks 30 aanvragen tot verbindend-verklaring ingediend. Hiervan werden er 5 ingewilligd. Drie er van komen op het credit van de schoenindustrie. Deze is er vlug bij geweest. Drie dagen vóór de wet in werking trad diende zij het verzoek in. Haar activiteit werd beloond met een vlug bescheid. Reeds op 24 December 1937 werd de verbindend-verklaring uitgesproken, welke sindsdien driemaal werd verlengd. De huidige periode loopt af 30 Juni 1940.

De schoenindustrie werd op den voet gevolgd door de typografie. 30 September 1937 diende zij een verzoek in. De behandeling van dit verzoek was nog niet ten einde, toen het contract inmiddels reeds was afgelopen, maar na de aanvankelijke mislukking kon toch een tweede aanvraag succes boeken, zij het na lange voorbereiding. In het voorjaar van 1939 werden de voornaamste bepalingen van deze C.A.O. verbindend verklaard voor het tijdvak van 1 Mei 1939—31 Maart 1940.

No. 3 waren de schilders, die na eveneens aanvankelijk minder succes te hebben gehad, hun wensch vervuld zagen door de verbin-

dend-verklaring voor het tijdvak van 5 Juni tot 31 December 1939.

Op enkele aanvragen werd afwijzend beschikt.

Op 16 December 1938 voor het stucadoorsbedrijf wegens naar het oordeel van den Minister te hoog loonpeil, en op 5 April 1939 voor de chemigrafie op grond van bezwaren van den Minister tegen de beperking van het aantal leerlingen en het niet onderscheid maken in de belooning van stad en platteland. Het allerlaatst voor de Brabantsche steenindustrie, wegens te willekeurige omgrenzing van het territoriale geldingsterrein en daaruit te vreezen extra concurrentie van steenfabrieken in Noord-Limburg.

De overige aanvragen zijn ingetrokken, meestal wegens tijdsverloop der C.A.O., of nog in behandeling.

Ad. c. De procedure.

Thans iets over de procedure, die bij het aanvragen der verbindend-verklaring moet worden gevolgd.

Hierover geeft artikel 4 der wet uitsluitel.

„De verbindendverklaring kan alleen geschieden op verzoek van den bedrijfsraad, of, bij het ontbreken daarvan, op verzoek van één of meer werkgevers of één of meer vereenigingen van werkgevers of arbeiders, die partij zijn bij de collectieve arbeidsovereenkomst.”

Dit verzoek moet aan bepaalde vormvoorschriften voldoen, welke in de Ministeriële Beschikking van 14 September 1937 zijn vastgelegd.

De Minister doet van de indiening van het verzoek mededeeling in de Ned. Staatscourant. Daarbij wordt een termijn bepaald, binnen welken bezwaren schriftelijk bij hem kunnen worden ingebracht.

Vervolgens gaat de zaak om advies naar een Commissie uit den Hoogen Raad van Arbeid. Voorzitter van die Commissie was aanvankelijk Prof. GERBRANDY, die werd opgevolgd door Prof. ROMME.

Interessant is het, de samenstelling dezer Commissie na te gaan. Het aantal vertegenwoordigers van werkgevers- en arbeiderszijde bedraagt elk 4. Dan zijn er nog 4 ambtelijke leden en 6 wetenschappelijke leden. Van de 18 leden vormen dus de werkgevers en werknemersvertegenwoordigers een minderheid en de vertegenwoordigers van het „algemeen belang” de meerderheid. De voorzitter der Commissie benoemt voor elk binnengekomen verzoek een sub-commissie van 3 leden. Voor hetzelfde bedrijf — bij verlenging e. d. — is dit steeds dezelfde sub-commissie.

De aanvrager ontvangt nu een afschrift van de ingekomen bezwaarschriften. Het is als in een proces. De aanvragers hebben door hun verzoek een „conclusie van eisch” ingediend. Daarop reageeren de belanghebbenden-bezwaarden met diverse „conclusiën van antwoord”. Na deze schrifturen volgen de pleidooien, in casu de z.g. „hearing” voor de sub-commissie. De bezwaarden komen op en ook de aanvragers. Het mondeling contact brengt spanning en beweeg. Het is niet de rustige orde als van de pleidooien voor het gerecht. Het is dikwijls een emotioneel gevecht met een wirwar van partijen en belangen. Sommige hearings waren rumoerige vergaderingen. Het bekendst is geworden de z.g. keldervergadering van 25 Februari 1937 (bouwbedrijf).

Dat waren dus de pleidooien, maar hiermede is elke vergelijking met een gewone rechtsprocedure dan ook uit. De verschillen worden te groot. Na de pleidooien komt de raadkamer, het concipieeren van het vonnis. In casu brengt de sub-commissie rapport uit aan de groote Commissie. Dat rapport is rijk van inhoud. Het behelst een concept-advies en eventueel een concept-ministeriële beschikking. Na bespreking van een en ander in de groote Commissie gaan beide stukken, al of niet gewijzigd, naar den Minister.

Is het nu uit? Zet de Minister zijn handtekening onder de concept-beschikking? Allerminst. Het Departement luistert met groote aandacht naar het advies, maar het behoudt zich een zelfstandig oordeel, een zelfstandig onderzoek en zelfstandige nadere besprekingen voor. De procedure voor de Commissie was slechts een inleiding; het zwaartepunt komt nog: de procedure rechtstreeks voor het Departement. Weer zijn conferenties noodig. Zoowel met aanvragers als met sommige bezwaarden. Eindelijk is de rechtsgang voltooid. De gemotiveerde beschikking van den Minister verschijnt in de Staatscourant.

Is het wonder, dat deze procedure, waarbij dikwijls aan veltientallen van bezwaarden op serieuze wijze moet worden recht gedaan, niet al te snel verloopt, ondanks alle activiteit van Commissie en Departement?

Bij de eerste aanvraag van de schoenindustrie in het najaar van 1937 kende de Commissie uit den Hoogen Raad van Arbeid nog geen reglement van orde van 37 artikelen. Alles is toen extra snel gegaan. De typografie was de eerste, die de volle maat kreeg, ruim

anderhalf jaar. Zij had het er dan ook naar gemaakt. 50 bladzijden tekst, vele principiële punten, een landelijk contract. Eén ding heeft deze procedure nog verlengd. Er werd a. h. w. aan art. 4 van de wet nog een lid toegevoegd en een tweede adviesinstantie ingeschakeld: de Economische Raad. Deze moest o. m. adviseeren over het loonniveau. Dat was dubbel-op: De Commissie uit den Hoogen Raad had de aanvraag zoowel van socialen als van economischen kant bezien en nu moest de economische zijde nòg eens onder de loupe. Veelheid van raadslieden is dikwijls onvruchtbaar en zelfs schadelijk.

Wij aarzelen niet een dergelijke inschakeling overbodig en remmend te noemen. Drie instanties, die van den grond af aan de zaak onderzoeken en berapporteren: Hooge Raad, Economische Raad en Departement, dat is minstens één te veel.

Bij dit alles vergete men echter niet, dat het hier gaat om de eerste aanvraag. Bij verlenging wordt alles natuurlijk veel gemakkelijker. Volgens de jongste Memorie van Antwoord op de Begrooting van Sociale Zaken acht de Minister het mogelijk, dat als regel bij dergelijke verlengingen de procedure binnen 2 maanden volledig is afgelopen.

We zijn nu eenigszins georiënteerd. Nu kom ik tot mijn eigenlijk onderwerp. Ik zal trachten den lezer den strijd te schetsen, niet den strijd van 35 jaren om het principe, maar den strijd van twee jaren om de practijk der wet. Om de practijk, d. i. om aan de wet *in haar toepassing* een zoo groot mogelijke en zoo reëel mogelijke beteekenis te geven.

Ik zal trachten, enkele momenten uit dien strijd weer te geven, en wel in drie punten, die voor de toepassing der wet van beslissende beteekenis zijn:

- I. De strijd om het begrip „bedrijf”.
- II. De strijd om de bedrijfsrechtspraak.
- III. De strijd om de contrôle op de naleving.

Wordt vervolgd.

---

¹⁾ Rechtsgeleerd Magazijn 1903, blz. 447 e.v.

²⁾ Prof. Mr. PAUL SCHOLTEN. De beteekenis van de collectieve arbeids-overeenkomst als rechtsinstituut, 1939, blz. 28.

HET RECHT DER STATEN-GENERAAL OM VAN DE MINISTERS INLICHTINGEN TE VRAGEN

DOOR

DR. H. F. J. WESTERVELD.

Inleiding.

Hernieuwde behandeling van de verhouding tusschen volksvertegenwoordiging en Regeering is in den tegenwoordigen tijd geen overbodige zaak. Bij de discussies over de totstandkoming van het vijfde kabinet-COLIJN (Juli 1939) zijn de onjuiste zienswijzen omtrent de verhouding tusschen parlement en Regeering terecht gerekend tot de oorzaken van „de staatkundige misère”, waarin wij ook in Nederland verkeerden. Een goede afbakening van de taak en de bevoegdheden van het parlement eenerzijds en een juiste begrenzing van de taak der Regeering anderzijds kan aan parlement en Regeering slechts ten goede komen en daardoor bijdragen tot ontwikkeling van een krachtig staatsleven.

Nu bestaat — naar a.r. inzicht — de voornaamste taak der Staten-Generaal in het *controleeren* der Regeering. De uitoefening van die taak kan echter alleen dan goed zijn, wanneer de *contrôle-middelen* op de juiste wijze gehanteerd worden. „Het parlement moet het gouvernement anders controleeren, dan een huishoudende vrouw controleert, die het weekboekje der keukenmeid nacijfert”¹). In het Januari-nummer van 1939 van dit tijdschrift besprak ik één dier *contrôle-middelen*, nl. de parlementaire *enquête*; dit opstel is gewijd aan een ander middel, het zgn. *interpellatie-recht* der Staten-Generaal, waarbij intusschen zal blijken, dat dit recht — evenals trouwens het recht van *enquête* — ook betrekking heeft op een ander deel van de werkzaamheden der Kamers, nl. de medewerking aan de *wetgeving*.

In het buitenland.

In de dictatoriaal geregeerde landen is van contrôle vanwege het parlement natuurlijk geen sprake. In Rusland, Italië en Duitschland b.v. zoekt men die contrôle tevergeefs. Al wijst art. 33 van de constitutie van WEIMAR van 1919 wel heen naar een interpellatie-recht, inzooverre dit artikel aan den rijksdag en zijn commissies het recht geeft de aanwezigheid van den rijkskanselier en van iederen rijksminister te verlangen, in bovengenoemd artikel over „De parlementaire enquête” toonde ik reeds aan, dat deze bepaling in het Derde Rijk geheel inhoudloos is geworden.

Hoewel in de staten met *parlementairen* regeeringsvorm het recht om „inlichtingen te vragen” niet altijd met zooveel woorden uitdrukkelijk in een grondwet is opgenomen (b.v. Frankrijk, België, Zweden), wordt dit recht toch in de Reglementen van Orde van de onderscheidene parlementen dier landen zonder meer erkend. Die reglementen kunnen intusschen niet eischen, dat de ministers op de gestelde vragen antwoorden. Treft men een vergelijking tusschen de bepalingen omtrent het recht om inlichtingen te vragen over onderwerpen „vreemd aan de orde van den dag”, zooals die bepalingen in de verschillende R. v. O. zijn uitgewerkt, dan kan men o.a. de volgende conclusies trekken ²⁾:

1°. In tal van staten (b.v. Frankrijk, België en Nederland) is onderscheid gemaakt tusschen vragen omtrent de hoofdzaken van het regeeringsbeleid en vragen omtrent zaken van minder belang; vandaar het onderscheid tusschen *interpellatie*-recht en *vraagrecht*.

2°. De vraag, of het interpellatie-recht behoort *a.* aan de leden der volksvertegenwoordiging individueel, *b.* aan „eenige” leden of *c.* aan de Kamer in haar geheel, wordt verschillend beantwoord. In Frankrijk en België b.v. is het een recht van de leden individueel; in Engeland (vroeger ook in Duitschland en Oostenrijk) moet de interpellatie van verschillende leden uitgaan; in de Scandinavische landen is het een recht van de Kamer. Hoe deze vraag voor Nederland beantwoord moet worden, volgt hieronder.

3°. In alle staten moeten de vragen van te voren schriftelijk worden ingediend, met een opgave van het onderwerp in korte bewoordingen.

4°. In de meeste R. v. O. heeft de Voorzitter der Kamer een groote bevoegdheid met betrekking tot het afwijzen van een inter-

pellatie-aanvraag. Vooral is dit het geval bij het indienen van vragen over zaken van minder belang, dus bij het vraagrecht; b.v. in Engeland en Nederland is die bevoegdheid bij het vraagrecht zeer uitgebreid. In het Britsche parlement geschiedt het stellen dier vragen als regel mondeling, in ons land als regel schriftelijk ³⁾.

5°. Wat betreft de vrijheid van de overige leden van het parlement om bij een interpellatie aan het debat deel te nemen, zijn er twee systemen, nl. een *onbeperkte* vrijheid, zooals in Frankrijk bestaat, en een *beperkte* vrijheid, zooals in België. In laatstgenoemd land geldt de regel, dat bij het onbeantwoord laten van een interpellatie door een minister de interpellant nog één maal gedurende hoogstens een kwartier het woord kan voeren, terwijl bij het wél beantwoorden buiten den interpellant nog slechts drie afgevaardigden aan het debat kunnen deelnemen, ieder gedurende hoogstens één kwartier.

6°. Het besluiten van een interpellatie met een „motie van orde” is als regel toegelaten.

In ons land.

Aangezien ons staatsrecht vóór 1814 op geheel andere gronden berustte en omdat tijdens de Republiek der Vereenigde Nederlanden (1588—1795) de bevoegdheid der hoogere organen, zoowel van de Algemeene Staten als van de Provinciale Staten in het algemeen weinig geregeld was, begin ik met de grondwet van 1814.

Ingevolge de grondwet van 1814 bestond de Staten-Generaal uit één Kamer van 55 leden. Deze Kamer werd door VAN MAANEN, als eerste president van het Hooge Gerechtshof der Vereenigde Nederlanden en lid der commissie-VAN HOGENDORP, in zijn rede in de vergadering der notabelen geschetst als „onafhankelijke vertegenwoordigers der natie, bekleed met het regt en het vermogen, om voor de belangen der ingezetenen op te treden, als gezamentlijk met den Vorst geroepen tot het wetgevend gezag, als bewaarders der grondwet, en echter, niettegenstaande hunne hooge en aanzienlijke betrekking, ongerechtigd om eenig deel te nemen aan de uitvoerende magt.” Eenige bepaling, heenwijzende naar een recht van de volksvertegenwoordigers om inlichtingen te vragen, komt in deze grondwet niet voor, en of zij in „hunne hooge en aanzienlijke betrekking” wel eens inlichtingen gevraagd hebben en

welke die dan waren, is niet bekend, omdat de vergaderingen niet openbaar zijn geweest.

* *
*

Vóór 1848, toen de ministers geen zelfstandige dienaren waren, maar slechts „dienaren des konings”, werd de verhouding tusschen de ministers en de Staten-Generaal in het Koninkrijk der Nederlanden bepaald door den inhoud van art. 91 der grondwet-1815 (art. 93 der grondwet-1840) luidende:

„De hoofden der departementen van algemeen bestuur hebben zitting in de beide Kamers.

Zij hebben alleenlijk eene raadgevende stem, ten ware zij tot leden der vergadering mogten benoemd zijn.”

alsmede door het bepaalde bij een drietal Koninklijke besluiten, van 8 Juni 1820, 20 Januari 1830 en 17 Maart 1841 ⁴⁾).

Volgens de letter der toen geldende grondwet hadden de Staten-Generaal geen recht inlichtingen aan de ministers te vragen, doch — gelet op het natuurlijke van dit recht — maakte de Tweede Kamer er verschillende malen gebruik van, bepaaldelijk door ingekomen verzoekschriften aan de ministers op te zenden. Bij het K. B. van 8 Juni 1820 werd wel aan de hoofden der onderscheidene departementen van algemeen bestuur gelast voort te gaan met het zorgvuldiglijk onderhouden van officieuze mededeelingen met de afdeelingen der beide Kamers, in betrekking tot de ontwerpen van wet bij de Kamers ingediend, maar zij werden tevens gelast, zich voortaan te *onthouden eenige, hetzij officiële, hetzij officieuze mededeelingen aan te nemen*, welke in onmiddellijk verband stonden met, of een gevolg waren van raadplegingen of besluiten van een of andere Kamer der Staten-Generaal ⁵⁾).

Het tweede besluit van 20 Januari 1830 regelde de betrekking, door den minister of commissaris, belast met de ontwikkeling van koninklijke voorstellen van wet, te onderhouden met de centrale afdeeling der beide Kamers, en, desnoods, tengevolge van bijzondere koninklijke machtiging, met een vergadering in comité-generaal. Het derde besluit van 17 Maart 1841 vermeldde een tweetal uitzonderingen op den verbodsregel van het besluit van 1820, nl. één ten opzichte van aanvragen, gesproken uit het onder-

zoek der geloofsbrieven van nieuw gekozen leden, en een andere met betrekking tot toegezonden verzoekschriften, welke door een der beide Kamers aan den minister „eenvoudig mogten zijn genvoveerd.”

Wie kennis neemt van de lectuur uit die dagen met betrekking tot deze verhouding tusschen ministers en volksvertegenwoordiging, bemerkt, dat er weinig instemming met die verhouding bestond ⁶⁾. Het was een tijdvak van geheimzinnigheid en eerst ná de scheiding van België beloofde de Regeering den trouwen Noord-Nederlanders meerdere openhartigheid.

Noch de wensch der Tweede Kamer, geuit bij de behandeling der voorstellen, welke leidden tot de grondwetsherziening van 1840, „dat de ministers hetzij mondeling, hetzij schriftelijk aan de beide Kamers de verlangde inlichtingen zouden geven, waarvan het verleenen niet strijdig kon geoordeeld worden met het belang en de zekerheid van het rijk,” noch het voorstel der negen mannen van 1844, dat een soortgelijke bepaling ⁷⁾ (afkomstig uit de *Proeve tot herziening der grondwet* door THORBECKE in 1840 uitgegeven) bevatte, hadden echter succes. Het duurde tot 1848, eer in de grondwet, met volkomen stilzwijgen der Tweede Kamer, het voorstel der Regeering werd opgenomen (art. 89, lid 2 en lid 3) ⁸⁾:

„Zij geven aan de Kamers, hetzij mondeling, hetzij schriftelijk, de verlangde inlichtingen, waarvan het verleenen niet strijdig kan worden geoordeeld met het belang en de zekerheid van het Rijk, de koloniën en bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen.

Zij kunnen door elke der Kamers worden uitgenoodigd om te dien einde ter vergadering tegenwoordig te zijn” ⁹⁾.

Zoo was dus naast het *recht* van de ministers om inlichtingen te verstrekken (want dit is de beteekenis van de woorden uit het eerste lid van het artikel „De hoofden der ministeriële departementen hebben zitting in de beide Kamers”) ook de *plicht* om inlichtingen te geven grondwettelijk vastgelegd.

Door het aanvaarden van de tegenstelling „Staat” en „Rijk” werd de redactie van lid 1 in 1887 bekort, terwijl in 1922 aan het eerste lid nog de zinsnede werd toegevoegd: „Zij kunnen zich in de vergadering doen bijstaan door de ambtenaren, daartoe door hen aangewezen.” Door deze bepaling werden de ministers in staat gesteld, zich in de vergaderingen der Kamers te doen bij-

staan door ambtenaren, die in het bijzonder met het onderwerp, dat aan de orde is, vertrouwd zijn; een voorschrift, dat noodig was om den bedoelden ambtenaren toegang tot de vergaderingen der Kamers te verschaffen.

Een laatste wijziging onderging het artikel bij de grondwetsherziening in 1938. Het kwam toen als volgt te luiden:

„De ministers hebben zitting in de beide Kamers. Zij hebben als zoodanig alleen eene raadgevende stem. Zij kunnen zich in de vergadering doen bijstaan door de ambtenaren, daartoe door hen aangewezen.

Zij geven aan de Kamers, hetzij mondeling, hetzij schriftelijk, de verlangde inlichtingen, waarvan het verleenen niet strijdig kan worden geoordeeld met het belang van den Staat.

Zij kunnen door elke der Kamers worden uitgenoodigd om te dien einde ter vergadering tegenwoordig te zijn.”

De tegenwoordige redactie houdt rekening niet alleen met de benoeming van ministers, hoofden van ministerieele departementen, maar ook met die van ministers zonder portefeuille (art. 79 G. W.). Voorts onderging het artikel wijziging in verband met de in art. 99 der grondwet uitgesproken onvereinigbaarheid van het ambt van minister met het lidmaatschap der Staten-Generaal.

* * *

De vraag is besproken, of de Staten-Generaal het recht om inlichtingen te vragen ook zouden hebben, indien zulks in de grondwet niet ware bepaald ¹⁰⁾. Wie als voornaamste taak der Staten-Generaal ziet *het controleeren* van de Regeering, moet wel tot de conclusie komen, dat, bij gemis van een grondwettelijke bepaling, dit recht evenzeer bestaat. Ware dit niet zoo, dan zou van de controleerende functie van de volksvertegenwoordiging weinig of niets terecht komen, evenmin als van de vereischte medewerking van de Staten-Generaal bij de totstandkoming van wetten. Men kan de volksvertegenwoordiging niet elk recht of elke plicht betwisten, die niet met zooveel woorden in de grondwet zijn uitgedrukt. Al moge de Regeering zich vóór 1848 op het standpunt gesteld hebben, dat de plicht tot antwoorden niet bestond — getuige de practijk, het recht om inlichtingen te vragen vloeit voort uit het recht van *contrôle*, zooals LOHMAN terecht beweert ¹¹⁾. Onjuist

schijnt mij daarom het betoog van KRANENBURG ¹²⁾, dat bij gebrek van de ministerieele verantwoordelijkheid in de grondwet de plicht tot antwoorden niet mocht worden verondersteld. Juist is wèl, dat de Regeering die plicht in de praktijk zeer had beperkt ¹³⁾ (zie de bovenvermelde Kon. Besluiten).

* * *

Is het recht om inlichtingen te vragen een bevoegdheid der *Kamers* of een bevoegdheid van haar *individueele leden*? Mr. J. HEEMSKERK Azn. ¹⁴⁾ is van meening, dat noch de tekst van het grondwetsartikel, noch zijn geschiedenis eenigen twijfel overlaten, „of de grondwetgever heeft dit belangrijk regt aan de *Kamers in haar geheel willen toekennen*.” LOHMAN ¹⁵⁾ zegt: „Het is de *Kamer* die interpelleert, zij het ook op voorstel of initiatief van een of meer leden. De (grond?)wet zegt het uitdrukkelijk.” KRANENBURG ¹⁶⁾ betoogt eveneens, dat het interpellatie-recht een bevoegdheid der *Kamers* is. DE BOSCH KEMPER ¹⁷⁾ daarentegen wijst er op, dat de grondwet *niet eischt*, dat de inlichtingen door de *Kamers* verlangd moeten worden.

Uit de redactie van het grondwetsartikel (zie boven) volgt, dat de ministers de verlangde inlichtingen *aan de Kamers geven*, maar de grondwet eischt inderdaad *niet*, dat de inlichtingen *door de Kamers verlangd moeten worden*. Nu merkt LOHMAN op, dat uit de geschiedenis van het grondwetsartikel blijkt, dat het *niet* de toekenning van een recht aan de *Kamerleden* beoogde. De Memorie van Toelichting van het wetsontwerp, dat tot de wijziging van 1848 leidde, bevatte bij het voorgestelde artikel de volgende aantekening ¹⁸⁾ :

Het is gebleken, dat de bepaling der Grondwet: „dat de hoofden der ministeriële departementen zitting in de beide Kamers hebben,” niet voldoende was, om het dagelijksch overleg tusschen de Kamers en het ministerie daar te stellen, 't welk in eenen constitutionelen regeringsvorm noodzakelijk is. Aan de eene zijde is nu aan de ministers bevoegdheid gegeven, om zich in alle beraadslaging der Kamers te mengen, en daarbij de belangen der Regeering te verdedigen. Van de andere zijde kan *de Kamer hun inlichtingen vragen* en zijn zij, mits de zekerheid des Rijks en der koloniën daardoor niet worde benadeeld, tot het geven dier inlichtingen verplicht.”

En toch . . . kan niemand aan een Kamerlid het recht betwisten

om inlichtingen te vragen over een zaak, die hem duister is. Nogmaals: wat zou er anders terecht komen van het overleg, dat vereischt is bij de totstandkoming van wetten? Zeker, in *beginsel* behoort het recht om inlichtingen te vragen aan de Kamer zelf, evenals dit het geval is met de andere rechten (recht van amendement, van initiatief, van enquête), maar daaruit volgt niet, dat het lid, dat vraagt, dit eigenlijk doet *in naam van de geheele Kamer*. Dan zou immers de vraagstelling moeten geschieden bij monde van den Voorzitter.

Het recht om inlichtingen te vragen heeft, evenals het recht van enquête, in de eerste plaats de strekking om aan de Staten-Generaal het verkrijgen van betrouwbare gegevens te vergemakkelijken voor de goede uitoefening der *wetgevende* functie; daarnaast is het een middel in de uitoefening der *controleerende* functie van de Staten-Generaal op de executieve organen ¹⁹).

Iets anders is, dat het Reglement van Orde der Kamers bindende regels vaststelt voor het vragen van inlichtingen omtrent „onderwerpen, die vreemd zijn aan de orde van den dag.” Krachtens „het principe van de parlementaire autonomie” ²⁰) heeft de Kamer daartoe het recht, maar . . . de grondwet spreekt niet van dergelijke onderwerpen. Wanneer een lid der Kamer *verlof* van de Kamer behoeft, om te „interpelleeren”, is dit, omdat aan de Kamer de beoordeeling behoort van de vraag, of zij de eenmaal vastgestelde dagorde zal onderbreken (interpellare = onderbreken). Het schijnt mij daarom minder juist, om te zeggen, dat „de Kamer interpelleert” ²¹).

Dat de Voorzitter der Kamer *namens de Kamer* na afloop eener interpellatie de Regeering voor de verstrekte inlichtingen bedankt, is een gevolg van de grondwettelijke bepaling, dat de ministers de verlangde inlichtingen *aan de Kamers* geven. Als argument vóór de stelling, dat „de Kamer interpelleert”, is deze vorm van dankbetuiging niet te bezigen.

Omtrent het toestaan en het houden van „interpellaties in engeren zin” zij nog opgemerkt, dat de volgende regels van lieverlede meer en meer toepassing hebben gevonden:

¹⁰ Over het verleenen van verlof tot het houden van interpellaties wordt in de (een) vergadering ná die, waarin het verlof is gevraagd, beslist.

2° Interpellaties worden niet tezamen met andere zaken, met name wetsontwerpen, behandeld.

3° Interpellaties, betrekking hebbende op onderwerpen, welke binnen korten tijd na het verzoek om te mogen interpelleeren toch ter sprake zullen komen, dan wel onderwerpen betreffende, welke kort te voren zijn besproken, worden niet toegestaan ²²).

* * *

Meermalen eindigt een interpellatie met een *motie van orde*, d. i. een korte verklaring van de Kamer, waarin zij haar meening samenvat onder een handelwijze der Regeering, om dan weder over te gaan tot de orde van den dag, d. w. z. de hervatting der werkzaamheden, welke waren afgebroken door het houden van de interpellatie. Van verschillende zijden ²³) heeft men de bevoegdheid van de Kamers tot zulk een uitspraak bestreden. Als hoofdbezwaren werden aangevoerd:

1° De grondwet heeft aan de Kamers zulk een bevoegdheid niet toegekend, en

2° De motie onderwerpt de Regeering onvoorwaardelijk aan de uitspraak der Kamers.

Het eerste argument is een gevolg van een verkeerde beschouwing van de grondwet. Boven toonde ik reeds aan, dat het onjuist is, om de Kamers slechts die bevoegdheden toe te kennen, welke uitdrukkelijk in de grondwet zijn omschreven. Niemand minder dan DE BOSCH KEMPER, die de bevoegdheid der Kamers tot het stellen van een motie bestrijdt, geeselde die verkeerde grondwetsopvatting als volgt: „Wij beginnen met de opmerking, dat eene wetsuitlegging, die zich alleen aan de letter vastklemt, altijd af te keuren, ten opzichte van eene grondwet nog meer moet verworpen worden. Een grondwet is eene wet, die hoofdbeginselen vaststelt. De woorden, die de grondwetgever gebruikt, zijn slechts beknopte aanduidingen van regten, die niet uit de wet hun bestaan ontleenen, maar die in het staatkundig leven, in de wrijving der maatschappelijke behoeften, tot ontwikkeling zijn gekomen. Eene bloote geschiedenis van eenig artikel is daarom ook onvoldoende. Elk staatkundig regt erlangt zijnen omvang en zijne beperking door andere staatkundige regten... Alle de bepalingen

vormen een geheel, en al was het ook dat de samenhang van het geheel den wetgever, op het oogenblik dat hij de wet terneder schreef, niet altijd voor den geest was, zoo bestaat de waardigheid der regtswetenschap daarin, dat alle afzonderlijke bepalingen in den samenhang van het geheel moeten worden opgenomen" 24).

Het tweede argument miskent de juiste beteekenis van een motie. Met BUYS 25) en LOHMAN 26) ben ik van meening, dat de motie beschouwd moet worden als een „sententia declaratoria”, als een verklaring dus, welke de regeering volkomen bevoegd is naast zich neer te leggen. Doch bovendien: wanneer het juist is, dat de Kamers de bevoegdheid hebben om te oordeelen, dan hebben zij ook de bevoegdheid, om dat oordeel uit te spreken.

Het gebruik van moties, ook niet als besluit eener interpellatie, kan natuurlijk tot *misbruik* leiden. Zoodra de Kamers een motie gaan gebruiken als middel om de regeering voor te schrijven, hoe zij op haar eigen gebied van „regeeren” zal moeten handelen, gaat de volksvertegenwoordiging haar bevoegdheid te buiten. En . . . dan boet zij haar prestige bij het volk in. „Dat volk hoort dan van paarden en wagenen en ruiteren, maar het merkt tevens, dat „het paard feilt ter overwinning,” en door zijn sterkte niet bevrijdt. Het *moet* dan wel gaan vragen: ge hebt dit of dat geëischt, en wanneer komt het nu? Ge hadt toch (soms) een meerderheid voor uw eisch en waarom blijft de vervulling nu uit? Dat uitblijven schaadt niet het gezag der regeering, maar wel dat van het parlement” 27). In de Tweede Kamer waren eens zooveel interpellaties aan de orde en werd er zooveel tijd aan besteed, dat de heer NOLENS, lid der Kamer, op 8 November 1918 het denkbeeld opperde, om naar het voorbeeld van eenige buitenlandsche parlementen, de behandeling van interpellaties te binden aan een bepaalden dag en een bepaalden tijd en tevens om den tijd, dien de interpellant en andere leden er aan konden besteden, te beperken.

Met moties dienen de Kamers zuinig te zijn. Alleen wanneer het om essentiele zaken van het regeeringsbeleid gaat, kan er aanleiding zijn voor Kamers, om van haar meening te doen blijken. Maar dan nog beslist de Regeering en zij alleen, of zij de uitvoering van den wensch der Kamer voor haar verantwoording kan nemen, dan wel of haar dit onmogelijk zal zijn. De volksvertegenwoordiging kome nooit op het terrein der Regeering. Ook interpellatie-

aanvragen behooren uit dit gezichtspunt te worden gezien. Toen de Voorzitter van de Tweede Kamer op 28 November 1939 aan de Kamer voorstelde om niet toe te staan een verzoek van den heer WIJNKOOP om vragen te richten aan de Regeering over de verscherpte blokkade-politiek en haar gevolgen voor Nederland, motiveerde hij zijn voorstel o. a. met deze opmerking: „Vooreerst toch zal alles dienen te worden vermeden wat het karakter zou dragen van inmenging in de bestuurtaak der Regeering, in het bijzonder op het terrein der buitenlandsche politiek”²⁸). Volkomen terecht!

* * *

Omdat de uitoefening van het recht van interpellatie te veel tijd van parlement en Regeering vraagt om het voor zaken van minder belang te hanteeren, is in 1906 in de Reglementen van Orde der beide Kamers het zgn. vraagrecht opgenomen. In de Tweede Kamer geschiedde zulks op voorstel van den heer GOEMAN BORGESIUS. Art. 116 van het R. v. O. der Tweede Kamer bepaalt omtrent dit vraagrecht het volgende:

„Op daartoe bij den aanvang van elke zitting te bepalen dagen en uren kan ieder lid, ook zonder bijzonder verlof der Kamer, naar de bepalingen van de volgende alinea, aan een of meer Ministers vragen doen. Geen ander lid mag daarbij het woord voeren.

Zoodanige vragen moeten kort en duidelijk worden geformuleerd en bij den Voorzitter worden ingediend. Deze deelt die mede aan den betrokken Minister, tenzij bij hem, wegens vorm of inhoud der vragen, tegen toepassing van dit artikel overwegend bezwaar bestaat.

Indien het antwoord door den Minister schriftelijk is ingezonden, heeft geen mondelinge behandeling plaats.

De steller kan echter verzoeken, dat zijne vraag mondeling worde beantwoord. Wanneer de Minister dit verzoek inwilligt, kan de steller der vraag nog kortelijk eene vraag over hetzelfde onderwerp ter opheldering doen en deze op zeer beknopte wijze toelichten. Hij kan daartoe in geen geval langer dan vijf minuten het woord voeren en bij die gelegenheid niet het verlof vragen, bedoeld bij art. 115. Aan andere leden wordt het woord niet verleend.

De vragen worden met de antwoorden, op de wijze door den Voorzitter der Kamer te bepalen, in de Handelingen openbaar gemaakt.”

Naar PIPPEL in zijn bekende commentaar mededeelt, is de tegenwoordige redactie van het vierde lid vastgesteld op 11 Maart 1919.

De invoeging ter zake van het verzoeken om *mondelinge* beantwoording werd door de voorstellers van de wijzigingsvoorstellen van 1919 hiermede gemotiveerd, dat, wanneer de steller der vraag het gegeven antwoord onvoldoende acht, hij zich genoopt kan zien ter zake een interpellatie aan te vragen, maar dat, indien hij gelegenheid heeft nadere opheldering te vragen, die opheldering de reden voor het aanvragen van een interpellatie kan doen vervallen. De voorstellers spraken de verwachting uit, dat alleen voor eenigszins belangrijke vragen mondelinge beantwoording zou worden verzocht.

Van het schriftelijk vragenrecht wordt door de Kamerleden buitengewoon veel gebruik gemaakt. En . . . misbruik! Terecht is opgemerkt, dat het vraagrecht „tot een ziekelijken uitwas is vergroeid” . . . „dat de Regeering onder een voortdurende parlementaire voogdij staat, die haar vraagt: Weet de Minister wel . . . ? Zal de Minister niet . . . ? En die haar voorschrijft wat ze wèl en wat ze niet moet doen.” De uitoefening van dit recht kàn een belangrijke waarborg zijn tegen ambtelijke willekeur en gebrek aan zorg, maar het is niet gegeven om allerlei futiele kwesties te onderzoeken, noch minder om in den vorm van een vraag politieke slimheden of venijnigheden te plaatsen ²⁹).

In welke mate van het recht tot het stellen van „vragen” wordt gebruik gemaakt, blijkt uit de volgende opgave. Het aantal nummers van de gedane vragen en de daarop binnen den gebruikelijken termijn van 30 dagen of later gegeven antwoorden, bedroeg in de zitting 1906/07: 27. In de periode 1907/08 tot en met 1914/15 bleef dat aantal beneden de 100. In de zitting 1915/16 kwam het daar boven (131); het steeg tot 471 en 351 resp. in de zittingen 1918/19 en 1919/20. De laatste jaren bedroeg het: in de zitting 1930/31: 220; in 1931/32: 347; in 1932/33: 227; in 1933 (btg. zitting) 81; in 1933/34: 173; in 1934/35: 172; in 1935/36: 204; in 1936/37: 115; in 1937 (btg. zitting) 33. Men ziet: geen gering aantal! ³⁰).

* *
*

Uitgaande van de a. r. opvatting met betrekking tot de taak van de Staten-Generaal, kan geconcludeerd worden, dat het recht „om inlichtingen te vragen” — in welken vorm dit dan ook moge

worden uitgeoefend — een *onmisbaar* recht is, als middel om de *mede-wetgevende* functie van de volksvertegenwoordiging tot haar recht te doen komen en als *contrôle-middel*. Doch deze bevoegdheid worde niet overschreden en leide niet tot misbruik, dat de waarde van het parlement slechts kan schaden. Anderzijds behooren de ministers bij het geven der inlichtingen er voor te waken, dat de regeering niet worde overgebracht op de Staten-Generaal. Is reeds door de grondwet zelf een grens gesteld, in zooverre de ministers de verlangde inlichtingen niet behoeven te geven, wanneer zulks in strijd geoordeeld zou worden met het belang van den Staat, zoo behoort het ook alleen tot de bevoegdheid der Regeering om over den vorm te beslissen, waarin de inlichtingen gegeven zullen worden. Eveneens heeft de Regeering geheel zelfstandig te beslissen omtrent een verzoek om bepaalde stukken over te leggen; ze is volkomen bevoegd om zulk een verzoek af te wijzen. Wie meent, dat de Kamers overlegging van bepaalde stukken zouden kunnen eischen, geeft een *uitbreiding* aan de bevoegdheid om inlichtingen te vragen, welke niet berust op de grondwet.

Zoo gezien — binnen zijn natuurlijke grenzen — kan het recht om inlichtingen te vragen een bijdrage zijn tot „bevestiging van den rechtmatigen volksinvloed.”

1) Mr. W. C. D. OLIVIER, Herinneringen aan Mr. J. R. Thorbecke, pag. 65; eveneens geciteerd door KRANENBURG, Het Nederlandsch Staatsrecht, deel I, pag. 293.

2) Vgl. Prof. J. HATSCHEK, Das Interpellationsrecht, Leipzig, 1909.

3) Men zie voor ons land de bevoegdheid van den Voorzitter nader omschreven bij PIPPEL, Het R. v. O. van de Tweede Kamer der S. G., pag. 464.

4) Men vindt deze besluiten afgedrukt onder bijlagen VI, IX en XVIII van DE GEER „Antecedenten” Den Haag, 1837.

5) In zijn gedocumenteerd opstel over „Het regt der volksvertegenwoordigers om van de Ministers inlichtingen te vragen” (Bijdragen tot de kennis van het Staatsrecht, enz., deel III, Rotterdam, 1860) deelt Mr. J. DE BOSCH KEMPER mede, dat dit K. B. op de lijst der grieven geplaatst werd, waarvan inzonderheid de Belgische oppositie de opheffing vorderde bij de discussies over de tienjarige begroting. Men noemde het besluit *l'obstacle mis aux libres communications des Chambres avec les Ministres*.

6) Men zie o. a. THORBECKE in zijn „Aanteekening op de Grondwet”, uitg. 1906, deel I, pgs. 252—254.

7) Deze bepaling — welke ook door de Stc. was voorgesteld — was in haar uitzondering *beprekter*; ze luidde: „De ministers geven aan de beide Kamers, hetzij mondeling, hetzij schriftelijk de verlangde inlichtingen, waarvan het verleenen niet, ingevolge art. 53 (oorlogsverklaring) en 54 (verdragen met vreemde mogendheden) strijdig kan worden geacht met het belang en de zekerheid van het rijk.”

8) Deze derde alinea, welke in het voorstel van 1844 ontbrak, is in 1848 op advies van de Stc. in de grondwet gebracht, als een noodzakelijk uitvloeisel van het bepaalde in de vorige zinsnede, en opdat die bepaling geen doode letter zou blijven (vgl. BUYS, „De Grondwet”, deel I, pag. 478). De opmerking van KRANENBURG („Het Ned. Staatsrecht”, deel I, pag. 292), dat deze zinsnede „vrij overbodig” is, omdat de ministers volgens het eerste lid zelf „zitting” in de beide Kamers hebben, kan ik niet onderschrijven, omdat deze laatste bepaling immers niet inhoudt, dat de ministers nu ook verplicht zijn elke vergadering bij te wonen.

9) In zijn „Bijdrage tot herziening der Grondwet” trachtte THORBECKE zijn gevoelen te handhaven, dat de ministers in *alle* gevallen tot het geven van inlichtingen verplicht waren en dat zij het geven daarvan slechts in de gevallen van art. 53 en 54 mochten *uitstellen*, en dat de toevoeging van de woorden *de koloniën en overzeesche bezittingen* ingelijks de verplichting, om inlichtingen te geven, te veel zouden beperken, daar de ministers zich zouden kunnen verschuilen achter de verklaring, dat het belang der koloniën het geven van inlichtingen belette.”

10) Mie zie b.v. BUYS, „De Grondwet”, deel I, pags. 479 en 480.

11) Onze Constitutie, pag. 409.

12) Het Ned. Staatsrecht, deel I, pag. 292.

13) Volgens art. 134 van de staatsregeling van 1798 was de verplichting om te antwoorden geheel *onbeperkt*. Dit artikel luidde: „Hetzelve (het Uitvoerend Bewind) dient, aan beide de Kamers van het Vertegenwoordigend Lichaam, van consideratiën en advies, of ook van berigt, in alle gevallen, waarin zulks van hetzelve gevorderd word.”

14) De Praktijk onzer Grondwet, deel I, pag. 145.

15) Onze Constitutie, pag. 409.

16) Ned. Staatsrecht, deel I, pag. 293.

17) Bijdragen, enz., pag. 16.

18) BELINFANTE, Handelingen 1847/1848, deel I, pag. 346.

19) Vgl. KRANENBURG, Het Ned. Staatsrecht, deel I, pag. 290 en 291.

20) Men zie: Mr. I. COOPMAN, „Bescherming van het parlement”, Amsterdam, 1939, pag. 113.

21) Mr. KOOLEN, Voorzitter van de Tweede Kamer, Handelingen 1921/1922, pag. 1687; PIPPEL, Het Reglement van Orde van de Tweede Kamer der S. G., pag. 450, noot, met een onjuist beroep op art. 97 G. W.

22) Wie verder belangstelt in allerlei vragen nopens de uitoefening van het recht van „interpellatie in engeren zin” kan goed terecht in het rijk gedocumenteerde werk van PIPPEL, waarvan de 2e druk verscheen in 1938.

23) O. a. DE BOSCH KEMPER, Mr. U. H. HUBER in „De gemotiveerde motie van orde”, Leiden, 1867; Mr. PYNAPPEL in de vergadering der Tweede Kamer van 9 Nov. 1867.

24) Bijdragen, enz. pag. 54.

25) „De Grondwet”, deel I, pag. 487.

26) Onze Constitutie”, pag. 410.

27) Dr. H. COLIJN in „Saevis tranquilluss in undis”, pag. 162.

28) Handelingen van de Tweede Kamer der S. G., zitting 1939/1940, pag. 552.

29) Men zie o. a. het artikel „Vliegwiél of Rem” van C. K. ELOUT in het „Haagsch Maandblad” van Aug. '33; KRANENBURG in „Het Ned. Staatsrecht”, deel I, pags. 295 en 296.

30) PIPPEL, t. a. p., pag. 463.

VRAAG EN ANTWOORD

1. VRAAG:

In een gesprek met een predikant van c.h. richting werd onder mijn aandacht gebracht een artikel onder den titel „Twee Staatkundige Stelsels”, door „De Nederlander” van 18 November jl. overgenomen uit het c.h. orgaan „Koningin en Vaderland”. Dit artikel, waarvan het c.h. kamerlid KRIJGER de schrijver is, werd mij getoond, ten einde mij eens een kijk te geven op het wezen der A.R. Partij.

De inhoud van dit artikel is als volgt:

Veel van wat bij de jongste algemeene beschouwingen over de staatsbegroting is behandeld en is komen vast te staan, is waard om te onthouden en nader te worden overwogen.

Voor twee dingen vragen we hieronder de aandacht.

Eerstens is komen vast te staan, dat niet alleen door de heeren dr. Van de Tempel en ir. Albarda, maar ook door Antirevolutionairen en Vrijzinnigen, die door jhr. De Geer werden aangezocht om voor een ministersportefeuille te worden voorgedragen, ruggespraak is gehouden met partij-instanties of met personen, die in hun partij een leidende positie innemen.

Bedoelde instanties en personen hebben dus op de samenstelling van het Kabinet indirect invloed uitgeoefend.

Positief en negatief.

Ook in negatieven zin! Want het schijnt voor twijfel niet vatbaar, dat het huidige Kabinet *anders* zou zijn samengesteld, indien de geraadpleegde Antirevolutionaire, en waarschijnlijk ook de Vrijzinnige leiders *anders* hadden geadviseerd dan zij blijkbaar hebben gedaan. In zooverre zijn zij er dus *mede-verantwoordelijk* voor, dat de heer De Geer Hare Majesteit een Kabinet heeft voorgedragen, dat anders is samengesteld dan hij blijkbaar beoogde.

Uit hetgeen in en buiten de Kamer van bedoeld overleg is bekend geworden, is voorts komen vast te staan, dat de uitspraken of adviezen van de instanties en leiders verschilden minder in materieelen dan in formeelen zin en dat de een slechts wat royaler was dan de ander. Dit gaf den minister-president dan ook gereede aanleiding om den Antirevolutionairen woordvoerder het volgende bescheid te geven:

„Ik voor mij, mijnheer de voorzitter, wil wel zeggen, dat ik het betreure, dat een aangezocht minister, ook in een extra-parlementair Kabinet, thans allerlei partijspitsroeden doorloopen moet, alvorens een beslissing te nemen. Ik acht dit een uitwas van het partijwezen. Dat hij advies vraagt aan ieder, op wiens oordeel hij prijs stelt, een familielid, een vriend of een ervaren geestverwant, is begrijpelijk. Maar dat dit advies vragen, zoo het een partijinstantie betreft, geschiedt met de wetenschap, dat men buiten de legerplaats geworpen wordt, als men het advies niet opvolgt, is bedenkelijk. En royaler acht ik dan nog, dat formeel een vereischte van machtiging gesteld wordt dan door een moreele pressie, waaraan slechts enkelen zich kunnen onttrekken, ongeveer hetzelfde wordt bereikt. Die laatste methode kan er b.v. toe leiden, dat mannen, die men vertrouwelijk een portefeuille heeft aangeboden, een paar dagen later in de krant laten zetten, dat zij die geweigerd hebben, zulks tot waarschuwing en afschrikking van anderen. Wie aldus moreele pressie meent te moeten oefenen is m. i. niet de eerstgeroepene om den straf te breken over een onverhuld machtigingsstelsel”.

Het is bekend, dat prof. Gerbrandy moreel reeds „buiten de legerplaats” werd geworpen en door een Antirevolutionair dagblad werd ingedeeld bij „de scharrelaars” en bij degenen, die een plaats op de *Antirev. Candidatenlijsten* zich onwaardig hebben betoond.

Dat de heer Schouten in zijn door jhr. De Geer bedoeld betoog deed denken aan het spreekwoord: „de pot verwijt den ketel dat hij zwart is”, bewees de Sociaal-Democraat, de heer Drees, die den Antirevolutionairen de *overeenstemming* op het punt in kwestie tusschen dr. Kuyper en de Sociaal-Democraten aantoonde.

De heer Drees sprak:

„De heer De Geer heeft gesproken over de machtigingsquaestie en over het op andere wijze in deze zaak betrekken van partij-instanties. De heer Schouten is daarop niet teruggekomen. Ik neem aan, wegens tijdsgebrek, want ik mag niet de illusie koesteren, dat hij is overtuigd. Het komt mij voor, dat het meer gerechtvaardigd was voor den heer De Geer om bezwaren te ontwikkelen tegen het in de zaak betrekken van partij-instanties, dan dit principieel gerechtvaardigd zou zijn voor de antirevolutionairen. Ik heb na het eerste debat gelegenheid gehad antirevolutionaire beschouwingen daarover te lezen. Ik heb gelezen de „Starrenritsen”, die dr. Kuyper indertijd geschreven heeft in verband met de Kabinetscrisis onder het Kabinet-de Meester en de oplossing daarvan, waarbij naar zijn meening minister Heemskerk niet op constitutioneele wijze was te werk gegaan. Daarin is niet betoogd, dat het niet constitutioneel zou zijn geweest, wanneer minister Heemskerk de partij-instanties had geraadpleegd, maar dr. Kuyper zet omstandig uiteen, dat inconstitutioneel was gehandeld door die partij-instanties niet te raadplegen. Dr. Kuyper meende, dat niet alleen voor de vorming van het Kabinet de partij-instanties hadden moeten worden gehoord, maar dat

er, vóórdat men tegen de begrooting stemde, waardoor de crisis werd veroorzaakt, sprake had moeten zijn niet alleen van overleg, maar van „gebleken instemming met de leiding van de drie partijen in het land”. „De heer Heemskerk” — zoo schreef dr. Kuyper — „was geheel op de hoogte zoowel van den constitutioneelen eisch, als van de feitelijke gegevens”. Hij had het Centraal Comité van de Anti-revolutionaire Partij behooren te raadplegen, vóórdat hij tegen de begrooting stemde en zoo de crisis uitlokte, en natuurlijk vóórdat de crisis werd opgelost. Nu zou dr. Kuyper blijkbaar ook wel tevreden zijn geweest, wanneer in plaats van het Centraal Comité als zoodanig alleen de voorzitter daarvan was geraadpleegd, maar instemming met de partij-instanties buiten de Kamer achtte hij dringend noodig. Het is dan toch wel sterk de vraag, of speciaal van antirevolutionair standpunt in beginsel kan worden betwist, dat partij-instanties haar oordeel geven over aanvaarding van ministerszetels. Het kan intusschen zijn, dat de heer Schouten zegt, zooals hij gedaan heeft ten aanzien van dr. Colijn, dat hij het ook met dr. Kuyper niet eens is.”

Ook wij, Christelijk-Historischen, zouden ons er *zeer over verheugen*, indien zou blijken, dat de Anti-revolutionairen op dat punt verschillen van dr. Kuyper. Niet alleen omdat er dan hoop is, dat zich niet zullen herhalen de moeilijkheden, die jhr. De Geer bij de Kabinetformatie van die zijde in den weg zijn gelegd, maar dan zouden de Antirevolutionairen ten aanzien van een *diepgaand verschil tusschen Kuyper en Lohman, vóór Lohman kiezen* en zou er nog een *toenadering tot het Christelijk-Historisch standpunt zijn te boeken*.

Lohman constateerde immers *twee staatkundige stelsels*.

Het eene is *dat van de Grondwet*. Dat was het zijne.

Het andere gaat *daartegen in*. Van dit laatste zegt hij, dat het „veel aanhangers telt, *die zich in twee groepen splitsen*”¹⁾.

Van *deze twee groepen*, die dus het tegen de Grondwet ingaand stelsel huldigen, zegt hij:

„De eerste groep is die, welke ontkent, dat de Overheid eene van God gewilde, door Hem in 's menschen natuur gelegde en zich in de historie openbarende instelling is”.

„De andere groep ontkent dat niet, en leert dan ook, dat de verplichting tot gehoorzaamheid aan de Overheid op hoogere ordening rust. Maar daarnaast neemt zij aan, dat ook het volk — daaronder echter alleen het kiezend gedeelte daarvan verstaande — een eigen recht heeft tegenover de overheid; een recht, evenals dat der Overheid rechtstreeks aan Goddelijke ordening ontleend . . . Zoo komt feitelijk geheel de machtsuitoefening in handen *der partijen zelve*, die dan ook aan de Overheid hebben aan te wijzen, wie zij tot haar ministers verkiest te bezigen”.

De heer Lohman constateert dan:

„Practisch loopen, gelijk men ziet, beide groepen niet ver uiteen. De

een maakt voor de Overheid een diepe buiging, om daarna haar alleen te laten staan. De ander laat die ceremonie na. Maar beide brengen 's lands regeering feitelijk over op het volk en de partijleiders" 2).

Na de door den heer De Geer bij de formatie ook van zijn tweede Kabinet ondervonden moeilijkheden en met het oog op de van A.R. zijde tegenover prof. Gerbrandy aangenomen houding, valt het niet moeilijk vast te stellen, welke partijen de heer Lohman op het oog had en waar overeenstemming is met Vrijzinnige en Sociaal-Democraten.

En waar nog altijd de Vrij-Antirevolutionairen, de volgelingen van Lohman zijn te vinden.

1) Cursiveering van mij, Kr.

2) Nederlander van 18 Sept. 1918.

Gaarne zou ik met betrekking tot hetgeen in dit artikel wordt gezegd eenige inlichtingen ontvangen.

ANTWOORD.

Het ware gewenscht, dat de bedoelde c.h. predikant zich in het vervolg niet beperkt tot hetgeen door allerlei bladen en personen over de opinie van voormannen als Dr. KUYPER en Jhr. DE SAVORNIN LOHMAN wordt medegedeeld, maar dat hij de geschriften van deze mannen zelf raadpleegt. Daardoor zou hij in het vervolg vergissingen voorkomen.

Het artikel uit „Koningin en Vaderland” neemt met klaarblijkelijke voldoening over een uiteenzetting van den heer DREES tijdens de algemeene beschouwingen Rijksbegrooting 1940. In die uiteenzetting tracht de heer DREES de gedachte te doen ingang vinden, alsof Dr. KUYPER den eisch zou hebben gesteld, dat a.s. ministers vóór hun toetreding tot het Kabinet de goedkeuring behooren te vragen aan hun partij, althans aan den voorzitter van hun partij. Doch dien eisch heeft Dr. KUYPER noch in het aangehaald geschrift „Starrentritsen”, noch, voor zoover ons bekend, elders ooit gesteld.

In de „Starrentritsen” handelt Dr. KUYPER over het afstemmen van de oorlogsbegrooting 1907, tengevolge waarvan het toenmalig Kabinet—DE MEESTER werd ten val gebracht. Hij besprak, naar aanleiding daarvan, niet de verhouding tusschen ministers en partij, maar tusschen de a.r. kamerfractie en de A.R. Partij. En hij gaf als zijn meening te kennen, dat het gewenscht ware geweest, dat, in verband met de algemeen politieke beteekenis van het afstemmen van bedoelde oorlogsbegrooting, Mr. HEEMSKERK, de toenmalige leider van de a.r. Tweede Kamerfractie, vooraf overleg gepleegd had met het Centraal Comité.

Nu kan men over die meening verschillend oordeelen. Dr. KUYPER zelf heeft later toegegeven, dat hij ten onrechte bij het neerschrijven van

bedoelde passage in de veronderstelling leefde, dat bij Mr. HEEMSKERK het streven had voorgezeten het Kabinet—DE MEESTER ten val te brengen; een veronderstelling, welke hij, toen Mr. HEEMSKERK uitdrukkelijk het tegendeel verklaarde, terugnam, tengevolge waarvan zijn meening inzake het overleg feitelijk op losse schroeven kwam te staan.

En bovendien had Dr. KUYPER reeds bij het uitspreken van die meening uitdrukkelijk op den voorgrond gesteld, dat in strijd met de goede constitutioneele praktijk zou zijn de eisch, dat een Kamerlid of een Kamerclub zijn of haar vrijheid van handelen inperkte om die te binden aan overleg met wien ook buiten de Kamer. Dr. KUYPER toonde daardoor, dat hij wel degelijk oog had voor het grondwettelijk beginsel, dat last en ruggespraak van gekozenen verbiedt, en dat het zeker niet zijn bedoeling was, dat de kamerleden of de kamerfractie zich zouden moeten binden aan een advies, dat van de zijde van de partij zou worden verstrekt.

Hoe echter dit alles ook moge zijn, in elk geval sprak Dr. KUYPER over de verhouding partij en kamerfractie en niet over de verhouding partij en minister. En laatstgenoemde verhouding, niet de verhouding tusschen partij en kamerfractie, was bij de debatten over de kabinetsformatie van Aug. j.l. aan de orde.

Wel blijkt uit vroegere driestarren van Dr. KUYPER, dat hij het op prijs heeft gesteld, dat Baron MACKAY in 1889 bij het samenstellen van het eerste christelijk Kabinet met hem (Dr. KUYPER) overleg gepleegd heeft. Doch dat is iets anders dan het stellen van den eisch, dat een a.r. minister vóór het aanvaarden van een portefeuille toestemming moet vragen aan zijn partijleiding, of dat hij althans met de partijleiding behoort overleg te plegen.

Ook de meening van Mr. LOHMAN wordt in bedoeld citaat onjuist weergegeven. Wat heeft Mr. LOHMAN in „De Nederlander” van 18 September 1918 betoogd? Hij heeft betoogd, dat het staatkundig stelsel, hetwelk hij, LOHMAN, aanbeval, eischt, dat de Kroon bij het samenstellen van haar Kabinet zich tot niemand anders wendt dan tot de wettige vertegenwoordigers. Men kan over dien eisch verschillend oordeelen. De Kroon aanvaardt hem in ieder geval niet. Want zij pleegt bij de kabinetsformatie herhaaldelijk overleg met personen, welke niet behooren tot de leden der Staten-Generaal.

Het andere staatkundige stelsel, hetwelk Mr. LOHMAN onjuist acht, stelt, volgens hem, dezen eisch: bij de samenstelling van een Kabinet moet de Regeering niet alleen de gekozenen raadplegen, maar ook de partijen zelf.

Nu moeten wij bekennen niet te weten, door wie in ons land deze eisch wordt gesteld. In elk geval wordt hij niet gesteld door de A.R. Partij. Nu niet en vroeger niet. LOHMAN beweert trouwens ook niet, dat die eisch metterdaad wordt gesteld. Doch, bij wijze van redeneering,

leidt hij dien eisch af uit het door hem — evenals door ons — verworpen stelsel der revolutionaire democratie.

Wij meenen, dat reeds uit deze beide opmerkingen blijkt, dat de schrijver in „Koningin en Vaderland” wel heel luchtig over de zaak is heengegleden. Intusschen willen wij ten overvloede nog een enkele opmerking maken met betrekking tot de kwestie, waarover het hier gaat.

De c. h.-en verkeerden tengevolge van de jongste kabinetsformatie in een moeilijk parket. De r.k.-en hebben, tezamen met de socialisten, het vijfde Kabinet-COLIJN ten val gebracht. Doch, dank zij het intermediair van de c. h.-en, hebben de r.k.-en dezen, door hen getrokken politieken wissel niet behoeven te honoreeren.

Dat velen in het optreden van dit Kabinet niet de meest verkieslijke oplossing van de kabinetscrisis zagen, is verklaarbaar. Doch, wanneer men dit vijfde Kabinet beoordeelt, moet men wel bedenken, dat de r.k.-en ruimschoots gelegenheid gehad hadden om aan de kabinetsformatie deel te nemen, hetzij onder een r.k. formateur, hetzij onder leiding van Dr. COLIJN. Zij hebben die gelegenheid laten voorbijgaan, achteraf beschouwd zonder zakelijk argument. Want de politiek, met name de financiëele politiek, van het Kabinet-COLIJN, is door Jhr. DE GEER, tot wiens Kabinet de r.k.-en en socialisten zijn toegetreden, nagenoeg ongewijzigd voortgezet, waartoe, blijkens de millioenennota 1940, reeds *vóór het uitbreken van den oorlog* besloten was.

Dit in aanmerking nemende, moet het aannemen van de motie-DECKERS beschouwd worden als een daad, welke niet alleen in strijd was met onze parlementaire usanties, maar bovendien getuigde van een gebrek aan staatkundige verantwoordelijkheid. Een normale parlementaire gang van zaken zou voorts geweest zijn, dat de partijen, die zich vereenigd hadden in een politiek, welke tot den val van het Kabinet-COLIJN moest aanleiding geven, zich *bereid* zouden hebben getoond tot samenwerking bij de kabinetsformatie. Daarvoor schrikten de r.k.en, blijkens de uitlatingen in hun pers, terug, omdat zij niet met de sociaal-democraten alleen in een Kabinet wilden zitten. Mr. DE GEER heeft — alhoewel zijnerzijds slechts overwegingen van 's lands belang in het spel waren — het hun gemakkelijk gemaakt door de leiding van het Kabinet op zich te nemen. Dat weet men natuurlijk in c.h. kring even goed als in a. r. kringen. En daarom zoekt men naar argumenten, welke de schuld van het gebeurde, zoover mogelijk, schijnen te werpen op de a.r.-en. Die pogingen moeten echter mislukken, wanneer de kiezers nuchter de werkelijkheid zien.

Nu heeft men van a. r. zijde, met name bij monde van den heer J. SCHOUTEN, aanmerking gemaakt op het feit, dat de soc. democratische ministers *vóór* hun optreden mandaat hebben gevraagd aan hun partij-

bestuur. Zulks echter niet op staatsrechtelijken grond. Het vragen van mandaat is immers niet in strijd met de Grondwet. De grondwetsbepaling inzake last en ruggespraak geldt voor kamerleden, niet voor ministers. Doch het vragen van een dergelijk mandaat is wel uit politiek oogpunt bedenkelijk, omdat dit een gevaar schept voor een praktijk, waarbij het land niet door de Kroon in samenwerking met Haar ministers en de Staten-Generaal, maar krachtens het mandaat van een bepaalde politieke partij wordt geregeerd. De praktijk van de S. D. A. P., met name in Amsterdam, waar de plaatselijke afdeling der S. D. A. P. in bepaalde gevallen uitmaakte, hoe de soc. democratische raadsleden moesten stemmen op straffe van ontslag, toont wel, dat dit bezwaar niet denkbeeldig is.

Nu tracht men dit bezwaar goed te praten door te verwijzen naar de bovenbedoelde uitspraak van Dr. KUYPER. Wij hebben reeds aangetoond, dat dit beroep op Dr. KUYPER niet steekhoudend is. Bovendien tracht men te suggereeren, dat van a. r. zijde iets dergelijks geschied is als in soc. democratische gelederen heeft plaats gevonden, maar dan door middel van z.g. moreele pressie. Zelfs Mr. DE GEER heeft zich in de bovenaangehaalde passage van zijn kamerrede een uitlating veroorloofd, welke door den schrijver in „Koningin en Vaderland” als een suggestie in deze richting wordt beschouwd.

Daartegenover zouden wij willen opmerken, dat Mr. DE GEER (aangenomen, dat hetgeen als een suggestie zijnerzijds met betrekking tot de a. r.-en wordt beschouwd, juist ware — wat we ontkennen —) door het constateeren van deze fout bij de a. r.-en en nog geenszins uit den weg geruimd heeft het bovenbedoeld bezwaar. Indien hij Mr. LOHMAN'S opvatting onderschrijft en op grond daarvan het vragen van een mandaat door een sociaal-democratisch minister aan zijn partij veroordeelt, had hij in Augustus jl. ook dienovereenkomstig zijn houding moeten bepalen. Dan had hij m.a.w. in zijn Kabinet geen ministers moeten opnemen, waarvan hij wist, of althans vermoeden kon, dat zij door een partijmandaat waren gebonden.

Doch de suggestie inzake de A. R. Partij is misplaatst. De A. R. Partij heeft geen moreele pressie uitgeoefend. Ook niet door publicatie van namen van personen, die een aangeboden ministerportefeuille niet hebben aanvaard. Het is waar, dat men het in a. r. kringen in het belang van een *gezond* functioneeren van ons constitutioneel regeeringsstelsel verkieslijker gevonden zou hebben, dat geen enkel a. r. door zitting te nemen in het Kabinet-DE GEER had medegeholpen om voor de r. k.-en de samenwerking met de soc. democraten gemakkelijker te maken. En ook zou men het op prijs gesteld hebben, indien Mr. GERBRANDY, vóórdat hij als minister optrad, althans met enkele voormannen van a. r. richting had overleg gepleegd, hetgeen, naar wij meenen, niet is geschied. Doch noch op Mr. GERBRANDY, noch op eenigen anderen a. r., die voor het ministerschap gevraagd werd, is, in welken vorm dan

ook, moreele pressie geoeffend. Men heeft, zooals steeds gebruikelijk is, het toetreden tot het Kabinet overgelaten aan de persoonlijke verantwoordelijkheid van de daartoe uitgenoodigden.

* * *

Ten besluite nog een opmerking over het tweeërlei stelsel van Mr. LOHMAN.

Inderdaad bestaat er tusschen de denkbeelden van Mr. LOHMAN en die der A. R. Partij verschil.

Mr. LOHMAN stelt zijn opvatting tegenover het standpunt van de revolutionaire democratie, volgens hetwelk het volk via de volksvertegenwoordiging zou regeeren. *In dit opzicht* bestaat er tusschen LOHMAN en de A. R. Partij geen verschil. Dit soort democratie toch wordt niet minder beslist door de A. R. Partij verworpen als door Mr. LOHMAN. Doch de A. R. Partij aanvaardt daarom nog niet LOHMAN'S opvatting in haar geheel.

Praktisch werd LOHMAN'S opvatting in zeer sterke mate beheerscht door zijn liefde voor de christelijke vrijheid als voorwaarde van een goed staatsbestuur. Doch, *theoretisch beschouwd*, nadert zijn opvatting in sterke mate de theorieën van de reactionnaire groep uit het z.g. restauratietijdperk na de Fransche revolutie. De grondgedachte daarvan is deze, dat alle gezag in den Staat toekomt aan den Vorst en dat de volksinvloed moet worden beschouwd als een concessie van den Vorst ten opzichte van het volk. Men denke bijv. aan zijn opvatting van het kiesrecht — tevens kiesplicht — als een van staatswege opgedragen functie.

Zoo is de a.r. opvatting niet. De a.r. opvatting erkent het *eigen* recht der overheid om te regeeren. Doch daarnevens beschouwt de A.R. partij het kiesrecht en de volksvertegenwoordiging als uitvloeisel van een recht des volks om geregeerd te worden naar de beginselen, welke in het volksleven tot uiting komen. Dit recht des volks eischt ten aanzien van een politiek ontwikkeld volk als het Nederlandsche kiesrecht en volksvertegenwoordiging, inclusief een regeeringsbeleid, hetwelk met de door de volksvertegenwoordiging tot uiting gebrachte beginselen strookt. Dit recht des volks is echter niet een „macht”, welke tegenover de „macht” van de Overheid staat, doch een *principieele bevoegdheid* welke door de Overheid in haar wetgeving behoort te worden erkend, zoodra de politieke ontwikkeling des volks tot voldoende ontplooiing gekomen is.

Dit beteekent intusschen geenszins, dat „volk” en „volksvertegenwoordiging” één zijn. De a.r. politiek erkent wel degelijk een zelfstandige roeping van de volksvertegenwoordiging *naast* en *soms zelfs tegenover die* van het volk. Er behoort echter tusschen de volksvertegenwoordigers en het volk een zedelijke band te bestaan, welke tot uiting komt in de overeenstemming wederzijds met betrekking tot de beginselen van het staatkundig beleid.

Mr. LOHMAN ontkende dit laatste niet. Doch zijn zorg voor de zelf-

standigheid van den volksvertegenwoordiging deed hem wel eens de beteekenis van het individueel gevoelen van volksvertegenwoordigers op de spits drijven. Eigenlijk wenschte hij niet alleen een eigen roeping van de volksvertegenwoordiging, maar een volkomen vrijheid van ieder lid der volksvertegenwoordiging om naar persoonlijk inzicht te handelen en te beslissen. Vandaar dat hij ook niets moest hebben van politieke programs e. d. En dit heeft wellicht eenig verschil van accent tusschen de c.h.-en en a.r.-en, wat betreft de praktische politiek, tengevolge gehad.

Niettemin heeft ook de C.H. Unie een program van beginselen. Men heeft zelfs in later jaren de toevlucht genomen tot de praktijk van verkiezingsmanifesten. En wat de verhouding tusschen de kamerfracties en de Regeering betreft, heeft men, zelfs onder leiding van Mr. LOHMAN, geen bezwaar gemaakt om zich als kamerfractie te binden aan een door het Kabinet ontworpen regeeringsprogram. Op pag. 35 van de brochure „Starrentritsen” deelt Dr. KUYPER dit zelfs uitdrukkelijk mede wat betreft het program, dat bij het optreden van het Kabinet-KUYPER van 1901 aan de verschillende fracties, werd aangeboden. Toen dit program door het Kabinet—KUYPER *in zijn geheel* was vastgesteld, werd het, zoo deelt Dr. KUYPER mede, in druk toegezonden aan de drie Clubs van Rechts. Afgezonden aan de Club der a.r.-en, der r.k.-en en de c.h.-en. En wel toegezonden niet enkel, zooals KUYPER opmerkt „ter keuring”, maar „met het uitgedrukte verzoek, of het in de drie Clubs mocht worden overwogen en of bericht mocht worden, of men zich in deze Clubs met dit program van het Kabinet kan vereenigen”.

„Het stuk is alzoo” — zoo schrijft KUYPER verder — „in onderzoek en overweging geweest en ten slotte bereikte den formateur de moedgevende tijding, dat men zich met het toegezonden stuk vereenigen kan, en bereid was op grond van dit program den verlangden steun aan het Kabinet toe te zeggen.”

LOHMAN erkent dan ook in zijn bovengenoemd artikel van 18 Sept. 1918, dat het voorleggen van regeeringsprograms aan de daarvoor in aanmerking komende partijen in de Volksvertegenwoordiging een geschikt middel is om te weten te komen in welke richting het land moet worden bestuurd.

Deze herinneringen en opmerkingen kunnen er wellicht toe bijdragen om eenige voorzichtigheid te bevorderen bij degenen, die van plan mochten zijn zich opnieuw te beroepen op het „staatkundig stelsel” van Mr. DE SAVORNIN LOHMAN.

ONTVANGEN BOEKEN EN GESCHRIFTEN

Hans Hermans, Parlementaire geschiedenis van jaar tot jaar 1938—1939. Met een inl. woord van Mr. P. J. OUD. Uitg. N.V. Paul Brand's Uitg.bedr., Hilversum 1939.

Aan de parlementaire geschiedenissen is onze Staatsrechtelijke literatuur niet bijzonder rijk. VAN WELDEREN RENGERS loopt maar tot 1891. SCHAPER, OUD en BEUMER leverden interessante bijdragen, maar een betrouwbare gids op dit terrein voor de latere jaren ontbrak.

De parlementaire redacteur van „De Tijd”, de heer HERMANS, heeft het loffelijk plan opgevat in deze leemte te voorzien en wij mogen er aanstonds aan toevoegen, dat hij op lofwaardige wijze een begin van uitvoering heeft gemaakt.

Dat lofwaardige schuilt allereerst in de objectiviteit, waarvan dit werk getuigt. Wie denken zou, dat deze r. k. journalist zich tot taak heeft gesteld, de parlementaire geschiedenis door een roomschen bril te bezien, vergist zich. Het subjectieve waardeeringselement kan nu eenmaal geen enkele auteur uitschakelen. Ook HERMANS heeft z'n eigen visie op de gebeurtenissen en de personen, die in ons politieke leven hun rol spelen. Maar over 't algemeen kan men zeggen, dat hij erin geslaagd is, in bondige samenvatting, de meeningen van voor- en tegenstanders zuiver en overzichtelijk weer te geven.

Een tweede verdienste van dit boek achten wij de compositie. Het geeft geen chronologisch overzicht in dezen zin, dat van dag tot dag wordt verhaald, wat op het Binnenhof verhandeld werd. De schr. heeft zijn omvangrijke stof gegroepeerd naar onderwerpen. Hij behandelt eerst de bestuursorganen ('t parlement en zijn rechten; kabinetscrisis; semi-ambtenaren) en vervolgens het bestuursbeleid, dat dan weer onderverdeeld is o. m. in cultuur-politiek, economische, sociale, buitenlandsche politiek, enz. Door deze wijze van behandeling krijgt men een duidelijk overzicht van de over „witte stukken” en „Handelingen” verspreide stof.

Als derde verdienste sluit hierbij onmiddellijk aan de manier van citeren. Nergens vindt men breede citaten; slechts een korte aanduiding van een bepaalde meening met als voetnoot de naam van het Kamerlid of den Minister, met de vindplaats. Wie dus op een bepaald onderdeel zich breder wil oriënteren, zoekt zijn weg langs de veelvuldige voetnoten, of in het uitgebreide zakenregister, waarmee het werk besluit.

Wij wenschen den schrijver geluk met dezen eersteling en spreken de hoop uit, dat hij gelegenheid zal kunnen vinden de serie „van jaar tot jaar” te vervolgen, overtuigd als wij zijn, dat hij zich een dankbaren lezerskring zal vormen.

C. B.

ANTIREVOLUTIONAIRE STAATKUNDE

MAANDELIJKSCH ORGAAN VAN DE
DR ABRAHAM KUYPERSTICHTING
TER BEVORDERING VAN DE STUDIE DER
ANTIREVOLUTIONAIRE BEGINSELEN

ONDER REDACTIE VAN

Prof. Mr. A. ANEMA - Mr. Dr. E. J. BEUMER - Dr. H. COLIJN

Mr. H. A. DAMBRINK - Prof. Dr. H. DOOYEWEERD

Ds. J. JONGELEEN - Dr. J. W. NOTEBOOM

Prof. Mr. V. H. RUTGERS - J. SCHOUTEN

Prof. Dr. J. SEVERIJN

16de JAARGANG

FEBRUARI 1940

INHOUD VAN DIT NUMMER

PERIKELEN VAN HET OOSTEN, (De schoorwal van Europa) door J. KLATTER 49

DE VERBINDENDVERKLARING VAN COLLECTIEVE CONTRACTEN IN DE PRACTIJK, door MR. P. BORST (II *Stof*) 65

VRAAG EN ANTWOORD. Adviezenrubriek 86

1. *Collectieve arbeidsovereenkomst; beperking van den werktijd van kleine zelfstandige patroons ter bescherming van de grootere bedrijven* — 2. *Loterijwet; richtlijnen voor B. en W. bij het verleenen van toestemming* — 3. *Houding der Soc. Democr. partij in Duitschland bij het vestigen van het nationaal-socialistisch bewind.*

ONTVANGEN BOEKEN EN GESCHRIFTEN 95

J. H. KOK N.V.
KAMPEN

LIJST VAN MEDEWERKERS.

DR. C. BEEKENKAMP - MR. H. BIJLEVELD - MR. A. VAN
DER DEURE - PROF. DR. P. A. DIEPENHORST - MR. DR. J.
DONNER - PROF. MR. P. S. GERBRANDY - PROF. DR. A.
GOSLINGA - DS. M. VAN GRIEKEN - MR. G. H. A. GROS-
HEIDE JR. - PROF. DR. G. M. DEN HARTOGH - MR. T.J. DE
JONG - P. KEULEMANS - PROF. DR. H. H. KUYPER - DR. J.
A. NEDERBRAGT - PROF. DR. J. RIDDERBOS - PROF. DR. A. A.
VAN SCHELVEN - C. SMEENK - PROF. DR. Z. W. SNELLER
MR. J. TERPSTRA - PROF. DR. D. H. TH. VOLLENHOVEN
MR. S. DE VRIES - DR. J. J. DE WAAL MALEFIJT - MR. J. A.
DE WILDE.

MEDEWERKERS IN HET BUITENLAND.

- Voor *Hongarije*: PROF. DR. J. SEBESTYEN, Ulloi utca 121,
BUDAPEST.
„ *Oostenrijk*: PROF. DR. I. BOHATEC, Pyrkergrasse 28.
WEENEN.
„ *Zwitserland*: DS. RUD. GROB, Sudstrasse 120, ZÜRICH.
DR. CHARLES SCHULE, ERLENBACH (Zurich).
„ *Duitschland*: DR. W. KOLFHAUS, VLOTO AN DER WESER.
„ *N. Amerika*: DR. HENRY BEETS, GRAND RAPIDS.
DR. ALBERT HYMA, ANN ARBOR, MICH.
(U. S. A.).
„ *Frankrijk*: PROF. A. LECERF, PARIS VIII,
Rue des Saints Pères 54.
„ *Zuid-Afrika*: L. J. DU PLESSIS M.A., Noordburg,
POTCHEFSTROOM (TRANSVAAL).

PERIKELEN VAN HET OOSTEN

DE SCHOORWAL VAN EUROPA.

DOOR

J. KLATTER.

Het is merkwaardig, dat van al de werelddeelen het oude Europa zich onderscheidt door een duidelijke staatkundige organisatie volgens de lengtegraden op de globe. Azië kent een Noordelijk Russisch-Siberië, het enorme blok der Chineesche volkeren in het Midden met het praedomineerende Japansche eilandenrijk voor de kust en een in West-Europeesch bezit zijnd, althans overwegend tot de invloedssferen der Westerlingen behoorend Zuiden. In Afrika teekenen zich tegen elkaar af de Mediterane Noordrand, die eigenlijk tot de directe uitstralingssfeer van Europa behoort, het donkere midden en de Europeesch geworden Zuidpunt. De „nieuwe wereld” bestaat uit een angelsaksisch Noorden en een voornamelijk latijnsch Midden en Zuiden.

Op de staatkundige kaart van Europa teekenen zich allereerst de West-, Midden- en Oost-Europeesche groepeerings af. Men spreekt ook van een Noordelijke Statengroep en de gemeenschappelijke trekken der Zuid-Europeesche landen, doch in dezen zin zijn dit niet dan de bijgebouwen van het hoofdgebouw. Noord en Zuid zijn m. a. w. de corridors tusschen Oost en West. Ook een Rome in het Zuiden, dat een krachtig woord mee is gaan spreken in de laatste kwart eeuw, weet daartoe slechts de mogelijkheid te hebben in het verband van de „spil” met Berlijn, in lotsverbondenheid met het Pruisische Midden-Europa. In het midden van de rafelende Zuidrand van Europa, die zoo dikwijls gekweld werd door periodieke revolutionaire uitbarstingen, heeft Rome zijn na unificatie des lands herboren machtsinvloed te danken aan zijn evenwichts-positie, zoowel geografisch als in de constellatie der

huidige politieke machten. Vanzelfsprekend in nauwe correlatie met de met ijzeren wilskracht doorgevoerde risorgimento, herleving der historische, moreele en materieele waarden der Italianen onder leiding van hun duce. Al te veel wordt de geografische factor, die voor beide partners wederkeerig is, bij het overwegen van de soliditeit der „as” buiten beschouwing gelaten.

De primaire machtsknooppunten in Europa: Londen, Parijs, Berlijn en Moskou liggen in een gordel, zich uitstrekkende weerszijds de 50e Noorderbreedtegraad, van Parijs op de 49e tot Moskou op de 56e graad. Daarvan beheerschen de twee democratische centra het Westen, het dictatoriale Berlijn, gesecondeerd door het ideologisch-verwante Rome het Midden en het bolsjewistische Moskou het euraziatische Oosten.

De 25e lengtegraad is de spil van de merkwaardige landen- en volkerengroep, die wij gemeenlijk onder den naam: Oost-Europa samenvatten. In deze zeer gevoelige strook van ons werelddeel schoot zoowel in 1914 als in 1939 de helle vlam omhoog, die Europa van West tot Oost in brand zette. Omdat West-, Midden en Euraziatisch Europa hier op elkaar botsten.

Op een omstreeks 1935 gepubliceerde kaart waren de gevarenhaarden in Europa met kruisjes ingeteekend. Deze waren dan achtereenvolgens: Zuid-Tirol, het toenmalige Oostenrijksch-Italiaansche vraagpunt; Elzas-Lotharingen, het Fransch-Duitsche geschilpunt, dat echter volgens HITLER geen casus belli zou zijn; Zuid-Nederland en België, het mondingsgebied van Maas, Rijn en Schelde; Zevenburgen, de slagboom voor de Hongaarsch-Roemeensche goede nabuurschap; Danzig, de kwestie van de Vrije Stad en de Corridor; Wilna, de omstreden en door de Polen bezette hoofdstad van Litauen (het vorig jaar weer aan Litauen „geschonken”); Bessarabië voorts, de twistappel tusschen Roemenië en Rusland en tenslotte vanzelfsprekend de Dardanellen. En in welke van deze kruitvaten is de vonk het vorig jaar weer gevallen? In een der brandhaarden van Oost-Europa.

* * *

Wat Duitschlands rijkskanselier HITLER het vorig jaar van Engeland en Frankrijk verlangd heeft, dat was de vrije hand in Oost-Europa. Die hem niet gegeven werd en welke hij deswege

heeft willen nemen. Ondanks het vaststaand feit, dat een overeenkomst met Engeland door HITLER op zeer hoogen prijs gesteld werd. Nóg hooger prijs was de staatkunde van het Derde Rijk bereid voor Oost-Europa te betalen.

Dit geval staat niet alleen. In den zomer van het laatste jaar van wat men reeds den eersten wereldoorlog is gaan noemen, midden 1918 n.l., zeide de toenmalige Deutsche vice-kanselier VON PAYER in een rede o. m.: In het Oosten is het voor ons vrede, of het den vijanden in het Westen bevalt of niet. Maar als ook in deze jaren wilden toen de geallieerden Deutschland in het Oosten nièt de vrije hand verleen.

In 1939 deed de Vrije Stad Danzig Europa vlam vatten. In 1914 lag de lont in Servië en maakte SERAJEWO de Europeesche spanningen acuut. Welke de jaren tevoren door de persing der Balkanoorlogen reeds nog ternauwernood in den band van den vrede konden worden gehouden. Voldoende, om duidelijk te doen zijn, dat Oost-Europa een uitermate gevoelige plek op de Europeesche kaart is. Zoodat een observatie van den status quo voor deze gebieden en de beteekenis daarvan niet ondienstig kan zijn.

* * *

Allereerst is dan noodzakelijk het begrip Oost-Europa nader te preciseeren, daar dit geen nauw omljnde grootheid is. Even weinig als dit het geval is met ons oude werelddeel zelf. In het Westen, Noorden en Zuiden wijst de kustlijn de grenzen aan. Maar in het Oosten gaat Europa geografisch ongemerkt in Azië over. Vandaar de bekende benaming van Europa: de voorloop van Azië, of het Westelijk schiereiland, volgens VON HUMBOLDT's beschouwing. Waar eindigt Azië, waar begint Europa? Het Oeralgebergte pleegt gewoonlijk als natuurlijke grens genomen te worden. Maar van oude tijden tot in de periode van het bolsjewistische Rusland is men dikwijls van ander gevoelen geweest. De naam Europa is van Oostersche afkomst en beduidt: het Westen. Onder „Europa” verstonden de Grieken het gebied, aan de Westzijde van de Egeïsche Zee gelegen. STRABO hechtte het eerst aan dit gebied het begrip van werelddeel. De Don bleef tot in de achttiende eeuw de grens tusschen Europa en Azië. In 1731 trok STRAHLENBERG de grenslijn tusschen de werelddeelen Europa en Azië over den Oeral.

Over den kam van dit gebergte, of langs den voet, aan de West- of Oostzijde? Ook hierover is verschil van meening blijven bestaan. Volgens de Sovjet-regeering vormt het brongebied van de Ob de grensscheiding en liggen de zoutsteppen van de Kaspische Zee nog in Europa.

In de Russische literatuur wordt veelal gesproken van Europa, wanneer men het eigenlijke Westelijke Avondland bedoelt.

Er zijn er, die vinden, dat Rusland de karakteristieke Europeesche trekken ten eenenmale mist en deswege het geheel bij Azië willen indeelen. Maar gewoonlijk kent men het een Euraziatisch karakter toe, een mengtype derhalve, dat tusschen Aziatisch en Europeesch in staat. Anderen achten Rusland alleen maar eeuwenlang in ontwikkeling bij het overige deel van Europa ten achter en verwachten, dat de tijd het op hetzelfde niveau zal brengen. Dit was de gedachte der vroegere Russische intellectueelen. De Sovjet-aristocratie daarentegen acht het oude Europa geestelijk mijlen ver achter zich. Alleen moet zich de U.S.S.R. nog de technische vaardigheid eigen maken. En met de heeren bolsjewisten hebben zoovele Westerlingen ook deze leer gepredikt. In zijn „Het eeuwige Rusland” voorziet Mr. A. BÖRGER, „dat dit eeuwige — niet het tijdelijke, voorbijgaande bolsjewistische — Rusland de wereldhegemonie van Europa zal overnemen, dat zich zelve heeft vervuld en dus geen reden van bestaan meer heeft.”

Wezenlijk is Rusland nimmer van het overige Europa meer geïsoleerd geweest dan onder vigueur van het bolsjewistisch regime. Ook het Tsaristisch Rusland heeft zijn Chineesche muren gehad en aan de kwaliteiten van een PETER DE GROOTE beantwoordden niet al zijn voorgangers en opvolgers. Maar het Russische Rijk sloot zich toch, in een hoe versteenden vorm ook, bij de Christelijke ideeënwereld aan, welke het kenmerk is geworden van het zich ontwikkeld Europa. Dezen band heeft het gesovjetiseerde Rusland radicaal willen doorsnijden, hoewel twintig jaren godloozendom en geloofsvervolging niet toereikend waren om de kernen van het belijdend Christendom te doden. Integendeel zijn er de laatste jaren verblijdende teekenen bespeurd van een Russische revival, van een van godloozenpropaganda blasé geworden intellectueele jeugd, die weer vraagt naar verlossing van het Marxistisch-Lenistisch materialisme. Hoewel meteen gewaarschuwd moet

worden voor de opvatting, dat deze strooming staat uit te monden in de ruime bedding van een positief Christendom. Het feit is er echter, dat de Sovjetstaat de wanden tusschen zich en het overige Europa verdicht heeft.

Maar ook afgezien van tijdelijke omstandigheden en feitelijkheden zijn de permanente verschillen in geesteshouding tusschen Rusland en Europa eenerzijds, Azië anderzijds, duidelijk. Het is hier de plaats niet daarnaar onderzoek te doen. Maar benaderend zouden wij deze kunnen stempelen als het logisch-denkend en technisch verwerkend Europa, het droomend-mediteerend Rusland en het wijsgeerig-beschouwend Azië.

De Russische ziel verdroomt gaarne de indrukken, die op haar inwerken en laat die lijdelijk over en door zich heen gaan. Maar uit den droom concretiseert zich bij tijden het onstuimig zich baanbrekend verlangen naar in den droom geziene gestalten, zonder rekening te houden met de werkelijkheid om zich heen, zonder deze zelfs maar te zien. Mede daaruit verklaart zich de gretigheid, waarmede het door den oorlog verschroeide land en geestelijk onder de doornen van tsaren en popen verstikte volk de leer van mensjewiki en bolsjewiki in zich opzoog en met onstuimig geweld tot een praktijk wilde verheffen. Rusland, aldus Prof. FISHER in zijn „Geschiedenis van Europa”, is een land, waar grootsche ideeën gemakkelijker worden aanvaard dan ten uitvoer gebracht. En het Rusland van vandaag-den-dag geeft daarvan een bevestiging.

In Rusland heeft in vroeger eeuwen ook het mysticisme van de Grieksch-Katholieke Kerk wèl toebereiden voedingsbodem gevonden. En verderfelijke vruchten zijn gerijpt aan den boom van het impulsieve gemoedsleven eenerzijds en het fanatiek vereeren van de fetischen van den vormendienst der Russische Kerk.

* * *

Maar behalve een *volk* vindt men hier in dit Oosten ook een *staat*. De Russische Tsarenstaat had zich drie doeleinden gesteld: Russificatie van alle andere volken, die binnen het rijk woonden; de verovering van Centraal-Azië; en de „bevrijding” van de Slavische volken van den Balkan in het raam van een Pan-Slavische politiek.

Van het eerste punt heeft het Tsarenrijk niet veel terecht ge-

bracht. Het tweede werd bereikt: de Russische vlag waaide reeds in de vorige eeuw tot aan de kusten van den Grooten Oceaan. Het derde punt interesseerde in het bijzonder Europa, omdat daarmee het imperialistische Tsarenrijk zich keerde naar het Westen. En daardoor een der belangrijke factoren geweest is, welke tot den eersten wereldoorlog hebben geleid.

Misschien is het ook, omdat de Tsaristische centraliseerende Russificatie-politiek mislukt was? Zeker, omdat de bolsjewistische staat in zijn aanvangsjaren door menigvuldige troebelen en zwakheden gekweld werd, heeft LENIN zijn *nationaliteiten*-politiek uitgevaardigd. Het beginsel, dat de idealist WILSON aan de bolsjewistische theorieën heet ontleend te hebben en dat in de vredesbesprekingen te Genève geïnjecteerd werd. Al den volkeren van het groote Russische conglomeraat stond het vrij te kiezen, of zij zich binnen of buiten het staatsverband zouden voegen. Het Finsche is een der volkeren, dat zich gehaast heeft van dit principe een gretig gebruik te maken. Het volk, dat zich immers ook het onwilligst gevoegd heeft in het systeem van het Tsarenrijk.

Het beginsel der „vrije ontwikkeling der nationaliteiten” heeft de Russische volkscommissaris van buitenlandsche Zaken MOLOTOF ook als vaandel voor de aggressie op Finland gehangen. Door de instelling van de revolutionaire „volksregeering-KUSINEN”, maar reeds eerder door de rede, gehouden den 31en October j.l. in den Oppersten Raad der Sovjet-Unie, waarin hij de jegens de Finsche regeering te Helsinki aangenomen houding wilde rechtvaardigen, eerst door den eisch van nationale zelfverdediging, maar dan ook door het beginsel der „vrije ontwikkeling der nationaliteiten”. In dit principe is de kern vervat der Russische buitenlandsche politiek en dit doet de sleutel harer taktiek kennen.

* * *

Uit haar lethargie schrok de wereld op door het summum van aggressie, door Sovjet-Rusland jegens Finland gepleegd, en het ontwaakte wereldgeweten, zoo het heette, concretiseerde zich in de besluiten, door Assemblée en Volkenbondsraad begin December te Genève genomen, waarbij verklaard werd, dat Rusland zich zelf buiten den Volkenbond had gesloten en den technischen organen van den Bond opgedragen werd individueel aangeboden hulp

aan Finland te coördineeren. Wij wenschen hier deze gevoelens, welke de stemmen te Genève bepaald hebben, niet te ontleden, maar zullen toch niet ver bezijden de waarheid zijn, wanneer wij aannemen, dat daarbij een goede dosis opportunisme moet worden gerekend: over Finland en Skandinavië heen zag men eigen huis gevaar loopen. Nu behoeft dergelijk nationaal opportunisme, in den zin van zelfverdediging, allerminst gelaakt te worden. Maar daarboven gaat uit principieele erkenning van het verderfelijke van de bolsjewistische leer. De gedelegeerde van *Portugal* mocht er op wijzen, dat zijn land, met *Zwitserland* en *Nederland*, nimmer de principieel-afwijzende houding jegens het wereld-revolutionnaire Sovjetrijk was ontrouw geworden. Tot beschaming van groote staten als Engeland en vooral Frankrijk, dat in 1934 het fregat met de ster-, sikkel- en hamervlag in top met volle zeilen de Geneefsche wateren binnengeloodst had. Als hulpmiddel van zijn nationale politiek. En nog tot over de grens van oorlog en vrede, toen de Britsch-Fransche delegatie te Moskou „in haar hemd” was gezet, hebben Londen en Parijs niet kunnen aflaten met te trachten op den rietstaf te leunen, die het de hand zou doorboren.

En niet pas toen in December 1939 de Sovjet-troepen de Finsche grenzen schonden, maar reeds ver voor de LITWINOF-periode met de gepolijste manieren, reeds bij de geboorte van den Sovjetstaat werd deze politiek, die een bedreiging voor de wereldorde vormt, gefixeerd. Nimmer zal ook Europa mogen zeggen niet genoeg gewaarschuwd te zijn. De uitingen der Sovjet-leiders zijn voor en na ontstellend duidelijk geweest.

* * *

De nationaliteiten-politiek der Sovjets loopt vanaf den aanvang van het regiem tot op den huidigen dag als een vaste draad door het roode weefsel, zij het ook — in de jaren van den opbouw — meer verborgen, aan den binnenkant. Van al haar volkeren verkondigt de Russische federatie het recht van zelfbeschikking tot volledige afscheiding toe. De kern der bolsjewistische nationaliteitsleer heeft STALIN in een studie over de grondslagen van het Leninisme een vijftien jaar terug in deze uitspraak samengevat:

„Het Leninisme erkent in het binnenst van de nationale bevrijdingsbeweging een revolutionairen aanleg en de mogelijkheid daarvan gebruik te maken in het belang van de omverwerping van den algemeenen vijand, het imperialisme. Daarom is het noodzakelijk, dat het proletariaat de nationale bevrijdingsbeweging van geknechte en afhankelijke volkeren beslist en actief steunt, ook al beteekent dat niet, dat het proletariaat iedere nationale beweging dient te ondersteunen, maar alleen dan, wanneer zij op de verzwakking en omverwerping van het imperialisme gericht is.” En verder zegt STALIN in deze studie: „Tegen den overheerschenden staat moet het recht van afscheiding van de kleine naties, de minderheden m.a.w., worden volgehouden. Binnen deze naties (minderheden) zelve moet de nadruk gelegd op de wenschelijkheid van vrije vereeniging met een nabuurstaat.” Dit is het verbindings-teeken tusschen de nationaliteiten- en de buitenlandsch-expansieve wereldpolitiek der Sovjets, die thans weer, in de Baltische staten eerst, in Finland thans, is gaan optreden in het gewaad van het Tsaristische imperialisme.

Aan deze politiek hebben de Sovjets continu al de verlopen twintig jaren van hun bestaan vastgehouden. Hetzij in de eerste jaren door het laten vallen van een krans van grensgebieden, die bij al de vijandelijkheden van binnenlandschen aard en door de inwendige transformatie van het maatschappelijke leven, toch niet te houden waren, hetzij in den jongsten tijd door het inschakelen van randgebieden. Een welhaast automatische schakeling, loslatend als gevaar dreigt, aanhakend, wanneer zich de situatie daartoe leent. In vroegere jaren heeft deze taktiek voor de Sovjets reeds rijke vrucht gedragen — Buiten-Mongolië, Chineesch-Turkestan, de Noordwestelijke provincies van China, een vervolg overigens op de penetratie onder het Tsaristische regime — het vorig jaar is Europa weer aan de snee van de sikkel gekomen. Dat dit niet louter een nationaal doel in zich zelf is, maar dienstbaar gesteld is aan het revolutionair einddoel der Sovjets blijkt ook uit een artikel, in den herfst van het vorig jaar in de „Bolsjewik”, het theoretische en politieke orgaan van het centrale comité van de communistische partij der Sovjet-unie, verschenen. Daarin wordt o.m. gezegd: „De positie van de Sovjet-unie vloeit logisch voort uit haar geheele politiek, een politiek van strijd

voor den vrede en vriendschap tusschen de volkeren. Deze politiek, die uitdrukking geeft aan den wil van de volkeren der Sovjet-unie en hun belangen volledig weerspiegelt, valt tegelijkertijd samen met de belangen van de werkers van de geheele wereld . . ." En verder: „De werkelijke motieven van den „ideologischen oorlog", welke door de Engelsch-Fransche kringen gepredikt wordt, zijn te herleiden tot het streven om de mogelijkheid te behouden de millioenen koloniale slaven ongecontroleerd te exploiteeren."

Van dit „beklagen" tot het „bevrijden" dezer „slaven" is nog slechts één stap, die af zal hangen van de mogelijkheden, welke de concrete situatie op een gegeven moment zou bieden. En op het oogenblik, dat dit artikel in de „Bolsjewik" verscheen, zetten Parijs en Londen nog hun bemoeiingen voort om Moskou voor zich te winnen.

In deze nationaliteiten-theorie der Sovjets betrappen wij derhalve een indirecte methode ter bevordering van de wereldrevolutie van Moskou op heeterdaad. Welke lijn ligt naast het woelwerk der Komintern, der Volksfronttaktiek en tenslotte zich vereenzelvigde met de imperiale doelstellingen der Tsaristisch-Russische staatkunde. Het verschil tusschen STALIN en LENIN (TROTZKI) is dit, dat de huidige dictator in het Kremlin in de periode van opbouw een waarlijk verwonderlijke concentratie en beperking betracht heeft. Op de spanningslijn tusschen de taktiek van STALIN en LENIN lagen ook de massale executies van hooge partij- en legerleiders, die dezen rooden dictator al te ongeduldig werden, speciaal wat betreft de samenwerking met Duitschland. In 1918 hadden de bolsjewiki er steevast op gerekend het uitgeputte en revolutie-rijpe Duitschland in het zog van hun omwenteling mee te sleuren en de sovjetiseering tot den Rijn te kunnen voortzetten. Het zeer gevoelige échec, toen geleden, heeft op STALIN diepen indruk gemaakt en hem tot uiterste voorzichtigheid genoopt.

Wanneer dus MOLOTOV er in een zijner redevoeringen prat op ging, dat de U. S. S. R. in de na-oorlogsche jaren aan de randgebieden zoo gul zelfstandigheid heeft toegestaan, dan moge er aan herinnerd, dat dit niet anders dan absoluut noodzakelijk en — van Sovjet-standpunt bezien — een wijze concentratie was. Een inkringing, die thans door een uitzetting der Sovjet-perken is begonnen gerecompenseerd te worden. De spankracht van deze

reactie, gewekt door de beginselen van de Sovjetleer, is een der meest belangrijke feiten van het vorige jaar.

* * *

Begonnen is de Sovjetstaat zijn nationaliteitenpolitiek in het Verre Oosten tot gelding te brengen, om daarmee het tweede punt der Tsaristische politiek verder tot uitvoering te brengen. Door propagandistische actie hebben de Sovjets zich opgeboord in Centraal-Azië, waar Binnen-Mongolië reeds vazalstaat werd, het voor zijn leven strijdende China omspannen wordt door de daden van het bolsjewistisch imperialisme in den vorm van geenszins belangeloze hulp aan de regeering van maarschalk TSJANG KAI SJEK en in Chineesch-Turkestan een wig gedreven wordt in de richting der rijke Britsch-Indische Kroonlanden.

Een voortzetting is deze imperialistische expansie in het Oosten thans beginnen te krijgen in het Westen. Met de *Baltische landen* en *Finland* als eerste slachtoffers. Hier lijdelijk ondergaan, daar op heldhaftigen tegenstand stuitend. Het lijdt wel geen twijfel, dat het enkel van de omstandigheden zal afhangen, of en wanneer het vervolg op deze ouverture op den Balkan en aan den Donau zal afgespeeld worden, ter vervulling van het derde punt der Tsaristische politiek. En wat de eerste doelstelling dezer staatkunde aangaat: Russificeering van het kleurengamma der volkeren in dit reuzenrijk, welke nauwelijks een begin van uitvoering had gekregen, daarvoor in de plaats is de *boljewisering* getreden. Waarvan de grenzen der doelstelling zijn samengevallen met die van de globe.

Genoemde aard en doelstellingen der thans te Moskou zetelende regeering en de eigenschappen, die het Russische volk kenmerken, zijn voldoende om de Oostelijke grenslijn van wat wij in religieus, cultureel en historisch opzicht onder het begrip Europa verstaan met de West-Russische grenzen, te doen samenvallen. Zoodat inderdaad MUSSOLINI gegronde reden heeft den anti-bolsjewistischen koers zijner politiek *Europeesch* te noemen. In scherpe tegenstelling met den *huidigen koers* van den aspartner Duitschland. Die aangevangen is een staatkundige lijn te construeeren, welke recht-draads in gaat tegen niet slechts nationaal-socialistisch-Duitsche opvattingen van voor 1939, maar meer nog tegen wat het historisch-

gegroeide Duitschland steeds als zijn missie heeft gezien: Europa te beveiligen tegen gevaren, die het uit het Oosten kwamen bedreigen.

In het binnen de rijksgrenzen gebrachte Oostenrijk leeft thans in den naam Ostmark de herinnering voort aan het beroemde grensbolwerk van KAREL DEN GROOTEN. Weenen bewaart de herinneringen aan de stormaanvallen der Turksche heerscharen, die met een tusschenruimte van anderhalve eeuw tot tweemaal toe, in 1529 en 1683, hier tot in het hart van Europa waren doorgedrongen, maar telkenmale werden teruggeslagen naar den Balkan. Waarmede het Christelijk Europa een Osmaniseering bespaard bleef.

Langs de kusten der Baltische Zee had het Noordelijke, protestantsche, Pruisische deel van de Deutsche gemeenschap vanaf de tijden der Deutsche orde en der Hanze, tegen de Slavische invloeden uit het Oosten de wacht betrokken.

Het Deutsche keizerrijk heeft gewefeld tusschen nauwe aansluiting bij of loslaten van het Rusland der Tsaren. In dezen tijd was Rusland te nauw bij het krachtenspel in Europa betrokken, dan dat iets anders dan opportunistisch-nationalistische motieven zouden gelden. Maar zoo spoedig had zich het bolsjewisme niet van het Russische volk meester gemaakt, of bij de gewone oorlogsmotieven kwamen in 1918 ook ideologische een woordje mee spreken. Wij hebben redenen om aan te nemen, dat een man als LUDENDORFF zijn ware gevoelens kenbaar maakte, toen hij, in 1918 graaf VON DER GOLTZ aan het hoofd van Deutsche troepen den Finnen te hulp zendend, om de bolsjewiki tusschen Polen en Finland „in de tang” te nemen, dit de historische taak noemde van Duitschland als schutsheer tegen het op wereldexpansie gerichte communisme en zeide, dat hij dit besluit „mit dem Kopf und dem Herzen” had genomen.

Reeds was in 1922 RAPALLO het antwoord op het vastloopen der besprekingen te Genua over de betaling der Deutsche oorlogsschulden. Het contact tusschen de Weimar-republiek en Sovjet-Rusland, hier opgevat, werd sindsdien niet weer verbroken en ook gedurende de zes jaren nationaal-socialistische regeering bleef, ondanks het knetteren van de banvloeken over en weer van de publieke tribunes, een onderstroom van economische contacten —

hoewel aanmerkelijk ingedamd —, van militaire belangstelling en van politiek voelingnemen bestaan. STALIN beidde zijn tijd. Legerleiders, die te ongeduldig waren, werden „geliquideerd”. Tot het psychologisch moment gekomen was, toen de groote rivalen van Europa *tegelijk* aan de poorten van Moskou kwamen kloppen. De sluwe Georgiër wist — of meende te weten — wat hij wilde en koos, wat hem de grootste baten kon brengen: het Derde Rijk. Om de kapitalistische Europeesche grootmachten — ook na het knopen van den vriendschapsband bleef Duitschland te Moskou als „kapitalistisch” te boek staan — in de arena van Mars te jagen, zelf buiten schot te blijven en daarna eindelijk tot uitvoering der jaar in, jaar uit achter de hand gehouden aggressieve voornemens over te gaan. Waarvan de allereerste beteekenis is geworden een duidelijke overvleugeling van Duitschland in het Noordoosten, maar daarna ook de gevaarlijkste bedreiging, welke Rusland ooit voor West-Europa is geweest. Om dit straks te worden voor het Zuiden? Het ligt, als wij boven reeds zagen, volkomen in de lijn der verwachtingen en MUSSOLINI heeft dan ook niet nagelaten daaruit zijn conclusies te trekken.

Uit de rede, door den Italiaanschen minister van buitenlandsche zaken, graaf CIANO, 16 December j.l. in den Senaat gehouden, is duidelijk geworden, dat MUSSOLINI over de Russische oriëntering sinds het voorjaar '39 met Berlijn in contact is geweest en, geprangd door de expansiviteit van Berlijn, de aperte en groeiende tegenstand van Londen en Parijs en door eigen aspiraties, waardoor de as-politiek was bepaald, waaronder de DUCE wenschte te verstaan vrede in gerechtigheid, heeft toegestemd in een „neutraliseeren” van Sovjet-Rusland. Dit beschouwde MUSSOLINI als uiterste grens der mogelijkheden zoowel als de uiterste grens der wenschelijkheden. In het eerste bedroog hij zich: Berlijn en Moskou vonden elkaar „in vriendschap”. Wat het tweede betreft, hield hij voet bij stuk: Italië kon hiërin met zijn as-partner zeker niët meegaan. Dit brak de spil nog niet — immers had de DUCE daaraan zijn verwachtingen voor de toekomst gehangen, wel beseffende, dat de positie van Italië zeer nauw betrokken is bij het lot van het Duitsche rijk — maar bracht wël mee de status van non-belligerentie, niet-oorlogvoeren, door de Italiaansche pers ijverig onderscheiden van neutraliteit. Een variatie op het afzijdig staan,

als ook het algemeen-geldende principe der Nederlandsche buitenlandsche politiek dit kent, zij het in anderen zin. Voor Italië betekent het: ieder moment gereed staan voor het verwezenlijken der in November 1938 kenbaar gemaakte aspiraties. Maar daar bóven uit gaat het behoud der cultureele waarden van het oude Europa, die het allermeest bedreigd worden door het Aziatisch bolsjewisme. Aldus is het bondgenootschap tusschen Rome en Berlijn in een zeer delikate situatie geraakt: de eene partner steunende op — en afhankelijk van? — wat de andere als een doodelijk gif signaleert.

MUSSOLINI'S penvoerder GAYDA heeft, als compromis tusschen deze tegenstelling „in extremis”, doen weten, dat Italië Rusland niets zal „doen”, zoolang dit de handen afhoudt van Europa, meer speciaal van Donau en Balkan, waar allereerst Hongarije en Roemenië gevaar loopen „aan de snee” te komen. Waarbij GAYDA steeds nog de fictie van het onderscheid tusschen het bolsjewisme en den Russischen staat meent te kunnen handhaven.

* * *

Tusschen dit gesloten Midden-Europeesch spilgenootschap en de U. S. S. R. ligt het breukveld der bufferstaten van het feitelijke Oost-Europa. Het frictiegebied, dat de historische taak is toebedeeld de tegenstellingen tusschen Europa en Azië te vernalen. Dat wij dus het gewricht, of anders: de *schoorwal* van Europa kunnen noemen. En dat zich uitstrekt van Petsamo in den Poolcirkel tot Kreta in de Middellandsche Zee. Dat via Finland nauwe verbinding heeft met West-Europa, via Turkije in onmiddellijk contact staat met het Nabije Oosten, het Arabische Azië. Een landen- en volkeren conglomeraat, dat derhalve scheiding maakt en verbindt. Door deze corridor tusschen Europa en Azië verstrengelen zich niet slechts strategische belangen van staten, maar van werelddeelen, van cultuurwerelden. Het is dan ook om deze redenen, dat deze gebieden de littekenen dragen van felle botsingen, dat zij gedurig verkruid zijn in de opeenvolgende stuwings en spanningen der historie. En daaruit volgt tevens, dat imperia als Frankrijk, maar als Engeland vooral ook, wier belangen de grenzen van ons werelddeel verre te buitengaan, zich

niet onbetuigd hebben kunnen laten bij de veranderingen, die hier plaatsgrepen. In vroegere eeuwen niet, maar ook thans niet.

* * *

In al haar verbrokkeling vormt dit Oost-Europa toch ook een zeer merkwaardige geografische en historische eenheid. Historisch, omdat al deze landen zonder uitzondering de eeuwen door de tol hebben moeten betalen van hun uitzonderlijke ligging: nimmer volkomen opgeslokt in een der groote buurstaten, maar nimmer ook er in slagend een geconsolideerden staat te grondvesten. Het zijn staten, die het luctor et emergo als gezamenlijk devies kunnen voeren: dobberende op de baren der Europeesche levenszee, nu boven, dan bedolven. Een geografische eenheid vormen ze ook, gegroepeerd als ze zijn om de 25ste lengtegraad, die, komend uit den Poolcirkel, tot in de Middellandsche Zee dit gebied geheel doorsnijdt. De kaarsrechte lijn, die Finlands vrije haven in het hooge Noorden, Petsamo, verbindt met Griekenlands Zuidelijkste punt, kaap Matapan, is de richtlijn van den Oost-Europeeschen schutswal.

Wat de belangstelling, welke dit Oost-Europa bij het overige Europa ten deel valt, betreft, op een belangrijke omstandigheid dient nog de aandacht gevestigd. Door den Franschen econoom DELAISI werd een lijn getrokken van Stockholm over Danzig, Krakau, Boedapest en zoo verder naar het Zuidwesten. Door deze lijn wordt ons werelddeel gesplitst in een overwegend industrieel Westelijk en overwegend agrarisch en grondstoffenrijk Oostelijk deel. En van dit Oostelijke deel biedt het hier in kwestie zijnde Oost-Europa de semi-onafhankelijke gebieden, waarmede bijzondere handelsconnecties aangeknoopt kunnen worden. Op het veld der rivaliteit ontmoeten elkaar hier politicus en econoom. Het agrarisch karakter dezer landen bracht ook mede een van West-Europa afwijkende, politieke structuur. Het agrarisch vraagstuk is voorts voor deze landen een gemeenschappelijk binnenlandsch vraagstuk, dat ieder op eigen wijs heeft trachten op te lossen, maar ten aanzien waarvan feitelijk nergens een bevredigend compromis tusschen grootgrondbezitters en kleine boeren werd verkregen. Polen heeft gepretendeerd op dezen weg het verst te zijn voortgeschreden, maar een eenstemmig oordeel bestaat hierover niet.

Naast het agrarisch kenmerkt vrijwel al deze staten het *minderhedenprobleem*, wat niet verwonderlijk is na wat wij boven gezegd hebben. Het voortdurend door en langs elkaar dringen der volkeren en rassen heeft her en der de splinters van vreemde naties in het volkslichaam verspreid. Ondanks het nationaliteitenbeginsel, dat in de zalen van Versailles gehuldigd werd, is de toestand er niet eenvoudiger op geworden. Integendeel. Over dit beginsel heeft het strategisch belang overheerscht.

Deze landen bieden dus in hun *ligging* alle aanleiding tot inmenging van derden van weerszijden en vinden aspirant-agressoren in de onderlinge verdeeldheid der leden van deze volkerengroep en in de binnenlandsche oneenigheden en spanningen ruimschoots handvatten voor hun politieke bedoelingen.

* * *

Het ligt niet in onze bedoeling thans nog de interne statusquo der afzonderlijke staten van deze groep of de politieke wisselvalligheden te observeeren, waarvoor wij mogen verwijzen naar overvloedige voorlichting in dagbladpers en speciale studies. Maar wel heeft het zijn nut aan het slot van dit artikel de geleiding van deze volkerengroep schetsmatig aan te wijzen. Achtereenvolgens is Europa's schoorwal samengesteld uit een Baltische groep, die zich weer splitst in een Skandinavisch-gericht, zichzelf bewust, actief Finland en de drie kleine Oostzeestaten Estland, Letland, Litauen, die hun positie als pion op het schaakveld der grooten lijdelijk accepteren; voorts het na eeuwen herrezen en na twee decennien weer onder vreemde bezetting geplaatste Polen, dat al te nadrukkelijk groote-mogendhedenpolitiek heeft bedreven en medegespeeld heeft op het tournooiveld der „big four”, zonder daartoe in het land de noodzakelijke voorwaarden te hebben kunnen scheppen; daarna een door vernietiging van de Oostenrijksch-Hongaarsche dubbelmonarchie ontstane statenmozaïek langs den Donau, waarbij zich nauw het Balkanblok aansluit. Turkije, dat na den wereldoorlog juist nog een oog in Europa heeft kunnen open houden, Stambouel n.l. met naaste omgeving, en daardoor de hoogst belangrijke bewaker van de zeeëngten is, heeft zich door het pact van Saädabad, dat een consulteerend karakter draagt en reikt tot nabij Britsch-Indië, in het Nabije Oosten ingeschakeld.

Zoo ligt daar een bolwerk dwars door Europa, dat in het hooge Noorden de hand reikt aan het Westen en in het Zuiden zich onmiddellijk aansluit bij de Arabische wereld. In dit bolwerk werd reeds door de vernietiging van Polen een gapende bres geslagen, waardoor Moskou dreigt Europa naar het hart te steken. Met het zwaard in de hand en het Lutherlied op de lippen staan thans de Finnen in de bres voor de onafhankelijkheid des lands, tevens voor het behoud van Europa. En uit de deelen der Europeesche burcht wordt materiaal aangedragen en komen helpers toesnellen. Mocht het hun en het zoo ernstig bedreigde, fiere volk gegeven zijn, stand te houden in dit ons ravelijn in het hooge Noorden.

DE VERBINDENDVERKLARING VAN COLLECTIEVE CONTRACTEN IN DE PRACTIJK

DOOR

MR. P. BORST.

II (*Slot*).

I. DE STRIJD OM HET BEGRIJF BEDRIJF.

Wij zouden hetgeen ik thans ga behandelen, een schoolvoorbeeld kunnen noemen, hoezeer de strijd om een begrip — het lijkt zoo theoretisch — voor de praktijk van het leven beslissende beteekenis kan hebben.

MR. VERSCHUUR had bij de behandeling zijner Bedrijfsradenwet een definitie van „bedrijf” gegeven: Het complex van ondernemingen, die een gelijksoortig produkt voortbrengen. Dat was een vaag begrip, maar het kon nog geen kwaad, omdat de Bedrijfsradenwet geen ingrijpende bevoegdheden toekende.

Maar, wat men ook van de wet op de verbindendverklaring moge zeggen, hier worden wèl ingrijpende bevoegdheden toegekend en daarom rezen hier onmiddellijk moeilijkheden. Zij ontstonden, zoodra men te maken kreeg met gemengde bedrijven: een levensmiddelenfabriek heeft een eigen drukkerij; een metaalfabriek heeft eigen timmerlieden in dienst. Behoort die huisdrukkerij tot het levensmiddelenbedrijf of tot het grafisch bedrijf? Is die timmerman een bouwvak-arbeider of een fabrieks-arbeider? Een vraag van groote beteekenis voor de systematiek van het vakvereenigingswezen, voor de onderhandelingen over collectieve contracten, maar vooral voor de verbindendverklaring.

De draagwijdte van de beslissing moge uit een voorbeeld blijken.

Stel, dat een huisdrukkerij buiten de verbindendverklaring valt, wat ziet men dan gebeuren? Dan krijgt degene, die voor de interne

behoefden zijner onderneming een drukkerij inricht een pré boven den beroepsdrukker. Deze moge aan de contractsloonen gebonden zijn, de huisdrukkerij niet. Gevolg: een sterk vergroote neiging om huisdrukkerijen op te richten. Hier wordt hét verkoopargument van den machinehandelaar geboren. Richt een eigen drukkerij in, dan laat de wet U vrij en zijt ge veel goedkooper uit. Dezelfde technische installatie, hetzelfde werk, het is vrij, als het door den een en het is gebonden als het door den ander wordt verricht. Geen wonder, dat de drukkers hebben gezegd: Als het dien kant uit moet, dan liever géén bindendverklaring. Bestrijding van het eene kwaad, zou een tweede kwaad scheppen, dat erger is dan het eerste.

Zij vonden voor hun opvatting steun in de wet. Artikel 2 noemt als criterium voor de bindendverklaring: den aard van den arbeid, waarop de overeenkomst betrekking heeft. De Memorie van Toelichting is zeer duidelijk:

„Wat de werkzaamheden betreft, waarop de verbindendverklarde bepalingen van toepassing zullen zijn, hier is niet beslissend de vraag, voor welk bedrijf de overeenkomst geldt, maar of de werkzaamheden, waarop de individueele arbeidsovereenkomsten betrekking hebben, naar haar aard onder de collectieve overeenkomst vallen. Beperkt men de verbindendverklaring tot het bedrijf, waarvoor de C.A.O. geldt, dan zou zulks leiden tot uitsluiting van werkzaamheden in gemengde bedrijven, die volgens de bepalingen der collectieve arbeidsovereenkomst daaronder vallen. Dit zou ontduiking van de verbindendverklaring in de hand kunnen werken.”

Maar daarmee is nog niet gezegd, dat de Minister geen uitzondering zou kunnen maken, als er bezwaren rijzen. En — tegen de verbindendverklaring van huisdrukkerijen, van eigen beheer in het bouwbedrijf, is een storm van verzet gekomen, uit alle deelen der industrie. Men beriep zich op de eenheid der onderneming, die men niet wenschte gesplitst te zien in allerlei vakjes, met elk een verschillende regeling voor loon, vacantie, ziekengeld, enz. Dit alles heeft den Minister tot de vraagstelling gebracht: Is er werkelijk een eenheid van de onderneming? Het antwoord blijkt te zijn: Soms wel, soms niet. Van groot belang is de overweging in de considérans van de Ministerieele Beschikking van 29 Maart 1939 inzake de verbindendverklaring van de typografie:

„dat er evenmin voldoende termen zijn, alle huisdrukkerijen van de toepassing der verbindendverklaring uit te zonderen; dat toch van een huisdrukkerij in het algemeen niet gezegd kan worden, dat deze een organisch geheel met de onderneming vormt, en de arbeid in een huisdrukkerij dan ook niet zonder meer op één lijn gesteld kan worden met bijv. den arbeid van hulpwerklieden (timmerlieden, metselaars, schilders en dergelijke) in fabrieken”³⁾;

Het criterium is dus, of het in geding zijnde onderdeel der onderneming daarmede een organisch geheel vormt. In dezelfde richting gaat de onderscheiding, die Mr. MOK in zijn bekende commentaar maakt⁴⁾. Ook hij zegt, dat er verschil valt te ontdekken, als iemand zijn eigen reclaimedrukwerk gaat maken, wat allerminst noodzakelijk is in verband met het productiedoel van de bedrijfshuishouding en wanneer er, zooals bijna in elke fabriek, regelmatig getimmerd moet worden, hetgeen wèl noodzakelijk is voor het productiedoel.

Het criterium van den Minister, zoowel als van Mr. MOK is bruikbaar. Maar er achter blijft altijd staan de schaduw van het groote economische argument: Zal de vrijlating van dergelijke eigen-exploitatie tengevolge hebben, dat het normale bedrijf wordt uitgehold? Moet men op deze vraag een bevestigend antwoord geven, dan is de praktische beteekenis der verbindendverklaring in gevaar.

Daarom is deze strijd van zoo groot belang. Het gaat hier om de vraag, die ons bij al onze beschouwingen bezig houdt, n.l. of de verbindendverklaring reële beteekenis zal krijgen en niet door reten en scheuren en gapingen zal worden „kaltgestellt”. Het gaat hier bovendien om een vraag van nog verdere strekking: de opbouw der toekomstige bedrijfsorganisatie.

II. DE STRIJD OM DE BEDRIJFS-RECHTSPRAAK.

Ook hier gaat het weer om de kwestie: Zal de verbindendverklaring praktische beteekenis krijgen? Dit geldt in het bijzonder voor de verfijnde cantracten, die zich niet beperken tot een ruwe schets van loon en overwerk en nog wat, maar die de geheele sociale verhouding tusschen werkgever en werknemer trachten te omschrijven. Zoodra zoo'n bedrijfswetboek 50 en meer bladzijden

groot wordt, vooral ook als er vrij ingewikkelde regelingen komen, b.v. van getalsverhouding, maar voornamelijk wanneer het de rechtspositie betreft, de bescherming tegen onrechtvaardig ontslag, dan is bedrijfsrechtspraak onmisbaar.

Dit laatste klemte te meer, omdat ten aanzien van de bescherming tegen onrechtvaardig (niet: onrechtmatig) ontslag een rechtsnood bestaat. Wanneer er dus hier en daar reeds contractuele regelingen bestaan, is het van dubbele beteekenis, dat die bepalingen praktische beteekenis verkrijgen.

Ik geef een voorbeeld. Artikel 34 der C. A. O. in de typografie bepaalt, dat gezellen van 23 jaar en ouder bij slapte naar ancienniteit moeten worden ontslagen, tenzij door het volgen der ancienniteit „de regelmatige gang van het bedrijf ernstig wordt geschaad.”

Wanneer is dit het geval? De patroon moet het weten. Stel dat hij van meening is, dat in een bepaald geval afwijking gerechtvaardigd is, maar dat de gezel zich verzet. Wat dan? Zal men hierover gaan twisten voor den kantonrechter? De gezel naar het Bureau voor Arbeidsrecht, dan een verzoekschrift indienen, conclusie van antwoord, van repliek en dupliek, gevolgd door de pleidooien? Natuurlijk heeft de kantonrechter geen verstand van dien „regelmatigen gang van het bedrijf” en benoemt hij een of meer deskundigen. Daarna wordt gestreden over het rapport van deskundigen en tenslotte volgt het vonnis. In dien tijd is het op de betrokken drukkerij reeds weer tweemaal druk en tweemaal slap geweest! Het is dus een belang van den *patroon*, niet minder dan van den gezel, dat er een spoedige, deskundige beslissing komt. In kort geding? De president der Rechtbank zal er zich zeker niet aan wagen deze technische kwestie uit te maken.

Na langen tijd krijgt de gezel misschien een schadevergoeding, maar de hoofdbedoeling van de bescherming tegen ontslag, n.l. dat hij daar weer op zijn oude plaats terugkomt of liever nog, dat hij op zijn oude plaats blijft, is niet bereikt. Om dat te bereiken is er maar één middel: de bedrijfsrechtspraak.

Deze rechtspraak heeft zich in de typografie sterk ontwikkeld. Paritetisch samengestelde colleges, n.l. 37 districts-commissies en in hooger beroep de Centrale Commissie te Amsterdam spreken sedert 1914 recht in geschillen tusschen patroons en arbeiders in de typografie. Ruim 8000 beslissingen werden genomen, nagenoeg

zonder uitzondering met algemeene stemmen, ondanks de eigenaardige samenstelling der commissie (paritetisch). Een onpartijdigen voorzitter heeft men expres niet gewild, om werkgevers en werknemers tot zelfbeperking te dwingen. De procedure wijkt sterk af van de traditioneele procesregels: De mondelinge behandeling is hoofdzaak. De terechtzitting is niet openbaar. Collega's spreken over collega's-concurrenten recht, vakbestuurders over hun leden en over de leden van concurrerende organisaties.

Die rechters waren eerst wetgevers (onderhandelaars) en zullen straks de uitvoering van hun vonnis ter hand nemen. Wat blijft er van de klassieke scheiding tusschen wetgevende, rechtsprekende en uitvoerende macht over! Kan het erger! En toch... de justitiabelen nemen het: het hoogste bedrijfscollege geniet na 25 jaren praktijk het algemeen vertrouwen? ⁵⁾

Alles goed en wel, zegt ge, maar het wordt te bar, zoodra ook de ongeorganiseerden aan de bedrijfscolleges der georganiseerden worden gebonden. Dàt gaat te ver. — Ik neem aan, dat ge gelijk hebt, maar dan wil ik u even wijzen op de consequenties: voor de fijnere onderdeelen van het contract, met name de rechtspositie, zult ge dan de verbindendverklaring moeten laten schieten, want daarzonder komt ge er niet. En, zelfs als zou de doorvoering mogelijk zijn, wenscht ge dan tweeërlei rechtstelsel en tweeërlei jurisprudentie voor denzelfden bedrijfstak? Of wilt ge de bedrijfsrechtspraak der georganiseerde meerderheid opofferen en allen naar den Kantonrechter brengen? Is dat een vooruitgang?

Is het wonder, dat over dit punt der bedrijfsrechtspraak felle strijd is gevoerd? Eigenlijk schijnt die strijd al bij voorbaat hopeeloos: Artikel 157 eerste lid van de Grondwet: „Niemand kan tegen zijn wil worden afgetrokken van den rechter, dien de wet hem toekent,” en wat de deur dicht doet: artikel 2 lid 5 sub *a* der wet op de verbindendverklaring: „Van de verbindendverklaring zijn uitgesloten bepalingen eener collectieve arbeidsovereenkomst, die ten doel hebben de beslissing van den rechter omtrent twistgedingen uit te sluiten.” Doch zie, hier staat de zaak beter dan het aanvankelijk lijkt. Immers, formeel is de bedrijfsrechtspraak van paritetische colleges geen rechtspraak, maar slechts een bindend advies. De Hooge Raad heeft duidelijk gezegd: „Bij bindend advies is van een uitschakeling van den rechter geen sprake” ⁶⁾. Als

immers het bindend advies niet wordt nageleefd, komt de zaak toch voor den Kantonrechter en deze zal moeten nagaan of de veroordeelde naar regelen van goede trouw gebonden moet worden geacht, althans of er door het bedrijfscollege geen misbruik is gemaakt van het hem toegekende recht.

Artikel 157 der Grondwet en artikel 2 lid 5 sub *a* der wet verbieden dus wel verbindendverklaring van rechtspraak in formeelen zin, dus ook van arbitrage, maar niet van rechtspraak volgens het bindend advies.

Wordt hier dan, zooals bij de verbindendverklaring der bedrijfsrechtspraak in de typografie plaatsvond, door de Regeering geen zeer vergaand vertrouwen in de onpartijdigheid der georganiseerde bedrijfsrechters gesteld? Inderdaad. Ik vind dit de mooiste pluim, die in de laatste jaren op de hoed van de organisatie is gezet.

Natuurlijk zal niet ieder plots in elkaar getimmerd rechtspraakcollege onmiddellijk verbindendverklaard kunnen worden. Waarborgen voor onpartijdigheid moeten er zijn. Zij behoeven niet, naar positivistische trant, te liggen in diverse traditioneele en formeele procesregels, maar kunnen ook van historischen aard zijn: als in de practijk van voldoende sociale zelftucht is gebleken.

Men stare zich bij de vraag der onpartijdigheid niet blind op de bedrijfsrechtspraak. De grofste onpartijdigheid kan bestaan, zonder dat één college met rechtspraak is bekleed. Als de georganiseerden de overtredingen der C. A. O. in eigen kring door de vingers zien, maar onverbiddelijk zijn ten aanzien van een ongeorganiseerden patroon en tegenover hem dadelijk klaar staan met een dagvaarding, dat is partijdigheid. Zóó kan partijdigheid heerschen, veel erger en veel stiekemer dan wanneer een bedrijfsrechtspraakcollege, bestaande uit achtbare, fatsoenlijke menschen, tot taak krijgt een gemotiveerd vonnis uit te spreken in een geschil tusschen een ongeorganiseerden patroon en een ongeorganiseerden arbeider.

Laten wij ons wachten voor positivisme. Beslissend is niet alleen de tekst der wet of de aard der geschreven bepaling. Eerste criterium bij de beoordeeling is de geest, die onder en achter al die sociale verschijnselen woelt en werkt.

Eén argument tégen de bedrijfsrechtspraak heb ik nog voor het laatst bewaard. In het commentaar van Mr. MOK wordt wel erkend, dat verbindendverklaring van bepalingen inzake bindend advies juridisch toelaatbaar is, maar er rijst bij hen een psychologisch bezwaar ⁷⁾: de burgers moeten het gevoel hebben, dat zij rechtvaardig worden behandeld en dat hebben ongeorganiseerden niet, als georganiseerden over hen recht spreken. Ik kan dit argument niet waardeeren. Afgezien van zijn juistheid, het argument heeft gevaarlijke consequenties. Ik vraag u: heeft de ongeorganiseerde het gevoel, dat hij rechtvaardig wordt behandeld, als hij gebonden wordt aan het contract, dat hij niet heeft afgesloten, dat hij uitdrukkelijk zelf niet gewild heeft? MOK's argument is een argument tegen de verbindendverklaring, maar niet speciaal tegen de verbindendverklaring van de rechtspraak.

Ik kan echter zijn gedachtengang wel verklaren. Dit spruit voort uit een zeker wantrouwen tegenover het bindend advies, ook als rechtspraakvorm voor de georganiseerden.

Conclusie 9 van het rapport „Rechtspraak in arbeidszaken” ⁸⁾, aan welks tot standkoming de heer MOK groot aandeel had, luidt: „Het bindend advies is als vorm van rechtspraak in geschillen in arbeidszaken verwerpelijk.” Ik meen hierboven te hebben aange-toond, dat deze stelling niet juist is. De waarborgen voor goede rechtspraak liggen niet altijd in positief formeele bepalingen en bovendien is het bindend advies voor de verfijning van het contract noodzakelijk en in de practijk doeltreffend.

Dit alles neemt niet weg, dat naast *deze* ontwikkeling van groot belang kan zijn, dat gevolg wordt gegeven aan de op 1 Juni 1927 in de Tweede Kamer aangenomen motie-SANNES, waarbij verzocht werd een wetsontwerp in te dienen, strekkende om gebruik te maken van de in artikel 156 der Grondwet gegeven bevoegdheid ten einde leeken te doen deelnemen aan de berechting van gedingen betreffende collectieve arbeidsovereenkomsten. Het een mag echter het ander niet uitsluiten.

Dat ten slotte verbindendverklaring van de rechtspraak een zeer ingrijpende bevoegdheid aan het georganiseerde bedrijfsleven toekent, niemand kan het betwisten. De Voorzitter van de Centrale Commissie in de typografie, de heer H. DIEMER, heeft dan ook bij de behandeling der aanvraag voor verbindendverklaring de verze-

kering gegeven, dat de niet-georganiseerden als „Onzelveheersbeestjes” zullen worden behandeld. Op den 27sten April 1939, drie dagen vóór de verbindendverklaring der bedrijfsrechtspraak, werden vertegenwoordigers der 37 districtscommissies in Utrecht ter vergadering bijeen geroepen en tot onpartijdigheid en nauwkeurigheid gemaand. Eenige maanden vroeger, bij de herdenkingsplechtigheid in het Koloniaal Instituut te Amsterdam ter gelegenheid van het vijf-en-twintig-jarig bestaan der typografische C.A.O., toen eveneens alle districtscommissies vertegenwoordigd waren, had DIEMER gezegd: „Nauwkeurig zal op ons worden gelet.” Hij herinnerde aan den plicht tot objectiviteit en voegde daaraan toe: „Faalt onze rechtspraak in deze onmisbare objectiviteit, dan sterft in de typografie de verbindendverklaring een vroegtijdigen dood of wel, de rechtspraak wordt eruit gepeld en de verbindendverklaring verliest haar waarde” 9).

Men ziet het hier weer: De kwestie van de bedrijfsrechtspraak is in laatste instantie een kwestie betreffende de praktische betekenis der verbindendverklaring.

III. DE STRIJD OM DE CONTROLE.

En, ... zal de lezer opmerken, zijn er nu bij die districtscommissie en bij de Centrale Commissie sinds 1 Mei 1939 veel klachten binnen gekomen ten aanzien van overtredingen van het contract? Hebben de ongeorganiseerde werknemers, thans door een omvangrijke rechtsorde beschermd, van hun rechten gebruik gemaakt en de commissies te hulp geroepen, waar hun dreigde te worden te kort gedaan? Het antwoord is: Wij hadden enkele gevallen betreffende ontslag. Meer niet. Een niet-georganiseerde werknemer klaagt niet. Hij voelt zich te afhankelijk. Hij laat zich allerlei welgevallen, uit vrees voor erger.

Het was geen nieuwe ervaring. Tien jaar lang hadden we dat al geconstateerd. Toen bij de wet op het collectief contract van 1927 bepaald werd, dat uit de organisatie tredende patroons nog gebonden blijven zolang de C.A.O. duurt, deden we reeds ervaring op met uitgetreden patroons en gezellen, die formeel gebonden bleven aan alle regelen van het contract, van wie men wel zeker kon zeggen, dat zij het contract met voeten traden, — dikwijls immers

waren bezwaren tegen het contract reden hunner uittreding — maar niemand wist precies hoe of wat. Klachten kwamen er niet. Men kende zelfs de namen der werknemers niet. Zij werden soms expres geheim gehouden. Hoe zal men dan b.v. de getalsverhouding, de verhouding tusschen ouder en jonger personeel, kunnen beoordeelen? Niemand wist er iets van.

Wij komen nu tot de kern van ons betoog, de contrôle. Hier klopt het hart der verbindendverklaring. Hier wordt het vraagstuk: „Zal de verbindendverklaring alleen een stuk papier blijven of zal zij werkelijk beteekenis krijgen?” op zijn allerscherpst gesteld.

De eerste acte van het drama heeft zich afgespeeld bij de tot standkoming der wet. Aanvankelijk stond er over contrôle niets in. Een amendement-SMEENK werd ingediend, luidende: „Door de Kroon kan aan den bedrijfsraad het houden van toezicht op de naleving van verbindendverklaarde bepalingen worden opgedragen. In dat geval is de bedrijfsraad bevoegd tot het instellen van een onderzoek naar al hetgeen voor de goede uitoefening van het toezicht van belang voorkomt.” Een sub-amendement van KUPERS—DONKER versterkte die gedachte. Helaas stuitte haar verwezenlijking af op het verzet van Minister SLINGENBERG. Deze had blijkbaar minder vertrouwen in het georganiseerde bedrijf dan zijn opvolger, Prof. ROMME straks bij de bedrijfsrechtspraak zou toonen. De heer SLINGENBERG wilde trouwens die bedrijfsrechtspraak ook al niet. Daarvoor liet hij echter nog een deur open door de mededeeling, dat hij zijn opvolger niet wenschte te binden, maar ten opzichte van de contrôle werd de opvolger wel gebonden, n.l. door den tekst van artikel 10, hetwelk tijdens de behandeling in de Tweede Kamer door den Minister werd ingediend. Dit artikel luidt als volgt:

„Indien de bedrijfsraad het vermoeden gegrond acht, dat in eene onderneming eene verbindendverklaarde bepaling niet wordt nageleefd, kan hij met het oog op het instellen van eene rechtsvordering, als bedoeld in artikel 3, onzen Minister verzoeken een onderzoek daarnaar te doen instellen. Onze Minister kan het onderzoek opdragen aan de arbeidsinspectie. Ten aanzien van de ambtenaren der arbeidsinspectie, die het onderzoek instellen, vindt het bepaalde in artikel 85, eerste, derde en vierde lid der Arbeidswet 1919 overeenkomstige toepassing. De directeur-generaal van den arbeid

brengt aan onzen Minister verslag uit van hetgeen bij het onderzoek gebleken is. Onze Minister licht daarop den bedrijfsraad in."

Analyseert men den gang van zaken in dit contrôle-artikel, dan zal niemand tegenspreken, dat hier een omslachtige weg wordt bewandeld. De bedrijfsraad moet een vermoeden gegrond achten. Hij wendt zich tot den Minister. De Minister wendt zich tot de arbeidsinspectie. Nadat de ambtenaar der arbeidsinspectie aan den directeur-generaal rapport heeft uitgebracht, wendt deze zich tot den Minister. De Minister wendt zich daarna tot den bedrijfsraad.

De arbeidsinspectie, reeds overbelast met het toezicht op de naleving van andere sociale wetten, niet bekend met de finesses van het collectief contract, moet gaan contrôleeren bij het ongeorganiseerde bedrijf en dat terwijl de Minister zelf reeds tevoren de arbeidsinspectie voor dit doel ongeschikt had geacht. Bovendien kan de vraag opkomen, wat er moet gebeuren, indien er in een bepaalden bedrijfstak geen bedrijfsraad bestaat. De Minister heeft in de Memorie van Antwoord Eerste Kamer gezegd, dat in zoo'n geval de contracteerende organisaties daarvoor in de plaats mogen komen. Het is de vraag of artikel 10 dit toelaat.

Geen wonder, dat de klachten over de practijk der verbindendverklaring bij dit artikel culmineeren. De schoenindustrie is pessimistisch. De heer VAN GERWEN schrijft in de Katholieke Werkgever¹⁰⁾: De gehoopte gelijkstelling in den concurrentiestrijd, wat betreft de arbeidsvoorwaarden, werd lang niet ten volle bereikt. Niet alleen bleek loonconcurrentie mogelijk, maar in menig opzicht kregen of bekielden de outsiders een voorsprong.

Men trachtte die contrôle mogelijk te maken door het verplicht stellen van uniforme loonkaarten, maar de verplichting tot inzending daarvan aan een centraal contrôlebureau werd niet algemeen verbindend verklaard. Hier stuiten we op een belangrijk vraagstuk. Kunnen bepalingen in de C. A. O. betreffende contrôle, b.v. betreffende loonadministratie, algemeen verbindend verklaard worden? M. i. wel. Artikel 2 lid 5 behelst niet een zoodanig verbod. En de bedoeling van artikel 10 is alleen om bepaalde uitzonderlijke bevoegdheden der Arbeidsinspectie ook op de naleving der verbindendverklaarde bepalingen te kunnen doen toepassen. Die bevoegdheden der arbeidsinspectie hebben een publiekrechtelijk karakter. Contrôle-maatregelen van civiel-rechterlijken aard, waarop bij niet-

nakoming slechts civiel-rechtelijke sancties staan, worden door artikel 10 niet bestreken en zouden dus, mits in de C.A.O. opgenomen, verbindend kunnen worden verklaard door den Minister. Hoe dit echter zij, de schoenindustrie heeft het tot dusver niet gedaan gekregen en men klaagt daar over de geringe reële beteekenis van de verbindendverklaring, ondanks dat hier sprake is van een betrekkelijk overzichtelijken bedrijfstak en een beperkt aantal werkgevers.

Hoe staat het nu in de typografie? Daar zal het resultaat nog treuriger moeten zijn. Meer dan 2000 werkgevers en een onbekend aantal huisdrukkerijen, overal tot in de uithoeken des lands gevestigd. Men moet hier wel staan voor een ongrijpbare massa, waarmede zonder forsche contrôle-middelen niets te beginnen is.

Merkwaardigerwijze is die conclusie niet juist. Dat komt, omdat men in de typografie de zaak anders heeft aangepakt. Men heeft daar aangeknoopt aan de verbindendverklaring der rechtspraak. De Centrale Commissie heeft gezegd: Komen zij niet tot ons, dan zullen wij tot hen komen. Sub-commissies werden gevormd, bestaande uit één patroons- en één werknemersvertegenwoordiger. Samen gingen deze bedrijfsgenoten op de „zendingsreis”. Aanvankelijk werden van de 800 ongeorganiseerden 200 bezocht. Zonder eenige bevoegdheid gewapend, trad men bij hen binnen. En zie: nagenoeg overal werden deze heeren vrijelijk toegelaten en in 98 % van de gevallen verlieten zij den niet-aangesloten collega met een gedetailleerde personeelslijst in de zak: namen, geboortedata, werkzaamheden en verdiende loonen. Van de 200 gevallen behoeften er slechts 4 doorgegeven te worden aan de arbeidsinspectie. Natuurlijk is dit resultaat niet zonder moeite bereikt. Het vordert veel tact en vóór de gegevens op de proppen kwamen, moest vertrouwen worden gewonnen. Dikwijls konden overgangsregelingen worden getroffen. Men sprak niet over georganiseerd of ongeorganiseerd, men wendde zich tot den collega.

Natuurlijk zou de ontvangst minder resultaat hebben gehad, als niet om de bezoekers het aureool had geschenen van die verbindendverklaring der rechtspraak en de betrokkenen het niet ongewenscht achtten, met zulke heeren bevriend te blijven. Maar de sub-commissies zelve lieten alle kettinggerammel achterwege en appelleerden slechts op het fatsoensbesef van den bedrijfsgenoot.

Indirect heeft deze moreele factor ook de organisatie versterkt: van 1 Mei tot 1 December 1939 traden omstreeks 150 patroons tot de organisatie toe.

Natuurlijk zijn deze „zendingsreizen” niet het laatste woord. Op den duur komen we er zoo niet. Van de 800 ongeorganiseerden zijn er trouwens niet meer dan 200 bezocht. Straks zal een verder gaande bevoegdheid toch noodig zijn. De verbindendverklaring kent geen poenale sanctie, anders dan de eventueele verordeningen van den bedrijfsraad. In die leemte moet worden voorzien door een regelmatige contrôle. Als ik kiezen moest, zou ik zeggen: efficiënte contrôle is meer waard dan een poenale sanctie.

Hoe zullen we nu tot deze regelmatige contrôle kunnen komen? Door een omvangrijke uitbreiding van het corps der arbeidsinspectie? We gelooven niet, dat zulks spoedig is te verwachten, al kan misschien gedacht worden over de aanwijzing van enkele speciale ambtenaren voor elken afzonderlijken bedrijfstak, al zijn we ons ervan bewust, dat dit een afwijking is van het rayonsysteem, dat voor de arbeidsinspectie geldt.

Maar wie verwacht, dat een *belangrijke* uitbreiding voor dit doel spoedig zal plaatvinden? Voorloopig zou het m.i. ook onwenschelijk zijn. Ik ga in de richting van het amendement-SMEENK: het bedrijf moet het zélf doen. Dat zal dus slechts mogelijk zijn door wijziging van artikel 10 der wet.

Zoo lang dat echter nog niet is bereikt, behoeven we toch niet werkeloos te blijven. Wij zullen moeten blijven streven naar verbindendverklaring van contrôle-bepalingen, b.v. verplichte deponeering van gegevens. Daarnaast ware te overwegen om enkele vertrouwensmannen van den bedrijfsraad te doen aanstellen als onbezoldigd inspecteur of contrôleur van den arbeid.

Wat er echter ook gebeure, begin, midden en einde van de contrôle blijve de methode van de typografische Centrale Commissie: bezoek en nóg eens bezoek, een vriendelijk appèl op het fatsoenbesef van den medeburger. Dat blijft de hoofdzaak. Verbindendverklaring mag nooit tengevolge hebben een blijvend onderdrukte minderheid. Prof. SCHOLTEN heeft in het Koloniaal Instituut gezegd: „Aan Uw bedrijfsrecht worden lieden onderworpen, die geen deel uitmaken van Uw gemeenschap. De ongeorganiseerden zullen ongetwijfeld onverschillig staan tegenover wat hun

wordt opgelegd. Gij zult moeten zorgen, dat zij aan die regeling op den duur niet vreemd blijven" ¹¹⁾).

Zooals ik bij het vraagstuk van de bedrijfsrechtspraak waarschuwde voor positivisme, zou ik hier willen waarschuwen voor automatisme, d. i. de gedachte, dat men zóó'n perfect systeem van contrôle kan opbouwen, dat verder de naleving der C. A. O. automatisch verloopt en elke overtreding wordt uitgesloten of automatisch hersteld.

Ook na verbindendverklaring — ja, juist dan des te meer — begint de niet-automatische, de menselijke arbeid: beïnvloeden, overreden, overtuigen, vertrouwen wekken, doordringen tot de gezindheid van het individu. Daarbij ben ik nuchter genoeg om de waarheid te erkennen van het Engelsche spreekwoord: „Speak softly, but carry a big stick". De stok moet er zijn. Achter elk vriendelijk gesprek moet staan de verbindendverklaring met efficiënte contrôlebevoegdheden. Maar als regel blijft de stok achter de deur. Het is een ultimum remedium. Regel is het vriendelijk verzoek, uitzondering is de dwang. Wie dat vergeet, kent het Nederlandsch volkskarakter niet.

Eén opmerking veroorloof ik me nog, waarbij ik mij van haar wijde strekking terdege bewust ben. Het betreft de sociale verzekering. Wie de sociale verzekering „aus einem Guss" en niet bedrijfsgewijze wenscht, mist een groote kans voor de contrôle op de verbindendverklaarde bepalingen. Men denke zich een bedrijfsorganisatie met eigen pensioenfondsen, welks bureau beschikt over de namen, leeftijden en verschuldigde pensioenpremie van alle bedrijfsgenooten; met een ziekteverzekering in eigen beheer, d. i. alweder een registratie van patroons en arbeiders, straks misschien met een kinderbijslagverzekering in eigen beheer, d. i. nogmaals een burgerlijke stand van menschen en loonen, en dan al die vormen van verzekering zooveel mogelijk geconcentreerd in één bedrijfscentrale, van alle kanten voorzien met kostbare bedrijfsgegevens, — combinéer nu met dat centrale bureau de contrôle op de verbindendverklaarde bedrijfsbepalingen, — dát is efficiënt en dát is goedkoop! Dan heeft men eindelijk bereikt, wat nog nooit werd bereikt: Een sociale burgerlijke stand van den geheelen bedrijfstak. Dan zal men de administratie der sociale verzekering voor

geen geld ter wereld willen overdragen aan een het bedrijf vreemd administratiekantoor. Dan heeft men practische, efficiënte bedrijfsorganisatie in den besten zin des woords. Dat is „zelf-doen”, niet als leuze, maar als werkelijkheid. Dan is de contrôle op de verbindendverklaarde arbeidsvoorwaarden geen probleem meer, al zal ook dan weer het complete bedrijfsapparaat moeten gedragen worden door de propaganda van de contracteerende werkgevers- en werknemersbonden welke die bedrijfsorganisatie besturen.

Zoo ben ik als vanzelf gekomen tot de perspectieven die in de verbindendverklaring van collectieve contracten liggen verscholen. Tot dusver sprak ik over de beteekenis die de verbindendverklaring heeft of kan hebben voor bedrijfstakken, waar reeds een C. A. O. bestaat. Thans waag ik me op het slechts vaag in kaart gebrachte terrein, waar geen C. A. O. is te bekennen, en dus schijnbaar verbindendverklaring geen beteekenis heeft. De vraag is te klemmen-der omdat het hier gaat om het overgrootste deel van het bedrijfsleven. In het topjaar 1920 vielen 25 % der werknemers onder een C. A. O. Relatief is dit percentage nu — dank zij de bevolkingsvermeerdering — nog teruggelopen. De beperkte strekking van de wet moet dus worden erkend. Wat helpt het of we langs dezen weg 20 % van het bedrijfsleven ordenen als de rest ongeordend blijft? Men scheidt slechts enkele bevoorrechten, — maar wat met de rest? Verklaarbaar is de ontboezeming van Prof. VERAART op de vergadering der Katholieke bedienden ¹²⁾, die spreekt over de „ongehoorde dwaasheid”, dat deze zaken „van onderen op moeten komen”, dat het in onze maatschappij „naar ordening moet groeien” . . . .

En toch, al geven we de beperktheid van de perspectieven dezer wet toe, toch moeten we niet vergeten, dat VERAART zelf het schitterendste voorbeeld heeft gegeven van de methode „van onderen op”. Bij het twintig-jarig bestaan van den Nederlandschen Bond van Boekdrukkerijen heeft hij iets daarvan verteld ¹³⁾ :

„Ik toog aan het werk der propaganda. Zal ik ooit kunnen vergeten het eindeloze reizen en trekken van het vierde en vijfde district in Zeeland tot Dokkum en Veendam, van Maastricht tot Den Helder? Overal moest het enthousiasme voor een „nieuwe orde van zaken” in het boekdrukkersbedrijf worden opgewekt,

maar telkens doofde de vlam weer uit en moest zij opnieuw worden ontstoken. Ik erken gaarne, dat ik mij niet in staat zou achten, een dergelijk bijna wanhopig pogen opnieuw te ondernemen. Men moet wel in het begin van zijn twintiger jaren staan, om zich aan dit werk te durven en te kunnen wijden."

VERAART spreekt dan verder over „vernederende bezoeken” waarbij men als utopist werd behandeld en „vrijwel aan den dijk gezet”:

„Hoe eindeloos dikwijls moest men hetzelfde verhaal afdraaien — als een handelsreiziger of agent van levensverzekering! — en dezelfde zotte antwoorden weerleggen! IMMIG (een der oprichters) heeft herinnerd aan uitgeschreven vergaderingen, waar niemand aanwezig was en waar heen men als een omroeper de boekdrukkers moest bijeen trommelen. Ik houd dan ook altijd vol, dat, indien allerlei bedrijven, die tenminste zoo goed als het boekdrukkersbedrijf in aanmerking kwamen voor eenzelfde organisatie, dit nochtans niet hebben bereikt, dit eenvoudig hieraan ligt, dat het bijna onmogelijk is, om een dergelijke propaganda voor elkaar te brengen."

„Bijna onmogelijk”, zegt VERAART; dus zeg ik: „Toch *mógelijk*”. En zeker beter dan positivisme en automatisme, dan permanente onderdrukking van wrokkende minderheden met uitwendige middelen.

Daarmede zijn we niet van het probleem af. Ik sluit noodzakelijke beïnvloeding „van boven af” niet uit, maar ik wil toch eerst zien, wat er, ook met de wet op de verbindendverklaring, „van onderen op” is te bereiken. Er zit nog een perspectief in de wet, dat ik niet onvermeld mag laten.

Het betreft deze vraag: Kan een C. A. O. verbindend worden verklaard, waarin de clausule voorkomt: Deze overeenkomst treedt in werking op den datum van haar verbindendverklaring. Een voorwaardelijke verbintenis dus. Een meerderheid der bedrijfs-genooten, thans nog zonder C. A. O., wil wel tot invoering overgaan, maar — dan allen tegelijk, ook de outsiders. Blijven die vrij, dan willen de anderen ook niet.

Veel juridisch vernuft is aan deze vraag besteed. In hoofdzaak liepen de debatten over de kwestie: Wat beteekent het woord „gelden” in den eersten zin van artikel 2? Is dit een „feitelijk

gelden" of ook „voorwaardelijk gelden"? De juridische kwestie laat ik hier ter zijde, omdat deze naar Mok ¹⁴⁾ terecht aangeeft, gemakkelijk kan worden omzeild, als de Regeering wil medewerken: Zoodra van Regeeringszijde te kennen wordt gegeven, dat geen bezwaar bestaat tegen verbindendverklaring, laat men de C. A. O. tegen een bepaalden datum b.v. een week voor de afgesproken datum der verbindendverklaring, in werking treden.

De vraag is echter: beantwoordt zoo'n handelwijze aan de bedoeling der wet? Zeker niet aan haar allereersten opzet, om alleen het bestaande tegen ondermijning te beschermen. Maar in ruimeren zin is ook de voorwaardelijke C. A. O. „van onderen" opgekomen, door een meerderheid als juist aanvaard — dat kon weer niet dan na veel propaganda — en zoo gezien geeft deze methode een welkome uitbreiding aan de toch al zoo beperkte werkingssfeer der wet.

Het zou verleidelijk zijn om in dit verband te spreken over een verbindendverklaring, die allang vóór 1937 en zelfs vóór 1927, bestond en die misschien in de toekomst groote beteekenis kan verkrijgen: de verbindendverklaring niet door den Minister krachtens de wet-1937, maar door den rechter en wel krachtens artikel 1374 en 1401 van het Burgerlijk Wetboek. Hieraan hebben reeds vroeger Prof. HAMAKER en onlangs Prof. BREGSTEIN belangwekkende beschouwingen gewijd, ongeveer hier op neerkomend: Als men zich niet stoort aan de normen en usances van de meerderheid, handelt men in strijd met de zorgvuldigheid, die in het maatschappelijk verkeer betaamt en pleegt men mitsdien een onrechtmatige daad. Maar ik kan er nu niet op in gaan, ik kan het slechts aanstippen ¹⁵⁾.

Tenslotte eenige perspectieven, welke deze wet — zij het dan ook op beperkt terrein -- biedt voor de ontwikkeling van het organisatiewezen, van de vakbeweging.

Allereerst iets over verbindendverklaring en verplicht lidmaatschap. Hier stuiten we op een merkwaardig verschijnsel. Waarover Ministers, Kamerleden, Memorieschrijvers, rapporteurs en geleerden ook mogen verschillen, over één punt zijn ze het allen roerend eens: door de verbindendverklaring heeft het verplicht

lidmaatschap zijn beteekenis verloren en kan het (gelukkig) verdwijnen. Ik resumeer — uit vele — het prae-advies der commissie XII¹⁶): De verbindendverklaring ondervangt vele bezwaren, die noodwendigerwijs aan het verplicht lidmaatschap verbonden zijn. Deze bezwaren zijn:

a. verzwakking der organisatie door tegenstribbelende elementen.

b. grootere inbreuk op de persoonlijke vrijheid dan voor de regeling der arbeidsvoorwaarden noodig is.

c. de sanctie nadert de „mort civile”.

Ziezoo, met het verplichte lidmaatschap heeft men afgerekend.

Doch zie, hier waagt iemand het te beweren, dat het verplicht lidmaatschap na de verbindendverklaring onverzwakte beteekenis heeft, en naar de typografie uitwijst, sterker staat dan ooit tevoren. Niet, dat de argumenten der tegenstanders alle waarde zouden missen. Wie zou dat tegenover zoo'n eenstemmig koor durven volhouden? Maar omdat de bestrijders verouderde, overjarige munitie verschieten. Het verplichte lidmaatschap, thans nog bijna uitsluitend bestaand in de typografie, wordt bekogeld met argumenten uit de periode vóór 1920. Het is echter in de laatste twintig jaar volkomen van karakter veranderd. Aanvankelijk uitsluitend hulpmiddel bij de afdwinging van prijstarief en looncontract, is het geworden tot een onmisbaar, zelfstandig element in de sociale werkzaamheid der bedrijfsgenooten. Dat is al begonnen in 1917, bij de invoering der Leerlingenregeling. Patroon en leerling moesten allerlei plichten aanvaarden, die alleen via den band der organisatie waren door te voeren: in commissies zitten, studieplicht, cursussen volgen, contrôleeren en aanmoedigen. Opvoedingswerk, dat nooit in formeele schema's ware te vatten. Daartoe moest achter iederen bedrijfsgenoot een organisatie staan. In 1929 komt het bedrijfspensioenfonds. Een nieuwe rechtsgrond voor het verplichte lidmaatschap. De eenheidspremie — jongeren betalen voor ouderen — was alleen door het verplichte lidmaatschap te bereiken. Vervolgens sedert 1930 de systematische uitbreiding der service voor de leden, zoowel bij de patroons als bij de arbeiders. Alleen algemeen door te voeren doordat allen zijn gevat in den organisatorischen band.

Wat is er nu bij deze situatie van de bezwaren terecht gekomen?

Hoort men juist extra in de typografie van vele wrokkende elementen, die aan hun ondragelijke ketenen rammelen? Hoort men juist daar het zuchten onder het knechtsjuk? En de mort civile? Van de 1500 patroonsleden zijn er 1000 met minder dan 10 arbeiders. Ze kunnen bij de bestaande werkloosheid gerust den band met de organisatie verbreken. Maar ze doen het niet. Op 1 Januari 1939 was er niet één bedankje. Het ledental stijgt. Leerlingenopleiding, Pensioenfonds en service maken de organisatie voor hen juist aantrekkelijk en — ziehier de wisselwerking — deze drie instituten zou men zich niet kunnen denken zonder het verplichte lidmaatschap.

Maar wel is er één ding, dat geldt zoowel bij verplicht lidmaatschap als bij verbindendverklaring, nummer één blijft het Ministerie van Propaganda. Hierdoor is ook de „bange” vraag: zal na de verbindendverklaring de vakbeweging nog wel beteekenis overhouden, geen vraag meer. De vakbeweging, als leidend en propageerend instituut, krijgt grootere beteekenis dan ooit te voren. Alleen wie aan automatisme gelooft, zou anders kunnen oordeelen.

En tòch verandert er iets. Naarmate de publieke erkenning van de C. A. O. toeneemt, naarmate haar inhoud en uitvoering zich verfijnen, in die mate verfijnt zich ook het werk der vakbeweging. Ze komt minder op de straat, en meer in de conferentiezalen. De vakbestuurder, lid van de centrale rechtspraakcommissie, komt anders bij den patroon op bezoek, dan de sociale strijder van vroeger. Anders aan beide zijden. De patroon zal gevoelen dat hier iemand komt met het publieke recht achter zich. De bestuurder zal grooter verantwoording voelen voor wat hij zegt en doet: Naast de verantwoording tegenover zichzelf en zijn bond, is nu gekomen de verantwoording tegenover de bedrijfsgemeenschap en tegenover de Overheid, welke hem zoo'n belangrijke taak opdroeg. Het arsenaal van den bestuurder zal niet enkel bestaan uit populaire propagandataal of klinkend dreigement, aan de conferentietafel wordt meer van hem geëischt: economisch en juridisch inzicht, vaardigheid in het verwerken van gegevens, wetenschappelijk bedrijfs-onderzoek. Groote veranderingen zijn het, met vèrgaande consequenties voor den opbouw van het vakvereenigingsleven, voor de scholing van zijn leiders en ook voor de scholing van zijn leden.

Want ook de laatsten zullen bij verbindendverklaring zich minder kunnen uitleven in directe actie en meer gebonden zijn aan de regels van het bedrijf. Die tendens zit reeds in de C. A. O. ook zonder de verbindendverklaring. Prof. SCHOLTEN heeft in Januari van dit jaar in dit verband eenige wijze woorden tot ons allen gericht, woorden over de verhouding tusschen macht en recht, zooals die door de C. A. O. wordt geschapen. „Door de C. A. O.”, zegt hij, „eindigt de machtsstrijd niet, maar hij wordt gebonden . . . De rechtsorganisatie krijgt onafhankelijk van den inhoud van het contract haar waarde”¹⁸). SCHOLTEN wijst ook op de zwakke zijde van de C. A. O.: De beperkte tijd, waarvoor ze wordt aangegaan. Dat wordt door de wet op de verbindendverklaring niet verbeterd: Verbindendverklaring geschiedt telkens voor ten hoogste twee jaar. Is ook de periode gedurende welke de verbindendverklaring geldt, slechts een wapenstilstand? De wet laat die mogelijkheid open. En toch dringen de *feiten* in een andere richting. Men moge willen of niet, maar door de verbindendverklaring zet men zich vast: Men kan niet riskeeren, dat straks het randbedrijf weer vrij voortwoekert. Op de eene periode van verbindendverklaring moet een nieuwe periode aansluiten. De nauwe samenwerking van patroons- en arbeidersbonden om in hun gemeenschappelijk belang iets van die verbindendverklaring te maken en door eigen rechtspraak en eigen contrôle de naleving te bevorderen, schept een gemeenschapsgeest, die hooger grijpt dan de verbindendverklaring zelve. Tusschen twee perioden van bindendverklaring kan men niet een partijtje gaan „knokken”. Het gemeenschappelijk *rechts*-instituut wordt een duurzaam instituut.

Word ik nu te idealistisch? Aan dien gemeenschapsgeest ontbréékt zooveel, zult ge zeggen. Ik moet dat toegeven. Wie de schuld is, laat ik in het midden. De arbeiders zeggen: de patroons willen niet! De patroons zeggen: we wantrouwen de arbeiders en hun bedoelingen. Ieder steke de hand in eigen boezem. Maar . . . is deze verhouding: wantrouwen en elkaar-niet-willen-begrijpen niet typisch de sfeer, die op 't oogenblik ons volkerenleven in het ongeluk stort? Zouden wij er ons dan niet in verheugen, dat althans nationaal iets wordt gedaan aan het scheppen van een rechtsorde, waaraan partijen zich moeten onderwerpen, ook al is hun dit dikwijls niet aangenaam? Zou men met het voorbeeld van

Europa voor oogen niet aarzelen om naar het zwaard te grijpen, zoolang er een rechtsinstantie te vinden is, die over de belangenstellingen wil rechtspreken? Deze gedachtengang leidt tot een beperking van den machtsstrijd en een aanvaarding van arbitrage bij bedrijfsconflicten. Ik moge dan ook besluiten met het woord, dat de Voorzitter van de Centrale Commissie in de typografie in Januari 1939, dus vóór het uitbreken van den huidige oorlog sprak: „De wereld mag slechts een gelukkiger tijdperk verwachten, indien het recht den volken den weg wijst. *Voor de Maatschappij geldt hetzelfde*”¹⁹⁾ ²⁰⁾.

Amsterdam, 1 December 1939.

³⁾ Hoewel dus de huisdrukkerijen krachtens dit criterium onder de verbindendverklaring vielen, stelde de Minister toch speciaal de huisdrukkerijen van enkele artikelen vrij (vacantie, verzuim en afzonderlijke ziekteregeling).

⁴⁾ Mr. Dr. S. MOK. Het algemeen verbindend en het onverbindend verklaren van bepalingen van collectieve arbeidsovereenkomsten, 1939, blz. 65 e.v.

⁵⁾ Men leze hierover het oordeel van Prof. Mr. PAUL SCHOLTEN, t. a. p. blz. 8—11.

⁶⁾ H. R. 11 Januari 1924 N.J. 1924 blz. 293.

⁷⁾ T. a. p. blz. 91 e.v.

⁸⁾ Rapport van een commissie uit het N.V.V. 1935.

⁹⁾ De ontwikkeling der Bedrijfsorganisatie, 1939 (blz. 48), in één brochure met de bovenaangehaalde rede van Prof. SCHOLTEN, ter gelegenheid van de herdenking van het 25-jarig bestaan eener C.A.O. en 25 jaren bedrijfsrecht-spraak in het Boekdrukkersbedrijf.

¹⁰⁾ Zie de Katholieke Werkgever van 28 Juli en 4 Augustus 1939.

¹¹⁾ T. a. p. blz. 28.

¹²⁾ De Handels-, Kantoor- en Winkelbedienden en het streven naar een publiekrechtelijke bedrijfs- en beroepsorganisatie, z. j., blz. 15.

¹³⁾ Drukkersweekblad van 9 November 1929.

¹⁴⁾ T. a. p. blz. 116.

¹⁵⁾ HAMAKER, W. 8227; VAN BRAKEL, Rechtsgeleerd Magazijn 1917, BREGSTEIN, Gedenkboek Burgerlijk Wetboek 1938, blz. 463. De beteekenis van de rechtsvorming door den rechter voor het toekomstige sociale recht „van onderen op” heb ik nader besproken in mijn: „Het arbeidsrecht in verband met de sociale wetgeving”, blz. 87—117 in „De economische en de sociale structuur”, Verslag van den achtsten Christelijk-Socialen Cursus, Lunteren 1937. Drukkerij Edécéa, Hoorn.

¹⁶⁾ Hooge Raad van Arbeid. Prae-advies van Commissie XII over vraagpunten betreffende Bedrijfsorganisatie, enz. 1922 blz. 72.

¹⁷⁾ Minister ROMME beoordeelde op 10 Maart 1939 in de Tweede Kamer dit bedrijfspensioenfonds als volgt:

„In de typografie heeft men een pracht van een pensioenregeling, een regeling, volkomen opgebouwd op eigen kracht, waar men jarenlang voor heeft betaald, waarbij men zich ook zeer merkwaardigerwijze niet de zorgen heeft gemaakt, die de Staat heeft gemaakt om voor den overgangstijd het nageslacht te belasten, daar heeft men zelf direct de lasten op zich genomen, daar

hebben de jongeren direct de premie betaald voor de ouderen en heeft men een fonds gebouwd, dat op zichzelf voortreffelijk is."

¹⁸⁾ T. a. p. blz. 11.

¹⁹⁾ H. DIEMER, t. a. p. blz. 56.

²⁰⁾ Na het ter perse gaan van dit artikel is in de maand December 1939 nog tot verbindendverklaring overgegaan voor de baksteenindustrie (thans ander geldingsgebied), en tot verlenging voor het schildersbedrijf (thans met bedrijfsrechtspraak) en de schoenindustrie, terwijl afgewezen werden de aanvragen voor het hout- en steen-granietbedrijf (de C. A. O. zelve bleek niet geldig aangegaan) en de stucadoors (loonpeil). Een en ander is resp. opgenomen in de *Staatscourant* van 19, 21, 22, 14 en 27 December 1939.

VRAAG EN ANTWOORD.

1. VRAAG.

De collectieve arbeidsovereenkomst voor het schildersbedrijf in Nederland is, behoudens een kleine wijziging, ook voor 1940 van toepassing verklaard.

Ten opzichte van een bepaald punt rijst telkens meningsverschil. De kleine patroons (de z.g. éénmansbedrijven) hebben er ernstig bezwaar tegen, dat de beperking van den arbeidsduur tot $8\frac{1}{2}$ uur per dag (Zaterdag $5\frac{1}{2}$ uur) ook voor hen persoonlijk geldt. Zij wenschen zich het recht voor te behouden om gedurende de zomermaanden zoo lang te werken als hun zelf wenschelijk voorkomt, teneinde daardoor te kunnen verdienen hetgeen zij gedurende de slappe wintermaanden te kort komen. Zij achten zich tegenover hun gezin niet verantwoord, wanneer ze zich aan de voorgeschreven beperking houden en geven te kennen, zich uit dien hoofde niet aan de overeenkomst te zullen houden.

De grootere patroons, die met eenige gezellen werken, achten zich echter bedreigd door het groote leger van éénmansbedrijven, wanneer deze zich aan geen enkele beperking willen houden, omdat deze daardoor bij inschrijving op klein en middelmatig werk scherper kunnen concurreren. Ook de gezellenorganisaties hebben bezwaar tegen een onbeperkte werktijdregeling voor patroons, aangezien door een abnormaal langen werkdag van de patroons de werkgelegenheid voor de gezellen kleiner wordt.

Voor al het platteland wordt het bezwaar der kleine patroons ernstig gevoeld. Daar is de zon de regulator van den arbeid. In den oogsttijd werkt de boer tot hij er zoo ongeveer bij omvalt. Het is hem een doorn in het oog, dat de ambachtsman al den arbeid staakt, terwijl de zon nog hoog aan den hemel staat. En ook de ambachtsman zelf gevoelt, dat er in die verhouding iets zit, dat niet klopt. De dominé, de schoolmeester en de klerk ter secretarie,

nu ja — maar overigens behooren allen te werken zolang het dag is.

Mag ik vragen, welke groep, naar uw meening, het bij het rechte eind heeft?

ANTWOORD:

Nu de collectieve arbeidsovereenkomst voor 1940 is aanvaard en wellicht ook wel weer algemeen verbindend zal worden verklaard, mist de onderhavige kwestie een onmiddellijk actueel belang. Een eenmaal aanvaarde overeenkomst zal men moeten naleven, voor zoover althans niet alle contracteerende partijen met een bepaald voorbehoud zijn accoord gegaan.

Toch zal deze kwestie de gemoederen bij het overwegen van het verlengen van de overeenkomst aan het einde van het loopend jaar en waarschijnlijk eveneens bij de handhaving der overeenkomst, vooral tijdens de zomermaanden, vermoedelijk niet met rust laten. En die omstandigheid, als ook het feit, dat deze kwestie zich ook in andere bedrijven voordoet, rechtvaardigen een eenigszins uitvoerige beantwoording.

Daarbij meenen we op den voorgrond te moeten stellen, dat — ingeval de regeling van den arbeidstijd van den alleenwerkenden patroon *conditio sine qua non* ware voor het tot standkomen van een C.A.O. in het bedrijf of voor het indienen van een aanvraag tot algemeen verbindend verklaring — we geneigd zouden zijn om ten slotte met deze regeling mede te gaan. Zulks omdat wij de tot standkoming en algemeen verbindend verklaring van C.A.O. — mits zij, gelijk de onderhoorige, in het algemeen aan redelijke eischen beantwoorden — van het grootste belang achten, niet alleen ter verzekering van den bedrijfsvrede en ter bevordering van de bedrijfsorganisatie, maar ook in het algemeen volkswelzijn.

Onder dit voorbehoud willen wij wel verklaren, dat wij tegen uitbreiding van de bepalingen inzake den arbeidsduur tot de alleenwerkende patroons bezwaren hebben, waartegen het voordeel niet opweegt.

Het voordeel is voor de hand liggend. Bedoelde uitbreiding beoogt natuurlijk niet — althans niet in de eerste plaats — de kleine zelfstandigen tegen zich zelf te beschermen, d. w. z. tegen hun neiging om zich zelf voor hun bedrijf en gezin op te offeren. Men zal in de uitbreiding van de regeling inzake den arbeidsduur tot kleine zelfstandigen wel moeten zien een middel om de grootere bedrijven, voor wier personeel een beperkte arbeidsduur geldt, te beschermen tegen onredelijke concurrentie van kleine bedrijven zonder of met klein personeel. Doch, zoals wij reeds zeiden, wij achten dit argument niet zoo overwegend, dat de bezwaren tegen uitbreiding van de regeling daarvoor moeten wijken.

Het argument is trouwens niet zoo sterk als het op het eerste gezicht

lijkt. In de bepalingen inzake den arbeidsduur van het personeel is niet te zien een concessie van het groot bedrijf, waartegenover ook een concessie van het klein bedrijf behoort te worden gesteld. Want deze bepalingen zouden, ook al waren ze in het geheel niet in de C.A.O. opgenomen, toch voor het personeel gelden, en wel ingevolge de Arbeidswet. De C.A.O. legt dus, wat den arbeidsduur aangaat, aan het groot bedrijf geen nieuwe beperking op. Daarentegen wordt aan de zelfstandig werkende patroon wèl een beperking opgelegd, en niet zoo'n heel geringe. De Arbeidswet laat hem vrij werken, zoolang hij wil. En dat werken voor hem zoo lang hij wil is vaak een kwestie van „to be or not to be”. De C.A.O. ontnemt hem die vrijheid ter wille van het groot bedrijf. Dat is, dunkt ons, een *ernstige* vrijheidsbeperking. En ook één zeer *eenzijdige*. Want tegenover deze vrijheidsbeperking van den kleinen zelfstandige staat *feitelijk* (wij zullen daarbij straks nog nader stilstaan) geen enkele beperking, wat den arbeidstijd aangaat, van het grootbedrijf.

Nu kan men hiertegenover wel opmerken, dat de kleine zelfstandigen toch reeds een voorsprong hebben boven het grootbedrijf, omdat de ervaring leert, dat kleine zelfstandigen vaak in hun zoons, die in het bedrijf medewerken, goedkope werkkrachten hebben. Weliswaar hebben ook de eigenaars van grootere bedrijven vaak zoons in de zaak, die goedkope werkkrachten zijn. Doch dit voordeel heeft relatief voor een klein bedrijf meer beteekenis dan voor een groot.

Hiertegenover staat echter, dat niet alle kleine zelfstandigen in hun zoons goedkope werkkrachten vinden. Velen hebben geen zoons, die als werkkraft kunnen optreden of hun zoons hebben een ander beroep gekozen.

En, voor zoover ze dit voordeel wel genieten, staat tegenover dit voordeel weer het nadeel, dat zij in den regel niet dezelfde prijzen kunnen bedingen als het grootbedrijf, terwijl het grootbedrijf door aankoop van grondstoffen op ruimer schaal in den regel zijn uitgaven naar verhouding lager kan houden.

In elk geval weegt dit argument voor beperking van de vrijheid van de kleine zelfstandigen niet op tegen de daaraan verbonden bezwaren.

Deze bezwaren zijn, naar het ons voorkomt, in hoofdzaak de volgende:

a. Door deze vrijheidsbeperking worden kleine zelfstandigen in ernstige mate gedupeerd. Sommigen zullen zich wellicht, zoo zij zich aan de regeling houden, weten staande te houden, zij het ook ten koste van het levensonderhoud van hun gezin. Anderen, die aan den rand leven en slechts bij volledige vrijheid het hoofd boven water kunnen houden, zullen ten gronde gaan. Is dit billijk? Wij meenen van niet. En het wil ons voorkomen, dat het ook niet door het bedrijfsbelang van het schildersbedrijf in het algemeen geboden is.

b. Gewoonlijk werken kleine zelfstandigen lang tegen lage belooning. Soms is de arbeidspraestatie met die lage prijzen in overeenstemming. Maar vaak wordt goed werk tegen lage prijs geleverd. Het lijkt ons waarschijnlijk, dat beperking van den werktijd van kleine zelfstandigen prijsstijging zal stimuleeren. Dat maakt de concurrentiemogelijkheid voor het grootbedrijf misschien beter. Maar de mogelijkheid is ook aanwezig, dat minder werk zal worden opgedragen. Zelfs zou het kunnen zijn, dat door bekorting van den werktijd van de kleine zelfstandigen menig klein baasje in zijn levensbestaan wordt getroffen zonder dat het groot bedrijf daarvan het minste voordeel heeft, omdat verdringing van het werk der kleine zelfstandigen tot inkrimping van het werk leidt.

c. De werktijdbeperking voor werkgevers geldt natuurlijk zoowel voor de kleine als voor de groote. Doch voor de groote werkgevers heeft deze beperking geen beteekenis. Zij verrichten niet „soortgelijken arbeid” als hun knechts. Zij verrichten echter wel arbeid ten behoeve van hun bedrijf. En die arbeid (correspondentie, administratie, besprekingen e. d.) kunnen zij zonder eenige beperking voortzetten. Ze worden daarbij door geen bepaling van de C.A.O. gehinderd. Daarentegen heeft de werktijdbeperking voor de kleine baasjes een zeer reële beteekenis; zoo reëel dat, zoo ze er de hand aanhouden, hun levensbestaan vaak zal worden bedreigd.

d. En ten slotte de contrôle. Wij zijn niet genoegzaam met de praktijk van Uw bedrijf bekend om te kunnen beoordeelen, of een afdoende contrôle op de naleving van de werktijdbeperking mogelijk is. Voor de contrôle op de naleving van de werktijdbeperking van de arbeiders zorgt de arbeidsinspectie. Maar wie oefent er toezicht op de werkgevers? Hoe moet men nagaan, of een bepaald patroon in de periode van zeven tot zes uur (of tot één uur) slechts $8\frac{1}{2}$ ($5\frac{1}{2}$) uur werkt? Wij vreezen, dat er van die contrôle in de praktijk bitter weinig zal terecht komen. En het gevolg zal zijn, dat de minder conscientieuze patroon zich van de werktijdbeperking niets aantrekt en dat de enkele conscientieuze werkgevers, die zich aan de overeenkomst houden, het kind van de rekening worden.

Zoals wij boven reeds opmerkten, zouden wij niet gaarne er toe medewerken om de tot standkoming en algemeen verbindendverklaring eener C.A.O., welke overigens aan redelijke eischen voldoet te laten mislukken. Doch wij zijn van meening, dat een bepaling als de bedoelde bij de beslissing over de C.A.O. het volgend jaar en bij de algemeen verbindendverklaring een punt van ernstige overweging behoort uit te maken. Het lijkt ons een te geforceerde bepaling, welke weinig goeds en wellicht veel kwaads zal tengevolge hebben.

N.

2. VRAAG.

B. en W. hebben, volgens de Loterijwet, de bevoegdheid om toestemming te verleen tot het houden van bepaalde loterijen. Zij zijn niet wettelijk verplicht om alle aanvragen voor het houden van loterijen, waarvoor naar de voorwaarden der wet toestemming kan worden verleend, in te willigen. Doch het gaat anderzijds toch ook niet aan, alle aanvragen zonder onderscheid af te wijzen. Welke richtlijnen nu zouden B. en W. kunnen volgen bij het hanteren van hunne wettelijke bevoegdheid?

ANTWOORD:

Het doel der Loterijwet is het tegengaan van het exploiteeren van den speelhartstocht. De Loterij als zoodanig wordt door de wet niet veroordeeld en daarom ook niet volstrekt verboden. Doch de wet scheidt zooveel mogelijk waarborgen ter voorkoming van exploitatie van den speelhartstocht.

Vandaar ook de beperkte bevoegdheid van B. en W. om toestemming te verleen. De wetgever heeft aan B. en W. slechts bevoegdheid om toestemming te verleen gegeven voor gevallen, waarin, naar hij aannam, *in het algemeen* van exploitatie van den speelhartstocht geen sprake zal zijn.

Die gevallen zijn aanwezig wanneer een loterij wordt aangelegd, uitsluitend strekkende tot een liefdadig doel of bevordering van wetenschap, kunst of eenig ander algemeen belang. En uit de jurisprudentie van de Kroon blijkt dat in de praktijk op het woord „uitsluitend” alle nadruk wordt gelegd. In gevallen, waar een nevendoel in het spel is, b.v. het bevoordeelen van een behoeftig persoon, die een loterij aanlegt om eenigszins in zijn onderhoud te voorzien, acht de Kroon het verleen van toestemming niet geoorloofd. En besluiten van B. en W. om in zulke gevallen toestemming te verleen zijn dan ook herhaaldelijk vernietigd. Voorts stelt de wet bij het verleen van toestemming den eisch, dat de prijzen of premiën niet uit geld of geldswaardig papier bestaan; een voorwaarde, die evenzeer bedoelt te ondervangen het gevaar, dat loterijen zouden plaats vinden, welke een exploitatie zouden beteekenen van den speelhartstocht. En als derde voorwaarde stelt de wet bovendien nog den eisch, dat de prijzen en premiën gezamenlijk geen grooter waarde dan *f* 100.— hebben; een voorwaarde waaraan de praktijk evenzeer streng de hand houdt, hetgeen blijkt uit het K. B. van 27 October 1934 betreffende een besluit van B. en W. van Ammerstol, waarbij toestemming verleend was tot een aantal samenhangende loterijen; de Kroon beschouwde die samenhangende loterijen als één loterij, hetgeen ten gevolge had dat de totale waarde der prijzen de wettelijke limiet overschreed.

Wanneer nu B. en W. binnen deze beperkte grenzen van de wet toestemming tot loterijen verleen, mag men in het algemeen wel aannemen dat zij daardoor de exploitatie van den speelhartstocht niet in de hand zullen werken. En wij achten het niet juist, dat B. en W. zich zouden stellen op het standpunt, dat van deze wettelijke bevoegdheid door hen nimmer zal worden gebruik gemaakt. Dat standpunt zou tekort doen aan de wet, waarvan B. en W. hier als uitvoerders optreden.

Doch de wet legt aan B. en W. wel de verantwoordelijkheid op om er op toe te zien, dat niet *in bepaalde gevallen* door het verleen van toestemming, zelfs ook al zou strikt de hand gehouden worden aan de wettelijke voorwaarden, toch in eenigerlei vorm exploitatie van den speelhartstocht zou kunnen plaats vinden. En deze verantwoordelijkheid klemt voor een a.r. gemeentebestuurder sterker dan voor een gemeentebestuurder, die zich zonder meer plaatst op het standpunt der wet of op dat der goede zeden. Want wij hebben wel in het oog te houden, dat de principiële achtergrond van ons bezwaar tegen de loterij in het algemeen hierin gelegen is, dat de praktijk van de loterij, vooral wanneer zij niet binnen zeer enge grenzen wordt teruggebracht, te zien geeft niet alleen een misbruik van andermans speelhartstocht door organisatoren van loterijen, doch ook een verder voortdringen van den mammondienst in de samenleving.

Men spreekt vaak wat al te gemakkelijk over een loterij. Doch wanneer men de geschiedenis nagaat en wanneer men let op de praktijk in landen, waar de loterij op ruime schaal toepassing vindt, en trouwens ook hier en daar nog in ons land, dan ziet men, dat in het leven van vele menschen, vooral ook in minder goeude kringen, de jacht naar het uit loterijen verwachte gewin zoo zeer de zinnen in beslag neemt, dat de belangstelling voor het geestelijke verdrongen wordt en zelfs de gewone eerlijke arbeid als iets minderwaardigs wordt beschouwd. Zulke een demoraliseering van de bevolking is niet alleen in maatschappelijk maar ook in religieus opzicht een ernstig gevaar. En daarom moet men bij het toepassen van de bepalingen inzake de loterij, zelfs al gaat het maar om aangelegenheden van betrekkelijk geringe beteekenis, zeer voorzichtig zijn.

Nu is het niet mogelijk een volledige opsomming te geven van de gevallen, waarin toestemming tot het houden van een loterij behoort te worden geweigerd. Een nauwgezet naleven van de voorwaarden der wet voorkomt al heel wat verkeerde praktijken. Doch daarnevens zouden we toch nog op drie factoren de aandacht willen vestigen, welke, naar wij meenen, bij de uitvoering van de wet door B. en W. alle aandacht verdienen.

Vooreerst moet o.i. gewaakt worden tegen de veelvuldigheid van plaatselijke loterijen. Natuurlijk is het niet in het algemeen te zeggen, wanneer er te veel loterijen in een bepaalde gemeente gehouden worden.

Doch hierop kan toch o. i. worden gelet, of niet gedurende een bepaalde periode de loterijaanvragen, vergeleken bij een overeenkomstige periode van voorafgaande jaren, in sterke mate toenemen. Doet dit verschijnsel zich voor, dan ligt het o. i. op den weg van B. en W. temperenden invloed te oefenen. Zij kunnen dit doen, omdat zij in het algemeen de wettelijke bevoegdheid hebben om toe te zien op het gevaar voor toenemende exploitatie van den speelhartstocht.

Voorts kan er aanleiding zijn te weigeren, wanneer eenzelfde persoon of organisatie veelvuldig aanvragen indient of voor denzelfden kring van personen veelvuldig aanvragen worden gedaan. Het feit dat een persoon telkens weer met aanvragen komt, wekt het vermoeden dat zijn oogmerken verder reiken dan algemeene belangen als bedoeld in art. 3 der Loterijwet. En wanneer voor denzelfden kring van menschen telkens loterijen worden aangevraagd, rijst het vermoeden dat er bij die groep menschen andere overwegingen op den voorgrond staan dan belangstelling voor liefdadige doeleinden en dergelijke. Ook hier hebben B. en W., naar ons oordeel, een temperende taak. Zij behoeven niet te eischen, dat alle organisaties met betrekking tot de loterij eenzelfde gedragslijn volgen. Maar zij hebben er o. i. wel op toe te zien, dat niet bepaalde organisaties de loterij tot een veel gebruikt middel maken tot stijving van haar kas, al is het ook dat die kas het een of ander algemeen belang dient.

En ten slotte hebben B. en W. o. i. nog op het volgende te letten.

Wanneer een loterij wordt aangevraagd voor een algemeen belang en de loten worden uitsluitend verkocht aan personen, waarvan aannemelijk is, dat zij voor dat algemeen belang veel gevoelen (b.v. omdat zij lid zijn of contribuant van een vereeniging, welke dat belang dient), dan behoeft er tegen het verleenen van toestemming binnen de grenzen der wet geen bezwaar te worden gemaakt, behoudens dan het geval dat de veelvuldigheid van de aanvragen bedenking oplevert. Doch wanneer de bedoeling voorziet een loterij aan te leggen, b.v. voor een kunstzinnig doel, en de aanvragers hebben het voornemen bij Jan en alleman loten te gaan verkoopen, dan mag aangenomen worden dat zij speculeeren op den speelhartstocht. Want de kring van belangstellenden voor een kunstzinnig doel is doorgaans zeer beperkt. Verkoopt men loten buiten dien kring, dan koopt het publiek die loten wel in de hoop van eenig gewin, doch het dienen van dat algemeen belang speelt bij de koopers geen rol. Hier heeft men dan een vorm van loterij, welke formeel misschien nog wel binnen de grenzen van art. 3 der Loterijwet valt, maar in haar strekking in conflict komt met het doel der Loterijwet. En het is o. i. de taak van B. en W. dergelijke loterijen te weren.

3. VRAAG.

Een dezer dagen had ik, met een S. D. A. P. er, een gesprek over verschillende zaken, rakende internationale verhoudingen.

In den loop van het gesprek meende hij mij toe te mogen voegen: Wanneer HITLER in Nederland komt, zal men zien, dat al die menschen, die anders met groote Oranjestrikken op rondloopen, dan het eerst „Heil Hitler” zullen roepen.

Ik meende hierop te moeten antwoorden, dat wij dan zooiets van *hen* zouden geleerd moeten hebben, gezien de houding der S. D. P. in Duitschland, toen HITLER aan het bewind kwam.

Waar er meerdere S. D. A. P. ers bij elkaar waren, werd mijn meening heftig bestreden en werd door hen met nadruk ontkend dat de S. D. P. in Duitschland een slappe houding tegenover het Nationaal Socialisme zou hebben aangenomen.

Nu meen ik mij toch te kunnen herinneren, dat de houding der S. D. P. in Duitschland zeer slap was.

Kunt u mij ook eenige inlichtingen ter zake geven?

ANTWOORD:

Wij laten hieronder eerst eenige Duitse verkiezingsuitslagen volgen:

Rijksdagverkiezingen:	31 Juli 1932	6 Nov. 1932	5 Maart 1933
Nationaal-Socialisten	230 zetels	195 zetels	288 zetels
Duitsch-nationalen (Hugenberg)	37 „	51 „	52 „
Volkspartij (Stresemann)	7 „	11 „	2 „
Centrum (r.k.)	75 „	70 „	73 „
Beiersche Volkspartij	22 „	18 „	„
Socialisten	133 „	121 „	120 „
Communisten	89 „	100 „	81 „
Diversen	2 „	16 „	13 „

Hieruit blijkt wel, dat de voorstanders van de Republiek, Centrum, Socialisten, Communisten, Volkspartij, Beiersche Volkspartij en Diversen bij de komst van het Derde Rijk allermint een onbeduidende minderheid vormden. Dat deze partijen zich niettemin zoo gemakkelijk op zij lieten schuiven, vindt zijn verklaring in het gebrek aan onderlinge samenwerking eenerzijds, aan innerlijke kracht en verantwoordelijkheidsbeseft anderzijds. Inzonderheid de sociaal-democraten vertoonen dit beeld. Reeds vóór HITLER Rijkskanselier werd, was duidelijk gebleken van de innerlijke onmacht der sociaal-democraten. Gezaghebbende leiders ontbraken geheel. Verschillende ministeries brachten ze ten val, maar opbouwend werk werd niet geleverd. En toen VON PAPEN hen tenslotte

krachtig aanpakte, bleken alle dreigementen bluf geweest te zijn, want van ernstig verzet was geen sprake.

Ter illustratie nog het volgende:

Het ministerie-MÜLLER (socialist) 1928—1930 kwam aan zijn eind
 a. door verzwakking tengevolge van de financiële manipulaties van den socialistischen minister van Financiën HILFERDING;

b. gevolgd door het verwerpen van de begrooting, mede met steun der sociaal-democraten.

MÜLLER werd opgevolgd door BRÜNING (Ministerie 1930—1932). BRÜNING (Centrum) was een der zeer weinige bekwame staatslieden uit het Deutschland van die jaren. Hij was de eenige, die nog tegen het opkomende nationaal-socialisme opkon. Grootte moeilijkheden (economische crisis, werkloosheid, oorlogsbetalingen) verschaften zijn tegenpartij volop propagandamateriaal. Desalniettemin achtten de sociaal-democraten het verstandig, hem slechts incidenteel te steunen, en hem ten slotte ten val te brengen (30 Mei 1932).

Na BRÜNING kwam VON PAPEN (Mei-December 1932). VON PAPEN was oud-lid van het Centrum (r.k.), monarchist, oud-officier. Het ministerie-BRAUN-SEVERING (s.d.) in Pruisen (steeds een bolwerk der socialisten) werd afgezet en vervangen door een Rijkscommissaris (waartoe VON PAPEN zich zelf benoemde). Dit was niets minder dan een staatsgreep. Alle verzet bleef uit, hoewel het ministerie zich op de Rijksweeer had kunnen beroepen en in ieder geval zeker geweest was van den steun der Rijksbanier (bond van gewapende vóórstanders der Repubriek, vooral roomschen, socialisten en democraten). De voosheid der voornaamste republikeinsche partijen kwam hier ondubbeltinnig aan het licht. 20 Juli 1932 is daarom wel de Marneslag van de Republiek van Weimar genoemd.

Na een kort intermezzo VON SCHLEICHER (December 1932—Januari 1933) werd HITLER tot Kanselier benoemd. Na de verkiezingen van 5 Maart ging hij tot „gelijkschakeling” over, na eerst op 21 Maart 1933 op „legale” wijze volmachten van het Parlement te hebben verkregen (81 communisten en 9 socialisten waren vooraf gevangen genomen als verdacht van medeplichtigheid aan den Rijksdagbrand). De volmachten werden gegeven met een meerderheid van 441 tegen 94 stemmen (waaruit blijkt, dat ook socialisten door voorstemmen dit resultaat hebben bewerkstelligd).

In het bezit van deze volmachten werden vervolgens tal van socialisten door de Regeering gearresteerd (o.a. de oud-ministers BRAUN, SEVERING en KESSLER). Hun pers werd het drukken belet. Eerst werden de vakverbonden opgeheven; 15 Mei volgde de verbeurdverklaring van de goederen der soc. democratische partij; tenslotte werd 23 Juni de partij zelf ontbonden.

Noemenswaardig verzet ondervonden de nationaal-socialisten bij dit alles niet. De kracht der socialisten was gebroken.

U noemt dit een „slappe houding” der socialisten. Dat is zoo, maar men moet er toch meer de vrucht van gemis van politiek verantwoordelijkheidsbesef (angst voor de kiezers en beginselloosheid) in zien dan persoonlijke lafhartigheid. Wanneer een partij jarenlang naar de kiezersgunst op karakterlooze wijze heeft gevischt met verloochening van het publiek belang en van eigen beginselen, en aan haar leden de waarheid, ook al is die hard, niet heeft durven voorhouden, dan moet zij tenslotte in het moeras komen. Verzet wordt dan nog alleen uit den moed der wanhoop geboren. Het is daarom beter de socialisten ook in ons land te blijven wijzen op de funeste gevolgen van hun politiek (met name van hun financieele politiek, van hun revolutionaire actie en van hun z.g. ontwapeningsactie, welke wel weer de kop zal opsteken, zoodra hun angst voor Duitschland wat is geluwd en de kortzichtigheid der massa opnieuw weerloosheid gaat vorderen), dan ze gebrek aan persoonlijken moed te verwijten. Persoonlijk zijn de socialisten niet laffer dan anderen. Alleen overtuiging en beginselvastheid geven kracht.

N.

ONTVANGEN BOEKEN EN GESCHRIFTEN

Erfgoed, Bijdrage tot de geschiedenis der Katholieke Staatspartij, haar stichting en voltooiing door P. H. J. STEENHUIS, uitgave van het algemeen secretariaat der R. K. Staatspartij.

Dit vlot geschreven boek geeft geen „eigenlijke” geschiedbeschrijving, doch „een historische schets van den politieken en maatschappelijken arbeid der r. k. vaders in de jaren vóór en rond 1900.” En het mag worden erkend: het doel, hetwelk het bestuur der R. K. Staatspartij bij het doen schrijven van dit boek voor oogen stond, d. i. de genoemde periode levensecht en warm, rustig en klaar te beschrijven, heeft de schrijver weten te bereiken.

Intusschen doet het propagandistisch karakter van dit geschrift wel eenig afbreuk aan de objectiviteit, ook al zijn de medegedeelde feiten op zichzelf beschouwd juist. Zoo kan de schrijver er zonder vrees voor tegenspraak op wijzen, dat de R. K. Staatspartij nimmer splitsingen heeft ondergaan als andere politieke partijen. En zelfs de opmerking, dat de Katholieken in Nederland niet, als hun geloofsgenooten elders, te kampen hebben gehad met vraagstukken en geschillen, welke hun

saamhoorigheid verstoorden, kan er mede door, althans wanneer daarmede bedoeld wordt, dat de geschillen, die in het buitenland verdeeldheid brachten, hier niet of slechts in mindere mate werden gevoeld. Doch ook de geschiedenis der R. K. Staatspartij hier te lande heeft belangrijke en hoogoplopende wrijvingen tusschen verschillende r. k. stroomingen doen zien. Daarvan vertelt de schrijver een en ander. Zijn er echter ook thans geen geschilpunten, welke, ondanks heel wat schikken en plooiën en ondanks den druk van kerkelijke en politieke discipline, telkens weer voor het partijverband noodlottig dreigen te worden? En dreigt ook niet het gevaar, dat een al te strak vasthouden aan een — alle stroomingen omvattende — r. k. organisatie de geestelijke veerkracht, welke in de verscheidenheid tot uiting komt, te sterk onderdrukt en dientengevolge de (wellicht heilzame) invloed van minderheids-groepen niet of niet voldoende tot zijn recht komt?

Zie, dat zijn vragen, welke de heer STEENHUIS in zijn boek niet aan de orde gesteld heeft. Indien hij deze zijde der zaak belicht had, zou zijn geschrift aan diepte en objectiviteit hebben gewonnen.

N.

Brieven van Mevrouw Groen van Prinsterer, verzameld en ingeleid door FROUKJE OOSTERBAAN.

Zal Bellamy ons kunnen redden? door Ds. G. BOS, beide uitgaven van Bosch en Keuning N.V., Baarn 1939.

Het eerste geschriftje vermeldt op het titelblad een uitspraak van Mr. A. DE GRAAF, hierop neerkomend, dat vreemdeling blijft in een bepaald tijdperk, wie van dit tijdperk de vrouwen niet tracht te leeren kennen. Blijkbaar heeft FR. OOSTERBAAN getracht door dezen bundel extracten uit brieven van Mevr. GROEN diens persoon en tijd nader te doen kennen. We zullen niet zeggen, dat deze poging volstrekt mislukt is. Deze bundel leert, mede dank zij de aantekeningen van schrijfster, inderdaad wel iets omtrent Mevr. GROEN en haar tijd. Doch veel is het niet. Daarvoor is deze brievenuitgave veel te fragmentarisch.

Het werkje van Dr. BOS willen we gaarne aanbevelen. Het bevat uiteraard geen bestrijding van BELLAMY op economische gronden. Een dergelijke bestrijding komt ons trouwens tamelijk overbodig voor. Doch wel geeft dit geschriftje naast een overzicht van BELLAMY's gedachten een ernstige waarschuwendende critiek op den grondslag der christelijke levensbeschouwing.

N.

ANTIREVOLUTIONAIRE STAATKUNDE

MAANDELIJKSCH ORGAAN VAN DE
DR ABRAHAM KUYPERSTICHTING
TER BEVORDERING VAN DE STUDIE DER
ANTIREVOLUTIONAIRE BEGINSELEN

ONDER REDACTIE VAN

Prof. Mr. A. ANEMA - Mr. Dr. E. J. BEUMER - Dr. H. COLIJN

Mr. H. A. DAMBRINK - Prof. Dr. H. DOOYEWEERD

Ds. J. JONGELEEN - Dr. J. W. NOTEBOOM]

Prof. Mr. V. H. RUTGERS - J. SCHOUTEN

Prof. Dr. J. SEVERIJN]

16de JAARGANG

MAART 1940

INHOUD VAN DIT NUMMER

HERZIENING DER BIOSCOOPWET, door DR. J. W.
NOTEBOOM 97

EENIGE OPMERKINGEN BETREFFENDE HET VRAAGSTUK
DER ADMINISTRATIEVE RECHTSPRAAK, door DR. J. R.
STELLINGA 110

HET CONTRASEIGN, door DR. H. F. J. WESTERVELD . 120

VRAAG EN ANTWOORD. Adviezenrubriek 129

(1. Overheid en kleine zelfstandigen — 2. Voorzitterschap a. r. kiesvereniging en lidmaatschap neutrale ambtenaarsorganisatie — 3. Sowjetbewind en ingezetenen; internationaal verkeer; morele waarden).

ONTVANGEN BOEKEN EN GESCHRIFTEN 142

J. H. KOK N.V.
KAMPEN

LIJST VAN MEDEWERKERS.

DR. C. BEEKENKAMP - MR. H. BIJLEVELD - MR. A. VAN
DER DEURE - PROF. DR. P. A. DIEPENHORST - MR. DR. J.
DONNER - PROF. MR. P. S. GERBRANDY - PROF. DR. A.
GOSLINGA - DS. M. VAN GRIEKEN - MR. G. H. A. GROS-
HEIDE JR. - PROF. DR. G. M. DEN HARTOGH - MR. T.J. DE
JONG - P. KEULEMANS - PROF. DR. H. H. KUYPER - DR. J.
A. NEDERBRAGT - PROF. DR. J. RIDDERBOS - PROF. DR. A. A.
VAN SCHELVEN - C. SMEENK - PROF. DR. Z. W. SNELLER
MR. J. TERPSTRA - PROF. DR. D. H. TH. VOLLENHOVEN
MR. S. DE VRIES - DR. J. J. DE WAAL MALEFIJT - MR. J. A.
DE WILDE.

MEDEWERKERS IN HET BUITENLAND.

- Voor *Hongarije*: PROF. DR. J. SEBESTYEN, Ulloi utca 121,
BUDAPEST.
- „ *Oostenrijk*: PROF. DR. I. BOHATEC, Pyrker gasse 28.
WEENEN.
- „ *Zwitserland*: DS. RUD. GROB, Sudstrasse 120, ZÜRICH.
DR. CHARLES SCHULE, ERLENBACH (Zurich).
- „ *Duitschland*: DR. W. KOLFHAUS, VLOTO AN DER WESER.
- „ *N. Amerika*: DR. HENRY BEETS, GRAND RAPIDS.
DR. ALBERT HYMA, ANN ARBOR, MICH.
(U. S. A.).
- „ *Frankrijk*: PROF. A. LECERF, PARIS VIII,
Rue des Saints Pères 54.
- „ *Zuid-Afrika*: L. J. DU PLESSIS M.A., Noordburg,
POTCHEFSTROOM (TRANSVAAL).

HERZIENING DER BIOSCOOPWET

DOOR

DR. J. W. NOTEBOOM.

Het ontwerp tot wijziging van de Bioscoopwet, hetwelk bij Koninklijke Boodschap van 18 Januari jl. bij de Staten-Generaal werd aanhangig gemaakt, is niet van wereldschokkende beteekenis. Het behandelt echter wel enkele punten, welke de aandacht verdienen.

Men kent het stelsel der Bioscoopwet. De bedoeling van den wetgever was destijds niet om het bioscoopbedrijf onmogelijk te maken of zelfs maar te beperken, zooals de verkoop van alcoholhoudenden drank door de Drankwet wordt beperkt. De strijd ging slechts tegen de verkeerde uitwassen, het bioscoopkwaad, hetwelk — naar destijds de Memorie van Toelichting terecht opmerkte — veel verder en dieper op de maatschappij — en vooral op de jeugd — inwerkt dan het kwaad door derde- en vierderangstooneel veroorzaakt.

Natuurlijk had men vóór de Bioscoopwet in het Staatsblad verscheen in verschillende plaatsen reeds maatregelen genomen ter bestrijding van het bioscoopgevaar. Tal van gemeenten hadden reeds de in het openbaar te vertoonen films onderworpen aan voorafgaande keuring. Volgens het toenmalig art. 188 der Gemeentewet (thans art. 221) mocht die keuring slechts door den Burgemeester worden uitgeoefend. Daarom werd ze ook formeel in handen van den Burgemeester gelaten. Doch in groote plaatsen diende een keuringscommissie van advies. En uiteraard werd dat advies in den regel gevolgd. Voorts verboden sommige gemeenten de bioscopen voor zoover deze niet in het bezit waren van een vergunning van den Burgemeester. Enkele gemeenten ontzegden aan jeugdige personen den toegang tot bioscopen. En nevens deze gemeentelijke maatregelen traden er reeds

vóór het totstandkomen van de Bioscoopwet maatschappelijke organisaties naar voren, welke in het belang van bepaalde volksgroepen schadelijke films uit de bioscopen poogden te weren, zooals de z.g. „witte” keuring, uitgaande van de R.K. Vereeniging „Voor Eer en Deugd”, of door veredeling van de film en door aanpassing van de film aan onderwijs- en ontwikkelingsdoeleinden het bioscoopkwaad door positieve maatregelen poogden te beteugelen ¹⁾.

De Bioscoopwet nu bedoelde — mede in het belang van de rechtspositie van het bioscoopbedrijf — een algemeene rijkscontrôle te doen treden in de plaats van de uiteenloopende en vaak zeer ontoereikende gemeentelijke maatregelen. Die rijkscontrôle behelsde in hoofdzaak tweeërlei: vooreerst het invoeren van een vergunningsstelsel voor bioscoopondernemingen; voorts een verplichte rijkskeuring van de in het openbaar te vertoonen films.

Door het vergunningsstelsel werd bereikt, dat verkeerde elementen onder de bioscoopexploitanten door Burgemeester en Wethouders zouden kunnen worden geweerd. Bovendien moest voortaan door het verbinden van voorwaarden aan de vergunning gezorgd worden voor maatregelen, strekkend in het belang van de gezondheid en veiligheid van het publiek (b.v. met het oog op brandgevaar) en ter voorkoming van onoorbare gedragingen tijdens de voorstellingen.

De rijkskeuring werd in handen gesteld van de Centrale Commissie voor de filmkeuring. Zij had tot taak films of bepaalde gedeelten van films wegens strijd met de openbare orde en goede zeden te weren en daarnevens de „toelaatbaarheid” (*niet*, zooals men soms ten onrechte zegt „de geschiktheid”) der films voor de jeugd tot 14 jaar en van 14 tot 18 jaar in het bijzonder te beoordeelen.

Tijdens de behandeling van het ontwerp der Bioscoopwet in de Tweede Kamer werd nog de mogelijkheid geopend van gemeentelijke nakeuring van films en van reclame voor films naast de rijkskeuring. Een gemeentebestuur, dat van die wettelijke bevoegdheid wenscht gebruik te maken, dient ingevolge een — door de Kroon goedgekeurd — raadsbesluit een bijzondere voorwaarde aan de bioscoopvergunningen te verbinden. En, zooals bekend, hebben vele overwegend r. k. gemeenten in het Zuiden des lands gebruik gemaakt van deze gemeentelijke bevoegdheid, teneinde de z.g. „witte” keuring voor deze gemeenten verplicht te stellen.

Ten aanzien van jeugdige personen beneden 18 jaar bleven de gemeenten bevoegd om — onder goedkeuring der Kroon — verder reikende beperkende bepalingen (b.v. een verbod van toegang van de jeugd beneden bepaalde leeftijd) aan de bioscoopvergunningen te verbinden. Slechts enkele gemeenten maakten van deze bevoegdheid gebruik.

Overigens werd de taak der gemeenten beperkt tot het houden van toezicht op de naleving der wet. In grootere plaatsen werd daarvoor ingesteld een plaatselijke commissie van toezicht. De Burgemeester behield een beperkte bevoegdheid tot het verbieden van de vertooning van films. Het toetsen van een film aan de eischen van openbare orde en zedelijkheid, zooals vroeger geschiedde krachtens art. 188 (thans art. 221) der Gemeentewet, was hem niet langer toegestaan. Dat was voortaan de taak der rijkskeuring. Maar wel vergunde de wet (art. 19) hem een film te verbieden wegens vrees voor stoornis der openbare orde; een bevoegdheid, waarvan enkele malen door burgemeesters werd gebruik gemaakt tot wering van een film, welke wegens haar godsdienstige of politieke strekking tot onordelijkheden dreigde aanleiding te geven.

Gedurende de dertien jaar van haar bestaan heeft de Bioscoopwet niet volmaakt, doch wel zeer nuttig gewerkt. Heel wat misbruiken bij het exploiteeren van bioscopen zijn onderdrukt of voorkomen. En door afkeuring en coupeering is heel wat „Schund” uit de bioscooplokalen geweerd en dikwijls per keerende post naar het buitenland terug gezonden zonder dat het hier te lande gelegenheid verkreeg een demoraliseerenden invloed te oefenen.

Hiermede is natuurlijk niet gezegd, dat deze overheidscontrôle geen aanleiding geeft tot rechtmatige klachten. Wij denken hierbij b.v. aan de toelating (*niet*, zooals men soms hoort beweren: „goedkeuring”) van de films Potemkin, Golgotha en Grazige Weiden. Deze klachten betreffen echter niet de wet zelf, doch de uitvoering daarvan. En voor tekortkomingen bij de uitvoering van de wet mag men den wetgever niet aansprakelijk stellen.

Maar ook de wet zelf kleven gebreken aan. En het doel van de aanhangig gemaakte herziening is om te trachten deze tekortkomingen te verhelpen.

De tekortkomingen, waarop hier gedoeld wordt, houden uit den aard der zaak nauw verband met de hoofdelementen van de huidige wet, nl. met het vergunningsstelsel en de rijkskeuring. Bovendien bevat de huidige wet een leemte wat aangaat de bevoegdheid van de Regeering, in welke leemte het aanhangig ontwerp op een — zij het ook m. i. niet afdoende — wijze poogt te voorzien. Over elk van deze drie punten enkele korte opmerkingen.

* * *

Het vergunningsstelsel.

Zooals ik reeds boven opmerkte, is thans het verbod der Bioscoopwet om zonder vergunning van B. en W. openbare filmvoorstellingen te geven beperkt tot de eigenlijke bioscoopexploitanten. Een comité of vereeniging, die eens een enkele maal in het belang van het een of ander ideëel doel, b.v. de zending, het onderwijs, de volksontwikkeling e. d., een filmvoorstelling geeft, is niet een „onderneming” en heeft derhalve geen vergunning overeenkomstig de Bioscoopwet noodig.

Aan het woord „onderneming” moet, volgens de bekende omschrijving van den Hoogen Raad, de beteekenis worden toegekend, die aan dat woord in het dagelijksch leven wordt geschonken, nl. in 't bijzonder met betrekking tot handel en nijverheid: een zaak, die men opzet of drijft om geldelijke voordeelen te behalen ²⁾. Past men deze omschrijving, welke niet aan de Bioscoopwet is ontleend doch betrekking heeft op de Arbeidswet 1911 en de Ongevalwet 1901, toe bij uitvoering van de Bioscoopwet, dan blijft er nog heel wat ruimte voor onzekerheid, of er in een bepaald geval al dan niet vergunning vereischt wordt. Denk b.v. aan het organiseren van een reeks filmvertooningen, teneinde door de opbrengst van die voorstellingen een bepaald ideëel doel te dienen. Hier is, ondanks het ideëel doel, het winstoogmerk zeker aanwezig. En dus kan men staande houden, dat in zulke gevallen een vergunning krachtens de Bioscoopwet is vereischt.

Aan die onzekerheid nu zal het ontwerp een einde maken door *alle openbare* bioscoopvoorstellingen, dus ook voor zoover ze niet van „ondernemers” uitgaan, aan den eisch van voorafgaande vergunning te onderwerpen. Doch, evenals de Drankwet, zal voortaan ook de Bioscoopwet verschillende soorten van vergunningen ken-

nen, nl. vergunning A, die zal gelden voor een onbepaald aantal voorstellingen, dus voor de vaste bioscopen; vergunning B, welke slechts gelden zal voor één bepaaldelijk omschreven of voor enkele bepaaldelijk omschreven voorstellingen.

Wij achten deze wijziging een verbetering. Vooreerst met het oog op de onvoldoende belijndheid van het begrip „onderneming”, waardoor men in de praktijk niet precies weet, of al dan niet vergunning moet worden aangevraagd. Bovendien omdat voor openbare bioscoopvoorstellingen, welke niet van een „ondernemer” uitgaan, toch een bijzonder preventief overheidstoezicht wenschelijk is. Het tragisch verloop van den Hilversumschen brand van enkele jaren geleden tijdens een door particulieren georganiseerde kindervoorstelling, ligt nog betrekkelijk vers in het geheugen.

Nu voorziet weliswaar de praktijk van verschillende gemeenten eenigermate in deze leemte, insoover de gemeentelijke politieverordeningen openbare vermakelijkheden zonder vergunning van de Burgemeester verbieden. En krachtens zulk een bepaling *kan* de Burgemeester de noodige voorwaarden met het oog op gezondheid, veiligheid en zedelijkheid stellen. Doch niet in alle gemeenten bestaat zulk een voorschrift. En bestaat het wel, dan is het nog de vraag, of dat voorschrift strikt genomen wel voor bioscoopvoorstellingen, ook al vallen deze niet onder het vergunningsstelsel van de Bioscoopwet, verbindend mag worden geacht.

Ten slotte ligt het belang van deze wijziging ook hierin, dat voor bioscoopvoorstellingen, welke niet regelmatig gehouden worden, een speciale vergunning (vergunning B) zal kunnen worden verkregen. Die vergunning zal moeten worden aangevraagd voor het openbaar vertoonen van een zendingsfilm of een ontwikkelingsfilm door een niet-bioscoopondernemer. Dat beteekent dus een verscherping van de overheidscontrôle. Doch tegenover die verscherping staat het feit, dat het houden van dergelijke voorstellingen niet meer, zooals tot dusver, uitsluitend afhankelijk zal zijn van het oordeel van den Burgemeester alleen, doch van dat van B. en W. En B. en W. zullen op een aanvraag binnen vijf dagen na het inkomen daarvan (voor de gewone bioscoopvergunningen zal deze termijn twee maanden worden) moeten beslissen met recht van hooger beroep door den belanghebbende op Dedeputeerde Staten.

Wat de vergunningsvoorwaarden aangaat, verdienen nog twee van de voorgestelde wijzigingen de aandacht.

Vooreerst deze, dat de Kroon de bevoegdheid verkrijgt bij algemeen maatregel van bestuur bepaalde voorwaarden voor te schrijven, welke B. en W. in elk geval aan de door hen uit te reiken vergunningen moeten verbinden. De bedoeling van dit voorschrift is blijkbaar om een voorziening mogelijk te maken, voor het geval, dat de Raad of B. en W. geen of geen voldoende eischen mocht stellen ten aanzien van de plaats, waar de voorstellingen gegeven zullen worden, met het oog op de veiligheid, gezondheid en zedelijkheid. Uit de redactie van het ontwerp blijkt dit echter niet. Zonder eenige beperking wordt aan de Kroon de bevoegdheid toegerekend, voorwaarden te stellen. Dit gaat m. i. wel wat ver. Van deze bevoegdheid zou de Kroon zonder met de wet in strijd te komen een zoodanig gebruik kunnen maken, dat elke haar onwelgevallige openbare filmvertooning (b.v. die, welke door bepaalde organisaties gegeven worden) feitelijk onmogelijk werd gemaakt. En daarom lijkt het mij wenschelijk, dat deze bevoegdheid van de Kroon uitdrukkelijk beperkt wordt tot de lokaliteitseischen in het belang van veiligheid, gezondheid en zedelijkheid.

Van belang is voorts, dat de mogelijkheid geopend wordt om de voorwaarden van reeds verleende vergunningen te wijzigen. Die mogelijkheid bestaat reeds ten aanzien van de lokaliteitseischen. Ze bestaat echter niet ten aanzien van voorwaarden, door den gemeenteraad vast te stellen inzake nakeuring van films e.d. Het gevolg is, dat in gemeenten, waar reeds bioscopen bestaan, het invoeren van gemeentelijke nakeuring praktisch effect mist, omdat deze nakeuring niet meer voor de reeds bestaande bioscopen verplichtend kan worden gesteld.

Nu zal bij de behandeling van dit ontwerp in de Tweede Kamer zonder twijfel de gemeentelijke nakeuring worden aangevochten. Gewoonlijk ziet men in die nakeuring een verzwakking van de rechtspositie van het bioscoopbedrijf en een aantasting van het gezag van de rijksfilmkeuring. Doch, hoe men ook over deze bezwaren moge oordeelen, in elk geval ontzenuwen zij niet den eisch, dat, nu de nakeuringsmogelijkheid er eenmaal is, ook voor de mogelijkheid van uitvoering daarvan in de praktijk moet worden zorggedragen. En daarover gaat het hier.

Trouwens de genoemde bezwaren tegen de gemeentelijke nakeuring zijn m.i. niet doorslaggevend. Waar het publiek belang der plaatselijke bevolking gemeentelijke nakeuring vordert, behoort het belang van het bioscoopbedrijf te wijken. En het instellen van een gemeentelijke nakeuring tast het gezag der rijksfilmkeuring niet in het minst aan. Ze bedoelt slechts de publieke vertooning van een bepaalde film nader te toetsen aan de gevoelens der bevolking binnen de gemeente, waar de film zal worden vertoond. Gemeentelijke nakeuring na en naast de rijkskeuring beteekent het tegenover elkaar afbakenen van de regeeringsverantwoordelijkheid voor de openbare filmvertooningen in het geheele land en de locale verantwoordelijkheid voor hetgeen op plaatselijk terrein in openbare voorstellingen aan het publiek wordt voortgezet. En het is m. i. van veel belang, dat meer dan tot dusver deze tweeërlei verantwoordelijkheid door gemeentelijke nakeuring binnen plaatselijken kring tot uitdrukking wordt gebracht.

* * *

De rijksfilmkeuring.

Wat de rijksfilmkeuring aanbelangt bevat de huidige Bioscoopwet een leemte, welke met het systeem van die wet ten nauwste samenhangt.

De oorspronkelijke gedachte van den ontwerper van de Bioscoopwet was, de naleving dier wet zoo min mogelijk door strafbepalingen te verzekeren. Vandaar dat alleen het ondernemen van openbare bioscoopvoorstellingen zonder de vereischte vergunning strafbaar werd gesteld. De naleving van de andere bepalingen van de wet — met name ook van het verbod om ongekeurde films in het openbaar te vertoonen — werd door z.g. administratieve maatregelen verzekerd, n.l. het zenden van een waarschuwing aan vergunninghouders of het schorsen of intrekken van hun vergunning. Men hoopte op die wijze een meer soepele werking van het overheidstoezicht te verkrijgen. En die bedoeling is, voor zover ons bekend, metterdaad in de praktijk op bevredigende wijze verwerkelijkt.

Intusschen kon toch dit stelsel niet geheel onaangetast blijven. De Regeering zag zich n.l. genoopt, gebruik te maken van hare wettelijke bevoegdheid om allerlei bepalingen ter uitvoering van

de wet onder bedreiging van straf bij algemeen maatregel van bestuur vast te stellen. En zoo ontstond de eigenaardige toestand, dat iemand, die in het openbaar een ongekeurde film vertoont, niet strafbaar is, maar dat diezelfde persoon, ingevolge het Bioscoopbesluit, wel strafbaar is wanneer hij een toegelaten film vertoont, waarin hij iets, al is het maar een „tittel of jota”, gewijzigd heeft.

Natuurlijk zal een vergunninghouder, die een niet-toegelaten film laat draaien, dadelijk een waarschuwing krijgen of zijn vergunning zien intrekken of schorsen. Maar een niet-vergunninghouder, dus in het algemeen personen en instellingen, welke niet als ondernemers voorstellingen geven, kunnen strafloos niet-toegelaten films vertoonen, alhoewel art. 16 der Bioscoopwet het in het openbaar vertoonen van deze films zonder voorbehoud verbiedt.

In deze leemte poogt het ontwerp zeer terecht te voorzien. Het oorspronkelijk systeem van de wet wordt nog verder doorbroken door art. 16 strafrechtelijk te sanctionneeren. De bedoeling schijnt te zijn, dat men, ook na het tot standkomen van deze wet, zooveel mogelijk de naleving van de wet, ook wat aangaat de filmkeuring, zoekt te verzekeren langs administratieve weg. En dat is ook juist. Want administratieve maatregelen zijn, althans voor een beroepsbioscoopexploitant, veel klemmender dan boeten. Doch ten slotte blijft dan toch nog de strafmaatregel ter beschikking. En voor niet-vergunninghouders is die strafmaatregel zelfs onmisbaar.

Maar — kan men vragen — zullen er na het totstandkomen van deze wet nog niet-vergunninghouders zijn, op wie het verbod van art. 16 van toepassing zal zijn? Al degenen, die een openbare bioscoopvoorstelling geven, zullen toch volgens het nieuwe art. 1 der wet een vergunning noodig hebben.

Het antwoord op die vraag luidt bevestigend. Want het voorstel bedoelt aan het verbod van art. 16 der wet uitbreiding te geven. En wel in dier voege, dat het *ook zal gelden voor niet-openbare vertooningen*. Weliswaar bevat het ontwerp eenige uitzonderingen op het aldus uitgebreide verbod. Het wordt niet van toepassing verklaard op voorstellingen in huiselijken kring, bijgewoond door ten hoogste twintig personen, op vertooningen van overheidswege en op eenige andere vertooningen. Doch in het algemeen zullen de

voorstellingen in besloten kringen, waarvoor de wet geen vergunning vereischt, wèl vallen onder het verbod van art. 16.

De vraag rijst nu, of deze uitbreiding van de overheidscontrôle tot hetgeen in besloten kringen plaats vindt, niet te ver gaat. Men denke b.v. aan kleine reisfilms, familiefilms of cultuurfilms, welke aan een meer uitgebreid gezelschap worden vertoond. Moeten nu voor al dat filmmateriaal, voor zoover het voor een grooter gezelschap dan twintig personen wordt afgedraaid, de vrij omslachtige keuringsmaatregelen worden genomen? Dat zal niet alleen betekenen last en kosten voor de particuliere film liefhebbers, maar het zal ook een aanzienlijke uitbreiding van den arbeid der rijksfilmkeuring tengevolge hebben. En die nieuwe arbeid zal vermoedelijk voor het overgrootste deel volkomen onvruchtbare tijdverkwisting zijn.

Dit bezwaar zal zonder twijfel tegen de ontworpen bepaling worden naar voren gebracht. En bovendien zal men in deze uitbreiding van de overheidscontrôle wellicht zien een ongeoorloofde overheidsbemoeïing met hetgeen in den huiselijken kring voorvalt.

Deze bezwaren zijn niet zonder beteekenis. Maar anderzijds staat als een paal boven water, dat het — gelijk de Regeering bij het verdedigen van deze bepaling opmerkt — voor de aanhangers van stroomingen, gericht op versterking van openbare orde en rust, mogelijk is om door het vormen van „zoogenaamde” besloten gezelschappen revolutionaire films onder het publiek te brengen. En bovendien is juist, dat dit bepaaldelijk in de tegenwoordige tijdsomstandigheden in hooge mate ongewenscht is.

Nu is het ons niet bekend, in hoever deze vrees van de Regeering door de feiten wordt gesteund. Doch de mogelijkheid, op zichzelf beschouwd, van misbruik van besloten gezelschappen voor revolutionaire propaganda, kan in dezen tijd m.i. voldoende grond zijn om de Regeering extra-contrôle-bevoegdheden toe te kennen. Alleen zouden wij deze extra-bevoegdheden niet, zooals de Regeering voorstelt, een blijvend, doch een tijdelijk karakter willen toekennen.

Tegenover het gevaar voor revolutionaire agitatie door middel van z.g. besloten filmvoorstellingen moeten de praktische bezwaren, die wij zooeven noemden, naar den achtergrond wijken. Doch hoe staat het nu met de bezwaren van meer principiëel karakter in verband met de vrijheid van den huiselijken kring?

Naar het mij voorkomt, dient men er voor te waken, niet van het beginsel inzake de vrijheid binnen eigen kring een petrefact te maken. Die vrijheid is niet statisch, doch dynamisch, d. w. z. het is een beginsel, hetwelk richtlijn geeft, doch dat niet voor alle tijden en plaatsen precies onveranderlijk aangeeft, hoever de bevoegdheid der Overheid mag reiken. Het beginsel houdt m. i. dit in, dat geen bemoeiing der Overheid, preventief noch repressief, mag plaats vinden ten aanzien van iets, hetwelk behoort tot de sfeer der individueele of der gezinsverantwoordelijkheid, tenzij en voorzoover het publiek belang op (voor elk ingrijpen afzonderlijk) nauwkeurig aan te wijzen rechtsgrond zulk een bemoeiing strikt noodig maakt. En praktisch heeft men in a. r. kringen de huiselijke vrijheid ook altijd zoo opgevat. Ik heb er althans nimmer bezwaar tegen hooren maken, dat de Overheid bij mishandeling, ontucht met minderjarigen e. d. in den gezinskring ingreep en strafvervolging instelde of zelfs uit de ouderlijke macht ontzette.

En wanneer nu gebleken is in de huidige tijdsomstandigheden, dat van de besloten kringen misbruik gemaakt wordt om de openbare orde hier te lande te ondermijnen, dan zou ik geen principiëel bezwaar durven maken tegen een voorstel om aan artikel 16 der Bioscoopwet de gevraagde uitbreiding te geven.

Ik zie in deze uitbreiding natuurlijk wel een beperking, doch niet een ongeoorloofde beperking van de vrijheid. De eigenlijke geestelijke vrijheid, d. w. z. de vrijheid om zich naar eisch van eigen geweten te uiten of van bepaalde uitingen te genieten, heeft met het visueele in het algemeen al heel weinig te maken. En aangezien de film, ondanks het verfilmde woord, toch altijd essentiëel visueel is, doet inkorting van de vertooningsmogelijkheid aan de geestelijke vrijheid geen noemenswaardige schade. Bovendien laat de wet uitdrukkelijk de gelegenheid open om niet-toegelaten films aan kleine gezelschappen van hoogstens twintig man te vertoonen. Voor hen, die zich in hun geestelijke vrijheid al te zeer bedreigd gevoelen door de voorgestelde uitbreiding van het verbod, is er dus nog een wettelijke recreatie-mogelijkheid. En zelfs aan hen, wier geestelijke vrijheid zich uit in de richting van revolutionaire propaganda via de film, laat dit voorschrift nog eenige ruimte. Zij zullen zich dan echter wat meer propagandakosten moeten getroosten. Want het vertoonen van kostbare films voor kleine gezelschappen

is een dure geschiedenis. Dit is echter geen bezwaar doch juist een factor ten gunste van het ontwerp. Ordelijke lieden behoeven niet bevreesd te zijn voor de filmkeuring. Want erg lastig maakt deze het de menschen waarlijk niet. En nakeuring kan alleen ten aanzien van de vergunninghouders worden toegepast.

Een bezwaar tegen de huidige regeling der rijksfilmkeuring is voorts, dat het vervallen verklaren van beslissingen inzake het toelaten van films niet op de Bioscoopwet steunt. Deze vervallenverklaring werd tot dusver geregeld in het Bioscoop-besluit. Moeilijkheden zijn daaruit, voor zoover mij bekend, in de praktijk niet voortgesproten. Wat trouwens ook niet te verwonderen is, want de maatregel van vervallen-verklaring is slechts hoogst zelden toegepast. Er hadden echter zeer zeker moeilijkheden uit *kunnen* voortkomen, wanneer een vergunninghouder een vervallenverklaarde film was blijven draaien en zich er op had beroepen, dat de Kroon niet bevoegd is bij algemeenen maatregel van bestuur een verkregen recht van den vergunninghouder ongedaan te maken.

Behalve dat het ontwerp aan het instituut van de vervallenverklaring een wettelijken grondslag geeft en ook trouwens het vertoonen van een vervallenverklaarde film onder strafbedreiging verbiedt, wordt de mogelijkheid tot vervallenverklaring bovendien uitgebreid o. a. door het toelaten van vervallenverklaring op grond van nova, d. i. wanneer na de toelating van een film feiten of omstandigheden zich voordoen van dien aard, dat er gegronde aanleiding is om aan te nemen, dat, zoo zij ten tijde van de toelating bekend waren geweest of zich hadden voorgedaan, tot de niet-toelating van de film of tot toelating slechts onder bepaalde voorwaarden zou zijn besloten. En deze uitbreiding geeft aan het instituut der vervallenverklaring een meer reële beteekenis dan het tot dusver bezat.

* * *

De bevoegdheid van den Minister van Binnenlandsche Zaken en van de Kroon.

Ten besluite nog een opmerking nopens de bevoegdheid, welke het ontwerp aan den Minister van Binnenlandsche Zaken toevertrouwt.

De Regeering is niet bevoegd om beslissingen van de rijksfilmkeuring ongedaan te maken. En die bevoegdheid wordt haar ook bij dit ontwerp niet toegekend. Wel geeft het nieuwe art. 19a aan den Minister van Binnenlandsche Zaken de bevoegdheid om op dagen van nationalen rouw of andere bij algemeenen maatregel van bestuur aan te wijzen dagen van bijzonderen aard de vertooning van alle, dan wel van niet door dien Minister bepaaldelijk toegelaten films te verbieden.

Dit voorschrift is juist. De Regeering moet het recht hebben om bij bijzondere gelegenheden de bioscoopvertooningen tijdelijk stop te zetten.

Echter gaat de hier omschreven bevoegdheid van den Minister m. i. niet ver genoeg. Zeker, nu de vervallenverklaring door de wet wordt geregeld en de voorzitter van de Centrale Commissie met betrekking tot die vervallenverklaring een ruimere bevoegdheid wordt toegekend, verkrijgt ook de Minister, tot wien de voorzitter in een ambtelijke verhouding staat, meer zeggenschap. Doch het uiteindelijke oordeel omtrent de vervallenverklaring ligt noch bij den voorzitter der Centrale Commissie, noch bij den Minister, doch bij de Commissie zelf. Er kunnen omstandigheden van buitengewonen aard zijn (denk b.v. aan het huidig oorlogsgevaar), waarin het wenschelijk is, dat de Regeering of het hoofd van de keuringsinstantie zelf kan ingrijpen. Daarin voorziet het nieuwe ontwerp art. 19a m. i. niet voldoende en daarom zou ik dit artikel eenigszins willen uitbreiden. En wel door aan den Minister de bevoegdheid te geven om ook wegens omstandigheden van buitengewonen aard tijdelijk de vertooning van bepaalde films te verbieden.

De Regeering moet een middel hebben om te kunnen ingrijpen. Ten aanzien van de streken, waar de staat van beleg is afgekondigd, kan het militair gezag ingrijpen. Doch ook buiten die streken moet het voor de Regeering mogelijk zijn, de vertooning van een film, welke b.v. gevaarlijke reacties in het buitenland oproept, tijdelijk, stop te zetten. Het is m. i. met de verantwoordelijkheid van de Regeering onvereinigbaar, dat zij ten deze — zooals feitelijk tot dusver afhankelijk is van de welwillendheid van het bioscoopbedrijf.

Ook met het oog op het binnenland kan het in exceptioneele om-

standigheden wenschelijk zijn, dat de Regeering over het hoofd der Centrale Commissie ingrijpt. Ik denk hierbij aan toegelaten films, welke in ruimen kring aanstoot verwekken.

Nu kan men er hiertegenover op wijzen, dat de Regeering inder tijd bij het totstandkomen van de Bioscoopwet bedoeld heeft, de beslissing inzake de toelating over te laten aan een verantwoordelijk autonoom college. Inderdaad. Maar volgt daaruit, dat de Regeering zich feitelijk van alle toezicht op de uitvoering van dit deel der staatstaak onttrekken mag? Naar mijn meening geenszins. Ook de gemeenten en de provincies hebben een autonome taak. Doch geen sterveling denkt er aan om aan de Regeering haar bevoegdheid en plicht tot het oefenen van een preventieve en represieve contrôle te ontzeggen. De rechterlijke macht heeft een eigen taak. Doch afgezien nog van het gratierecht en het z.g. opportuiniteitsbeginsel bij de strafvervolging, ten aanzien waarvan de Regeering de verantwoordelijkheid draagt, zetelt er boven de gewone en administratieve rechtspraak nog een derde instantie (Hooge Raad en Centrale Raad van Beroep).

Bij de filmkeuring ontbreekt niet alleen een derde instantie, maar zelfs de tweede instantie. Het instellen van beroep heeft slechts zeer beperkte beteekenis, omdat de keuring in beroep, evenzeer als de keuring in eerste instantie, geschiedt door sub-commissies, welke door de leiding der Centrale Commissie worden samengesteld.

Een supervisie van rijkswege over de keuring lijkt mij daarom volkomen in de lijn te liggen van ons administratieve recht en een zaak van grooter belang (ook van preventief belang) dan men wellicht bij oppervlakkige kennisneming geneigd is te denken.

Daarom zou ik het gewenscht achten, dat, naast de bevoegdheid van den Minister tot het uitvaardigen van een tijdelijk vertooningsverbod, uitdrukkelijk in de Bioscoopwet de bevoegdheid van de Kroon om beslissingen der Rijksfilmkeuring, waarbij films voor openbare vertooningen zijn toegelaten, wegens strijd met het algemeen belang te schorsen of te vernietigen.

---

¹) bv. de Vereen. Nederl. Centraal Filmarchief en de V. O. O. (Vereen. voor Onderwijs en Ontwikkelingsfilms).

²) Arrest Hooge Raad v. 15 Juni 1914 W. 9666.

EENIGE OPMERKINGEN BETREFFENDE HET VRAAGSTUK DER ADMINISTRATIEVE RECHTSPRAAK

DOOR

DR. J. R. STELLINGA.

Telken jare pleegt de Tweede Kamer bij de behandeling van de Justitiebegrooting den Minister te vragen, hoe het staat met de kwestie van de administratieve rechtspraak en met name of invoering daarvan op den grondslag van het rapport der Commissie-KOOLEN is te verwachten. Ook dit jaar is dit weer geschied en de Kamer heeft daarbij van Minister GERBRANDY ten antwoord gekregen, dat invoering van administratieve rechtspraak van hem niet moet worden verwacht ¹⁾. Dit antwoord moge voor de voorstanders van administratieve rechtspraak teleurstellend zijn, het heeft toch ook zijn voordeel, dat men weet, waar men aan toe is. De antwoorden van 's Ministers ambtsvoorgangers lieten altijd nog eenige hoop op verwezenlijking van het ideaal bestaan, doch in werkelijkheid kwam er ook onder hen van het invoeren van eenig stelsel van algemeene administratieve rechtspraak niets ²⁾.

Wat is nu het standpunt van Minister GERBRANDY? Deze bewindsman wijst er vooreerst op, dat ook volgens hem administratieve rechtspraak door, van de besturende overheid onafhankelijke organen de meest afdoende oplossing van het vraagstuk zou zijn. Als men thans voor het eerst voor die oplossing geplaatst werd, dan zou het z. i. ook zeker aanbeveling verdienen dezen weg te bewandelen. Maar dat is geenszins het geval. Tengevolge van het lange uitblijven van de regeling der administratieve rechtspraak, heeft men allerlei uitwegen gezocht. De Minister wijst op het inschakelen van den gewonen rechter ter zake van menige belangenbotsing met de overheid, op de schepping van onderscheidene andere, van de administratie onafhankelijke organen, op

het opdragen van tal van geschillen en bezwaren ter kennisneming aan administratieve colleges en andere ambtelijke instanties, alsmede op de ontwikkeling van de rechtspraak op het stuk van de onrechtmatige overheidsdaad. Nu dit alles reeds is tot stand gekomen, gaat het volgens den Minister niet aan de, door een veeljarige praktijk duidelijk geteekende lijn weder af te breken en een stelsel te verstoren, dat allengs in het Nederlandsche rechtsleven is ingeschakeld en waarmede de rechtzoekenden vertrouwd zijn geraakt.

Bij de beraadslaging in de Tweede Kamer, waar verschillende leden, o. m. Mr. T. A. VAN DIJKEN, den Minister wat de hierbedoelde kwestie betreft, nader aan den tand te hebben gevoeld, heeft de Minister zijn standpunt nog verduidelijkt. In Frankrijk — aldus de heer GERBRANDY — heeft men het prachtige, stijlvolle gebouw van administratieve rechtspraak, in den loop der historie opgetrokken door den Conseil d'Etat. Dat acht de Minister inderdaad interessant, maar echt Fransch, zoo vanuit één bepaald punt opgetrokken. In ons land hebben we daarentegen een geheel andere ontwikkeling. „Daar is telkens naar gelang van de behoefte, van de eischen, een huisje gebouwd; dat is niet een groot stijlvol gebouw, maar het zijn allemaal kleine huisjes in echt Nederlandschen trant, gebouwd naar de behoeften, die hier bestaan”³⁾. De Minister vindt dit buitengewoon mooi.

De bewindsman heeft derhalve het goed recht van onze administratieve rechtspraak, voorzover die thans bestaat, verdedigd. En naar onze bescheiden meening deed hij dat niet geheel ten onrechte. Meestal ziet men slechts de nadeelen van het geheel van administratieve rechtspraak, dat we thans hier te lande bezitten. Zoo acht bijvoorbeeld Prof. KRANENBURG dat geheel zeer onbevredigend: vooral treft z. i. het onsystematische, het verbrokkelde daarvan⁴⁾. Ook Prof. HUART liet zich in denzelfden zin uit. Volgens dezen hoogleeraar ontbreekt aan de bestaande regeling ten eenenmale architectonische eenheid. Wat de administratieve rechtspraak hier te lande zoo onoverzichtelijk maakt, is z. i. de groote verscheidenheid van administratiefrechtelijke instanties⁵⁾.

Er kan niet worden ontkend, dat deze kritiek tot op zekere hoogte juist is. Daarover straks nog nader. Men heeft tot nu toe echter wel te veel over het hoofd gezien, dat het bestaande stelsel

— als men hier wel van een stelsel spreken mag — wel degelijk ook voordeelen heeft. Vooreerst is het van belang, dat men voor de berechting van bepaalde categorieën van geschillen speciale organen in het leven heeft geroepen. Zoo lijkt het ons bijvoorbeeld, gezien de eigen geaardheid van het belastingrecht, alleszins juist gezien, dat men voor de rechtspraak in belastinggeschillen afzonderlijke organen in het leven heeft geroepen, t. w. de Raden van Beroep der Directe Belastingen. Hetzelfde geldt van den Raden van Beroep en den Centralen Raad van Beroep, in het leven geroepen voor de berechting van de geschillen, welke rijzen bij de uitvoering van de publiekrechtelijke verzekeringswetten (Ongevallenwet, Ziektewet enz.).

Daarnevens bedenke men, dat de geschillen, welke voor berechting door een administratieve rechter in aanmerking komen, van velerlei aard zijn. Deze geschillen hebben nu eens betrekking op rechtsvragen dan weer op feitelijke vragen; zij betreffen soms vragen van appreciatie of waardeering, soms vragen van beleid en ook wel belangenkwesties ⁶⁾. Het is toch zonder meer duidelijk, dat men al deze geschillen niet aan één administratieve rechter ter beslissing kan opdragen. Zoo zou, voor het geval, dat men tot het scheppen van een algemeene instantie voor administratieve rechtspraak zou overgaan — om een enkel voorbeeld te noemen — toch de Kroon als hoogste administratieve instantie het aangewezen orgaan behooren te blijven om te beslissen op de beroepen van gemeenteraden tegen de weigering van Gedeputeerde Staten om de gemeentebegroting goed te keuren. Het zou zich met de beginselen van ons staatsbestel slecht verdragen om de beslechting van dergelijke geschillen, waarbij het vrijwel steeds om beleidsvragen gaat, aan een rechterlijk college op te dragen.

Ons bestaande stelsel van administratieve rechtspraak heeft dus wel degelijk zijn voordeelen, en het is goed, dat de huidige Minister van Justitie daar eens op gewezen heeft.

* * *

Is derhalve differentiatie van de, met administratieve rechtspraak belaste of te belasten organen een loffelijk iets, anderzijds mag men er toch de oogen niet voor sluiten, dat er hier te lande wel een *teveel* van dergelijke organen aanwezig is. Inzoverre heb-

ben KRANENBURG en HUART met hun kritiek inderdaad gelijk. Wie eenigszins een beeld wil hebben van het aantal met administratieve rechtspraak belaste instanties, raadplege het Overzicht van de Administratieve Rechtspraak hier te lande, samengesteld door een subcommissie uit de commissie-KOOLEN (volgens HUART is dit overzicht nog verre van volledig!). Naast de meer bekende als de gewone rechter, de reeds genoemde twee soorten van Raden van Beroep, de Kroon, Gedeputeerde Staten e. a., vindt men daarin o. a. vermeld de Commissie van deskundigen voor de Wijnwet, de Commissie van beoordeeling voor de Warenwet, de Tariefcommissie, ingesteld bij de Tariefwet 1924, de Raden van Beroep voor het Mijnwezen, den Onderwijsraad, den Muntmeester enz.

Men kan toch niet ontkennen, dat dit om verbetering vraagt. En het gaat hier niet alleen om den bestaanden toestand, men moet ook oog hebben voor de toekomst. Treft men op dit punt geen enkele voorziening, dan zal het kwaad blijven voortwoekeren. Indien men niet een algemeene administratieve rechtspraak tot stand brengt, zij het slechts een aanvullende zooals de Commissie-KOOLEN wil, dan zal eenerzijds het aantal der met administratieve rechtspraak belaste organen steeds blijven toenemen, en anderzijds zullen reeds bestaande organen belast worden met takken van administratieve rechtspraak, waarvoor ze eigenlijk niet zijn berekend. Bij elke tak van administratieve rechtspraak toch, welke men nieuw in het leven wil roepen, staat men, bij het ontbreken van een algemeenen administratieven rechter, voor de keuze om òf daarvoor een speciaal orgaan te scheppen òf een reeds bestaand orgaan daarmee te belasten. De eerstebedoelde methode heeft het nadeel, dat daardoor het reeds bestaande groote aantal speciale organen nog wordt vergroot. Met de in de tweede plaats genoemde methode kan men vrede hebben, wanneer het een bestaand orgaan van meer algemeenen aard betreft, zooals bijvoorbeeld de gewone rechter. Is dit evenwel niet het geval en is het uitverkoren orgaan er een, die met een speciale tak van administratieve rechtspraak is belast, dan zal de opdracht van eenige nieuwe tak van zoodanige rechtspraak aan dat college, dikwijls niet van willekeurigheid zijn vrij te pleiten. Een voorbeeld is het opdragen van de rechtspraak in ambtenaren-zaken aan organen, die eigenlijk voor een geheel andere taak berekend zijn, t. w. de Voorzitters van de Raden van Beroep (zij het ook

met speciale bijzitters) en de Centrale Raad van Beroep, oorspronkelijk in het leven geroepen voor de beslissing van de geschillen, welke zich voordoen bij de uitvoering van de Ongevallenwet 1901 en later ook belast met de berechting van die, welke zich bij de andere publiekrechtelijke verzekeringswetten kunnen voordoen. (Dat deze organen op het hun toegewezen nieuwe terrein reeds voortreffelijk werk hebben verricht, doet aan het willekeurige der opdracht niet af!).

* * *

Aan het bestaan van een groot aantal organen met administratieve rechtspraak belast, is nog een bepaald bezwaar verbonden. Het betreft de juiste verhouding tusschen al deze organen. We hebben hier met name op het oog gevallen als dat van de bekende zaak-Winkel. De feiten mogen hier nog even in het kort worden vermeld. De Kroon vernietigde bij het K. B. van 22 Februari 1936 Stbl. no. 2341 het besluit van den gemeenteraad van Winkel tot benoeming van P. J. KORVER tot secretaris dier gemeente wegens strijd met het algemeen belang. Van dit vernietigingsbesluit kwam de evengenoemde in beroep bij het Ambtenarenrecht te Amsterdam. De aangelegenheid zelve doet hier verder niet ter zake. Wel echter de vraag, of de Ambtenarenrechter bevoegd is van een beroep tegen een vernietigingsbesluit der Kroon ex art. 185 der Gemeentewet kennis te nemen. Zoowel het Ambtenarenrecht te Amsterdam als de Centrale Raad van Beroep hebben i. c. deze vraag bevestigend beantwoord ⁷). De overwegingen van het laatstgenoemde college kwamen hierop neer, dat, al heeft men bij het opstellen van de Ambtenarenwet 1929 een contrôle van den ambtenarenrechter op vernietigingsbesluiten der Kroon niet gewild, die wet een zoodanige beperking van de rechtsmacht van den ambtenarenrechter niet inhoudt, zoodat, waar die beperking ook niet in eenig ander wettelijk voorschrift is gegeven en met name niet in art. 185 der Gemeentewet, moet worden aangenomen, dat die beperking jure constituto niet bestaat en de ambtenarenrechter dus den plicht had te onderzoeken, of het door de Kroon vernietigde raadsbesluit van Winkel inderdaad met het algemeen belang in strijd was.

Ieder is het er wel over eens, dat een zoodanige contrôle over

de vernietigingsbesluiten van de Kroon wegens strijd met het algemeen belang niet gewenscht is. In het ontwerp van de Commissie-KOOLEN is beroep tegen zulke besluiten dan ook uitdrukkelijk uitgesloten (art. 10, derde lid, sub *a*). Bij de behandeling van de Justitiebegroting voor het jaar 1938 heeft de toenmalige Minister toegegeven, dat men bij het tot stand brengen van de Ambtenarenwet 1929 vermoedelijk aan een geval als het hierbedoelde niet gedacht heeft, en dat het dus zaak zal zijn bij een eventueele wijziging of aanvulling van de Ambtenarenwet 1929, deze aangelegenheid nader onder de oogen te zien ⁸).

Wanneer men vele beroepsorganen naast elkaar heeft, zijn dergelijke gevallen natuurlijk steeds te vreezen. En hoe grooter het aantal der organen is, des te grooter is natuurlijk het gevaar, dat zich dergelijke gevallen voordoen. Hoe nauwkeurig men de wetten moge redigeeren, nooit zijn alle mogelijkheden van tevoren te voorzien.

Ook in verband hiermede is er derhalve alle reden om uitbreiding van het aantal organen zooveel mogelijk tegen te gaan.

* * *

Aan het bestaande geheel van administratieve rechtspraak kleeft evenwel nog een ander bezwaar, waaraan tot nu toe in de litteratuur geen aandacht werd geschonken. Men heeft niet slechts een *teveel* aan organen, doch ook doet zich wel het euvel voor, dat er *twee verschillende* organen op één gebied optreden. We willen daarvan eenige voorbeelden noemen.

Volgens het systeem van de Hinderwet staat van de beslissingen der gemeentebesturen omtrent het weigeren of verleenen van de, in die wet bedoelde vergunningen, omtrent het opleggen van voorwaarden enz., beroep open op de Kroon (art. 15 der Hinderwet). Op dit gebied treedt evenwel ook de gewone rechter op, t. w. bij de berechting van de overtredingen van de bepalingen der Hinderwet (de artt. 22 e. v.). Oppervlakkig beschouwd, lijkt dit geen bezwaar, doch wanneer men even dieper op de zaak ingaat, dan worden de moeilijkheden vanzelf duidelijk.

Het kan aan eenigen twijfel onderhevig zijn, of een bepaalde inrichting valt onder een der categoriën van art. 2 en dus vergunningsplichtig is. Nu kan 't zich voordoen, dat de Kroon in

beroep uitmaakt, dat voor een inrichting ingevolge art. 2 *geen* vergunning vereischt is. Stel nu, dat niettemin tegen den betrokene een vervolging wordt ingesteld wegens het in werking hebben van een inrichting zonder vergunning, dan komt dus de rechter ook voor de vraag te staan, of er voor de desbetreffende inrichting al dan niet een vergunning noodig is. In zoo'n geval kan het zich dan heel goed voordoen, dat de rechter, in hoogste instantie de Hooge Raad, beslist, dat er i. c. wèl een vergunning noodig is volgens de Hinderwet. Men krijgt dan het resultaat, dat de man vervolgd wordt wegens het niet hebben van een vergunning (art. 22), welke hij echter door de beslissing van de Kroon niet kan krijgen! Ook kan zich natuurlijk het omgekeerde voordoen, dat de Kroon wèl, de rechterlijke macht geen vergunning noodig oordeelt. De rechter zal hem dan, ook al houdt hij zich niet aan de vergunning en aan de daarbij opgelegde voorwaarden, geen straf willen opleggen. Daarentegen kan het gemeentebestuur, gezien de beslissing der Kroon, er toe overgaan de inrichting te sluiten, omdat zij zonder de vereischte vergunning in werking is (art. 21 der Hinderwet).

Men denke niet, dat dergelijke verschillen tusschen de beide instanties slechts studeerkamerwijsheid zijn! Ze komen in de praktijk wel degelijk voor. Zoo hebben tot voor eenige jaren de Kroon en de Hooge Raad verschillend geoordeeld omtrent de kwestie, of voor het storten van vuilnis op een stuk grond al dan niet vergunning volgens de Hinderwet noodig is. Het ging hier om de vraag, of een dergelijke storting is een inrichting tot het bewaren of verwerken van vuilnis, als bedoeld in art. 2 onder VII der Hinderwet. De Hooge Raad bleek van meening, dat een stortplaats van vuil zonder meer niet is een inrichting als evenbedoeld. Wel achtte het college een dergelijke inrichting aanwezig, toen de stortplaats omgeven was door een schutting en voorzien was van een rijvloer, een schaftlokaal enz. (Arrest H. R. 1 Maart 1937 A. B. 1937 blz. 980).

Uit het K. B. van 13 September 1934 Staatsblad no. 510 viel echter af te leiden, dat de Kroon het storten van vuilnis zonder meer wèl onder de Hinderwet bracht. Hier ziet men dus een voorbeeld van een geval, dat de Hooge Raad en de Kroon omtrent eenzelfde Hinderwetskwestie verschillend oordeelden. (Bij een latere

beslissing, t. w. het K. B. van 24 December 1936 no. 9 W. G. B. 1937 blz. 43 is de Kroon echter op dit standpunt teruggekomen en heeft zij zich dus op hetzelfde standpunt als de Hooge Raad gesteld ⁹⁾).

Men denke ook niet, dat het hier een zeldzame figuur in het administratieve recht betreft. Men treft haar vooreerst in al die wetten aan, waarbij aan een of meer organen de bevoegdheid tot het verleenen van vergunningen wordt gegeven, en anderzijds de mogelijkheid tot strafvervolgning, en dus tot inmenging door den rechter wordt geopend. Genoemd kan b.v. ook nog worden de Wet Autovervoer Personen.

Een voorbeeld van het naast elkaar optreden van twee organen op een en hetzelfde gebied levert voorts ook de Pensioenwet. De artt. 2 vlg. dezer wet bepalen aan welke ambtenaren en met deze gelijkgestelden ten laste van het Pensioenfonds pensioen wordt verleend. Nu kunnen zich gevallen voordoen, waarin het dubieus is, of iemand al dan niet onder deze artikelen valt en dus ambtenaar in den zin van de Pensioenwet is. In de meeste gevallen is dit een kwestie, welke alleen den Pensioenraad aangaat. Deze stelt immers den pensioengrondslag vast (art. 33), beslist omtrent een verzoek om pensioen (art. 81) enz. Echter treedt ook de Kroon in deze materie op. Bij een van de wijzigingswetten van de Pensioenwet (de wet van 28 Mei 1925 Stbl. no. 216) is namelijk bepaald, dat een ambtenaar, die wegens reorganisatie van het dienstvak, waarbij hij werkzaam is of wegens opheffing van zijn betrekking wordt ontslagen, terwijl hem geen of onvoldoend wachtgeld wordt toegekend, te dezer zake de beslissing van de Kroon kan inroepen. Deze kan hem dan, indien zij daarvoor termen aanwezig acht, alsnog een wachtgeld toekennen ten laste van het lichaam, waarbij hij werkzaam was (art. LXXXVII). Aangezien het hier een wijzigingswet van de Pensioenwet betreft, is onder „ambtenaar” hier te verstaan: ambtenaar in den zin dezer wet. De Kroon zal dus in voorkomende gevallen moeten beslissen, of iemand h. i. wel een zoodanig ambtenaar is en dus art. LXXXVII op hem kan worden toegepast. Nu is het weer heel goed mogelijk, dat de Kroon hier tot een ander oordeel komt dan de Pensioenraad. Men kan dan het onbevredigende geval krijgen, dat iemand volgens den Pensioenraad wel ambtenaar is in den zin der Pensioenwet en dus van hem steeds pensioenbijdragen zijn geïnd, terwijl hij,

wanneer het op de toepassing van art. LXXXVII aankomt, achter het net vischt!

We willen het bij deze voorbeelden laten. Zij zijn reeds voldoende om aan te toonen, dat hier aan het bestaande wel iets te verbeteren valt. Dat het vinden van een oplossing op dit punt niet gemakkelijk zal zijn, ontveinzen we ons niet. Dit kan echter niet ontslaan van de verplichting om naar een zoodanige oplossing te streven.

* * *

Is het derhalve verheugend, dat de tegenwoordige Minister van Justitie oog blijkt te hebben voor het voordeel van differentiatie der met administratieve rechtspraak belaste organen, anderzijds rijst de vraag, of deze bewindsman wel voldoende doordrongen is van de gebreken, welke kleven aan het ten onzent aanwezige geheel van administratieve rechtspraak, en van de noodzakelijkheid om deze zooveel mogelijk weg te nemen. Dat er gebreken op dit gebied bestaan, ziet de Minister blijkens zijn Memorie van Antwoord omtrent de Begrooting 1940 zeer wel in¹⁰). In het voorgaande is o. i. echter wel aan het licht gekomen, dat afdoende verbetering op dit punt niet mogelijk zal zijn, wanneer er niet een algemeene, zij het aanvullende, administratieve rechtspraak wordt ingevoerd. En nu heeft de Minister verklaard, dat de totstandkoming daarvan van hem niet moet worden verwacht.

Tegen de voorstellen van de Commissie-KOOLEN, welke de invoering van een dergelijke aanvullende, algemeene administratieve rechtspraak beoogen, heeft de Minister met name dit bezwaar, dat daarbij z. i. de bedoeling voorzit om voorloopig dit aanvullende stelsel naast het bestaande te plaatsen, doch uiteindelijk zooveel mogelijk de reeds bestaande takken van administratieve rechtspraak naar den nieuwen administratieven rechter over te brengen. Met dit streven om, zooals de Minister het zelf karakteriseert, de kleine gebouwtjes, die opgekomen zijn in den loop der historie na 1882, alle te doen verdwijnen, kan hij zich niet vereenigen.

Nu moge in dit verband worden opgemerkt, dat, daargelaten, of bij de commissie inderdaad wel de bedoeling heeft voorgezetten om *al* het bestaande op het hierbedoelde gebied op te ruimen ten behoeve van den nieuwen, algemeenen administratieven rechter,

het hier toch slechts een zienswijze van deze Commissie betreft, die men, ook al zou men aan haar voorstellen uitvoering geven, geenszins zou behoeven te verwezenlijken. Wanneer eenmaal de aanvullende rechtspraak volgens het stelsel van de Commissie zal zijn ingevoerd, dan zal het toch alleen aan den wetgever staan om te beslissen, of ook bestaande takken van administratieve rechtspraak aan den nieuwen rechter zullen moeten worden opgedragen, en zoo ja, welke.

En tenslotte: al zit er — om in de terminologie van den Minister te blijven — in het bestaande systeem van al die kleine huisjes iets goeds, toch kan het voor de goede ontwikkeling van het geheel wel eens noodzakelijk zijn om eenige van dergelijke huisjes te slechten. Ook hier zal men aan krot-opruiming moeten doen!

---

1) *Mem. v. Antw. Justitiebegrooting 1940*, blz. 18.

2) Bij de behandeling van de Justitiebegrooting 1937 verklaarde Minister VAN SCHAİK, dat de daaraan verbonden financiële consequenties een beletsel waren gebleken voor het geven van uitvoering aan de plannen der Commissie-KOOLEN (*M. v. A.*, blz. 13). Minister GOSELING kwam bij de behandeling van de begrooting voor 1938 met ditzelfde financiële bezwaar aan, doch tevens bleek hij een hernieuwde studie van de voorstellen der Commissie-KOOLEN noodig te achten (*M. v. A.*, blz. 17). Bij de behandeling van de begrooting van het daarop volgende jaar deelde dezelfde Minister mede, dat tengevolge van meer dringende werkzaamheden die studie nog niet tot eenig concreet resultaat had geleid! (*M. v. A.*, voor de begrooting 1939). Niettemin verklaarde de bewindsman, dat het zijn wensch was op dit stuk een regeling tot stand te mogen brengen.

3) *Hand. Tw. Kamer 1939—'40*, blz. 835—836.

4) *Nederlandsch Staatsrecht*, deel II, 5e druk, blz. 96.

5) *Gemeentebestuur*, 1933, blz. 669.

6) Het overzicht van de administratieve rechtspraak, samengesteld door een subcommissie uit de Commissie-KOOLEN.

7) Beide beslissingen zijn te vinden in *Administratieve en Rechterlijke Beslissingen*, 1937, blz. 783 vlg.

8) *M. v. A.*, blz. 7.

9) Zie voor deze kwestie nader mijn „*De jurisprudentie omtrent de Hinderwet*”, blz. 5 vlg.

10) blz. 18.

HET CONTRASEIGN

DOOR

DR. H. F. J. WESTERVELD.

„Als middel om de practische toepassing van het beginsel der ministerieele verantwoordelijkheid te verzekeren”¹⁾ vinden we in het laatste lid van art. 79 onzer grondwet, zooals dit artikel na de laatste wijziging in 1938 is geredigeerd, de bepaling: „Alle koninklijke besluiten en beschikkingen worden door één of meer van de Ministers mede-onderteekend.”

De Fransche constitutie van 1791 gaf het eerste voorbeeld van een grondwettelijke regeling van het contraseign: in titre III, ch. II, sect. 4, art. 4 was te lezen: „Aucun ordre du roi ne pourra être exécuté s’il n’est signé par lui et contresigné par un ministre ou l’ordonnateur du département.” Van daar is de bepaling in de meeste grondwetten van den lateren tijd overgegaan. Bij ons is het voorschrift gelijktijdig ingevoerd met de strafrechtelijke ministerieele verantwoordelijkheid in 1840. Nadat de Regeering aanvankelijk geweigerd had in haar voorstellen de verantwoordelijkheid der ministers en het contraseign in de grondwet op te nemen, werd uit de Tweede Kamer met ernst aangedrongen op het indienen van een nieuw wetsontwerp. In het Verslag der zitting van de vijfde afdeeling, van 1 Mei 1840, leest men:

„Alsnu genaderd zijnde tot het *cardinale* punt, waarop voor het tegenwoordige de aandacht der geheele vergadering, en men durft zeggen der geheele Natie, gevestigd is, zoo meent de Afd. eerbiedig onder het oog van de Regering te moeten brengen, dat het van hare zijde geene bedilzucht der daden van de hooge regering sedert 26 jaren is, geene zucht om 's Konings magt in te krimpen, of de onschendbaarheid van zijn persoon als twijfelachtig te doen voorkomen, die haar zoo stellig laat vasthouden aan de begeerte om uitdrukkelijk in de Gwt. door het contre-seign der ministers, de verzekering te verkrijgen, dat zij zich, elk voor zijn departement, aansprakelijk hou-

den voor elke onregelmatigheid welke bij de ten uitvoer-legging eener wet, in tegenstrijdigheid met dezelve of met de Gwt. mogt plaats hebben. Groot is het onderscheid tusschen eene misdadige verkrachting der Gwt. die door een rechtsgeding voor den Hoogen Raad vervolgd zoude moeten worden, en eene morele verpligting, om openlijk voor elke afwijking te moeten uitkomen, die bij de uitvoering of voordragt van eenen maatregel mogt plaats vinden, zonder zich achter de Hooge Regering te mogen verschuilen" ²⁾).

Aan dit verlangen der Kamer werd tegemoet gekomen bij een ontwerp van 16 Mei 1840, waarbij het contraseign werd ingevoerd en de verantwoordelijkheid met zooveel woorden in de grondwet werd opgenomen. Veel aanmerkingen op de redactie leidden ten slotte tot een nadere redactie, luidende:

„De Hoofden der Ministeriële Departementen zijn verantwoordelijk voor alle daden door hen als zoodanig verrigt of tot welke daarstelling of uitvoering zij zullen hebben medegewerkt, waardoor de Grondwet of de wetten mogten geschonden of niet opgevolgd zijn.”

„Ten einde van deze medewerking te doen blijken, zullen alle Koninklijke besluiten en beschikkingen moeten voorzien zijn van de mede-onderteekening van het Hoofd van het Ministeriële Departement waartoe dezelve behooren.”

„Over de aanklagten ter zake van deze verantwoordelijkheid, oordeelt de Hooge Raad der Nederlanden naar de voorschriften der wet.”

Deze artikelen, den 4den Juni door de Tweede Kamer, den 2den Sept. door de dubbele Kamer der Staten-Generaal aangenomen, maken uit de artt. 75, 76 en 77 der grondwet van 1840 ³⁾).

In 1848 werd de redactie heel wat vereenvoudigd. Lid 3 van art. 73 dier grondwet luidt: „Hunne verantwoordelijkheid wordt geregeld door de wet. Alle Koninklijke besluiten en beschikkingen worden door een der hoofden van de ministerieele departementen mede-onderteekend.” Eindelijk was nog in 1938 een wijziging van de redactie noodig in verband met de mogelijkheid, welke in dat jaar is geopend met betrekking tot de benoeming van Ministers zonder portefeuille. Tevens is toen grondwettelijk vastgelegd, wat in de practijk reeds voorkwam, dat een koninklijk besluit of beschikking door meer dan één Minister werd onderteekend, om de eenvoudige reden, dat het onderwerp, waarover het besluit of de beschikking handelde, onder meer dan één Departement ressorteerde.

teerde. Zodoende kwam nu het laatste lid van art. 79 te luiden: „Alle koninklijke besluiten en beschikkingen worden door één of meer van de Ministers mede-ondertee kend.”

* * *

Al heeft het contraseign niet in alle landen, in welke constitutie het is opgenomen, dezelfde beteekenis, vast staat, dat — naar Nederlandsch staatsrecht — de bedoeling is, dat geen koninklijk besluit of beschikking rechtskracht kan uitoefenen zoolang daaraan het contraseign van den minister ontbreekt. Ten overvloed blijkt dit nog uit de wet op de ministerieele verantwoordelijkheid van 1855, die in art. 2 bepaalt, dat de mede-ondertekening van Koninklijke besluiten of Koninklijke beschikkingen het Hoofd van het Ministerieele Departement aanwijst, dat voor die besluiten of beschikkingen aansprakelijk is. Slechts kan worden opgemerkt, dat deze bewoordingen niet meer geheel in overeenstemming zijn met de nieuwe redactie van het grondwetsartikel naar de wijziging van 1938.

BUYS 4) en FABIVS 5) hebben er verder op gewezen, dat de verantwoordelijkheid niet te eng aan het contraseign mag worden gebonden. Het contraseign is een *gevolg* van de verantwoordelijkheid en niet omgekeerd. De verantwoordelijkheid bestaat onafhankelijk van de mede-ondertekening, hetgeen reeds hieruit volgt, dat de ministers niet slechts verantwoordelijk zijn voor daden, maar *evenzeer voor een niet-doen, een nalaten*. Bij de openbare behandeling van de voorstellen tot wijziging der grondwet in 1840 merkte het Kamerlid, de heer BEELAERTS van BLOKLAND op: „Die mede-ondertekening zal dan het zinnelijk en zichtbaar teeken zijn van die door niemand betwiste verantwoordelijkheid, maar stelt op zich-zelve de verantwoordelijkheid niet daar; zij is niet ongelijk aan eene acceptatie, gesteld op eenen wisselbrief, welke op zich-zelfen bestaat, maar door de acceptatie den man aanwijst, van wien de betaling wordt verwacht” 6).

* * *

In de practijk is intusschen veel verschil van meening over de vraag, in hoeverre in bepaalde gevallen de plaatsing van het contraseign vereischt is. Voor een deel is dit verschil van meening

een gevolg van de redactie van het grondwettelijk voorschrift, dat niet alleen spreekt van Koninklijke besluiten, maar ook van „beschikkingen”. THORBECKE heeft in zijn „Aanteekening op de grondwet” de vraag gesteld, wat verstaan moet worden onder *beschikkingen* in tegenstelling met *besluiten*. Welke zijn de Koninklijke beschikkingen, die niet bij besluit worden genomen? Of indien beschikkingen een bijzondere soort van besluiten zijn, welke soort?

BUYS meent ten onrechte, dat er twijfel is ten aanzien van de hier te lande bestaande gewoonte om b.v. koninklijke boodschappen, geleidende wetsontwerpen en verslagen, *niet* te voorzien van een ministerieele mede-onderteekening. Hij betwijfelt nl., of dit in overeenstemming is met het strenge voorschrift der grondwet. Van eenigen strijd met de grondwet is hier geen sprake, omdat de bedoelde koninklijke boodschappen geen enkele beschikking, noch een besluit inhouden. Zooals FABIVS reeds schreef, oefenen deze boodschappen geen rechtskracht uit en behooren ze tot de correspondentie tusschen de Kroon en de Staten-Generaal.

Moet ook een *wet* van een contraseign voorzien zijn? De grondwet eischt de ministerieele mede-onderteekening niet. Ziet men het contraseign als *gevolg* van de verantwoordelijkheid der ministers, dan is er echter geen twijfel; de mede-onderteekening wijst hier dan aan de(n) minister(s) met de uitvoering belast.

Is er eveneens niet de minste twijfel, hoe gehandeld dient te worden met algemeene maatregelen van bestuur en Koninklijke besluiten in engeren zin — die van een a.m.v.b. verschillen doordat ze betrekking hebben op een bepaalde zaak (bepaalde zaken) of op een bepaald persoon (bepaalde personen) en doordat het advies van den Raad van State bij de totstandkoming niet vereischt is — moeilijkheid levert de vraag op, of ook *proclamaties* van een contraseign voorzien moeten zijn. Als regel ontbreekt het contraseign op *proclamaties*. De bekende *proclamatie* uitgevaardigd door Koning WILLEM III tijdens den hartstochtelijken verkiezingsstrijd in 1867 droeg evenwel de mede-onderteekening van den toenmaligen Minister van Binnenlandsche Zaken, den heer HEEMSKERK. Bij de openbare behandeling van de begroting van Buitenlandsche Zaken voor het dienstjaar 1940 heeft de a.r. afgevaardigde in de Tweede Kamer, de heer SMEENK, ter sprake gebracht den eigenaardigen vorm van de neutraliteits*proclamatie*, welke was

verschenen in de buitengewone Ned. Staatscourant van 3 September 1939. Deze proclamatie ving aldus aan: „De Ministers van Algemeene Zaken a.i., van Buitenlandsche Zaken, van Justitie, van Defensie en van Koloniën, daartoe door Hare Majesteit de Koningin gemachtigd, brengen ter kennis van een ieder, wien zulks aangaat, dat de Nederlandsche Regeering ter zake van den oorlogstoestand, die is ontstaan tusschen eenige vreemde Mogendheden, volstreckte onzijdigheid zal in acht nemen en dat ter handhaving van die onzijdigheid de volgende bepalingen zijn vastgesteld.” Daarna volgen een 23-tal artikelen. Dit stuk miste dagteekening en was van geen enkele handteekening voorzien ⁷⁾.

De Minister van Buitenlandsche Zaken VAN KLEFFENS moest in zijn antwoord ⁸⁾ eerlijk bekennen, dat hij dit stuk ook zelf niet in een der geijkte categorieën van wettelijke normen kon onderbrengen. „Wij hebben echter” — zoo zeide de Minister — „in dit opzicht de traditie van 1870 en van de periode 1914—1918, toen er talrijke zoodanige proclamaties zijn uitgevaardigd, gemeend te moeten volgen. Het geldt hier, naar de heeren juristen mij hebben medegedeeld, een unicum in ons Staatsrecht, een vorm sui generis, die mag worden gezien als gewoonterecht, dat in de geschreven wet geen duidelijk aanwijsbare basis vindt, doch daarom niet minder steeds aan het doel heeft beantwoord.” Het komt mij voor, dat Zijne Excellentie dit antwoord wel wat scherper had kunnen formuleeren. Naar Mr. L. CARSTEN in zijn in 1916 verschenen dissertatie over „Maatregelen ter handhaving onzer onzijdigheid in den huidigen oorlog” mededeelt ⁹⁾, is de grond van den eigenaardigen vorm van de neutraliteitsproclamaties gelegen in art. 100 van het Wetboek van Strafrecht, waar gezegd wordt, dat met gevangenisstraf van ten hoogste zes jaren gestraft wordt: 1°. hij die, in geval van een oorlog waarin Nederland niet is betrokken, opzettelijk eenige handeling verricht, waardoor de onzijdigheid van den staat in gevaar wordt gebracht, of eenig bijzonder voorschrift tot handhaving der onzijdigheid van regeeringswege gegeven en bekend gemaakt, opzettelijk overtreedt; 2°. hij die, in tijd van oorlog, eenig voorschrift van regeeringswege in het belang van de veiligheid van den staat gegeven en bekend gemaakt opzettelijk overtreedt.

De onzijdigheidsproclamaties worden derhalve uitgevaardigd in

den vorm van een *aanschrijving* der betrokken Ministers *krachtens kabinetsrescript*, waarmede ook de practijk van vóór 1886 overeenstemt. Het nut hiervan is drieledig: in de eerste plaats kunnen de Staten daarin bepalingen opnemen, die krachtens de verdragen moeten worden vastgesteld; in de tweede plaats kunnen de proclamaties dienen ter vaststelling van in de verdragen niet geregelde onderwerpen, en in de derde plaats worden de eigen onderdanen ingelicht omtrent de verplichtingen, die de neutraliteit oplegt ¹⁰).

Gelet nu op dezen *vorm* der proclamatie is de overbodigheid der handteekening — zoowel van die van H. M. de Koningin als van die der betrokken Ministers — wel te verdedigen, terwijl de dagteekening bepaald wordt door de dagteekening van de bg. Ned. Staatscourant, waarin de proclamatie is opgenomen, i. c. 3 September 1939.

Ik zou dus niet een bevestigend antwoord willen geven op de vraag, of proclamaties van de mede-onderteekening van één of meer Ministers moeten zijn voorzien. Er zijn ook proclamaties, die een persoonlijk woord van den regeerenden Vorst inhouden: men denke aan proclamaties bij nationale rampen. Tevens acht ik op denzelfden grond voor bestrijding vatbaar de meening, dat een proclamatie, inhoudende de mededeeling van een troonsafstand, van een contraseign voorzien moet zijn. Zooals FABIVS ¹¹) mededeelt, bestaat onder de Duitsche schrijvers verschil van meening over deze vraag. Bovendien is de wijze van afstand van den troon ten onzent geheel ongeregeld. Onze grondwet spreekt in artikel 15 slechts over de *gevolgen* van afstand van de Kroon.

* * *

Een andere moeilijkheid baart het vereischte van het contraseign bij het aftreden van ministers en de benoeming van hun opvolgers. Reeds de Commissie, benoemd bij K. B. van 30 Januari 1831, tot voorbereiding van een grondwetsherziening, loochende niet, dat zij ten opzichte van dit punt onoverkomenlijke bezwaren had ontmoet. De handteekening des ministers te eischen onder de maatregelen van bestuur, waarbij zij rechtstreeks betrokken waren, leverde geen moeilijkheid, maar „de zwaarigheid is hier gelegen in het vinden eener juiste bepaling bij welke akten, dat is: voor

welke daden en maatregelen des bestuurs het contreseign gevorderd behoort te worden." Dit kon niet worden uitgestrekt over alle bestuurshandelingen zonder onderscheid. Er waren met name twee onderwerpen, nl. het *ontstaan* en *aanstellen* van ministers, waarvoor uitsluitend de Koning verantwoordelijk moest zijn, omdat de Koning er alleen zeggenschap over had.

De conclusie der Commissie was, dat zij voorstelde, „om tot blijk van medewerking de mede-onderteekening te vorderen van den Minister of van het Hoofd van het Departement waartoe de onderwerpen behooren, bij alle voorstellen des Konings aan de Staten-Generaal, en bij alle maatregelen van bestuur, meenende, dat dit laatste de eigenaardige bedoeling van zelve genoegzaam aanwijst" ¹²⁾.

Ook Mr. J. DE BOSCH KEMPER ¹³⁾ wilde niet ontkennen, dat de uitvoering van het grondwettelijk voorschrift eenige moeilijkheid kan hebben, wanneer een geheel nieuw ministerie optreedt. Deze hoogleeraar stelde voor, dat de koning bij de benoeming van nieuwe ministers de besluiten hunner aanstelling door *hen onderling* zou laten contrasigneren. Het bezwaar hiertegen aangevoerd, dat „het besluit, waarbij de eerste der nieuw-optredende bewindslieden benoemd wordt, gecontrasigneerd zal worden door iemand, die wellicht vijf minuten later minister zal zijn, maar het ten minste nog niet is op het oogenblik dat hij de benoeming van zijn ambtgenoot onderschrijft" ¹⁴⁾, verwierp DE BOSCH KEMPER door er op te wijzen, dat „bij den zeer duidelijken wil bij de grondwetsherziening geen enkele uitzondering op het grondwettig voorschrift worde toegelaten." Deze verwijzing naar het voorschrift gaat natuurlijk niet op, omdat de onderteekenaar nog geen minister is, terwijl de mede-onderteekening *alleen door ministers* kan geschieden.

FABIUS ziet alleen eenige moeilijkheid, indien men eenig verband legt tusschen contraseign en verantwoordelijkheid ¹⁵⁾. „Neemt men echter verantwoordelijkheid ook zonder contraseign aan", zoo schrijft hij, „dan ware te overwegen, of men niet aan eene vaak gekunstelde verhouding ontkwam, door voor ontslag en benoeming van ministers geen contraseign te eischen." Al is het juist, dat zonder de mede-onderteekening de verantwoordelijkheid evenzeer bestaat — als voorbeeld diene de troonrede door H. M. de Koningin

uit te spreken bij de opening van de zitting der Staten-Generaal — het schijnt mij onjuist, voor het Koninklijk besluit, waarbij ministers worden ontslagen of benoemd, geen contraseign te eischen. Men komt dan immers in strijd met het uitdrukkelijk voorschrift van de grondwet, dat spreekt van de mede-onderteekening van *koninklijke besluiten*. De troonrede valt noch onder een besluit, noch onder een beschikking, doch er is hier sprake van een gewoon Koninklijk besluit.

Gaat men uit van de meening, dat de minister, die de benoeming van zijn opvolger contrasigneert, zich slechts daarvoor verantwoordelijk stelt, dat de benoeming langs constitutioneelen weg heeft plaats gehad, dan geloof ik, dat de huidige practijk de moeilijkheid volkomen heeft opgelost. Bij de benoeming van nieuwe ministers wordt tegenwoordig als volgt te werk gegaan.

Betreft het de benoeming van een geheel nieuw kabinet, dan wordt eerst ontslag verleend aan diengene der aftredende ministers, in wiens plaats in het nieuwe kabinet de formateur optreedt. Gelijktijdig wordt deze nieuwe formateur als minister benoemd. Het betreffende Koninklijke besluit wordt mede-ondertekend door één der andere, nog in functie zijnde, ministers. Onmiddellijk daarna wordt overgegaan tot ontslag van de overige ministers en benoeming van de nieuwe, waartoe het Koninklijk besluit het contraseign draagt van den reeds eerder tot minister benoemden kabinetsformateur ¹⁶).

In geval slechts één nieuwe functionaris optreedt wordt het Koninklijk besluit tot ontslag van den ouden- en benoeming van den nieuwen minister mede-ondertekend door één der andere ministers, gewoonlijk door diengene, die tevens voorzitter van den ministerraad is.

De vraag is gesteld, wat er zou moeten geschieden, indien eens al de ministers van het aftredende kabinet weigerden de benoeming van hun opvolger te contrasigneeren ¹⁷). Op de mogelijkheid van dit geval heeft DE BOSCH KEMPER de noodzakelijkheid en doelmatigheid van de onderlinge ondertekening willen gronden. „Het is waar” — schrijft LAGEMANS — „zij zullen aan die weigering kracht kunnen bijzetten door de ondertekening te weigeren van de aanstelling hunner opvolgers.” „Maar” — zoo vervolgt hij terecht — „bij zulk eene verregaande verguizing van

de koninklijke magt en miskening van zijne grondwettige regten, zal ook niemand een besluit van ongrondwettigheid beschuldigen, omdat de vereischte onderteekening ontbreekt, waar de koning niet bij magte is geweest die te verkrijgen. En de aftredende minister, die dat contra-seign mogt weigeren, zou zonder twijfel ter verantwoording geroepen moeten worden" ¹⁸⁾).

¹⁾ BUYS, *De Grondwet*, deel I, pag. 362; LOHMAN, *Onze Constitutie*, pag. 193. BERTHÉLEMY in zijn *Traité élémentaire de droit administratif* (11e ed.), pag. 138, zegt: „Il (le contre-seign) a une double utilité: il engage la responsabilité du ministre qui contre-signé; il certifie la signature du Président.”

²⁾ *Handelingen van de Regering en de Staten-Generaal*, uitg. bij BELINFANTE, 1841, deel I, pag. 274. Men zie ook LAGEMANS, *De leer der ministerieele verantwoordelijkheid*, 1855, pag. 86 e. v.

³⁾ GROEN VAN PRINSTERER, hoewel voorstander van de verantwoordelijkheid van iederen Minister ten aanzien van zijn Departement, zegt omtrent het contraseign: „Er is, naar mij voorkomt, evenmin veel gevaar als groot nut, in het contreseign der Ministers.” Men zie zijn *Bijdrage tot herziening der Grondwet in Ned. zin*, 1840, pags. 5 en 102.

⁴⁾ t. a. p. pag. 362.

⁵⁾ *A. R. Staatskunde*, 2e jaargang, 1926, pags. 566 en 567.

⁶⁾ *Handelingen enz.*, uitg. BELINFANTE, 1841, deel II, pag. 288.

⁷⁾ *Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal*, zitting 1939/1940, pag. 298.

⁸⁾ *Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal*, zitting 1939/1940, pag. 316.

⁹⁾ a. w. pag. 19.

¹⁰⁾ Men zie ook Prof. FRANÇOIS, *Handboek van het Volkenrecht*, deel II, pag. 480.

¹¹⁾ *A. R. Staatskunde*, 2e jaargang, 1926, pag. 568.

¹²⁾ Mr. G. VAN BAREN, *De Plannen tot Grondwetsherziening in het jaar 1831*, pags. 123 en 124.

¹³⁾ *Handelingen, enz.* deel III, pag. 371.

¹⁴⁾ LAGEMANS, pag. 19.

¹⁵⁾ *A. R. Staatskunde*, 2e jaargang, 1926, pag. 568.

¹⁶⁾ Mocht de kabinetsformateur van het nieuwe kabinet in dat kabinet geen zitting nemen, dan kan bij het ontslag van één der aftredende ministers gelijktijdig een nieuwe minister in dezelfde functie worden benoemd.

¹⁷⁾ LOHMAN in *Onze Constitutie* stelt o.a. deze vraag (pag. 194), maar beantwoordt ze niet.

¹⁸⁾ LAGEMANS, pag. 20.

VRAAG EN ANTWOORD

1. VRAAG.

In verband met het bepalen van de houding van diaconieën ten aanzien van z.g. *kleine zelfstandigen*, die in behoeftige omstandigheden verkeerden, zagen we gaarne de volgende vraag beantwoord:

Behoort het tot de taak van de Overheid om op wettelijke wijze hulp te verleen en aan degenen, die, onder invloed van de tegenwoordige crisis, niet meer in staat zijn, in hun eigen levensonderhoud te voorzien, anders dan bij wijze van armenzorg?

ANTWOORD:

Voor een principiële beantwoording van de hier gestelde vraag is het noodig te letten op het karakter van de Overheid en de overheidstaak.

Onder „Overheid” kan men verstaan alle personen of colleges van personen, die over ons gesteld zijn; een terminologie, welke men terugvindt in Zondag 39 van den Heidelbergschen catechismus. En in dien ruimen zin genomen kan men onder „Overheid” of „Overheden” ook rekenen de ouders, onderwijzers, leiders van bedrijven en voorts allen, die in eenigen kring of verhouding over anderen gezag oefenen.

Wanneer men echter spreekt over de taak van de „Overheid” om op wettelijke wijze hulp te verleen en, dan gaat men daarbij niet uit van een zoo ruim overheidsbegrip, maar denkt men aan de Overheid of Regeering, die in land, gewest of stad bekleed is met publiek gezag, d.w.z. aan de Overheid, belast met het staatsbestuur. En wanneer we nu de vraag stellen, of steunverleening in principe behoort tot de taak der Overheid, dan rijst in verband met het vorenstaande de algemeene vraag naar het karakter van den Staat en de staatstaak in onderscheiding van het karakter en de taak van de kerken, van de gezinnen en van andere instellingen, behoorende tot het maatschappelijk leven.

Wat is de Staat en wat is te beschouwen als de staatszaak?

Wij zullen ter beantwoording van die vraag geen definities geven, noch treden in uitvoerige beschouwingen (waardoor wellicht dit advies tot een boekwerk zou uitdijen), doch we volstaan met de aandacht te vestigen op de voornaamste wezenskenmerken van den Staat in onder-

scheiding tot de Kerk en het Gezin (om ons nu maar tot deze instellingen te beperken).

De Kerk is een religieuze gemeenschap. En zij wordt gevormd door de religieuze betrekkingen tusschen hare lidmaten en haar hoofd Christus. Het gezin is een natuurlijke gemeenschap. Het wordt gevormd door de betrekkingen tusschen man en vrouw, tusschen ouders en kinderen, zoo er kinderen zijn, en tusschen de kinderen onderling.

De Staat vindt, evenals Kerk en Gezin, in laatste instantie in Gods wil zijn oorsprong. Dit blijkt uit de Schrift (b.v. uit Rom. XIII). Doch het is geen religieuze gemeenschap. En evenmin is de Staat een natuurlijke gemeenschap, al kunnen Staten wel eens in natuurlijke betrekkingen hun oorsprong vinden. Zoo b.v. doordat uit het gezinsverband het geslachts- en stamverband ontstaat en dit op zijn beurt weer overgaat in een nog ruimer gemeenschapsverband, dat men „Staat” noemt.

Maar op deze wijze zijn de Staten in den regel niet ontstaan. Het natuurlijk groeiproces is hoogstens slechts één van de factoren, waaraan de Staten hun ontstaan danken. De historie leert dat een bijna onafzienbaar complex van omstandigheden op de formaties der Staten hebben invloed geoefend. Nu eens was het een zekere gemeenschap van belangen of een zich in breeder of enger kring vormende traditie. Dan weer een overeenkomst of conventie, een zich vrijwillig of meer gedwongen voegen van een volksgroep onder één of meerdere opperhoofden. Om nog maar te zwijgen van veroveringen en revoluties, waarbij door machtsgeweld volken werden onderworpen, nieuwe staten werden gevormd en bestaande staten geheel of gedeeltelijk in de nieuwe werden opgesmolten.

Zoo is er dus reeds in den oorsprong een belangrijk onderscheid tusschen Kerk, Gezin en Staat. Doch sterker blijkt dit onderscheid als men let op de meest op den voorgrond tredende karaktertrekken van den Staat, zooals deze zich dagelijks aan ons vertoonen.

Wanneer wij over den „Staat” spreken, denken we aan een organisatie, aan het hoofd waarvan een Overheid staat, die het recht heeft te handhaven en daartoe met machtsmiddelen is toegerust. Een Staat zonder dwangapparaten, welke rechtspreken, belasting opleggen en innen, de openbare orde handhaven, vonnissen ten uitvoer leggen en tal van administratieve diensten verrichten, is moeilijk denkbaar. De machtsmiddelen van den Staat staan, als het goed is, in dienst van het recht, waaronder in ruimen zin ook verstaan kan worden het behartigen van bepaalde gemeenschapsbelangen van socialen en economischen of cultureelen aard. Maar zonder machtsmiddelen gaat het niet. Zelfs voor iedere uitgave, welke de Staat doet, heeft hij, wegens gemis van of tekort aan eigen inkomsten, de hulp van den met uitwendigen dwang optredenden fiscus noodig.

Anders staat het met Kerk en Gezin. Ook hier spreken recht en

macht een woord, soms zelfs een belangrijk woord, mede. Doch recht en macht bepalen toch niet het karakter van Kerk en Gezin. Het wezen der Kerk ligt in de religie en de taak der Kerk ligt in het dienen van Christus en in het onderling dienstbetoon der lidmaten door woord en daad om Christus' wil. Het levensbeginsel van het Gezin is de natuurlijke liefde der gezinsleden. En de gezinstaaak is het onderhouden van de natuurlijke liefdesbetrekkingen tusschen de gezinsleden naar den eisch der liefde, welke taakvervulling des te rijker vruchten kan dragen naar gelang het christelijk liefdesbeginsel in het gezinsleven doorwerkt.

* * *

Dit onderscheid dient men o.i. in het algemeen, doch speciaal ook met betrekking tot de steunverleening, scherp in het oog te houden. Laat men dit onderscheid en daarmee de grenzen tusschen Kerk en Staat en tusschen Gezin en Staat vervloeien, dan beteekent dit niet alleen een ontwrichting van den Staat, doch ook van de Kerk en het Gezin. Van de Kerk en het Gezin, omdat de staatsidee met haar rechts- en machtsprincipe deze instellingen denatureert (als voorbeeld kan dienen de kerkelijke rechtspraak van de Middeleeuwen of het verstrekken van een z.g. moederloon wegens het voortbrengen van kinderen); van den Staat, wijl het liefdesbeginsel het recht doorbreekt en de staatsorganisatie verzwakt, ja zelfs bij verdere doorwerking ondermijnt. Men denke bij dit laatste aan afschaffing van de defensie e. d.

Uit dien hoofde zou het onjuist zijn, wanneer de Kerk b.v. bij het verlenen van steun een regeling maakte op den grondslag van verzekering, zoodat een behoeftige een uitkeering zou ontvangen naar gelang van de door hem betaalde premies of wanneer de Kerk steun ging beschouwen als een premie voor het verlenen van flinke kerkelijke bijdragen in betere tijden, voor het kerkelijk medeleven, burgerlijke deugzaamheid e.d. Gelijk het evenzeer onjuist zou zijn, dat een vader het verlenen van onderstand aan zijn kinderen, of omgekeerd kinderen aan hun vader, afhankelijk zou stellen van hun oordeel omtrent elkanders braafheid, verdienstelijkheid e.d.

Maar wat Kerk en Gezin niet mogen, mag de Staat wel en moet in den Staat zelfs regel zijn. Wanneer de Staat een maatregel neemt in het belang van een bepaalden persoon of van een bepaalde groep van personen, heeft hij zich vooraf de vraag te stellen, of er in de omstandigheden van dien persoon zelf of in de algemeene omstandigheden een grond ligt, welke die maatregel *rechtvaardigt*. Er moet een rechtsgrond zijn. Overheidsmaatregelen zonder rechtsgrond leiden tot ambtelijke willekeur, waardoor de rechtsorde wordt aangetast. Dit is duidelijk, wanneer men bedenkt, dat de Staat de financiëele middelen, noodig voor een dergelijke maatregel, via de belastingheffing, dus met gebruik van zijn machtsapparaat, van andere burgers moet invorderen en dus moet ingrijpen in de rechten van anderen.

Wanneer de Staat dien rechtseisch zou op zij zetten en gehoor zou geven aan richtingen, welke op grond van het christelijk liefdesprincipe bepleiten het erkennen van staatswege van een persoonlijk recht op steun, toekomend aan ieder, die in behoeftige omstandigheden verkeert zonder dat aanwezig is een speciale rechtsgrond (als b.v. in het geval van militairen dienst, droogmaking der Zuiderzee, mobilisatieinvaliditeit e.d.), zou dit *in beginsel* beteekenen omkeering van de bestaande rechtsorde.

In beginsel, zeggen wij, omdat vermoedelijk zelfs een radicale communist in de praktijk zou terugschrikken voor de volle consequenties van zulk een erkenning. Dikwijls gebruikt men de term „recht op steun” als een oppervlakkige, ondoordachte leuze. Doch wie zich niet met een oppervlakkige leuze vergenoegt, doch zich afvraagt wat de reële beteekenis is van haar inhoud, zal moeten toegeven, dat de erkenning van een recht op steun gaat in de verkeerde richting, omdat de Overheid zonder rechtsgrond ten behoeve van de eene groep burgers over de inkomens en vermogens van de andere groep beschikt.

Nu laten wij de economische en moreele nadeelen in het algemeen, welke het gevolg van de erkenning van een recht op steun zouden zijn, terzijde. Terloops willen wij opmerken, dat wij daarbij denken aan den demoraliseerenden invloed van zulk een erkenning, omdat de persoonlijke verantwoordelijkheid er door wordt geschaad en de onderlinge hulpverlening door middel van verzekering en fondsvorming er door wordt onderdrukt, terwijl in economisch opzicht het recht op steun des te nadeeliger werkt, naar gelang het in meerdere mate ijver, bekwaamheid, spaarzaamheid e.d. straft met financiële heffingen ter realiseering van het recht op steun in de praktijk.

Maar op één bepaald gevolg van de erkenning van een recht op steun in de wetgeving willen wij in dit verband speciaal wijzen, n.l. *op den terugslag, welke een dergelijke erkenning op de kerkelijke weldadigheid oefenen kan en* — wij meenen zelfs te mogen zeggen — *oefenen moet.*

De Kerk steunt, behoort althans te steunen, hare behoeftige lidmaten. Het valt niet in 't algemeen te zeggen, wie gerekend moeten worden te behooren tot de behoeftige lidmaten, omdat behoeftigheid een betrekkelijk begrip is. Doch zeker behooren *niet* tot de behoeftigen, degenen, die recht kunnen doen gelden op een voor hun onderhoud noodige uitkeering, onverschillig of dit recht voortspruit uit een contractueele verhouding, gelijk b.v. bij de verzekerde werklozen, of uit de wet. Soms kunnen bepaalde rechten in de praktijk niet geldend gemaakt worden, doordat de debiteuren niet in staat zijn te betalen. En die omstandigheid zou zich met betrekking tot den Staat bij consequente toepassing van het recht op steun, ondanks de ruime machtsmiddelen van de Overheid, ook wel eens voor kunnen doen. In dergelijke omstandigheden verliest, gelijk het spreekwoord zegt, zelfs de Keizer zijn recht en treedt, ondanks welk recht op uitkeering ook, toch behoeftigheid in, waarin

van kerkelijke zijde zal moeten worden voorzien. Indien we evenwel mogen aannemen, dat voorshands de middelen van den Staat nog voldoende zouden zijn om het recht op steun te honoreeren, dan mag ook aangenomen, dat de Kerk bij erkenning van zulk een recht geen behoeftigen meer heeft te ondersteunen en dat dus de diaconieën kunnen verdwijnen.

Wellicht zou dit, naar het oordeel van sommigen, winst zijn. Want armoede is ten slotte een maatschappelijk kwaad. Doch in werkelijkheid zou door een dergelijke geste van de Overheid de armoede niet worden opgeheven maar slechts tijdelijk worden gecamoufleerd. De arme zou daardoor uit de sfeer van christelijke barmhartigheidsbetoon overgebracht worden naar de sfeer van het recht met de daarbij behorende reglementeering en overheidscontrôle. Hij zou worden losgemaakt uit den kring der religieuze geloofsgemeenschap, waartoe hij krachtens zijn geloofsovertuiging behoort. En dat zou geen winst zijn, maar verlies. Verlies voor de Kerk, omdat haar ontnomen zou worden het terrein van den praktischen liefdesarbeid. Voor de maatschappij, omdat haar via de belastingheffing, dus naar betrekkelijk willekeurige maatstaven, nieuwe en zware lasten zouden worden opgelegd. En voor de arme zelf, die in tijd van nood onttrokken zou worden aan een kring, welke niet onder den druk van den fiscus, doch uit drang der christelijke barmhartigheid helpt.

Erkenning van een recht op steun uit de overheidskas moet derhalve niet slechts in beginsel, maar ook met het oog op de onafwendbare consequenties verworpen worden.

* * *

Maar volgt hieruit nu, dat de Overheid met betrekking tot de behoeftigen geen taak heeft?

Geenszins. De overheidstaak ten deze is van a.r. zijde nimmer betwist, doch in verband met het karakter van den Staat steeds zeer beperkt opgevat.

De overheidstaak met betrekking tot het stoffelijk welzijn van de onderdanen bevat twee elementen, n.l. wat wij zouden willen noemen de *preventieve* zorg en de *repressieve* zorg; de preventieve zorg, welke strekt ter voorkoming van behoeftigheid, en de repressieve, die behelst het wegnemen, zooveel mogelijk, van de nadeelige gevolgen van de behoeftigheid. Doch beide bestanddeelen van de overheidstaak moeten gezien worden in het licht van het karakter van den Staat en de staats-taak in het algemeen.

Om met het laatste te beginnen: de staatstaak moet beperkt worden opgevat. Een opvatting, volgens welke de Staat zou moeten doen hetgeen der Kerk of des Gezins (om nu maar van andere maatschappelijke instellingen te zwijgen) is, zou niet alleen in strijd zijn met de wezens-trekken van den Staat en tot ontwrichting van het staatsleven leiden,

maar zou ook in strijd komen met de van Godswege aan Kerk en Gezin geschonken roeping.

Dr. KUYPER heeft meermalen op dit beperkt karakter der staatstaak gewezen door te gebruiken het beeld van een chirurgisch verband om een gebroken been of van den stok, welke den zwakken boom sterken moet.

De staatstaak heeft iets secundairs. De Staat treedt op, indien en voorzover noodig, tot hulp van het natuurlijk leven. Doch hij kan dat leven niet vervangen. En hij mag het ook niet pogen.

Dit geldt ook met betrekking tot de armenzorg. De Staat heeft zeker ook ten aanzien van de armenverzorging een taak. Maar wanneer we die taak in verband brengen met het karakter van den Staat, dan is het duidelijk, dat zij beperkt is tot het treffen van regelen bij de wet, gelijk ten onzent bij de Armenwet is geschied, teneinde de taak van de natuurlijke verzorgers of de Kerken beter tot haar recht te doen komen. En alleen ingeval door nalatigheid dezer verzorgers, om welke reden ook, gevaar zou dreigen voor leven en gezondheid van bepaalde gezinnen is het plicht van de Overheid — hier te lande van de gemeenten — om door het verlenen van ondersteuning hulp te bieden.

Moet de Overheid die taak eenmaal ter hand nemen, dan is het uiteraard zaak, dat zij dit zoo goed mogelijk doet. En daarom is terecht in 1912 in de Armenwet gebracht het beginsel van de z.g. opheffende armenzorg. Zie art. 29 eerste lid der Armenwet. Doch die steunverleening van overheidswege moet — en dat is ook wettelijke eisch — een *secundair* karakter dragen, d. w. z. ze moet pas volgen na de hulp van de natuurlijke betrekkingen en van de Kerken.

De *preventieve* zorg der Overheid behelst deels economische, deels sociale zorg. Ook dit deel der taak der Overheid moet beperkt worden opgevat in verband met het karakter van den Staat en de roeping der onderdanen persoonlijk en van de bedrijven, vakverenigingen e. d.

Behalve het stellen en handhaven van wettelijke voorschriften ter bestrijding van misbruiken, heeft de Staat hier de taak om door bepaalde maatregelen, welke van particuliere zijde niet kunnen worden tot stand gebracht (b.v. wegeaanleg) het algemeen economisch welzijn te dienen en voorts om bescherming te verlenen aan bepaalde volksgroepen, die als gevolg van bijzondere omstandigheden, veroorzaakt door oorlog, crisis, watersnood, e. d., ten gronde zouden gaan. Wij denken hierbij b.v. aan de crisiswetgeving, strekkend om het landbouwbedrijf en andere bedrijven, welke het slachtoffer zouden worden van bijzondere internationale omstandigheden, in stand te houden.

Ook met betrekking tot den middenstand heeft de Overheid hier te lande reeds tal van dergelijke maatregelen genomen. Zoo ter afweer van handelsmisbruiken door middel van de wet op de uitverkoopen, de be- teugeling van den woeker door middel van Pandhuis- en Geldschieters- wet, het verstrekken van een middenstandscrediet door middel van de

Nederl. Middenstandsbank, het verleen van garantie aan de borgstellingsfondsen en de Vestigingswet met als tijdelijken maatregel het invoeren van een spertijd voor bedrijfstakken, waarvoor een vestigingsregeling in het voornemen ligt.

* * *

De vraag is nu: behoort het tot de taak der Overheid om daarmede in te voeren een bijzondere steunregeling voor middenstanders naar het voorbeeld van de werkloozensteunregeling?

Om die vraag te beantwoorden is het gewenscht te letten op den aard van den z.g. werkloozensteun.

Deze steunverleening is geen armenzorg in den gewonen zin. Wel ontzeggen de gemeentelijke steunregelingen, volgens voorschrift van de Regeering, aan den werklooze uitdrukkelijk een recht op steun. En voorts heeft minister RUYSS DE BEERENBROUCK in zijn circulaire van 7 Januari 1931 (welke circulaire in eenigszins gewijzigden vorm nog altijd van kracht is) uitdrukkelijk als beginselen der steunverleening aangegeven, dat de ondersteuning slechts wordt verleend aan hen, die zich het noodzakelijk levensonderhoud niet kunnen verschaffen, en dat slechts in zoodanige mate steun moet worden toegekend als met het oog op de behoeften en de omstandigheden van den ondersteunde noodzakelijkheid moet worden geacht; terwijl slechts bij individueele beoordeeling en na instelling van een onderzoek van elk geval afzonderlijk steun mag worden verstrekt. Doch deze steunverleening is toch steeds beschouwd en doorgaans¹⁾ in de praktijk toegepast als een bijzondere voorziening buiten de Armenwet om, strekkend om, althans tijdelijk, het z.g. armlastig worden van werkloozen te voorkomen.

Er ligt dus in deze steunverleening, evenals trouwens in overheids-subsidie ten bate van de werkloosheidsverzekering, de werkverschaffing en werkverruiming, de z.g. omscholing van werkloozen e.d., een element van preventieve overheidszorg ten bate van de werkloozen. En dit element, alsmede de feitelijke onmogelijkheid om alle werklooze lidmaten te steunen, heeft aan de meeste diaconieën, ook aan die der Geref. Kerken, vrijmoedigheid gegeven om aan deze overheidszorg voorrang toe te kennen vóór den diaconalen steun.

Intusschen volgt o. i. uit het feit, dat er een speciale steunregeling voor werkloozen is, zonder meer nog niet, dat het tot de taak der Overheid behoort om ook voor de kleine zelfstandigen een dergelijke regeling in het leven te roepen.

Wel kan men, althans in sommige plaatsen, in den nood der kleine middenstanders tot op zekere hoogte zien een soortgelijk massaverschijnsel als gevolg van de crisis als men in de werkloosheid opmerkt. Maar daartegenover staat, dat het al of niet slagen van een middenstander, ook in dezen crisistijd, als regel in veel sterkere mate van het persoonlijk optreden van den middenstander afhankelijk is dan het al

of niet werkloos zijn afhankelijk is van het optreden van den arbeider. De arbeider deelt het lot van de bedrijven, waarvan niet hij, doch anderen de leiding hebben en het rechtstreeksch risico dragen. Doch de middenstander neemt zelf de leiding; aanvaardt zelf het risico van zijn optreden.

Reeds om die reden mag uit het bestaan van een werkloozensteunregeling niet afgeleid worden een overheidsplicht om ook voor middenstanders een dergelijke voorziening te treffen. Daarbij komt nog, dat een middenstander niet op dezelfde wijze als de werklooze arbeider kan worden behandeld, althans zoolang hij nog niet bij de arbeiders is ingedeeld. De steun der werkloozen wordt geregeld in verband met hun loon. En het streven is er op gericht om den werklooze zoo spoedig mogelijk weer in het gewone bedrijfsleven als arbeider geplaatst te krijgen. Doch de middenstander heeft geen vaste inkomsten. En om hem weer als middenstander geplaatst te krijgen zijn bijzondere maatregelen noodig, welke niet passen in het kader van een steunregeling, die, zooals de werkloozensteunregeling, met algemeene normen werkt.

Daarom zijn we van meening, dat zeker niet kan worden gezegd, dat de Overheid den plicht heeft om voor middenstanders een regeling te maken *in denzelfden trant* als er thans een bestaat voor werkloozen. Daarbij komt dan nog, dat de toepassing van de werkloozenregeling in de praktijk zeer ernstige bezwaren heeft opgeleverd. Ten spijt van 's ministers aanwijzing om bij de toepassing naar de individueele omstandigheden van elk geval afzonderlijk te handelen, is de steunregeling in de praktijk, althans in grootere plaatsen, geworden een massabehandeling aan de hand van enkele normen en gemakkelijk te controleren uitwendige omstandigheden. Reeds dringt men van verschillende zijden op meerdere selectie aan ten einde den demoraliseerenden invloed van deze massale zorg te stuiten. En daarom zouden wij eerder geneigd zijn om het doortrekken van deze regeling voor middenstanders in strijd met de overheidsroeping te beschouwen, dan als eisch van die overheidsroeping.

Wel kunnen o. a. bijzondere tijdsomstandigheden ook ten aanzien van middenstanders bijzondere overheidsmaatregelen eischen, gelijk er trouwens, zooals we reeds opmerkten, al eenige genomen zijn. Doch dan liefst maatregelen van *zuiver preventief* karakter, d. w. z. maatregelen, welke er op gericht zijn om de middenstanders, zoolang hun bedrijfje nog eenige levensvatbaarheid bezit, op de been te houden. En mocht er daarnevens een steunregeling komen, dan zou deze regeling o. i. veel sterkere waarborgen voor individualiseering moeten bevatten dan de huidige steunregeling voor werkloozen.

* * *

Ten slotte nog een enkele opmerking omtrent de taak der diaconieën.

O. i. is het voor de diaconieën niet de vraag, wat de Overheid behoort te doen, maar wat ze *metterdaad* doet. Ook al zou men de opvatting huldigen, dat de Overheid ten aanzien van de steunverleening aan kleine middenstanders de meest uitgebreide taak had, dan zou men als diaconie toch niet verder komen, zoolang uit de praktijk bleek, dat de kleine middenstanders bij gemis aan hulp van andere zijde door de publieke armenzorg moeten worden geholpen. Waar geen bijzondere hulpverleening van overheidswege optreedt en dus armenzorg dient plaats te hebben, moet o. i. de diaconale zorg voorrang hebben. Dat eischt de wet. Doch dat eischt o. i. ook de roeping van de diaconieën.

Nu behoeven wij natuurlijk niet te zeggen, dat de thans reeds getroffen preventieve overheidszorg ten behoeve van den middenstand geen publieke armenzorg is. De hulp van borgstellingsfondsen b.v. gaat vooraf en behoort ook vooraf te gaan aan de diaconale zorg. En, mocht dit soort hulp verder worden uitgebreid, dan mag dit gezien worden als een dankbaar te aanvaarden ontlasting der diaconieën. Komt daarnevens een bijzondere overheidssteunregeling voor middenstanders, dan zou ook aan dezen steun op dezelfde gronden als aan den werkloozensteun voorrang vóór de diaconale zorg kunnen worden gelaten, ook al draagt deze zorg, meer dan de werkloozensteun, een individualiseerend karakter.

Doch zoolang een dergelijke bijzondere steunregeling ontbreekt, komt o. i. aan de diaconale zorg voorrang toe. Is het mogelijk om door een gift ineens een kleine middenstander op de been te helpen, dan kan o. i. van diaconale zijde samenwerking worden gezocht met andere instellingen. In verschillende plaatsen bestaan voor dit soort steuncommissies voor bijzondere nooden, wier taak het is om in bepaalde gevallen door het verstrekken van handeldgeld e.d. als gift in eens armoede te voorkomen, waarbij dan een beroep gedaan wordt op verschillende plaatselijke instellingen en op het Nationaal Fonds voor bijzondere nooden te 's Gravenhage. Wanneer het lidmaten geldt, ligt het o. i. alleszins op den weg der diaconie aan zulk een samenwerking deel te nemen.

Doch ingeval een middenstander of ex-middenstander regelmatig moet worden gesteund en een bijzondere voorziening van overheidswege ter plaatse ontbreekt, behoort het o. i. tot de roeping der diaconie om binnen de grenzen van de finantieele draagkracht der kerkelijke gemeente zonder de hulp der publieke armenzorg het noodige te verschaffen en daartoe desnoods samenwerking met andere diaconieën te zoeken. N.

---

¹⁾ Anders de Hooge Raad, die aanneemt dat een werklooze, ook al ontvangt hij steun of al heeft hij aanspraak op steun, behoeftig is; dat de onderhoudsplichtige familieleden dus ten zijnen opzichte tot hulpverleening wettelijk verplicht zijn, voorzover ze daartoe althans in staat zijn; dat voorts werkloozensteun „armenzorg” is in den zin der Armenwet en dus op den werklooze zelf en op zijn onderhoudsplichtige familieleden kan worden verhaald. Zie arresten 30 Juni, 28 Aug. en 8 Dec. 1939.

2. VRAAG.

Is het wel juist, dat een neutraal georganiseerd rijks-ambtenaar voorzitter is van een a. r. kiesvereniging, terwijl een christelijke organisatie voor hem bestaat, en weigert zich daarbij aan te sluiten?

ANTWOORD:

Het ligt o. i. niet op den weg van een a. r. kiesvereniging in den een of anderen vorm censuur te oefenen over hare leden ter zake van hun gedragingen in het maatschappelijk leven. Want een kiesvereniging is een organisatie met een staatkundig doel. Ze heeft niet tot taak, zooals b. v. de kerken, zich bezig te houden met het persoonlijk leven harer leden.

Bovendien is het beoordeelen van de al of niet goorloofdheid van een bepaalde maatschappelijke gedraging in den regel allesbehalve gemakkelijk. Dat geldt met name voor een kwestie als de onderhavige. Ook al moge in het algemeen aansluiting van christelijke ambtenaren bij een christelijke organisatie aanbeveling verdienen, er kunnen toch omstandigheden zijn, dat in een bepaald geval redelijkerwijs aansluiting bij een christelijke organisatie niet kan worden geveerd. We denken hierbij b. v. aan het geval, dat de bestaande christelijke organisaties niet voldoende gelegenheid bieden voor contact en ontwikkeling met het oog op technische beroepseischen. Met het oog op zulke gevallen is het beter, de verantwoordelijkheid voor het toetreden tot een bepaalde organisatie over te laten aan den belanghebbende zelf en zich als buitenstaander van een beoordeeling van het optreden van den belanghebbende te onthouden.

Dit neemt intusschen niet weg, dat het voor een kiesvereniging bij het aanwijzen van kandidaten voor publieke functies of bij het benoemen van bestuursleden niet onverschillig is, hoe een in aanmerking komend lid zich maatschappelijk gedraagt. De kiesvereniging heeft niet de maatschappelijke gedragingen harer leden te beoordeelen en te censureren. Doch ze mag, ja moet, bij het doen van benoemingen rekening houden met den indruk, welke een bepaald maatschappelijk optreden van een te benoemen lid maakt in en buiten de kiesvereniging. De kiesvereniging treedt nu eenmaal bij propaganda en verkiezingen naar buiten op. Ze leeft min of meer in een glazen huis. En ze heeft derhalve in het belang van het doel, dat zij nastreeft, rekening te houden met den indruk, welke hare representanten in en buiten hare vergaderingen maken. Is die indruk ongunstig, dan moet zij — ook al is zij zelf overtuigd, dat die indruk onjuist is — daarmede toch rekening houden. En soms zelfs in die mate rekening houden, dat bepaalde leden niet voor op den voorgrond staande functies in aanmerking worden gebracht of niet herkozen worden, indien zij reeds een dergelijke functie bekleeden.

Dit nu geldt ook in het onderhavige geval. Ongeacht de vraag, hoe geoordeeld moet worden over het toetreden van den voorzitter tot een

neutrale organisatie, in elk geval zou dit lidmaatschap in en buiten den kring der kiesvereniging een zoo ongunstigen indruk kunnen maken en misschien zelfs op den duur in die mate het vertrouwen in hem als a.r. voorman kunnen schaden, dat het beter is, dat hij zijn voorzitterschap beschikbaar stelt of bij een volgende voorzittersverkiezing niet meer als zoodanig wordt benoemd.

Men zie over een soortgelijke kwestie ook den 12en jaarg. pag. 43/46 van dit tijdschrift.

N.

---

3. VRAAG.

Handhaaft u nog uw advies inzake „Rechtmatig Overheidsgezag in Rusland” (A. R. S. 6den jrg. blz. 357 v.v.).

Waren de toestanden in Rusland onder de Czaren beter dan de huidige Russische toestanden en bestond er toen wel een ernstige wil om de rechtsorde te handhaven?

Wilt u in dit verband een korte samenvatting geven van den inhoud van de moreele waarden in de samenleving en de op die waarden rustende rechtsorde?

ANTWOORD:

Ofschoon sinds het schrijven van het bedoelde advies negen jaren verlopen zijn, geeft de toestand in Sowjet-Rusland o. i. geen aanleiding thans tot een andere conclusie te komen dan destijds, n.l. dat de huidige macht in Rusland niet kan worden beschouwd als het wettig overheidsgezag.

Rusland verkeert ook thans in den revolutionairen overgangstoestand, waarin niet recht en zedelijkheid, doch het revolutionair belang, zooals de leiders dit opvatten, zoowel in de theorie als in de praktijk als hoogste norm wordt erkend.

Hieruit volgt intusschen niet — en in zoover wijken we af van het vroeger gezegde — dat het den individueelen burger van Rusland of den vreemdeling, die daar te lande vertoeft, in beginsel vrijstaat de bevelen der Sowjetregeering naast zich neer te leggen, ook al vorderen deze niet van hem hetgeen met Gods Woord in strijd is. Rom. XIII eischt van „alle ziel” onderworpenheid aan de machten, over haar gesteld, omdat er „geen macht is dan van God en de machten, die er zijn, die zijn van God verordend”. Toen Paulus deze woorden aan de Romeinen schreef was Nero aan het bewind en waren aan diens gruwelen reeds die van zijn voorgangers Tiberius, Caligula en Claudius voorafgegaan. Toch eischt Paulus onderwerping.

De onderdaan heeft niet den plicht om zich in te laten met onderzoeken over het rechtmatige van de bestaande macht. Hij gehoorzaamt aan die Overheid, aan welke God de macht over hem gegeven heeft, daar gelaten de vraag, of die Overheid de wettige is of niet.

Doch anders staat de zaak, indien men niet als individueele burger doch als Regeering van een ander land of als wettige opvolger van den vroegeren gezagsdrager tegenover het onwettig gezag in Rusland geplaatst is. Dan kan het wel degelijk geoorloofd, ja zelfs in verband met de beschikbare middelen en omstandigheden, een hooge roeping en plicht zijn om maatregelen te nemen, teneinde aan het onwettig geweld een einde te maken en het volk uit de hand der tyrannen te bevrijden.

Voorts willen wij in verband met bovenstaande vragen nog nader het volgende opmerken.

1. Wanneer men een vergelijking trekt tusschen het Sowjet-régime en het vroeger Russisch bewind of de Regeeringspraktijk in andere landen, dan valt het niet moeilijk tal van praktijken tijdens het bewind der Czaren of uit de praktijk van andere landen te noemen, welke met zedelijkheid en recht spotten. En tegen den donkeren achtergrond van die praktijken schijnt misschien de toestand in Sowjet-Rusland minder weerzinwekkend.

Dergelijke vergelijkingen zijn echter niet juist. Het vroeger Russisch gezag was volkomen wettig. Niemand twijfelde aan de wettigheid. En hetzelfde geldt van het gezag in andere landen, met welke men het Sowjet-régime vergelijkt. Het huidig Sowjet-bewind heeft zich echter door revolutiegeweld van de regeering over Rusland meester gemaakt. En de vraag is nu, of dit bewind geacht kan worden door den loop der omstandigheden wettig te zijn geworden.

Ook een wettige overheid kan recht en zedelijkheid met voeten treden. Doch daardoor verliest ze haar wettigen titel niet. En het is zelfs niet geoorloofd om — aangenomen dat een bepaald régime wettig is — de wettigheid van dit régime opnieuw aan zijn daden te toetsen.

Doch ten aanzien van een onwettigen gezagsdrager staat de zaak anders.

Hier moet de praktijk tenslotte het antwoord geven op de vraag, of aangenomen mag worden, dat het gezag door zijn optreden een wettigen titel verworven heeft.

Die vraag rijst speciaal met betrekking tot het huidig régime in Sowjet-Rusland. En op die vraag zouden wij geen bevestigend antwoord durven geven.

2. Een tweede opmerking is deze.

Uit het feit, dat een gezag niet als wettig kan worden erkend, volgt, gelijk we reeds opmerkten, geenszins de plicht voor onderdanen en andere ingezetenen aan zulk een gezag gehoorzaamheid te weigeren.

Ook in het internationaal verkeer kan men het feit, dat er in een

bepaald land een regeering bestaat, zij het ook een onwettige, niet volstrekt ignoreeren. Het handelsverkeer, de scheepvaart, de treinenloop, de post en telegraphie e. a. staan niet stil. De daaruit voortspruitende kwesties moeten worden opgelost en door overleg en het treffen van regeling tot een oplossing worden gebracht.

Zoolang men het revolutionair gezag niet als wettige regeering kan erkennen, zal men toch van officiële zijde een dergelijk contact — waarin een feitelijke (de facto) erkenning kan worden gezien — tot het strikt noodzakelijke moeten beperken. En met name zal men moeten vermijden een uitdrukkelijke (de jure) erkenning, hetzij door mondelinge of schriftelijke verklaringen, hetzij door het aanknoopen van regelmatige diplomatieke betrekkingen. Dat geldt wel in het bijzonder in dit geval, aangezien — blijkens de ervaring — het Sowjetbewind haar diplomatieke vertegenwoordiging in het buitenland pleegt te gebruiken voor revolutionaire propaganda.

3. Een korte samenvatting van den inhoud der moreele waarden in de samenleving is niet te geven zonder het tevoren eens te zijn geworden over de vraag, wat men onder moreele waarden moet verstaan.

In ruimen zin genomen kan men er toe rekenen allerlei z.g. cultureele goederen b.v. kunst, wetenschap, geestelijke vrijheid enz. Daaromtrent is echter verschil van meening mogelijk en zelfs zeer waarschijnlijk. Doch in de Christennaties, ook al moge een groot deel van de bevolking van de Christelijke belijdenis zijn afgedwaald, zal men algemeen als zedelijke waarden beschouwen die waarden, welke de beginselen van de Wet der Tien Geboden en de op den grondslag van die beginselen steunende rechtsorde bedoelen te beschermen, te weten de eerbied voor God en 's Heeren naam, de godsdienst, het gezag in Staat en maatschappij, het huwelijk en het gezin, 's menschen eer en goeden naam, zijn verhouding tot het stoffelijk bezit, zijn leven en lichamelijk welzijn. En het zijn juist die waarden, welke door het Sowjet-régime op de meest weerzinwekkende wijze aan het revolutionair belang worden opgeofferd.

N.

ONTVANGEN BOEKEN EN GESCHRIFTEN

Leidraad voor antirevolutionair Gemeentebeleid door Dr.
J. W. NOTEBOOM. Uitg. J. H. Kok, z. j.

Ter aanvulling en herziening van zijn in 1928 verschenen boek *A. R. Gemeentepolitiek* heeft Dr. NOTEBOOM zoo juist een supplement het licht doen zien, dat ook als een beknopte inleiding op de a.r. gemeentepolitiek kan worden gehanteerd.

De indeeling is overigens gelijk aan die van het in '28 verschenen werk: het geeft een commentaar op de artikelen van het schema gemeenteprogram.

Met een zinspeling op den naam van den auteur zou men dit boekje kunnen noemen: a.r. gemeentepolitiek in a nutshell.

Wie dus in kort bestek iets wil naslaan over een of ander onderwerp, op dit breede terrein liggende, zal met vrucht dezen leidraad kunnen raadplegen. Het behoort een plaats te krijgen in de boekerij van elk a.r. gemeentebestuurder.

Indien wij ons een critische opmerking mogen veroorloven, zij het deze, dat de bruikbaarheid van het supplement naar onze meening aan betekenis gewonnen zou hebben, indien telkens een verwijzing ware opgenomen naar de overeenkomstige bladzijden van het grootere werk van 1928 en voorts indien bij de besproken onderwerpen een bredere literatuuropgave was geplaatst, hetgeen door hem, die dieper op een kwestie wil ingaan, stellig met dank zou zijn aanvaard. Een gelukkige uitzondering op dit manco vindt men op pag. 75, waar de schrijver, over tarievenpolitiek handelend, verwijst naar bronnen, waar men het een en ander over gezinstarieven kan vinden.

Naast de incidenteele behandeling van verschillende gemeentepolitieke kwesties in *De Magistratuur* is hier een waardevol hulpmiddel voor de beoefening der a.r. gemeentepolitiek van een meer algemeen karakter.

20 Jaren Europa. Van oorlog tot oorlog. Met slotbeschouwing van Dr. H. COLIJN door J. KLATTER en T. CNOSSEN. Uitg. N.V. Dagblad en Drukkerij De Standaard. Amsterdam z. j.

Het is niet zoo heel gemakkelijk in een bondig geschrift de wereldgeschiedenis van de laatste 20 jaren behandeld te vinden, wanneer men

nu eens wil nagaan, welke factoren hebben geleid tot den wereldbrand van heden. Men zoekt dan in dikke geschiedenisboeken of in wijdloopige monografieën, zonder dat het verband der dingen onmiddellijk in het oog springt.

Daarom was het een loffelijke gedachte van deze beide redacteurs van *De Standaard* om in een niet te uitvoerig boekje een overzicht te geven van deze periode. Een schat van gegevens is bijeengebracht en wie zich de moeite geeft de veelheid der feiten te verwerken, zal zich beloond zien met een beter inzicht in gebeurtenissen en verhoudingen van heden.

Dr. COLIJN heeft de waarde van dit boekje ongemeen verhoogd, door aan het eind een korte beschouwing te geven van de hoofdpunten, die zich in diepste wezen toch alle groepeeren rond het duitse probleem. De fouten, die in den loop dezer 20 jaar gemaakt zijn, zijn gemakkelijk aanwijsbaar. Gedane zaken nemen echter geen keer. Mogen bij den wederopbouw van Europa die fouten vermeden worden!

C. B.

*Eenheid en vrijheid in het nationale onderwijs onder
Koning Willem I door Jan de Nooy, diss. Utrecht
1939.*

Dit proefschrift is niet alleen belangrijk omdat het vrucht is van een uitvoerige bronnenstudie, maar ook omdat het in verschillend opzicht nieuw licht werpt op de ontwikkeling van het schoolwezen hier te lande in de 19e en 20e eeuw.

Het zijn vooral een tweetal ontwikkelingstendenzen, welke in het begin der 19e eeuw de drang naar eenheid op het gebied van het onderwijs beheerschten. En wel vooreerst de Paedagogiek der Aufklärung, het „Philanthropinisme”, hetwelk, in tegenstelling tot het Calvinistisch onderwijsprincipe, uitging van het beginsel, dat de jeugd van nature goed en onschuldig is, en dat gaarne de opvoedingstaak uit handen van de Kerk nam en overbracht naar den Staat. Anderzijds het na de Napoleontische overheersching oplevend nationalisme, hetwelk stuurde in de richting van het „verlicht despotisme” en op onderwijsgebied het „clericale” door het „nationale” poogde te vervangen.

Nu is het buiten twijfel, dat de eerstgenoemde tendens èn maatschappelijk, èn staatkundig — mede als gevolg van de lauwheid der Calvinisten — een grooten invloed op het onderwijs in het begin der 19e eeuw geoefend heeft. Zulks mede door den invloed van vooraanstaande ambtenaren, die de nieuwe denkbeelden op paedagogisch gebied aanhingen. Doch vooral aan de tweede tendens schenkt dit proefschrift aandacht. En naar ons oordeel terecht, wijl juist die tendens zelfs ook bij voorstanders van de vrijheid op onderwijsgebied niet naliet invloed te oefenen. Merkwaardig is schrijvers opmerking, dat bij alle groepen van

voorstanders der vrijheid (Calvinisten, Roomsch-Katholieken en Liberalen) in de jaren veertig te vinden is een zekere vrees voor de consequente toepassing van het vrijheidsbeginsel, dat eigenlijk voortspruit uit vrees voor elkaar.

In verband daarmee laat zich ook verklaren dat Groen van Prinsterer in zijn memorie (met wetsontwerp) aan den Koning van 15 Nov. 1829 het opneemt voor een recht van verzet van de gemeentebesturen tegen het oprichten van bijzondere lagere en middelbare scholen als waarborg tegen indringing van het Katholicisme in het Noorden en tegen overdreven concurrentie. Zoodat, ook mede onder zijn invloed, de z.g. autorisatie van plaatselijke besturen in het K. B. van 27 Mei 1830 (de nieuwe onderwijsregeling) werd gehandhaafd. Waarbij nog te bedenken valt, dat — blijkens het door den schrijver als bijlage bij zijn proefschrift opgenomen ontwerp-Onderwijswet van 30 Juni 1829 — de uit de Overheidskas gesubsidieerde bijzondere school voor „openbare” school werd gehouden. Trouwens ook tegen de z.g. facultatieve splitsing van de openbare school, die Groen tot 1857 en later weer aan het einde van zijn leven verdedigde, was hij, blijkens een ander advies aan den Koning, aanvankelijk gekant.

Dat de Regeeringspolitiek van Koning Willem I het probleem eenheid-vrijheid op onderwijsgebied niet tot oplossing gebracht heeft, is bekend genoeg. Minder bekend zijn de oorzaken daarvan. En het is de waarde van dit proefschrift, dat het die oorzaken in een helder licht stelt en daardoor voor dezen tijd een ernstige waarschuwing inhoudt.

N.

Wij mogen ten slotte volstaan met de simpele aankondiging van:

Verslag 2e Chr. Onderwijzerscongres, gehouden op 11 en 12 April te Bandoeng.

Organisatie van de psychiatrische dienst onder de burgerbevolking en preventieve maatregelen tegen paniekstemming door Prof. Dr. E. A. D. E. CARP. (Radiolezing K.R.O. 9—1—'40). Uitg. R. K. Char. Vereen. voor geestelijke volksgezondheid, den Bosch.

Encycloek van Paus PIUS XII, (Summi Pontifiatus) over de internationale verhoudingen. Uitg. „Petrus Canisius”, Nieuwe Gr. 32, Utrecht.

Jaarboek 1940 Ned. Bond van J.V. op G.G.

Luchtgevaar. Tijdschrift voor gezinsbescherming.

ANTIREVOLUTIONNAIRE STAATKUNDE

MAANDELIJKSCH ORGAAN VAN DE
DR ABRAHAM KUYPERSTICHTING
TER BEVORDERING VAN DE STUDIE DER
ANTIREVOLUTIONNAIRE BEGINSELEN

ONDER REDACTIE VAN

Prof. Mr. A. ANEMA - Mr. Dr. E. J. BEUMER - Dr. H. COLIJN
Mr. H. A. DAMBRINK - Prof. Dr. H. DOOYEWEERD

Ds. J. JONGELEEN - Dr. J. W. NOTEBOOM

Prof. Mr. V. H. RUTGERS - J. SCHOUTEN

Prof. Dr. J. SEVERIJN

16de JAARGANG

APRIL 1940

INHOUD VAN DIT NUMMER

HET RECHT VAN BESTAAN VAN EEN ONAFHANKELIJK NEDERLAND, door DR. A. J. VERBURGH	145
ENKELE AANTEKENINGEN OVER DEN INVLOED VAN DE BUITENGEWONE OMSTANDIGHEDEN OP DEN WET- GEVENDEN ARBEID (Parlementaire kroniek), door G. J. LAMMERS	155
BEGRAVING OF VERBRANDING, door DR. J. W. NOTEBOOM	171
VRAAG EN ANTWOORD. Adviezenrubriek	179
(1. <i>Nieuwe economie, verband met r.k. staats- en maatschappijleer</i> — 2. <i>Calvinistische staats- inrichting of calvinistische staatsontwikkeling</i> — 3. „ <i>Noodlijndheid</i> ” of „ <i>belastingbijdrage</i> ”; <i>voogdij of contrôle</i>).	
ONTVANGEN BOEKEN EN GESCHRIFTEN	187

J. H. KOK N.V.
KAMPEN

LIJST VAN MEDEWERKERS.

DR. C. BEEKENKAMP - MR. H. BIJLEVELD - MR. A. VAN DER DEURE - PROF. DR. P. A. DIEPENHORST - MR. DR. J. DONNER - PROF. MR. P. S. GERBRANDY - PROF. DR. A. GOSLINGA - DS. M. VAN GRIEKEN - MR. G. H. A. GROSHHEIDE JR. - PROF. DR. G. M. DEN HARTOGH - MR. TJ. DE JONG - P. KEULEMANS - PROF. DR. H. H. KUYPER - DR. J. A. NEDERBRAGT - PROF. DR. J. RIDDERBOS - PROF. DR. A. A. VAN SCHELVEN - C. SMEENK - PROF. DR. Z. W. SNELLER MR. J. TERPSTRA - PROF. DR. D. H. TH. VOLLENHOVEN MR. S. DE VRIES - DR. J. J. DE WAAL MALEFIJT - MR. J. A. DE WILDE.

MEDEWERKERS IN HET BUITENLAND.

- Voor *Hongarije*: PROF. DR. J. SEBESTYEN, Ulloi utca 121,
BUDAPEST.
- „ *Oostenrijk*: PROF. DR. I. BOHATEC, Pyrker gasse 28.
WEENEN.
- „ *Zwitserland*: DS. RUD. GROB, Sudstrasse 120, ZÜRICH.
DR. CHARLES SCHULE, ERLENBACH (Zurich).
- „ *Duitschland*: DR. W. KOLFHAUS, VLOTO AN DER WESER.
- „ *N. Amerika*: DR. HENRY BEETS, GRAND RAPIDS.
DR. ALBERT HYMA, ANN ARBOR, MICH.
(U. S. A.).
- „ *Frankrijk*: PROF. A. LECERF, PARIS VIII,
Rue des Saints Pères 54.
- „ *Zuid-Afrika*: L. J. DU PLESSIS M.A., Noordburg,
POTCHEFSTROOM (TRANSVAAL).

HET RECHT VAN BESTAAN VAN EEN ONAFHANKELIJK NEDERLAND *)

DOOR

DR. A. J. VERBURGH.

Wanneer wij als volk van één land pleiten voor onze nationale belangen en in het bijzonder wijzen op het recht op onafhankelijkheid van onze natie, dan is dat, reeds oppervlakkig bezien, een heel logische zaak. Daarom zijn er gelukkig ook nog maar weinig Nederlanders, die dit *niet* logisch vinden. Wij strijden dan immers voor onze bloedeigen belangen, die in de verdrukking dreigen te geraken. Geheel als wanneer men een aanval wilde ondernemen op onze zuiver persoonlijke belangen, belangen van elk van ons als individu; dan zouden we immers ook tegen de nadeelige krachten, die dat willen bewerken, in verzet komen.

Maar in *dit* nationale verzet zullen wij niet principieel verschillen van andere volkeren, die in de verdrukking geraakten of dreigden te geraken. Ook in een Fin, in een Pool, in een Chinees, in een conservatieve Oostenrijker, gloeide het verzet op toen men het bestaan van zijn natie en daarmee zijn specifiek nationale belangen wegcijferde.

Evenwel is er bij Nederland nog iets anders in het spel, wanneer men over zijn al of niet-bestaan wil gaan redeneeren. Het zijn n.l. niet alleen zuiver patriotische overwegingen, welke Nederlands vrije bestaan noodzakelijk maken. Neen, Nederland heeft daarenboven nog iets te verdedigen, dat voor geheel Europa den opbloei of den ondergang kan beteekenen. En dat juist maakt, dat elke

---

*) Naar een voordracht gehouden voor de Vaderlandsche Club te Kediri op 29 Febr. 1940. Zonder in te stemmen *met alles*, wat de schrijver van deze bijdrage opmerkt, willen we toch gaarne deze stem uit Ned. Indië in *Anti-revolutionaire Staatskunde* doen hooren.

Europeesche tegenpartij ten slotte zal moeten buigen voor het heilig recht van Holland op een volkomen vrij bestaan.

* * *

Dit recht moet natuurlijk objectief zijn, niet subjectief-Nederlandsch. Het is voor een vaderlander van ware geaardheid moeilijk om zich aan zijn subjectieve Nederlandsche zienswijze te ontworstelen, en daarom is het voor hem ook niet licht te beoordeelen in hoeverre zijn argumenten aangevoerd ter verdediging ook waarde bezitten voor de tegenpartij.

Het is immers overbekend, dat de begrippen van recht en onrecht bij twee tegenpartijen volkomen in oppositie staan waar het hun conflict betreft. Hoe zou er dan gevoel voor objectiviteit mogelijk zijn? Elementaire begrippen omtrent de vrijheid van onze natie, welke iedere Hollander voor genoegzaam objectief houdt, kunnen buiten ons land in uiterste gevallen zeer wel verworpen worden en vervangen door redeneermethoden, welke dan eveneens objectief moeten heeten, doch dit zeer zeker niet zijn.

Met enkele voorbeelden is dit wel toe te lichten. Men kan b.v. de volgende denkbeelden opperen:

1. Ach, Nederland is ontstaan als een aanslibsel van Fransche, Zwitsersche of Duitsche rivieren; zijn grond is niet eens van zichzelf. Toevallige omstandigheden hebben het geïsoleerd tot een afzonderlijke provincie, maar het einde van dat isolement is slechts een kwestie van tijd.

2e. Bovendien beschikken de bewoners niet over een eigen taal; zij spreken slechts een speciaal uitgegroeid Duitsch districts-dialect. (Eventueel zou men met even veel overtuiging kunnen opmerken, dat wij ons in Holland van een uitgegroeid Engelsch dialect bedienen, of dat Mussolini zijn volk in laag-Fransch aanspreekt).

3e. Is het niet te dwaas, dat zoo'n kleine onafhankelijke Hollandsche kuststreek is aangewezen om een groot deel van den overzeeschen in- en uitvoer van een kolossaal achterland met tachtig millioen inwoners te regelen? Moet dat achterland geheel aangewezen zijn op de bemoeiingen van die over het paard getilde provincie? Zooals bekend, is deze redeneermethode oorspronkelijk

van Poolsch maaksel, toen dit land zijn rechten op Danzig, dat zoo'n groot deel van den Poolschen overzeeschen handel verzorgde, tegenover Duitschland wilde argumenteeren.

Deze redeneerwijzen geven ons wel zeer weinig vertrouwen in een objectieven gedachtengang bij de tegenpartij. Iets minder subjectiviteit vermoedt men in het volgende:

4e. Waarom verdoen die kleine landjes toch zooveel energie met het praten over hun onafhankelijkheid, en waarom staren zij zich toch zoo blind op het enge kringetje van hun eigen belangetjes, met voorbijzien van het algemeene wereldbelang? Wat doet zoo'n klein staatje nu vlak naast ons groote Rijk? Sluit u toch aan bij ons, laat die domme grenzen wegvallen, die maar moeten dienen om uw dwaze, provinciale notabelen genoegdoening te schenken teneinde hun eerzucht onbetwist over uw miniatuurrijkje te doen botvieren. Laat u van ons uit centraal besturen, alles zal dan beter gaan; het goederenverkeer wordt geheel vrij, de gemeenschappelijke productie is nu efficiënter te verdeelen, enzoovoorts. En de defensie is voor u geen dreigend probleem meer. In uw kleine landje moet de verhouding: omtrek van het land: de oppervlakte, toch veel ongunstiger zijn dan in ons groote Rijk. Achter elke K.M.-grens ligt dan toch een veel grooter achterland, en voor iedere K.M. zijn dan toch veel méér menschen beschikbaar voor de verdediging."

Als er niet iets van juistheid in deze redeneering stak, zou de wereld niet het aanzijn hebben kunnen geven aan staten, welke zich aandienen als „paladijnen der kleine naties". Men heeft in den loop der jaren wel kunnen bemerken, dat medelijden iets is, dat niet in het woordenboek van de internationale politiek voorkomt. Deze paladijnen worden dan ook helaas niet gekweekt op een voedingsbodem van philantropie, maar wel door het besef, dat de naburige grootere staat door combinatie met het kleine staatje economisch en strategisch veel sterker en dus gevaarlijker zou worden dan nu het kleine staatje er nog los naast ligt.

Evenwel, zelfs wanneer de schijn van deze voorgestelde statencombinatie in zooverre werkelijkheid was, dat zij een eerste schrede op den weg naar een wereldstaat met een daaraan verbonden wereldvrede beteekende, dan moesten wij nog de grootste gereserveerdheid betrachten. Immers een lompweg opofferen der

ationale waarden aan dien wereldstaat ¹⁾ is in hooge mate on-
verantwoord te achten.

Doch, afgescheiden hiervan leert de historie van alle eeuwen, dat, indien de combinatie werkelijk voordeelen biedt boven het isolement van de aparte Rijken en Rijkjes, deze voordeelen uitsluitend ten goede komen aan het Rijk, dat bij den aanvang den zwaarsten druk uitoefende. Vandaar dat wij niet de geringste neiging bezitten om ons vrijwillig te laten opslokken.

5e. Ten slotte zou dit in dit verband nog iets te zeggen zijn over het koloniale vraagstuk. Nog niet zoo heel lang geleden kon men b.v. een aanklacht beluisteren van een staatshoofd dat uitriep, dat het eene land over gebieden beschikt, welke vele malen grooter zijn dan het zelf is, terwijl een volk van tachtig millioen nog niet kan beschikken over zeshonderdduizend K.M.². Daarom zou het samenvoegen van een kleine koloniale mogendheid met een groot niet-koloniaal Rijk ook uit oogpunt van billijkheid ten aanzien van de verdeeling van de koloniën in de wereld aan te bevelen zijn. Hoewel inderdaad deze tegenpartij gebaat zou zijn met onze koloniën, behoeft het echter geen betoog, dat wij als volk van acht millioen nog veel ernstiger *gedupeerd* zouden zijn als wij met een volk van tachtig millioen de cultureele en handelsrelaties met onze overzeesche gewesten zouden moeten deelen.

Aan de hand van deze enkele voorbeelden zal het duidelijk zijn, dat de begrippen van recht en onrecht bij twee tegenpartijen uiterst subjectief kunnen zijn.

* * *

Doch Nederland kan — Gode zij dank — daarenboven vele werkelijk onbetwistbaar objectieve rechten doen gelden voor zijn vrij bestaan. Eigenlijk moesten wij deze ver over de grenzen proclameeren, nog vóór eenige tegenpartij eischen kon stellen.

Nederland heeft n.l. niet alleen het recht, doch ook den zwaren plicht om vrij en onafhankelijk voort te bestaan en vooral: om zich te ontplooien. Als Nederland niet alles in het werk zou stellen om zijn absolute onafhankelijkheid te garandeeren, en daardoor onder den voet geloopen zou worden, zou het niet alleen de zware verantwoordelijkheid tegenover zichzelf, zooals b. v. Tsjecho-Slowakije, dragen, doch het zou, zooals hierboven reeds opgemerkt

werd, bovendien een nog veel zwaardere verantwoordelijkheid dragen tegenover de geheele Westeuropesche beschaving.

De vraag komt in ons op: Wat is dat dan, dat bovenationale recht en die plicht en verantwoordelijkheid van dat lage landje bij de zee?

Laten we eens analyseeren en vragen: Waarom bestaat Nederland? Waarom ging het destijds in de zestiende eeuw bestaan, nadat het zooveel jaren verdeeld was in zooveel stukjes, of samengevoegd tot groote Europeesche complexen, al naar den willekeur van de Middeleeuwsche of vóór-Middeleeuwsche macht-hebbers? Immers sinds den Romeinschen tijd bestond Nederland eigenlijk uit tal van staatjes, die niets met elkaar gemeenschappelijk hadden dan de oorlogen, die zij tegen elkander voerden. En zelfs de herhaalde pogingen door de Bourgondiërs om in de vijftiende eeuw de Nederlandsche eenheid tot stand te brengen mislukten geheel en al.

Ook uit geographisch oogpunt was er trouwens niet bijzonder veel voor te zeggen om de Nederlanden tot een apart geheel te smeden. Er zijn wel landen, waarvan de ligging veel meer dan bij ons pleit voor hechte eenheid, terwijl de totstandkoming daarvan toch eerst in de laatste twee eeuwen plaats vond.

Maar, men kent de historie, toen stak er in die bewuste zestiende eeuw een wind op in Europa, een storm uit Wittenberg en Genève. En Holland heeft dien frisschen wind begrepen. Holland leerde het geloof weer waardeeren, het ging zijn God weer zien. En daardoor ging het verlangen naar de vrijheid. En die christelijke vrijheid, die in Holland zoo ontzettend hoog werd geschat, gaf ons, geleid door onzen grooten voorganger, door Prins WILLEM VAN ORANJE, de kracht om alle vreemde elementen van ons af te schudden. En toen werd Holland met enorme bouten aan elkaar geklonken. Schouder aan schouder stond iedereen om te vechten voor dat groote gemeenschappelijk belang, voor zijn God, dien God van vrijheid, dien God van het nieuwe leven. En zoo steunend op die gedachte kon Holland ondanks zijn slechtbetaalde huurlegertjes wonderen doen en zijn vrijheid verdienen. Zoo was dan het ontstaan van Nederland!

Doch we moeten niet slechts achter ons blijven turen naar een roemrijk verleden; Nederland moet vooral kracht vinden in het

recht van haar heden, vooral in dezen tijd, nu de geschiedenis zoo dikwijls misbruikt en verdraaid wordt voor het goedpraten van op zichzelf onrechtmatige handelingen.

We moeten dan ook vragen naar den specifiek Nederlandschen geest, die over onze mooie Rijndelta waart. Is die geest werkelijk zoo kostbaar, dat ze niet verdrukt of onderworpen mag worden door een tegenpartij? Ten slotte heeft elk land zijn eigenaardigheden: Spanje heeft zijn stierengevechten, Pruisen zijn militaire karakter, Engeland ziet op tegen zijn adel en hoopt soms dat een hooge hoed, een abonnement op de Tatler en een Oxfordaccent het beter kunnen maken, enz. Maar op die eigenaardigheden is thans nog slechts weinig recht te gronden. We moeten Nederland dan ook niet karakteriseeren door op te merken, dat drie/vierde deel van Nederland zich op de fiets voortbeweegt, of dat er op 5 December een heel leger van Sinterklazen en Pieterbazen op al of niet geverfde schimmels door de Hollandsche steden galoppeert. Neen, dat zijn slechts relatieve verschillen, welke voortspruiten uit plaatselijke gebruiken, die uit internationaal rechtstandpunt in feite niet veel beteekenis hebben.

Maar in Nederland leeft ook een andere geest, een geest welke zich in dit land nog wel het krachtigst openbaart.

Men weet het, in Nederland leeft nog steeds dat oude geloof in God, dat onze redding was in den vrijheidsoorlog tegen Spanje. Men drukt dit uit door te zeggen: „Nederland behoort tot de Protestantsch-Christelijke naties”. Van buitenlandsche zijde wordt daarover wel eens kleinerend en schamper gesproken. Maar het is niet geheel onmogelijk dat dit zijn reden daarin vindt, dat menige criticus het niet kan dulden, dat dit kleine Holland juist door zijn geloof zoo onaantastbaar sterk staat?

Want dat Protestantisme — of om nader te preciseeren, dat Calvinisme — is bij ons niet maar een phrase, een politieke leuze, een beroep op het medelijden der menschheid. Neen, het is de levende kern van Holland, en juist daardoor wordt het gekarakteriseerd²⁾. Al maken de Calvinisten in Nederland nog geen tien procent van de bevolking uit, toch vinden we de consequenties van de geloofsleer van deze Hollanders in het hart en in de slagaderen van het land terug. Nederland kent den Bijbel, den ouden Statenbijbel, die eerst in de laatste tijden door betere vertalingen

was te vervangen. Gods Woord leeft in onze taal, en Gods Naam heeft de eerste plaats in ons volkslied, het mooie Wilhelmus.

En op den Zondag trekt een groot deel van Nederland ondanks crisis en onzekerheid naar de Kerk. Naar een Kerk, waar over Gods Woord gesproken wordt. Over niets meer en niets minder dan alleen dat Woord van God. En het zijn niet alleen de eenvoudigen. O neen, uit alle lagen der bevolking, maakt men zich op om Gods Woord te hooren. Onze Koningin, ons Oranjehuis, dat ons zoo dikwijls tot het goede voorbeeld was, vooraan. Ministers en fabrikanten, heeren en arbeiders, en nu ook officieren en soldaten trekken met hun Bijbel naar de Kerk. En wie door noodzakelijken arbeid of op andere wijze daarin verhinderd is, die blijft toch beseffen, dat die dag een Zondag is, die door het geloof fundamenteel anders wordt dan de overige zes dagen.

Dat is Holland. Misschien lijkt het nogal gewoon en stelt het licht teleur, doch juist dit onderscheidt het land principiëel van vele andere volken en juist dit geeft ons land zijn diepte.

Nederland bouwt n.l. niet op een of ander op zichzelf staand regeeringsstelsel — hetzij democratie of dictatuur —. Neen, heel Holland is opgetrokken op de granietrots van het Calvinistisch geloof, dat Gods absolute souvereiniteit en de even absolute autoriteit der Schrift erkent. En het zal den regeeringsvorm aannemen, die op dien tijd als de meest wenschelijke uit die twee principiën voortvloeit.

Men vraagt misschien, hoe dat mogelijk is, omdat toch lang niet iedereen in ons land Protestant is en nog veel minder Calvinistisch. Maar een Hollander behoeft ook nog niet alleen maar Calvinist te zijn om deel te hebben aan de behoudende en sterk opbouwende krachten, die hierdoor juist in Holland werkzaam zijn.

Zeker, er zijn wel enkele dwaze lieden, die meenen, dat alleen zijzelf, dank zij hun uit het buitenland overgenomen „principes”, in staat zijn om Holland eventueel verder te helpen. Maar dat zijn geen echte Hollanders. Echt Hollander zijn beteekent een open oog hebben voor de nationale waarden, welke Holland karakteriseeren, en hierbij beteekent het geloof dan, dat wij deze eigenschappen niet slechts als eenige losse toevalligheden zien, doch in hun onlosmakelijk verband met God.

En in *dit* licht moet men vragen, wat die rots van Calvijn voor Nederland beteekent. Geen wereldontvluchting en isolement³⁾. Dat zou Nederland trouwens reeds daarom ten val brengen, omdat het immers in het hartpunt van Europa ligt, geklemd in het midden van Frankrijk, Duitschland en Engeland. Het is echter niet moeilijk te zoeken naar de typische uitvloeisels van het Nederlandsche Protestantisme. Een paar voorbeelden hiervan kunnen wij, willekeurig, op de rij af, noemen:

Ten eerste: De Hollander leert — onder meer door zijn geografische ligging — juist met een breeden praktischen kijk in de ons omgevende wereld te zien. Dit levert den Nederlandschen ondernemingsgeest, die bouwt op zijn geloofskracht en welke de wereld wil laten zien wat Holland vermag met de banier van Jezus Christus in top.

Ten tweede: Ons volk is ontzettend nuchter, een Hollander kan heel moeilijk in vervoering gebracht worden door extreme leuzen of door de wilde avonturen, die daar dikwijls aan vast zitten. Juist door het besef van Christus' Koningschap begrijpt het de relativiteit van dergelijke leuzen, en haalt er onverschillig de schouders voor op.

Ten derde: Bijna in geheel Holland leeft het besef, dat er nu haast twintig eeuwen geleden een Man is geweest, Welke geworsteld heeft voor de vrijheid van de volkeren, die Hem zouden volgen. Dit maakt, dat de vrijheid zoo trilt door den Nederlander. Hij leeft en groeit in die vrijheid, hij duldt niet, dat men hem de wet oplegt en hij verafschuwt de dictatuur en iedereen, die wil trachten hem zijn meening op te dringen. Vrijheid, dat is een van Hollands kostelijkste uitingen.

Ten vierde: Nederland is zeer ontwikkeld. Men behoeft niet eens te wijzen op den bloei van het Nederlandsche onderwijs of op onze voortreffelijke Universiteiten. Neen, men denke slechts aan den doodgewonen doorsnee Nederlander, die zich altijd mag verheugen over den objectieven kijk, die zich overal een *eigen* oordeel over kan vormen, een scherp gevoel heeft voor recht en interesse heeft voor de wereld buiten zijn kringetje, voor gansch Gods schepping. Het „onderzoekt de Schriften” leerde Holland denken, en juist door dat onderzoek kreeg het een zuiver gevoel voor recht.

En ten slotte kunnen we hier wijzen op het onverzettelijk doorzettingsvermogen, dat Nederland typeert. Een Nederlander is taai. Hij kan niet wijken. Die kracht zit niet aan den buitenkant. Geen luide, wild-onstuimige redevoeringen klinken door de Hollandsche radio. Integendeel, slechts verzoenende rustige woorden. Doch wanneer het ernst is, staat Holland pal. Dan zet ieder Hollander zich schrap, omdat het zelfs niet alleen gaat om zijn land en zijn bestaan, maar om principes, waarvan hij weet, dat die niet verloren mogen en ook niet kunnen gaan.

En deze vijf punten, ondernemingsdurf, nuchterheid, vrijheid, oordeelkundigheid en taai doorzettingsvermogen, kunnen Holland reeds typeeren, en het mooie, kenmerkend Hollandsche karakter geven.

O zeker, elk van deze vijf punten kan enorme fouten veroorzaken. De ondernemingsdurf kan leiden tot roekeloosheid, het zakeninstinct, dat daar aan vastzit, kan leiden tot ongebreidelde kapitaalmacht. De nuchterheid kan den ondernemingsdurf juist dooden, vrijheid kan leiden tot verdeeldheid en het begin zijn van anarchie. En oordeelkundigheid kan eigenwijsheid of overdreven ethische rechtsbegrippen van eigen maaksel opleveren. En doorzettingsvermogen kan in domme stijfhoofdigheid ontaarden. Helaas zien we die excessen wel eens bij ons.

Maar deze trekken worden — en dat is de sleutel van dit alles — in evenwicht gehouden en juist in de goede mate toegepast doordat Nederland steunt op het geloof in God.

* * *

En dan ligt hierin het meer dan nationale recht van Holland: Ons land is de schatbewaarder van deze christelijke cultuurbronnen. Valt Nederland, dan valt er een helder licht uit Europa. En als Europa deze baken is kwijtgeraakt, is het een van zijn laatste remmen kwijt en ligt het open voor de wreedste tyrannie of de ongehoordste ongebondenheden. Wee dan Europa!

Hoewel dit argument voor Hollands vrijheid door elk Christen buiten Nederland ten volle zal moeten worden erkend en als zoodanig werkelijk objectief mag heeten, zal men wel begrijpen, dat deze motieven door de opdringende horden van den Antichrist eens met de voeten zullen worden vertreden. Doch laat ons dan, wan-

neer wij tegen het Beest uit den afgrond eens voor onze vrijheid zouden moeten strijden — God geve dat dit tijdstip nog verre ligt — er volkomen van doordrongen zijn, dat het recht, door God gesteund, aan onze zijde is en zelfs ver uitsteekt boven de normale rechten van een willekeurig volk. Want een volk kan alleen krachtig staan, wanneer het overtuigd is van de waarachtige rechtvaardigheid van de zaak, waar voor het strijdt.

En laat dit ons dan tevens een richtsnoer zijn, volgens hetwelk wij alles in het werk stellen om onze rechten nog steviger in te planten. Dat wil dus zeggen, Nederland staakt al het eigenwijs gedoe, dat tegen Gods Woord indruischt, het geeft al zijn klein-geestige veeten op, welke leiden tot ontkerstening en verdeeldheid en zwakheid, en het sluit zich hecht aaneen achter het overwinningstvaandel van onzen grooten Koning Jezus Christus.

Maar wanneer Holland zich zoo vastklemt aan het geloof in zijn oversten Leidsman en daardoor aan zijn nationale deugden, dan kàn het niet vallen. Dan kan geen kracht het ooit ontbinden. Niemand weet of Nederland dan gered wordt door het geluk van een ter elfder ure gewijzigd veldtochtsplan van de tegenpartij, of dat het zichzelf redt achter waterlinie of Noordzeekust, maar Holland kàn niet vallen.

Door het geloof groeien in Nederland de Geuzen, de mannen, die kloeke daden doen, de mannen die eens de wereld overwinnen zullen, de wereld die zal zingen van Gods eer.

¹⁾ Verg. b.v. P. A. DIEPENHORST, *Ons Isolement*, Kampen, 1935, 333.

²⁾ Zie het schrijven van Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER, *La Hollande et l'influence de Calvin*, 1864. Verder b.v. Dr. A. KUYPER, *Het Calvinisme* (Stone-lezingen), Amsterdam, 1898.

³⁾ *Geestelijk weerloos of weerbaar*, J. SCHOUTEN, Amsterdam 1936, 132 e. v.

ENKELE AANTEEKENINGEN OVER DEN INVLOED VAN DE BUITENGEWONE OMSTANDIGHEDEN OP DEN WETGEVENDEN ARBEID

(PARLEMENTAIRE KRONIEK)

DOOR

G. J. LAMMERS.

Evenals in 1914 was ook in September 1939 het Nederlandsche volk paraat. Het leger stond aan de grenzen om zoo noodig de neutraliteit van het grondgebied met de wapenen in de hand te verdedigen. Maar ook het volk was door de maatregelen der Regeering op het ergste voorbereid. En zooals het leger beter voor zijn taak was berekend, mede dank zij het werk van vroegere Kabinetten, waarbij met eere mogen worden genoemd de namen van Dr. H. COLIJN en Dr. J. J. C. VAN DIJK, zoo had de economische verdedigingsvoorbereiding, reeds onder het Kabinet-COLIJN aangevangen, de weerkracht van het volk verhoogd ¹⁾. Viel het te betreuren, dat het Kabinet-COLIJN wegens de politieke gebeurtenissen niet in de gelegenheid werd gesteld de aangevangen taak voort te zetten, een gelukkige omstandigheid was, dat het Kabinet-DE GEER den uitgezeten koers bleef volgen en dat als Minister van Defensie optrad een man, die met Dr. VAN DIJK had samengewerkt en diens voetstappen drukte. Daardoor werd immers de zoo noodige continuïteit in de maatregelen voor de defensie van ons land verzekerd.

De politieke gebeurtenissen, welke hadden geleid tot het aftreden van het Kabinet-COLIJN geraakten vanzelf op den achtergrond, toen de oorlog uitbrak. Heel het volk schaarde zich onmiddellijk achter de Regeering en de Antirevolutionairen bleven natuurlijk niet achter. Een golf van eenheid sloeg over het land, waarover

een ieder zich van harte mocht verheugen. Toch was van meetaf waakzaamheid geboden, daar het gevaar dreigde, dat zou worden getracht de principieele staatkundige tegenstellingen te verbergen onder den dekmantel eener op zichzelf hoog te waardeeren nationale eenheid. Dit mocht natuurlijk tot geen prijs geschieden, daar zulks onherroepelijk tot verzwakking van de volkskracht zou hebben geleid. Want juist het verdoezelen van beginselen verzwakt de moreele kracht van een volk in hooge mate en de heldhaftige strijd der Finnen voor de vrijheid heeft wel getoond, hoe onwaardeerbaar juist die moreele kracht is.

Het Kabinet-DE GEER maakte aanstonds oorlogswinst, in zoverre het, geboren zijnde uit den politieken strijd van den zomer van 1939, bij het uitbreken van den oorlog in September voor een Staten-Generaal verscheen, welke onder deze omstandigheden de strijdbijl wilde begraven. Er werden zelfs hier en daar stemmen vernomen, die aandrongen op liquidatie van het politieke geschilpunt over het aftreden van het vijfde Kabinet-COLIJN, doch zeer terecht drongen met name de Antirevolutionairen er op aan, dat over en weer de posities zouden worden bepaald en dat de verantwoordelijkheid voor het gebeurde zou worden vastgesteld, hetgeen dan ook in het politieke debat geschiedde ²).

Om legende-vorming te voorkomen, moet er hier op worden gewezen, dat het Kabinet-DE GEER niet is opgetreden *in* oorlogstijd. Reeds op 9 Augustus '39 hield het zijn constituerende vergadering, terwijl eerst op 3 September de oorlogsfakkels in Europa ontbrandde. Het program, waarop de heer DE GEER zijn medewerkers verzamelde, mag dan ook nimmer worden verdedigd met een beroep op de buitengewone omstandigheden van September 1939. Bij de discussies in de Eerste Kamer over Hoofdstuk VII B. heeft op 15 Febr. j.l. de voorzitter der Sociaal-Democratische Eerste Kamerfractie, de heer DE ZEEUW geconstateerd, dat wij in Augustus 1939 leefden in een toestand, waarin iedereen moest vreezen dat een oorlog in Europa zou uitbreken, terwijl onze schatkist leeg was. Deze schildering van den toestand werpt wel een schrill licht op het bekende votum van de Tweede Kamer van 27 Juli 1939, waardoor het vijfde Kabinet-COLIJN tot aftreden werd gedwongen. Men mag immers vragen, of de internationale toestand op 9 Augustus zooveel onheilspellender was dan op 27 Juli, een

vraag welke men door het stellen reeds heeft beantwoord. Men kan alleen eerbied hebben voor den vooruitzienden blik van Dr. COLIJN, die in het voorjaar van 1939 reeds het onweer zag dreigen, doch wiens financieele maatregelen door gebrek aan medewerking van enkele ambtgenooten in het Kabinet schipbreuk leden. Dat het Kabinet-DE GEER in groote lijnen het program van het vijfde Kabinet-COLIYN overnam, was een eeresaluut aan het staatsmansinzicht van den afgetreden Minister-President.

Intusschen, slechts enkele weken na zijn optreden zag het Kabinet-DE GEER zich geroepen de ernstige moeilijkheden, ontstaan door het uitbreken van den oorlog tuschen Engeland en Frankrijk eenerzijds en Duitschland anderzijds, onder de oogen te zien. Het onmiddellijk dreigend gevaar eischte concentratie van alle krachten. In de pers werd zelfs de vraag gesteld, of het niet noodzakelijk moest worden geacht het Ministerie-DE GEER te reconstrueeren. Vooral dacht men daarbij aan het weder optreden van Dr. COLIJN, hetzij als Minister-President, hetzij als Minister zonder portefeuille. Geen van beide is geschied, ongetwijfeld mede tengevolge van het feit, dat ons land door Gods goedheid buiten het conflict is gebleven. In de gegeven omstandigheden was de reconstructie van het zittend Kabinet niet alleen onnoodig, maar zelfs ongewenscht. Immers kon het Kabinet-DE GEER ook zoo rekenen op den loyalen steun van de Antirevolutionairen voor het nemen van alle maatregelen, noodig tot handhaving der neutraliteit, welke 3 September 1939 werd ge-proclameerd.

Was de reconstructie dus niet noodig, dan was zij ongewenscht. Daardoor zouden immers de politieke verhoudingen zijn verstard. Het parlementaire stelsel kan alleen dan goed functionneeren, wanneer het regeeringsbeleid op den grondslag van beginselen wordt beoordeeld en aan die beginselen wordt getoetst. Brengt men dit proces tot stilstand, zoo wordt het parlementaire stelsel verlamd. Vooral daar gerekend moest worden met de mogelijkheid, dat de in September van het vorig jaar ingetreden toestand nog jaren kon voortduren, mocht niets worden gedaan waardoor de normale ontwikkeling van het politieke leven zou worden geschaad. Bezwaren bestonden hiertegen te minder, wijl de antirevolutionaire groep in de Kamer zich wel bij de Kabinetsformatie afzijdig had gehouden, doch niet als oppositie-partij wilde worden beschouwd.

Wel vindiceerde zij ten opzichte van het regeerbeleid haar volledige vrijheid, een vrijheid, welke min of meer verloren zou zijn gegaan, indien de leider der partij tot het Kabinet ware toegetreden. Zulk een offer mag in geval van oorlog van elke groep worden gevraagd en zal dan ook ongetwijfeld onmiddellijk moeten worden gebracht, maar zoolang de nood nog niet aan den man komt, moet het in het landsbelang worden geacht, indien althans enkele groepen in de Kamer een aparte positie innemen en daardoor vrij staan ten opzichte van de beginselen van het regeerbeleid. Trouwens, de praktijk van de afgelopen zes maanden heeft afdoende bewezen, dat dit in het geheel geen schade doet aan het goed functionneeren der parlementaire machine. Nog onlangs bleek bijvoorbeeld, dat de antirevolutionaire groep in de Kamer, hoewel zij bezwaren had tegen de herwaardeering van den goudvoorraad van de Nederlandsche Bank, zich toch niet tegen den voorgestelden maatregel verzette omdat zij de Regeering in deze moeilijke tijden, zoo het slechts even mogelijk is, wenscht te steunen.

* * *

Wij hebben ons voorgenomen in deze kroniek enkele opmerkingen te maken over den invloed van de buitengewone omstandigheden op den wetgevenden arbeid. Wij zullen ons daarbij tot enkele aspecten bepalen. Het spreekt vanzelf, dat die invloed zich eigenlijk direct of indirect op alle werkzaamheden van Regeering en Staten-Generaal heeft doen gevoelen, met name ook hierin, dat de positie van het Kabinet tegenover de Volksvertegenwoordiging in belangrijke mate is versterkt. Doch hierover willen wij het thans niet hebben. Ons doel is een overzicht te geven van de diverse maatregelen der Regeering, welke tot stand zijn gebracht met de medewerking der Staten-Generaal. Zooveel mogelijk zal daarbij worden getracht het verband tusschen die maatregelen op te sporen en de financieele consequenties aan te wijzen.

Toen de oorlog in Europa uitbrak zag de Regeering zich geopen ons volk zoowel militair als economisch weerbaar te maken. Een week voordat de oorlog verklaard was, had de Regeering het leger reeds gemobiliseerd. Zij riep de lichten tot 1924 onder de wapenen, een voorzorgsmaatregel, welke in de ontwikkeling der omstandigheden haar rechtvaardiging vond. In een Buitengewone

Staatscourant verscheen op 3 September, den dag waarop de oorlog werd verklaard, de neutraliteitsproclamatie, waarin de volstrekte onzijdigheid in het uitgebroken conflict werd afgekondigd. Hiervoor had de Regeering de medewerking van de Staten-Generaal niet noodig, daar het gewoonterecht is geworden, dat de neutraliteitsverklaring door enkele Ministers geschiedt, daartoe door de Koningin gemachtigd. Anders staat het echter ten aanzien van de mobilisatie. Deze moet achteraf door de Staten-Generaal worden bekrachtigd, hetgeen ook moet geschieden met betrekking tot den bij Koninklijk Besluit verklaarden staat van oorlog. De Grondwet eischt dat deze maatregelen, welke diep ingrijpen in het leven der onderdanen, achteraf bij wet worden vastgesteld. Een en ander is geschied in spoedvergaderingen van de Kamers in de eerste dagen van September. De ingediende wetsontwerpen tot onder de wapenen blijven van dienstplichtigen en tot het doen voortduren van den bij K. B. verklaarden staat van oorlog werden onmiddellijk behandeld en aangenomen.

Op de agenda van deze spoedvergaderingen kwamen ook enkele andere wetsontwerpen voor, in verband staande met de buitengewone omstandigheden. Van diep ingrijpende beteekenis waren deze ontwerpen echter niet, daar de Regeering reeds beschikte over de noodige machtigingswetten. Immers was een jaar tevoren, op 27 September 1938, bij Koninklijk Besluit bepaald, dat oorlogsgevaar, in den zin waarin dat woord in 's lands wetten voorkomt, aanwezig was. Enkele maanden later, vlak voor en na de jaarwisseling, aanvaardden de Kamers een aantal ingrijpende wetsontwerpen, onder meer: Vorderingswet, Prijsopdrivingswet, Bodemproductiewet, Distributiewet, wetten Voedselvoorziening, suppletoire begrotingen voor Defensie en Financiën. Op verzoek van de Tweede Kamer werden deze wetten gebonden aan een termijn, hetgeen een gelukkige maatregel bleek te zijn, want toen deze wetten een half jaar later moesten worden verlengd konden zij worden verbeterd en aangevuld in rustige samenwerking tusschen Regeering en volksvertegenwoordiging. Een gevolg hiervan was, dat zij in September 1939 kant en klaar lagen en onmiddellijk konden worden ingevoerd. Daarvoor was alleen maar een Koninklijk Besluit noodig. Een vacuum, waarin zich een paniekstemming zoo gemakkelijk van het publiek meester maakt, werd zodoende

voorkomen. Dank zij deze maatregelen kon bijvoorbeeld het hamster-kwaad tot een minimum worden beperkt. De spoed-ontwerpen, waarmee de Regeering in September 1939 bij de Kamers kwam, vormden eigenlijk een aanvulling op de reeds bestaande wetgeving.

Het spreekt vanzelf dat de Regeering voor de uitvoering der verschillende wetten over ruime fondsen moest kunnen beschikken. De Minister van Economische zaken had reeds in September 1938 bij suppletoire begrooting voor dat jaar een buitengewoon crediet aangevraagd van 20 millioen, gevoteerd ter voorbereiding van de maatregelen, welke in geval van oorlog of oorlogsgevaar noodig zouden zijn. Uit dat crediet was bij het uitbreken van den oorlog 10 millioen geput voor diverse aankopen en personeele en materieele uitgaven. Het resteerend bedrag was natuurlijk bij lange niet voldoende, om de velerlei uitgaven, die van de buitengewone omstandigheden een gevolg waren, te financieren. Daarom vroeg de Minister van economische zaken in September 1939 een crediet aan van f 60 millioen. Dit crediet was bedoeld als mogelijkheid om naar behoefte te kunnen beschikken over de eerste middelen ter bestrijding van de zeer belangrijke uitgaven, voortvloeiend uit de maatregelen, welke door de omstandigheden werden geboden, o.m. voor het aankopen van granen en andere artikelen voor de consumptie van mensch en dier, de eventueele regeling van de distributie en de voorzieningen ten aanzien van de industrie. Een zeer belangrijk gedeelte van de uit te geven gelden zou bij den verkoop van bedoelde producten weer terugvloeien in de kas. Reeds enkele maanden later was dit crediet uitgeput, zoodat de Minister een nieuw aanvraag, ditmaal van f 100 millioen, hetgeen ook werd toegestaan. Daarnaast kon de Minister nog putten uit het Landbouwcrisisfonds, echter met inachtneming van de daarvoor geldende wettelijke voorschriften. Want wel was bij de wet van 30 September 1938 bepaald, dat van de bevoegdheden, bij of krachtens de Landbouwcrisiswet 1933 aan de Kroon en aan de met de zaken van den landbouw belasten Minister verleend, mede kon worden gebruik gemaakt ten behoeve van de voorbereiding van de voedselvoorziening en voor de voedselvoorziening zelf in tijden van oorlog, oorlogsgevaar of andere buitengewone omstandigheden, doch de uitgaven daarvoor mochten niet ten laste van het Landbouwcrisisfonds komen. Intusschen bleek in de praktijk een en

ander moeilijk te scheiden, hetgeen er den Minister van Economische Zaken toe bracht, een voorstel in te dienen tot instelling van een Fonds voor de Economische Verdediging, waarin het Landbouwcrisisfonds zal worden opgenomen. Het daartoe strekkend wetsontwerp bereikte 10 Januari j. l. de Tweede Kamer. De Memorie van Toelichting van dit ontwerp is een belangwekkend stuk, omdat de Minister hierin de hoofdbeginselen der economische verdedigingsmaatregelen uiteenzet. Wanneer men deze Memorie legt naast de Nota, welke de Minister op 27 September 1939 aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal deed toekomen betreffende den economischen toestand van ons land, kan men een tamelijk volledigen indruk krijgen van de buitengewone maatregelen, welke door de Regeering op dit gebied zijn genomen. Intuschen verwachten wij, dat met betrekking tot het ontwerp tot instelling van een Fonds voor de Economische Verdediging, de Staten-Generaal nog wel het een en ander in het midden zullen hebben te brengen. Het dezer dagen verschenen Voorloopig Verslag der Tweede Kamer leerde ons reeds, dat de instelling van dit Fonds geenszins algemeene instemming vond. Met name maakten verschillende leden bezwaar tegen financiering van maatregelen met uiteenlopend doel uit één fonds, daar dit de overzichtelijkheid schaadt. Het zou ons niet verwonderen, indien de meerderheid der Kamer tegen den door den Minister gekozen opzet zeer ernstige bezwaren zou hebben.

* * *

De invloed van de buitengewone omstandigheden op handel en industrie laat zich niet in enkele bladzijden schetsen. Genoeg wanneer wij hier constateeren, dat zoowel export als import tengevolge van de maatregelen der belligerenten in ernstige mate werden geschaad. Vooral wanneer op den duur de import zou worden stilgelegd, konden daaruit gevaren voor de volkshuishouding ontstaan. Vooral met het oog hierop achtte de Regeering het gewenscht te geraken tot een regeling van gecentraliseerden import van goederen. Een daartoe ingediend ontwerp bepaalde, dat na het in werking treden dier wet de invoer van door de Kroon aangewezen goederen of soorten van goederen nog slechts mogelijk zou zijn na verkregen vergunning van een daartoe krachtens de

wet aan te wijzen instantie. Het ontwerp werd begin September 1939 aangenomen. Als Regeeringsinstituut voor den invoer werd de Algemeene Nederlandsche Inkoopcentrale opgericht. Bij de schriftelijke gedachtenwisseling in de Tweede Kamer werd o.m. gevraagd, waarom de Regeering haar keuze had laten vallen op een overheidslichaam. Men herinnerde eraan, dat de N. O. T., welke in de jaren 1914—1918 een soortgelijke taak verrichtte, een particulier lichaam was. Hieraan waren, naar men meende, verschillende voordeelen verbonden, in het bijzonder, dat de Regeering niet rechtstreeks voor de handelingen van de N. O. T. aansprakelijk was. De Minister kon echter het voordeel van een particulier orgaan boven een Regeeringsorgaan niet inzien en hij meende, dat de Regeering voor het vervullen van deze taak niet alleen goed geoutilleerd is, maar ook alleen het internationaal aspect kan beoordeelen, dat bij de uitvoering in acht moet worden genomen.

Intusschen is reeds gebleken, dat ook buiten deze Centrale om transacties tot stand komen, waarbij door vreemde Mogendheden in verschillende gevallen verklaringen worden geëischt, waarbij zij, die deze verklaringen afleggen, zich verbinden, zich te onderwerpen aan een zeker toezicht op hun bedrijf vanwege vertegenwoordigers van die vreemde Mogendheden. Wanneer men hierbij in conflict dreigt te komen met de algemeene economische belangen van Nederland, kan de Regeering krachtens een aanvulling op de Wet medewerking verdedigingsvoorbereiding 1939 een dergelijk buitenlandsch toezicht op Nederlandsche ondernemingen verbieden.

Een noodmaatregel om te verzekeren, dat in de buitengewone omstandigheden kon worden voorzien in de dringende behoeften van het vervoer, werd voorgesteld door den Minister van Waterstaat in zijn ontwerp-wet gebruik vervoermiddelen 1939. Bij de discussies over dit ontwerp bleek door enkelen te worden gevreesd, dat Minister ALBARDA hiermede poogde op slimme wijze een blijvende coördinatie van het vervoer tot stand te brengen. De Minister gaf echter de gulle verzekering, dat de Kamer te zijner tijd gelegenheid zal hebben over het vraagstuk, of coördinatie van het vervoer voor normale tijden noodzakelijk moet worden geacht, te spreken en te beslissen. Bij de artikelgewijze behandeling nam de Minister een amendement-JOEKES over, ten gevolge waarvan de

regelen, voor het gebruik der vervoermiddelen te stellen, in de Staatscourant moeten worden bekend gemaakt.

De Minister van Justitie leverde in de eerste dagen van September zijn bijdrage in de noodwetgeving in den vorm van een ontwerp tot vaststelling van regelen betreffende het gelijktijdig genot van burgerlijke en militaire belooning ten aanzien van de bezoldigde leden van de rechterlijke macht en van de bezoldigde burgerlijke leden van de militair-rechterlijke macht. De strekking van het ontwerp was te voorkomen, dat gelijktijdig een burgerlijke en een militaire belooning uit 's Rijks schatkist kan worden genoten. Maar dit kon niet anders geschieden dan door de Regeering te machtigen rechtstreeks in te grijpen in de salariering van de rechterlijke macht. Hiertegen rees in beide Kamers der Staten Generaal verzet, omdat de Grondwet voorschrijft, dat de bedoelde bezoldiging bij de wet moet worden geregeld. In de Eerste Kamer was de tegenstand het heftigst. Onder de tegenstemmers bevonden zich drie Antirevolutionairen, n. l. de heeren VAN ASCH VAN WIJCK, VAN CITTERS en BRIËT; alleen de heer WOLTJER stemde voor het ontwerp.

Met het oog op de buitengewone omstandigheden was het noodzakelijk nadere voorzieningen te treffen inzake de militaire justitie. Het op 15 September 1939 ingediende ontwerp, waarvan de memorie van toelichting ondertekend was door de Ministers van Justitie en Defensie, beoogde drieërlei:

1. het openen van de mogelijkheid om, ter voorziening in de ontstane behoefte, tijdelijk drie gewone krijgsraden bij de landmacht in te stellen;
2. het wijzigen van de imperatieve voorschriften omtrent het instellen van krijgsraden te velde en van temporaire krijgsraden;
3. versterking van processueele waarborgen voor verdachten bij de laatste soorten van krijgsraden.

Blijkens het voorloopig verslag kon de Tweede Kamer zich met de strekking van het ontwerp vereenigen. Men achtte het noodzakelijk het aantal Krijgsraden bij de landmacht thans tot drie te vermeederen en men stemde in met het denkbeeld, deze vermeederding geen definitief karakter te geven. Ook de andere onderdeelen van het ontwerp werden over het algemeen geapprecieerd,

behalve de wetswijziging, waardoor het mogelijk werd gemaakt een bepaalden persoon ook na zijn zeventigste jaar als president van den krijgsraad te laten optreden. De Regeering verdedigde dezen maatregel met een beroep op de bijzondere omstandigheden. De groote nood van het oogenblik was juist het gebrek aan ingewerkte functionarissen en in een zoodanige situatie scheen het allerminst aangewezen de weinige functionarissen, die men dan nog had, ook nog te laten gaan.

Bij het mondeling debat in de Tweede Kamer noemde de heer WENDELAAR dit gelegenheidswetgeving van de slechtste soort. Toch was hij op de door de Regeering aangevoerde gronden bereid haar te volgen, mits men de herbenoeming, welke de Regeering beoogde, aan een bepaalden termijn bond. De heer WENDELAAR belichaamde deze gedachte in een amendement, dat echter met 39 tegen 34 stemmen werd verworpen. De Antirevolutionaire fractie stemde voor.

Ook de Minister van Onderwijs diende, nadat de mobilisatie haar beslag had gekregen, een noodwetje bij de Staten-Generaal in. Zijn ontwerp tot tijdelijke afwijking van enkele bepalingen der Hooger-Onderwijswet had tot doel de mogelijkheid te openen om in de tegenwoordige buitengewone omstandigheden het collegegeld, ook al zijn colleges gevolgd, geheel of gedeeltelijk terug te betalen.

* *
*

In het voorgaande hebben wij een beknopt overzicht gegeven van de bijzondere wetten, welke in verband met den ingetreden mobilisatie-toestand tot stand kwamen. Wij willen thans nagaan, op welke wijze de Regeering voornemens is de financiëele gevolgen van deze maatregelen op te vangen.

De Millioenennota becijferde voor 1940 op den gewonen dienst een reëel tekort van f 50.2 millioen. Voor het dienstjaar 1941 raamde zij het nadeelig saldo op f 116 millioen. Met dit perspectief voor oogen achtte de Regeering het een eerste vereischte, dat op den gewonen dienst van 1940 het evenwicht tusschen inkomsten en uitgaven werd verkregen. Op dat moment was nog bij de Tweede Kamer aanhangig het Belasting-ontwerp-DE WILDE, waarvan het netto rendement was geraamd op f 50 millioen. Al bestonden tegen

de handhaving van dit ontwerp bij Minister DE GEER overwegende bezwaren, zoo was hij toch van meening, dat de daarvan verwachte bate voor de schatkist niet kon worden gemist. Hij stelde zich voor, de vereischte versterking der middelen te verkrijgen door een herziening van de Inkomsten-belasting en de vervanging van de bestaande dividend- en tantième-belasting door een winst-belasting. Daar de herziening van de Inkomsten-belasting eenigen tijd van voorbereiding vorderde en bovendien — doordat het belasting-jaar niet met het kalenderjaar samenvalt — in geen geval over 1940 haar volle bate kon afwerpen, lag het in de bedoeling voor het eerste jaar een provisoiren maatregel te nemen en de herziening van meergemelde belasting eerst met 1 Mei 1941 te doen ingaan. De beoogde maatregel bestond in de heffing ten behoeve van het Rijk van 45 opercenten op de Gemeentefondsbelasting. De opbrengst hiervan stelde de Minister op rond f 30 miljoen. Teneinde dit resultaat reeds in 1940 ten volle te verkrijgen nam de Minister in het ontwerp een bepaling op, strekkende tot het heffen van $\frac{1}{3}$ van 45, derhalve 15 opercenten in het belastingjaar 1939-40.

Met bekwamen spoed heeft de Staten-Generaal dezen provisoiren maatregel goedgekeurd. In overleg met de Tweede Kamer bracht Minister DE GEER echter enkele belangrijke wijzigingen in het ontwerp aan, waardoor werd voorkomen, dat door de bestaande klasse-indeeling bij de Gemeentefonds-belasting de eene burger meer zou moeten betalen dan de ander. De heeren WAGENAAR en VAN DIJKEN hadden in verband hiermede een belangrijk amendement ingediend, dat door den Minister eenigszins gewijzigd werd overgenomen. Als gevolg hiervan werd het bezwaar van ongelijke heffing ten laste van de ingezetenen opgeheven, doordat voor elken berekenden aanslag van belasting-plichtigen, woonachtig in gemeenten van de 2e en 3e klasse, een vast bedrag werd afgetrokken. Daar dit echter een verlaging van de opbrengst met enkele millioenen beteekende, werd een wijziging gebracht in de voorgestelde opcentenheffing. De 45 opercenten voor 1940/1 werden namelijk van 45 op 50 gebracht.

Naast de herziening der Inkomsten-belasting stelde Minister DE GEER zich voor de vigeerende dividend- en tantième-belasting door een winstbelasting te vervangen. Het daartoe strekkend ontwerp werd den 13en Januari 1940 bij de Tweede Kamer ingediend.

De volle opbrengst van dezen maatregel kan reeds aan het budget van 1940 ten goede komen, indien de wet dit jaar nog tijdig in werking treedt. Dit is namelijk mogelijk daar de winst van het laatst voorafgegane boekjaar wordt belast.

Het tekort op het budget van 1940 zal door deze beide maatregelen voor een bedrag van f 50 millioen worden overbrugd. De overige f 5 millioen zijn reeds gevonden door een verlaging van de uitgaven, waarin alle departementen van algemeen bestuur hebben bijgedragen.

Tot zoover werd alleen nog maar gesproken over de dekking van het tekort op den gewonen dienst van de begrooting voor 1940. Daarnaast moesten middelen worden aangewezen, waarmee de mobilisatie- en ander oorlogscrisis-uitgaven konden worden gefinancierd. Onder gelijke omstandigheden had de Regeering in 1914 een Leeningfonds gesticht en Minister DE GEER kondigde in de Millioenennota reeds aan, dat hij voornemens was dit voorbeeld te volgen. Op deze wijze kan worden voorkomen, dat het jaarlijksch budget, zoowel van den kapitaaldienst als van den gewonen dienst, op losse schroeven wordt gezet. De omvang van de benoodigde bedragen zou immers het normale begrootingsbeeld in die mate verwringen, dat het zelfs verstorend zou kunnen werken op den thans meer dan ooit noodzakelijken drang tot besparing.

Ten aanzien van de voorgestelde constructie van het fonds deelde de Minister in de Memorie van Toelichting mede, dat alle uitgaven, welke een gevolg zijn van den buitengewonen toestand, op de hoofdstukken der Rijksbegrooting, waarop zij behooren, worden uitgetrokken en ook ten laste van die hoofdstukken door de Algemeene Rekenkamer worden vereffend. Daarna worden zij bij Koninklijk Besluit, op voordracht van den Minister van Financiën en van de Ministers, welke het beheer over de betreffende hoofdstukken der Rijksbegrooting voeren, overgebracht naar den kapitaaldienst van de begrooting van het fonds.

De terminologie „mobilisatie-uitgaven” was door den Minister met opzet ruim gekozen. De ervaring, in de periode 1914—1918 opgedaan, heeft geleerd, dat zich bij het voortduren van den oorlog geleidelijk nieuwe uitgaven voordoen, welke met het oog op haar aard en omvang op gelijke wijze moeten worden gefinancierd. In

het Voorloopig Verslag werd ongerustheid over deze ruime interpretatie uitgesproken. De verleiding zal sterk zijn — aldus het verslag — het sluitend maken van den gewonen dienst te vergemakkelijken door zooveel mogelijk uitgaven aan te merken als met de buitengewone omstandigheden verband houdende en deze dan op grond van die kwalificatie ten laste van het Leeningfonds te brengen. Minister De Geer antwoordde hierop in de Memorie van Antwoord, dat hij niet hoopt te bezwijken voor deze verleiding. Zoo staat hij aanvankelijk afwijzend tegenover de in 1914 gevolgde methode, om onder de lasten van het Leeningfonds te brengen den teruggang, dien de middelen van den gewonen dienst vertoonen tengevolge van den oorlog. De Minister meent terecht, dat een dergelijke teruggang van de middelen onder de gegeven omstandigheden gezien moet worden als een gevolg van een verarming, die nog lang kan nawerken.

Toch heeft de Minister bij de mondelinge behandeling een amendement-Wagenaar overgenomen, waardoor aan de Staten-Generaal ook officieel volgens den wetstekst zeggenschap wordt gegeven over hetgeen ten laste van den Kapitaaldienst van het Leeningfonds zal worden gebracht. Wij achten dit een belangrijke verbetering.

Door de wijze van boeking verschilt het Leeningfonds 1940 van dat van 1914. In 1914 immers bevatte de fondsbegroting alleen de uitgaven wegens rente en aflossing der crisisleeningen. Op de begrotingen der hoofdstukken dekten deze leeningen de crisisuitgaven. De nu gevolgde methode heeft niet alleen het voordeel, dat zij overzichtelijker is, maar zij stelt ook in de gelegenheid een op breder leest geschoeid dekkingsplan te ontwerpen. Want tegenover de kapitaalsuitgaven staan de directe kapitaalsinkosten, b.v. de opbrengst van niet meer benodigde en daarom verkochte uitrustingsstukken, de gedeeltelijke baten der herwaardeering van den goudvoorraad van de Nederlandsche Bank en de opbrengst van de in voorbereiding zijnde oorlogswinstbelasting. Al deze inkomsten worden direct in mindering gebracht van de uitgaven. Het overige moet door leeningen worden gedekt, waarvan rente en aflossing worden geboekt op den gewonen dienst van het fonds. Dat zou althans de meest eenvoudige methode zijn, maar op deze wijze zou een groot bedrag, dat voor mobilisatie-uitgaven

is besteed, maar dat niet uit leeningen werd verkregen, onverantwoord blijven. Zoo zou er b.v. geen post voor rente en aflossing op de fondsbegroting te vinden zijn van het bedrag, dat van 1 September 1939 af voor de mobilisatie is uitgegeven. Om aan dit bezwaar tegemoet te komen wordt de gewone dienst belast met bedragen, welke gelijk zijn aan de annuïteiten, die verschuldigd zouden zijn, indien telken jare voor de niet door inkomsten gedekte mobilisatie-uitgaven een annuïteitsleening voor 15 jaren ware aangegaan. Een gevolg hiervan is, dat voor de mobilisatie-uitgaven, in 1938 en 1939 gedaan, in 1940 de bedoelde annuïteit zal moeten worden opgebracht. Hoe dit geschiedt, blijkt uit het reeds door de Tweede Kamer aangenomen ontwerp tot vaststelling van de begroting van inkomsten en uitgaven van het Leeningfonds 1940. Op den kapitaaldienst vindt men een geraamd bedrag aan mobilisatie-uitgaven in 1938/39 van f 201.100.000. Op den gewonen dienst correspondeert daarmee een annuïteit van f 18.100.000.

In verband met deze uitgaaf op den gewonen dienst zijn voor 1940 een aantal heffingen voorgenomen, welke dus tezamen rond f 18 miljoen moeten opbrengen. Deze heffingen werden in een apart wetsontwerp voorgesteld, dat op 4 April j.l. met 75—5 stemmen door de Tweede Kamer is aangenomen. Het zijn: 15 opercenten op de successie-belasting, 15 opercenten op den suikeraccijns, een nieuw invoerrecht op koffie en een verhoogd invoerrecht op benzine. De beide laatstgenoemde heffingen zijn met behulp van Art. 1 van de Tariefmachtigingswet van 17 Mei 1934, reeds op 1 Febr. j.l. ingegaan³⁾.

Gelijk wij opmerkten vindt men onder de kapitaalsinkomsten van het Leeningfonds ook de gedeeltelijke opbrengst van de herwaardeering van den goudvoorraad van de Nederlandsche Bank. Het daartoe strekkend wetsontwerp werd op 2 Maart j.l. zonder hoofdelijke stemming door de Tweede Kamer aangenomen, nadat een levendig debat was gevoerd over de vraag, of het in 1931 door de Ned. Bank geleden pondenverlies integraal moest worden vergoed uit de goudwinst⁴⁾. De Antirevolutionaire fractie was bereid het voorstel tot herwaardeering van den goudvoorraad te steunen, al zou zij met dezen maatregel liever hebben gewacht tot het oogenblik, waarop een definitieve beslissing omtrent de pariteit van den gulden kon worden genomen. Ook was zij genegen mee te

gaan met de voorgestelde verdeling van de goudwinst, hoewel zij er de voorkeur aan zou hebben gegeven, indien de winst zou zijn tegoedgeschreven aan de sociale verzekeringsfondsen. Haar loyaliteit was zelfs oorzaak, dat zij zich wilde neerleggen bij een vergoeding aan de Ned. Bank van het restant pondenverlies ad f 7.629.955.16, maar zij weigerde mede te werken aan het verleenen van bijdragen aan het reservefonds en aan de bijzondere reserves van de Bank. De heer SCHOUTEN diende een daartoe strekkend amendement in, dat evenwel met 63 tegen 20 stemmen werd verworpen. Maar ook het regeeringsvoorstel kwam niet ongehandeld uit den strijd te voorschijn. Inplaats van f 29.889.408,15 ontving de Bank, doordat de Minister het amendement-TEULINGS overnam, in totaal f 13.932.609,63. Als gevolg hiervan kan in het credit van den kapitaaldienst van het Leeningfonds een bedrag van rond f 132½ miljoen worden geboekt. Daardoor doet de urgentie van een 15-jarige mobilisatie-leening zich voorshands minder scherp gevoelen. Toch zal binnen afzienbaren tijd wel moeten worden overgegaan tot uitgifte van een leening als bedoeld in art. 1 van het ontwerp-Leeningfonds, af te lossen in 15 jaar.

* * *

Uit het bovenstaande is wel duidelijk geworden, dat de Regeering thans reeds beschikt over zeer vergaande bevoegdheden, zoolwel krachtens de Landbouwcrisiswet als krachtens de verschillende nood-wetten van het vorige jaar. Zonder overdrijving mag worden geconstateerd, dat in dezen buitengewonen tijd de staatsdienst eigenlijk een groot gedeelte van het maatschappelijke leven heeft overkoepeld. Tot op zekere hoogte doet de Regeering thans wat eigenlijk des bedrijfslevens is. Zij moet dit wel doen, daar alleen op die wijze het volksleven in stand kan worden gehouden en daarom kwamen alle genoemde maatregelen ook tot stand met medewerking der Antirevolutionaire fracties. Maar dat neemt niet weg, dat deze ontwikkeling ons met zorg vervult, omdat zij gepaard gaat met een overwoekering door het staatsverband van de verschillende andere verbandsstructuren. Deze overwoekering schaadt het leven, al moet onder deze omstandigheden die schade op den koop toe worden genomen. Het gaat hiermee als met een geneesheer, die om een ernstige kwaal te bestrijden een op zichzelf

niet ongevaarlijk medicijn toedient, waardoor zelfs bepaalde organen worden geschaad. Maar evenals de dokter er steeds op bedacht is, zoo spoedig mogelijk het gevaarlijke middel te laten staan, zoo zal ook de overwoekering door het staatsverband zoo spoedig mogelijk moeten worden opgeheven. In dit verband kunnen wij gelukkig constateeren, dat de hierboven geschetste wetgeving met name door termineering duidelijk het karakter van nood-wetgeving draagt.

---

1) Wij herinneren hier aan de Wet medewerking verdedigingsvoorbereiding 1939, welke reeds in het voorjaar van 1939 tot stand kwam.

2) Wij verwijzen hiervoor naar de parlementaire kroniek in het Decem-bernummer van *A. R. Staatskunde*.

3) De opcenten op den suikeraccijns vervallen, doordat de Minister het amendement-VAN GELDEREN gedeeltelijk overnam, op 30 April 1941. Zij zullen dan vermoedelijk worden vervangen door een verhooging van de Omzetbelasting. Het denkbeeld, door den heer DE WILDE verdedigd, om over te gaan tot een zgn. heffing in eens, werd door den Minister voorshands afgewezen.

4) Het bestek van deze kroniek laat niet toe, dieper in te gaan op het debat tusschen den Minister en den heer SCHOUTEN over de vergoeding van het pondenverlies aan de Nederlandsche Bank. De Minister bleef verband leggen tusschen het pondenverlies en de goudwinst, een verband dat de heer SCHOUTEN ontkende, omdat hij staande hield, dat de Bank uit hoofde van haar goudwisselpolitiek in 1931 een belangrijk pondenbezit had, waarvan zij zich niet ontdeed, omdat zij meende dat aan het aanhouden geen risico verbonden was. Jammer genoeg werd het debat door den Minister vertroebeld, doordat hij citeerde uit niet van te voren overgelegde notulen en correspondenties.

BEGRAVING OF VERBRANDING

DOOR

DR. J. W. NOTEBOOM.

Sinds Dr. A. KUYPER in de zeventiger jaren van de vorige eeuw zijn uitvoerige artikelenreeks ter bestrijding van de lijkverbranding in *De Standaard* ¹⁾ publiceerde, heeft ook in ons land deze vorm van lijkbezorging ingang weten te vinden. In 1912 is namelijk de bekende verbrandingsoven te Driehuis in de gemeente Velsen gesticht. En sedert dien werd binnen de landsgrenzen lijkverbranding toegepast, terwijl men daarvoor vroeger op het buitenland aangewezen was.

Toch is vermoedelijk de gang van zaken wel eenigszins anders geweest dan Dr. KUYPER destijds dachtte. Wie zijn beschouwingen van ruim 65 jaar geleden leest, ontkomt niet aan den indruk, dat hij vreesde voor overheidsdwang, gericht tegen de christelijke begrafenis. En voor die vrees bestond ook aanleiding. Want de opvattingen van die dagen drongen sterk in de richting van uitbreiding der overheidstaak in het belang der hygiëne, welke men door het verbranden van de lijken het best gewaarborgd achtte. De hoogconjunctuur van het rationalisme, gepaard met een geringschatting van den godsdienst, was oorzaak dat de voorstanders van lijkverbranding destijds al heel weinig bereid bleken, rekening te willen houden met de religieuze bezwaren tegen dezen vorm van lijkbezorging.

De gebeurtenissen van later jaren hebben echter geen grond opleverd voor yrees voor een verdringing van de christelijke teraarde bestelling door de crematie met behulp van overheidsdwang. Wel heeft de lijkverbranding in strijd met de wet hier te lande vasten voet weten te verkrijgen. Doch ondanks de jarenlange propaganda der voorstanders van lijkverbranding bereikte het aantal crematies hier te lande geen hooger jaarcijfer dan 870 (in

1938), dat is nog geen 1,18 pct van het aantal sterfgevallen (74043). Wanneer ik dat zeg, verlies ik niet uit het oog, dat de kosten van de crematie, welke hooger zijn dan die der begraving, alsmede de tegenstand van overheidswege tegen het bouwen van nieuwe crematoria e.d., de toepassing van dezen vorm van lijkbezorging geremd heeft. Doch de belangrijkste oorzaak ligt toch wel in het feit, dat de overgrootste meerderheid van de bevolking nog altijd aan de zede der christelijke begraving vasthoudt en dat de hygiënische veroordeelen tegen dezen vorm van lijkbezorging in den loop der jaren heel wat van hun beteekenis hebben ingeboet.

Wanneer men thans de opvattingen met betrekking tot de lijkbezorging en de overheidstaak dienaangaande in een nutshell zou willen samenvatten, zou men dit aldus kunnen doen.

Algemeen wordt erkend de noodzakelijkheid van herziening der Begrafeniswet, aangezien tengevolge van een door den Hoogen Raad in 1915 geconstateerde leemte²⁾ in strijd met die wet crematie plaats vindt en omdat de wettelijke voorschriften alleen voor de begraving (waaronder begrepen ontleding, bewaring en overboordzetting) doch niet voor lijkverbranding en andere niet uitdrukkelijk in de wet genoemde vormen van lijkbezorging gelden.

De meeningen gaan echter uiteen bij de vraag, in welke richting de wet moet worden herzien.

De voorstanders van lijkverbranding wenschen uiteraard in beginsel gelijkstelling van dezen vorm van lijkbezorging met de begraving.

De tegenstanders zijn verdeeld. Tegenover degenen, die, hoewel persoonlijk tegenstanders van crematie, toch niet wenschen een tegengaan of verbod van de lijkverbranding van overheidswege, staan zij, die een volstrekt verbod van lijkverbranding en wat daarmee samenhangt in de wet zouden willen opnemen — aangezien volgens den Hoogen Raad een dergelijk voor allen geldend verbod niet uit het wettelijk gebod om te begraven mag worden afgeleid — of het reeds bestaande gebod om te begraven een betere sanctie zouden willen geven dan de wet thans bevat.

En tusschen beiden in staan degenen, die van de Overheid niet eischen de nu eenmaal jarenlang getolereerde praktijk van lijkverbranding, welke met in achtneming van aanwijzingen van de

Overheid zelve heeft plaats gevonden, te doen eindigen, maar genoeg nemen met maatregelen ter beteugeling van een verdere uitbreiding der praktijk.

Het kort geleden ingediend ontwerp tot wijziging en aanvulling van de Begrafeniswet beweegt zich in deze laatste richting. Het brengt de vereischte wettelijke voorschriften in het belang van veiligheid en justitie bij het toepassen van lijkverbranding. Maar tevens stelt het zich tegenover dezen vorm van lijkbezorging. Het beschouwt de crematie als een afwijking van den wettelijken regel welke begraving eischt. En voorts stelt het tal van maatregelen in uitzicht, ter beteugeling van een verdere uitbreiding der crematie-praktijk.

* * *

Het systeem van de huidige Begrafeniswet komt in hoofdzaak hierop neer, dat de wetgever als algemeenen regel voorschrijft begraving op een overeenkomstig de wet aangelegde begraafplaats. In het belang van de veiligheid (gevaar voor begraving van schijndooden e. d.) en met het oog op het justitiëel belang (ontdekking van misdaad) wordt voorts bepaald, dat begraving niet mag plaats vinden zonder schriftelijk verlof van den ambtenaar van den burgerlijken stand. En dit verlof mag niet worden afgegeven zonder verklaring van een geneeskundige of doodschouwing. Bij vermoeden van misdaad moet gerechtelijke schouwing voorafgaan. Voorts zijn bepalingen vastgesteld omtrent den tijd van begraving, terwijl bij plaatselijke verordening nadere voorschriften in het belang van openbare orde en gezondheid kunnen worden vastgesteld. Tenslotte bevat de wet een regeling betreffende de begraafplaatsen, het heffen van begrafenisrechten en dergelijke.

Bij wijze van uitzondering laat de wet toe, dat door den burgemeester verlof gegeven wordt tot bewaring of ontleding (met het oog op geneeskundige doeleinden e. d.). Voorts bevat de wet een voorschrift nopens de lijkbezorging op zee en betreffende het vervoer van lijken van en naar het buitenland, waaromtrent bij algemeenen maatregel van bestuur nadere voorschriften zijn gesteld. Doch dat is alles. Omtrent lijkverbranding vindt men in de wet geenerlei voorschrift in het belang van veiligheid, justitie of hygiëne. En dit is ook wel verklaarbaar, omdat de wetgever dien

vorm van lijkbezorging niet heeft gewild doch verzuimd heeft uitdrukkelijk den persoon, op wien de plicht om te begraven rust, aan te wijzen.

De strekking van het aanhangig ontwerp is, evenals die van het ontwerp van 27 September 1919, hetwelk kort geleden werd ingetrokken, om niet wettelijk toegelaten lijkbezorging strafbaar te stellen en tevens onder de uitzonderingen op den wettelijken regel ook op te nemen de lijkverbranding.

Het voordeel van deze wijziging is, dat nu de wettelijke voorschriften in het belang van de veiligheid, justitie en hygiëne op de lijkverbranding kunnen worden van toepassing verklaard en dat een eind komt aan den huidige onwettigen toestand. Doch praktisch zal vermoedelijk bij aanneming van deze wet niet veel veranderen. Want ook thans reeds behandelt de Regeering de lijkverbranding als een uitzondering op den regel van de wet, welke begraving voorschrijft. Door middel van een overeenkomst met de vereeniging voor facultatieve lijkverbranding wordt getracht de belangen van veiligheid en justitie zoo goed mogelijk te verzekeren. En het oprichten van crematoria en columbaria voorzover door of met steun van publieke lichamen wordt van regeeringswege steeds tegengegaan.

In drieërlei opzicht zal echter dit ontwerp, indien het ongewijzigd in het Staatsblad verschijnen zal, de praktijk der crematie nog nader beteugelen.

Vooreerst door den eisch, dat de overledene bij uitersten wil (testament of codicil) bepalen moet dat zijn stoffelijk overschot zal worden verbrand. Thans kan ook zonder testamentaire beschikking crematie plaats vinden. Voor kinderen beneden achttien jaren moeten bovendien beide ouders den wensch kenbaar maken of gemaakt hebben, dat crematie plaats vindt. Bovendien moet degene, die verlof tot verbranding vraagt, schriftelijk verklaren, dat naar zijn beste weten het kind geen bezwaar tegen lijkverbranding had. Voor alle minderjarige kinderen (dus ook die van achttien jaar en ouder) stelt het ontwerp verder nog den eisch, dat crematie niet mag plaats vinden, indien het kind behoorde tot een kerkgenootschap, dat tegen lijkverbranding bezwaar heeft; een bepaling, welke vermoedelijk bij uitvoering van de wet wel tot eenige moeilijkheid zal aanleiding geven.

In de tweede plaats legt het ontwerp de crematie meer dan tot dusver de praktijk was aan banden door beperking van de gelegenheid tot lijkverbranding. Tot dusver placht men van regeeringszijde onderscheid te maken tusschen de z.g. actieve en passieve medewerking van publieke lichamen bij de lijkverbranding. Tegen de actieve medewerking, waaronder verstaan wordt het oprichten en exploiteeren van crematoria en columbaria van overheidswege of het verleenen van subsidie of andere tegemoetkoming voor dergelijke inrichtingen van overheidswege, heeft de Regeering tot dusver steeds bezwaar gemaakt. En ook heeft de Regeering tot dusver niet gedoogd de stichting van een ander crematorium door particulieren naast het reeds bestaande te Driehuis. Het ontwerp bevestigt die praktijk. Doch bovendien keert het zich tegen de z.g. passieve medewerking door publieke lichamen, waartegen tot dusver geen bezwaar gemaakt werd. Uit den tekst van het ontwerp blijkt dit niet uitdrukkelijk. Deze bepaalt slechts, dat van overheidswege in geenerlei opzicht de lijkverbranding wordt bevorderd. Doch uit de toelichting bij deze bepaling blijkt, dat de Regeering tot het bevorderen van lijkverbranding van overheidswege ook rekent de z.g. passieve medewerking d.i. het toelaten van aschbijzetting, in welken vorm ook, op de openbare begraafplaatsen. Terecht, naar het ons voorkomt, aangezien dit toelaten tot op zekere hoogte de crematiepraktijk in de hand werkt.

Het ontwerp laat voorts de mogelijkheid open om bij algemeenen maatregel van bestuur nog nadere voorschriften te geven omtrent de gelegenheid tot crematie. En in die uitvoeringsmaatregel zal in elk geval moeten worden bepaald, dat, behalve in geval van noodzakelijkheid, de crematie en de overbrenging naar de verbrandingsinrichting niet zal zijn toegelaten des Zondags, op den eersten Kerstdag, den Hemelvaartsdag en den Goeden Vrijdag³⁾.

In de derde plaats vertoont het ontwerp afwijking van de tot dusver gevolgde praktijk door strengere voorschriften ter bescherming van veiligheid en justitiëel belang. Naast de verklaring van den geneeskundige, welke ook bij begraving moet worden overgelegd, komt bij crematie nog een verklaring van lijkschouwing, afgegeven door een geneeskundige, die niet gedurende de laatste vijf jaar den overledene bijstand heeft verleend. Wordt

verlof tot verbranding gevraagd, dan moet voorts de Officier van Justitie daarvan op de hoogte worden gebracht. En pas twaalf uur nadat van dezen functionaris bericht van ontvangst van deze kennisgeving is verkregen, mag verlof tot verbranding worden verleend. Bij vermoeden van misdaad zal de Officier van Justitie, zelfs ondanks een reeds afgegeven verklaring van gerechtelijke lijkschouwing, mogen gelasten, dat in het belang van een toekomstig onderzoek geen crematie zal plaats vinden. En eindelijk zullen in den algemeenen maatregel van bestuur ter uitvoering van de wet nog bepalingen moeten worden opgenomen betreffende het onderzoeken en bewaren van de asch; zulks met het oog op een eventueel justitiëel onderzoek naar de aanwezigheid van anorganische gifstoffen.

* * *

Men kan de vraag stellen: heeft de Overheid wel in beginsel den plicht om aan de ingezetenen voor te schrijven op welke wijze zij zorg zullen dragen voor het stoffelijk overschot van hun overledenen? Het antwoord op die vraag is, dunkt ons, minder voor de hand liggend dan het schijnt.

In principe behoort de zorg voor de lijkbezorging zeker niet tot taak der Overheid, doch tot die van de natuurlijke betrekkingen. Evenwel heeft de Overheid toe te zien, dat niet door nalatigheid of misdaad leven of gezondheid der bevolking wordt bedreigd. Derhalve moet zij maatregelen van contrôleerenden aard met betrekking tot de lijkbezorging vaststellen. En om dit met voldoende effect te kunnen doen, is het noodig, dat zij uit de verschillende wijzen van lijkbezorging een keuze doet.

Trouwens ook uit anderen hoofde kan de Overheid niet neutraal zijn ten opzichte van de wijze van lijkbezorging. Lijkbezorging toch betreft het overblijfsel van een mensch, die, zelfs ook na zijn overlijden, blijft vertoonen het beeld van Gods hoogste schepping. Eerbied voor God dwingt ook tot eerbiediging van het stoffelijk overschot van den mensch. En deze eerbiediging wordt niet slechts geëischt van de ingezetenen doch evenzeer van de Overheid.

Nu is er uiteraard verschil van meening mogelijk nopens de vraag, wat de eisch van eerbiediging van het stoffelijk overschot

van een mensch vordert. Tijd en omstandigheden, gevoelens van zuiver persoonlijken aard en gewoonten, welke in min of meer ruimen kring worden gevolgd, oefenen daarbij invloed. Wie echter bij het beoordeelen van deze vraag zich laat leiden door de beginselen der Heilige Schrift zal, ook al bevat de Schrift niet een uitdrukkelijk verbod van lijkverbranding, de voorkeur geven aan de ter aarde bestelling en alle menschelijk ingrijpen op het natuurlijk ontbindingsproces, voorzoover dit niet door dringende omstandigheden geboden is, veroordeelen.

Om die reden achten wij het juist, dat de wetgever indertijd zijn keuze bepaald heeft op de begraiving en dat ook het aanhangig ontwerp die keuze als regel handhaaft. Daarmede sluit het ontwerp zich aan bij de — onder den invloed der christelijke beginselen — hier te lande in den loop der eeuwen ontstane en nog altijd door het overgrootste deel der bevolking gerespecteerde zede.

Wel zou men nog de vraag kunnen opwerpen, of niet, uitgaande van de principiële juistheid dezer keuze, een stap verder moet worden gegaan en crematie volstrekt moet worden verboden. Zuiver theoretisch beschouwd, zijn we geneigd, deze vraag bevestigend te beantwoorden, zelfs al zou men van de zijde der voorstanders van lijkverbranding toepassing van deze wijze van lijkbezorging als een gewetenseisch naar voren brengen. Want, voorzoover ons bekend, is er van een gewetenseisch in den strikten zin des woords, d.i. een eisch, welke door den mensch in zijn geweten als een gebod van Godswege wordt gevoeld, bij het voorkeur geven aan lijkverbranding geen sprake.

Men kan echter niet volstaan met deze vraag, die nu eenmaal van actueel staatkundig belang is, uitsluitend theoretisch te beschouwen. Rekening moet worden gehouden met de praktische werkelijkheid, welke toont, dat wettelijke voorziening niet alleen in het belang van de veiligheid en justitie maar ook ter voorkoming van een verder voortschrijden van de crematiepraktijk dringend geboden is. En het is zeker niet te verwachten, dat er thans, nu meer dan vijf en twintig jaar de lijkverbranding hier te lande door de Overheid oogluikend is geduld, in de Staten-Generaal een meerderheid zal zijn te vinden, bereid om de crematie door middel van overheidsdwang volledig stop te zetten.

Er is periculum in mora. En dit gevaar noopt o.i. het thans bij de Staten-Generaal aanhangig ontwerp te aanvaarden.

---

1) Zie de nummers van 1 Juli 1874—12 Juli 1875. Zie ook het artikel van Dr. HOEK in den 7den jaargang van dit tijdschrift en de door hem aangehaalde lectuur.

2) Arresten van 1 Maart 1915 W. 9795. Zie hierover ook nader den tweeden jaargang van dit tijdschrift pag. 98 v.v.

3) Een dergelijk voorschrift moet, volgens het ontwerp, bij gemeentelijke verordening met betrekking tot het begraven worden vastgesteld.

VRAAG EN ANTWOORD

1. VRAAG.

Telkenmale hoort men, dat de z.g. nieuwe economie, voor zoover deze van r.k. zijde verdediging vindt, berust op de r.k. wijsbegeerte. Is die bewering juist?

ANTWOORD.

Gewoonlijk verstaat men onder de „nieuwe economie” een streven in de richting van een z.g. „geleide” of „beheerschte” economie, zulks in tegenstelling tot de gedachte, dat het economisch leven vooral gediend is door een vrije werking van de economische krachten (particulier initiatief, concurrentie e. d.) in de samenleving.

Nu is deze tegenstelling reeds hierom onzuiver, omdat er van een volledig vrije werking van de economische krachten nimmer sprake is geweest en thans minder dan ooit sprake is. Er is dan ook niemand — ook niet onder de conservatief liberalen — die een volledig vrije werking der economische krachten verdedigt. Bovendien is deze tegenstelling onzuiver, omdat zelfs niet de meest radicale voorstander van een „geleide” economie het met een volledig uitschakelen van de vrije werking der economische krachten zou durven wagen.

De tegenstelling, waarvan hier sprake is, is, dunkt ons, daarom terug te brengen tot een verschil van meening omtrent de *richting* waarin naar een oplossing van de economische moeilijkheden moet worden gezocht. De één zoekt vooral de oplossing in de richting van verdere gebondenheid; de ander in de richting van meerdere vrijheid; al erkennen beiden tot op zekere hoogte de noodzakelijkheid en wenschelijkheid van vrijheid en van gebondenheid.

Bij de voorstanders van een „geleide” economie is daarbij weer onderscheid met betrekking tot de vraag van wie de leiding of binding van het economische leven moet uitgaan.

De socialist — onverschillig of hij zich al dan niet democratisch noemt — denkt daarbij allereerst aan de Overheid. Natuurlijk ontbreken ook in socialistische kringen niet de noodig nuances. Velen in die kringen willen bij de binding maatschappelijke organen, samengesteld uit patroons en arbeiders, inschakelen; anderen (b.v. WIBAUT en BONGER) gevoelen daarvoor niets.

Bij de nationaal-socialisten is deze inschakeling eigenlijk bedoeld als

camouflage van een dictoriale regeling van boven af, welke men met het slagwoord „corporatieve Staat” aanduidt.

Bij de roomsch-kathlieken is de wensch naar inschakeling van de maatschappelijke organisaties zeer levendig. Men beroept zich daarbij op het z.g. subsidiariteitsbeginsel. En reeds op grond van het feit dat dit beginsel door de r. k. sociologen, met name ook door Paus PIUS XI in zijn bekende encycliek „Quadragesimo Anno” zeer nadrukkelijk uit de r. k. staats- en maatschappijleer wordt afgeleid, valt te concludeeren, dat de bewering, die de „nieuwe economie” bij de roomschen verband houdt met hun wijsbegeerte niet uit de lucht is gegrepen.

Hangt echter ook het streven in r. k. kring naar meerdere binding van het economisch leven samen met de r. k. wijsbegeerte?

Het antwoord op die vraag moet met eenige reserve gegeven worden. Onjuist zou het zijn te beweren, dat men dit verband op dezelfde exacte manier kan aantoonen als men de juistheid bewijst van een wiskundige stelling. De toepassing van beginselen op de praktijk laat altijd ruimte voor verschil van opvatting van die beginselen en verschil van appreciatie van de feitelijke omstandigheden. Zoo ziet men dan ook in r. k. kringen allerlei meeningsverschillen aan den dag treden, zoodra het aankomt op het nemen van praktische maatregelen. Persoonlijke en groepsbelangen spelen daarbij soms ook in eenige mate een rol.

Doch met inachtneming van deze reserve meenen wij, dat er van een samenhang tusschen de r. k. wenschen inzake een „geleide” economie en de r. k. wijsbegeerte kan worden gesproken. En de tegenwerping, dat men ook buiten r. k. kringen vele voorstanders van de „nieuwe economie” vindt, weerspreekt dezen samenhang niet, omdat de r. k. wijsbegeerte — zooals trouwens de roomschen zelf erkennen — zoozeer rationeel poogt te zijn, dat zij ook voor niet-roomsch-katholieken aanvaardbaar is.

De „nieuwe economie” houdt zich, althans voorzover ze in r. k. kringen aanhangers vindt, in hoofdzaak met drie zaken bezig.

Vooreerst met de ordening van het bedrijfsleven; voorts met de handelspolitiek; en eindelijk met de financiëele politiek.

Wanneer men nu leest de evengenoemde encycliek en den commentaar daarop van pater CASSIANUS HENTZEN, is het zonder meer duidelijk, dat het verband tusschen dit deel der „nieuwe economie” en de r. k. wijsbegeerte niet kan worden geloofend.

Hiermede is natuurlijk niet gezegd, dat wie de r. k. wijsbegeerte niet aanvaardt geen voorstander kan zijn van ordening. Tot op zekere hoogte is elk mensch voorstander van ordening. En de praktijk van de ordening zal verder moeten gaan naar gelang de economische verhoudingen meer gecompliceerd worden, evenals de ordening op verkeersgebied verder moet reiken naar gelang het verkeer intensiever wordt. Ook de a. r. partij is voorstandster van ordening. Dit neemt evenwel niet weg, dat de roomsch-katholieken zelf verband leggen tusschen hun ordeningsstreven en hun wijsbegeerte.

Dat verband wordt, voorzoover ons bekend, niet uitdrukkelijk gelegd tusschen de r. k. wijsbegeerte en de andere genoemde onderwerpen. En toch meenen wij dat het ook hier bestaat. Want de r. k. staats- en maatschappijleer maakt geen principieel onderscheid tusschen het karakter Staat en dat Maatschappij, zooals de a. r. staatkunde dit doet, doch ziet den Staat als een voltooiing en hoogsten vorm der maatschappelijke samenleving. Overheidsbemoeiing met de Maatschappij is daarom voor de roomsch-katholieken niet, zooals voor de antirevolutionairen, een noodzakelijk kwaad, dat alleen aanvaard wordt, omdat wantoestand of maatschappelijke inzinking die bemoeiing strikt gebiedt, doch een natuurlijke ontwikkeling van het maatschappelijke leven.

Wanneer van a. r. zijde bescherming van Overheidswege door middel van de handelspolitiek wordt aanbevolen, geschiedt dit niet, omdat zoodanige bescherming behoort tot de natuurlijke ontplooiing der samenleving, doch die bescherming wordt aanvaard als een, door exceptioneele omstandigheden noodzakelijk geworden hulpmiddel. De natuurlijke ontwikkeling van het maatschappelijk leven — hetwelk niet een eenzijdig nationaal maar een *internationaal* karakter draagt en volgens de schepingsordinantie behoort te dragen — ziet de antirevolutionair in een vrije uitwisseling der goederen zonder overheidsingrijpen. Doch ook op dit terrein ziet de roomsch-katholiek het overheidsingrijpen anders, n.l. als een natuurlijke uiting van de gemeenschap, welke men „Staat” noemt.

En zelfs ten aanzien van het financiële vraagstuk komt dit verschil tot uiting. Denk b.v. aan het streven naar z.g. waardevast geld, aan de „vlotte” leeningspolitiek, aan de theorie van de koopkrachtverhooving, aan het onderscheid maken tusschen „volkshuishouding” en „staats-huishouding”. Wij zullen deze verschillende punten niet bespreken. Alleen wijzen we er op, dat de verwerkelijking van al deze wenschen der „nieuwe economie” een voor de hand liggend gevolg hebben, *n.l. een enorme uitzetting van de overheidstaak in de richting van den totalitair Staat*. Dat gevolg vreest men in r. k. kringen niet in die mate als het in a. r. kringen wordt gevreesd, omdat men den Staat anders ziet en omdat men door middel van de r. k. kerkelijke organisatie en van de r. k. wijsbegeerte „autoritair” en „totalitair” heeft leeren denken. De a. r. partij vreest die gevolgen, omdat ze in die uitzetting van de Overheidstaak een principieele vernietiging der vrijheden ziet. En het beroep op het subsidiariteitsbeginsel daartegenover geeft geen voldoende waarborg, omdat de zuigkracht der staatsbeschouwing in de praktijk sterker werkt dan dit beginsel en omdat dit beginsel niet, zooals het beginsel der souvereiniteit in eigen kring, vrucht is van een krachtig besef van persoonlijke roeping bij de ingezetenen, maar langs rationalistischen weg door de r. k. wijsbegeerte gevonden is.

N.

2. VRAAG.

Bij het bespreken van een referaat over „geestelijke waarden” kwam de vraag aan de orde: kan er ook gesproken worden van een Calvinistische staatsorde? Een der sprekers beweerde, dat de a. r. beginselen, goed doorgevoerd, zouden moeten leiden tot een Calvinistische staatsontwikkeling.

Omtrent deze vraag zouden we gaarne uw oordeel vernemen.

ANTWOORD.

Blijkbaar werd de bedoelde vraag zoodanig toegelicht, dat niet gedacht moet worden aan een Calvinistische staatsinrichting maar aan een Calvinistische staatsontwikkeling. Een en ander is niet hetzelfde. Bij een Calvinistische staatsorde denkt men aan een bepaalden staatsvorm, welke men of meer als het model van de Calvinistische verlangens op dit punt kan worden beschouwd en aan alle landen ten voorbeeld kan worden gesteld. Doch bij een Calvinistische staatsontwikkeling denkt men aan een streven, strekkend om de Calvinistische beginselen zooveel mogelijk op staatkundig gebied te verwezenlijken.

Nu rijst er tegen het denkbeeld van een Calvinistische staatsorde in den zin van een Calvinistisch ideaal, hetwelk overal en altijd als voorbeeld zou moeten worden beschouwd, bedenking. CALVIJN heeft nimmer een bepaalde staatsorde als volstrekten eisch van de reformatorische beginselen op den voorgrond gesteld. Integendeel, hij heeft er terecht op gewezen dat de staatsvorm goeddeels een product is van historische en sociologische omstandigheden in een bepaald land, waarmede ook de Calvinist heeft rekening te houden. En bij die opvatting heeft Dr. COLIJN, gelijk trouwens eerder Dr. KUYPER, zich ook aangesloten.

Daarom is het beter, dat men den nadruk legt op de wenschelijkheid van een ontwikkeling van het staatsleven in Calvinistische richting.

Een dergelijke ontwikkeling zal natuurlijk haar consequenties hebben ten aanzien van den staatsvorm. En wel *negatief*, doordat een Calvinistische politiek begint met eerbied te vragen voor hetgeen onder Gods bestel in den loop der historie in een bepaald land is tot stand gekomen; *positief* in zoover de a. r. politiek er naar streeft in de staatsinrichting waarborgen neer te leggen ter verzekering van een staatsleven, hetwelk zich naar de schriftuurlijke beginselen richt.

Bij deze waarborgen valt in hoofdzaak een drieërlei te denken.

Vooreerst aan de handhaving van het gezag als eisch van de Schrift. Behalve leger en politie komen daarbij als waarborgen in aanmerking zoodanige maatregelen, dat het bestuur over het land in handen blijft van personen, welke door afkomst, geschiktheid en bekwaamheid daartoe bij uitstek aangewezen zijn. U denke b.v. aan de eischen, welke voor het

bekleeden van bepaalde staatsambten dienen te worden gesteld. Maar inzonderheid valt hierbij te denken aan de handhaving van het historisch koningschap, hetwelk inzonderheid voor een land als het onze met het oog op de gezagshandhaving van zeer groote beteekenis is.

Het tweede punt is de vrijheid. Ten aanzien daarvan wijzen we op tweeërlei. Eenerzijds op het vastleggen in den constitutie van de z.g. vrijheidsrechten (vrijheid van godsdienst, drukpersvrijheid, recht van vergadering enz.); anderzijds op de wenschelijkheid om de inrichting van den Staat zoodanig te maken dat machtsmisbruik zooveel mogelijk wordt voorkomen. U denke hierbij aan de volksvertegenwoordiging, aan de z.g. administratieve rechtspraak, aan de handhaving der provinciale en gemeentelijke zelfstandigheid en in het algemeen aan een zoodanige verdeling van macht en bevoegdheid in den Staat, dat machtsopbehooping en ongecontroleerde machtsuitoefening worden voorkomen. Wij herinneren in dit verband aan ons verzet tegen het socialistisch en nationaal-socialistisch streven, welk verzet met name ook hierin zijn oorzaak vindt, dat dit streven er toe zou kunnen leiden, dat de politieke en economische macht in handen van een of slechts enkele menschen komt en de geestelijke en stoffelijke volksbelangen aan de onbeteugelde willekeur van een enkele instantie wordt overgeleverd.

Tenslotte noemen wij in nauw verband met de voorafgaande punten nog als derden eisch, dat in de staatsinrichting waarborgen worden neergelegd ter verzekering van de doorwerking van de christelijke beginselen. In dat verband denken wij aan het toekennen van georganiseerden invloed aan de christelijke kerken, b.v. in verband met Zondagsrust, huwelijkswetgeving, leger- en vlootprediking en dergelijke. Wij denken hierbij ook aan de volksvertegenwoordiging. En nu niet in dezen zin, dat wij die volksvertegenwoordiging alleen maar zien als een instelling ter bescherming van de rechten en vrijheden van de bevolking, maar ook als een instituut, waarlangs het positief christelijk volksleven haar invloed op het staatsleven kan oefenen.

Zie hier enkele punten welke eenig inzicht geven in de beteekenis van de Calvinistische beginselen voor de inrichting van den Staat.

Daarnaast dient natuurlijk aandacht te worden geschonken aan de beteekenis van die beginselen voor de vervulling van de staatstaak, d. w. z. voor de practische politiek van elken dag. Het zou te uitvoerig worden om op deze zaak nog nader in te gaan. Ten deze meenen wij te mogen volstaan met te verwijzen naar de bekende geschriften over de a. r. staatkunde. Men zie ook het samenvattend overzicht dat wij niet lang geleden hebben opgenomen in dit tijdschrift en wel in den 13den jrg., blz. 38.

N.

3. VRAAG.

Bij de behandeling van de gemeentebegrooting, speciaal bij de raming van een post inzake de z.g. belastingbijdrage, rees verschil van meening over de vraag, of het maar niet beter is, dat de gemeente „noodlijdend” wordt. Volgens sommigen is de „noodlijdendheid” eenvoudiger en gemakkelijker, ja zelfs soms voordeliger, aangezien men zoowel bij het ontvangen van een belastingbijdrage als bij „noodlijdendheid” onder contrôle staat en men bij „noodlijdendheid” soms nog een bedrag à fonds perdu ontvangt. Daarbij komt, dat men bij noodlijdendheid de verantwoordelijkheid voor het nemen van onaangename maatregelen aan Ged. Staten kan overlaten.

Met die redeneering kan ik mij niet vereenigen. Mijn standpunt is, dat we alles zooveel mogelijk moeten doen om de begrooting sluitend te maken en de verantwoordelijkheid voor het nemen van onaangename doch noodzakelijke maatregelen zelf behooren te aangaan.

Gaarne zou ik Uw meening weten en tevens vernemen, wat in de praktijk het verschil is tusschen een „belastingbijdrage” en „noodlijdendheid” alsmede de motieven, waarom men aan één van beiden de voorkeur geeft.

ANTWOORD.

Hoewel het Werkloosheidssubsidiefonds niet langer belast is met de extra en belastingbijdragen en een nieuwe steunregeling ten behoeve van de gemeenten op komst is, willen we bij het beantwoorden van de gestelde vraag toch van den ouden toestand uitgaan, aangezien de nieuwe regeling nog zelfs niet in ontwerp bekend is.

Het ontvangen van een extra bijdrage of belastingbijdrage uit het Werkloosheidssubsidiefonds plaatst de gemeente onder een bijzondere rijkscontrôle geregeld in den algemeenen maatregel van bestuur ter uitvoering van de wet van 4 Maart 1935.

Het ontvangen van een bijdrage volgens de wet tot steun aan noodlijdende gemeenten van 1933 (welke bijdrage evenzeer als de extra of belastingbijdrage uit het Werkloosheidssubsidiefonds een renteloos voorschot kan zijn) plaatst de gemeente onder een voogdij, welke, volgens de voor dien steun geldende algemeene voorwaarden, via Ged. Staten door het Rijk wordt uitgeoefend.

Immers: Een extra- of belastingbijdrage wordt slechts verstrekt, indien de gemeentebegrooting van het dienstjaar, waarop de bijdrage betrekking heeft, volledig voldoet aan de voorwaarden, welke door de Ministers

van Financiën en Sociale Zaken, na overleg met Ged. Staten, vóór of zoo spoedig mogelijk na den aanvang van het betrokken dienstjaar worden gesteld. Dat is een bijzondere contrôle, welke, naast of eigenlijk goeddeels in de plaats van het preventief toezicht van Ged. Staten, het gemeentelijk budget aan een scherpe, aan de vaststelling voorafgaanden keur onderwerpt. Doch veel verder gaat de contrôle krachtens de wet tot steun aan noodlijdende gemeenten, aangezien deze contrôle niet slechts betreft de begrootingsposten doch ook de wijze, waarop de gelden zullen worden besteed of verkregen en voorts het nemen van maatregelen, waarvan het effect pas op een volgende begrooting tot uitdrukking zal komen, b.v. aanbestedingen, goedkeuring van begrooting en rekening van het Burg. Armbestuur, toepassing van de artt. 72 en 101 L. O. wet, kwijtschelding van schulden, bedrijfstarieven, uitbreiding gemeentepersoneel.

Nu moet men, wanneer men over de *praktijk* op gemeentelijk terrein in het algemeen spreekt, altijd zeer voorzichtig zijn. De praktijk is niet een vaste, onveranderlijke grootheid, doch wisselt zeer sterk. Ten opzichte zelfs van éénzelfde gemeente is de praktijk van de toepassing van den een of anderen vorm van hulpverlening niet onveranderlijk. En nog meer divergentie bestaat, wanneer men de eene gemeente vergelijkt met de andere. De praktijk van de uitoefening van contrôle en voogdij is nu eenmaal afhankelijk eensdeels van het persoonlijk inzicht van degenen, die haar uitoefenen, anderdeels van de omstandigheden en gedragingen van den gecontroleerde.

Maar dit mag toch, ons inziens, in het algemeen wel worden gezegd, dat de gemeenten geneigd zijn om de contrôle krachtens de wet op het Werkloosheidssubsidiefonds als nog meer hatelijk en aanmatigend te beschouwen dan de voogdij krachtens de wet van 22 December 1933. Immers een gemeente, die aanspraak meent te mogen maken op een extra- of belastingbijdrage beschouwt zich terecht, ook al heeft zij niet in formeel wettelijken zin recht op zulk een bijdrage, als zelfstandig. Ze gevoelt de contrôle, welke feitelijk goeddeels in handen is van de z.g. interdepartementale commissie, als een inbreuk op hare zelfstandigheid. En die mentaliteit is oorzaak, dat deze contrôle bijna altijd tegenvalt, zoodat men ten slotte geneigd is haar op één lijn te stellen met de voogdij krachtens de wet van 1933.

Daartegenover realiseert een gemeente, welke zich als noodlijdende gemeente geplaatst heeft onder rijksvogdij, dat ze niets meer heeft in te brengen. Ze is van het begin af volgzamer. Ze acht vanzelfsprekend, dat voor alle mogelijke aangelegenheden de voorafgaande goedkeuring van Ged. Staten moet worden gevraagd. En ze stelt zich daarop reeds bij voorbaat zoodanig in, dat in de praktijk de voogdij meevalt en dat er betrekkelijk zoo weinig botsing met hogere besturen ontstaat, dat deze voogdij eigenlijk minder bezwaar ontmoet dan de bijzondere contrôle krachtens de wet van 1935.

Wij meenen hiermee *het* punt in kwestie te hebben aangegeven.

De gedachte kan opkomen, en blijkbaar treedt zij ten uwent naar voren, of het maar niet beter is eigen zelfstandigheid prijs te geven en zich onder voogdij te stellen. Dan heeft het gemeentebestuur voortaan maar te volgen; conflicten worden vermeden; en een lastige verantwoordelijkheid voor onaangename maatregelen kan op de hogere besturen worden afgewenteld.

U deelt dit standpunt niet. En terecht niet. Want het is de vraag niet, wat het gemakkelijkst is of schijnt te zijn, doch wat plicht is. En plicht is, althans naar a. r. beginselen, om eigen zelfstandigheid zoo lang mogelijk hoog te houden en dus te vermijden de voogdij van de wet van 1933.

Gaan de plannen der Regeering door dan zullen de extra- en belastingbijdragen straks verdwijnen en de steunverleening volgens z.g. objectieve normen plaats vinden ten laste van het departement van Binnenlandsche Zaken. Alsdan komt de zaak natuurlijk heel anders te staan en moet in verband daarmee ook het standpunt der gemeente nader worden bepaald. Doch zoolang deze plannen nog niet zijn uitgevoerd, zal de gemeente, die bijzondere voorziening behoeft, soms hebben te kiezen tusschen contrôle of voogdij. Dan behoort o. i., zoo eenigszins mogelijk, de keuze op contrôle te worden bepaald, d. w. z. op het ontvangen van een extra- of belastingbijdrage, welke, zooals u weet, in 1940 rechtstreeks voor rekening gebracht zal worden van het departement van Binnenlandsche Zaken.

N.

ONTVANGEN BOEKEN EN GESCHRIFTEN

Calvinism. An interpretation of its basic ideas. Volume I.
The theological and the political ideas by H. HENRY
MEETER, Zondervan Publishing House, Michigan,
Grand Rapids.

De schrijver van dit beknopte werkje is hoogleeraar aan het Calvin College te Grand Rapids en heeft reeds eerder van zich doen hooren door publicatie van het geschrift *The fundamental Principle of Calvinism*, hetwelk we indertijd in dit tijdschrift hebben aangekondigd.

Het onderhavig geschrift is klaarblijkelijk het eerste van een serie van dergelijke geschriften, al zegt de schrijver dit niet uitdrukkelijk. Wel deelt hij in zijn woord vooraf mede dat het boek bedoelt te voorzien in een zeer bepaalde behoefte, nl. het bieden van de gelegenheid aan velen, die tegenwoordig belangstelling hebben voor het Calvinisme om zich door middel van een systematisch overzicht in kort bestek op de hoogte te stellen van de belangrijkste punten van het systeem.

Nu laat de systematiek van dit boekje wel wat te wenschen over. Hier en daar treedt de schrijver in herhalingen, hetgeen vermoedelijk zijn oorzaak vindt in het feit, dat het boekje eigenlijk is collectie van reeds eerder gepubliceerde artikelen. Doch wij willen hiermede allermint te kennen geven, dat Prof. M. niet zou zijn geslaagd. Wij kennen geen werk, dat binnen zoo kort bestek een zoo duidelijk en — wat nog meer zegt — juist inzicht geeft in de grondgedachten van het Calvinisme en haar beteekenis voor de staatkunde. Prof. MEETER'S werk voorziet inderdaad in een behoefte. Een behoefte, welke o. i. ook in ons land bestaat, al moge hier ook zeer veel over Calvinisme en Staatkunde zijn gepubliceerd en (zooals ook uit de lectuuropgave aan het slot van het boek blijkt) aan Prof. M. bij het schrijven van zijn boek ter voorlichting hebben gediend. Ik denk daarbij inzonderheid aan degenen, die, niet van huis uit Calvinist, tóch belangstelling voor het Calvinisme hebben. Met het oog daarop kan ook de Nederlandsche vertaling van dit boek, die naar we vernemen bij J. H. Kok N.V. te Kampen thans in bewerking is, van veel belang zijn.

In het eerste deel van zijn boek behandeld Prof. M. de theologische zijde van het Calvinisme. Dan volgen als overgang een paar hoofdstukken over de gemeene gratie en de cultuur. En dan worden achtereenvolgens

behandeld de invloed van het Calvinisme op de praktische staatkunde in den loop der eeuwen, bijbel en staatkunde, de oorsprong en functie van den staat, de staats- en regeeringsvorm, de regeeringstaak, het gezag, burgerlijke vrijheid, soevereiniteit in sociale sferen, staat en kerk, internationalisme en volkenbond.

Wij zien met belangstelling de verdere publicaties van Prof M. N. tegemoet.

Hoofdpijnen der theoretische Economie. De waarde en verdeelingsleer door Dr. B. VAN DEN TEMPEL Jzn.
N. V. Uitgeversmaatschappij W. E. J. Tjeenk Willink,
Zwolle.

Dr VAN DEN TEMPEL Jr. geeft in dit boek een beknopt en in 't algemeen ook goed leesbaar overzicht van enkele belangrijke hoofdstukken der theoretische economie, waarbij hij vooral ook de opvattingen van de meest bekende moderne schrijvers over de theoretische economie uiteenzet. Aan een dergelijk boek bestaat, gelet op de bonte verscheidenheid der opvattingen, vooral in den laatsten tijd, behoefte. En het mag gezegd worden, dat de schrijver in zijn poging om in deze behoefte te voorzien, is geslaagd.

Ten aanzien van de waarde- en prijsleer volgt het boek de bekende onderscheiding tusschen de objectieve en subjectieve theorieën, doch laat daarop volgen een uiteenzetting van het samenvloeien dezer theorieën in de opvattingen van schrijvers als MARSHALL en CLARK. Daarop volgt de verdeelingsleer, het pachtvraagstuk, de rentetheorieën, het loonvraagstuk en de ondernemerswinst.

Aan het slot treedt schrijvers politieke overtuiging meer op den voorgrond bij het trekken van enkele conclusies uit het voorafgaande met betrekking tot de socialistische maatschappij. Deze conclusies zijn overigens niet wereldschokkend. Ze komen in hoofdzaak neer op afschaffing van de kapitaalrente, hetgeen voor de hand ligt, omdat deze rente door den schrijver uit het particulier kapitaal bezit wordt verklaard. De verdeling der kapitalen over de bedrijven zal naar gelang van de mogelijkheid van afschrijving moeten geschieden. De loonbepaling zal niet naar behoefte maar — evenals thans — in hoofdzaak naar arbeidsprestatie geschieden. De prijzen der goederen zullen voornamelijk door den besteden arbeid worden bepaald, doch dat zal geen consequenties hebben voor het productieproces. Wel zal het productievermogen der socialistische maatschappij stijgen door afschaffing der kapitaalrente; een conclusie, welke wij voorloopig nog niet op gezag van den schrijver aanvaarden.

N.

ANTIREVOLUTIONAIRE STAATKUNDE

MAANDELIJKSCH ORGAAN VAN DE
DR ABRAHAM KUYPERSTICHTING
TER BEVORDERING VAN DE STUDIE DER
ANTIREVOLUTIONAIRE BEGINSELEN

ONDER REDACTIE VAN

Prof. Mr. A. ANEMA - Mr. Dr. E. J. BEUMER - Dr. H. COLIJN

Mr. H. A. DAMBRINK - Prof. Dr. H. DOOYEWEERD

Ds. J. JONGELEEN - Dr. J. W. NOTEBOOM

Prof. Mr. V. H. RUTGERS - J. SCHOUTEN

Prof. Dr. J. SEVERIJN

16de JAARGANG

MEI/JUNI 1940

INHOUD VAN DIT NUMMER

MET 'S HEEREN HULP VOORUIT	189
RECHTSTOESTAND VAN HET BEZET GEBIED VOLGENS INTERNATIONAAL RECHT, door DR. J. W. NOTEBOOM	190
DE STAATKUNDIGE ONTWIKKELING DER BUITENGE- WESTEN IN NEDERLANDSCH-INDIË, door P. M. HOOPYKAAS	199
DE VOLKSVERTEGENWOORDIGING IN HAAR MEDE-WET- GEVENDE FUNCTIE, door DR. H. F. J. WESTERVELD	217
DE INDISCHE VER-STEDELIJING, EEN SOCIAAL EN POLITIEK PROBLEEM, door F. H. VAN DE WETERING	235
VRAAG EN ANTWOORD. Adviezenrubriek . . . . . (1. <i>Richtlijnen voor christelijke leesalen en biblio- theken bij boekenkeuze en bij het ter leen verstrek- ken van geschriften</i>).	252
ONTVANGEN BOEKEN EN GESCHRIFTEN	264

J. H. KOK N.V.
KAMPEN

LIJST VAN MEDEWERKERS.

DR. C. BEEKENKAMP - MR. H. BIJLEVELD - MR. A. VAN
DER DEURE - PROF. DR. P. A. DIEPENHORST - MR. DR. J.
DONNER - PROF. MR. P. S. GERBRANDY - PROF. DR. A.
GOSLINGA - DS. M. VAN GRIEKEN - MR. G. H. A. GROS-
HEIDE JR. - PROF. DR. G. M. DEN HARTOGH - MR. TJ. DE
JONG - P. KEULEMANS - PROF. DR. H. H. KUYPER - DR. J.
A. NEDERBRAGT - PROF. DR. J. RIDDERBOS - PROF. DR. A. A.
VAN SCHELVEN - C. SMEENK - PROF. DR. Z. W. SNELLER
MR. J. TERPSTRA - PROF. DR. D. H. TH. VOLLENHOVEN
MR. S. DE VRIES - DR. J. J. DE WAAL MALEFIJT - MR. J. A.
DE WILDE.

MEDEWERKERS IN HET BUITENLAND.

- Voor *Hongarije*: PROF. DR. J. SEBESTYEN, Ulloi utca 121,
BUDAPEST.
- „ *Oostenrijk*: PROF. DR. I. BOHATEC, Pyrkergasse 28.
WEENEN.
- „ *Zwitserland*: DS. RUD. GROB, Sudstrasse 120, ZÜRICH.
DR. CHARLES SCHULE, ERLNBACH (Zurich).
- „ *Duitschland*: DR. W. KOLFHAUS, VLOTO AN DER WESER.
- „ *N. Amerika*: DR. HENRY BEETS, GRAND RAPIDS.
DR. ALBERT HYMA, ANN ARBOR, MICH.
(U. S. A.).
- „ *Frankrijk*: PROF. A. LECERF, PARIS VIII,
Rue des Saints Pères 54.
- „ *Zuid-Afrika*: L. J. DU PLESSIS M.A., Noordburg,
POTCHEFSTROOM (TRANSVAAL).

MET 'S HEEREN HULP VOORUIT.

Sinds het vorig nummer van *Antirevolutionaire Staatkunde* verscheen zijn de verschrikkingen van den oorlog ook over ons vaderland gegaan. Rouw is gekomen in vele woningen. Lichamelijke verminking en een nog niet te ramen materiële schade werpen op veler leven een zwarte schaduw. En gansch ons volk gevoelt diep den druk van een bezetting, welke tijdelijk aan onze aloude vrijheid en zelfstandigheid een einde heeft gemaakt.

Ons volk is gekomen in de smeltoven der beproeving. Zal het daaruit gelouterd en gesterkt weer te voorschijn treden?

Ja, indien in ons volk blijft leven de innerlijke kracht, welke onze voorvaderen sterkte te midden van zeker niet mindere moeilijkheden dan die welke ons heden omringen. Die kracht, welke ook een WILLEM VAN ORANJE, een MAURITS, een DE RUYTER, een TROMP en zoovele anderen staalde, zal ook ons volksleven weer verheffen uit de inzinking, waarin het door den nood van dezen tijd gekomen is.

Maar dan moet die kracht niet uitsluitend gezocht worden bij ons zelf of bij andere schepselen. Wij zullen ze moeten zoeken daar, waar de oorsprong ligt van alle waarlijk duurzame en geestelijke kracht, n.l. bij God en bij Zijn eeuwig getuigenis.

Dat woord van God is ook voor de Redactie van *Antirevolutionaire Staatkunde* het richtsnoer bij haren arbeid. En zij hoopt — ondanks de gewijzigde omstandigheden op staatkundig gebied — dien arbeid voort te zetten, vertrouwend op 's Heeren hulp. Moge Zijn zegen dit werk bekronen.

Het Meinummer kon tengevolge van de omstandigheden niet op tijd verschijnen. Wij hebben het daarom gecombineerd met het Juninummer, zoodat beide afleveringen gelijktijdig het licht zien. De daarin gepubliceerde artikelen zijn goeddeels nog afkomstig uit den tijd vóór het uitbreken van den oorlog. Men gelieve daarmede bij het beoordeelen van den inhoud van dit nummer rekening te houden.

REDACTIE.

RECHTSTOESTAND VAN HET BEZET GEBIED VOLGENS INTERNATIONAAL RECHT

DOOR

DR. J. W. NOTEBOOM.

De rechtstoestand van ons land wordt, sinds de duitsche bezetting een feit werd, o. m. beheerscht door de artikelen 42 v.v. van het z.g. Landoorlogreglement van 18 October 1907. Het verdrag, waarbij dit reglement werd vastgesteld werd zoowel door Duitschland als door Nederland destijds onderteekend en geratificeerd ¹⁾, zoodat de voorschriften van dit reglement bindend zijn tusschen partijen en dan ook, voor zoover blijkt, worden gevolgd.

Art. 42 van het Oorlogsreglement bepaalt, dat een gebied als bezet wordt beschouwd, wanneer het zich *feitelijk* geplaatst vindt onder het gezag van het vijandelijke leger. Met gezag wordt hier dus niet bedoeld rechtsbevoegdheid doch feitelijke macht.

VON LISZT noemt als kenmerken van de bezetting naast feitelijke heerschappij van het bezettende leger nog den wil van den Staat deze heerschappij tot de beslissing over het uiteindelijke lot van het gebied in geregelde vormen uit te oefenen ²⁾. Naar het mij voorkomt, ligt in de feitelijke heerschappij reeds besloten de wil van den vijandelijken Staat tot regelmatige beheersching, zoodat m. i. het bestaan van dien wil niet afzonderlijk behoeft te worden aangetoond.

Hoe dit zij, vast staat, dat het internationale recht de regeling van de rechten en verplichtingen niet vastknoopt aan eenige juridische bevoegdheid van den occupator doch aan het feit der bezetting zonder meer. De souvereiniteit — d. w. z. het hoogste gezag in juridischen zin — blijft berusten bij den oorspronkelijken Staat; de uitoefening van de hoogste macht is echter — zij het ook onder belangrijke beperkingen — tijdelijk in handen van den bezetter ³⁾.

Art. 43 van het Landoorlogreglement bepaalt nu, dat, wanneer

het gezag van de wettige Overheid feitelijk is overgegaan in de handen van den bezetter, deze alle maatregelen, die in zijn vermogen zijn, zal nemen, teneinde voor zooveel mogelijk te herstellen en te verzekeren de openbare orde en het openbare leven. Zulks echter met het voorbehoud, dat eerbiedigd zullen worden, behalve bij volstreckte verhindering, de in het land geldende wetten.

De grondgedachte van deze regeling is, dat de occupator bij het uitoefenen van het staatsgezag niet optreedt als gemachtigde van het wettig gezag, doch krachtens rechtsbevoegdheid volgens eigen nationaal recht, hetwelk, zooals VON LISZT opmerkt, de troep ook in het bezet gebied met zich mededraagt en waaraan ze onderworpen blijft. Het volkenrecht sanctionneert echter — ook tegenover andere mogendheden — de bevoegdheid tot uitoefening van het staatsgezag door den bezetter en de tijdelijke maatregelen in het belang van de openbare orde en het openbare leven, welke de bezetter neemt. En tevens legt het aan den bezetter verschillende beperkingen op.

Deze beperkingen zijn de volgende:

1° De reeds genoemde beperking inzake het eerbiedigen van de geldende landswetten, behalve bij volstreckte verhindering. Wetgeving, rechtspleging, bestuur worden, voor zoover dit mogelijk is, als tot dusver voortgezet ⁴).

Wat de bevoegdheid van den occupator volgens het internationale recht aangaat, valt voorts nog op te merken, dat deze slechts een tijdelijk karakter draagt. Hij moet zich onthouden van al wat een definitief en duurzaam karakter vertoont, maar kan aan bestaande wetten en instellingen tijdelijk hare verbindende kracht ontnemen ⁵).

Zoo kan afkondiging van de Krijgswet ⁶) van de bezettende mogendheid, voor zoover dit door de omstandigheden gevorderd wordt, gewettigd zijn.

De bestaande ambtenaren en bestuursinrichtingen blijven zoo veel mogelijk in functie. Tijdens den Duitsch-Franschen oorlog van 1870—1871 benoemden de Duitschers achtereenvolgens vier gouverneurs-generaal in het bezette gebied, die met civiel en militair gezag waren bekleed, maar noodigden lagere ambtenaren vaak vruchteloos uit hunne taak voort te zetten ⁷).

Ook de bestaande rechtspleging in ruimsten omvang behoort

te worden gehandhaafd, voor zoover de militaire rechtspraak haar niet overeenkomstig de Krijgswet vervangt. De rechtspraak kan blijven geschieden in naam van den wettigen souverain, aangezien de souvereiniteit over het bezette gebied niet verloren gaat.

Naast de normale wetgeving, administratie en rechtspleging der wettige Overheid kan dus, voor zoover noodzakelijk, treden, een buitengewone van den occupator, welke als uitzondering binnen enge grenzen besloten is ⁸⁾.

²⁰ Een tweede beperking, aan den bezetter door het internationale recht opgelegd, betreft de inwoners van het bezette gebied. Deze zijn den bezettenden Staat gehoorzaamheid schuldig, doch niet trouw ⁹⁾. De laatste kan slechts gevorderd worden van de inwoners van eigen Staat, niet van de inwoners van bezet gebied. Vandaar dat art. 45 van het Landoorlogreglement verbiedt, de bevolking van een bezet gebied te noodzaken den eed van trouw te zweren aan de vijandelijke mogendheid.

Behalve in het belang van de openbare orde en het openbare leven kunnen door den bezetter ook in het belang van zijn troepen en krijgsverrichtingen beperkingen worden opgelegd, b.v. de verplichting tot verduistering, verbod van openbare samenscholingen, optochten e. d. Doch de eer en de rechten van het gezin, het leven der personen en de bijzondere eigendom, alsmede de godsdienstige overtuiging en de uitoefening van de eerediensten moeten worden geëerbiedigd (art. 46). En inlichtingen betreffende eigen leger en verdedigingsmiddelen mogen niet worden afgedwongen (art. 44).

Voorts mag volgens art. 50 geenerlei gemeenschappelijke straf, in geld of van anderen aard, worden uitgevaardigd tegen de bevolking van het bezet gebied op grond van persoonlijke handelingen, waarvoor zij in haar geheel niet als hoofdelijk aansprakelijk kan worden beschouwd. De bedoeling van deze bepaling is te voorkomen collectieve bestraffing wegens individueele daden (b.v. van franc tireurs), waarvoor de bevolking niet solidair aansprakelijk kan worden gesteld.

Deportatie van burgers naar het land van den belligerent, teneinde aldaar te werk te worden gesteld, wordt, hoewel door het Landoorlogreglement niet uitdrukkelijk verboden, volgens FRANÇOIS ¹⁰⁾ algemeen als onrechtmatig beschouwd.

³⁰ Wat aangaat de goederen geldt het volgende.

a. Staatsvermogen.

Van „oorlogsbuit” in den ouderwetschen vorm wil het tegenwoordig volkenrecht niets meer weten. De occupator is slechts bevoegd in bezit te nemen de roerende eigendommen van den Staat, die van zoodanigen aard zijn, dat zij voor de krijgsv verrichtingen kunnen dienen. Als voorbeelden worden genoemd: het gereede geld, de fondsen en invorderbare waarden, wapendepôts, vervoermiddelen, magazijnen en voorraden.

Voorts kunnen in beslag worden genomen alle middelen te land, ter zee en in de lucht tot overbrenging van berichten. Men denke hierbij aan de pers, de radio, het postverkeer, telegrafie en telefonie. Verder middelen, het vervoer van personen en zaken dienende, de wapenvoorraden en, in het algemeen, elk soort krijgsmunitie, zelfs indien zij aan bijzondere personen behooren. Gelden geldswaaren zijn daaronder niet begrepen. Wel alle voorwerpen, welke onmiddellijk of na bewerking voor oorlogsvoering kunnen worden gebruikt, evenals grondstoffen voor het herstellen van oorlogsmateriaal. Wat particulier bezit is van personen of vereenigingen wordt slechts in beslag genomen voor zoover dit voor den oorlog bestemd is. Na den oorlog moet dit met schadeloosstelling worden teruggegeven. Wat aan den Staat toebehoort en voor den oorlog dient, wordt echter verbeurd verklaard ¹¹⁾.

Wat de onroerende goederen aangaat, bepaalt art. 55, dat de occupator zich slechts mag beschouwen als beheerder en vruchtgebruiker der openbare gebouwen, onroerende eigendommen, bosschen en landbouwondernemingen, welke aan den vijandelijken Staat behooren en zich in het bezette gebied bevinden. Hij moet het grondkapitaal dier eigendommen in zijn geheel laten en die overeenkomstig de regelen van vruchtgebruik beheeren. Vervreemding van staatseigendom is derhalve niet toegelaten. Evenmin het in hun geheel kappen van bosschen. De bezetter mag in dit opzicht het vreemde gebied althans niet ongunstiger behandelen dan hij eigen gebied behandelt ¹²⁾.

De eigendommen der gemeenten, die der inrichtingen, gewijd aan openbare eerediensten, aan weldadigheid en aan het onderwijs, aan de kunsten en wetenschappen, ook al behooren deze aan den Staat, worden op één lijn gesteld met den particulieren eigendom, d. w. z. ze moeten worden geëerbiedigd, behoudens tijdelijke

inbeslagneming van particuliere verkeers- en informatiemiddelen en wapenvorraden, welke den oorlog dienen. Alle inbeslagneming, opzettelijke vernieling of beschadiging van dergelijke inrichtingen, van geschiedkundige werken, van werken van kunst en wetenschap is verboden en moet worden vervolgd (art. 56). Ongeoorloofd is dus het zich toeëigenen van kunstschaten. Onderzeesche kabels met onzijdig gebied mogen slechts bij volstreckte noodzakelijkheid in beslag genomen of vernietigd worden. En dan is teruggave en schadevergoeding na den oorlog verplicht.

b. Belastingen.

Voor het geval de bezetter in het bezette grondgebied de belastingen, rechten en tollën heft, ten bate van den Staat vastgesteld, bepaalt art. 48 van het Landoorlogreglement, dat hij dit zooveel mogelijk doet volgens de geldende regels voor de grondslagen en de verdeeling. Uit die belastingheffing vloeit voor den bezetter de verplichting voort, te voorzien in de kosten van het bestuur van het bezette gebied in dezelfde mate als de wettelijke Regeering daartoe verplicht was. Hij zal dus de salarissen en pensioenen van ambtenaren, de wettelijke subsidiën enz. moeten uitbetalen.

Behalve de belastingen en andere heffingen is de bezetter, volgens art. 53, ook bevoegd de bij of gedurende de bezetting bestaande inschulden van anderen aard dan de belastingen, toekomend aan den Staat, te innen. Vooruitbetalingen mag hij echter niet innen; zij vallen buiten het begrip beheer en vruchtgebruik¹³).

Plundering wordt nadrukkelijk verboden (art. 47)¹⁴). Evenzoo het verbeurd verklaren van particulier bezit (art. 46). Doch wel wordt toegelaten het opleggen van z.g. *requisitiën* en het heffen van *contributiën*.

Onder *requisitiën* verstaat men de verplichte dienstprestatieën en leveranties in natura ter voorziening in de behoeften van het bezettingsleger.

In tegenstelling met opvattingen uit vroegere tijden wordt de bevoegdheid om *requisitiën* op te leggen thans beschouwd als uitzondering op den regel, dat het bezettingsleger voor eigen uitrusting en verzorging zorg draagt, hetgeen ook tengevolge van het verbeterd verkeerswezen in den regel mogelijk is.

Uit de formuleering van art. 53 van het Landoorlogreglement blijkt dit ook. Het bepaalt, dat *requisitiën* van de gemeenten en

van de inwoners niet kunnen worden geëischt dan ter voorziening in de behoeften van het bezettingsleger.

Uit deze formulering blijkt ook, dat de requisitiën niet het karakter mogen dragen van wraak, straf of buit. De aard der requisitiën wordt niet aangegeven. Gewoonlijk zullen de persoonlijke diensten zich bepalen tot het verrichten van arbeid aan wegen, bruggen, dijken of andere niet voor den oorlog bestemde openbare werken, voor het vervoer, voor het begraven van lijken en het vervoeren van gewonden. Bij leveranties in natura valt allereerst te denken aan levensmiddelen, maar voorts ook aan kleeding, inkwartiering, vervoermiddelen e. d.

Uitdrukkelijk worden uitgesloten requisitiën van dien aard, dat zij de bevolking de verplichting opleggen, aan krijgsverrichtingen tegen het vaderland deel te nemen. Hoever deze bepaling reikt, is niet nauwkeurig aangegeven. Behalve de eigenlijke krijgsdienst wordt o. i. door deze bepaling ook uitgesloten het vorderen van arbeid in munitiefabrieken e. d. ten behoeve van het vijandelijk leger.

Voorts wordt bepaald, dat de requisitiën in verhouding moeten staan tot de hulpmiddelen van het land en dat ze slechts met machtiging van den bevelhebber in de bezette plaats mogen worden gevorderd.

De leveranties in natura moeten, zooveel mogelijk, dadelijk worden betaald. Kan dit niet geschieden, dan worden zij door ontvangbewijzen, z.g. requisitiebons, gestaafd en alsdan heeft de betaling der verschuldigde sommen zoo spoedig mogelijk plaats (art. 52).

Betaling kan natuurlijk niet door het instellen van een rechtsvordering met dwang worden gevorderd. Bij weigering of onvermogen om te betalen zal de eigen Regeering de belanghebbenden tegemoet kunnen komen. Doch volgens het volkenrecht is zij daartoe niet verplicht.

Contributiën worden niet, zooals de requisitiën, in natura, doch in geld geheven. Tegen het misbruik van dergelijke krijgshellingen, zooals in vroegere oorlogen (b.v. die van NAPOLEON), herhaaldelijk is voorgekomen, waakt art. 56 van het Landoorlogreglement. Dit bepaalt, dat geen heffing geschiedt dan krachtens schriftelijk bevel en onder verantwoordelijkheid van een bevelvoerend generaal. Verder bepaalt dit artikel, dat de heffing geschiedt, voor zooveel mogelijk, naar de regels, geldende voor de

grondslagen en de verdeeling der bestaande belastingen. Voor elke betaling moet een ontvangbewijs worden uitgereikt.

BIJLAGE.

Het Verdrag nopens de wetten en gebruiken van den oorlog te land van 18 October 1909 werd hier te lande officiëel bekend gemaakt bij K.B. van 22 Februari 1910, St. 73.

De tekst van art. 42 e.v. van het bij dit Verdrag behoorend Landoorlogreglement luidt als volgt:

Een grondgebied wordt als bezet beschouwd, wanneer het zich feitelijk bevindt onder het gezag van het vijandelijke leger.

De bezetting strekt zich slechts uit over die deelen van het grondgebied, waar dit gezag gevestigd en in staat is zich te doen gelden.

Art. 43. Wanneer het gezag van de wettige overheid feitelijk is overgegaan in handen van dengenen, die het gebied heeft bezet, neemt deze alle maatregelen die in zijn vermogen staan ten einde voor zooveel mogelijk de openbare orde en het openbaar leven te herstellen en te verzekeren en zulks, behoudens volstreckte verhindering, met eerbiediging van de in het land geldende wetten.

Art. 44. Het is aan een oorlogvoerende verboden de bevolking van een bezet gebied te dwingen inlichtingen te geven over het leger van den anderen oorlogvoerende of over zijn verdedigingsmiddelen.

Art. 45. Het is verboden de bevolking van een bezet gebied te noodzaken trouw te zweren aan de vijandelijke mogendheid.

Art. 46. De eer en de rechten van het gezin, het leven der personen en de bijzondere eigendom alsmede de godsdienstige overtuiging en de uitoefening van de eerediensten moeten worden geëerbiedigd.

De bijzondere eigendom kan niet worden verbeurd verklaard.

Art. 47. Plundering is uitdrukkelijk verboden.

Art. 48. Indien de bezetter in het bezette grondgebied de belastingen, rechten en tolln heft, ten bate van den Staat vastgesteld, doet hij dit zooveel mogelijk volgens de geldende regels voor de grondslagen en de verdeeling en vloeit daaruit voor hem de verplichting voort nu te voorzien in de kosten voor het bestuur van het bezette gebied in dezelfde mate, als de wettelijke Regeering daartoe verplicht was.

Art. 49. Indien buiten en behalve de belastingen, in het vorig artikel bedoeld, de bezetter in het bezette grondgebied andere heffingen in geld doet, kan dit slechts geschieden ter voorziening in de behoeften van het leger of van het bestuur van dit grondgebied.

Art. 50. Geenerlei gemeenschappelijke straf, in geld of van anderen aard mag worden uitgevaardigd tegen de bevolkingen op grond van persoonlijke handelingen, waarvoor zij in haar geheel niet als hoofdelijk aansprakelijk kunnen worden beschouwd.

Art. 51. Geene heffing geschiedt dan krachtens schriftelijk bevel en onder verantwoordelijkheid van een bevelvoerend generaal.

De heffing geschiedt, voor zooveel mogelijk, naar de regels geldende voor de grondslagen en de verdeling der bestaande belastingen.

Voor elke betaling wordt een ontvangsbewijs aan de belastingplichtigen uitgereikt.

Art. 52. Requisitiën in natura en persoonlijke diensten kunnen van de gemeenten of van de bewoners niet worden geëischt, dan ter voorziening in de behoeften van het bezettingsleger. Zij moeten in verhouding staan tot de hulpmiddelen van het land en van dien aard, dat zij voor de bevolking niet de verplichting mede brengen om aan de krijgsverrichtingen tegen haar vaderland deel te nemen.

Deze requisitiën en deze diensten worden slechts met machtiging van den bevelhebber in de bezette plaats gevorderd.

De leveringen in natura worden, zooveel mogelijk, dadelijk betaald, kan dit niet geschieden, dan worden zij door ontvangsbewijzen gestaafd en heeft de betaling der verschuldigde sommen zoo spoedig mogelijk plaats.

Art. 53. Een leger, dat een gebied bezet, kan slechts in bezit nemen het gereede geld, de fondsen en de invorderbare waarden, die aan den Staat toebehooren, de wapendepôts, de vervoermiddelen, magazijnen en voorraden, en, in het algemeen, alle roerende eigendommen van den Staat, die van zoodanigen aard zijn, dat zij voor de krijgsverrichtingen kunnen dienen.

Alle middelen te land, ter zee en in de lucht tot de overbrenging van berichten, tot vervoer van personen of zaken dienende, buiten de gevallen beheerscht door het zeerecht, de wapenvoorraden, en, in het algemeen, elke soort krijgsmunitie, kunnen worden in beslag genomen, zelfs indien zij aan bijzondere personen toebehooren, maar moeten worden teruggegeven en de schadeloosstellingen worden bij den vrede geregeld.

Art. 54. De onderzeesche kabels, welke een bezet gebied met een onzijdig gebied verbinden kunnen slechts in geval eener volstreckte noodzakelijkheid worden in beslag genomen of vernietigd. Zij moeten eveneens worden teruggegeven en de schadeloosstellingen worden bij den vrede geregeld.

Art. 55. De Staat, die een gebied bezet heeft, mag zich slechts beschouwen als beheerder en vruchtgebruiker der openbare gebouwen, onroerende eigendommen, bosschen en landbouwondernemingen, welke aan den vijandelijken Staat behooren en zich in de bezette landstreek bevinden. Hij moet het grondkapitaal dier eigendommen in zijn geheel laten en die overeenkomstig de regelen van het vruchtgebruik beheeren.

Art. 56. De eigendommen der gemeente, die der inrichtingen gewijd aan openbare eerediensten, aan weldadigheid en aan het onderwijs, aan de kunsten en wetenschappen, ook al behooren deze aan den Staat, moeten worden behandeld op gelijken voet als de particuliere eigendom.

Alle inbeslagneming, opzettelijke vernieling of beschadiging van dergelijke inrichtingen van geschiedkundige monumenten, van werken van kunst en wetenschap is verboden en moet worden vervolgd.

1) Hier te lande geratificeerd bij de wet van 1 Juli 1909, S. 231.

2) Das Völkerrecht, 12e druk, pag. 489.

3) FRANÇOIS, Handboek van het Volkenrecht, II pag. 443. VON LISZT, t. a. p. pag. 490.

4) VON LISZT, pag. 491.

5) DE LOUTER, Het stellig Volkenrecht II, pag. 264. Dr. VANSELOW, Völkerrecht. Einführung in die Praxis der Staaten, 1931, pag. 236.

6) De Krijgswet wordt door Wheatons Elements of international law II 6e ed. pag. 786/7 als volgt omschreven:

„Martial law in the field and in occupied territory has been defined to be, the will of the commanding officer of an armed force, or of a geographical military department, expressed in time of war within the limits of his military jurisdiction, as necessity demands and prudence dictates, restrained or enlarged by the orders of his military chief or supreme executive ruler.”

7) DE LOUTER, t. a. p. pag. 266.

8) DE LOUTER, t. a. p. pag. 267.

9) VON LISZT, t. a. p. pag. 493.

10) t. a. p. pag. 444.

11) VAN LISZT, t. a. p. pag. 496.

12) DE LOUTER, t. a. p. pag. 276.

13) DE LOUTER, t. a. p. pag. 278.

14) Volgens Dr. VANSELOW luidt artikel 12 van de Berufspflichte des deutschen Soldaten:

„Bei mobiler Verwendung darf der Soldat niemals vergessen, dass der Kampf nur mit der bewaffneten Macht geführt wird. Hab und Gut der friedlichen Bewohner, der Verwundeten, Kranken und Gefangenen stehen unter dem Schutze des Gesetzes, ebenso das Eigentum der Gefallenen.

Eigenmächtiges Beutemachen, Plünderung, boshafte oder mutwillige Beschädigung oder Vernichtung fremder Sachen im Kampfgebiet, sowie Bedrückung der Landesbewohner sind strengstens verboten.”

De paragrafen 129, 130 en 132 van het deutsche Militär-Strafgesetzbuch omschrijven plundering als volgt:

„Der Plünderung macht sich schuldig, wer im Felde unter Benutzung des Kriegsschreckens oder unter Miszbrauch seiner militärischen Ueberlegenheit:

1. in der Absicht rechtswidriger Zueignung eine Sache der Landeseinwohner offen wegnimmt oder ihnen abnötigt oder

2. unbefugt Kriegsschatzungen oder Zwangslieferungen erhebt oder das Masz der von ihm vorzunehmenden Requisitionen überschreitet, wenn dies des eigenen Vorteils wegen geschieht.

Als eine Plünderung ist es nicht anzusehen, wenn sich die Aneignung nur auf Lebensmittel, Heilmittel, Bekleidungsgegenstände, Feuerungsmittel, Fouflage oder Transportmittel erstreckt und nicht ausser Verhältnis zu dem vorhandenen Bedürfnis steht.

Boshafte oder mutwillige Verheerung oder Verwüstung fremder Sachen im Felde wird mit Freiheitsstrafe bis zu zwei Jahren, in schweren Fällen der Plünderung gleich bestraft.”

DE STAATKUNDIGE ONTWIKKELING DER BUITENGEWESTEN IN NEDERLANDSCH-INDIË

DOOR

P. M. HOOYKAAS.

Het behoeft geen lang betoog om aan te toonen, dat de staatkundige ontwikkeling der Buitengewesten in Nederlandsch-Indië van dermate groot belang is voor geheel onze Indische Archipel, en tegelijkertijd van een dusdanige ingewikkelde en samengestelde constructie, dat een volledige behandeling daarvan boekdeelen zou eischen, die van den lezer een zeer gedegen studie en een zich volkomen inwerken in allerlei bijzonderheden van de Indische samenleving zouden verlangen. Noch het een, noch het ander kan en mag de bedoeling zijn van dit, voor het onderwerp, betrekkelijk kort tijdschrift-artikel, dat slechts ten doel heeft den oningewijde een in groote trekken aangegeven overzicht te schenken in deze materie, een overzicht, dat echter dusdanig verduidelijkend en verhelderend moet werken, dat ook de niet-Indië-kenner zich voor de staatkundige ontwikkeling van Tropisch Nederland gaat interesseeren.

Ons Anti-Revolutionair beginselprogram bevat in artikel XXI, dat handelt over de Overzeesche Gewesten, de volgende zinsnede:

„De Regeering richte haar actie steeds op deger verzorging der „stoffelijke welvaart, op verbetering der sociale verhoudingen en „op de autonomsche ontwikkeling der Inlandsche bevolking. Ter „bevordering eener gezonde medewerking der ingezetenen aan het „bestuur in wijderen kring en mede ter ontlasting van het centraal „bewind, worde voorts niet slechts op Java, maar allengs in geheel „den Archipel tot krachtige bestuursdecentralisatie overgegaan.”

In de volgende regelen willen we met elkander nagaan, in hoe-

verre de Regeering inderdaad haar schreden op dezen weg gezet heeft, en dus is tegemoet gekomen aan het bovenaangeduide desideratum, zooals voornamelijk neergelegd in de tweede zinsnede van het aangehaalde program-gedeelte.

Reeds de Anti-Revolutionaire bewindsman KEUCHENIUS nam, als Minister van Koloniën, de decentralisatiegedachte ter hand, zonder dat het echter in dien tijd kwam tot belichaming dezer gedachte in wetten en verordeningen. Doch sedert dat tijdstip heeft vrijwel iedere volgende Minister van Koloniën er zich mee bezig gehouden, vooral de Ministers VAN DEDEM, BERGSMA, CREMER en VAN ASCH VAN WIJK. Het was echter eerst Minister IDENBURG, die in 1903 dit vraagstuk tot een oplossing wist te brengen door er in op te nemen het beginsel van de medewerking der ingezetenen.

De voordien geopperde decentralisatie-plannen hielden in geen enkel opzicht verband met een dergelijke medewerking of met eenig streven naar meerdere politieke zelfstandigheid der bevolking. Het waren alleen de zwaarder wordende lasten van het centraal bestuur, die deden zoeken naar wegen om te komen tot overdracht aan ondergeschikte ambtelijke organen. Op zich zelf was deze overdracht zeer gewenscht. In den loop der jaren hadden de toestanden in Indië zich ten zeerste gewijzigd. Het uiterlijk van een groote koffie-onderneming, dat het Indië van het midden der vorige eeuw vertoonde, was geheel verdwenen. Het omvangrijke staatsbeheer, dat Indië omstreeks 1900 het zijne kon noemen, verschilde wel hemelsbreed met de regeeringsbemoeienissen van 1854, toen het eerste Regeerings-reglement vastgesteld werd.

In 1903 dan, kwam de decentralisatie-wet tot stand. Bij de uitvoering bleek echter al spoedig, aanvankelijk nog vaag, maar met den tijd veel duidelijker, dat met decentralisatie, alleen langs zuiver ambtelijken weg, het gewenschte resultaat niet bereikt kon worden. Daartoe was het noodig, dat gebruik gemaakt werd van de in de wet neergelegde mogelijkheden en een beroep werd gedaan op de medewerking der ingezetenen, allereerst die der Europeanen. De belangstelling der Inheemsche ingezetenen voor bestuurlijke medewerking was op dat tijdstip, indien al aanwezig, nog maar zeer vaag. De verschillende factoren, die in later jaren deze belangstelling gewekt hebben en geleidelijk-aan hebben omgevormd

tot een positieve vrijheidsgedachte, zooals we die heden ten dage belichaamd zien in de nationalistische beweging, waren toenmaals nog niet in werking getreden. Toch kwam, door deze betrekking der Ingezetenen, zij het aanvankelijk in hoofdzaak de Europeanen, bij het vraagstuk, dit in zuiver staatkundige banen, als gevolg van de verleening van autonomie. Achteraf bezien kan echter als vaststaand worden aangenomen, dat decentralisatie toch noodig was geworden, ook indien er in de Indische samenleving niets van eenig streven naar medezeggenschap en in een later stadium naar politieke zelfstandigheid zou te bemerken zijn geweest. Door de toenemende economische ontwikkeling werd de taak der gewestelijke bestuurders tenslotte te veel voor één mensch. De directe bemoeiingen van de centrale, speciaal de technische Departementen namen, door de steeds verder gaande technische ontwikkeling, hand over hand toe. De daardoor zich ontwikkelende toestanden werden langzaam-aan onhoudbaar, en het werd met den dag méér noodzakelijk om te komen tot de instelling van organen van zelfbestuur, aan welke een deel van de bevoegdheden van het Centraal Bestuur kon worden gedelegeerd.

Bij de toepassing van de bepalingen der decentralisatie-wet werd dit hoe langer hoe duidelijker. Men kon eigenlijk van decentralisatie-alleen niet meer spreken; de aanbrenging van verdergaande veranderingen bleek steeds urgenter. Het moest komen tot een formeele bestuurshervorming. Het was de latere Minister van Koloniën, vroeger Directeur van Binnenlandsch Bestuur, S. DE GRAAF, die tenslotte in 1913 deze bestuurshervorming ter hand nam, en dit deed met het dubbel doel, om tegelijk een administratieve en een staatkundige hervorming tot stand te brengen. In 1914 diende hij ter zake een rapport in en noemde dat: „Verslag omtrent de nadere voorbereiding eener hervorming van het bestuurswezen in Nederlandsch-Indië.”

Doch het zou nog vele jaren duren, eer de hervormingsgedachte in concreten vorm gestalte kreeg. Vooralsnog had men te werken met de decentralisatiewet van 1903. Bij deze wet was ruimte gegeven voor toekenning van invloed aan de ingezetenen op het bestuur, doch in den aanvang geschiedde dit slechts zeer behoedzaam.

Voorloopig werd de wet slechts toegepast op Java. Eerst kwam

de instelling van enkele gemeenten — Batavia, Meester Cornelis, Buitenzorg — in 1905, waarna in 1907 gewestelijke raden werden geschapen, welker ressort samenviel met de administratieve gewesten. De Buitengewesten volgden eerst veel later. Aanvankelijk had men met zeer veel moeilijkheden te kampen: geringe belangstelling der bevolking, zelfs van de zijde der Europeanen, sterk overwicht van het ambtelijk accent in de vergaderingen, bezwaarlijke aanpassing aan de bestaande toestanden, en nog vele andere meer. Als gevolg hiervan was dan ook de waardeering voor deze „nieuwigheid” zeer verschillend, maar in elk geval moest een ieder toch wel erkennen, dat althans met het niet meer houdbare *centrale* bestuursstelsel gebroken was.

Het kon intusschen niet worden ontkend, dat aan deze omvorming van de toenmalige gewesten op Java in organen met autonoom zelfbesturend karakter, groote fouten kleefden, doch de kern-oorzaak daarvan heeft men eerst ontdekt in een veel later stadium. Voor behartiging van *locale* belangen bleek n.l. het ressort te groot, voor *gewestelijken* arbeid, speciaal die, welke door een breede decentralisatie-gedachte zou moeten worden gedragen, bleek het echter èn technisch èn administratief onvoldoende toegerust, en tevens van een *veel te beperkten* omvang.

De ervaringen met deze soort van bestuurshervorming op Java opgedaan, waren bepaaldelijk teleurstellend. Het gevolg hiervan was, dat geleidelijk-aan het besef geboren werd, dat de herziening der bestuurlijke inrichting op *breedere basis* moest worden gesteld. Hoe langer zoo meer kwam op den voorgrond te staan het denkbeeld, dat er rechtsgemeenschappen moesten worden gevormd, die wel bestemd zouden zijn om in het staatkundig leven een plaats in te nemen, doch tevens zouden zijn van meer locale beteekenis voor de bevolking, zich leenend voor de behartiging van interne belangen van grootere gebiedsdeelen dan de Inlandsche gemeenten.

Na overleg met de Indische Regeering en raadpleging van den sedert ingestelden Volksraad werd in 1922 door de Staten-Generaal de Wet op de bestuurshervorming aangenomen, resulterend in de invoeging van drie nieuwe artikelen in het Regeerings-reglement, waarin de nieuwere inzichten op het gebied der decentralisatie waren belichaamd, en die in groote lijnen gebaseerd waren

op de beginselen door Minister DE GRAAF in zijn bovenaangehaald „Verslag” in 1914 bereids neergelegd. Het doel dezer hervorming was het tot ontwikkeling brengen van den drang der bevolking naar medezeggingschap in de openbare zaak. Daartoe was het noodig organen in het leven te roepen waarin politieke scholing kon worden verkregen en aan welke de zorg voor meerdere onderdeelen van staatsbestel kon worden overgegeven.

Met de uitvoering van de beginselen, zooals neergelegd in deze wet op de bestuurshervorming, liep het evenwel niet zoo vlot. Zij heeft plaats gevonden in een zeer onregelmatig tempo en was verdeeld over een langdurig tijdsverloop. Op Java werd den 1sten September 1925 het administratief gewest West-Java ingesteld en met ingang van 1 Januari 1926 de Provincie van dien naam, hetwelk kon plaats vinden na de instelling van den Provinciaalen Raad. Na een korten overgang als administratief gewest, volgde daarop de instelling van de Provincies Oost- en Midden-Java respectievelijk op den 1sten Juli 1928 en den 1sten Januari 1930.

De instelling der nieuwe locale rechtsgemeenschappen, als boven bedoeld, geschiedde gelijktijdig met die der Provincies. Het waren de oude Regentschappen, thans echter autonoom gemaakt door toekenning van verschillende rechten en verplichtingen.

Toch zijn ook hier weer duidelijk aanwijsbare fouten begaan. Men is n.l. bij de inrichting der nieuwe provincies ten onrechte te veel uitgegaan van de Nederlandsche provinciale wet en heeft daarbij de Nederlandsche provincie als voorbeeld genomen. In Nederland heeft men destijds de provincie opzettelijk zoo zwak mogelijk gemaakt uit vrees voor de vroegere overmacht van de gewesten over de generaliteit. In Indië waren evenwel de toestanden totaal anders. Daar berustte de overmacht juist bij het centraal bestuur en had, in overeenstemming met deze omstandigheid, de leidende gedachte bij de bestuurshervorming moeten zijn om op het bestuur der provincies zooveel mogelijk werkzaamheden af te wentelen, teneinde deze zoo krachtig mogelijk te maken. Ook de ervaring met de autonome regentschappen wees op allerlei onvolkomenheden. Men had daar te kampen met malversaties, en met de neiging tot opvoering van de personeelsuitgaven ten koste van de uitgaven voor algemeene belangen, en duidelijk bleek, dat men ook in deze gemeenschappen van localen aard nog heel wat

te leeren had, om straks klaar te staan voor de behartiging van belangen van grooteren omvang.

In de Buitengewesten begon men in 1926 met de instelling van een Gouvernement der Molukken. Dit kon alleen een administratieve hervorming beduiden, omdat, naar de verklaring van de Indische Regeering, het lagere ontwikkelingspeil der bevolking voorsnog een staatkundige hervorming uitsloot. De ervaring met de Molukken is echter teleurstellend geweest, omdat de taak van den Gouverneur te weinig omvattend bleek, als gevolg van den minderen omvang van diens ambtsgebied en de mindere belangrijkheid van het geheel, waardoor de Gouverneur zich te veel ging inlaten met de bestuurstaak der onder hem gestelde Residenten, wier positie daardoor te veel gedrukt werd.

Gezien deze ervaring besloot de Indische Regeering nu een economisch veel belangrijker deel van den Archipel, n.l. het eiland Sumatra, onder handen te nemen. Daartoe diende zij bij den Volksraad voorstellen in tot een verdeeling van Sumatra in drie stukken: Zuid-, Noord- en Midden-Sumatra, welke voorloopig tot Gouvernementen waren te verheffen. Als eerste stap werd daartoe in 1927 een ontwerp-ordonnantie ingediend tot de instelling van een Gouvernement Zuid-Sumatra. Bij den Volksraad ondervond dit ontwerp grooten tegenstand, voornamelijk wel, omdat men dat gebied, evenals de Molukken, van te geringen omvang vond, om de beginselen van de bestuurshervormings-wet ten volle tot hun recht te laten komen. Het denkbeeld van de vorming van provincies, omvattend de groote eilanden in hun geheel, bleek meerdere aanhangers te hebben. Tot dit inzicht had veel bijgedragen de minder gunstige ervaring, die men voorheen op Java had opgedaan, met de indeeling van dat eiland in veel te kleine gebiedsdeelen met de daaraan verbonden gewestelijke raden, zooals die gevormd waren op grond van de decentralisatiewet van 1903.

Toen nu de Volksraad een motie aannem, waarin de Regeering werd uitgenoodigd nieuwe voorstellen in te dienen, die gebaseerd waren op de groote-eilanden-idee, trok zij haar ontwerp in.

Bij de Regeering breken zich nu andere inzichten baan, waarbij ongetwijfeld een door de Tweede Kamer der Staten-Generaal gedane uitspraak over de materie der bestuurshervorming, waarbij de Minister van Koloniën werd uitgenoodigd „tot het uitbrengen

van een rapport, op zoo kort mogelijken termijn over de ervaringen, verkregen met de provincie West-Java", ongetwijfeld grooten invloed heeft uitgeoefend.

In de Volksraadzitting van 1931 deed nu de Regeering blijken van haar gewijzigde inzichten. Op zeer uitvoerige wijze werden de nieuwe beginselen toegelicht. Zij komen in hoofdzaak op het volgende neer:

1. Daar de kleinere Inheemsche rechtsgemeenschappen, zooals die reeds van oudsher in de Inlandsche maatschappij aanwezig zijn, vooralsnog wegens hun onvoldoend peil van ontwikkeling, niet kunnen dienen voor toekenning van plaatselijke autonomie, zooals door de Regeering bedoeld, zullen grootere gemeenschappen in het leven geroepen worden, aan wie een dusdanige medezeggingschap kan worden toevertrouwd, dat de doelstelling der bestuurshervorming daarin voldoende tot haar recht kan komen. Het noodige gemeenschapsgevoel, dat is het *groepsbesef* wordt echter wel aanwezig geacht in de groote *groepen* der bevolking van de in het leven te roepen *eiland-provincies*. Derhalve moet worden overgegaan tot de instelling van *groeps-gemeenschappen*. De taak dezer gemeenschappen zal derhalve in de eerste plaats moeten bestaan in de verzorging van die belangen, die rechtstreeks op het volksleven inwerken, doch *boven* het *dorps*-leven uitgaan. Wat intusschen valt binnen de lands- of provinciale taak, zooals b.v. de politie, is daarvan uitgesloten. Maar ook deze *groeps-gemeenschappen* moeten een zoo groot mogelijken omvang hebben. Daardoor wordt n.l. haar taak belangrijk uitgaand boven die der inheemsche rechtsgemeenschappen op Java, t.w. de regentschappen, en meer overeenkomend met die der provincies op dat eiland. Zij hebben te zorgen voor allerlei welvaartswerken, zooals: het bevoeiingswezen, de volksgezondheid, den veeartsenijkundigen dienst, den landbouwvoorlichtingsdienst, wegen, bruggen en andere waterstaatswerken, enz., behoudens uiteraard toezicht van de zijde der provincie, o. m. voor de coördinatie van gegevens voor de technische organisatie en de waarborging van het evenwicht tusschen de verschillende, elkaar aanvullende takken van gouvernementszorg.

Tevens zullen zij een taak hebben in het toezicht op het Inlandsche gemeentewezen, benevens de regeling van de heerendiensten.

Het bestuur der Groeps-gemeenschappen zal worden uitgeoefend door een Raad, waarin niet alleen het inheemsche, maar ook het uitheemsche element zal worden vertegenwoordigd, doch met een absolute inheemsche meerderheid. De Raden zullen voor de eerste maal door benoeming, later ten deele door verkiezing worden samengesteld. Een aantal zetels zal door de Hoofden der Inheemsche rechts- of adatgemeenschappen worden ingenomen.

2. De bestaande *Zelfbesturende Landschappen* zullen in het provinciaal verband worden opgenomen. Dit is een afwijking van het op Java geldende beginsel, waar deze Landschappen, gewoonlijk de Vorstenlanden genoemd, buiten het provinciaal verband gelaten zijn en een afzonderlijk geheel uitmaken. Voor de Buitengewesten, waar de toestanden veelzins zoo geheel anders liggen, bestaat voor een dergelijke afzondering geen overwegende reden. Wel zullen deze Zelfbesturen onderling een federatief verband kunnen aangaan, zonder dat zij evenwel daardoor buiten het provinciaal verband komen te staan.

3. Als *overkapping* der onder 1 en 2 genoemde Groepsgemeenschappen en federaties van Zelfbesturen zullen de *eiland-provincies* fungeeren. Tot de taak dezer provincies zal o.m. behooren: de aanleg van groote verkeerswegen tusschen de verschillende deelen der provincie en van groote irrigatiewerken. Voorts de zorg voor de meer provinciale belangen, belangen van de diensten der Landbouwvoorlichting, Veeartsenijkundigen dienst en Volksgezondheid, die boven de financieële draagkracht der groepsgemeenschappen uitgaan, zooals opleiding van personeel voor die diensten, veefokstations, laboratoria, enz., verder het staatkundig, financieel en technisch toezicht op de groepsgemeenschappen en stadgemeenten, waartoe de provincie de beschikking zal krijgen over de bestaande inspecties van de hierboven genoemde speciale diensten. Ten aanzien van de Zelfbesturen zal dit toezicht, overeenkomend met het eigen karakter der Zelfbesturen, door Landsorganen worden uitgeoefend. Tenslotte behoort ook tot die taak het bevorderen van de samenwerking tusschen de groepsgemeenschappen onderling en tusschen deze en de Zelfbesturende Landschappen.

4. De samenstelling van den Provinciaalen Raad zal zóódanig zijn, dat daardoor een innig verband gelegd wordt tusschen de

provincie en de lagere autonome gebiedsdeelen. De Raad zal voor een belangrijk deel worden samengesteld door afgevaardigden van de Groepsgemeenschappen, uit haar raden aan te wijzen, en van complexen van Zelfbesturende Landschappen. Behalve Nederlandsche onderdanen van inheemschen landaard, zullen ook Nederlanders en Nederlandsche onderdanen van uitheemschen landaard deel van het college uitmaken. Voorts zal een College van Gedeputeerden, dan wel de Gouverneur, belast worden met de dagelijksche leiding en uitvoering van zaken.

5. Voor de uitvoering van haar taak zullen de nieuwe autonome lichamen de beschikking krijgen over eigen geldmiddelen. Eerstens die gelden, die het Land zelve uitgaf voor de overgedragen taak, voorts uit door de gemeenschappen zelve te scheppen middelen, tenslotte door verhooging van het *accrès* van de door het Land overgedragen middelen. De autonome lichamen krijgen dus financiële verantwoordelijkheid te dragen. De locale begrotingen behoeven de goedkeuring van den Gouverneur, die der provincies de goedkeuring van den Gouverneur-Generaal.

6. De administratieve hervormingen zullen natuurlijk congruent moeten zijn met de staatkundige organisatie. De administratieve eenheden, zijnde de groepsgemeenschappen, overeenkomende met de huidige *) Residenties, zullen bestuurd blijven door een Resident. Hetzelfde principe, dat de taakverdeeling beheerscht tusschen de Groepsgemeenschappen en de Provincie, zal ook beheerschen de taakverdeeling tusschen Gouverneur en Resident. De Gouverneur zal tot taak hebben de algemeene leiding en het algemeen toezicht, terwijl de Resident zich zal hebben bezig te houden met die aan het Land blijvende overheidszorg, die rechtstreeks inwerkt op het volksleven, overeenkomend dus met zijn huidige taak. De Gouverneur zal dus in hoofdzaak zijn taak moeten vinden in de uit het Centrum, de Landsregeering, op hem overgedragen bevoegdheden.

In de bovenstaande zes punten zijn in hoofdzaak weergegeven de beginselen, waarop de gewijzigde inzichten van de Indische Regeering berustten. Toch bleek de Volksraad met deze verande-

*) De lezer bedenke, dat het woord „huidig” in dit en bovenstaand verband beteekent het jaar 1931.

ring nog niet volkomen tevreden gesteld. Een samenstel van wel zeer uiteenlopende bezwaren werd tegen dit beginselplan ingebracht, waarvan de resultante was een verwerping van het voorstel. Doch toen de Regeering in het zittingsjaar 1931/1932 een nieuw plan indiende, waarbij de provincie voorloopig werd losgelaten, doch de overige beginselen gehandhaafd bleven, kon dit voorstel de goedkeuring van den Volksraad wel verwerven. De Regeering verklaarde echter de provincievorming absoluut noodzakelijk te blijven vinden, zij het dan op een later tijdstip en kondigde haar voornemen aan deze weer aan de orde te zullen stellen, zoodra de noodige ervaring met de te creëeren groote-eiland-Gouvernementen zal zijn opgedaan. Deze Gouvernementen, t.w. Sumatra, Borneo en de Groote Oost behoorden echter, als administratieve eenheden, zonder verwijl te worden ingesteld. In 1933 werden daartoe de noodige ontwerp-ordonnanties bij den Volksraad ingediend, die echter eerst door een samenloop van omstandigheden en aanbrenging van eenige wijzigingen en aanvullingen van regeeringszijde, in 1936 werden aangenomen. Toen daaropvolgend deze voorstellen bij de Staten-Generaal in behandeling kwamen, gaf de Tweede Kamer, door aanneming van een amendement, ingediend door Mr. JOEKES, te kennen, dat de instelling der nieuwe Gouvernementen tegelijk moest geschieden met die der Groepsgemeenschappen, die van de later te vormen provincies de ruggegraat behoorden te zijn. Diensvolgens diende de Indische Regeering daarop in het zittingsjaar 1936/37 een gewijzigd ontwerp in, wat met de suggestie van de Tweede Kamer in overeenstemming was, en voorts was gebaseerd op de bovenomschreven beginselen. De Volksraad stemde met dit ontwerp in.

Voor de oprichting van een groepsgemeenschap werden nu het eerst in aanmerking gebracht Minangkabau (Midden-Sumatra), het Batakgebied (Noord-Sumatra), Palembang (Zuid-Sumatra), en Bandjar (Zuid-Borneo). Later werd het Batakgebied voorloopig van de lijst afgevoerd, omdat het Zuidelijk gedeelte daarvan, waar men in hoofdzaak den Mohamedaanschen godsdienst belijdt, te kennen gaf met het Christen- en heidensche Noord-Batakland in geen geval samen één groepsgemeenschap te willen vormen. De vorming van de groepsgemeenschap Palembang ontvond ook moeilijkheden. Het eerste desbetreffende voorstel werd

door den Volksraad om diverse redenen verworpen, o. m. wilde de gemeente Palembang, vanwege de groote oliebelangen in deze plaats vertegenwoordigd, liever geen deel uitmaken van de groepsgemeenschap. Andere bezwaren waren tegen de wijze van samenstelling van den Groepsraad en tegen de voorgestelde verhouding der verschillende bevolkingsgroepen in dezen raad. Nadat de Regeering ten aanzien van de beide laatst genoemde bezwaren eenige veranderingen had aangebracht, doch het deelgenootschap der gemeente Palembang van de groepsgemeenschap had gehandhaafd, werd het gewijzigde voorstel aangenomen (1940). Minangkabau en Bandjar konden echter als groepsgemeenschappen den 1sten Juli 1938, tegelijk met de Gouvernemen ten Sumatra, Borneo en de Groote Oost worden ingesteld.

Op ditzelfde moment werd voor het *niet* in groepsgemeenschappen staatkundig georganiseerd of te organiseren rechtstreeks bestuurd gebied, een *financieel ambtelijke decentralisatie* ingevoerd. Dit stelsel bedoelt een parallel te zijn van de staatkundige decentralisatie in de groepsgemeenschappen, waaraan ten grondslag ligt het beginsel van zelfbekostiging door het leggen van verband tusschen de plaatselijke uitgaven en de plaatselijke middelen. Dit gebied werd verdeeld in z.g. *Landstreken*, waarvan er eerst vier werden ingesteld: Benkoelen, Djambi, Lampongsche Districten en Banka en Biliton, in 1939 gevolgd door nog zeven andere Landstreken. In de tot standkoming der op deze Landstreken betrekking hebbende begrotingen, worden niet alleen de technische adviseurs en de bestuursambtenaren, maar ook de Inheemsche hoofden en de bevolking geraadpleegd. De betrokken Resident heeft hierbij de leiding.

Ten aanzien van de hierboven reeds gememoreerde *Zelfbesturende Landschappen*, heeft de Indische Regeering terecht begrepen, dat, op den duur de inwendige, vooral ook staatkundige structuur, niet te veel kan blijven verschillen met de omringende rechtstreeks bestuurde gebieden, waar de groepsgemeenschappen en de landstreken zijn ingevoerd. Wanneer men een kaart van Nederlandsch-Indië beschouwt, waarop de Zelfbesturende Landschappen staan aangegeven, dan komt men tot de ontdekking, dat ruim de helft van het grondgebied der Buitengewesten door deze Zelfbesturen wordt ingenomen. Met de Vorsten dier Landschappen zijn, naar

gelang van hun grootte en belangrijkheid de z.g. lange contracten of korte verklaringen afgesloten. In de „Zelfbestuurs-regelen”, die den inhoud van deze contracten of verklaringen nader omschrijven, werd nu door de Regeering in 1938 een bepaling opgenomen, die de gelegenheid opent en tevens den grondslag legt voor een ruimere staatkundige ontwikkeling, die niet al te veel afwijkt van die van het omringend of aangrenzend gebied.

Aldus is nu, over het geheel der Buitengewesten, de kiem gelegd voor medezeggingschap der bevolking, terwijl in latere stadia verdieping der plaatselijke autonomie mogelijk wordt door aan de bevolking een grooteren invloed op de samenstelling der raden toe te kennen.

Alzoo is nu de bestuurshervorming in de Buitengewesten sedert den 1sten Juli 1938 in werking getreden. Wat tot dusver bereikt werd, vormt echter nog maar een bescheiden stap op den langen weg, die zal moeten worden afgelegd, alvorens de gedachten, die aan deze hervorming ten grondslag liggen, geheel zijn uitgewerkt en in praktijk gebracht. Het behoeft weinig betoog, dat de kern van het heele vraagstuk wordt gevormd door de mate, waarop overdracht van bevoegdheden uit het Centrum op de Gouverneurs plaats vindt. Aan deze Hoofd-Ambtenaren kan geen taak worden toebedacht ten koste van de positie van de Residenten. Terwijl de Residenten zooveel mogelijk de bevoegdheden behouden, die zij vóór de doorvoering van de bestuurshervorming bezaten, moet aan de Gouverneurs een taak worden gegeven middels overdracht van bevoegdheden van hogere organen: Gouverneur-Generaal en Departementshoofden. Voorloopig is daarmee echter nog maar een bescheiden begin gemaakt en meermalen werd de klacht vernomen, dat de bevoegdheidsoverdracht uit het Centrum naar den Gouverneur nog te weinig om het lijf heeft. Toch zal met deze terughoudendheid van het Centrum moeten worden gebroken. Dit is zelfs de *conditio sine qua non* voor het slagen der ideeën, die in de bestuurshervorming belichaamd zijn.

Op een tweede cardinaal punt wil ik hier ook de aandacht vestigen. Ter verdere doorvoering van de provincie-gedachte, waarvan de Indische Regeering zelve verklaard had, die niet te willen loslaten — zie hierboven —, werd door den Volksraad, bij de be-

handeling der voorstellen betreffende de instelling der Groot-eilanden-Gouvernementen, een amendement aangenomen, waarbij de Regeering werd uitgenoodigd, binnen twee jaar na de inwerkingtreding der ordonnantie, voorstellen in te dienen voor de instelling van adviseerende raden, die den Gouverneurs der provincies ter zijde zouden worden gesteld. De Regeering verklaarde met de gedachte, belichaamd in dit amendement, in te stemmen, doch de betrekkelijke voorstellen werden op een zóódanig laat tijdstip ingediend, dat de Volksraad uitstel van behandeling moest verzoeken, waardoor de adviseerende raden eerst in 1941, alzoo een vol jaar later, dan aanvankelijk bepaald, hun functie zullen kunnen aanvaarden.

Uit dit enkele feit blijkt, dat met de verdere doorvoering der bestuurshervorming niet altijd die spoed betracht wordt, die, in verband met de groote belangrijkheid dezer materie, wel gewenscht zou zijn. De eerst noodige stap is de invoering der bovenbedoelde adviseerende raden. En dan zal men moeten gaan denken aan de omzetting der Gouvernementen in de Buitengewesten in werkelijke provinciën met niet alleen adviseerende, maar meebesturende provinciale raden. En ook zullen de thans nog ontbrekende groepsgemeenschappen ten spoedigste moeten worden ingesteld. En, waar, zooals boven betoogd, een zeer gewichtige grondslag der bestuurshervorming gelegen is in zoo ruim mogelijke overdracht van het Centrum op den Gouverneur, en later op de verschillende autonome gemeenschappen, zal ook de noodige spoed moeten worden betracht met de volledige encadreering van provinciën, gouvernementen en groepsgemeenschappen met personeel en al wat verder noodig is voor een behoorlijke ontplooiing van hun werkzaamheid. Aan een verdere doorvoering van het Indianisatie-proces der ambtenaren, waaronder verstaan moet worden, de vervanging van Europeesche door Inheemsche krachten, ook in de leidende betrekkingen, valt hier niet te ontkomen. Het aantal Inheemsche intellectueelen, vooral ook de technisch ontwikkelden, is in den laatsten tijd zeer gegroeid. Onder hen nemen de academisch opgeleiden een steeds grootere plaats in. En het verdient de sterkste aanbeveling van deze intellectuele krachten zoo ruim mogelijk gebruik te maken, opdat zij hun tijd, krachten en gaven niet verspillen in allerlei ijdele en fantas-

tische politieke bespiegelingen, maar die kunnen geven aan nuttigen en opbouwenden arbeid, waarmee zij hun geboorteland den grootsten dienst bewijzen.

* * *

Deze korte schets van de staatkundige ontwikkeling der Buitengewesten zou hiermee beëindigd kunnen worden, ware het niet, dat dit proces in den loop der jaren werd doorkruist door een proces van geheel anderen aard, n.l. de krachtige actie, die vooral in den laatsten tijd van Inheemsch-nationalistische zijde gevoerd wordt voor de toekenning van veel verder gaande rechten aan den Volksraad. Kan de hierboven geschetste gang der ontwikkeling op staatkundig terrein van de Buitengewesten als die der *peripherie* worden aangeduid, zoo is het streven der Inheemsche nationalistien zeer duidelijk op een versterking der machten in het *Centrum*, speciaal die van den te Batavia zetelenden Volksraad gericht. Daardoor is de belangstelling van Inheemsche zijde voor de ontwikkeling der *peripherie* merkbaar gedaald.

Hoe moet dit verschijnsel verklaard worden? Hierboven werd reeds gememoreerd, dat de belangstelling der Inheemsche ingezetenen voor bestuurlijke medewerking omtrent het begin dezer eeuw nog maar zeer vaag was. Sedert hebben echter in het wereldgebeuren feiten plaats gevonden, die niet nagelaten hebben een diepen indruk na te laten op de Inheemsche gemoederen. Het zijn de belangrijke politieke gebeurtenissen van de overwinning van Japan op Rusland in 1905, de revolutionaire bewegingen in Turkije en in het Chineesche Rijk (resp. in 1908 en 1911), en voorts de wereldoorlog van 1914 tot 1918 geweest, die sterken indruk hebben uitgeoefend op het nationalistisch streven in wel alle voorname koloniale gebieden ter wereld. Ook de huidige oorlog heeft de drang naar verder staatkundige hervormingen sterk gestimuleerd. De ontwikkeling van dit streven in het, voor ons Indië, zoo nabije Britsch-Indië heeft niet nagelaten soortgelijke werkingen ook in ons Insulinde te veroorzaken.

De instelling van den Volksraad in Nederlandsch-Indië in 1918, de Grondwetsherziening van 1922, de Indische Staatsregeling, die den Volksraad het karakter gaf van medewetgevend orgaan in 1925, de geheele bestuurshervorming op Java, zooals die in de

jaren 1926, 1929 en 1930 werd ten uitvoer gebracht, de Inlandsche meerderheid in den Volksraad in 1929 en tenslotte de Bestuurshervorming in de Buitengewesten van 1938, kunnen voor een zeer groot deel worden beschouwd als uitvloeisels van de wel zeer gewijzigde wereldsituatie. De Inheemsche stemmen in en buiten den Volksraad toonen echter duidelijk aan, dat bij al deze hervormingsarbeid de veranderingen in het Centrum voor de Inheemschen van veel grooter gewicht zijn dan die in de peripherie, welk verschijnsel gemakkelijk verklaard kan worden door het feit, dat in het Centrum de kern van de regeermacht ligt.

Er zal toch altijd, welke ontwikkelingsmogelijkheden de peripherie ook biedt of ooit bieden zal, een zeer belangrijke groep van onderwerpen van staatszorg overblijven, waarin tot in verre toekomst door het Centrum zal moeten worden beslist en die niet voor overdracht aan lagere organen vatbaar zijn. Om enkele van de voornaamste te noemen, bepaal ik mij hier tot de landsverdediging, de economische politiek, de rechtspraak, de agrarische wetgeving, de algemeene richtlijnen voor de onderwijspolitiek, de houding tegenover Zending, Missie en Islam, enz. En het zijn juist de beslissingen in deze soort onderwerpen, die, voor het Landsbestuur, als richtinggevend moeten worden beschouwd. Het is derhalve voor de hand liggend, dat de belangstelling der Inheemschen, wier politiek nationalistisch getint is, zich blijvend zal richten op het Centrum.

Deze nationalistische kleur van de Inheemsche politiek behoeft ons allerminst te verbazen. Er zal toch wel geen volk op aarde te vinden zijn, in hetwelk de trek naar vrijheid, naar zelfbeschikking over het eigen land, niet aanwijsbaar is. VONDEL's uitspraak: „De liefde tot zijn land is ieder aangeboren” leeft in duizenderlei vormen, en oneindig gevarieerd van toon, in den boezem van elk volk ter wereld. Wat wij in onze oorlogen tegen Spanje en Frankrijk beschouwden als het hoogste goed, waarom de strijd eigenlijk gevoerd werd, ons eigen, zelfstandig volksbestaan, heeft ook voor de Inheemschen in onze Archipel, een fascineerende aantrekkingskracht. En de kern van dit zelfstandig volksbestaan ligt — een ieder zal dit begrijpen — niet in de peripherie, maar in het Centrum. Hiermee is de grootere belangstelling voor het Centrum volkomen duidelijk en verstaanbaar.

Wie met deze feiten rekening houdt, zal zich dan ook niet verwonderen over de berichten in de pers van de laatste acht, negen maanden, die zich bezig hielden met de actie van eenige vooraanstaande Inheemsche nationalistische vereenigingen, waaronder als voornaamste genoemd kan worden de Gaboengan Politiek Indonesia (Gapi), welke tot doel hebben de instelling voor Indië van een Parlement met daaraan verantwoordelijke Ministers. Deze actie was een gevolg van de afwijzing bij Koninklijk Besluit van 16 November 1938 van een petitie van het Volksraadlid Soetardjo, mede namens een groep geestverwanten bij den Volksraad ingediend en door dit lichaam aangenomen in September 1936. Deze petitie verzocht om de bijeenroeping van een conferentie, welke tot doel zou hebben plannen op te stellen, teneinde aan Nederlandsch-Indië, binnen een nader te bepalen tijdsverloop, den staat van zelfstandigheid toe te kennen binnen de grenzen van art. 1 der Grondwet. De motieven der afwijzing waren in de eerste plaats, dat het verzoek klaarheid van doelstelling miste, vervolgens, dat, waar de Grondwet van 1922 en de Indische Staatsregeling van 1925 ruimte te over bieden voor verderen opbouw en vervollediging der autonomsche ontwikkeling op democratischen grondslag, er geenerlei behoefte bestaat voor de opstelling van plannen, als de gevraagde conferentie zou moeten ontwerpen, en tenslotte, dat de staatkundige groei gelijk op moet gaan met de innerlijke ontwikkeling op sociaal, economisch en intellectueel terrein, zoodat een kunstmatig en voortijdig in het leven roepen van zelfstandigheid onmogelijk in het belang van Nederlandsch-Indië kan geacht worden.

Alhoewel de afwijzing dezer petitie op allezins juiste gronden was geschied, was daarmee aan het verlangen naar ingrijpende hervormingen in Inheemsch-nationalistische kringen nog geen einde gekomen.

Eenige maanden later werd de reeds bovengenoemde Gaboengan Politiek Indonesia (Gapi), een combinatie van een groot aantal Inheemsche vereenigingen, opgericht, waarvan de doelstelling aanzienlijk verder ging dan de petitie Soetardjo. Als hoofdeisch der Gapi werd gesteld: de instelling van een uit en door het volk gekozen parlement en een aan dit parlement verantwoordelijke regeering.

Sedert dien wordt onder de leuze „Indonesia berparlement” („Indonesië moet een parlement hebben”), een zeer suggestieve massa-actie gevoerd, welke in vele Inheemsche kringen grooten bijval heeft gevonden. Het is juist een gevolg van deze actie, dat de belangstelling van Inheemsche zijde voor de ontwikkeling der peripherie, zooals neergelegd in de beginselen der bestuurshervorming, zoo zeer gedaald is. Toch mag deze mindere waardeering naar mijn inzicht in geen enkel opzicht aanleiding geven tot een verlaten van den tot dusverre gevolgden weg dan wel tot een vertraging in de doorvoering der bestuurshervormings-denkbelden. Integendeel!

Het in de Grondwet van 1922 en in de Indische Staatsregeling van 1925 uitgezet bestek voor de ontplooiing van Indië's politieken status biedt nog zeer talrijke mogelijkheden, al wordt dit feit niet door allen, vooral niet door de Inheemsche nationalistten, ten volle erkend. Minister WELTER toonde nog in 1939, aan de hand van ervaringen uit de praktijk aan, dat het in tal van gevallen de grootste moeite kost, om de breede massa der bevolking te brengen tot het gebruik maken van die staatkundige rechten, welke haar in het tegenwoordig bestel toekomen. Eerst, wanneer de staatkundige opbouw van Nederlandsch-Indië volgens het thans uitgezette plan voltooid is, en voldoende ervaring is verkregen met de werking van het geheel van provinciën, zelfbesturen, groep-gemeenschappen en regentschappen, met de daaraan verbonden vertegenwoordigende lichamen, zal de tijd gekomen zijn om te denken aan staatkundigen nieuwbouw. Voor totaal nieuwe constructies is het moment — hoe begrijpelijk ook het ongeduld van vele Inheemsche nationalistten is — nog niet aangebroken.

Afgezien nog van de vraag, of een uit en door het volk gekozen parlement met daaraan verantwoordelijke departementshoofden, voor Indië nu wel juist de meest gewenschte regeeringsvorm is — een vraag, die onder de huidige tijdsomstandigheden wel eens extra goed onder de oogen mag gezien worden —, is een parlement, indien de voorwaarden voor een doeltreffend functioneeren daarvan niet vervuld zijn, voor een land geen zegen, doch een vloek. Een versplinterd parlement, dat niet in staat is, een krachtige, aaneengesloten regeeringsmeerderheid te vormen, baant de weg voor de anarchie of voor de dictatuur. Zuid-Amerika in

vroeger jaren en Europa in den laatsten tijd, zijn wel waar-
schuwende voorbeelden!

* *
*

Vergelijken we nu het bovenomschrevene, speciaal, voor zoover het betrekking heeft op de staatkundige ontwikkeling der Buitengewesten, met hetgeen ons Anti-Revolutionair beginselprogram in artikel XXI zegt, n.l. „Ter bevordering eener gezonde medewerking der ingezetenen aan het bestuur in wijderen kring en mede ter ontlasting van het centraal bewind, worde niet slechts op Java, maar allengs in geheel den Archipel tot krachtige bestuurscentralisatie overgegaan”, dan moeten wij wel tot de conclusie komen, dat aan de desiderata van dit beginselpunt in volle mate is voldaan, en wij, met het vervolgen van den hierbij ingeslagen weg, op het goede spoor zijn. Het is voor ons, Anti-Revolutionairen, een reden tot groote blijdschap en dankbaarheid, en een onverwelkelijke eere bovendien, dat het juist een der onzen, een der meest grooten in onze partij, de Gouverneur-Generaal en Minister IDENBURG is geweest, die ons het allereerst de poorten, die toegang gaven tot dezen weg, geopend heeft. Zijn initiatief heeft tal van mogelijkheden geschapen, welke wij, zoo God wil, in den loop der komende jaren geleidelijk-aan tot werkelijkheden zullen zien uitgroeien, tot zegen van het gansche, door Nederland bestuurde Rijk van Insulinde.

's *Gravenhage*, 22 Mei 1940.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR:

1. Saevis tranquillus in Undis door Dr. H. COLIJN.
  2. Koloniale vraagstukken van heden en morgen door Dr. H. COLIJN.
  3. Staatkundige Hervormingen in Nederlandsch-Indië door Dr. H. COLIJN.
  4. Verslag van de Commissie tot herziening van de Staats-inrichting van Nederlandsch-Indië, ingesteld bij Gouv. Besluit dd. 17 December 1918 No. 1;
  5. Groepsgemeenschaps- en stadsgemeente-wetgeving door Dr. A. JANSEN.
  6. Handelingen van den Volksraad in Nederlandsch-Indië van diverse jaargangen.
-

DE VOLKSVERTEGENWOORDIGING IN HAAR MEDE-WETGEVENDE FUNCTIE

DOOR

DR. H. F. J. WESTERVELD.

Inleiding.

Naar a.r. staatsrechtelijke beginselen behoort in de eerste plaats tot de taak van het volksorgaan de contrôle op het staatsbestuur. Daarom passen in die beginselen ook de *contrôle-middelen*, zooals het positieve staatsrecht die kent, nl. het recht van *interpellatie*, het *vraagrecht*, het recht van *enquête* en het *budgetrecht*, als een toezicht op de uitgaven, welke de regeering zich voorstelt te doen. Een groot deel van de werkzaamheden der volksvertegenwoordiging wordt voorts in beslag genomen door haar *medewerking aan de wetgeving*. Het is bekend, dat — naar a.r. opvatting — de daarentrent in de grondwet voorkomende bepalingen een onjuiste verhouding tusschen overheid en volk, tusschen regeering en volksvertegenwoordiging in de hand werken. Bij den *Koning* berust de volle, ongedeelde staatsmacht en daarom strookte beter met het a.r. inzicht de door HEEMSKERK in 1913 voorgestelde bepaling: „Hij (de Koning) oefent de *wetgevende* macht uit in gemeen overleg met de Staten-Generaal” dan de thans geldende bepaling in de grondwet: „De wetgevende macht wordt *gezamenlijk* door den Koning en de Staten-Generaal uitgeoefend” (art. 112).

Doel van dit opstel is de bespreking van een tweetal belangrijke bevoegdheden, welke de volksvertegenwoordiging heeft bij haar aandeel in de wetgevende functie; het zijn de rechten van *initiatief* en van *amendement*.

Het recht van initiatief.

Onder de staatsregeling van 1798 kon het Uitvoerend Bewind „ten allen tijde aan het Vertegenwoordigend Lichaam een voorstel doen, en maatregelen voordragen tot heil van den Lande”, doch het mocht dit nimmer doen „in de form van eene Wet” (art. 133); alleen het Vertegenwoordigend Lichaam *gaf de wetten* (art. 130); volgens art. 37 van de constitutie van 1801 was *alleen het Staatsbewind* gehouden het ontwerp van alle wetten aan het Wetgevend Lichaam voor te dragen en ook de constituties van 1805 en 1806 sloten het recht van initiatief buiten. In 1805 kwam het initiatief uitsluitend toe aan den Raadpensionaris (art. 26), en in 1806 aan den Koning (art. 57).

Sedert 1814 komt het recht van initiatief in onze grondwet voor, bijna onveranderd overgenomen uit de Schets van VAN HOGENDORP ¹⁾. Ingevolge art. 46 der grondwet van 1814 had de Souvereine Vorst het recht om aan de Staten-Generaal wetten voor te dragen, terwijl de Staten-Generaal, die toen nog één Kamer van 55 leden vormden, het recht kregen om aan den Souvereinen Vorst „voordragten” te doen. Toen in 1815 de Staten-Generaal in twee Kamers gesplitst werden, is het initiatief alleen toegekend aan de *Tweede Kamer*. VAN HOGENDORP gaf daarvoor twee redenen aan. In de eerste plaats vond hij de Tweede Kamer het meest geschikte deel der vertegenwoordiging om het voorstel voor te dragen, uit hoofde van haar *samenstelling*, „welke de belangen van alle oorden des Rijks in haar midden brengt”; inderdaad moet men toegeven, dat sommige deelen van het land niet vertegenwoordigd waren in de Eerste Kamer door de bepaling, dat de Koning haar leden benoemde uit „de aanzienlijksten van den Lande”. Als tweede reden vermeldt VAN HOGENDORP, dat, indien het onderwerp door één der Kamers nader moest overwogen en bekrachtigd worden, de Eerste Kamer daartoe het meest geschikt was, „omdat hare leden ouder van jaren zijn” (minstens 40 jaren). Terecht heeft Mr. L. DE HARTOG in zijn artikel over „Het initiatief der Staten-Generaal” nog andere argumenten genoemd ²⁾. Het belangrijkste argument is wel, dat de Eerste Kamer èn door den aard van haar samenstelling (door den Koning benoemd voor het leven uit hen, die door diensten aan den Staat bewezen, door hun geboorte of gegoedheid onder de aanzienlijksten van den lande behoorden)

èn door de wijze van beraadslaging (niet in het openbaar) geheel *buiten* de natie stond. Moest en kon zij minder toegankelijk zijn voor „de driften en dwalingen van het oogenblik” gelijk de ontwerpers der grondwet van 1815 meenden, dan was zij ook minder in staat, om den wensch der bevolking af te spiegelen, om haar behoeften te gevoelen en weer te geven; zij kon een tweede instantie der wetgeving zijn, niet zelve den eisch tot wetgeving instellen. Zij moest veeleer „bij het afslaan van eenig voorstel der andere Kamer, aan den Koning besparen de oefening van een heilzaam en hoogst noodzakelijk recht, maar hetwelk toch door eene te veelvuldige herhaling het onderling vertrouwen zou kunnen deeren.”

Bij de grondwetsherziening van 1848 bleek niet alleen bij graaf SCHIMMELPENNINCK, maar ook bij vele leden der Tweede Kamer de wensch te bestaan aan de Eerste Kamer het recht van initiatief te geven. Eerstgenoemde, propagandist voor de Engelsche staatsinstellingen, meende, dat door toekenning van het recht van initiatief aan de Eerste Kamer, deze Kamer „in stede van een dood, een levend lichaam” zou worden. De Regeering wilde er echter niets van weten: de Eerste Kamer moest het recht van initiatief *niet* hebben, daar juist haar bestaan dienen moest om de Tweede Kamer van het doen van een of ander voorstel af te houden door de bedenking, of de Eerste Kamer er zich wel mede zou vereenigen — aldus minister DONKER CURTIUS. Zoo bleef dus na 1848 de bevoegdheid om wetsontwerpen in te dienen aan den Koning en aan de Tweede Kamer. Wel werd de redactie van het betreffende artikel gewijzigd. Art. 113 van de grondwet-1815 (art. 114 van de grondwet-1840) sprak van het recht der Staten-Generaal om aan den Koning „voorstellen” te doen; onder „voorstellen” vielen niet alleen de wetsontwerpen, maar ook alle andere voorstellen en adressen. Art. 110 van de grondwet-1848 sprak nu alleen van „voorstellen van wet”, terwijl een afzonderlijk art. 113 handelde over „andere voordragten, dan voorstellen van wet”. Zoo stond dus grondwettelijk vast, dat deze andere voordrachten door *elk* der Kamers *afzonderlijk* aan den Koning konden worden gedaan. Wie het verschil in *karakter* tusschen de Eerste en de Tweede Kamer erkent, een verschil, dat ten nauwste samenhangt met de samenstelling en de taak der Kamers, zal het gemis van

het recht van initiatief voor de Eerste Kamer niet betreuren. Deze Kamer heeft tot taak de haar voorgelegde ontwerpen te toetsen aan de algemeene lijnen van een wenschelijk staatsbeleid. „Zij is niet bestemd om den hoofdtoon aan te geven in den volksinvloed op het Regeeringsbeleid, maar om dien hoofdtoon te zuiveren van elementen, die daarin zoo licht worden gemengd en er toch niet in thuis behooren” 3).

Belangrijk was de grondwetsherziening van 1887 met betrekking tot de volgende aanvulling. Vóór deze herziening miste de voorsteller van het wetsontwerp de gelegenheid om in de Eerste Kamer zelf als verdediger van zijn ontwerp op te treden. Als de Regeering zich er wèl voorspande moest zij advies uitbrengen zonder in de gelegenheid te zijn geweest het advies van den Raad van State te hebben ingewonnen, en als de Regeering zich er nièt voorspande, vond het ontwerp in die Kamer geen officieelen verdediger 4). Ter wegneming van dit bezwaar werd aan art. 117 (art. 120 van de grondwet-1938) de volgende alinea toegevoegd: „Zij (de Tweede Kamer) is bevoegd aan een of meer van hare leden de schriftelijke en mondelinge verdediging van haar voorstel in de Eerste Kamer op te dragen.”

Wat betreft de wijze van behandeling van zulk een voorstel — zooals deze in het Reglement van Orde der Tweede Kamer nader werd voorgeschreven — zij nog opgemerkt, dat in 1846 5) in dat Reglement werd ingevoerd een soort van *prise en considération*, een voorafgaande beslissing over de vraag, of het voorstel wel een onderwerp van nader onderzoek zou uitmaken. „Het zou kunnen gebeuren” — zoo redeneerde men — „dat er een voorstel werd gedaan, dat minder wel doordacht was of als ontijdig beschouwd moest worden. In zulk een geval bracht het belang van den voorsteller, zoowel als van de Kamer mede, het voorstel niet in overweging te nemen. „Zoowel bij de opneming van deze bepaling in 1840, als bij de pogingen tot afschaffing in 1849 en 1852 is in de Kamer breedvoerig gediscussieerd over de vraag, of deze wijze van behandeling wel naar de letter en de bedoeling der grondwet was. Deze schreef immers voor, dat de Kamer het voorstel moest overwegen op gelijke wijze als zulks ten aanzien van 's Konings voorstellen was bepaald. Daaromtrent nu luidde een voorafgaand artikel: „Over eenig ingekomen voorstel des Konings

wordt bij de volle Kamer niet geraadpleegd, dan nadat hetzelfde is overwogen in de onderscheidene afdeelingen"... 6). In 1872 is de bepaling uit het Reglement van Orde verdwenen om twee redenen: 1° het nader onderzoek werd toch nooit geweigerd, zoodat de voorloopige overweging eigenlijk op een doellooze en tijd-roovende formaliteit neerkwam, en 2° omdat het dikwijls zeer moeilijk is de juiste grens in acht te nemen tusschen het *algemeen* karakter van een voorstel en zijn *bijzondere* bepalingen. Deze twee redenen zijn alleszins aannemelijk, en nieuwe beperkingen van bovenstaanden aard zullen niet licht weder worden ingevoerd. Intusschen komt het mij voor, dat de voorloopige overweging der voorstellen van leden niet *ongrondwettig* is: de grondwet verbiedt immers volstrekt niet, dat zulke voorstellen twee malen worden onderzocht in de afdeelingen en in de zitting.

* * *

Er zijn een aantal gevallen, waarin het parlementair initiatief is uitgesloten. Allereerst het geval, bedoeld in art. 18 der grondwet: wanneer vooruitzicht bestaat, dat geen bevoegde opvolger naar de grondwet aanwezig zal zijn, kan deze worden benoemd bij een wet, waarvan *het ontwerp door den Koning wordt voorgedragen*. De grond voor deze bepaling is hierin gelegen, dat het gevoel van kieschheid zou worden gekwetst, indien de Tweede Kamer het initiatief nam. In de tweede plaats is het initiatief aan den Koning voorbehouden bij de instelling van staatsridderorden. Art. 68 der grondwet zegt, dat ridderorden worden ingesteld door een wet, *op voorstel des Konings*. Als *the fountain of honours* — gelijk de Engelschen het uitdrukken — mag alleen de Vorst beoordeelen, of het wenschelijk is ridderorden in te stellen of aan de bestaande nieuwe toe te voegen. Vervolgens treffen we in de grondwet aan art. 127, waar bepaald is, dat de ontwerpen der *algemeene* begrootingswetten *door den Koning* bij de Tweede Kamer worden ingediend. De Staten-Generaal zijn dus wèl bevoegd het initiatief te nemen tot wetsontwerpen, waarbij *bepaalde* uitgaven voor een *bijzonder* doel worden gevraagd. Zoo deed in de zitting 1870/1871 de heer 's JACOB het voorstel tot het verleenen van een jaarlijksche tegemoetkoming aan een stoomvaartmaatschappij van f 600.000.—

voor een geregelde stoomvaartverbinding van Vlissingen en New-York, welk voorstel echter, na verwerping van art. 1 werd ingetrokken ⁷⁾. Ten slotte „wordt onverwijld een voorstel van wet aan de Staten-Generaal gedaan” om het onder de wapenen blijven der dienstplichtigen, die niet in werkelijken dienst zijn, zooveel noodig te bepalen (art. 193 der grondwet; het geval van mobilisatie). *Niet* is derhalve het parlementair initiatief uitgesloten o. a. voor voorstellen van wet tot het in overweging nemen van veranderingen in de grondwet, en voor die, welke strekken tot wijziging van de in de grondwet genoemde bedragen, welke bij een wet met gequalificeerde meerderheid kunnen worden veranderd ⁸⁾.

* * *

Voor wat betreft de deelneming van Ministers aan de beraadslaging over initiatiefvoorstellen geldt als algemeene *regel*, dat de Regeering zich noch in de Tweede, noch in de Eerste Kamer, in die beraadslaging mengt. Volkomen juist. Het initiatief is een daad van de Staten-Generaal en het uitspreken van een oordeel door de Regeering is pas aan de orde, wanneer het voorstel door de Eerste Kamer is aangenomen en het advies van den Raad van State is ingewonnen. In de gevallen, dat de Regeering wèl aan de beraadslaging over een initiatief-voorstel deelnam, beperkte zich deze deelneming aan de discussie tot het verstrekken van gevraagde inlichtingen of het rechtzetten van vergissingen. Een enkele maal sprak een Minister een *afkeurend* oordeel uit over een initiatief-voorstel ⁹⁾.

* * *

Moet de Koning zijn sanctie verleen en aan een door beide Kamers aangenomen wetsontwerp? Er is een tijd geweest, dat men een bevestigend antwoord op deze vraag zag als een regel, dien men aandienende als *rechtsregel*. In dezen zin althans Prof. C. W. VAN DER POT in zijn in 1921 gehouden inaugureele oratie over „De verdeeling van de staatstaak” ¹⁰⁾. In 1917 kwam men voor het feit te staan, dat — in afwijking van hetgeen steeds had plaats gehad — de Koning zijn sanctie *onthield* aan een door beide Ka-

mers aangenomen initiatief-voorstel. Het betrof toen het wetsontwerp-MARCHANT c.s. tot wijziging van art. 26 der Lager Onderwijswet (verhooging der onderwijzers-salarissen). Terecht merkt VAN DER POT op, dat men zich niet op een verkeerd spoor moet laten leiden door de omstandigheid, dat door de Regeering ingediende wetsvoorstellen steeds de sanctie verkrijgen. Wat toch is het geval? Van de Regeering afkomstige wetsontwerpen kunnen vóór de beslissing van de Eerste Kamer worden *ingetrokken*. De bepaling van art. 118 der grondwet: „Zolang de Eerste Kamer nog niet heeft beslist, blijft de Koning bevoegd het door hem gedane voorstel weder in te trekken” is een „alleszins levend recht”. „Wordt het zelden gehanteerd, vaak genoeg wordt er mee bedreigd, hetzij door de onaannemelijkverklaring van een amendement, waarin tevens de portefeuillekwestie wordt gesteld, hetzij door de verklaring, dat aanneming het wetsvoorstel zou in gevaar brengen en Prof. DE SAVORNIN LOHMAN mocht het dan ook terecht „de onder het parlementaire stelsel gebruikelijke vorm van uitoefening van het vetorecht” ¹¹⁾ noemen. VAN DER POT komt dan in zijn verdere betoog tot de conclusie, dat van een „rechtsregel” niet kan gesproken worden, ^{1o} omdat de „gewoonte” juist — door de geringe talrijkheid van initiatief-voorstellen op betrekkelijk weinig gevallen zou rusten, en ^{2o} omdat hierbij, in en buiten het parlement, niet van de overtuiging gebleken was, dat werkelijk een rechtsregel zou zijn geschonden. Slechts uit den mond van twee afgevaardigden (o. a. TROELSTRA) klonk een zwak protest en nog wel hoofdzakelijk tegen het gevoerde beleid. Nu betwijfelt KRANENBURG ¹²⁾, of bij initiatief-ontwerpen, die de belangstelling van het volk in sterkere mate zouden hebben dan een wijziging van onderwijzers-salarissen heeft, een onthouding van sanctie door de Kroon niet als onrechtmatig zou worden gevoeld. Men heeft — aldus KRANENBURG — in een tijd, toen de publieke meening gespannen den oorlog en de crisis in ons land volgde, deze constitutioneële kwestie niet meegeleefd. Het zou daarom zeker een gewaagd experiment zijn bij ontwerpen, waarin de bevolking meer belang stelt, op dit precedent te vertrouwen. Ik kan dien twijfel van KRANENBURG niet deelen. Indien er al van „conventies” in het staatsrecht sprake kan zijn, dan dragen deze nooit een *rechts*-karakter; het zijn gebruiken, die als *uitvloeisels* van de grond-

wettelijke bepalingen kunnen gezien worden en die gesubordineerd blijven aan den tekst der grondwet. Wie het verleenen van de Koninklijke sanctie aan een door beide Kamers aangenomen initiatief-voorstel wil zien als een „conventie”, als staatsrechtelijk gewoonte-recht, als rechtsregel¹³⁾, doet geweld aan de uitdrukkelijke bepaling van de grondwet, dat de Koning een voorstel van wet door de Staten-Generaal aangenomen, al dan niet kan goedkeuren (art. 123). Een gelijk lot als het voorstel-MARCHANT c.s. in 1917, trof in 1928 het wetsvoorstel van den heer ZIJLSTRA c.s. inzake de leerlingenschaal der lagere scholen.

* * *

Belangrijk is de vraag naar de omstandigheden, die er toe meewerken, dat van het recht van initiatief door de Tweede Kamer zoo weinig gebruik wordt gemaakt. Toen BUYS zijn bekende commentaar op de grondwet schreef, had hij in de eerste zeventig jaargangen van het Staatsblad slechts zeven wetten geteld, op initiatief der Staten-Generaal tot stand gekomen, waarvan één een ieder bekend is: de kindernet van 1874, ontworpen door het Tweede Kamerlid VAN HOUTEN. Van de daarna tot stand gekomen wetsontwerpen vallen o. a. te noemen: de wet van 1915 op de oneerlijke concurrentie (ingediend door het Kamerlid AALBERSE), de wet van 1919 inzake het actief vrouwenkiesrecht (ingediend door het Kamerlid MARCHANT) en de zgn. geldschietwet-1932 (ingediend door het Kamerlid VAN DEN BERGH).

Naast de beperkingen door de grondwet zelf aangebracht (zie boven) en enkele formeele beperkingen in het R. v. O. der Tweede Kamer, zie ik als hoofdoorzaak van het bedoelde verschijnsel het feit, dat bij een Regeering, die haar regeermacht op de juiste wijze hanteert, geen of weinig behoefte bestaat voor de Staten-Generaal om van het recht van initiatief gebruik te maken. Terecht heeft KRANENBURG in zijn artikel over „Het recht van initiatief” in *De Opbouw*¹⁴⁾ opgemerkt, dat de mate van het gebruik van dit recht goeddeels kan worden teruggebracht op de verhouding, die er bestaat tusschen Regeering en volksvertegenwoordiging. Die verhouding behoort — naar a.r. inzicht — zóó te zijn, dat de Regeering nog iets anders is dan enkel *uitvoerende macht*, meer

is dan een werktuig, dat slechts bewogen kan worden door de levende kracht van anderen. De Regeering moet handelen, *besturen* en is in de eerste plaats geroepen om, indien het haars inziens *noodzakelijk* is, wettelijke regelingen in het leven te roepen. Dat wil ook zeggen, dat de Regeering wake tegen onnoodige wetgeving, dat spaarzaamheid in het voortbrengen van nieuwe wetten worde betracht en soberheid in het wijzigen van bestaande wetten¹⁵). Het parlement daartegenover *werkt* slechts *mede* aan de wetgeving, heeft tot roeping de rechten des volks te handhaven, het bestuur te *controleeren* en de voorgestelde maatregelen te toetsen aan de wetten der eeuwige rechtvaardigheid en aan de belangen van geheel het volk. Naast deze hoofdoorzaak kunnen ook nog genoemd worden de bezwaren, verbonden aan de voorbereiding en verdediging van initiatief-ontwerpen. Een Kamerlid beschikt niet in die mate over de noodige gegevens bij het ontwerpen van wettelijke regelingen als de ministers, die bovendien hun ambtenaren ter beschikking hebben. Ook valt niet weg te cijferen — KRANENBURG wijst er in zijn bovengenoemd artikel terecht op — het aandeel, dat hierin toekomt aan de persoonlijke eigenschappen van de volksvertegenwoordigers, hun activiteit en bekwaamheid, het vuur, dat hen bezielt en tot rechtsvorming dringt, hun kennis van zaken en formuleerende begaafdheid. Let men er ten slotte nog op, dat het parlement met werk overladen is, dat de taak van den staat steeds toeneemt, dan geloof ik, dat hiermede voldoende verklaard is, waarom van initiatief-ontwerpen weinig sprake is.

Uit het feit, dat het recht van initiatief niet uitsluitend het domein van den Koning is, mag niet worden afgeleid, dat dit recht in strijd zou zijn met de a.r. opvatting van de verhouding tusschen Regeering en volksvertegenwoordiging. Zou de Regeering haar taak niet voldoende verstaan, dan kunnen de Staten-Generaal, als vertegenwoordigende het volk, ook door gebruik te maken van het recht van initiatief trachten de in het volk levende beginselen en algemeen richting-gevende gedachten te vertolken. Zoo heeft GROEN VAN PRINSTERER in het zittingsjaar 1854/1855 een wetsontwerp ingediend, strekkende tot een partieele herziening van de L.O.wet-1806, teneinde aan de vrijheidsbelemmering door de plaatselijke besturen bij de oprichting van bijzondere scholen een einde te maken en dus de wettelijke schoolvrijheid met de grond-

wettelijke in overeenstemming te brengen. Het betrof hier een geval, waarin de Regeering haar plicht om met een dergelijk ontwerp te komen, verzaakte, ondanks den aandrang van talrijke volksgroepen, door GROEN en de zijnen in de Kamer vertolkt. Alleen wanneer andere middelen, b.v. het aannemen van een motie of van een amendement, niet doeltreffend gebleken zijn, kan de Kamer van het recht van initiatief gebruik maken, en het initiatief-voorstel dient zich dan te beperken tot het aangeven van de hoofdlijnen. Daaraan voldeed het voorstel van GROEN, dat slechts een tweetal artikelen bevatte, waarin op eenvoudige wijze de vrijheid van het bijzonder onderwijs was geformuleerd. Aan deze voorwaarden voldeed ook het voorstel-RUTGERS, inzake de drankwet (plaatselijke keuze), in de zitting 1921/1922 verworpen door de Eerste Kamer, in de zitting 1922/1923 opnieuw ingediend en in de zitting 1924/1925 weder door die Kamer verworpen. Het behoeft nauwelijks betoog, dat hierbij geen sprake is van een constitutioneel erkennen van de leer der volkssouvereiniteit. De Staten-Generaal treden *niet* op als dienaars van den zgn. volkswil, maar treden op, *behooren* althans op te treden, naar *eigen* overtuiging en verantwoordelijkheid, rekening houdend met alle factoren en omstandigheden, welke in en buiten de vergaderingen te hunner kennis komen. Zij zijn geroepen, in volkomen zelfstandigheid, met de Regeering de verantwoordelijkheid voor het beleid van 's lands zaken te dragen ¹⁶).

* * *

Het recht van amendement.

Bestaat er verband tusschen het recht van amendement en het recht van initiatief? Velen beantwoorden deze vraag bevestigend en achten het verband zelfs zóó sterk, dat ze het recht van amendement als een uitvloeisel zien van het recht van initiatief. In Frankrijk wordt daarom ook de uitdrukkelijke toekenning van het recht van amendement niet noodig geacht. De staatsrechtelijke theorie in dat land acht het recht van amendement een vanzelfsprekend uitvloeisel van het recht van initiatief, dat daarom aan beide organen der wetgevende macht, Senaat en Kamer van Afgevaardigden, toekomt, voorzoover niet uitdrukkelijk uitgesloten (zoo het recht van initiatief van den Senaat voor ontwerpen, die aan

het volk financieele lasten opleggen) ¹⁷⁾. Inderdaad reikt het recht om wetsontwerpen *voor te stellen* verder dan het recht om wetsontwerpen te *wijzigen* en daarom kan het vreemd schijnen, dat het eerstgenoemde recht reeds in 1814 aan de Tweede Kamer werd verleend, terwijl het laatstgenoemde eerst in 1848 aan de Tweede Kamer werd toegekend. Men vergeete echter hierbij niet, dat de uitoefening van het recht van initiatief door de bepalingen in de grondwet en in het reglement van orde der Kamer, alsmede door de moeilijkheden bij de uitoefening van dit recht in de praktijk zoodanig beperkt is (zie boven), dat slechts bij uitzondering van dit recht kan worden gebruik gemaakt en daardoor op de beginselen van de wetgeving niet dién invloed kan uitoefenen, als met het recht van amendement mogelijk is ¹⁸⁾. *Feitelijk* zijn deze rechten dus geheel verschillend.

Aan de Eerste Kamer is het recht van amendement onthouden; naar a.r. opvatting omtrent het karakter en de beteekenis der Eerste Kamer terecht. De hoogleeraar BUYS geeft blijk van een geheel andere opvatting nopens de beteekenis van de Eerste Kamer. Hij meent, dat deze Kamer het recht van amendement moet hebben „om de kracht dier Kamer te verhooggen” en dat het gemis van dit recht „haar gezag tegenover de buitenwereld ondermijnt en haar eigen zedelijke kracht verlamt ¹⁹⁾. Ook Mr. J. P. R. TAK in zijn dissertatie over „Het recht van amendement in de constitutioneele monarchie” (1862) ²⁰⁾ en Mr J. J. VAN GEUNS in zijn proefschrift over „Het recht van amendement der parlementaire vergaderingen” 1863) ²¹⁾ zijn voorstanders van de toekenning van het recht van amendement aan de Eerste Kamer. Het standpunt van deze schrijvers moet men echter zien in het licht der argumenten, die destijds voor het bestaan en het behoud van de Eerste Kamer werden aangevoerd. Het bestaan dier Kamer werd — ook door de Regeering in 1848 — gezien als een waarborg tegen overijling en hartstochten van een al te democratische Tweede Kamer, vooral in tijden van onrust. De Eerste Kamer diende te zijn een bolwerk ter bescherming van de Kroon. Dat deze argumentatie niet gedeeld werd, was begrijpelijk, doch dit behoeft nog niet in te houden, dat de werkkring der Eerste Kamer volkomen gelijkgesteld dient te worden aan dien van de Tweede Kamer, en dat de Eerste Kamer slechts beteekenis voor ons staatsbestuur zou

hebben, indien haar dezelfde bevoegdheden zouden worden toegekend als de Tweede Kamer bezit. De Eerste Kamer behoort niet een doublure te zijn van de Tweede Kamer; zij dient de ontwerpen te toetsen aan *algemeene beginselen* en dient somtijds op te treden als correctrice, indien min-juiste motieven of toevallige situaties in de Tweede Kamer een ongunstigen invloed op de beslissing hebben uitgeoefend. Nog afgezien van de practische moeilijkheden en de vertraging, die in den wetgevenden arbeid zou ontstaan, wanneer door de Eerste Kamer voorgestelde wijzigingen opnieuw aan het oordeel van de Tweede Kamer zouden moeten worden onderworpen.

In 1887 is het recht van amendement ook toegekend aan de vereenigde vergadering der Staten-Generaal. Art. 115 der grondwet luidt thans: „De Tweede Kamer alsmede de vereenigde vergadering der Staten-Generaal heeft het recht wijzigingen in een voorstel des Konings te maken”. En blijkens art. 120 geldt het recht evenzeer met betrekking tot voorstellen uit het initiatief van de Tweede Kamer ontsproten. Het reglement van orde bindt de uitoefening van het recht aan zekere beperkingen. De voornaamste beperkingen zijn wel, dat amendementen, voorgesteld door de meerderheid van een Commissie van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uitmaken, dat andere amendementen door ten minste 5 leden moeten worden voorgesteld of ondersteund, terwijl in sommige gevallen zelfs onderteekening door 10 leden noodig is. Doel van deze bepalingen is waarborgen te verkrijgen tegen overhaaste indiening van amendementen. Afgezien van deze formeele vereischten voor het indienen van amendementen, zijn er ook *grenzen*, welke samenhangen met het karakter, dat het recht van amendement heeft.

* * *

Reeds GROEN VAN PRINSTERER stelde bij de openbare behandeling van het ontwerp van wet op de uitoefening van het recht van vereeniging en vergadering in 1851 de vraag: „Hoever strekt het regt van amendement zich uit?” En hij gaf dit antwoord: „Het regt van amendement kan nooit zoo ver gaan dat er eene herschepping van de wet zij, dat er een nieuw beginsel of (gelijk een onzer medeleden heeft gezegd) een nieuwe *geest* in de wet

worde gebragt, dat men zich veroorlove eene geheele omwerking van de wet" 22).

Prof. BUYS heeft *geen* bezwaar tegen amendementen, die betrekking hebben op de *beginselen* van een wetsontwerp, want „de geheele beteekenis van het recht schuilt juist in de bevoegdheid om beurtelings over *alle* beginselen, groot en klein, in eenig wetsontwerp neergelegd, te beslissen" 23). Deze meening is een gevolg van BUYS' onjuiste opvatting, dat het recht van amendement een recht van mede-regeeren is; voor zuivere contrôle — zoo schrijft hij — is nu (1848) een recht van mede-regeeren in de plaats gesteld; de opzichter werd bouwmeester. Mr. TAK verzet zich tegen dit soort van amendementen, omdat ze niet „eene verbetering" van het ontwerp beoogen 24). Wie uitgaat van de oorspronkelijke beteekenis van het woord *amendeeren* (emendare [Lat.] = verbeteren) kan aan dit argument inderdaad gewicht toekennen. Doch de grondwet kent deze beperkte beteekenis niet; zij spreekt van „wijzigingen", het ruimere begrip, en ook afgezien hiervan: beide woorden hebben dezelfde beteekenis gekregen.

Tot deze soort van amendementen zou ik willen rekenen de zgn. *destructieve* amendementen, welke b.v. door toevoeging of weglating van het woordje „niet" het omgekeerde bedoelen van hetgeen het wetsontwerp beoogt. Dergelijke amendementen gaan immers kennelijk in tegen het *beginsel*, tegen de hoofdgedachte van het wetsontwerp. Evenzeer geldt dit van wijzigingen, die de middelen tot het bereiken van het doel zoozeer veranderen en bezwaren, dat het doel feitelijk onbereikbaar wordt. KRANENBURG 25) acht deze twee laatstgenoemde wijzigingen juridisch toelaatbaar, doch naar zijn meening moet een principieel bewindsman, die ernst maakt met zijn voorstel, ze onaannemelijk verklaren. Gelet echter op het karakter van het amendeeringsrecht, ben ik van oordeel, dat ook door deze amendementen een „nieuwe geest" in de wet wordt gebracht en dat ze daarom *ontoelaatbaar* moeten worden geacht.

Algemeen wordt de stelling aanvaard, dat een amendement eveneens ontoelaatbaar is, als het *buiten* het aan de orde zijnde *onderwerp* treedt, als het zich ten doel stelt een ander belang te regelen dan de wetgever; het amendement moet passen in het onderwerp waarover het wetsontwerp handelt. BUYS noemt dit eenvoudig

een eisch van goede wetgeving: men brengt niet in de wet wat daar niet op haar plaats zou zijn. TAK meent, dat er een schromelijke verwarring in de wetgeving zou ontstaan, en KRANENBURG schrijft: „als men bij amendement, dus rauwelijks, een *andere* regeling daarbij zou kunnen betrekken, zou in die laatste materie wetgeving plaats hebben zonder inachtneming van de constitutioneele waarborgen voor behoorlijke behandeling.” Inderdaad: met een amendement, dat *buiten* het onderwerp gaat, komt men op het terrein van het recht van initiatief. Doch de moeilijkheid is hier: waar ligt de grens? Want, wat *is* het onderwerp? BUYS heeft er op gewezen, dat men eigenlijk aan den considerans van het wetsontwerp, waarin de grond van het indienen in het kort wordt aangegeven, zou moeten kunnen zien, wat het „onderwerp” is, maar deze considerans is in vele gevallen zóó algemeen gesteld en zóó vaag, dat het moeilijk is het onderwerp daaruit af te leiden. Veel zal dus afhangen van het subjectief inzicht der Kamerleden.

Naar mijn meening viel *buiten* het onderwerp het amendement van den heer DIEPENHORST, ingediend op het in de zitting van 1938/39 behandelde wetsontwerp tot wijziging van de zgn. bezuinigingswet-1935²⁶). Dit amendement ging zoo ver, dat het geheele wijzigingsvoorstel der Regeering op zij werd gezet en dat zelfs de considerans van het wetsontwerp niet gehandhaafd kon worden. Zonder alle bezwaren, welke in de Eerste Kamer tegen dit in de Tweede Kamer aangenomen amendement werden aangevoerd, te onderschrijven, en zonder een oordeel uit te spreken over de verdiensten van het voorstel-DIEPENHORST als zoodanig, geloof ik toch, dat hier terecht gesproken kon worden van een „verkapt recht van initiatief”. De door den heer DIEPENHORST voorgestelde wijziging had wel hetzelfde doel als het oorspronkelijk regeeringsvoorstel, n.l. een mogelijkheid scheppen om een einde te maken aan het straffeloos zonder vergunning exploiteeren van „wilde” bussen door naamlooze vennootschappen, doch om dit doel te bereiken sloeg het voorstel-D. een geheel anderen weg in, zoo geheel anders, dat het amendement niet kon geënt worden op het regeeringsontwerp. Dit laatste stelde voor art. 2, paragraaf 47, afd. 6 (Waterstaat), der wet van 1935 als volgt te lezen: „Door Ons kan worden verboden het herhaaldelijk met een motorrijtuig vervoeren of doen vervoeren van personen of goederen, voorzoover

dit vervoer niet geschiedt krachtens een vergunning, door Ons of een door Ons aan te wijzen autoriteit verleend." Het amendement-DIEPENHORST liet art. 2 der bezuinigingswet-1935 geheel intact, maar stelde voor aan een geheel andere afdeeling van die wet, nl. afd. 9 (Strafbepaling) toe te voegen: „Indien overtreding van voorschriften krachtens paragraaf 47 dezer wet gegeven, zooover uitdrukkelijk als strafbaar feit in den zin van deze afdeeling aangeduid, geschiedt door af vanwege een naamlooze vennootschap, een coöperatieve of andere rechtspersoonlijkheid bezittende vereeniging of een stichting, wordt de strafvervolging ingesteld en de straf uitgesproken tegen de leden van het bestuur of hen, die feitelijk de leiding hebben. Geen straf wordt uitgesproken tegen hem, van wien blijkt, dat de overtreding buiten zijn toedoen is gepleegd." Ik kan dit voorstel niet anders zien dan een nieuw voorstel, dat onderworpen had behooren te worden aan de gewone behandeling van een initiatief-ontwerp, zooals die aangegeven is in de grondwet en het reglement van orde der Kamer.

Mr. VAN GEUNS heeft in zijn dissertatie ²⁷⁾ nog eenige nadere *formeele* beperkingen aanbevolen. Zoo noemt hij het opnemen van de „*quaestion préalable*” in het reglement van orde, d. i. een verklaring, om een aan de orde zijnd voorstel of amendement buiten verdere beraadslaging te laten. Men kan dus dan te voren beslissen of een discussie en stemming over een bepaald amendement wenschelijk moeten worden geacht. Ik betwijfel, of de opneming van een dergelijke bepaling noodig is, gelet op de omstandigheid, dat het reglement van orde reeds tal van bepalingen kent, waardoor de beraadslaging over een amendement binnen de juiste grenzen wordt gehouden. In de tweede plaats heeft hij bepleit het vrijlaten van gelegenheid om na de stemming over een amendement de discussie over het artikel of de zaak, waarop het betrekking had, te heropenen en nieuwe amendementen te behandelen. Het samenvatten van dikwijls geheel ongelijksoortige wijzigingen in één beraadslaging en het daarop achter elkander stemmen over deze, komt hem voor geen genoegzaam waarborg voor een voortdurend grondige behandeling der amendementen op te leveren. Van veel belang lijkt mij deze kwestie niet. Men kan ook te veel regelen en bovendien kan ook wel wat worden overgelaten aan goed beleid van den voorzitter en het gezond verstand van de Kamerleden. In

zijn wensch om bij wetsontwerpen twee stemmingen over de amendementen in te voeren heeft het R. v. O. in zooverre voorzien, dat mogelijk is een zgn. tweede en eventueel een derde lezing van het wetsontwerp; dit voorkomt voldoende een verkeerde redactie van bepalingen in andere artikelen, welke met de wijziging(en) in verband staan.

Dr. H. COLIJN heeft nog een *materieele* beperking van het recht van amendement voorgesteld. In zijn Toelichting op het A. R. beginselprogram²⁸⁾ stelt hij nl. voor om aan de parlementsleden te verbieden een *verhooging* van een post op de begrooting of een *nieuwen* post voor te dragen; een bepaling in het reglement van orde der Tweede Kamer zou daarin kunnen voorzien. Gelet op de controleerende taak der Kamer, welke o. a. bestaat in het toezien op de wijze, waarop met de belastingpenningen der burgers wordt omgegaan, geloof ik, dat deze beperking alleszins te verdedigen is. Wij zouden ons daarbij aansluiten aan een practijk, die in Engeland reeds wordt gevolgd.

* * *

Evenmin als dit geval is met het recht van *initiatief* kan het recht van *amendement* in strijd geacht worden met de a. r. staatrechtelijke beginselen. Naar die beginselen heeft de Koning de *volle, ongedeelde* staatsmacht, behoudens dan, dat bij de *uitoefening* van die macht gebondenheid tot *overleg* bestaat met *die organen*, welke de grondwet daarvoor aanwijst, d. i. voor zooveel het *wetgevend* deel der soevereine macht betreft, met de Staten-Generaal. Naast de *controleerende* taak heeft de volksvertegenwoordiging derhalve een *mede-wetgevende* functie. Het recht van amendement heeft met een zgn. volkssouvereiniteit niets van doen. Het is blijkens de toelichting op de regeeringsvoorstellen van 8 Maart 1848 in de grondwet gebracht als middel „tot bevordering van gemeen overleg”. Door dit middel komt het overleg tusschen Regeering en Staten-Generaal beter tot zijn recht. Een opvatting, die in dit recht meer ziet dan *dit middel*, die er in ziet een geheele of partieele erkenning van de soevereiniteit des volks, is — naar a. r. inzicht — onaanvaardbaar.

¹⁾ Art. 32 van de Schets luidde: „De Staten-Generaal hebben het regt om

wetten aan den Souvereinen Vorst voor te dragen, en zenden Hem hunne voordragten door eene Commissie toe." Art. 69 van de grondwet-1814 bepaalde: „De Staten-Generaal hebben het regt om aan den Souvereinen Vorst voordragten te doen, en zenden Hem dezelve door eene commissie."

2) *Bijdragen, enz.*, uitg. 1875, deel XIX, nieuwe serie, 6e deel, pag. 295.

3) Hoofdartikel „Onmisbaar" in *De Standaard* van 18 Nov. 1936.

4) LOHMAN, „*Onze Constitutie*", pag. 281.

5) BUYS vermeldt ten onrechte 1840 (De Grondwet, deel I, pag. 618).

6) Uitvoerig over deze kwestie handelt Mr. L. DE HARTOG in zijn artikel in *Bijdragen, enz.*, pags. 307 e.v.

7) *Handelingen der S. G.*, zitting 1870/71, pags. 1233—1245.

8) Men zie mijn „*Grondwetsherziening—1938*", A'dam, 1938, pag. 21.

9) Uitvoerig (met voorbeelden) over deze deelneming van ministers aan de discussie: PIPPEL in zijn commentaar op het R. v. O. van de Tweede Kamer der S. G., pags. 446—448.

10) a. w. pag. 17.

11) *Handelingen Ned. Juristenver.*, 1921, I 1, pag. 49.

12) „*Het Nederlandsch Staatsrecht*", deel I, pag. 287.

13) Hiermede ontken ik niet het bestaan van bepaalde „conventies" als *werkmethode*. Zooals BUYS het eens uitdrukte: zij zijn „politiek, geen staatsrecht". Men zie ook het opstel van Jhr. Mr. D. J. DE GEER over „De inhoud van ons parlementair stelsel" in *Stemmen des Tijds*, Januari 1937, pags. 44 en 45.

14) a.w., 2e jaargang, no. 10, pags. 763 e.v.

15) Men zie het artikel over „Het parlement en zijne taak" van Mr. Dr. E. J. BEUMER in dit tijdschrift (Febr.-nummer van 1939, pags. 49 e.v.).

16) Cf. Dr. J. W. NOTEBOOM in de adviezenrubriek in het Maart-nummer van 1927 en het November-nummer van 1938 van dit tijdschrift. Men zie ook FABIUS in zijn artikel over „Het karakter van de Staten-Generaal" in den eersten jaargang van dit tijdschrift, pag. 432, en GROENS „*Adviezen*", deel II, pags. 892 e.v.

17) Over deze kwestie o. a. de dissertatie van Mr. C. VON MEYENFELDT over „De grenzen van het recht van amendement in de praktijk van de Tweede Kamer der Staten-Generaal", 1912, pag. 2; KRANENBURG, „*Het Ned. Staatsrecht*", 1925, deel I, pag. 287; DUGUIT, „*Manuel de Droit Constitutionnel*", 1918, pag. 428.

18) Men vgl. BUYS „*De Grondwet*", I, pag. 615. LOHMAN (Onze Constitutie, pags. 277 en 278) deelt mede, dat ook vóór 1848 door de Kamer wel eens een amendement werd ingediend, doch dat de Regeering besliste, of het in de wet zou komen. Waarschijnlijk bedoelt L. hiermede de methode om vóór de openbare behandeling der w.o. door middel van het onderzoek in de afdelingen de Regeering te verzoeken wijzigingen aan te brengen. Van het in iedere afdeling besprokene werden, naar luid van art. 4 R. v. O., besluiten opgemaakt, deze werden daarna afzonderlijk aan de regeering medegedeeld, en veranderingen, door de laatste aangeboden, waren hiervan het gevolg, vóór het algemeene verslag werd uitgebracht. Er werd dus een onderhandeling gevoerd, niet met de Kamer als zoodanig, maar met de individueele leden. Een enkele maal bracht de Regeering een noodzakelijke verandering aan in een ontwerp tengevolge van een in de Eerste Kamer gemaakte aanmerking, in 1816 nl. bij het ontwerp betr. uitloting van uitgestelde schuld. Hiervan werd vervolgens aan de Tweede Kamer kennis gegeven, die er mede genoegen nam. Men zie ook de dissertatie van VAN GEUNS, pags. 253, 254 en 260.

19) a.w. pag. 593. Ook Mr. J. HEEMSKERK Azn. betreurde het zeer, dat

de Eerste Kamer het recht van amendement niet bezit („De praktijk onzer grondwet”, pag. 187).

²⁰⁾ a.w. pag. 113 e.v.

²¹⁾ a.w. pag. 283 (Paragraaf 2: „Is het toekennen van het recht van amendement aan de Eerste Kamer der S. G. wenschelijk?”) Dit proefschrift handelt hoofdzakelijk over het recht van amendement in Engeland, Frankrijk en België.

²²⁾ *Adviezen*, 1856, deel I, pags. 230 en 231.

²³⁾ *De Grondwet*, deel I, pag. 603.

²⁴⁾ t. a. p. pag. 127.

²⁵⁾ „Het Ned. Staatsrecht”, deel I, pags. 289 en 290.

²⁶⁾ *Handelingen der S. G.*, 2e Kamer 1938/39, pags. 1261 e.v.; 1e Kamer, 1938/39, pag. 203 e.v. Zie ook het artikel van Mr. K. GROEN in het Maartnummer (1939) en in Mei-Juni-nummer (1939) van het orgaan der A.R.J.A.

²⁷⁾ t. a. p. pags. 280 en 281.

²⁸⁾ „Saevis tranquillus in undis”, pags. 257 en 258.

DE INDISCHE VER-STEDELIJING, EEN SOCIAAL EN POLITIEK PROBLEEM

DOOR

F. H. VAN DE WETERING.

De titel dezer bijdrage zal waarschijnlijk de opmerking ontlokken, dat alle overgang uit het landelijke leven naar de groote stad een sociaal en politiek probleem vormt, zoodat het adjectief gevoeglijk kan weggelaten worden. Daarbij kan dan gewezen worden op de Hollandsche literatuur, waarin dit onderwerp door auteurs van diverse pluimage werd aangevat en waarbij het accent naar gelang de overtuiging van den schrijver op de sociale, politieke dan wel godsdienstige zijde werd gelegd.

Toch meen ik om de speciale sfeer, waarin de verstedelijking in Indië zich afspeelt, en de typisch locale omstandigheden aan een tropenland eigen, dat een afzonderlijke behandeling, zij het ook niet veel meer dan als probleemstelling, de moeite waard is. In het bijzonder wordt dit inzicht onderstreept, omdat eerst in den laatsten tijd de oogen voor dit markante vraagstuk opengaan. Want het merkwaardige feit valt te constateeren, dat het aantal ingezetenen der belangrijke Indische steden — vooral van Inheemschen landaard — met fabelachtige snelheid is toegenomen zonder dat de Overheid hierbij klaar voor oogen stond hoe dit proces plaats greep en welke gevolgen hieruit voortkwamen. Voor den Hollandschen lezer moge ik er op wijzen dat de Indische bestuursinrichting in menig opzicht verschilt van die in het Moederland, omdat de koloniale maatschappij geheel anders is opgebouwd. Eenerzijds treft men hier aan het zoogenaamd „Binnenlandsch Bestuur”, een Centrale bestuursorganisatie, welks taak en betekenis in de laatste jaren wordt omgebogen en aangepast bij de

„bestuurshervorming”, een omschakeling waarover tijdens het Ministerie-COLIJN door de indiening van de bekende motie-JOEKES in de Tweede Kamer veel te doen is geweest ¹⁾. Naar mate deze bestuurshervorming doorgroeit en regelmatig meerdere gewesten en landstrecken een democratischen bestuursvorm verkrijgen, wordt de oorspronkelijke breede bestuursambtenaar-taak op smallere dan wel andere basis gebracht. Naast de hierboven genoemde organisatie van het Binnenlandsch Bestuur, vertakt over de gansche archipel, treft men o. a. de Indische steden aan, bestuurd door een gemeenteraad en voorgezeten door een burgemeester. De politioonele outillage, de burgerlijke stand en de agraria zijn o. a. daarbij niet aan de gemeenten overgedragen, doch bleven aan de Centrale organisatie, het Binnenlandsch Bestuur, voorbehouden. Deze gemeenten — in gebieden, waar de eerder genoemde bestuurshervorming is doorgevoerd, spreekt men van stadsgemeenten — zijn van recenten datum; de oudsten onder hen vierden 1 April 1940 haar 35-jarig jubileum. Historisch verschilt hun ontstaan ten eene male van de zuster gemeenten in Nederland, want niet alleen dat aan hunne instelling een zekere kunstmatigheid ten grondslag lag, waren het bovendien financieele redenen die deze decentralisatie beoogde. De organisatie der groote plaatsen werd voor het globaal- en vooral agrarisch-gericht „Binnenlandsch Bestuur” te omvangrijk voor detailbehartiging en daarbij door allerlei vraagstukken van technischen en socialen aard te ingewikkeld; locale behoeften en verlangens der burgerij konden niet uitsluitend centraal te Batavia beoordeeld en behandeld worden; bovendien was het noodzakelijk dat deze plaatsen als gedecentraliseerde gebieden middelen zouden opbrengen om de groeiende eigen behoeften geheel of gedeeltelijk uit te financieren. Aan de tot standkoming der decentralisatiewetgeving, waaruit de Indische gemeenten zijn ontstaan en waarop de latere bestuurshervorming werd opgebouwd, is onverbrekkelijk de naam van den Staatsman IDENBURG verbonden, onder wiens bewind als Minister van Koloniën in 1903 de decentralisatiewet in het Staatsblad kwam.

De basis, waarop de Indische gemeenten werden ingesteld ²⁾, was uiterst smal, de toestand waarin de verzorging dezer plaatsen op dat moment verkeerde, was verre beneden peil en de kennis die men bezat van de oplossing van dergelijke stadsproblemen

was òf miniem dan wel duur-Westersch en niet aanpassend-Oostersch.

Ik moet echter bepaald stelling nemen tegen critici, die minschattend over de resultaten van enkele decennia stedelijk-gedecentraliseerd-bestuur in deze landen oordeelen, want het grootste deel van de enorme verbetering, die Indië gedurende dat tijdperk maakte, de metamorphose op velerlei gebied, heeft zich grotendeels in de steden afgespeeld. Als er fouten zijn gemaakt, die niet direct uit jeugd en onervarenheid kunnen verklaard worden, zijn het zulke, waaraan zoowel het centraal als het plaatselijke bestuur schuldig zijn. Een van zulke tekortkomingen is, dat het probleem der Indische verstedelijking niet genoeg op den voorgrond heeft gestaan als een vraagstuk dat breede visie vraagt in plaats van incidenteel technische maatregelen met betrekking tot onderdeelen. Of om het eenvoudiger maar ook duidelijker te zeggen: men heeft vergeten de stadsmensch als middelpunt van de probleemstelling te plaatsen. Deze mensch is daarom zoo interessant, omdat de Indische samenleving in het stadsverband bijzonder gedifferentieerd is. In het Westen kan men economisch ongelijke groepen in het stadsleven onderscheiden, maar overigens zijn het gelijk geaarde, op één cultuur stoelende, dus feitelijk parallel denkende bevolkingslagen. Onze Indische steden daarentegen worden door een uitheemsche en een inheemsche sfeer beheerscht, die elk op zichzelf weer veelsoortig onderscheiden is, hetgeen duidelijk gedemonstreerd wordt door het verschil tusschen Nederlanders en Vreemde Oosterlingen zooals Chineezen, Arabieren en Voor-Indiërs. Ook de inheemsche sfeer, voortgekomen uit de vele volkstammen dezer archipel, is verre van eenheitlich, om nog niet eens te spreken van de tusschengroep, die uitheemsch qua positie doch inheemsch georiënteerd is. Het conglomeraat van de Indische stad is zeer typisch, want niet alleen leven, wonen, werken en bouwen deze groepen geheel anders, maar zij hebben ook andere behoeften, mogelijkheden en idealen; *zelfs hebben zij ongelijke rechtsvormen.*

De groei dezer steden is niet alleen verrassend snel geweest, maar de daardoor ontstane toestanden, die op ongecontroleerde en vaak clandestiene wijze tot stand kwamen, moeten uiteindelijk tot een crisis leiden, indien nagelaten wordt zich tijdig op eene oplossing te bezinnen. Aan de bezinning zal gedegen onderzoek

naar de bevolkingstoestanden in de steden dienen vooraf te gaan.

Demografische beschrijvingen kunnen hierbij niet gemist worden, de samenwerking van personen, die hiervoor belangstelling bezitten, is onafwijsbaar urgent. Helaas moet geconstateerd worden, dat de belangstelling van de Overheid te weinig op deze zijde van het vraagstuk was gericht en de oude liberale zuurdeesem „Laissez faire, laissez aller” in Indië nog altijd vele verdedigers vindt. Vandaar dat wij reeds dankbaar waren voor een bescheiden koeliebudgetonderzoek³⁾ in 1937 bij de stadsgemeente Batavia gehouden, waardoor eenig inzicht in het economisch en sociaal bestaan dezer ongeschoolde arbeiders werd verkregen. Bedacht dient echter te worden, dat op dit rapport — omvattende uiteindelijk 95 gezinnen — nog geen verstrekkende conclusies mogen worden getrokken, omdat vaste werklieden in Overheidsdienst niet voldoende representatief zijn om het levenspeil van de groote massa oeconomisch-zwakken der stedelijke bevolking te bepalen.

Om een beeld te geven van de enorme bevolkingsaanwas van belangrijke Indische steden, maakte ik onderstaande cijfergroepering op, waarin over eenzelfde periode de toename van enkele Moederlandsche gemeenten, die eveneens een aanmerkelijke bevolkingsaanwas boekten, zijn opgenomen.

	1920	1930	meer aantal	%
Batavia (incl. Mr. Cornelis)	306.309	533.015	226.706	74
Bandoeng	94.800	166.815	72.015	76
Soerabaja	192.190	341.675	149.485	78
Amsterdam	683.136	757.386	74.250	11
's Gravenhage	352.849	437.675	84.826	30
Rotterdam (incl. Hk v. Holl.)	510.538	586.952	76.414	15

Nu zijn er een aantal omstandigheden, die deze bevolkingsaanwas in de Indische steden bijzonder ingewikkeld maken en die dan tevens moeten verklaren hoe het komt dat van overheidswege zoo weinig constructieve kracht bij de verstedelijking is uitgegaan.

Als eerste omstandigheid valt te noemen, dat in deze uitbreidingsperiode — die overigens volstrekt nog niet beëindigd is — *zonder gedetailleerd stadsplan werd gewerkt*. Zulks beteekent dat de gemeenten behalve met wegenplannen, geraamteplannen of

incidenteele verbeteringsplannen, met bescheiden volkshuisvestingbouw en eenzijdig gerichte grondbedrijven, nml. openlegging voor duurderen woningbouw, geen afgerond bestuurs- (ontwikkelings- en bestemmings-) plan bezaten, binnen welke organisatie de bevolkingsaanwas werd geleid. De Regeering heeft om in de ommissie der stadsvorming te voorzien een Commissie in het leven geroepen, die ingevolge hare taak een ontwerp-stadsvormingsordonnantie heeft opgesteld, welke met de daarbij behorende oriënteerende toelichting nog dit jaar zal worden aangeboden. Eerst wanneer deze ordonnantie haar weg naar het Staatsblad heeft gevonden, zal de stadsvorming een vaste en wettelijke basis verkrijgen, zij het ook dat ten deze de technische en juridische zijde prevaleeren. Daarom meende ik ter anderen plaatse een lans te mogen breken voor den sociologischen kant der stadsvorming, zoodat de stadsmensch niet object der plannen doch subject zij ⁴). Uit het feit dat een stadsplan, waarbij vraagstukken van stadsuitbreiding, differentiatie, densiteit, etc. behoorlijk zijn opgevangen, zooals zulks b.v. in dat voor Amsterdam of het uitbreidingsplan-DUDOK voor Zuidwestelijk Den Haag is uitgewerkt, voor de Indische steden geheel of gedeeltelijk ontbrak, liep de Overheid steeds achter de feiten aan. Wel kon Zij voortdurend constateeren, dat allerlei ongunstige toestanden waren ontstaan, aan welker verbetering om financieele en andere redenen voorloopig niet viel te denken, of waar Zij zelf geen oplossing van behoorlijk formaat tegenover kon stellen. Zoo bracht de Volkstelling 1930 verschillende dicht bevolkte wooncomplexen naar voren, die officieel bij de gemeente en de belasting onbekend waren; een bewijs dat elke overheidsbemoeienis en constructieve leiding ontbroken had bij de vorming van zoo'n stadsdeel. Ook de Volkstelling 1940, die wegens de tijdsomstandigheden negen maanden werd uitgesteld, zal naar het zich laat aanzien op dit gebied enkele verrassingen opleveren.

Inmiddels is het verheugend te kunnen mededeelen, dat als blijk van verbeterd inzicht de grondbedrijvenpolitiek der gemeenten, die tot nog toe vrijwel uitsluitend gericht was op het afkopen van bevolkingsgrond teneinde deze bouwklaar te maken en voor duurderen woningbouw uit te geven, zich gaat wijzigen. Zoo is om een sprekend voorbeeld te noemen de stadsgemeente Batavia

van plan een belangrijk terreincomplex voor uitgifte ten behoeve van volkswoningen te bestemmen en daartoe bijna een kwart miljoen gulden uit te geven voor verbetering der terreinafwatering.

De tweede omstandigheid, die de contrôle op de bevolkingsaanwas bemoeilijkt, is *het ontbreken van een bevolkingsboekhouding*. Deze is in de steden van gemeentewege ingesteld voor Europeanen en soms ook voor Chineezen en andere Vreemde Oosterlingen, maar ongeveer 70 % der stadsbevolking, de Inheemschen, valt buiten deze administratie. Weliswaar bestaat de bepaling dat de Inheemsche wijk- of kamponghoofden registers moeten bijhouden ⁵⁾, maar het losse verband waarin de stads-Inlander in de kampong woont, de permanente verhuislust van een groot deel hunner, en het aanmerkelijk hoog percentage der vlottende bevolking doet van deze registratie niet veel terecht komen. Voor de gemeentebesturen is het uitgesloten om dwang tot nauwkeurige boekhouding op de kamponghoofden uit te oefenen, omdat deze „gezags” dragers niet van gemeentewege zijn aangesteld noch in eenige ambtelijke verhouding tot de gemeentebesturen staan. Dit dualisme in de plaatselijke bestuursvoering werkt remmend op een goede stadsbevolkingspolitiek, vooral omdat door bepaalde koloniale omstandigheden de bevolkingsstatistiek en de bevolkingsleer zonder welke geen goede stedelijke bevolkingspolitiek valt te betrachten, niet in het middelpunt der bestuursbelangstelling staat. Elders ⁶⁾ heb ik gepoogd hiervoor een verklaring te vinden, waarbij de conclusie luidde „dat het „Binnenlandsch Bestuur” in de eerste plaats agrarisch en behoudens de politioneele uitrusting niet stedelijk is georiënteerd, terwijl de gemeente meer administratief en technisch is gericht”. Het resultaat hiervan is, dat tusschen de belangstelling van beide bestuursinstanties een vacuum geconstateerd moet worden, dat ongeveer gelijk is te stellen met het gebrek aan kennis op sociologisch gebied van de stadsbevolking. Weliswaar heeft de Regeering de mogelijkheid geopend, dat de gemeenten eigen wijkkantoren in de kampongs kunnen installeren met gemeente-wijkmeesters naast die der Centrale Overheid ⁷⁾, maar daarmee werd het dualisme in het stedelijk bestuur n.m. b.m. eerder geaccentueerd dan overbrugd; bovendien ging de opzet niet verder dan die van voorlichting omtrent gemeenteverorde-

ningen en -plannen. Daarbij zal deze vorm een episodisch karakter dragen, gezien de sterk evolutioneerende omstandigheden, waarin het politiek en sociaal aspect der Inheemsche stedelijke bevolking zich beweegt. Voor afdoende contrôle op en kennis van de stedelijke bevolkingsaanwas zou dit middel van wijkkantoren — dat bovendien vrij kostbaar is — geen oplossing brengen.

De derde omstandigheid, die de contrôle op de bevolkingsaanwas en de daaruit voortvloeiende toestanden op woninggebied verzwaren, is *de veelheid van grondrechten*, waardoor het agrarisch-rechtelijk stadsbeeld in Indië een onovertroffen bontheid vertoont. Tegenover het bescheiden aantal rechtsvormen van grondgebruik in het Moederland ⁸⁾, onderscheidt de Indische stad zich welgeteld met 17 vormen ⁹⁾. Zodoende ontbreekt een goed overzicht van de wijze waarop en door wie de gronden, voorzoover deze niet tot den z.g.n. „Europeeschen eigendom” behooren, worden geoccupeerd. Een veel voorkomende figuur is, dat de eigenaar van de woning slechts huurder van den grond is; registratie der perceelen levert nog geen kennis omtrent de ingezetenen op. Dezer dagen kwam mij een kaart onder oogen uit de jaren 1916/20 van een stadsdeel gelegen in een der deelen van de zgn. landelijke peripherie, waarop geen enkel huis stond. De drassige bodem zal hieraan waarschijnlijk niet onverschillig zijn geweest. Uit de kaarten, die thans ten behoeve van de voorbereiding voor de Volkstelling werden bijgewerkt, in dien zin dat alle officieel bij de gemeente onbekende woningen volledigheidshalve ter completeering werden ingeschetst, kwam de verrassing naar voren dat in deze wijk momenteel meer dan duizend „woningen” staan, waarvan de meeste op clandestiene wijze tot stand zijn gekomen, dwars door een geprojecteerd bebouwingsplan neergezet en bezwaard met huur-rechten. Zonder vereenvoudiging van de bonte veelheid van grond-rechten en zonder betere catalogiseering van den stadsgrond, waarbij naast het Europeesch karakter voor Europeesche titel gedacht wordt aan een verzekering van het Inheemsch bezitsrecht in de steden ¹⁰⁾, zal uit de gronden-administratie geen voldoende kennis van de bevolkingsaanwas verkregen worden.

Tegenover het gegeven van aanmerkelijke en niet geregeld te controleeren aanwas der bevolking, anders dan door de tienjaarlijksche Volkstellingen, staat het onloochenbare feit, dat *de beschikbare grond voor vestiging van Inheemschen in de stad gedurende de laatste decennia is afgenomen*. Uitgaande van de beschikbare bevolkingscijfers is deze aanwas in de periode 1905—1930 aldus te specificceeren:

Steden met meer dan 100.000 inwoners:	Percentage toename	135
" " " " 50.000	" " "	106
" " " " 25.000	" " "	64

Helaas kunnen daar niet even exacte cijfers omtrent vermindering van voor Inheemschen bestemde kamponggronden tegenover worden gesteld. Eenerzijds is het vergelijkend kaartenmateriaal hier debet aan en aan den anderen kant dient bedacht te worden, dat alle Inlandsche gronden binnen de gemeentegrenzen nog geen bouwgrond zijn. Spreken wij in dit verband van aanmerkelijke Inheemsche bevolkingsaanwas tegenover afgenomen beschikbaren bouwgrond, dan bedoelen wij de ongunstige omstandigheden van overbevolking, bodemvervuiling, krotvorming enz. aan de kaak te stellen. Welnu daartoe ontbreken de gewenschte cijfers om den juisten omvang te bepalen, al is het niet moeilijk deze ontoelaatbare toestanden bij bezoeken aan de kampongs vast te stellen. Voor de vermindering van stedelijken kampongsgrond zijn verschillende oorzaken aan te wijzen, zooals de vestiging van industrieën en bedrijven, de uitbreiding van centrale zaken- en winkelwijken, van de woonwijken der beter gesitueerden en de behoefte aan terreinen voor bijzondere doeleinden eenerzijds en de onvoldoende activiteit bij bevolking en Overheid beide tot het creëren van nieuwe stadskampongs anderzijds. Inderdaad is in algemeenen zin voor verschillende stadsgemeenten aan de hand van kaarten en cijfers duidelijk aantoonbaar, dat tegenover groote bevolkingsaanwas vermindering van kampongareaal plaats vond.

Is op deze wijze te verklaren, dat in vele stadswijken overbevolking en daarmee allerlei ongewenschte en ongezonde toestanden zijn ontstaan en nog steeds toenemen, zoo wordt deze toestand ongetwijfeld nog ongunstiger doordat aldaar behalve de bebou-

wing ook de onmisbare voorzieningen voor het verkeer, de hygiëne ¹¹⁾ en dergelijke vaak nog uiterst primitief zijn, ten gevolge van de nog veelal agrarische mentaliteit en de geringe draagkracht der stadsbevolking. Voeg hier dan nog bij de moeilijkheid voor de locale overheden om, met den grooten achterstand uit vorige periode — de jeugdperiode der stadsgemeenten en het lage peil der stedelijke verzorging vóór hare instelling — deze zich door de bevolkingsaanwas in snel tempo uitbreidende toestanden te beheerschen.

Zelfs moest geconstateerd worden, wanneer van Overheidswege bepaalde verbeteringen werden tot stand gebracht zooals assainering, kampongverbetering e. d. het vaak voorkwam, dat de minst bemiddelde bevolking uit deze verbeterde kampong door iets beter gesitueerden werd verdrongen, die de gronden afkochten. Zulke verdrijving had dan weer ophooping in andere kampongs ten gevolge, die ook reeds veelal overbevolkt waren. Waartoe zulke overbevolking leidt, mocht ik ongeveer aldus in *Locale Belangen* 1939 pag. 242 beschrijven: „Bij een rondgang door de dicht bevolkte wijk „Kwitang Wetan-Zuid”, trof ik een soort aan-één gebouwde woningen van primitief materiaal opgetrokken aan, die ik met „pondokcomplexen” zou willen aanduiden. Onderverdeeld in vele kleine afgesloten kamers van enkele vierkante meters oppervlak, elk bewoond door gezinnen van gemiddeld 3.9 bewoner groot, meestal verstoken van behoorlijke lucht- en lichttoevoer, worden zulke krotten verhuurd door rasgenooten, die op deze wijze in den vollen zin des woords het beroep van „huisjesmelker” uitoefenen. Voor één gulden per maand betreft een familie zoo'n hokje, de ongetrouwde mannen zijn reeds voor 30 cent per maand in een gezamenlijke ruimte onderdak, welks ruimte tevens als „gebedsplaats” volgens den Mohammedaanschen ritus dienst doet. Het viel mij op, dat een brand onder een aantal van die pondokcomplexen opruiming had gehouden; men was bezig op die plaats nu keurige huizen te bouwen. Uit een bepaalde hoek bekeken, was dit als een verbetering te beschouwen, maar mij sloeg de schrik om het hart bij de gedachte, dat de honderden door dezen brand verdreven menschen naar nog slechtere woon- en leefomstandigheden zijn verdreven, of de toch al overvulde kampongs nog meer met hun aantal volgepropt hebben”.

Overvulde stadskampongs, voortdurend toenemende zielenaanwas, gebrek aan gronden voor de onbemiddelde Inheemsche stadsbevolking en meestal slechte woontoestanden zijn de problemen waarvoor de stedelijke Overheid wordt gesteld, maar ook is daarmee de sfeer geschetst waarbinnen de verstedelijking van de massa plaats vindt. Het gaat om een zeer groote populatie, die in 1930 voor de stedelijke centra van Java op 3.549.103 zielen gesteld kon worden ¹²⁾. Hetgeen de gemeenten door behartiging der Volkshuisvesting hebben gedaan is — hoe prijzenswaardig ook op zichzelf — onvoldoende te achten voor den omvang der behoefte. Het totale woningbezit der gemeenten, voor verhuur, en dus niet voor eigen personeel, hetzij als eigen bezit dan wel als onderdeel der z.g.n. Naamlooze Vennootschap voor Volkshuisvesting, waarin de Regeering mede participeert, bedraagt respectievelijk 4610 + 2946 = 7556 huizen. Over geheel Ned.-Indië verdeeld, want Medan, Palembang e. a. plaatsen zijn hierin begrepen, kan dit huizenbezit niet pretendeeren een millioenen-vraagstuk te beheerschen. Naast de activiteit der gemeenten dienen de particuliere bouwers te worden genoemd, die woningen in huurkoop bouwden voor hen, die ik met een eigen term „de Inheemsche Middenstand” ¹³⁾ zou willen noemen. Ook deden de Algemeene Volkscredietbank en het Jubileumfonds der stadsgemeente Batavia goed werk op het terrein van credietverleening. Voor de groote massa der stedelijke bevolking, die zonder armlastig te heeten toch te arm is om drie à vier gulden huishuur per maand te betalen en waarvoor zakelijk berekeneerd niet rendabel te bouwen valt, is de Volkshuisvesting uitgaande van de Overheid vrijwel terra incognita. Hiermede beoel ik niet te pleiten voor het bouwen van tien duizenden onrendabele huurwoningen door de Overheid, want behalve dat dit financieel onaanvaardbaar is, vraagt dit tropische land om geheel andere maatregelen. *Het is van groot belang voor de huisvesting der Inheemsche stadsbevolking, dat de bouw van de woningen door de bevolking zelve geschiedt, met de middelen en op de wijzen, die bij hare samenleving passen.* Deze eigenbouw te accentueeren, de verstrekking van goede materialen te bevorderen, de bepalingen der bouwtoezicht-voorschriften te doen aanpassen en de gronden tot vestiging aan te wijzen, zijn de meest doeltreffende middelen. Het is verheugend, dat de vereeniging voor Locale Belangen, eene

kleine bevoegde Commissie opdroeg met medewerking der stadsbesturen een nauwkeurig onderzoek in te stellen naar de woningtoestanden in de steden, daartoe voorstellen op grond van dat onderzoek ter verbetering op te maken en een Volkshuisvestingscongres in 1941 voor te bereiden. De Regeering werd gevraagd de noodzakelijkheid van zulk een Congres te erkennen door schrijver dezes toe te staan de leiding van bedoeld onderzoek in de stedelijke centra op zich te nemen. Naast de verzameling van exacte gegevens zal dit onderzoek mede bijzonder gericht zijn op Inheemsche oriëntatie, opdat de oplossing ook volgens het inzicht van deze belanghebbende kringen zal gezocht moeten worden.

* * *

Wie zijn de scharen, die de zuigkracht van de groote stad ondergaan, de dorpsgemeenschap, waarin zij zijn opgegroeid den rug toekeeren, om te verzinken in de groote Indische stad met haar felle tegenstelling van breede moderne wegen, groote gebouwen van Westersche pretentie, gedurfde aanleg van havens en emplacementen, ontwikkeling van uitgebreide villawijken, fraaie stadssituaties... en de vaak verwaarloosde kampongs, de dicht op één gehoopte stadsbevolking en de hygiënische gevaren aan over-crowding verbonden?

Het behoort niet tot den opzet van deze bijdrage om over de Inheemsche dorpsgemeenschap, haar wezen en instellingen, haar beteekenis en representatie uit te wijden; des te minder is daar reden toe, omdat in de laatste jaren over dit onderwerp belangrijke publicaties zijn verschenen¹⁴⁾. Ons interesseert in verband met het onderwerp alleen de ongeorganiseerde overgang¹⁵⁾ van groote groepen menschen voor vestiging dan wel als vlottende bevolking naar de stad. Groot is de tegenstelling tusschen Inheemsche *dorpsgemeenschap* en Indische *stad*, vooral wanneer in deze laatste de z.g.n. autochtone *desa's* zijn opgelost en men van een stedelijk agglomeraat spreekt. Deze Inheemsche dorpsgemeenschap is een besloten eenheid, is niet opgebouwd uit een vereeniging van individuen die geleidelijk een klimmend aantal gemeenschappelijke opvattingen hebben verworven en zich nauw aan één sluiten, maar de leden dezer gemeenschap hebben zich van meet af als deelen van een geheel, en dit geheel als eenheid, gevoeld. Deze huishou-

ding noemt men daarom communaal. En waar de vreemdeling zich in het dorp wil vestigen — ik citeer Prof. BOEKE — moet hij zich weten te assimileeren, is de toelating afhankelijk van de instemming van het dorpsverband, beteekent zij onderwerping aan de dorpsgebruiken op straffe van uitschakeling uit de dorpsshuishouding, kortom draagt zij al de kenmerken van opneming in een groot gezin.

Toch bleef ook de dorpsshuishouding in Java's sfeer van „behoud, bestending en rust” niet onaangetaf. Allerlei factoren van economischen en socialen aard komen de idylle verstoren en waar nog niet lang geleden de gesloten landelijke productenhuishouding bestond, is de overgang naar de geldhuishouding geheel of gedeeltelijk in de plaats getreden.

Van bijzondere beteekenis in het milieu der dorpsgemeenschap is de *grond*. Zoolang de verhouding van bevolking tot grond nog zoo gunstig was, dat deze niet als economisch goed werd beschouwd, maar als middel tot behoeftebevrediging der gemeenschap, bestond geen behoefte om zich individueel op een bepaald grondareaal rechten te verwerven. De eerste schaarschte ¹⁶⁾ van den grond zal niet als individueele schaarschte maar als sociale schaarschte zijn gevoeld. Deze sociale schaarschte, ontstaan toen naburige dorpsgemeenschappen in concurrentie traden ten aanzien van de benutting van bepaalde terreinen, gaf aanleiding tot het ontstaan van het beschikkingsrecht door de dorpsgemeenschap uitgeoefend. Eerst later bij verdere toename van het aantal leden der dorpsgemeenschap en ontwikkeling der cultuurwijze, waarbij een min of meer permanente benutting van hetzelfde stuk grond werd toegestaan, verschijnt een nieuwe vorm nml. de individueele schaarschte. Deze laatste geeft aanleiding tot het ontstaan van individueele rechten, die men onder den titel bezitsrechten kan samenvatten. Was er nog onontgonnen grond in de nabijheid, dan zaaide het dorp al weder aanstonds zijn gehuchten uit, die weer tot nieuwe groepsvorming leidde; was er geen woeste grond meer over, dan had nog veelvuldig binnen het gezamenlijke woningcomplex een nieuwe groepeerings, een ondergroepeerings plaats ¹⁷⁾. Doch ook aan dit proces is een uitbreidingslimiet gesteld, de rechtsvormen mogen zich aanpassen en langen tijd een oplossing bieden, maar ten slotte blijkt dat de stijging van

het zielental van de desa voortdurend toeneemt; een toename, die gezien de structuur en het communale karakter dezer gemeenschap als noodlottig gevolg heeft, dat de desa steeds meer van den grond loskomt. Werd voor 1882 het gemiddeld inwonertal per desa voor Java op 600 geschat, in 1900 was dit ruim 800 en in 1933 niet minder dan 1725 ¹⁸⁾.

Het zijn deze mensen, die bij duizenden de stedelijke bevolking hebben doen toenemen, losgeslagen van de beschermende dorpsgemeenschap, overgegeven aan arbeidsverhoudingen en levensomstandigheden, die ten eenen male verschillen van de landelijke desa, waar een geestelijke eenheid leefde op verwantschap gegrond en door traditie beheerscht, waar 't adatgezag regelt en men zich uitsluitend lid van de gemeenschap voelt. Daarom bestaat er geestelijk een groot verschil tusschen den overgang in Indië of Nederland van het dorp naar de stad, omdat in het Moederland geen dorpsuishouding bestaat als boven in enkele trekken werd geschetst. Bovendien is in het Moederland het dorp aan de stad geassimileerd.

Deze uiteenzetting achtte ik noodzakelijk om het probleem der verstedelijking duidelijk voor oogen te stellen en te begrijpen hoe de controverse op allerlei wijze tot uiting komt. Onwennig aan het eigen — het individualisme — van de groote stad, leeft de stedelijke volksmassa, zelfs na langen tijd nog driekwart agrarisch, het stedelijk leven niet hartelijk mee; poogt zij tot schade van de hygiëne haar primitieve landelijkheid ook daar tot uiting te brengen, wat bevorderd wordt door haar te lagen, slechts bij de bijzondere agrarische structuur van Java passenden levensstandaard. Ook al omdat de organisatorische kracht van het dorpsadatverband ontbreekt, ontstaan in de stadswijken allerlei slechte toestanden waaraan o. a. de onvoldoende medewerking der kampongbevolking schuld heeft ¹⁹⁾. De zindelijke orde, welke de desa's over geheel Java kenmerken, is in de stadskampongs der groote steden volkomen zoek. Van saamhoorigheidsgevoel is geen sprake; het zou ook niet kunnen: er is meestal geen saamenhoorigheid tusschen de van verschillende oorden toevallig samenkomende en steeds wisselende bewoners, die ieder voor zich aan hun milieu ontgroeid zijn. De gezagsuitoefening van de wijkmeesters of stadskamponghoofden is van weinig beteekenis èn omdat er geen saam-

hoorigheidsgevoel is èn omdat de functionaris als regel een ander beroep heeft, dat hem weinig tijd overlaat. Al vele decenniën lang zijn de laagste bevolkingsklassen in de groote-stadskampong in socialen zin geheel onopgevoed; zij bekommeren zich niet om de gemeenschap, steken geen hand er voor uit, laten alle soort van afval neervallen op de plaats waar zij juist zijn. Deze gedragingen worden door nieuwkomers gemakkelijk overgenomen: netheid temidden van vervuiling houdt geen stand. Bedenkt men daarbij, dat de bevolkingsmassa economisch zwak is, haar behoeften niet tegenover de bevoegde autoriteiten weet te uiten — welke behoeften dan ook van die zijde weinig en eerst laat zijn onderkend — dan wordt veel verklaard en kan met den schrijver van genoemd kampongverbeteringsrapport geconcludeerd worden, dat de Inheemsche stedelijke massa tot orde en netheid, tot sociaal voelen moet worden opgevoed en extra zorg aan haar moet worden besteed. Een zorg, die niet alleen volkomen verantwoord is, doch ook van reële beteekenis is, want in een bevolking, die moet leven in rommelige en vervuilde kampongs, wordt de neiging tot sociale ontevredenheid en onordelijkheid versterkt. Met dankbaarheid namen de gemeenten kennis van het Gouvernementsbesluit van 25 Mei 1938 No. 30, waarbij een „kampongverbeteringscommissie”²⁰⁾ werd ingesteld, die tot taak had van advies te dienen omtrent de toekenning van subsidies aan stadsgemeenten op Java ten behoeve van kampongverbetering. Bij de regeling der financiële verhouding Java en Madoera is o. a. bepaald, dat aan de stadsgemeenten voor dit doel f 500.000 gedurende tien jaar voor verbetering der stadskampongs zal worden uitgekeerd. Geheel juist is deze benaming echter niet, want het is geen *kampong*verbetering, doch enkele verbeteringen *in* de kampong, zooals aanleg van eenvoudige wegen, paden en afvoergoten. Woningverbetering, bevolkingspolitiek, drinkwaterschaffing, assaineering en andere vraagstukken zijn hierin niet begrepen²¹⁾.

* * *

De trek naar de stad bevordert ook meerder contact met het achterland vanuit die stad. De groote verkeerswegen die vanuit deze laatste het binnenland doorkruisen, de honderden vrachtauto's op weg naar de verste en kleinste dorpen, de fiets die uiterst popu-

lair onder de Inheemsche bevolking is en zooveel andere mogelijkheden meer, verstevigen steeds meer dit contact tusschen hen die gingen en hen die achterbleven. Bovendien moet een belangrijk percentage van de Inheemsche stadsbevolking tot de zgn. vlot-tende populatie gerekend worden: seizoenarbeiders, handwerkslieden, straatverkoopers en zoovele meer, die na enkele maanden weer voor eenigen tijd terugkeeren naar hun geboortestreek, waar mede de banden nog zijn aangehouden. Daarom is het gewenscht om de vraag „hoe de verstedelijking der Inheemsche massa geleid dient te worden” niet alleen te zien als een stadsbelang van orde, hygiëne en opvoeding, maar als een die van beteekenis is voor de huidige Indische samenleving, in het bijzonder op Java²²). Er moge slechts op gewezen worden, dat, hoewel ons Indische land in de eerste plaats agrarisch is, de steden niettemin de centra zijn, die bijna in alle opzichten leiding geven bij de verdere ontwikkeling van geheel Nederlandsch-Indië, bij de bestuurlijke, de politieke, de economische, de cultureele, de technische en hygiënische e.t.q. en dat wel voor alle bevolkingsgroepen. Het platteland en de kleine plaatsen mogen de onuitputtelijke en volstrekt onmisbare bron van krachten vormen voor het geheele land, en niet minder voor die steden-zelf, dat neemt niet weg dat de impulsen tot de verdere ontplooiing ook van die krachten van de steden uitgaan, of tenminste van daar uit gecontroleerd worden. Daardoor is de *geest der steden* van groote beteekenis zoowel voor haar eigen bevolking als voor het geheele land. De toestanden in de Indische steden raken niet alleen de ten deele reeds niet onbelangrijke percentages der bevolkingsgroepen, die in de steden wonen, doch hebben een veel verdere uitwerking. Daarom meende ik zoowel op de sociale als de politieke zijde der verstedelijking te moeten wijzen.

Ten slotte zouden wij nog de economische factor in het geding kunnen brengen met de vraag te overwegen waardoor de overgang uit het landelijke, de geschetste Inheemsche dorpsgemeenschap, naar de groote stad wordt gestimuleerd. Is een „gold-rush” de oorzaak nu in de laatste jaren allerlei industrieën in Indië werden opgericht, die nieuwe arbeidskrachten aantrokken; of was het de stad om zichzelf met haar schijn van licht en vermaak die aantrok? Dit alles — hoe interessant ook op zichzelf — meen ik te mogen laten rusten, omdat het gegeven van groote bevolkings-

aanwas in de steden om de nadeelige gevolgen hieruit ontstaan voldoende is geïllustreerd. Mijn doel met dit artikel reikt niet verder dan die der probleemstelling. Daarbij belangstelling te wekken voor de poging, die wordt ondernomen om door de voorbereiding van een Volkshuisvestingcongres de gevolgen van de verstedelijking aan de hand van daartoe te verzamelen exacte gegevens vast te leggen. Eerst daarna kan over de oplossing en de te nemen maatregelen overlegd worden. Dit vraagstuk eischt bezinning en ordening! Want de materiële nood van de kampong is ook een geestelijke: wie met de kampongtoestanden in de steden kennis maakt, kan niet onbewogen blijven voor het lot der scharen. Zoo zal de oplossing niet alleen een humanitaire mogen zijn, waarbij uitsluitend technici en hygiënisten het woord zullen hebben, maar wordt ook van positieve zijde de belangstelling voor de honderd duizenden gevraagd, wier stoffelijke nood hen weinig vatbaar maakt voor de „eenige troost die in leven en sterven” ook voor deze menschen is weggelegd.

1) Bij Indisch Staatsblad 1922 no. 216 zijn in het Regeeringsreglement ingevoegd de artt. 67a, b, c, thans 119, 120 en 121 der Indische Staatsregeling, als grondslag voor een hervorming van het bestuurswezen in Ned.-Indië.

2) Mr. C. TH. VAN DEVENTER betoogde in 1905 in de Tweede Kamer, dat „de gemeentetjes, die men opgericht heeft en staat op te richten” zoo weinig te beteekenen hadden en dat het zeer te betwijfelen was of, wat men daarmee gedaan had of ging doen, aan een der voornaamste bedoelingen van de decentralisatie zou beantwoorden, n.m.l. de ontheffing van het Centraal bestuur van zijn bemoeienissen.

3) Mededeeling 177 van het Departement van Economische Zaken, Centraal Kantoor voor de Statistiek; 1939.

4) *Zoneering*, koloniale Studiën, 1939, no. 6.

5) Wetboek van Strafrecht art. 515; Gouvernementsbesluit van 28 Aug. 1919 No. 70.

6) *Koloniaal Tijdschrift* 1940.

7) B.G.S. van 20 Oct. 1927 No. 2117/II handelende over verbetering contact gemeentebesturen met bevolking.

8) Mr. P. A. DIEPENHORST, *Voorlezingen over de economie*, uitg. 1922, pag. 176.

9) *Zie Toelichting stadsvormingscommissie*, pag. 64; Ir. G. FLIERINGA *De zorg voor de Volkshuisvesting in de stadsgemeenten*, pag. 30 en mijn *Zoneering*, Koloniale Studiën 1939, pag. 599.

10) A. JONKERS, *Verzekering van Inlandsch Bezitsrecht ter hoofdplaats Jockakarta*, Locale Techniek 1940 pag. 8.

11) Prof. Dr. J. E. DINGER, *Onderzoek naar de epidemiologie der febris typhoidea in de studiewijk voor hygiëne te Batavia*, *Geneeskundig Tijdschrift voor Ned. Indië*, 1939, afl. 43, deel 79 en 1940, afl. 14, deel 80; alsmede de critiek hierop van Prof. Dr. C. P. MOMM in laatstgenoemde aflevering.

¹²⁾ Volledigheidshalve worde er op gewezen dat niet alle steden tot gemeenten zijn omgevormd, een belangrijk aantal vrij groote stadscentra liggen binnen de verzorgingsfeer van de regentschapsraden op Java. In de Buitengewesten hebben zij een eigen plaatselijk fonds of zijn met een plaatselijke Commissie ingepast in de groepsgemeenschappen.

¹³⁾ *Bouwcredieten, Locale Belangen 1939*, pag. 273 v.v.

¹⁴⁾ Dr. L. ADAM, *De autonomie van het Indonesisch dorp*, 1924.

Dr. B. J. HAGA, *Indische en Indonesische democratie*, 1927.

Dr. J. H. BOEKE, *Dorp en Dessa*, 1934.

Dr. W. P. VAN DAM, *Inlandsche gemeente en Indonesisch dorp*, 1936.

¹⁵⁾ Naast de ongeorganiseerde emigratie uit het landelijke naar de stad valt te noemen de georganiseerde kolonisatie-arbeid van de Regeering, waarbij het gaat om groepen menschen als het ware naar een ander land of streek over te planten op zoodanige wijze dat daarbij levensomstandigheden, adaptopvattingen en dorpsindeeling zich aanpassen. De missionair-predikanten der Gereformeerde Kerken van Midden-Java — om een voorbeeld te noemen — hebben aansluitende bij de kolonisatie-activiteit der Regeering overwogen welke gevolgen deze met zich brengt voor den overgang van Javaansche christenen naar de Lampongs op Zuid-Sumatra.

¹⁶⁾ BOEKE, o. c. pag. 10.

¹⁷⁾ VAN DAM, o. c. pag. 84.

¹⁸⁾ Cijfers ontleend aan BOEKE o. c. pag. 57. Voor West-Java klimt dit zelfs tot 2443 tegen Midden-Java 1493 en Oost-Java 1705.

¹⁹⁾ *Verslag der kampongverbetering-Commissie*, pag. 35.

²⁰⁾ Inmiddels is de Commissie weer opgeheven en adviseeren ambtelijke instanties over de bestemming der kampong-verbetering-subsidies. Bij aanvullende begrooting werd onlangs bovendien f 35000.— uitgetrokken voor de stadsgemeenten buiten Java.

²¹⁾ F. H. VAN DE WETERING, *Kampongverbetering, Koloniale Studiën*, 1939, no. 4.

²²⁾ *Toelichting op de ontwerp-stadsvormingsordonnantie*, pag. 29.

VRAAG EN ANTWOORD

VRAAG:

Het aanschaffen van boeken enz. en het ter leen verstrekken daarvan door leeszaalen en bibliotheken plaatst de besturen en het dienstdoend personeel dezer inrichtingen vaak voor moeilijke beslissingen, inzonderheid wanneer deze daarbij handelen willen naar eisch van de christelijke beginselen. Is het niet mogelijk omtrent deze zaak eenige aanwijzingen te geven, welke als algemeene richtlijnen zouden kunnen worden gebruikt?

ANTWOORD:

Doelstelling der chr. leeszaalbeweging.

De boekenkeuze en het uitleenen van boeken — en hetzelfde geldt natuurlijk ook van andere geschriften — moet uiteraard geschieden met in achtneming van de doelstelling van de christelijke leeszaalbeweging.

Welke is die doelstelling.

Het meest voor de hand liggend doel der christelijke leeszaalbeweging (waartoe we ook rekenen het christelijk bibliotheekwezen, voorzover dit een openbaar, d. i. voor het publiek toegankelijk, karakter draagt) is volkomen gelijk aan dat van de algemeene leeszaalen. Het is het bevorderen van kennis en van ontwikkeling; niet alleen van zuiver verstandelijke ontwikkeling, maar ook van zedelijke en aesthetische ontwikkeling. In het algemeen dus het dienen van het cultureel belang van het volk.

Het middel om dit doel te bevorderen is het verstrekken van lectuur voor studie, voor het verwerven van vakbekwaamheid of voor ontspanning aan degenen, die aan zulke lectuur behoefte hebben en ze niet of onvoldoende elders kunnen verkrijgen.

In zoover is er dus gelijkheid van streven tusschen beide richtingen in de leeszaalbeweging. En ook in dit opzicht staat de christelijke leeszaalbeweging met de algemeene op één lijn, dat ze er naar streeft om aan *alle* groepen der bevolking zonder onderscheid haar diensten te bewijzen.

Praktisch moge de lezerskring der christelijke leeszaalbeweging kleiner en, althans wat betreft het godsdienstige, minder gevarieerd zijn dan de lezerskring van de algemeene leeszaalbeweging, dit verschil vindt niet zijn grond in een streven van de zijde der christelijke leeszaalbeweging naar een zeker exclusivisme wat aangaat de lezers, die zij dienen wil. De christelijke leeszaalbeweging is evenzeer als de algemeene „openbaar”, d. w. z. ze wil het geheele volk zonder onderscheid dienen. Wel volgt uit haar doelstelling een scherpere selectie wat aangaat de lectuur. En deze selectie heeft uiteraard ook invloed op den lezerskring, wijl nu eenmaal een groot deel van het publiek de voorkeur geeft aan de ruimere gevarieerdheid van de lectuur der algemeene leeszaalbeweging. Doch deze beperking van den lezerskring is meer te beschouwen als een ongewenscht gevolg dan als een begeerd oogmerk van het christelijk karakter dezer leeszaalbeweging.

Verskil tusschen de christelijke en algemeene leeszaalbeweging, wat aangaat de doelstelling, bestaat er alleen in zooverre de eerstgenoemde leeszaalbeweging haar grondslag vindt in de (niet door alle ingezetenen aangehangen) religieuze overtuiging, dat het bij het nastreven van dit cultuurdoel uiteindelijk niet gaat om het dienen van menschen maar om het dienen van God. En wel om een dienen van God in tweeërlei zin. Vooreerst in dezen zin, dat de christelijke leeszaalbeweging gezien wordt als een roeping van den mensch om eigen en anderer cultureele ontwikkeling te bevorderen, teneinde daardoor de glorie van God in de schepping, inzonderheid in den mensch als de „kroon der Schepping” tot meerdere openbaring te doen komen. Maar daarnaast ook in den wensch om ons volk, ook op cultureel terrein, nader te brengen tot den Christus.

Het is in verband daarmee voor de christelijke leeszaalbeweging niet voldoende, dat zij het publiek gelegenheid tot cultureele ontwikkeling biedt door het verschaffen van goede vak- en studielectuur, aesthetische scholing en behoorlijke ontspanning — zij moet ook de vraag stellen en in de praktijk beantwoorden, of deze ontwikkeling wel metterdaad Gods glorie dient en of door die ontwikkeling de mensch nader gebracht wordt tot Christus.

Daarom stelt zij zich onder het gezag van Gods Woord, hetgeen beteekent, dat als algemeene richtlijn bij het aanschaffen en uitgeven van boeken aanvaard worden de normen van de Heilige Schrift, met name die van de Zedewet, gelijk deze door de christelijke levensopvatting, dus aan de hand van de goddelijke aanwijzingen in Oud- en Nieuw Testament, moet worden verstaan.

Christelijke Zedewet.

Wanneer we nu de uitlegging der Tien Geboden, zooals deze is neergelegd in den Heidelbergschen Catechismus, lezen, dan bemerken we

aanstands, dat deze geboden niet zoo negatief zijn als men, afgaande op de formulering, zou geneigd zijn aan te nemen. Ze hebben een zeer positieven inhoud. Naast het verbod van afgodendienst zien we den eisch van het dienen van den waren God. Naast het verbod inzake beeldendienst den eisch van het dienen van God op de juiste wijze. Naast het verbod van godslastering en vloeken, van ontheiliging van den rustdag, van ongehoorzaamheid aan de gestelde machten, van doodslag, echtbreuk, diefstal, bedrog en afgunst, den eisch van Godsvereering, heiliging van het leven, inzonderheid van den rustdag, gehoorzaamheid en eerbied jegens ouders en overheden, liefhebben van den naaste, kuischheid, het dienen van den naaste, eerlijkheid en liefde tot Gods geboden. En al deze verboden en geboden hebben voor alle menscheijken arbeid, maar vooral voor den arbeid der christelijke leeszalen een beteekenis, welke niet hoog genoeg kan worden gewaardeerd.

* * *

We moeten dus letten op de negatieve en de positieve zijde van den arbeid der christelijke leeszalen. Vooraf willen we echter nog een drietal punten ter sprake brengen, welke zoowel voor de positieve als voor de negatieve zijde dezer zaak beteekenis hebben. Deze zijn:

- a. de z.g. neutrale lectuur;
- b. hetgeen men gewoonlijk aanduidt met de uitdrukking „openbare zedelijkheid” of „goede zeden”;
- c. het effect, hetwelk bepaalde lectuur op het publiek in het algemeen of op bepaalde groepen (b.v. de jeugd, de arbeidersbevolking e. d.) oefenen kan.

Neutrale lectuur.

a. De vraag rijst, of er in strikten zin van „neutraliteit” gesproken kan worden. Elk boek, dat gelezen wordt, oefent invloed, hetzij in moreel gunstigen, hetzij in ongunstigen zin.

Intusschen kan men, praktisch gesproken, toch wel van een „neutrale zône” spreken. Want, al mag het, theoretisch beschouwd, waar zijn, dat elk geschrift in de een of andere richting invloed oefent, er zijn een groot aantal geschriften, waarvan men niet in het algemeen kan uitmaken, in welke richting zij invloed uitoefenen, omdat de mogelijkheid bestaat, zoowel van een goeden invloed als van een verkeerden invloed, al naar gelang van de personen, door wie en de omstandigheid waaronder het boek gebruikt wordt.

Een studie betreffende het sexueele vraagstuk kan den predikant of jeugdleider dienen bij het bestrijden van maatschappelijke euvelen en dientengevolge, zij het ook indirect, een invloed ten goede te weeg brengen. Maar het boek kan misbruikt worden door personen, die sexueele prikkeling van hun fantasie zoeken. Of — om een nog „neutraler”

voorbeeld te kiezen — zelfs een woordenboek kan tot het opsporen van minder oorbare woorden of uitdrukkingen worden misbruikt.

Tot dusver spraken we over „neutrale” lectuur in verband met den vermoedelijken invloed van die lectuur op de lezers. Men kan echter ook de lectuur beoordeelen, afgedacht van dien invloed, en dus alleen afgaan op den inhoud dier lectuur.

Doet men dit, dan kan men de lectuur, met het oog op den arbeid der christelijke leeszaalen, verdeelen in drie categorieën. Vooreerst de lectuur, waarin de schrijver blijk geeft zich te plaatsen op den grondslag van de christelijke beginselen en die beginselen als leidraad te kiezen. Men denke — om een voorbeeld te noemen — aan een natuurbeschrijving, waarin de schrijver Gods werk in de natuur looft, of aan een boek over een onderwerp van zedelijken aard, hetwelk de Heilige Schrift als richtsnoer neemt. Voorts de lectuur, welke de toets der christelijke beginselen niet kan doorstaan, b.v. doordat het Darwinisme evident of bedektelijk wordt aangeprezen, het monogaan huwelijk wordt aangetast of door bepaalde uitbeeldingen of beschrijvingen de fantasie van den lezer tot onreinheid geprikkeld wordt. En in de derde plaats de lectuur, welke blijkens haren aard of in verband met schrijvers levensbeschouwing niet uitgaat van of staat op den grondslag van de christelijke beginselen, doch evenmin beschouwd kan worden in strijd te zijn met die beginselen. En wanneer we over „neutrale” lectuur spreken, hebben we deze laatste categorie op het oog.

Hoe moeten we nu in het algemeen staan ten opzichte van z.g. „neutrale” lectuur? Aldus, naar onze meening, dat wij ze beschouwen gelijk alles wat de schepping aan goeds biedt, ook al kan van de voorhanden dingen gewoonlijk niet gezegd worden, dat ze een uitgesproken „christelijk” karakter dragen. Het natuurschoon is niet in speciefiken zin „christelijk”. Toch kan het natuurschoon omdat het uitdrukking geeft aan Gods heerlijkheid — ook al is het niet „christelijk” te noemen — mits goed gebruikt, den mensch tot God brengen. Men leze maar Psalm 19. En hetzelfde geldt van de overige dingen der schepping. Ook van de lectuur, al draagt deze niet een uitgesproken „christelijk” karakter. Denk b.v. aan SHAKESPEARE's, SCHILLER's en GOETHE's meesterwerken.

Dit beteekent intusschen volstrekt niet, dat door een christelijke leeszaal nu maar zonder onderscheid „neutrale” lectuur moet worden aanschaf en uitgeleend. We zullen in het vervolg hieromtrent nog enkele opmerkingen maken. Thans was het ons slechts te doen ons algemeen standpunt ten opzichte van „neutrale” lectuur aan te geven.

Openbare zedelijkheid of goede zeden.

b. Het is van belang aandacht te schenken aan de in onze wetgeving veelvuldig voorkomende uitdrukking „openbare zedelijkheid” of „goede

zeden". Ook voor de leeszaalbeweging heeft deze uitdrukking beteekenis.

De voorwaarden betreffende de subsidieverleening van Rijkswegen bepalen in de artt. 4 en 5, dat de openbare leeszaalen en bibliotheken (ook de bijzondere) een algemeen ontwikkelend en onderrichtend karakter behooren te dragen, terwijl van de *algemeene* openbare leeszaalen en bibliotheken gezegd wordt, dat zij het karakter van onpartijdigheid behooren te dragen. Daarnevens eischt art. 4 van alle leeszaalen, „alle moreel schadelijke, op grove wijze andersdenkenden kwetsende of tot ongehoorzaamheid aan de landwetten opruiende lectuur te weren”.

Het wil mij voorkomen, dat deze laatste eisch neerkomt op een nadere aanduiding van het begrip strijd met de goede zeden. Het is een minimumeisch, welke zoowel voor algemeene als voor bijzondere leeszaalen geldt. Lager mag men het schiftingscriterium niet stellen. Wel hooger. Doch gelet op het karakter van onpartijdigheid der algemeene leeszaal zal het, dunkt ons, wel bezwaarlijk zijn voor de algemeene leeszaalen een zwaarder criterium aan te leggen.

Er is daarom wel aanleiding nader bij deze uitdrukking stil te staan, teneinde straks te doen uitkomen, in welk opzicht het criterium, hetwelk de christelijke leeszaalen behooren aan te leggen zich van het minimum criterium der rijksvoorwaarden onderscheidt.

Het begrip „openbare zedelijkheid” of „goede zeden” is niet hetzelfde als de zedewet volgens de uitlegging van die wet aan de hand der Heilige Schrift. „Openbare zedelijkheid” doelt op het bestaan van bepaalde gewoonten of gebruiken onder de bevolking, welke, naar algemeene opvatting, als goed worden beschouwd.

Wie den maatstaf „openbare zedelijkheid” bij de boekenkeuring aanlegt, beoordeelt niet alleen den inhoud van het boek, doch moet zich ook een oordeel vormen omtrent hetgeen de „goede zeden” eischen. En strookt de inhoud van het boek, naar zijn oordeel, niet met hetgeen hij beschouwt, eisch te zijn der „goede zeden”, dan luidt zijn oordeel ongunstig. In zooverre is de keuringswerkzaamheid niet alleen zeer delicaat, maar ook zeer subjectief.

Toch mag men niet zeggen, dat degene, die bij de keuring den maatstaf der „openbare zedelijkheid” hanteert, geen andere norm heeft dan die van zijn persoonlijk inzicht. Hij heeft rekening te houden met de bestaande gebruiken en met de publieke opinie omtrent die gebruiken. Een boek, hetwelk een tendens heeft tot ontwrichting van het huwelijk, zal door iemand, die persoonlijk vrij lichtzinnig over het huwelijk denkt, toch aan de hand van den maatstaf der „openbare zedelijkheid” kunnen worden afgekeurd, omdat hij erkent, dat het overgrootste deel der bevolking eerbied voor het huwelijk heeft en aantasting van de huwelijksrouw als onzedelijk veroordeelt. En bedenkt men nu, dat in een land als het onze de christelijke beginselen nog altijd een grooten invloed op de zeden en de publieke opinie oefenen, dan kan toegegeven worden, dat een getrouwe toetsing aan de hand van de „openbare zedelijkheid”

een belangrijke conserveerende werking in goeden zin op de samenleving kan oefenen.

Evenwel dient men ook te letten op het bezwaar tegen keuring aan de hand van den maatstaf „openbare zedelijkheid”. Wij hebben hier niet het oog op het subjectief element van deze keuring. Want elke keuring, onverschillig, of deze geschiedt aan de hand der christelijke Zedewet dan wel naar de norm „openbare zedelijkheid” heeft een subjectieven inslag. Het komt bij elke keuring toch voor een belangrijk deel aan op het persoonlijk inzicht van den keurder. En dit inzicht loopt, ook bij aanvaarding van denzelfden maatstaf, vaak sterk uiteen. Ja, het is zelfs bij denzelfden persoon aan veranderingen onderhevig. Na het lezen van verschillende boeken van een bepaald soort zal hij wellicht anders, gunstiger of ongunstiger, oordeelen over een vroeger gelezen boek.

Wij hebben echter iets anders op het oog. Behalve dit subjectief element, dat aan elken keuringsarbeid inhaerent is, doet zich bij het gebruik van den maatstaf „openbare zedelijkheid” nog gevoelen het bezwaar van het sterk „vlottend” karakter van dit begrip. Naar gelang het zedelijk besef der bevolking inzinkt, verliest deze maatstaf haar kracht. De norm „openbare zedelijkheid” is relatief en onvast. Zelfs naar gelang van de plaats, waar men is, wisselt de inhoud van deze norm. De keurder volgt — moet volgen — de zinkende volksopinie in plaats van de volksopinie te leiden naar een hooger niveau. Toegegeven kan worden, dat ook bij het hanteeren van de norm „openbare zedelijkheid” het zedelijk besef en het karakter van den keurder van veel invloed kan zijn. Doch slechts wie als maatstaf kiest de christelijke Zedewet heeft waarborg te ontkomen aan dit relativisme en leiding te geven bij de vorming van het zedelijk besef der bevolking.

Effect van de lectuur op de lezers.

c. Van de grootste beteekenis bij de boekenkeuring en het uitleenen van boeken is beantwoording van de vraag: welk effect zal een bepaald boek op den lezer hebben? Een boek kan goede en verkeerde dingen beschrijven. Boeken, die alleen goede dingen beschrijven zijn vrijwel even zeldzaam als boeken, welke alleen verkeerde dingen (b.v. misdaad, woordbreuk e.d.) weergeven. Gewoonlijk vertoont de beschrijving een wisseling van licht en donker, goed en kwaad, evenals het leven zelf zulk een wisseling vertoont. Dit op zich zelf is allerminst afkeurenswaardig. Wel kan de inhoud van een bepaalde beschrijving zoodanig zijn, dat men hem — geheel afgedacht van den indruk van de beschrijving op de lezers — ontoelaatbaar moet oordeelen (b.v. een bepaalde weergave van godslasterlijke woorden of daden). Doch in den regel gaat het bij de keuring vooral om de vraag naar het effect van het boek. Zal een boek de godsdienstige of zedelijke gevoelens der lezers kwetsen? Zal het prikkelen tot wetsovertreding of ander moreel kwaad? Zal het aan

minder gunstige elementen middelen aanwijzen om met succes hun boos opzet te volvoeren? Zal het de godsvrucht, de vaderlandsliefde, de eerbied voor ouders en overheden ondermijnen? En zoo zijn er tal van vragen, welke bij de keuring een concrete beantwoording vragen.

Een van de grootste moeilijkheden daarbij is gevolg van het feit, dat de lezerskringen veelal zoo sterk gevarieerd zijn. Het lezen van een bepaalde roman — b.v. een detectiefroman — maakt op een bejaarde vrouw een anderen indruk dan op een opgeschoten jongen. Leeftijd, maatschappelijke stand, godsdienst, ras of nationaliteit en tal van factoren geven aan het lezen van een boek een uiteenlopend effect. Ook de omstandigheden van tijd en plaats spreken daarbij een woord mede. In een tijd van oorlog, revolutie, werkstaking e. d. kunnen bepaalde boeken, waarvan het lezen in normale tijden vrij onschuldig is, een kwaadaardig effect hebben.

Nu is het onmogelijk om bij de keuring zorgvuldig met al deze factoren rekening te houden. Wat het meest nadeelig schijnt moet geweerd. Doch niet alles kan worden geweerd, wat mogelijk aan lezers van een bepaalden leeftijd, maatschappelijken stand e. d. schade zou kunnen toebrengen, of wat in bepaalde omstandigheden ongelezen behoort te blijven. Hier moet door den boekenkeurder veel worden overgelaten aan het inzicht en beleid van degenen, die met het uitleenen van boeken en het geven van adviezen aan het publiek belast zijn.

Vandaar dan ook, dat een groote verantwoordelijkheid rust op het leeszaal-personeel, speciaal op het personeel van een christelijke inrichting, vooral met betrekking tot de jeugd.

* * *

Negatieve taak der christelijke leeszaalen.

Zien we nu welke eischen de christelijke Zedewet, zoowel in positief als in negatief opzicht stelt aan de keuze en aan de uitgifte van geschriften.

Vooreerst enkele opmerkingen over de negatieve eischen.

Het weergeven van toestanden, gedragingen en uitlatingen van menschen, welke, op zich zelf beschouwd, in strijd moeten worden geacht met de christelijke Zedewet, behoeft, ook bij aanwijzing van boeken ten behoeve van een christelijke leeszaal niet altijd aanleiding te zijn, een bepaald boek te weren. Het kan n.l. voorkomen (en het komt ook metterdaad veelvuldig voor, zulks niet alleen in de belletrie maar ook in studielectuur, b.v. bij de bestrijding van allerlei sociale euvelen), dat de opzet en het karakter van een boek een min of meer uitvoerige weergave van uit zedelijk oogpunt laakbare woorden, daden of toestanden eischen. Mits nu maar bij die weergave de noodige reserve is in acht genomen, behoeft er in verband met de strekking van een dergelijk boek tegen dergelijke passages geen overwegend bezwaar te worden gemaakt.

Z.g. realistische lectuur.

We komen hier tot het vraagstuk van het z.g. realisme in de litteratuur. Op zich zelf beschouwd is dit realisme niet in zedelijk opzicht te veroordeelen. Veeleer schijnt het algemeen realisme, wanneer men daaronder verstaat een zoo sterk mogelijk benaderen van de werkelijkheid in de wijze van beschrijving of uitbeelding, uit moreel oogpunt prijzenswaardig. Doch wel rijst er tegen het realisme uit moreel oogpunt bezwaar, inzoover het daden, toestanden, karakters e. d. beschrijft, bepaaldelijk op het terrein van het sexueele, het crimineele e. d., waardoor de weergave niet zedelijk verheffend wordt, maar vaak zedelijk neerdrukkend. Het bezwaar ligt dan niet in de zuiverheid van de weergave maar in hetgeen weergegeven wordt. Naar gelang de weergave meer met de werkelijkheid schijnt overeen te stemmen, kan ze in meerdere mate zedelijk ontoelaatbaar worden.

Hiermede is niet gezegd, dat een sterk van de werkelijkheid afwijkende idealistische beschrijving of uitbeelding op zich zelf uit zedelijk oogpunt hooger zou staan dan een realistische weergave. Het tegendeel is veeleer het geval. Doch de vraag, waarom het hier draait, is ten slotte niet, of en in hoever de weergave waarheidsgetrouw is, doch of haar inhoud al dan niet uit zedelijk oogpunt toelaatbaar mag worden geacht.

Drieërlei soort gevallen.

Bij het beoordeelen nu van den inhoud der weergave zouden we drieërlei soort gevallen (welke uiteraard in de praktijk weer allerlei variaties vertoonen) willen onderscheiden:

- a. de inhoud der weergave is strikt noodig om de goede strekking van een boek tot haar recht te doen komen;
- b. de inhoud der weergave dient slechts een kunstzinnig doel, n.l. het aesthetisch belang van de wijze van weergave;
- c. de inhoud der weergave heeft noch met eenige goede strekking noch met eenig artistiek belang iets te maken.

Bij het spreken over de goede strekking van een boek behoeft men niet te denken aan een bewust door den schrijver in een boek gelegde tendens. Een boek heeft, al is de schrijver zich dit niet of nauwelijks bewust, toch een strekking. En het kan naar die strekking worden beoordeeld.

Aangenomen nu, dat de strekking van een bepaald boek goed is, mag dan het boek als zoodanig worden afgekeurd in verband met het weergeven van bepaalde zedelijk afkeurenswaardige woorden, gedragingen of toestanden?

Het antwoord op die vraag is niet in het algemeen te geven. Het gaat hier om een tegen elkaar afwegen van het een of het ander. De weer-

gave kan in die mate cru zijn (denk b.v. aan het mededeelen van godslasterlijke woorden of vloeken, het uitbeelden van sexueele ontmoetingen e. d.), dat het boek ondanks de goede strekking toch moet worden afgekeurd. Doch de goede strekking van een boek kan ook in die mate domineeren, dat ze ruimschoots opweegt tegen onderdeelen van den inhoud, die, strikt genomen, de toets van het zedelijk oordeel niet kunnen doorstaan.

Dit laatste zal o. i. minder gauw mogen worden aangenomen in het tweede van de bovengenoemde gevallen. Ging het in het eerste geval om een weergave, welke geacht mag worden een onmisbaar bestanddeel van de compositie van een goed boek uit te maken, in het tweede geval is aan de orde een min oorbare weergave in een „neutraal” werk, welke slechts dient een litterair belang. Doet zulk een geval zich voor, dan rijst de vraag, of niet juist de min oorbare inhoud of het min oorbaar gedeelte van den inhoud strekt om het boek in het oog van een bepaald deel van het publiek aantrekkelijk te maken. En dit rechtvaardigt een scherper keur. Hoe scherper men keurt, speciaal met het oog op dergelijke extra-vaganties, des te meer bestrijdt men en bij schrijvers en bij het publiek den hang naar zedelijk ontoelaatbare, zij het ook litterair goed verzorgde, prikkellektuur.

En dit geldt uiteraard ook van gevallen van de laatste soort, welke in het algemeen aanleiding behooren te zijn een boek voor het gebruik af te keuren.

Onbedoeld prikkelende invloed van een boek.

Daarbij zij dan voorts opgemerkt dat het weergeven van in zedelijk opzicht laakbare gedragingen, woorden en toestanden op de lezers min of meer prikkelend werkt, ook al moge dat allerminst door den auteur zijn bedoeld. In hoever dit het geval zal zijn hangt af van den lezer zelf. Te denken valt hierbij aan de lectuur betreffende sexueele verhoudingen, waarvan, zelfs al beschrijft ze hetgeen niet in zedelijk opzicht laakbaar is (b.v. het sexueele verkeer tusschen gehuwden) of al kiest ze den vorm van min of meer wetenschappelijke voorlichting (men denke aan de beruchte z.g. wetenschappelijke lectuur inzake sexueele aangelegenheden), in sterke mate prikkelend en dientengevolge uit zedelijk oogpunt afkeurenswaardig kan zijn. Daarmede behoort bij het beoordeelen van een boek te worden rekening gehouden. En naar gelang bepaalde gedeelten van een boek geacht kunnen worden in ongunstigen zin invloed uit te oefenen, zal men minder spoedig mogen aannemen, dat het boek wegens zijn wellicht goede strekking voor een christelijke leeszaal toelaatbaar is.

Uit zedelijk oogpunt ontoelaatbaar.

Met inachtneming van deze overwegingen dient men aan de hand der

christelijke Zedewet bepaalde geschriften uit de christelijke leeszaal te weren of althans het ter inzage geven van die geschriften tot bepaalde gevallen te beperken. En dan komen voor afwijzing in aanmerking geschriften, welke door hun algemeene strekking of door bepaalde gedeelten van hun inhoud:

- a. propaganda maken voor heidendom of anti-christelijke religie;
- b. beeldendienst, waarzeggerij, duivelskunstenaarij e. d. bevorderen;
- c. godslasteringen, vloeken of beschimping van den godsdienst weergeven;
- d. de Zondagsheiliging, de godsdienstoefeningen en den arbeid van barmhartigheid of van sociaal belang bestrijden of op denigereende wijze behandelen;
- e. het gezag in Staat en maatschappij aantasten of het tot omverwerping van de openbare orde of ongehoorzaamheid aan wetten of wettige overheidsbevelen prikkelen; men denke hierbij b.v. aan geschriften over „opstandige jeugd” dienstweigering e. d.;
- f. misdaad, haat, geweldpleging e. d. aanprijzen of zonder duidelijk blijkende afkeuring mededeelen;
- g. de sexueele hartstocht opwekken, ook al geschiedt dit door uitbeelding of mededeeling van — op zich zelf beschouwd — niet-ongeoorloofde sexueele aangelegenheden;
- h. de hebzucht bevorderen en den eerbied voor het bezit van anderen ondermijnen;
- i. de eer en goeden naam van bepaalde personen aantasten of door klaarblijkelijke valsche voorstellingen de publieke opinie in een bepaalde richting trachten te leiden;
- j. het relativisme op zedelijk gebied aankweken of anderszins den eerbied voor de normen der christelijke Zedewet in het algemeen ondermijnen.

* * *

Een getrouwe en nauwgezette vervulling van dit meer negatief deel van de taak der christelijke leeszalen zal ook in positieven zin winst brengen. Want reeds door het weren van het verkeerde kan men invloed oefenen in goeden, opbouwenden zin.

Intusschen is de taak der christelijke leeszalen wat betreft het bevorderen van het gebruik van goede lectuur niet minder belangrijk dan haar taak inzake het weren van het verkeerde.

Ook bij het vervullen van het meer positief deel geldt goeddeels hetgeen wij boven ten aanzien van de negatieve taak opmerkten.

Inzonderheid geldt dit voor de opmerking, dat het positief doel der christelijke leeszalen zich niet beperkt tot het bevorderen van de verspreiding van lectuur, welke evident gericht is op het propageeren van opvattingen of een levenspraktijk, welke in strikten zin genomen „chris-

telijk" kan worden genoemd. Tot de taak der christelijke leeszaalen behoort wel degelijk ook het beschikbaar stellen van lectuur, welke het cultureel belang van ons volk, hetzij op artistiek of wetenschappelijk, hetzij op praktisch terrein dient, mits de inhoud dezer lectuur in het algemeen niet in strijd komt met de christelijke Zedewet.

Specialisatie der christelijke leeszaalen.

Intusschen hebben de christelijke leeszaalen, vooral in plaatsen, waar een algemeene leeszaal bestaat, de taak meer in het bijzonder aandacht te schenken aan de verspreiding van christelijke lectuur in meer beperkten zin, d. w. z. lectuur, welke meer dan de algemeen cultureele lectuur de christelijke gedachte en levenspraktijk dient. Zulks niet omdat de christelijke leeszaalen uitsluitend een bepaald deel van het publiek, het positief-christelijk publiek, wenschen te dienen, doch omdat de onmetelijke hoeveelheid in omloop zijnde en zich steeds uitbreidende lectuur elke leeszaal, onverschillig of ze op algemeen dan wel op christelijk standpunt staat, tot beperking — d. w. z. tot specialisatie — noopt. En het ligt het meest in de lijn van den principieelen grondslag der christelijk leeszaalen hare specialisatie vooral te zoeken in de richting der christelijke lectuur. Dit verwacht het publiek ook van een christelijke leeszaal, zelfs ook dat deel van het publiek, hetwelk niet haar principieelen grondslag aanvaardt.

Uit zedelijk oogpunt wenschelijke lectuur.

Volgens de zoeven uitgestippelde richtlijn van de christelijke Zedewet hebben de christelijke leeszaalen bij aanschaffen en in bruikleen uitgeven van lectuur inzonderheid aandacht te schenken aan geschriften, welke

a. bevorderen de kennis van God, zooals Hij zich in de Heilige Schrift heeft geopenbaard en bestrijden den Mammondienst en allerlei andere vormen van afgoderij;

b. bevorderen het dienen van God, ook op maatschappelijk en staatkundig terrein;

c. versterken den eerbied voor God en Zijne Geboden en bestrijden hetgeen aan dien eerbied afbreuk kan doen;

d. bevorderen de heiliging van het leven der menschen, inzonderheid op den christelijken rustdag, met name door godsdienstoefeningen en christelijke philanthropie;

e. begunstigen den eerbied voor het gezag in Staat, Kerk, gezin en maatschappij en bestrijden beginselen of praktijken, welke een geordende samenleving ondermijnen;

f. invloed ten goede oefenen op de verhouding tusschen de menschen onderling, niet alleen wat betreft de individueele verhouding maar ook

op de verhouding tusschen de volken, rassen, klassen en de verschillende organisaties;

g. dienen de cultureele ontwikkeling van het volk, speciaal door goede wetenschappelijke en artistieke beïnvloeding, door bevordering van het christelijk huwelijks- en gezinsleven, door bestrijding van sexueele ondeugden, drankmisbruik, verkwisting e. d.;

h. bevorderen een juist gebruik van het bezit en bestrijden van sociale misstanden;

i. bevorderen de waarachtigheid in de menschelijke samenleving en bestrijden laster, afgunst en andere euvelen;

j. en in het algemeen het zedelijk verantwoordelijkheidsbesef sterken en aldus er toe bijdragen om de menschelijke samenleving meer te doen beantwoorden aan de eischen van de Geboden des Heeren.

N.

ONTVANGEN BOEKEN EN GESCHRIFTEN

Toelatingseischen voor het Lidmaatschap van den Volkenbond door Mr. E. P. VERKERK, uitg. Martinus Nijhoff, 's Gravenhage 1939.

Dit zorgvuldig, aan de hand van officieele documenten en een omvangrijke lectuur, bewerkte proefschrift behandelt een onderwerp, hetwelk, helaas, in de laatste jaren zijn actualiteit nagenoeg geheel heeft verloren. Bovendien draagt het streng juridisch karakter van deze studie er toe bij dit geschrift te maken tot lectuur, waarnaar niet zeer velen gretig zullen grijpen.

Daarmede is echter allermint gezegd, dat dit werk van belang ontbloomt is. Het is o. i. buiten twijfel, dat straks na de huidige verscheurdeheid der internationale samenleving weer volgen zal een hernieuwde poging om een algemeene rechtsbasis der internationale samenwerking te vinden. Dan zal wellicht de in 1919 gekozen vorm van een Volkenbond geheel of goeddeels moeten worden prijsgegeven. Maar dan zal toch de een of andere internationale organisatie moeten worden gevormd. En dan zullen opnieuw de toelatingseischen moeten worden gesteld en besproken, waarbij de twintigjarige ervaring met den Volkenbond, waaraan het proefschrift van Mr. VERKERK is gewijd, niet zal kunnen worden gepasseerd.

De schrijver verdeelt zijn verhandeling in drie hoofdstukken. Het eerste behandelt de tot standkoming van de formuleering (Mr. V. spreekt van „vormgeving”) van het toelatingsartikel. Het tweede (o. i. meest belangwekkende) hoofdstuk geeft een overzicht van de toepassing van het artikel, terwijl de schrijver in het derde hoofdstuk zijn denkbeelden omtrent de herziening geeft.

Deze denkbeelden komen in hoofdzaak hierop neer, dat de schrijver de mogelijkheid wil scheppen, de „formeele vastlegging” der universaliteit van den Volkenbond te doen samenvallen met de „vastlegging der materieele universaliteit” door de goedkeuring der toelating van nieuwe leden aan „bepaalde” eischen te binden, d. w. z. beperking der thans geldende eischen, maar dan een strenge handhaving van die eischen en geen weigering of toelating, gelijk b.v. in de gevallen van Albanië, Abessinie en Rusland, op gronden, welke niet in het Handvest zijn neergelegd.

Zoo wordt bepleit het schrappen van den thans geldenden eisch, dat

een Staat „werkelijke waarborgen geeft van zijn ernstig voornemen, zijn internationale verplichtingen na te komen” en verder van den eisch, dat „hij de regeling aanneemt, vastgesteld door den Bond ten opzichte van zijn strijdkrachten en bewapening te land, ter zee en in de lucht”. In plaats daarvan wordt aanbevolen het algemeen organisatieprincipe van afwezigheid van kwade trouw (een eisch, welke b.v. bij de toelating van Rusland deerlijk in verdrukking kwam), terwijl voorts de lidmaatschapsomschrijving wordt verduidelijkt.

Aldus komt de schrijver tot deze formulering: „Elke genoegzaam zelfstandige” (thans spreekt de Nederl. tekst van „volkomen zelfbestuur”, de Engelsche van fully selfgovernment”) Staat, Dominion en Kolonie, welks bereidheid tot samenwerking niet wordt betwijfeld, kan door een twee derden besluit der Vergadering lid van den Bond worden.”

N.

Groen van Prinsterer als Historicus door H. SMITSKAMP,
Amsterdam, H. J. Paris.

Dr. SMITSKAMP heeft voor deze monographie een scherp analyseerend doch tevens constructief onderzoek ingesteld nopens een bepaalde zijde van GROENS levensarbeid. Wie deze studie leest bemerkt echter hoe moeilijk het is om bij veelzijdigen arbeid nauwgezet uiteen te houden de verschillende terreinen, waarop deze arbeid zich beweegt. GROEN was historicus, maar tevens politicus en — wat meer zegt — evangeliebelijder in woord en daad. En het behoeft niet te verwonderen dat, waar bij GROEN de historicus aan het woord was, de politicus en de evangeliebelijder zich zoo weinig lieten verloochenen, dat de vakman-historicus somtijds daarover het hoofd heeft geschud.

Ook Dr. S. oefent critiek. Zoo, waar hij zich aansluit bij „latere christelijke historici” en niet, zooals GROEN, God doch den mensch ziet als object der geschiedeniswetenschap. Doch wanneer men deze critiek afweegt tegen de waardeering voor GROENS arbeid als historicus, welke in dit proefschrift tot uiting komt, slaat de weegschaal zeer beslist in het voordeel van GROEN door. Sterk spreekt die waardeering, wanneer Dr. S. constateert dat GROEN door zijn welbewuste streven, personen en gebeurtenissen allereerst te beoordeelen naar den maatstaf van hun eigen tijd — een streven, hetwelk, althans in theorie, ook door BILDERDIJK werd aanbevolen — in onze historiographie baanbrekend werk heeft verricht. Door dit getuigenis omtrent GROENS historische objectiviteit verheft de betekenissen, welke deze studie aan GOENS historischen arbeid geeft, zich ten slotte toch weer verre boven de detailcritiek, gericht tegen het niet eerbiedigen van de vaktechnische grenzen.

Dr. S. behandelt achtereenvolgens GROENS geschiedbeschouwing voor 1830 en die van na dien tijd. Van praktisch belang, ook met het oog op

de staatkunde, is het hoofdstuk over de waarde van de geschiedenis voor het leven. Inzake GROENS standpunt tegenover het historisch geworden wordt hier door den schrijver niet aanvaard de nevenschikking „er is geschied” naast „er staat geschreven”. Zulks omdat GROENS voorbehoud, dat de historie alleen dan een plaats naast de Schriftopenbaring toekomt, voorzover het gebeurde is naar Gods Wil, volgens de schrijver, beteekent, dat niet de historie maar de Schriftopenbaring tenslotte het eenige criterium is. Intusschen zal er bij beroep op het historisch geworden toch vaak van een nevenschikking sprake zijn, wyl nu eenmaal het geloovig bewustzijn in de historie Gods bestel opmerkt, zoolang niet de Schrift het tegendeel aantoot. Hier dreigt echter het gevaar voor een onvruchtbaar conservatisme, waarvoor echter — zooals de schrijver aantoot — GROEN zelf met klem heeft gewaarschuwd.

De slothoofdstukken van dit belangwekkend geschrift zijn gewijd aan de historische objectiviteit, GROENS methode in theorie en praktijk en GROEN en de vaderlandsche geschiedenis.

N.

Volkshuisvesting, door Mr. P. A. VAN DER DRIFT, deel I, algemeen exposé; uitgave N. Samsom N.V., Alphen aan den Rijn, 1939.

De literatuur inzake problemen op het gebied van de volkshuisvesting is ongemeen verrijkt door de verschijning van dit boek van de hand van mr. VAN DER DRIFT, hoofd van de afd. Volkshuisvesting van het departement van Binnenlandsche Zaken.

Uit de hierboven weergegeven titulatuur blijkt reeds, dat de schr. zich niet alleen beperkt tot een commentaar op de Woningwet, maar dat hij verder grijpt en allerhande vraagstukken op dit terrein aan een beschouwing onderwerpt. Het is zijn bedoeling, in het tweede deel een volledige commentaar te geven op de nieuwe Woningwet, waaraan zooals men weet op dit oogenblik gewerkt wordt door een Staatscommissie, onder de deskundige leiding van Mr. FREDERIKS.

Dit eerste deel dan wijdt aandacht aan verschillende vormen van overheidsbemoeiing met betrekking tot de volkshuisvesting. Het is ongetwijfeld de groote verdienste van dit werk, dat het vlot en prettig leesbaar is, en dat de ambtelijke positie van den schr. geen beletsel vormde voor het samenstellen van een handboek, waarvan frisheid en actualiteit kenmerkende eigenschappen zijn.

Om eenig inzicht te geven in de veelheid der behandelde onderwerpen, volge hier een (niet volledige) opsomming van enkele details: rooilijn, bouwverbod, streekplan, ruilverkaveling, woningverbetering, woningstatistiek, huurpolitiek van het rijk, voorschotverleeningen, krotopruiming ten plattelande, premie voor woningbouw voor groote gezinnen, ordening.

Wat dit laatste punt betreft, valt op te merken, dat de schr. een voorzichtig standpunt inneemt: hij staat er niet a priori afwijzend tegenover, maar acht het verstandig niet aan het ordenen te slaan, voor en aler men over betrouwbare gegevens beschikt en dan nog slechts met de grootste bedachtzaamheid.

Als bijlage zijn opgenomen de tekst van de huidige wet en verschillende belangrijke circulaire's.

Gemeentebestuurders en bestuurders van woningbouwverenigingen zullen van dit boek veel genoeg kunnen beleven.

C. B.

De nieuwe gemeenschap; speciale aflevering van *Lering en Leiding*; Jaargang XV, Jan. Febr. 1940.

Uitgave R. K. Werkliedenverbond, Drif 12, Utrecht.

Gaarne willen wij voldoen aan het verzoek van de redactie van *Lering en Leiding*, het tijdschrift van het R. K. Werkliedenverbond in Nederland, om de aandacht te vestigen op de speciale aflevering, die gewijd is aan de „nieuwe gemeenschap”.

Bekwame auteurs hebben daarin opstellen geschreven over het ziektebeeld van de huidige maatschappij; over de idealen, die de actie voor de nieuwe gemeenschap op sociaal en economisch terrein najaagt en over de middelen, waardoor dit ideaal op langeren of korteren termijn zal kunnen worden verwerkelijkt.

Waar ons gebleken is, dat er velen in onzen kring zijn, die omtrent de nieuwe gemeenschap min juiste voorstellingen hebben, kan het zijn nut hebben te verwijzen naar deze publicatie, die overigens tal van bijdragen bevat, getuigend van een zwaar-wetenschappelijken opzet. Men denke niet te doen te hebben met een populair propagandageschriftje.

C. B.

De Gemeentewet, in het bijzonder voor raadsleden toegelicht, door Mr. A. KOELMA, tweede druk. Uitg. N. Samsom N.V., Alphen aan den Rijn, 1940.

De gemeentesecretaris van Alkmaar, mr. KOELMA, wiens autoriteit op het gebied van de bestuurswetenschap voor enkele jaren erkenning vond door zijn benoeming tot lector aan de Rotterdamsche Handelshoogeschool, gaf in 1933 een beknopt werkje uit, dat reeds voor vele raadsleden, die niet gewend zijn dagelijks met de gemeentewet om te gaan, een gewaardeerd hulpmiddel bleek om hun kennis en inzicht te verrijken.

Sedert 1933 zijn er intusschen niet minder dan vijf wetswijzigingen

geweest, die een herziening en bijwerking van dezen commentaar noodig maakten. De tweede druk is thans weer geheel up to date.

Door formaat, indeeling en alphabetisch register leent dit werkje van 250 pagina's zich uitstekend meegenomen te worden naar de raadsvergaderingen.

Uit de practijk weten wij, dat vooral nieuwe raadsleden dikwijls behoefte gevoelen aan een niet al te uitvoerigen commentaar op de Gemeentewet.

Met handhaving overigens van de bedenking, die wij tegen den opzet van dit werk ontwikkelden in den 9en jaargang van dit tijdschrift op blz. 479 v, willen wij, voor zoover nog noodig, gaarne de aandacht van de belanghebbenden op dezen herdruk vestigen.

C. B.

Privaatrecht en Strafrecht, voor zoover van belang voor de gemeente-administratie, door Mr. P. J. DAM; derde druk. Uitg. N. Samsom N. V., Alphen aan den Rijn, 1940.

Reeds het feit, dat dit boekje van Mr. DAM in een betrekkelijk korten tijd een derden druk beleeft, bewijst, dat het in een behoefte voorziet, en dat het een veel gevraagde leiddraad is bij de bestudeering van het privaats- en strafrecht door degenen, die zich willen bekwamen voor de gemeente-administratie.

De verschillen met den vorigen druk zijn niet van ingrijpende beteekenis.

Een hernieuwde aanbeveling mag haast overbodig heeten!

C. B.

ANTIREVOLUTIONAIRE STAATKUNDE

MAANDELIJKSCH ORGAAN VAN DE
DR ABRAHAM KUYPERSTICHTING
TER BEVORDERING VAN DE STUDIE DER
ANTIREVOLUTIONAIRE BEGINSELEN

ONDER REDACTIE VAN

Prof. Mr. A. ANEMA - Mr. Dr. E. J. BEUMER - Dr. H. COLIJN

Mr. H. A. DAMBRINK - Prof. Dr. H. DOOYEWEERD

Ds. J. JONGELEEN - Dr. J. W. NOTEBOOM

Prof. Mr. V. H. RUTGERS - J. SCHOUTEN

Prof. Dr. J. SEVERIJN

16de JAARGANG

JULI 1940

INHOUD VAN DIT NUMMER

HET WOORD GODS BLIJFT, door PROF. DR. G. M.
DEN HARTOGH 269

HERZIENING DER GRONDWET IN NEDERLANDSCHEN
ZIN (De bijdrage van Groen van Prinsterer in
1840) I, door A. R. DE KWAADSTENIET 273

AGRARISCHE VRAGEN IN DEN TIJD DER BEZETTING,
door CHR. VAN DEN HEUVEL 284

HET STAATSBESTUUR TIJDENS DE BEZETTING, door
DR. J. W. NOTEBOOM 298

VRAAG EN ANTWOORD. Adviezenrubriek 307

(1. *Bevoegdheid van den Burgemeester t. a. v. vergaderingen; verordening van 21 juni 1940; wet Vereeniging en Vergadering* — 2. *Democratie en a. r. opvatting inzake volksinvloed* — 3. *Raadscommissie voor heropbouw; karakter der verschillende raadscommissiën.*

J. H. KOK N.V.

KAMPEN

LIJST VAN MEDEWERKERS.

DR. C. BEEKENKAMP - MR. H. BIJLEVELD - MR. A. VAN
DER DEURE - PROF. DR. P. A. DIEPENHORST - MR. DR. J.
DONNER - PROF. MR. P. S. GERBRANDY - PROF. DR. A.
GOSLINGA - DS. M. VAN GRIEKEN - MR. G. H. A. GRO-
HEIDE JR. - PROF. DR. G. M. DEN HARTOGH - MR. T.J. DE
JONG - P. KEULEMANS - PROF. DR. H. H. KUYPER - DR. J.
A. NEDERBRAGT - PROF. DR. J. RIDDERBOS - PROF. DR. A. A.
VAN SCHELVEN - C. SMEENK - PROF. DR. Z. W. SNELLER
MR. J. TERPSTRA - PROF. DR. D. H. TH. VOLLENHOVEN
MR. S. DE VRIES - DR. J. J. DE WAAL MALEFIJT - MR. J. A.
DE WILDE.

MEDEWERKERS IN HET BUITENLAND.

- Voor *Hongarije*: PROF. DR. J. SEBESTYEN, Ulloi utca 121,
BUDAPEST.
„ *Oostenrijk*: PROF. DR. I. BOHATEC, Pyrkergrasse 28.
WEENEN.
„ *Zwitserland*: DS. RUD. GROB, Sudstrasse 120, ZÜRICH.
DR. CHARLES SCHULE, ERLNBACH (Zurich).
„ *Duitschland*: DR. W. KOLFHAUS, VLOT AN DER WESER.
„ *N. Amerika*: DR. HENRY BEETS, GRAND RAPIDS.
DR. ALBERT HYMA, ANN ARBOR, MICH.
(U. S. A.).
„ *Frankrijk*: PROF. A. LECERF, PARIS VIII,
Rue des Saints Pères 54.
„ *Zuid-Afrika*: L. J. DU PLESSIS M.A., Noordburg,
POTCHEFSTROOM (TRANSVAAL).

HET WOORD GODS BLIJFT

DOOR

PROF. DR. G. M. DEN HARTOGH.

Wie zich verdiept in de werken van GROEN VAN PRINSTERER, den eersten leider der Nederlandsche Antirevolutionairen, komt telkens de bemoediging tegen: *Verbum Dei manet in aeternum*, het Woord Gods blijft in eeuwigheid. Deze, aan de Heilige Schrift ontleende betuiging, door GROEN wel de christelijk-reformatorische zinspreuk genoemd, ook voor het staatkundig leven, spreekt ons in dezen tijd meer dan ooit toe.

Ontzaglijk veel is er in weinige maanden veranderd in het leven van staten en volken. Zóó schokkend en ingrijpend zijn de wijzigingen en wisselingen, dat het door GROEN in zijn dagen nog al eens gebruikte adagium: *Omnia iam fiunt, fieri quae posse negabam* (Alles, waarvan ik niet geloofde, dat het geschieden kon, geschiedt), op ongekennde wijze van toepassing is.

Ook ons land en volk is niet met rust gelaten.

Ook hier zijn in uiterst snel, schier verbijsterend tempo geweldige dingen gebeurd. Het langdurig tijdperk van vrede nam een einde. De oorlogsfakkelt werd binnen onze grenzen geworpen. Een korte, maar hevige gloed verteerde velen. En de nawerking duurt voort. Volkenrechtelijk gesproken: de wettige overheid week uit, het grondgebied in Europa van het koninkrijk der Nederlanden werd door de vijandelijke macht bezet, de feitelijke uitoefening van het regeeringsgezag door haar overgenomen. We zijn onder vreemde heerschappij en missen de vroegere vrijheid. Welk Nederlander heeft dit alles, zeg op 30 April 1940, kunnen denken, althans gedacht?

Niemand kan met zekerheid zeggen, hoe de toekomst voor regeeringen en volken zal wezen. En het is dan ook het beste, zich niet aan voorspellingen te wagen. Maar nieuwe veranderingen zijn

zoolang de oorlog voortduurt, uiteraard nog te wachten. Veranderingen in de uitwendige omstandigheden en veranderingen in de beschouwingen van vele menschen over verschillende stroomingen en richtingen. Ook dit laatste. Want het is merkwaardig, hoe een groot getal lieden, en dikwijls niet de eersten de besten, al naar de loop der feiten is, uit hun koers geslagen worden of hun draai nemen inzake de beoordeeling b.v. van de onderscheiden stelsels van regeering met de daarin min of meer verwezenlijkte ideeën.

Ook in onzen kring, zelfs onder degenen, die tot voorlichting geroepen zijn, heeft het voldongen feit, ondanks de dringende waarschuwing, door GROEN VAN PRINSTERER nagelaten, te grooten invloed op het standpunt, dat men inneemt tegenover den achtergrond der dingen. Ja, zelfs vóór de feiten *voldongen* zijn, is er al een zekere aanpassing aan de kritiek op het verleden, aan de waardeering van wat er nu is en aan de verwachtingen voor hetgeen komen zal.

Zulk een verandering is niet anti-revolutionair te noemen. Ze wordt gelukkig ook in meer dan één onder ons veelgelezen blad — van de nog uitkomende verdienen bijzonder vermelding het *Friesch Dagblad* en *Patrimonium* — niet gevonden, veeleer ge-laakt.

Wèl anti-revolutionair is het, om bij het acht geven op de teeken der tijden alle oppervlakkigheid en traagheid en lauwheid, alle slaafsche vrees en valsche gerustheid, uit te bannen en veranderd te worden door de voortgaande vernieuwing des gemoeds.

Wèl anti-revolutionair is het, om bij de *toepassing* van de beginselen niet te doen, alsof er niets is gebeurd, maar terdege rekening te houden met de werkelijkheid, zooals ze thans is. Dat is geheel in overeenstemming met Art. 1 van het Program van beginselen onzer Anti-Revolutionaire Partij, waarin de wensch wordt geuit om „ons volkskarakter, gelijk dit, door Oranje geleid, onder invloed der Hervorming, omstreeks 1572, zijn stempel ontving” hier „*overeenkomstig den gewijzigden volkstoestand, in een vorm, die aan de behoeften van onzen tijd voldoet, te ontwikkelen.*”

Zoo zijn er dus èn veranderingen, die als een lotsbeschikking over ons gekomen zijn, èn veranderingen, die we op geenerlei wijze mogen aanvaarden èn veranderingen, die we als een daad in Gods kracht hebben aan te brengen.

Temidden nu van al die veelsoortige veranderingen blijft onveranderlijk het Woord van onzen God. Alle vleesch is als gras, en alle heerlijkheid er van als een bloem van het gras. Het gras is verdord, en zijn bloem is uitgevallen; het Woord des Heeren echter blijft tot in der eeuwigheid (1 Petr. 1 : 24 en 25a).

Kostelijk en buitengewoon actueel voor deze dagen is de verklaring, door prof. GREIJANUS in 1931 van deze Schriftplaats gegeven;

„*Alle vleesch*, hoe geweldig en schijnbaar machtig ook, met welke ontzaglijke middelen ook voorzien, hoe hoog van zich denkend, en hoe gevreesd, *is als gras*, dat in eens wordt afgesneden en van zijn stand en plaats beroofd, *en alle heerlijkheid er van*, zijn glans en kracht en beteekenis en invloed *als een bloem van het gras*, nu bloeiend en schitterend, terstond daarop echter geknakt en van haar schoonheid ontdaan. *Het gras is verdord en zijn bloem is uitgevallen*, Ps. 103 : 15—16. Zoo is het met al wat mensch is, die hier vleesch heet om zijn zwakheid en broosheid in zichzelf, tegenover den hoogen God, en wiens machtsmiddelen en legers en aardsche instrumenten in een oogenblik gebroken worden en niets meer kunnen uitrichten. *Het Woord des Heeren echter*, wat Hij heeft gesproken, hetzij in belofte, hetzij in dreiging, *blijft tot in der eeuwigheid*, houdt stand, wordt uitgevoerd, kan in zijn uitwerking niet verhinderd worden.”

Dit Woord, dat geheel anders is dan wat tot de aarde behoort, is onder ons verkondigd en dringt ons om in heel ons zielsbestaan en in heel onze levensopenbaring, ook op staatkundig gebied, te doen blijken, dat wij door genade geheel anders zijn dan die tot deze wereld behooren en daarin hun deel hebben. Het moet aan ons gezien worden, het moet uit onze woorden en daden naar buiten treden, dat wij de tijdelijke dingen bezien in het licht van de eeuwigheid, van den Vader der lichten, bij Wien geen verandering is noch schaduw van omkeering.

We moeten betoonen, dat wij, die in meer dan één opzicht verslagen zijn, blijvend leven in het bewustzijn van de overwinning door Christus Jezus, Wien alle macht is gegeven in hemel en op aarde, Die Zijn Rijk naar de voleinding voert door alle oorlogen en verdrukkingen heen, Wiens medearbeiders wij mogen wezen in de bewaring van Zijn geboden, in het gehoorzamen aan

Hem, ook op staatkundig terrein. We moeten bewijzen, dat wij, temidden van alles, wat wisselt en verandert, wankelt en wijkt, teleurstelt en tegenvalt, liegt en lastert, steunen op het onveranderlijk, eeuwig, onbedriegelijk, onfeilbaar Woord van God.

Waartoe dat Woord ons, anti-revolutionairen, thans bijzonder oproept?

Daarover een volgend maal, zoo de Heere wil.

**HERZIENING DER GRONDWET IN
NEDERLANDSCHEN ZIN.
DE BIJDRAGE VAN GROEN VAN PRINSTERER IN 1840**

DOOR

A. R. DE KWAADSTENIET.

I.

„Het is mijn vaste overtuiging, en ook anderen deelen in die overtuiging, dat er voor Nederland een geneesmiddel noodig is, evenredig aan de kwaal; dat er geene redding zal zijn dan door *terugkeering tot Christelijke, historische, Nederlandsche beginsels*”.

GROEN VAN PRINSTERER.

(In Kamerrede van 27 Augustus 1840).

Bij de bespreking van de voorstellen der regeering tot herziening der Grondwet, welke in 1913 door het Ministerie-HEEMSKERK werden ingediend, heeft de toenmalige Minister van Binnenlandsche Zaken, Mr. TH. HEEMSKERK met betrekking tot het voorstel betreffende de algemeene omschrijving van de macht des Konings een nadere verklaring gegeven, welke nogal wat stof heeft doen opwaaien.

De Minister merkte toen o. m. het volgende op:

„De machtsverhouding tusschen Kroon en Volksvertegenwoordiging is aanvankelijk in Nederland conservatief opgezet, maar zij is langzamerhand in liberalen zin veranderd. Onder de werking der Grondwet van 1848 is er een tijd geweest van strijd tusschen liberalen en conservatieven, waarbij de conservatieven poogden langs conservatieve methode de macht meer bij de Kroon te brengen, en de liberalen langs liberale methode poogden de macht van de Volksvertegenwoordiging te handhaven of uit te breiden.

Doch op die tijden zijn gevolgd tijden van toenemenden invloed van de antirevolutionnaire beginselen in dit Parlement. *Aanvankelijk werkte het anti-revolutionnaire beginsel meer onmiddellijk bij de antirevolutionnaires, doch spoedig begon het ook meer te werken bij de Roomsch-Katholieken, die daarbij veel meer dan vroeger overeenkomstig hun eigen wezen positie namen.*

De invloed van het anti-revolutionnaire beginsel deed zich in wijder kring gevoelen, en ten slotte heeft dat beginsel op ons geheel staatkundig en staatsrechtelijk leven een onmiskenbaren invloed gehad. *Tengevolge daarvan is er in de machtsverhouding tusschen Kroon en Volksvertegenwoordiging een praktijk gekomen, veel meer in anti-revolutionnaire zin.* De praktijk van de Grondwet is in dit opzicht veel minder dan vroeger naar de liberale methode, en veel meer dan vroeger naar anti-revolutionnairen trant" 1).

Prof. Mr. A. A. H. STRUYCKEN is destijds in zijn *Grondwets-herziening, Theorie en praktijk* breedvoerig op deze verklaring ingegaan en heeft haar met kracht bestreden, doch zijn bestrijding vond wellicht haar diepsten grond in de „ergernis" van den schrijver, welke veroorzaakt was door de opmerking van Minister HEEMSKERK „dat de Roomsch-Katholieken de anti-revolutionnaire beginselen van hunne huidige coalitie-genooten zouden hebben afgezien”.

En iets verder merkte Prof. STRUYCKEN op, dat Minister HEEMSKERK, naar zijn weten, de eerste en de eenige was, die zoodanige verandering heeft waargenomen, want, zoo schrijft hij, „uit den mond van voor- noch tegenstander van het antirevolutionnaire beginsel teekenden wij ooit zulke stelling op.”

De R. K. hoogleeraar in het Staatsrecht kwam dan ook tot de vraag: „Heeft inderdaad Minister HEEMSKERK met genialen blik in onze staatkundige geschiedenis eene ontwikkelingsidee weten te ontdekken, die tot nu toe voor ieder verborgen bleef, of verdient zijne beschouwing geen anderen naam dan *historiofantasie*?”

Inderdaad heeft Minister HEEMSKERK destijds niet nader aangegeven, waarop zijn opvatting gegrond was. Doch men zou geneigd zijn te erkennen, dat hij met een „genialen blik" begiftigd was, indien men er op let, dat, jaren later, de Vrijzinnig-Democratische Prof. Mr. A. C. JOSEPHUS JITTA eveneens als zijn meening

te kennen gaf, dat het Nederlandsche Staatsrecht bezig was zich in anti-revolutionnaire richting te vormen.

De vraag, of zulks inderdaad het geval is en of met name in de Grondwet daarvan de bewijzen reeds te vinden zijn, is de overdenking waard, nu het 100 jaar geleden is, dat Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER zijn *Bijdrage tot herziening der Grondwet in Nederlandschen zin* het licht deed zien.

Ook thans nog is dit geschrift van dezen anti-revolutionnairen voortrekker van beteekenis en heeft het zijn groote principiëele waarde, al moeten enkele passages bezien worden in het licht van den tijd, waarin deze werden geschreven.

Het kan daarom zijn nut hebben thans, na een eeuw, nog eens na te gaan, wat GROEN VAN PRINSTERER beoogde met herziening der Grondwet in Nederlandschen zin.

* * *

Voorop kan gesteld worden, dat, ofschoon in 1840 de kwestie van Grondwetsherziening aan de orde van den dag was en de afscheiding van België wijziging van de Constitutie ook wel noodzakelijk maakte, GROEN in die dagen allerminst geneigd was mede te zingen in het koor dergenen, die op Grondwetsherziening aandrongen.

Dat blijkt al dadelijk uit de doelstelling, welke hij met het schrijven van zijn *Bijdrage* voor oogen had.

Hij wenschte te betoogen:

„Eerst, dat de herziening, gelijk die nu door velen wordt gewenscht, in teleurstelling eindigen zou.

Ten anderen, dat door handhaving der Grondwet verkregen zou worden hetgeen men met de herziening bedoelt.

Daarna, dat, bij het volgen der zoogenaamde milde en vrijzinnige begrippen, handhaving der Grondwet eene herschenschim blijft.

Eindelijk, dat, door het aannemen van beproefde en Nederlandsche beginsels, behoorlijke handhaving en wezenlijke herziening mogelijk wordt.”

Met andere woorden: GROEN meende te kunnen bewijzen:

„de onraadzaamheid eener spoedige herziening;

de genoegzaamheid der Grondwet;
 de onmisbaarheid van echte beginsels;
 de mogelijkheid van Staatshervorming in Vaderlandschen zin" 2).

* * *

Als GROEN in het eerste hoofdstuk van zijn *Bijdrage* handelt over de „onraadzaamheid eener spoedige herziening”, wijst hij er aanstonds op, dat hij niet elke herziening als onraadzaam beschouwde.

Geen bezwaar had hij tegen die herziening, welke door den Koning, als gevolg der eindschikking met België voorgesteld werd, aangezien dit een „volstrekt onschadelijke herziening” zou zijn.

Zelfs zou hij een andere herziening wenschelijk achten, welke ten doel zou hebben enkele artikelen te verbeteren.

GROEN wees in dit verband op de volgende artikelen:

„Art. 207. — Geene inlijving in de Nationale Militie vóór het twintigste jaar.

Art. 60. — Geene mogelijkheid voortaan eener beschouwing van de Overzeesche bezittingen als een soort van rentegevend Landgoed der Kroon.

Art. 75. — Verantwoordelijkheid van iederen Minister, ten aanzien van zijn Departement. Deze verantwoordelijkheid zal toch wel niet den Koning in te groote afhankelijkheid brengen: welk Vorst zou zich beklagen geen maatregelen ten uitvoer te kunnen leggen, waarvan, onder alle zijne onderdanen, niemand de verantwoordelijkheid op zich nemen durft!

Art. 190. — De Christelijke Hervormde Godsdienst is die van den Vorst. Geene bepaling is er die door veranderde omstandigheden zoo noodzakelijk wordt; met weezin, niet afgeschaft, maar verzwegen, toen wij met België vereenigd werden, toen er weinig of geen naijver onder de verschillende Gezindheden bestond, toen gehechtheid aan de Evangelie-leer in sommige Geslachten erfelijk en onveranderlijk scheen.”

Zelfs ging GROEN zoo ver, dat hij een algemeene revisie der Grondwet in 1840 niet als volstrekt onraadzaam beschouwen zou. De Grondwet toch „zou menige verbetering kunnen ondergaan, zoo wel van inhoud als van redactie. Maar zoodanig werk worde

voorbereid door zeer weinigen, door alleszins bevoegden, met langzamen spoed."

Liever zag hij een algemeene herziening dan ook uitgesteld en in elk geval achtte hij zulk een revisie ongewenscht in de zitting van 1840.

En wel omdat de herziening

„geene volksbehoefte is;

zeer ligt eene mislukte proefneming wordt;

gevaarlijke botsing te weeg brengen kan;

weinig uitzigt geeft op wezenlijk heil;

de aandacht afleidt van hetgeen veel gewichtiger is."

Betekende dit, dat GROEN VAN PRINSTERER met den gang van zaken in die dagen nogal ingenomen was? Dat zeker niet. Integendeel.

„Dat er verandering in het Staatsbestuur vereischt wordt, dat de zaken niet langer kunnen voortgaan op denzelfden voet, dat de Natie geruststelling en waarborgen behoeft, deze overtuiging is natuurlijk, is levendig, is algemeen: doch kan dit evenzeer van de herziening der Grondwet worden gezegd?"

DE BOSCH KEMPER schreef in zijn *Geschiedenis van Nederland na 1830* o. m. : „In vele opzichten was echter in 1840 GROEN VAN PRINSTERER scherper in het afkeuren van het bestaande, dan THORBECKE."

„Er is behoefte aan genezing; hieruit volgt niet dat er behoefte bepaaldelijk aan dit geneesmiddel (Grondwetsherziening) is," aldus GROEN.

Jarenlang was gesuggereerd, dat de begeerte naar herziening de natuurlijke ontwikkeling eener volksbehoefte was. Op 20 Jan. 1831 had de Minister van Buitenlandsche Zaken reeds mededeeling gedaan van het voornemen tot Grondwetsherziening. „De Regering had verklaard dat het oogenblik *daar was* waarop de Staathuishouding moest worden gewijzigd en dat de Koning *binnenkort* daarover eene wet voordragen zou. Acht jaren verliepen; en er werd niets van gehoord."

De wensch naar herziening was, volgens GROEN, kunstmatig opgewekt. Hij vreesde, dat de herziening licht een mislukte proefneming zou zijn, indien deze met overhaasting en onvoorbereid zou geschieden.

„De gansche Staatsregeling aan wetenschap en ondervinding te toetsen, elke instelling in verband met het Algemeen Staatsregt, met de ervaring van andere volken, vooral ook met eigen geschiedenis en karakter te beschouwen, is dit eene taak zoo ligt dat die in weinige weken of maanden behoorlijk kan worden ten einde gebracht! — Daarbij is het Staatsregt in Nederland, althans in den laatsten tijd, weinig beoefend... In de tweede Kamer is het Staatsregt bijna nooit ter sprake gebragt...”

Erger was, volgens GROEN, echter, dat de herziening „reeds eer zij ten einde gebragt wierd, de oorzaak zou kunnen wezen van gevaarlijke botsing.”

In de Tweede Kamer zelf, omdat er slechts overeenstemming in schijn was; tusschen de Kamers onderling, wanneer de Tweede voortvarend en de Eerste tegenstrevend zou zijn; tusschen den Koning en de Staten-Generaal, wanneer de Tweede Kamer, of alleen, of met de Eerste, in haar verlangen, en de Koning in zijn weigering zou volharden.

En tenslotte vreesde GROEN, dat de toenmalige omstandigheden de herziening van weinig beteekenis zou doen zijn. Daarom was hij van oordeel, dat de gewenschte verandering *niet* door Grondwetsherziening moest plaats hebben, doch dat door *toepassing van de Grondwet* uitredding moest worden beproefd.

* * *

Het is op grond van die overwegingen, dat GROEN in het tweede hoofdstuk van zijn *Bijdrage* handelde over de „genoegzaamheid der Grondwet.”

„De Grondwet, gehandhaafd, is, niettegenstaande al het gebrekkige dat haar aankleeft, genoegzaam ter verkrijging van hetgeen men met de herziening bedoelt”, zoo vangt het hoofdstuk aan.

„Wat toch is het dat men voornamelijk verlangt? Openbaarheid der Financiën, beperking van het eenhoofdig gezag, geene centralisatie, eene Volksvertegenwoordiging die, toezigt uitoefenende over den Staat, eenigermate althans, onder het toezigt van het Volk zij gesteld.

In elk dezer punten is bij de Grondwet voorzien.”

Scherp, maar niettemin zeer raak, gaat GROEN dan al deze punten na en zijn klemmend betoog moet wel indruk maken.

De Grondwet is niet ontwikkeld, zij is niet gehandhaafd. GROEN toont het duidelijk aan en schroomt ook niet de schuldigen aan te wijzen.

De Koning is schuldig, doch hij niet alleen en niet in de eerste plaats. „Billijker is het te erkennen dat, èn de Ministers, èn de Nationale vertegenwoordiging, èn de Natie zelve, voor hetgeen plaats gehad heeft, aansprakelijk zijn.”

De Ministers gaan niet vrij uit. Een groot deel der schuld rust op de zoodanigen onder hen die van alle zelfstandigheid, gewillig en bij voortduring, afstand hebben gedaan.

Ook op de schuld der Eerste Kamer wordt, zij het slechts met een enkel woord, gewezen. GROEN moest van dit deel der Staten-Generaal niet veel hebben. Sarcastisch vraagt hij: Wat is thans de eenige grond van haar bestaan? En hijzelf geeft ten antwoord: „Dat zij den Koning, wanneer deze het goed vindt, de onaangenaamheid eener weigering bespaart.”

De Hoofdschuldige evenwel is de Tweede Kamer en tot haar richtte GROEN de vraag: „Bewaarders der Grondwet, hoe hebt gij de Grondwet bewaard?”

De Tweede Kamer is in veel tekort geschoten. Het verschil van politieke richtingen heeft zich zelden in de Kamer geopenbaard, aldus GROEN. Waren er dan geen verschillen? Natuurlijk.

Het denkbeeld eener stelselmatige oppositie was aan de Kamer vreemd, zoo klaagt GROEN verder, en toch was deze „waar politieke vrijheid bestaat, onmisbaar, en inzonderheid ook in het belang der Kroon wenschelijk.”

Inconstitutioneele wetten werden niet afgestemd en inconstitutioneele misbruiken niet openbaar gemaakt en weggenomen.

De Kamer had de Regeering, door wijzen raad en krachtige houding, tot een wezenlijken steun *kunnen* zijn, doch zij was het niet.

Hoe heeft de Kamer van 1830 tot 1839 de Regeering ondersteund? GROEN's antwoord luidde: „Nooit is haar overmaat van volgzzaamheid treffender dan in die jaren geweest.”

Aan de Regeering werd een *dictatuur* van vertrouwen geschonken en van jaar tot jaar heeft men die dictatuur verlengd.

En GROEN besloot zijn boete-predikatie aan het adres van de Tweede Kamer met de woorden:

„Aandringende op herziening eener Grondwet, die zij niet gehandhaafd hebben, schijnen de Staten-Generaal eenigermate gelijk aan krijgslieden die, in slaap gevallen, de overweldiging der hun toevertrouwde vesting op rekening stellen van de zwakte der bolwerken waarop zij niet gestreden, of van de gehalte van het staal dat zij niet uit de schede hebben getrokken.”

Behalve de Staten-Generaal hebben echter ook de Provinciale Staten schuld gehad. Veel konden deze doen ter handhaving van de Grondwet. Zij immers hadden de samenstelling der Tweede Kamer in de hand. En GROEN stelde de vraag: „Hebben zij de benoemingen, uit het oogpunt van algemeen belang, of somwijlen ook als eene soort van emolument hunner betrekking, als een eigen-dunkelijk begeben van veelgewenschte posten, beschouwd?”

En verder: „Is het niet aan haar (de Provinciale vertegenwoordiging) te wijten dat ons verkiezings-stelsel als gebrekkig en onbruikbaar uitgekreten wordt?”

Daarbij komt nog, dat de Provinciale Staten, en ook de Gemeentebesturen, zich niet verzet hebben, toen het Gouvernement zich de beschikking over al wat aan gewestelijk en plaatselijk gezag overgelaten was, aangematigd heeft.

En tenslotte: „Ook nog in kiezers en stemgerechtigden zou hetzelfde gebrek aan ijver en burgerzin aangewezen kunnen worden.”

In één woord: „De geheele Natie heeft, tegenover het Gouvernement, de grootste onverschilligheid in de handhaving van hare regten betoond.”

„De Grondwet is niet gehandhaafd; ofschoon zij de middelen inhield tot afweering van al hetgeen waarover men zich beklagt.”

„Tot handhaving wordt aller medewerking vereischt.”

Maar waarom is de Grondwet dan toch niet gehandhaafd?

GROEN geeft in het kort in het derde hoofdstuk reeds het antwoord, dat in het volgende hoofdstuk nader wordt uitgewerkt, als hij o. m. schrijft:

„Ook bij de meest voordeelige beschouwing moet ik evenwel erkennen dat de Grondwet, bij al het partiëel goede dat zij bezit, in het wezen der zaak niet is een *nationale* constitutie, maar eene theoretische proefneming in een gerevolutionneerd land; een afdrukkel der zoogenaamde milde, vrijzinnige, liberale begrippen;

eene poging om de Nederlanden, overeenkomstig de inzigten tijdens hare zamenstelling in zwang, te organiseeren in een anglo-constitutionelen vorm; dat, dien ten gevolge, niettegenstaande de bruikbaarheid van haar meeste bepalingen zelve, deze, des niet te min, grootendeels ondoeltreffend of zelfs onuitvoerbaar zijn gebleven . . . Dat de eerste voorwaarde van verbetering in onzen toestand de aanneming van echte en Nederlandsche beginselen is, en dat slechts hierdoor aan de Grondwet zal kunnen gegeven worden hetgeen zij behoeft: „geen liberale herziening, geen herziening enkel in schijn, geen afschaffing, maar behoud en verbetering in een anti-revolutionnair en christelijk-historischen zin.”

Echte beginselen zijn onmisbaar, en op die onmisbaarheid wees GROEN in het derde hoofdstuk. In dit hoofdstuk leeren we den stichter der Antirevolutionnaire Partij weer kennen als den strijder tegen ongeloof en revolutie, als den geharnasten kampvechter tegen het liberalisme. En Dr. R. FRUIN moge dan al beweren, dat het zoo *vervelend* is „al de pleidooijen door te loopen, die Mr. GROEN en enkele zijner vrienden voor het antirevolutionnaire geloof geleverd hebben” ³⁾, velen waren een andere meening toegedaan en stemden in met de beschouwingen van GROEN „omtrent de *natuur* der liberale leer en haar *werking*, zoo *elders* als *hier*.” En met hem waren dezen van oordeel, „dat men, eenmaal in den maalstroom der valsche begrippen geraakt zijnde, in eene soort van Staatsverwarring vervalt, door welke beurtelings onderdrukking of omwenteling te weeg gebracht wordt.”

Het wezen van het liberalisme sluit deze onvermijdelijkheid in zich.

De revolutionaire theorie aanvaardend, moet men komen tot de natuurlijke vrijheid en gelijkheid van allen, dan moet men komen tot de leer van het soevereine volk, dat het bestuur opdraagt aan het gezag dat, met welke macht ook bekleed, aan den lastgever ondergeschikt en verantwoordelijk blijft. Maar dan wordt het ook zoo, dat elk gezag, representant van den algemeenen wil uit den aard der zaak de bevoegdheid verkrijgt om zich, op grond van een zoogenaamd welzijn van den Staat, boven Goddelijke en menschelijke wetten, boven alle rechten en vrijheden, te stellen, en dat, „om alles in één woord zamen te trekken, ongehoorde vrijheid in de theorie uitloopt op ongehoorde willekeur in de praktijk, en er

geen rampzaliger Souverein of slaaf is dan het Souvereine Volk."

Dat is theorie. Maar GROEN geeft voorbeelden van de werking dezer theorie. Eerst wijst hij op het buitenland, met name natuurlijk op Frankrijk. Maar hij zocht de lessen der geschiedenis niet enkel of vooral buiten onze grenzen. Ook Nederland is helaas „tot het wijsheid-leeren overvloedig ook door eigene schade en schande, in de gelegenheid gesteld." Ook hier werd de „vrijheidsboom" geplant. De invloed van het liberalisme heeft zich ook in ons land doen gevoelen, reeds in 1814, doch sterker nog bij de vereeniging met België.

„Door de diplomatie, in een zamenweefsel van liberale onge-rechtigheid verward, werd te Londen eene revolutionnaire Staats-eenheid tusschen twee volken gedecreteerd, die, in naam eene ver-grooting van Hollands grondgebied, maar inderdaad eene weder-keerige inlijving en de vernietiging van ons pas herkregeen Natio-naal aanwezen was."

De Grondwet van 1815 was dan ook, volgens GROEN, zoowel in oorsprong als in strekking liberaal. „Bij de waardeering van het goede dat zij bevat", aldus GROEN, „blijkt het evenwel dat zij, nog minder dan die van 1814, de uitdrukking was van den historischen regtstoestand der Maatschappij."

En als hij dit dan nader aangetoond heeft, roept hij uit:

„Wanneer wij dan de menigvuldige politieke rampen gedachtig zijn waardoor het Vaderland in de laatste halve eeuw werd ge-teisterd, laat ons toch niet die onheilen wijten, of aan den Franschen invloed, of aan Belgische onhandelbaarheid, of aan de aanmatiging der Regering, of aan de werkloosheid der Staten-Generaal, of aan de slapheid van het gansche Volk; of liever, terwijl wij, tot onze waarschuwing, ook op die tweede oorzaken letten, laat ons tevens en vooral de hoofdoorzaak erkennen; laat ons inzien, en nooit uit het oog verliezen, dat al die rampspoed het noodwendig uitvloeisel is der begrippen die men, met toejuicing, tot leid-draad aangenomen heeft."

Als dit zoo is, dan is maar één ding noodig en daarom liet GROEN aanstonds volgen:

„Maar dan is het ook eindelijk tijd die beginsels ter zijde te stellen."

En in een hartstochtelijk betoog, waarbij hij zich beroept op

het gezond verstand en op het godsdienstig gevoel, getuigt hij:

„Wij, en velen met ons, wij willen de toepassing van die verderfelijke beginsels niet meer. Maar wat dan? Zal onze willekeur in de plaats der willekeur van anderen worden gesteld? Geenszins. Wij wenschen, bij de eerbiediging der Grondwet, de eerbiediging van waarheid en regt, aan wier gezag ook de Grondwet, ten ware men afgoderij met haar pleegt, behoort onderworpen te zijn: wij verlangen dat de Grondwet met Christendom, historisch Staatsregt en Nederlandsch Volkswezen in overeenstemming wordt gebracht. De Staatshervorming, hier voorgesteld, is geen droombeeld van eigendunkelijke beschouwing; zij vereenigt handhaving onzer instellingen met handhaving van beproefde en nationale beginsels; zij is eene Staatshervorming in Vaderlandschen zin.”

(Wordt vervolgd).

---

¹⁾ Handelingen Tweede Kamer 18 December 1912, blz. 1470—1471.

²⁾ GROEN, Bijdrage, bl. 2.

³⁾ Dr. R. FRUIN, Het Antirevolutionaire Staatsregt van Mr. GROEN VAN PRINSTERER, ontvouwd en beoordeeld, 1853, bl. 2.

AGRARISCHE VRAGEN IN DEN TIJD DER BEZETTING

DOOR

CHR. VAN DEN HEUVEL.

De vijf-daagsche-oorlog en de daarop gevolgde Duitsche bezetting hebben veel problemen in Nederland een gansch ander aspect gegeven.

Ook met de agrarische vragen is zulks in ruime mate het geval. Op 9 Mei bestaande vraagstukken zijn opgelost en hebben soms zelfs een tegenovergesteld gevaar opgeroepen. Nieuwe vraagstukken doen zich voor.

Slechts één voorbeeld van groote verandering moge hier illustreeren de omkeer sinds 9 Mei. Tóen was er in zeer veel landbouwstroken een tekort aan landarbeiders. De mobilisatie en de uitvoering van allerlei militaire werken, hadden immers zoo groote aantallen arbeiders weggetrokken, dat er een tekort ontstond. Thans moeten alle mogelijke middelen worden aangewend om werklooze landarbeiders op de bedrijven geplaatst te krijgen.

We willen in dit artikel enkele van de vragen betreffende land- en tuinbouw bespreken.

Het spreekt wel vanzelf, dat met nog meer reserve dan tevoren over de toekomst, zelfs over de naaste toekomst, gehandeld kan worden. Met name de vraag, of de oorlog nog lang zal voortduren, is van groote beteekenis voor bijna alle problemen.

* *

*

Onze land- en tuinbouw is op dit oogenblik zoo goed als geheel ingesteld op Duitschland.

Zowel de import uit, als de export naar het Westen is onmogelijk.

Wel vindt er eenige export van agrarische producten plaats naar België en Frankrijk. Echter ook deze landen staan geheel of grotendeels onder Duitse bezetting, zoodat men zeggen kan dat we zoo goed als geheel op Duitschland zijn aangewezen.

Deze omstandigheid, gevoegd bij het feit der Duitse bezetting, verklaart de groote interesse, welke de Duitse autoriteiten aan den dag leggen voor de agrarische vraagstukken, ook van ons land.

* *
*

Voor wat de huidige vragen betreft zijn er een zestal algemeene vragen die op dit oogenblik urgent zijn. Daarnevens zijn er tal van speciale vragen. Het is naar we veronderstellen niet de bedoeling van de Redactie van Anti-rev. Staatskunde over deze laatste in dit periodiek te handelen, maar slechts over de meer algemeene vragen.

Bedoelde zes algemeene vraagstukken zijn de volgende:

- de inschakeling in de Duitse economie;
- het transportvraagstuk;
- de import van bedrijfsbenodigdheden;
- de export van in Nederland niet te plaatsen artikelen;
- het opnemen van de arbeiders in de productie;
- de organisatie van land- en tuinbouw.

* *
*

Het eerste punt, de inschakeling in de Duitse economie, zullen we niet in den breede afzonderlijk behandelen, omdat het terloops telkens bij de andere punten aan de orde komt.

Slechts het volgende merken we er in dit verband over op. De omstandigheid, dat zoowel Duitschland als Nederland afgesloten zijn van het Westen en van de tropische landen, alsmede het feit, dat Nederland door Duitschland is bezet, veroorzaken als vanzelf een zeer nauwe relatie met de Duitse economie. Het burgerlijk gezag, ook voor economische aangelegenheden, berust bij de Duitse autoriteiten. Al houden de Duitse autoriteiten in ruime mate rekening met Nederlandsche verlangens, uiteindelijk beslissen zij, over hetgeen er geschieden moet.

Over de verdere toekomst valt in dit opzicht niets met zeker-

heid te zeggen. Wel is echter in hooge mate waarschijnlijk, dat ook bij herstel van de Nederlandsche onafhankelijkheid, met een nauwe economische aansluiting aan Duitschland gerekend moet worden.

In het verleden was dit ten gevolge van onze ligging ook reeds het geval. De omstandigheden van de laatste jaren, zooals deze zich door den vrede van Versailles ontwikkeld hebben, werkten gedurende eenigen tijd storend op deze economische betrekkingen in. Het is te hopen, dat er straks een vrede komt, die ons in staat stelt onze natuurlijke bestemming te volbrengen, n.l. Duitschland te voorzien van veredelde agragische producten.

* *
*

Van de huidige moeilijkheden in land- en tuinbouw vormen de verkeersmoeilijkheden wel een kernpunt. Het spoorwegverkeer is door de vele vernielde bruggen nog zeer beperkt. Aangezien die vernielde bruggen veelal in het water liggen wordt de scheepvaart op de groote wateren ook belemmerd.

Benzine-schaarschte is voorts een groote rem voor de auto-tractie.

Die verkeersmoeilijkheden veroorzaken allerlei euvelen. De export van tuinbouwproducten wordt er door bemoeijkt. De aanvoer naar onze zuiverfabrieken en de levering van consumptiemelk ondervindt belemmering.

De afzet van kolen stagneert, waardoor gebrek aan brandstof voor zuivelfabrieken, drogerijen en fabrieken dreigt.

De moeilijkheid der kolenafzet verhinderde een tijdlang de stikstoffabricage bij onze mijnen, waardoor een deel van de benodigde stikstof niet is verkregen.

Er wordt hard gewerkt aan de opruiming van allerlei verkeersobstakels, zoodat op een vermindering van de hieruit voortvloeiende moeilijkheden gehoopt mag worden.

Zoolang de oorlog duurt zullen echter de moeilijkheden voortvloeiende uit de benzineschaarschte wel niet op te heffen zijn.

Deze moeilijkheden hebben op bepaalde punten een goede uitwerking. Op oneconomische wijze was b.v. de aanvoer van melk naar de diverse fabrieken geregeld. Iedere fabriek had zijn eigen ophaaldienst, waardoor langs denzelfden weg soms drie of vier

melkauto's reden. Door andere organisatie is hier een economischer vervoer ontstaan.

* * *

De meeste zorgen baart op dit oogenblik de aanvoer van grondstoffen.

Het minst is dit het geval met de kunstmeststoffen. Door de stikstofproductie onzer mijnen zijn we voor deze belangrijke meststof vrijwel onafhankelijk van het buitenland. De kalibehoeftte is geheel te voldoen uit Duitschland, zoodat deze wel geen moeilijkheden zal bieden. De kalkvoorziening geschiedt grootendeels voorzoover deze van buiten komt uit België. Aangenomen mag worden, dat zulks ook geen bijzondere moeilijkheden zal opleveren. Slechts de fosphorvoorziening is iets minder safe, al zijn doordat België en Frankrijk wel zullen kunnen leveren, voor een deel ook deze moeilijkheden beperkt.

Ernstiger is de moeilijkheid met het veevoeder.

Hiervoor werd een zeer groot deel ingevoerd uit het Westen.

Ongeveer 50 pct van onze graanbehoefte werd door import uit het Westen gedekt.

Weinig dingen kan men met zekerheid zeggen.

Men kan echter wel met zekerheid voorspellen, dat zoolang de oorlog duurt, uit het Westen geen graanimport is te wachten. Ook uit het Oosten is geen graanimport van beteekenis te wachten. Voorts staat wel vast, dat de binnenlandsche productie wel iets, maar slechts weinig is op te voeren.

Hierdoor moet voor ieder duidelijk zijn, dat onze volledige kippen, varkens en rundveestapel niet intact is te houden. Zelfs indien men er rekening mede houdt, dat door iets rationeeler voeding mogelijk iets te besparen is.

Aan een inperking van onzen veestapel is dan ook niet te ontkomen.

De kippenstapel zal sterk ingekrompen moeten worden. Voor vele kleine bedrijven is dit een zware slag. Wel zal getracht worden de netto verdienste op den verkleinden hoenderstapel gelijk te doen zijn aan de baten van de huidige kippenstapel. Zonder groote offers kan dit wel. Indien de kippenstapel met b.v. twee derde verminderd wordt en op een ei een halve cent wordt verdiend, dan

zou met een winst van $1\frac{1}{2}$ ct per ei dezelfde bate worden verkregen en behoeft de eierprijs slechts met één cent verhoogd te worden.

Toch is dit maar een gedeeltelijke compensatie, omdat de arbeid, welke belooning vond uit de opbrengst van het twee derde deel, dat verdwijnt, nu onbenut en onbetaald blijft.

Ook de varkens zullen niet in een aantal, gelijk voorheen, zijn aan te houden. Hier is een inkrimping trouwens reeds aanwezig.

Ook onze rundveestapel zal moeilijk in zijn geheel zijn te handhaven.

Voor 10 Mei was er noodzaak tot inkrimping vanwege het groot verlies, dat we leden op onze boterexport naar Engeland. Op de 40 millioen ton boter, die we den laatsten tijd per jaar naar dit land exporteerden werd 32 millioen gulden toegelegd.

Ook de export naar Duitschland die den laatsten tijd voor den oorlog geschiedde tegen 93 ct per kilo (de Engelsche bracht 80 ct op) kon slechts geschieden met een belangrijke toeslag.

Wanneer we wel zijn ingelicht, geschiedt de export naar Duitschland thans voor den Nederlandschen kostprijs. Zoo dit juist is, vervalt daarmee de noodzaak voor inkrimping van onzen veestapel uit hoofde van het verlies, dat op onzen export wordt geleden. Echter onze voederpositie is zoodanig, dat nu uit dien hoofde inkrimping zal moeten geschieden.

Onze groote afhankelijkheid van buitenlandschen aanvoer demonstreert nog weer eens, van hoe groot belang het is onze veevoederproductie tot het uiterste op te voeren.

Dit is een vraagstuk niet alleen van belang voor den duur van den oorlog, maar ook voor verdere toekomst.

Het is niet aan te nemen, dat onze munt zijn koers tegenover de niet in oorlog geweest zijnde Amerikaansche landen zal kunnen behouden. Dit zal een verhoogde graanprijs brengen, die nationaal economisch het belang scheidt voor uitbreiding van onzen graanbouw.

Voor wat andere bedrijfsbenoedigheden betreft is voor kleine artikelen als touw en andere materialen wel schaarschte te verwachten.

Bij de steenkolen is het vooral de kwestie van het vervoer.

Tot de bedrijfsbenoedigheden behoort ook het geld. Daar is vrees geweest voor een stijging van de rente. Op dien grond is

aangedrongen op maatregelen, ten einde dit tegen te gaan.

Op zichzelf is die aandrang wel juist. Wanneer, gelijk nu het geval is, alle prijzen zooveel mogelijk gehouden worden op het normale peil, kan men de rente, een zoo belangrijk element in de bedrijfsuitgaven daar niet buiten houden.

Ingrijpen op dit punt is echter zeer moeilijk en gevaarlijk. Met het oog hierop is even afwachten gerechtvaardigd, nu er gegronde verwachting is, dat een daling van de rente spoedig zal optreden. Er moet toch een groote ruimte komen aan liquide betalingsmiddelen. Heel Nederland houdt uitverkoop. Enorme bedragen, tot dusver vastliggende in goederen, komen mobiel. De inkrimping van het productieapparaat op menig punt maakt eveneens groote bedragen los.

Het komt ons voor, dat dit binnen betrekkelijk korten tijd moet leiden tot ruim geldaanbod. In dit geval zal eenige daling van den rente-stand niet uit kunnen blijven, althans beteekenende verhooging voorkomen.

* * *

Voor wat de export betreft is voor onze boter en kaas wellicht voldoende afzet te vinden.

Hoe dit moet loopen met de betaling is niet geheel duidelijk. Het geschiedt thans over de clearing. De groote vraag is echter, een vraag, die we niet beantwoorden kunnen, of Nederland in staat zal zijn door aankoop van Duitsche producten het clearing-instituut aan de Duitsche zijde voldoende te voeden. Aan de boeren wordt thans een bedrag van f 1.55 per kilo uitbetaald. Indien het gelukt prijsstijging van de benodigdheden voor den veehouder tegen te gaan, is dit een redelijke zomerprijs, die ook voor den consument niet buitensporig is.

De groote meerderheid onzer tuinbouwproducten vindt thans zijn weg naar Duitschland. De betalingsvraag moeten we ook hier onbeantwoord laten. De belemmering, die vóór 10 Mei bestond, dat we n.l. door onze positie als neutraal land niet meer uitvoeren mochten naar eenig land dan in 1938, is uiteraard komen te vervallen.

Bij al de onzekerheden komt er voor den tuinbouw nog bij, dat men niet al te gerust is op de beteekenis van de huidige minimum-

prijzen. Voorheen waren dit prijzen die als grondslag dienden voor een daarboven te verleenen steun.

Die minimumprijzen zijn iets hooger dan vorig jaar, maar indien de steun vervalt zijn hiermede de productiekosten niet gedekt.

Verreweg het moeilijkst is het met de z.g. sierteeltproducten wegens de geringe exportmogelijkheid.

Binnenlandsche afzet is er voor deze producten zeer weinig en ook Duitschland pleegt hiervan niet veel op te nemen.

De moeilijkheid van de misère in deze cultures is bovendien, dat hier een zeer plaatselijk geconcentreerd leed is. Plaatsen als Boskoop, Aalsmeer en Rijnsburg, alsmede de geheele streek tusschen Haarlem en Leiden drijven eigenlijk geheel op deze cultures.

In 't algemeen is het voor onzen export, die in ieder geval gedurende den oorlog zal aangewezen zijn op Duitschland en de door dit rijk bezette Europeesche landen, van overwegende beteekenis, of er al dan niet koopkracht in deze gebieden is.

* *
*

Een uiterst moeilijk punt is het opnemen van de landarbeiders in de agrarische bedrijven. De Overheid heeft nu bepaalt, dat na 9 Mei geen ontslagen meer aan arbeiders gegeven mogen worden, een voorschrift, dat ook voor den landarbeid geldt.

Dit voorschrift is in zijn algemeenheid voor land- en tuinbouw moeilijk te hanteeren.

Daar is in de agrarische bedrijven zeer veel seizoenarbeid. Het is niet mogelijk alle arbeiders, die men op een bepaald oogenblik noodig heeft, een geheel jaar te houden.

Aan den anderen kant werkt het voorschrift zeer belemmerend bij het aannemen van nieuwe arbeiders. Men is beducht arbeiders aan te nemen, die men maar korten tijd noodig heeft en die men daarna niet zou kunnen ontslaan.

Van een en ander kan de inspectie voor den Arbeid dispensatie geven. Men mag hopen, dat practisch inzicht bij het beoordeelen van alle aanvragen leiding zal geven. Aanbevelenswaardiger zou het zijn, indien evenals zulks in Duitschland het geval is, enkele algemeene regelen werden gesteld, waardoor het voorschrift niet geldt voor arbeiders, die aangenomen zijn voor een bepaald werk of een bepaalden tijd. Het algemeen doel van de maatregel: meer arbeiders

op de bedrijven; vergrooten van de vaste kern arbeiders, die op de bedrijven werken, is zeker sympathiek. De steunregelingen voor werklozen, hoe noodig ook, hebben ten plattelande vreemde situaties doen ontstaan. Zoowel werkgevers als arbeiders vonden het in 't geheel niet erg, dat er maar werk werd gegeven zolang het er duidelijk aanwijsbaar was en daarna de arbeider te brengen ten laste van de publieke kassen. Het besef van verantwoordelijkheid voor den arbeider, ook in minder drukken tijd, is ongemeen verslapt. Daar zijn allerlei redenen voor aan te geven, die we nu voorbijgaan.

Verbetering hierin te brengen is zeker nuttig. Alleen zal het dan noodig zijn door ruimer betaling van de producten, de boeren en tuinders in staat te stellen hun sociale roeping jegens de arbeiders te vervullen.

* * *

Ook in land- en tuinbouwkringen is de vraag aan de orde, op welke wijze het vruchtbaarst de maatschappelijke organisatie van den boeren- en tuindersstand moet geschieden.

Op allerlei terrein zijn er menschen, die meenen dat alles onderst boven moet in Nederland. Dat een radicale verandering in alles gebracht moet worden.

„Meen toch niet”, zoo roepen velen, „dat de toestand van voor 9 Mei weer terugkeert.”

We vreezen inderdaad dat niet alles terug zal keeren. We zouden zeer dankbaar zijn, indien het wel zoo ware.

Niet omdat er geen verkeerde dingen waren.

Helaas waren die er vele.

Maar daartegenover waren zooveel goede dingen, dat we het verleden gaarne terug zouden wenschen.

Herinneren we ons slechts eenige der dingen, die we hier door Gods goede gunst hadden.

We waren nationaal onafhankelijk.

We hadden volledige vrijheid van godsdienst en geweten.

We hadden vele burgerlijke vrijheden.

We hadden een onafhankelijke rechtspraak.

We hadden relatief voor elke bevolkingsgroep een welvaartspeil uitgaande boven dat van elk ander land.

We hadden hier op het gebied van woningbouw en hygiëne de beste toestanden uit geheel de wereld.

Vele van deze dingen hebben we gelukkig nog.

Dit zijn de groote dingen, dat daarbij in het niet zinken de verkeerde dingen, die er, helaas, ook waren en bij de fouten die te verbeteren waren. Ons algemeene standpunt is, dat we niet alleen niet mee moeten doen met het soort Nederlanders, dat de indruk zoekt te vestigen, alsof we in Nederland een soort chaos hadden en krachtige hulp noodig zou zijn om hier orde te scheppen, maar we moeten bovendien alles vermijden, wat voet geeft aan dit onnederlandsch gedoe.

We moeten slechts afschaffen, voorzoover we dit voor het zeggen hebben, hetgeen kennelijk niet goed was.

Dit is ons algemeen standpunt.

Ook tegenover de op agrarisch terrein door enkelen aangeheven roep om een streep te zetten onder het verleden en nu nieuwe vormen te zoeken nemen we dit standpunt in.

We vinden de huidige organisatorische toestanden goed.

Maatschappelijke organisaties, op de basis van de levensovertuiging en daarna in bepaald verband samenwerkend tot bevordering van de eenheid van optreden, is een vorm die de maatschappelijke belangen niet schaadt maar dient.

Eerlijk gezegd, is niet te verstaan, waarom er ook maar iets beter zou kunnen gaan, indien er één, in plaats van drie organisaties, zou zijn.

De vorm van samenwerking kan misschien verbeterd, maar we achten den huidige toestand op zichzelf den meest juiste.

Vooral omdat nu aan een reeds lang bestaand verband met de arbeidersorganisaties meer inhoud is gegeven.

In een tijd als nu, waarin de parlementaire bemoeiing met het bedrijfsleven onmogelijk is, moet nog meer dan anders, aan goede maatschappelijke organisatie aandacht geschonken.

Daarom is een goede maatschappelijke organisatie zeer noodig.

Onder zulk een goede organisatie verstaan we, dat alle bedrijfs-genooten uiteindelijk samen werken, aldus de eenheid van het bedrijf demonstreerend, maar dat ieder eerst in eigen kring bij het licht van eigen beginselen de maatschappelijke vragen beziet.

Het voorstaan van zoodanige organisatie vloeit voort uit onzen kamp voor geestelijke vrijheid.

De Duitsche bezettingsoverheid heeft vele malen verklaard onze volksrechten, het specifiek eigene van ons volk, te willen ontzien. Tot dit specifiek eigene van ons volk behoort zeker niet in de laatste plaats, het zich, ook voor de sociaal-economische belangen, vereenigen in organisaties, gebaseerd op de diepere levensovertuiging.

Het is zaak tegenover ieder, die hier om verandering woelt, daarbij soms openlijk of bedektelijk gewagend van de Duitsche opvattingen, te wijzen op de duidelijke uitspraak van den Duitschen Regeeringscommissaris, dat het niet de bedoeling is een bepaalde overtuiging ons volk op te dringen.

Voorzoover ons bekend is er tot dusver geen enkele Duitsche handeling jegens onze Christelijke maatschappelijke organisaties, die afwijkt van het eerbiedigen van hetgeen hier geestelijk is gegroeid.

Tegenover Nederlanders, die hun inzichten ons op dringen, moeten we voortdurend appèlleeren op de richtlijnen, welke de Duitsche Regeeringscommissaris in eenige redevoeringen heeft uiteengezet.

Voor wat ons Protestantsch Christelijk volksdeel betreft, moeten we niets nalaten wat strekken kan om duidelijk te doen zijn, dat ieder in de Christelijk maatschappelijke organisaties behoort te zien, een machtig monument van diep in het hart der Evangeliebelijders levende overtuiging. Alleen zoo mogen we eerbied voor dit werk verwachten. En aangezien door dezen vorm van organisatie geen enkel sociaal-economisch belang geschaadt wordt maar juist gediend, mogen we eveneens verwachten eerbiediging van deze opvatting.

* * *

Behalve deze nu door ons besproken zaken is er nog één algemeen vraagstuk dat reeds vóór de bezetting aan de orde was, en ook aan de orde is gebleven, n.l. de belooning voor onze agrarische bevolking.

De laatste jaren is het vraagstuk van de verhouding tusschen de belooning van de verschillende bevolkingsgroepen tegenover

elkander veel sterker dan voorheen onderwerp van discussie geworden.

Dit is gevolg van de omstandigheid, dat de Overheid in de laatste jaren zich direct en indirect op velerlei wijze bezig houdt met de loonen van allerlei werkers, terwijl dit vroeger zoo goed als geheel aan de vrije maatschappij was overgelaten.

Daardoor worden de diverse belooningen in sterke mate getrokken binnen de sfeer van allerlei publieke beschouwingen.

We treden hier niet in een beoordeeling van het al of niet verstandige van deze allengs, aldus gevormde situatie.

We constateeren alleen, dat het zoo is en willen dit alleen met een enkel voorbeeld illustreeren. De Overheid bepaalt voor allerlei producten de marge, welke er tusschen aan- en verkoop mag zijn. De margarine, en het meel voor de bakkerijen zijn hier twee sprekende voorbeelden. Het is zonder meer duidelijk, dat deze marge tegelijk de grondslag is voor het loon voor ondernemer en arbeider in die bedrijven.

De Overheid verklaart verbindend allerlei collectieve arbeids-overeenkomsten of ondernemersovereenkomsten en maakt daardoor bepaalde loonen in de betreffende bedrijven mogelijk.

De Overheid maakt in andere gevallen geen gebruik van haar bevoegdheid, arbeids- of ondernemersovereenkomsten onverbindend te verklaren, ook daardoor neemt het een zekere verantwoordelijkheid voor bepaalde belooningen op zich.

De Overheid voorkomt door haar bepalingen inzake werklozensteun en verdere faciliteiten bepaalde loondalingen en stimuleert in enkele gevallen stijging der loonen.

De Overheid bepaalt voor een groot aantal producten de prijzen en levert hiermede de hoofdbijdrage voor de loonbepaling in die bedrijven.

In enkele gevallen stelt de Overheid zelf loonen voor de arbeiders vast (in de agrarische bedrijven). Voorts, maar dit is geen verschil met voorheen, oefent de Overheid door haar loon- en salarispolitiek indirect een grooten invloed op het loonpeil.

Nogmaals we treden hier niet in een beoordeeling van dit alles maar voeren het alleen aan ter verklaring van zooveler bezigheid, die beschouwingen wijden aan de verhouding tusschen de agrarische en andere belooningen.

Vrij algemeen stemt ieder, die zich met deze dingen ernstig bezig houdt toe, dat er op 't oogenblik wel een zeer belangrijke wanverhouding is tusschen de diverse soorten belooningen.

Merkwaardig is hoe schijnbare toevalligheden ineens velen doen opschrikken.

Zulks geschiedde enkele jaren geleden, toen in dezelfde avondbladen gepubliceerd werden een arbitrale uitspraak van den vroegeren hoogleeraar GERBRANDY betreffende de arbeidslooenen op het eiland Tholen en de werkverschaffingslooenen voor bepaalde werkverschaffingen.

Prof. GERBRANDY kwam na minitieuus onderzoek van den bedrijfstoestand op dit vruchtbaar eiland tot de conclusie, dat hij geen hoogere loonen dan 22 à 23 ct per uur mocht vaststellen, terwijl bedoelde werkverschaffingslooenen bepaald waren op 53 ct per uur.

Toen zijn velen een oogenblik geschrokken. Helaas was die schrik bij velen kortstondig en nog meer is te bejammeren, dat bijna niemand er de voor de hand liggende conclusies uit heeft getrokken.

* * *

Voor wat nu de bedoelde wanverhouding betreft, die in algemeen zinnig niet ontkend kan worden, moet natuurlijk ook voor overdrijving gewaakt. Eenerzijds moet bedacht, dat nevens de veldarbeiders, boeren en tuinders nog vele anderen uitermate lage belooning genieten. Schippers, visschers, allerlei kleine zelfstandigen hebben het zeker niet minder moeilijk.

Aan den anderen kant zijn de nominale belooningen niet alleen maatgevend, en zijn de reële verschillen iets minder groot dan de verschillen in de cijfers.

Indien men de vertoogen, die geleverd worden ter illustreering van de groote verschillen ontdoet van bovenvermelde en andere overdrijvingen of onjuistheden, blijft onbetwistbaar een belangrijk verschil bestaan.

We gaan nu niet breder hier op in maar verwijzen hiertoe naar een brochure van den heer C. SMEENK ¹⁾ over dit onderwerp die eveneens tot deze conclusie kwam.

Drie vragen rijzen nu op dit punt, n.l.:

- 1e. Wat is de oorzaak van deze wanverhouding?
- 2e. Is hier voor de Overheid een taak?
- 3e. Wat kan er aan gedaan worden?

Voor vrijwel alle toestanden in het heden, ligt de verklaring in het verleden. De ruimte voor dit artikel bestemd, laat niet toe breedvoedig de economische geschiedenis der laatste halve eeuw na te gaan ter schetsing van de in dien tijd gewerkt hebbende oorzaken van den huidige toestand.

We vatten ze daarom samen in de volgende redeneering. Zoo-wel ondernemers als arbeiders in de agrarische bedrijven waren èn economisch, èn sociaal belangrijk zwakker dan de meeste andere groepen. Door de veelheid der ondernemers waren prijsafspraken en productieregelingen, die in bedrijven met een beperkt aantal ondernemers wel mogelijk waren, in de agrarische bedrijven niet mogelijk.

Diezelfde veelheid van boeren en tuinders en de landhonger, die welke er als gevolg van gebrek aan grond steeds was, vormden een belangrijke oorzaak voor in 't algemeen te hooge koop- en pachtprizen voor den bodem.

Ook de organisatie van de landarbeiders was in het verleden veel zwakker dan bij zoo goed als alle andere groepen.

Waar deze zelfde factoren als regel, ook in het buitenland golden, heeft de in ons land tot betrekkelijk voor kort gevoerde gevoerde handelspolitiek, den Nederlandschen boerenstand moeten doen concurreeren met de productie uit gebieden met een in 't algemeen sociaal veel lager niveau, maar bijzonderlijk een veel lager niveau dan de Nederlandsche plattelandsbevolking.

Al deze dingen, vermeerderd met vele anderen, hebben de laatste jaren steeds een tegenstelling in belooning laten zien.

De laatst 25 jaren (uitgezonderd misschien de allerlaatste jaren) is deze tegenstelling vergroot, met name als gevolg van de bezoldiging van het Overheidspersoneel en de loonen in de beschutte bedrijven.

De omstandigheden, waaronder we nu leven, zijn niet zeer geschikt om thans radicale verbetering in dit alles te brengen. Trouwens dat radicalisme mislukt toch bijna altijd. Evenwel blijft het een zaak van algemeen volksbelang en sociale rechtvaardigheid, dat langs daarvoor geschikte wegen, verbetering in de niet

te ontkennen wanverhouding tusschen agrarische en vele andere loonen wordt gebracht.

Slechts geleidelijk kan de noodige verbetering komen.

Het eenige thans hiervoor bruikbare middel is verbetering van de prijzen der agrarische producten met tegelijk maatregelen, die eenerzijds voorkomt, dat hetgeen meer ter beschikking van den boer en tuinder komt wegvloeit aan pacht en rente, en anderzijds bevordert, dat een redelijk deel van den meer-opbrengst den landarbeider ten goede komt.

De groote en dringende behoefte aan agrarische producten heeft wellicht menigeen wat dieper overtuigd van de nuttige functie van den Nederlandschen boer en tuinder. De zeeën, die ons scheiden van andere grondgebieden, blijken telkens zware obstakels te zijn voor onze voedselvoorziening.

Het instandhouden der landbouwbedrijven en het relatief redelijk beloonen van de werkers in deze nuttige bedrijven is een daad van recht en wijs beleid.

---

¹⁾ Het verschil in beloning tusschen de maatschappelijke groepen, uitgave van den Bond van Chr. jonge boeren- en tuindersorganisaties in Nederland, 1938.

HET STAATSBESTUUR TIJDENS DE BEZETTING

DOOR

DR. J. W. NOTEBOOM.

Er zijn een tweetal motieven, welke de bezettende mogendheid noopten, voorzieningen te treffen met betrekking tot het staatsbestuur van ons land. Vooreerst de verplichting, welke het Landoorlogreglement van 1907 den occupant oplegt om alle maatregelen te nemen, die in zijn vermogen zijn, teneinde zooveel mogelijk de openbare orde en het openbaar leven te herstellen en te verzekeren. En daarnaast is er de omstandigheid, dat door afwezigheid van de Koningin en de ministers belangrijke bestuursmaatregelen, als het uitvaardigen van wetten, algemeene maatregelen van bestuur e. d., niet kunnen worden genomen.

Deze motieven treden ook naar voren in den oproep tot het Nederlandsche volk van 25 Mei 1940, waarin de Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche gebied ter kennis van de bevolking bracht, dat hij op dien datum het hoogste regeeringsgezag in het civiele ressort in Nederland had overgenomen. Dit uitdrukkelijk vermelden van deze motieven is niet zonder praktische beteekenis. Want daaruit blijkt de wil van het Duitsch gezag om bij de gezagsoefening in Nederland zich te houden aan de grenzen, welke door het volkenrecht en de omstandigheden van dit oogenblik worden bepaald.

Behalve in het decreet van 18 Mei 1940, waarbij de Rijkscommissaris werd benoemd, vindt men de staatsrechtelijke regelingen betreffende het tijdelijk bestuur in hoofdzaak in de verordening en het decreet van den Rijkscommissaris van resp. 29 Mei en 3 Juni 1940 (Verordeningenblad voor het bezette Nederlandsche gebied, stuk 1). Hetgeen deze staatsstukken bepalen betreft voor-

eerst de positie van den Rijkscommissaris, voorts de regeling van het bestuur, de wetgeving en de rechtspraak, en eindelijk de verhouding van het gezag ten opzichte van ambtenaren en particulieren.

* *
*

De *positie van den Rijkscommissaris* wordt aangeduid als die van beschermer der Rijksbelangen en van drager van het opperste regeeringsgezag in het burgerlijk ressort in Nederland.

Zijn verhouding tot andere autoriteiten betreft uiteraard allereerst het hoogste gezag in Duitschland. Aan dit gezag is hij rechtstreeks ondergeschikt. En van dit gezag ontvangt hij richtlijnen en instructies. Zijn positie is dus niet die van een soeverein gezagsdrager.

Wat de verhoudingen in Nederland betreft, bestaat er verschil tusschen de verhouding van den Rijkscommissaris tot de autoriteiten op het terrein van het burgerlijk bestuur en zijn verhouding tot het militair gezag. Alle in Nederland werkzame Deutsche autoriteiten, diensten en organen, met uitzondering van de weermacht, zijn hem, volgens par. 8 der verordening, ondergeschikt. Daarentegen plaatst het decreet van den Führer van 18 Mei j.l. den Rijkscommissaris in een gesubordineerde positie ten aanzien van den Deutschen weermachtsbevelhebber in Nederland. Deze oefent de militaire soevereine rechten („militärische Hoheitsrechte” zegt, meer correct, de Deutsche tekst) uit. Zijn verordeningen moeten in het civiele ressort door den Rijkscommissaris worden uitgevoerd. En hij heeft het recht, die maatregelen voor te schrijven, die voor de uitvoering van zijn militaire taak en de militaire beveiliging noodzakelijk zijn; een recht, hetwelk trouwens ook aan de weermachtsdeelen toekomt.

Met betrekking tot de Deutsche politieorganen zijn de bevoegdheden tusschen den Rijkscommissaris en het Duitsch militair gezag verdeeld. De Rijkscommissaris kan zich van die organen bedienen voor de uitvoering van zijn instructies. Eveneens staan die organen ter beschikking van den Deutschen bevelhebber in Nederland. Doch de Rijkscommissaris heeft hier voorrang. De bevoegdheid van het militair gezag ten opzichte van de Deutsche politie reikt slechts zoover militaire behoeften het vereischen en de taak van den Rijkscommissaris het toelaat.

Voor het *bestuur* van Nederland heeft de Rijkscommissaris volgens par. 1 van zijn verordening van 29 Mei 1940 alle bevoegdheden, welke volgens de Grondwet en de wetten aan den Koning en de Regeering (bedoeld worden blijkbaar de ministers) toekomen. Daarbij geldt echter de beperking, dat deze bevoegdheden hem slechts toekomen, *voor zoover noodig ter uitvoering van zijn taak*.

Bij het uitoefenen van deze bevoegdheden staan te zijnen dienste de Nederlandsche bestuursorganen en voorts een aantal door hem benoemde commissarissen-generaal.

Bij het spreken over Nederlandsche bestuursorganen valt allereerst te denken aan de departementen van algemeen bestuur. De secretarissen-generaal dezer departementen zijn, binnen het kader van hun bevoegdheid, aan den Rijkscommissaris verantwoording verschuldigd voor het behoorlijk leiden van hun ambtsaangelegenheden. En zij zijn bevoegd, uitvoeringsvoorschriften te geven voor de geldende Nederlandsche wetten en voor de verordeningen van den Rijkscommissaris.

Daarbij zij echter opgemerkt, dat de uitvoering van de voorschriften van den Rijkscommissaris door Nederlandsche autoriteiten blijkbaar als een overgangsmaatregel bedoeld wordt, voor zoover de hem ondergeschikte Duitsche diensten niet direct in werking treden.

Ook de besturen van provinciën, gemeenten en waterschappen, welke, zooals het voornemen is, zullen blijven functionneeren, staan onder het gezag van den Rijkscommissaris. Hij kan zich van deze besturen bedienen. In hoever dit zal geschieden, zal de tijd moeten leeren. Doch reeds thans is bekend, dat hun verhouding tot het Rijksgezag een andere zal zijn dan de Grondwet aangeeft. Want niet slechts bepaalde besluiten (b.v. de belastingverordeningen en de verordeningen ter uitvoering van diverse wetten) zijn aan de voorafgaande goedkeuring van het huidig Rijksgezag onderworpen, doch alle rechtsvoorschriften van die besturen zullen vóór de bekendmaking aan den Rijkscommissaris of aan door hem aan te wijzen Duitsche organen moeten worden voorgelegd. Voorafgaande goedkeuring van deze rechtsvoorschriften wordt niet uitdrukkelijk geëischt. Doch praktisch komt deze regeling uiteraard neer op een preventief toezicht betreffende alle bestuursmaatregelen zowel

van de secretarissen-generaal der departementen als van de besturen van provinciën, gemeenten en waterschappen.

De Rijkscommissaris oefent zijn bevoegdheden uit door middel van op zijn bureau werkzame commissarissen-generaal en gevolmachtigden ¹⁾.

Voor het Rijksbestuur zijn een viertal commissarissen-generaal aangesteld, resp. voor *Bestuur en Justitie*, waaronder begrepen de wetgeving, de ordening van werkobjecten, het toezicht op de gemeenten, cultuur, onderwijs en kerken, volksgezondheid en culturele en sociale jeugdzorg, voor *Openbare Veiligheid*, waaronder begrepen het bevel over de Duitsche politie en het toezicht op de Nederlandsche Rijks- en gemeentepolitie, voor *Financiën en Economische Zaken*, waaronder begrepen Waterstaat, Posterijen en Sociale Zaken en voor *bijzondere gevallen*, waartoe gerekend worden de vorming van de openbare meening en de niet-economische vereenigingen en speciale opdrachten van den Rijkscommissaris.

Voor de provinciën zijn gevolmachtigden van den Rijkscommissaris aangesteld, terwijl voor afzonderlijke gebieden of voor speciale werkzaamheden bijzondere gevolmachtigden kunnen worden benoemd.

Daarnevens zijn benoemd een vertegenwoordiger van het Departement van Buitenlandsche Zaken en een gevolmachtigde voor de Nederlandsche Bank, die rechtstreeks — dus niet via een commissaris-generaal — onder den Rijkscommissaris staan.

Het bewaren van de openbare rust, orde en veiligheid is aan de Nederlandsche politie opgedragen. Tenminste voor zoover de Rijkscommissaris voor het doen uitvoeren van zijn verordeningen zich niet van de Duitsche politie bedient. Deze laatste is speciaal belast met het opsporen en bestrijden van handelingen, welke Rijks- en Duitsch-vijandig zijn.

Volgens het Nederlandsche staatsrecht is de *wetgevende taak* hier te lande toevertrouwd aan de Kroon in samenwerking met de Staten-Generaal. Daarnaast staat de bevoegdheid van de Kroon tot het vaststellen van algemeene maatregelen van bestuur, welke evenzeer algemeen bindende rechtsvoorschriften inhouden. En zelfs machtigen diverse wetten (b.v. de Landbouwcrisiswet) de ministers, bepaalde uitvoeringsmaatregelen vast te stellen. Daar-

nevens staat de verordeningsbevoegdheid van de provinciën, gemeenten en waterschappen.

Laatstbedoelde lichamen kunnen ook tijdens de bezetting hun taak voortzetten, zij het ook onder de reeds genoemde preventieve contrôle van de bezettende mogendheid en behoudens de bevoegdheid van den Rijkscommissaris zich bij de uitvoering van zijn instructies en de uitoefening van zijn bestuur van deze bestuurslichamen te bedienen.

Anders staat de zaak ten aanzien van den wetgevenden arbeid van de Kroon, Staten-Generaal en ministers. In dit opzicht ver- toont thans ons staatsbestel een leemte, waarin par. 5 van het decreet van 18 Mei 1940 en par. 1 van de verordening van den Rijkscommissaris voorzien door te bepalen, dat de Rijkscommissaris, ingeval de belangen van het groot Deutsche Rijk of de openbare orde of het openbare leven in Nederland het *noodzakelijk* ²⁾ maken, de *noodige* maatregelen neemt, ook die van wetgevenden aard.

Die bevoegdheid van den Rijkscommissaris moet gezien worden in het licht van het beginsel van art. 23 van het Landoorlogreglement, n.l. van eerbiediging, behoudens volstreckte verhin- dering, van de in het land geldende wetten. Par. 5 van het decreet van 18 Mei 1940 werkt dit beginsel nader uit in dier voege, dat het tot nu toe geldende Nederlandsche recht van kracht blijft, voor zoover het vereenigbaar is met de bezetting.

Met inachtneming van deze beperking is dus de Rijkscommissaris bevoegd, in bestaande wetten of wettelijke bestuursmaat- regelen wijziging te brengen en nieuwe wettelijke regelen vast te stellen, waardoor — ook zonder uitdrukkelijke wijziging — een bestaand wettelijk voorschrift tijdelijk geheel of gedeeltelijk haar kracht kan verliezen. Zijn verordeningen bezitten kracht en wet.

Voorts wordt — gelijk wij reeds opmerkten — aan de secre- tarissen-generaal der departementen de bevoegdheid verleend uit- voeringsvoorschriften te geven voor de geldende Nederlandsche wetten en voor de verordeningen van den Rijkscommissaris. Zulks onder voorbehoud van preventieve contrôle van den Rijkscommissaris of van de Deutsche autoriteit, door hem met die taak belast.

De verordening van den Rijkscommissaris van 24 Juni 1940 breidt de bevoegdheid der secretarissen-generaal uit door hun

machtiging te verleenen om binnen de grenzen van hun bevoegdheid maatregelen te nemen en rechtsvoorschriften — zelfs onder strafbedreiging — vast te stellen noodig voor de handhaving der openbare orde en voor de veiligheid van het openbare leven. Deze machtiging kan echter in afzonderlijke gevallen door den Rijkscommissaris worden beperkt of ingetrokken.

Ingevolge de verordening van 21 Juni 1940 worden de werkzaamheden der Staten-Generaal en ten deele die van den Raad van State tot nader orde uitgeschakeld.

De onafhankelijkheid van de *rechtspraak* wordt door par. 6 der Verordening van 29 Mei 1940 uitdrukkelijk gehandhaafd. Doch in drieërlei opzicht wordt wijziging in de bestaande regeling der rechtspraak aangebracht.

Vooreerst doordat de rechterlijke uitspraken niet meer, als tot dusver, geschieden in naam der Koningin doch in den naam van het Recht. Deze formule werd ook tijdens de Deutsche bezetting van Frankrijk in 1870 gebruikt. Daarvoor was toen een bijzondere reden. De Fransche Keizer Napoleon III was afgetreden. En de Fransche republiek was nog niet door Duitschland erkend. Men was daarom genoopt tot een neutrale formule zijn toevlucht te nemen. Doch deze omstandigheid deed zich niet voor bij de verovering van Galicië door Rusland. En Dr. HEYLAND³⁾ noemt dan ook de verordening van den Russischen gouverneur-generaal van 3 April 1915, waarbij de Galicische rechtbanken bevolen werd haar vonnissen in den naam van het Recht in plaats van in den naam van den Oostenrijkschen Keizer uit te spreken, „unzulässig”.

In de tweede plaats wordt wijziging in de rechtspleging aangebracht door de bevoegdheid van den Rijkscommissaris om te bepalen, welke vonnissen hem vóór hun uitvoering ter bekrachtiging worden voorgelegd. De bedoeling van dit voorschrift zal wel zijn, dat de vonnissen (de Deutsche tekst spreekt van „Urteile”, waaronder ook zijn begrepen de arresten, doch niet beschikkingen van den rechter) niet zullen mogen worden uitgesproken, tenzij verlof daartoe is verleend. Aldus wordt het den Rijkscommissaris mogelijk het uitspreken van vonnissen, voorzoover hij dit noodzakelijk acht in het belang van het Groot-Deutsche Rijk of in het

belang van de openbare orde of het openbare leven in Nederland, te voorkomen.

In de derde plaats wordt in de rechtspraak wijziging gebracht door het invoeren van een bijzondere rechtbank voor bepaalde, door den Rijkscommissaris aan te wijzen, strafbare feiten en door het onderwerpen in bepaalde gevallen van personen van Nederlandse nationaliteit aan den Duitschen krijgsraad en den Duitschen politierechter. Dit voorschrift beteekent een afwijking van art. 163 der Grondwet, hetwelk niet toelaat, dat iemand tegen zijn wil wordt afgetrokken van de rechter, dien de wet hem toekent. Een dergelijke bijzondere rechtspleging vindt echter steun in het internationale recht. Inzonderheid waar het geldt strafbare feiten, gepleegd tegen de bezettende mogendheid of dier militaire macht en zelfs ook ten aanzien van civiele zaken, waarvan de berechting de mogelijkheid zou bieden, dat de inheemsche rechters kennis zouden krijgen van militaire geheimen der bezettende mogendheid. Zoo b.v. de rechtspraak in geschillen tusschen inwoners en personen, behorende tot het bezettingsleger, of instanties van de bezettende mogendheid, belast met het innen van heffingen ten bate van het bezettende leger.

Ten aanzien van de in actieven dienst zijnde rechters, openbare ambtenaren en beambten, leeraren aan openbare en aan particuliere onderwijsinrichtingen eischt par. 7 der verordening van 29 Mei 1940, dat deze functionarissen binnen een termijn, door den Rijkscommissaris bepaald, onder eede een verklaring afleggen, dat zij de verordeningen en andere bepalingen van den Rijkscommissaris en van de aan hem ondergeschikte Deutsche organen stipt zullen nakomen en dat zij zich zullen onthouden van elke handeling, gericht tegen het Deutsche Rijk of de Deutsche weermacht.

Hier wordt niet bedoeld een eed van trouw, zooals Dr. RABL, de juridische adviseur van den Rijkscommissaris, reeds in zijn officieuze toelichting heeft opgemerkt. Het is zelfs de vraag, of metterdaad een beëdigde verklaring zal worden gevraagd, aangezien de Deutsche tekst niet spreekt van een eed, doch van „eidesstattliche Erklärung”, een verklaring, welke treedt in de plaats van een eed.

Hoe dit zij, indien gevraagd wordt een al of niet door den eed

bevestigde verklaring inzake handelingen, gericht tegen het Duitse Rijk en de Duitse weermacht, is dit niet in strijd met art. 44 van het Landoorlogsreglement, hetwelk het vragen van een eed van trouw aan de vijandelijke mogendheid verbiedt. De bevolking — dus ook de ambtenaren — is niet trouw aan de bezettende mogendheid verschuldigd, doch, volgens het internationaal recht, wèl gehoorzaamheid. En die eisch van gehoorzaamheid geldt, onverschillig of hieromtrent al dan niet een uitdrukkelijke verklaring wordt afgelegd, zoodat er o. i. niet de minste aanleiding bestaat om wegens de mogelijkheid van gewetensconflict — welke zich trouwens ook zonder verklaring zou kunnen voordoen — deze verklaring te weigeren.

Ook aan particulieren wordt een bijzondere verplichting opgelegd, n.l. door de par. 3 en 8 van het decreet van den Rijkscommissaris van 3 Juni 1940. De commissarissen-generaal hebben n.l. het recht om binnen het kader van hun zakelijke bevoegdheid van alle Nederlandsche autoriteiten, bureaux en inrichtingen, zoowel openbare als particuliere, inlichtingen van elken aard te eischen en aan deze de noodige bevelen te geven. En krachtens bijzondere bepaling kunnen Nederlandsche autoriteiten, bureaux en inrichtingen, zoowel openbare als particuliere evenzeer verplicht worden, de provinciale gevolmachtigden over bepaalde aangelegenheden uit eigen beweging in te lichten en hun bepaalde bestuursmaatregelen vóór de vaststelling mede te deelen en het vaststellen daarvan uit te stellen, indien de gevolmachtigde dit verlangt.

Zie hier in korte trekken het tijdelijk staatsrecht, hetwelk thans hier te lande geldt. Het is slechts een schematisch overzicht. Het geeft, naar we hopen, eenig inzicht in het nieuwe staatsbestel. Doch — en hierop leggen we den nadruk — dit inzicht is onvolledig en kan ook niet volledig zijn, zoolang niet de praktijk der toepassing omtrent de beteekenis dezer voorschriften voor ons land en volk heeft beslist. Dat die praktijk tot dusver niet tot ernstige moeilijkheden aanleiding gaf, doet de hoop leven, dat ook in de toekomst de druk van dit overgangsrecht op ons volk niet zwaarder zal blijken dan met het oog op den uitzonderlijken toestand strikt geboden is. Moge straks door 's Heeren gunst dit overgangsrecht weer vervangen worden door een integraal Nederlandsch staats-

recht, hetwelk ons volk vrijheid en zelfstandigheid waarborgt.

1) De Commissarissen-generaal zijn de volgende: voor Bestuur en Justitie, Dr. FR. WIMMERS; voor Openbare Veiligheid HANNS RAUTER; voor Financiën en Economische Zaken Dr. H. FISCHBÖCK; voor Bijzondere Gevallen FR. SCHMIDT.

2) HEYLAND maakt in zijn artikel in Dr. KARL STRUPP's Wörterbuch des Völkerrechts und der Diplomatie (Occupatio bellica) onderscheid tusschen eenerzijds *militaire noodwendigheid*, waaronder vallen maatregelen, welke zich richten tegen het oproepen van de burgers in militairen dienst, de persvrijheid, de grondrechten of die wijziging brengen in het strafrecht en het fiscaal recht; anderzijds de *noodtoestand der inheemsche bevolking*, welke noopt tot maatregelen inzake levensmiddelen, werkeloosheid, woningnood en credietwezen. Hieraan zou, met het oog op ons land, nog kunnen worden toegevoegd de noodzakelijkheid om te voorzien in de leemte van het bestuursapparaat.

3) t. a. p. pag. 160/1.

VRAAG EN ANTWOORD

1. VRAAG:

Kunt u mij inlichtingen verstrekken omtrent de bevoegdheid van den Burgemeester volgens het thans geldend recht met betrekking tot vergaderen.

ANTWOORD:

Het recht om te vergaderen wordt thans — behalve door de gewone wetgeving — nader geregeld en beperkt door verordening van de secretarissen-generaal van Justitie en Binnenlandsche Zaken ter verzekering van de openbare orde in Nederland van 12 Juni 1940, uitgevaardigd krachtens volmacht van den Rijkscommissaris van denzelfden datum.

Deze verordening geeft enkele voorschriften met betrekking tot vereenigingen; ze schaft af het z.g. uniformverbod benevens de diverse verordeningen krachtens de Oorlogswet inzake het venten enz. met drukwerken; ze geeft de procureurs-generaal van de gerechtshoven de bevoegdheid om zoo noodig een uniformverbod of de noodige maatregelen inzake het verspreiden van drukwerken te treffen; en ze bepaalt ook het een en ander omtrent vergaderingen.

Laatstbedoelde bepalingen komen hierop neer, dat vergaderingen, die in een besloten ruimte gehouden worden, slechts door het bestuur van een vereeniging of van een harer plaatselijke afdeelingen, of van een stichting mogen worden bijeengeroepen. Voorts wordt bepaald, dat men uiterlijk zeven dagen vóór het houden van vergaderingen aan den procureur-generaal, fungeerend directeur van politie, het voornemen daartoe moet mededeelen. Laat deze niets van zich hooren, dan kan de vergadering doorgaan. Verklaart hij echter, dat het niet in het belang van de openbare orde en van het openbare leven is, dat ze gehouden wordt, dan is de vergadering niet toegelaten. Vergunning of goedkeuring wordt *niet* vereischt.

Ten aanzien van vergaderingen, uitgaande van staatkundige vereenigingen (b.v. van kiesvereenigingen) of van plaatselijke afdeelingen daarvan, of waar staatkundige onderwerpen besproken worden, geldt bovendien de eisch, dat de deelnemers aan deze vergaderingen schriftelijk uitgenoodigd moeten worden. De uitnoodigingen moeten op naam worden gesteld. Uitmoodigingen door middel van een strooibiljet of advertentie zijn dus voor dergelijke vergaderingen niet geoorloofd.

De eischen van kennisgeving aan den procureur-generaal en van persoonlijke uitnoodigingen gelden echter niet voor vergaderingen met een zuiver godsdienstig doel of artistiek karakter (b.v. een kerkdienst of evangelisatiesamenkomst). Evenmin voor besloten gezelschappen (b.v. een verjaarpartijtje e. d.) en voor vergaderingen, waaraan niet meer dan 20 personen deelnemen.

Openlucht-vergaderingen en optochten mogen zonder goedkeuring van den bevoegden procureur-generaal niet worden gehouden. Hierbij kan dus niet volstaan worden met een kennisgeving. Er moet tevoren toestemming worden verleend.

* * *

Wat nu betreft de bevoegdheid van den Burgemeester kan opgemerkt worden, dat deze bevoegdheid ingevolge de gewone Nederlandsche wetgeving met betrekking tot vergaderingen van drieërlei aard is.

De Burgemeester is, althans in plaatsen waar geen commissaris van politie is, hulpofficier van Justitie en als zoodanig belast met het opsporen van strafbare feiten. Hij heeft dus maatregelen te nemen, indien er in strijd met de wet een vergadering wordt gehouden. Men denke hierbij b.v. aan het deelnemen van een verboden vereeniging, waartegen art. 140 Wetboek van Strafrecht met straf dreigt. Intusschen is het overtreden van bovengenoemde verordening geen strafbaar feit; want overtreding van de verordening wordt *niet* met straf bedreigd.

De Burgemeester is echter ook het hoofd der plaatselijke politie. Hij geeft het politiepersoneel ambtsinstructies en is belast met de politie over alle voor het publiek openstaande gebouwen en samenkomsten. Als zoodanig heeft hij zorg te dragen voor de handhaving van de wet en de wettelijke verordeningen. Hij zal krachtens deze bevoegdheid openluchtvergaderingen en optochten, waarvoor niet de vereischte goedkeuring is verleend, met politiedwang moeten tegen gaan, ook al kan tegen de overtreders van bovenbedoelde verordening geen strafvervolgning worden ingesteld. Vergaderingen, welke gehouden worden in herbergen, tapperijen en andere voor het publiek openstaande gebouwen, kan hij in het belang van de openbare orde met politiedwang doen uiteengaan. Verder kan hij ingeval van oproerige beweging, van samenscholing of andere stoornis van de openbare orde of van ernstige vrees voor het ontstaan daarvan, ingevolge art. 220 der Gemeentewet, algemeene voorschriften van politie uitvaardigen, waarbij ook het houden van vergaderingen tijdelijk kan worden verboden. Doch voorzover deze gevallen zich niet voordoen, is o. i. de Burgemeester slechts bevoegd om tegen het houden van een vergadering op te treden, *indien blijkens mededeeling van den procureur-generaal deze functionaris op grond van bovengenoemde verordening verklaard heeft, dat het niet in het belang der openbare orde en van het openbare leven is, dat ze gehouden wordt.*

Ten slotte ontleent de Burgemeester aan art. 18 van de wet Vereeniging en Vergadering de bevoegdheid vergunning te verleen tot het houden van openbare vergaderingen *tot gemeenschappelijke beraadslaging in open lucht*. Aangezien voor alle openluchtvergaderingen goedkeuring van den procureur-generaal noodig is, zijn openluchtvergaderingen *voorzoover ze tot gemeenschappelijke beraadslaging gehouden worden*, zonder die goedkeuring verboden. Doch aangezien art. 18 van de genoemde wet ook thans nog van kracht is, is voor het houden van dergelijke samenkomsten *bovendien* vergunning van den Burgemeester vereischt. Zie ook art. 21 dier wet.

Van belang is voorts ook — inzonderheid in een tijd van hygienisch gevaar — 's Burgemeesters bevoegdheid om wegens den omvang, dien de uitbreiding van een besmettelijke ziekte heeft gekregen of dreigt te verkrijgen, het houden van kermissen, markten en openbare vergaderingen of gemakkelikheden te verbieden (art. 7 Besmettelijke Ziektenwet).

N.

---

2. VRAAG:

Zoudt u mij in kort bestek willen aangeven het verschil tusschen de z.g. democratie en de a. r. opvatting inzake volksinvloed?

ANTWOORD:

Men moet wel ter dege onderscheid maken tusschen de revolutionaire democratie en de antirevolutionaire opvatting inzake den volksinvloed.

De democratie geeft de macht aan het volk. Volgens de leer van ROUSSEAU c.s. wordt geen hogere macht erkend dan die van den volkswil. En volgens een bepaalde fictie wordt deze macht in de praktijk geoefend door beslissingen van de volksvergaderingen, welke met ten minste de helft plus één van het aantal leden genomen worden.

Zooals GROEN VAN PRINSTERER in zijn tijd reeds herhaaldelijk heeft opgemerkt, beteekent een dergelijke opvatting van democratie in de praktijk feitelijk staatsabsolutisme.

Eenige waarborg tegen misbruiken ligt natuurlijk hierin, dat bij een of ander collegiaal bestuur niet altijd de meerderheid uit dezelfde personen is samengesteld, zoodat practisch nuances ontstaan, waardoor men bij eenig politiek beleid vaak ernstige excessen voorkomen kan. Voorts bewerkt de periodieke aftreding dat de leden van het collegiaal bestuur geneigd zijn — soms zelfs al te veel — rekening te houden met de publieke opinie of met de wenschen van de kiezers of van een deel der kiezers. Doch in principe is er tusschen de revolutionaire

democratie en het staatsabsolutisme geen onderscheid. En men leert dan ook uit de ervaring, dat een revolutionaire democratie zeer gemakkelijk in staatsabsolutisme in den gewonen zin omslaat. U zie omtrent de revolutionaire democratie met name GROEN VAN PRINSTERER's geschrift „Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap”.

Voor wat betreft de antirevolutionaire opvatting inzake volksinvloed kan men tal van geschriften raadplegen. Wij denken hierbij b.v. aan KUYPER's Stonelezing „Het Calvinisme en de Staatskunde”. Meer uitgebreid geeft Dr. KUYPER zijn opvattingen weer in het eerste deel van zijn handboek „Antirevolutionaire Staatskunde”. Voorts zie U Dr. COLIJN „Saevis Tranq. in Undis”, Prof. ANEMA's brochure, Tweeërlei Democratie en Dr. KOLKERT „Democratie”.

In hoofdzaak komt de a.r. opvatting neer op het volgende.

Vooreerst gaat de a.r. opvatting uit van de grondstelling van Gods souvereiniteit en de daaruit voortspruitende beperkte souvereiniteit van den mensch. Reeds die belijdenis is, althans indien ze waarachtig leeft in het hart van Overheid en volk, een belangrijke waarborg tegen willekeur. En deze waarborg wordt versterkt door de belijdenis van de onderworpenheid van het overheidsgezag aan de wet Gods. Wanneer de Overheid ernst maakt met de naleving van de geboden des Heeren, beteekent dit reeds een breideling van willekeurige machtspolitiek.

In de tweede plaats komt het a.r. standpunt tot uitdrukking in de opvatting betreffende het overheidsgezag. De overheidsmacht mag naar a.r. beschouwing niet gesteld worden op één lijn met het natuurlijk gezag in de maatschappij, doch draagt integendeel een bijzonder karakter. Dit bijzonder karakter spruit voort uit het feit, dat het overheidsgezag in den vorm, waarin wij dat kennen, d. w. z. als een gezag, dat met uitwendige regelen en uitwendige machtsmiddelen optreedt, zijn oorsprong vindt in de zonde; of, nauwkeuriger uitgedrukt, in het feit, dat God het overheidsgezag heeft doen ontstaan als een genademiddel om het kwaad in zijn meest ernstigen vorm te stuiten.

Uit dit karakter van het overheidsgezag spruit voort, dat de Overheid haar taak beperkt opvat. Een absolutistische staatsopvatting is met deze opvatting van het overheidsgezag onvereinigbaar, aangezien de absolutistische Staat zich in principe op het standpunt stelt, dat het geheele menschelijke leven in de staatsstructuur opgaat en dat de Overheid met betrekking tot het menschelijk verkeer een volstrekt onbeperkte bevoegdheid bezit. De a.r. opvatting leert daarentegen, dat de Overheid zich heeft te beperken tot hetgeen door de inwerking van het kwaad in de maatschappij misgaat of tot onvoldoende ontwikkeling komt. En in deze beperkte opvatting van de Staatstaak ligt een tweede waarborg voor de vrijheid.

Een derde waarborg ligt in de erkenning van de rechten van het volk.

De rechten van het volk zijn in de meeste landen in Europa en zelfs buiten Europa door wettelijke bepalingen beschermd. Wij denken hierbij aan de Grondwet en aan tal van andere wetten. En het spreekt wel van zelf, dat de a.r. opvatting van een democratisch staatsbestuur eischt, dat deze wetten worden nageleefd en, voor zoover dat ter bescherming van volksbelangen noodig is, worden uitgebreid of aangevuld.

Doch daarmee zijn we er nog niet. De waarborg, welke de wetten verleen, is van een zeer wankel karakter. De wetten, zelfs de Grondwet, kunnen gewijzigd worden. En indien dus alleen maar het positief recht waarborg verschaft voor het instandhouden van de democratie, zou het er met de democratie kwaad uitzien. Van meer belang is daarom dat aandacht geschonken wordt aan den grondslag, waarop van overheidswege, naar a.r. belijdenis, bescherming van de rechten van het volk moet worden verleend. En deze grondslag ligt in de erkenning, dat elk volk rechten bezit, welke al dan niet door het positief recht worden erkend maar in elk geval door de Overheid behooren te worden geëerbiedigd.

Deze rechten zijn ten deele van zuiver natuurlijke aard. Wij denken hierbij aan het recht van de gezinnen en aan het recht van de verschillende maatschappelijke organisaties (bedrijven, instellingen van wetenschap en kunst e.d.), welke niet krachtens opdracht van de Overheid maar ingevolge eigen roeping in het maatschappelijk leven optreden en haar taak vervullen. Anderdeels zijn deze rechten van historische aard en moeten ze beschouwd worden als een uitvloeisel van de historische ontwikkeling van het volksleven. Hierbij valt te denken aan het eigendomsrecht, het recht van vereeniging en vergadering en andere derg.

Naast deze meer bijzondere rechten kan er echter ook gesproken worden van een recht van het volk *als geheel*. In beginsel komt zulk een recht tegenover de Overheid aan elk volk toe. Doch de uitoefening van dit recht en de erkenning van dit recht van overheidswege kan niet in alle landen en in alle tijden uniform zijn. De vraag, hoever de Overheid moet gaan met de erkenning van dit recht des volks in de praktijk van het staatsleven, hangt af van de cultureele en vooral staatkundige ontwikkeling van het volk. Een achterlijk volk heeft in principe evenzeer een algemeen recht tegenover de Overheid als een meer ontwikkeld volk. Doch de Overheid kan pas aan dit recht effect geven naar gelang het ontwikkelingspeil van de bevolking stijgt. Geeft de Overheid meer effect aan dit recht dan de volksontwikkeling toelaat, dan loopt de staatspraktijk uit op een desillusie en dreigt zelfs gevaar voor het ontstaan van chaotische toestanden.

In landen als het onze, waar de politieke volksontwikkeling reeds vrucht is van eeuwen, kan echter zonder overwegend bezwaar als uitvloeisel van het recht des volks tegenover de Overheid erkend worden

de bevoegdheid van de bevolking om een volksvertegenwoordiging aan te wijzen en zelfs via die volksvertegenwoordiging invloed op het staatsbeleid te oefenen. Maar zelfs wanneer in een land als het onze dergelijke bevoegdheden zijn toegekend, kan onder den invloed van revolutionaire theorieën, het staatsbestuur worden gedesorganiseerd, met name door het optreden van de volksvertegenwoordiging zelf.

Daarom is het eisch, dat niet alleen de Overheid, maar ook de volksvertegenwoordiging in een parlementair geregeerd land zich onderworpen weet aan de beginselen van Gods Wet en juist daardoor zich ten diepste verantwoordelijk gevoelt voor het algemeen volksbelang en dat voorts eerbied betoond wordt voor de bijzondere rechten, welke dank zij natuurlijke factoren of historische ontwikkeling aan bijzondere personen of maatschappelijke kringen toekomen.

Natuurlijk is met het bovenstaand schetsmatig overzicht het onderwerp geenszins uitgeput. Doch wij meenen wel de belangrijkste punten te hebben aangestipt, welke bij een beantwoording van de gestelde vraag naar voren moeten treden.

N.

3. VRAAG:

Daar in den Raad een sterke drang tot uiting komt om zoo spoedig en zoo krachtig mogelijk de heropbouw van de door het oorlogsgeweld getroffen deelen dezer gemeente ter hand te nemen, zou ik gaarne inlichtingen willen ontvangen inzake het instellen van een commissie uit den Raad voor deze zaak.

ANTWOORD:

De Gemeentewet kent drieërlei commissies, n.l. de commissie van voorbereiding, als zoodanig geldt ook de commissie voor strafverordeningen, bedoeld in art. 197 der Gemeentewet, de commissie van bijstand en de commissie ad hoc, als zoodanig men gewoonlijk ook beschouwt de commissie voor het inwinnen van inlichtingen van art. 148 Gemeentewet.

De commissie van voorbereiding (zie art. 60 eerste lid der Gemeentewet) houdt zich, zooals de naam reeds uitdrukt, bezig met het voorbereiden van hetgeen, waarover de Raad heeft te besluiten, en treedt aldus in de plaats van B. en W. met betrekking tot een bepaald deel van den voorbereidingsarbeid, welke, ingevolge art. 209 s der Gemeentewet, in het algemeen aan B. en W. is opgedragen. Met het oog op den heropbouw van de gemeente zal het instellen van een dergelijke commissie

minder in aanmerking komen, aangezien de aangelegenheden, voor welke de gemeente zich bij den heropbouw geplaatst ziet, heel wat meer omvatten dan het voorbereiden van raadsbesluiten. Wil men voor dit doel een commissie uit den Raad instellen, dan ligt het meer voor de hand, een keuze te doen uit een van de beide andere raadscommissiën, welke de Gemeentewet kent.

Een commissie van bijstand is — evenals een commissie van voorbereiding — een vaste commissie. Haar taak is niet beperkt tot het voorbereiden van raadsbesluiten, al staat zij ook in dit opzicht het college van B. en W. bij, maar omvat alles wat betrekking heeft op een bepaalden tak van de huishouding van de gemeente, waarvoor de commissie is ingesteld. Een commissie van bijstand werkt niet naast, maar tezamen met B. en W. aan een bepaald stuk der gemeentelijke huishouding. Haar verhouding tot B. en W. is niet als die van dienaar tot heer, maar zij heeft de positie van een zelfstandig medewerker, welke namens den Raad optreedt tot het verlenen van assistentie aan B. en W. en tevens tot het rechtstreeks invloed oefenen op de leiding van een bepaald stuk van het dagelijksch bestuur der gemeente.

Naast die vaste commissiën kent de Gemeentewet dan nog de bijzondere commissie ad hoc, d. i. bestemd tot het verrichten van een bepaalden, door den Raad aangewezen taak, b.v. het instellen van een onderzoek of het uitbrengen van een advies betreffende een bepaalde aangelegenheid.

De vraag rijst nu, aan welke van de laatstgenoemde twee commissiën de voorkeur gegeven moet worden met het oog op den heropbouw der gemeente.

Oogenschijnlijk komt een commissie ad hoc het meest in aanmerking, aangezien het hier betreft een bepaald aangewezen arbeid van vermoedelijk tijdelijken duur, welke geacht zou kunnen worden te liggen buiten het kader van de huishouding der gemeente.

Doch er zullen vermoedelijk twee bezwaren tegen het aanwenden van een dergelijke commissie voor dit doel rijzen, n.l. vooreerst het bezwaar, dat het wenschelijk is om ook aan B. en W. met betrekking tot den wederopbouw — vooral ook in verband met de financiering — een taak toe te kennen. En voorts, dat het niet wenschelijk geacht moet worden een commissie voor dit doel in het leven te roepen, welke, zooals de commissie ad hoc, krachtens haar aard los van B. en W. staat en niet op samenwerking met hen en met de gemeentelijke administratie aangewezen is. Weliswaar verbiedt de wet zulk een samenwerking tusschen een commissie ad hoc en B. en W. niet. Doch de wet legt geen organisatorisch verband tusschen beide instanties. En vermoedelijk zal ook het reglement van orde der raadsvergadering dit niet doen, zoodat een eventueele samenwerking — tenzij de Raad bij het instellen van de commissie daaromtrent regelen stelt — van de mindere of meerdere

geneigdheid daartoe van de leden der commissie en van B. en W. afhankelijk zal zijn.

Tegen het instellen van een commissie van bijstand voor dit doel kan het bezwaar worden ingebracht, dat de arbeid der commissie vermoedelijk van slechts tijdelijken aard zal zijn. Doch dat is, naar het ons voorkomt, geen overwegend bezwaar, aangezien wel valt aan te nemen, dat de arbeid van den heropbouw en wat daarmee samenhangt van langen duur zal zijn en zelfs, althans wat aangaat de financiële zijde, binnen afzienbaren tijd niet zal kunnen worden beëindigd. Het instellen van een vaste commissie, waarvan de leden telken jare moeten worden herkozen, lijkt daarom niet onredelijk.

Ook het bezwaar, dat het hier een aangelegenheid betreft, welke ligt buiten de gemeentelijke huishouding, is niet steekhoudend, aangezien uit het feit, dat de gemeenteraad en B. en W. zich reeds met deze zaak bezig houden, het tegendeel blijkt. Wij willen niet zeggen, dat de heropbouw een zaak is, welke volledig binnen den sfeer der gemeentelijke huishouding valt. Doch zeker is toch, dat de gemeente, vooral in buitengewone omstandigheden als ten Uwent, zich niet geheel afzijdig kan en mag houden en dit dan ook niet doet.

Het lijkt voorts ongewenscht deze zaak geheel aan B. en W. te onttrekken, al moge er aanleiding zijn om door het instellen van een raadscommissie voor dit doel het initiatief van B. en W. eenigszins te prikkelen. Bij den heropbouw toch komen zooveel vraagstukken van technischen en financiële aard aan de orde, dat B. en W. en de gemeente-administratie, ook met het oog op de correspondentie met de regeeringsinstanties, niet kunnen worden uitgeschakeld. Dit zal ook niet de bedoeling zijn. Maar een organisatorisch verband tusschen B. en W. en de raadscommissie, zooals de wet dit ten aanzien van de commissies van bijstand regelt, verdient o.i. wel de voorkeur.

Aan een commissie van bijstand kan, naar men gewoonlijk aanneemt, niet een zelfstandige beheersbevoegdheid worden opgedragen; evenmin als aan eenige andere raadscommissie. Men kan volgens de meest gangbare opvatting — om een voorbeeld te noemen — een ten uwent te benoemen commissie van bijstand niet belasten met het treffen van regelingen met financiële instellingen, aannemers, grondbezitters e.d. inzake den wederopbouw, het aankopen van materialen, het toekennen van voorschotten e.d. Het beheer moet blijven bij B. en W. De commissie verleent B. en W. daarbij bijstand.

Intusschen stoort de praktijk zich niet altijd aan de grens, welke men gewoonlijk op grond van de wet aan den arbeidssfeer der commissie meent te moeten stellen. En zelfs de Kroon heeft indertijd het opdragen van beheersbevoegdheid aan een commissie van bijstand laten passeeren.

In de gemeente Tiel was n.l. een verordening vastgesteld op de lichten krachtbedrijven, waarin o.a. bepaald was, dat de commissie van bij-

stand den aankoop van grondstoffen, werktuigen enz. beveelt en dat zij belast werd met het op de voordeligst mogelijke wijze verkoopen van de nevenproducten der gasbereiding en met de beslissing omtrent de wijziging en uitbreiding der openbare verlichting. Deze verordening werd door Ged. Staten van Gelderland ter vernietiging voorgedragen. Doch — hoewel de toenmalige Minister van Binnenlandsche Zaken, Mr. KAN, bij brief van 17 Oct. 1928 aan Ged. Staten erkende dat aan de commissies van bijstand geen zelfstandige bevoegdheid mag worden verleend, weigerde hij toch medewerking tot cassatie der verordening. Zijn standpunt kwam in 't kort hierop neer, dat de praktijk — vooral in grootere plaatsen — noopt tot het toekennen van zelfstandige bevoegdheden ten aanzien van enkele punten van beheer van bepaalde takken van de gemeentelijke huishouding. Hij meende dat aan deze evolutie geen slagboom mocht worden in den weg gelegd en dat de Tielsche verordening niet overschreed de grenzen, binnen welke de zelfstandigheid der commissie kan worden toegelaten.

Men kan dit standpunt wraken, omdat de wet niet door de praktijk maar door de wet zelf behoort te worden gewijzigd. Doch anderzijds staat vast dat de praktijk behoefte gevoelt aan verruiming van de bevoegdheden der commissie van bijstand en dat de wet zich niet met uitdrukkelijke en duidelijke woorden tegen het opdragen van beheersbevoegdheid aan de commissie uitspreekt.

Het opdragen van beheersbevoegdheden kan ook ten uwent gewenscht zijn. En dan behoeft daartegen met het oog op de wet o.i. geen overwegend bezwaar te worden gemaakt, alhoewel het uit beleids oogpunt beter is deze bevoegdheden uitsluitend aan B. en W. toe te vertrouwen.

Wil men tot het instellen van een commissie van bijstand komen, dan moeten B. en W. daartoe een voordracht indienen. De Raad kan natuurlijk een verzoek tot het indienen van een voordracht tot B. en W. richten. Doch in elk geval is een voordracht hunnerzijds (met taakomschrijving van de commissie) noodzakelijk. Het voorzitterschap van een der leden van het college vormt de organisatorische band met B. en W.

Mochten B. en W. het indienen van een voordracht weigeren, dan ware het instellen van een commissie ad hoc het meest aangewezen middel. Het instellen daarvan kan op initiatief van den Raad zelf geschieden.

Alsdan is het echter wenschelijk om, zoo noodig, het reglement van orde der raadsvergadering aan te vullen met enkele bepalingen teneinde althans eenigermate samenwerking te bevorderen. Wij denken hierbij aan het voorschrift van art. 37 van het Amsterdamsch reglement van orde, waarbij bepaald wordt, dat de commissie kan vorderen, dat in haar vergadering aan haar worden voorgelegd de stukken en bescheiden, die zij voor haar onderzoek noodig acht, en voorts aan

art. 46 van het reglement van orde van Hilversum dat als volgt luidt:

1. De commissiën worden, zoo zij dit verlangen, voor het vervullen van de functie van secretaris, bijgestaan door den secretaris of door een ambtenaar ter secretarie, door den burgemeester op voordracht van den secretaris aan te wijzen.

2. De noodige stukken worden haar uit het archief ten gebuike afgestaan op een bewijs van ontvangst, door den voorzitter af te geven.

3. De aan den Raad gerichte stukken, welke onderwerpen betreffen, terzake waarvan een commissie is ingesteld, kunnen door den burgemeester vóór zij bij den Raad inkomen, in handen van de betrokken commissie worden gesteld.

4. Iedere commissie bepaalt de wijze, waarop hare leden zullen kunnen kennis nemen van de stukken, welke in een commissievergadering zullen worden behandeld.

N.

ANTIREVOLUTIONAIRE STAATKUNDE

MAANDELIJKSCH ORGAAN VAN DE
DR ABRAHAM KUYPERSTICHTING
TER BEVORDERING VAN DE STUDIE DER
ANTIREVOLUTIONAIRE BEGINSELEN

ONDER REDACTIE VAN

Prof. Mr. A. ANEMA - Mr. Dr. E. J. BEUMER - Dr. H. COLIJN

Mr. H. A. DAMBRINK - Prof. Dr. H. DOOYEWEERD

Ds. J. JONGELEEN - Dr. J. W. NOTEBOOM

Prof. Mr. V. H. RUTGERS - J. SCHOUTEN

Prof. Dr. J. SEVERIJN

16de JAARGANG

AUGUSTUS 1940

INHOUD VAN DIT NUMMER

HET WOORD GODS BLIJFT, II, door PROF. DR. G. M.
DEN HARTOGH 317

CONCENTRATIE (Enkele opmerkingen naar aanlei-
ding van den huidige toestand van ons land),
door DR. J. W. NOTEBOOM 323

HERZIENING DER GRONDWET IN NEDERLANDSCHEN
ZIN (De bijdrage van Groen van Prinsterer in
1840) II, door A. R. DE KWAADSTENIET 346

VRAAG EN ANTWOORD. Adviezenrubriek 357
(*Bijzondere hulpverlening; wederopbouw; econo-
mische hulp; Charitatieve hulp; medewerking der
kerken*).

J. H. KOK N.V.
KAMPEN

LIJST VAN MEDEWERKERS.

DR. C. BEEKENKAMP - MR. H. BIJLEVELD - MR. A. VAN
DER DEURE - PROF. DR. P. A. DIEPENHORST - MR. DR. J.
DONNER - PROF. MR. P. S. GERBRANDY - PROF. DR. A.
GOSLINGA - DS. M. VAN GRIEKEN - MR. G. H. A. GROS-
HEIDE JR. - PROF. DR. G. M. DEN HARTOGH - MR. T.J. DE
JONG - P. KEULEMANS - PROF. DR. H. H. KUYPER - DR. J.
A. NEDERBRAGT - PROF. DR. J. RIDDERBOS - PROF. DR. A. A.
VAN SCHELVEN - C. SMEENK - PROF. DR. Z. W. SNELLER
MR. J. TERPSTRA - PROF. DR. D. H. TH. VOLLENHOVEN
MR. S. DE VRIES - DR. J. J. DE WAAL MALEFIJT - MR. J. A.
DE WILDE.

MEDEWERKERS IN HET BUITENLAND.

- Voor *Hongarije*: PROF. DR. J. SEBESTYEN, Ulloi utca 121,
BUDAPEST.
- „ *Oostenrijk*: PROF. DR. I. BOHATEC, Pyrker-gasse 28.
WEENEN.
- „ *Zwitserland*: DS. RUD. GROB, Sudstrasse 120, ZÜRICH.
DR. CHARLES SCHULE, ERLNBACH (Zurich).
- „ *Duitschland*: DR. W. KOLFHAUS, VLOTO AN DER WESER.
- „ *N. Amerika*: DR. HENRY BEETS, GRAND RAPIDS.
DR. ALBERT HYMA, ANN ARBOR, MICH.
(U. S. A.).
- „ *Frankrijk*: PROF. A. LECERF, PARIS VIII,
Rue des Saints Pères 54.
- „ *Zuid-Afrika*: L. J. DU PLESSIS M.A., Noordburg,
POTCHEFSTROOM (TRANSVAAL).

HET WOORD GODS BLIJFT.

DOOR

PROF. DR. G. M. DEN HARTOGH.

II.

Waartoe het onveranderlijke Woord van God, de Heilige Schrift, ons in dezen tijd met z'n aangrijpende veranderingen bijzonder oproept?

Om ernst te maken met wat reeds aanstonds op haar eerste bladzijden ons wordt voorgehouden.

Om ons te bezinnen op de allesovertreffende beteekenis van Gods absolute Souvereiniteit en op de beteekenis van de al het menschelijke en aardsche doortrekkende kracht van de zonde.

Om scherp te zien de rusteloos voortdurende en zich toespitsende tegenstelling tusschen het „slangenzaad” en het „vrouwenzaad”, tusschen den satan met zijn list en geweld en den Zoon van God, Die geopenbaard is om de werken des duivels te verbreken.

Laten wij die oude fundamenteele waarheden, die, nu wij door de schokkende gebeurtenissen van deze dagen als tot de fundamenteen van ons bestaan teruggestooten worden, nieuwen inhoud voor ons gaan krijgen, althans ons meer dan ooit gaan toespreken, ons weer eens voor de aandacht roepen.

Principiële concentratie is trouwens ook uitermate praktisch.

Wij moeten ons steeds meer bewust worden van de beginselen, die we *nooit* mogen prijsgeven of ook maar op non-activiteit stellen.

Wij behoeven niet alles, wat we inzake de staatkunde denken, tot uiting te brengen. We zouden zelfs niet verantwoord zijn, indien we het trachtten te doen. Maar we mogen ook niet alles verzwijgen en nalaten. Of zelfs soms iets verrichten, wat in strijd is met Gods Woord.

Wij moeten rustig en vertrouwend voortgaan met ons belijden van den Naam des Heeren voor de menschen, met het doen uit-

stralen van het goddelijk Woord, een helder licht bevonden, over alle gebied des levens, ook over de politieke „erve”.

Onze Anti-revolutionaire partij met haar kiesvereeningen, propagandaclubs, jongerenactie enz., moet, gedrongen door de buitengewone roepstemmen Gods en door de haast schreiende behoefte van zeer velen aan principiële voorlichting, in al haar geledingen zelfs met *toenemenden* ijver zich inspannen voor de zaak des Heeren.

Het voorbeeld van werkzaamheid, gegeven door den 71-jarige, dien wij al voor bijna 20 jaren den leider der A. R. Partij noemden, moge alle bestuursleden en andere functionarissen in wijden en engeren kring en alle gewone leden der partij tot navolging prikkelen.

Een belangrijke taak is er ook weggelegd voor de persorganen, die den anti-revolutionairen naam voeren.

Zij ontleenen hun bestaanrecht niet aan het publiceeren van in aangeboden diensten hun verstrekt of door haar zelf verzameld min of meer wetenswaardig nieuws, dat men ook in andere („politieke” of „kerkelijke”) bladen kan vinden.

Evenmin aan goeddelijke artikelen, die, oppervlakkig bezien, als christelijk zouden kunnen worden aangemerkt, maar die, bij nader inzien, de brandende kwesties, waar het thans eigenlijk om gaat, stelselmatig ontwijken of tot zekere lijdelijkheid opwekken of met een soort welgevallen mogelijkheden van toegeeflijkheid op bepaalde punten aanprijzen.

De anti-revolutionair genoemde pers kan alleen aanspraak maken op de trouw van haar anti-revolutionaire abonné's, wanneer zij zèlf trouw blijft aan haar roeping, die zij gemeen heeft met de A. R. partij, welke naar art. III van haar Program „ook op staatkundig terrein belijdt . . . de eeuwige beginselen, die ons in Gods Woord geopenbaard zijn.” *Belijden* beteekent openlijk voor zijn geloofsovertuiging uitkomen en vraagt dus van een A. R. politiek orgaan, dat het voor zijn deel de schriftuurlijke richtlijnen voor de staatkunde aangeeft en de staatkundige stroomingen en gebeurtenissen toetst aan het Woord van God.

Dit moet stellig met voorzichtigheid, maar ook met oprechtheid geschieden.

Commerciële overwegingen zijn hier voor de *waarlijk trouwe*

lezers niet beslissend, en kunnen ook voor organen, den anti-revolutionairen naam waardig, niet den doorslag geven. Laten ze duizendmaal liever met eere, ter eer van God, en tot verdieping van veler besef van den ernst der tijden, ophouden te verschijnen, dan ook maar in het geringste de verplichtingen van hun adeldom schenden.

Argeloozen en zwakken mogen niet in slaap worden gesust. Scherper toezienden en meer standvastigen mogen niet worden bedroefd en geërgerd en ledig heengezonden. Tegenstanders van alle gading mogen niet worden gestijfd in den waan van de superioriteit van hun principes en niet tot juichen worden gebracht door het bakzeilhalen in stormgetij van degenen, die bij windstilte hun het meeste in het vaarwater hebben gezeten.

Wij moeten allen *nuchter* zijn in den zin der Heilige Schrift. Wij moeten ons niet laten bedwelmen door openlijke aanvallen en bedekte bedreigingen, noch door lokkende leuzen en verleidelijke voorstellingen. Wij moeten niet leven in een droom, in een waan, in een roes, waarop een vreeselijk ontwaken zou volgen. Wij moeten niet onder den invloed of in kennelijken staat van vreesachtigheid of zoeken van eigen voordeel, positie en gemak, een zigzaglijn volgen.

We moeten allen *nuchter* zijn, wakker van geest. Koers blijven houden in de goede richting, door het volstrekt betrouwbare kompas van Gods Woord ons aangewezen.

Op de straks genoemde hoofdwaarheden, die dat Woord reeds bij zijn aanvang biedt, willen we thans met toepassing op de staatkundige omstandigheden van dezen tijd, onzen blik richten.

Eerst op de absolute Souvereiniteit van God.

Souverein in absoluten zin is zulk een gezag, dat geen gezag boven zich heeft, dat steeds beveelt en nooit kan gehoorzamen, dat geen beperking, ook niet door mededinging, kan gedoogen, dat één is voor alles en allen ten allen tijde.

Zal er van zulk een absolute Souvereiniteit over alle leven sprake wezen, dan moet er zijn geheel eigen schepping, volledig bezit en vrijmachtige wetgeving.

In God is dit alles volkomen.

Van meetaf wordt daarop door de Heilige Schrift met nadruk gewezen.

„In den beginne schiep God den hemel en de aarde”, zoo luidt de aanhef van het eerste Bijbelboek Genesis, het boek der geboorten.

Deze in hun eenvoud machtige aanvangswoorden bepalen de verhouding van den hemel en de aarde tot God. Zij zetten hun stempel op den geheelen inhoud der Heilige Schrift. Zij gelden voor alle tijden, voor alle schepselen, voor alle leven.

Zij zijn ook van de allergrootste beteekenis voor het staatkundig leven.

Het goddelijke opschrift boven de ingangspoort der openbaring bevat vier grondonderscheidingen, die met de eenheid, welke alles in juiste evenredigheid saamverbindt, *geheel* ons bestaan beheerschen.

Tijd en *eeuwigheid* zijn onderscheiden, maar het is uit de *eeuwigheid* Gods, dat de *tijd* voortkwam, en het is in den oceaan van diezelfde eeuwigheid, dat de stroom van den tijd eens weer terugvloeit.

God en *wereld* zijn niet één. Tot in het diepst van haar wezen is de wereld van God onderscheiden. En toch zijn God en wereld hierin saam verbonden, dat de wereld Zijn werk is en dat Hij de wereld *schiep*.

Gods werk en *het werk van den mensch* vallen in beginsel uiteen. God schept. Geen mensch kan scheppen. Maar toch zijn Gods werk en 's menschen werk weer dáárin saam verbonden, dat geen mensch ooit anders werken kan, dan met en uit die krachten der natuur, die God voor ons besteld en geschapen heeft en nog onderhoudt.

Ook *hemel* en *aarde* staan tegenover elkaar, sinds den zondeval zelfs in den scherpst denkbaren zin.

Maar niettemin schiep God beide saam, als één geheel. Daarom blijft de hemel om de aarde roepen en kan er op aarde geen vrede zijn, tenzij de aarde roept om den hemel, die naar eisch van Gods schepping bij haar behoort. Beide zijn organisch zoo zeer vereenigd, dat er geen rust is voor alle leven, dan wanneer de bede uit het slothoofdstuk der Heilige Schrift: „Kom, Heere Jezus”, in vervulling is gegaan en Christus hemel en aarde voor eeuwig saam zal verbinden.

Deze vier grondonderscheidingen in het openingswoord van den

Bijbel met haar eenheid, geven aan, dat we alle tijdelijke dingen, ook van het staatkundig leven, hebben te bezien in het licht van het begin en het einde en van wat was vóór het begin en wat zal zijn ná het einde, dat is in het licht der eeuwigheid.

De volle aanvaarding van dit majesteitelijke beginwoord doet terstond sterk staan tegen allerlei vorm van ongelooft, zooals het ook op staatkundig terrein tot uiting komt.

Tegen den godloochenaar ligt daarin besloten de belijdenis, *dat er een God is*, en dat die God *leeft*.

Met die belijdenis staan wij diametraal tegenover het Bolsjewisme, dat bij monde van zijn tegenwoordigen grootmeester heeft uitgesproken: „wij beschouwen den godsdienst als een der grootste vijanden van het communisme en de sovjet-macht. De strijd moet daarom ook verder met de grootste energie worden gevoerd. Wij wenschen geen compromis met de godsdienstige wereld, want de godsdienstige doeleinden en de onze zijn tot in den diepsten grond verschillend.”

Met al naar de omstandigheden gewijzigde taktiek heeft het Bolsjewisme van den aanvang af gepoogd elken vorm van godsdienst onder het volk uit te roeien. Vooral de zoogenaamde wetenschap moest dienst doen om alle geloof in hoogere dan natuurlijke machten ongerijmd en belachelijk te maken.

Hozeer de veeljarige actie tegen de geloovigen in den grond der zaak tegen de erkenning van God is gericht, bleek wel zeer duidelijk, toen een geheele oplaag van 250.000 exemplaren van een boek door de sovjet-staatsdrukkerij terstond na verschijning uit den handel werd genomen, omdat het woord „God” met een *hoofdletter* was gedrukt.

De belijdenis, dat *God* en *wereld* niet één zijn en dat er niet alleen een *aarde* is, maar ook een *hemel* en zelfs die *hemel eerst*, doet ons terstond radicaal, dat is tot in den wortel, afwijzend staan tegenover de half-pantheïstische, half-materialistische levens- en wereldbeschouwing, gelijk deze door velen, die deel nemen aan de niet te overschatten, maar ook niet te onderschatten nationaal-socialistische beweging, wordt gepropageerd.

Wij kunnen niet anders dan volstrekt verwerpen het verheerlijkend teruggrijpen naar de oud-Germaansche natuurreligie, het accentueeren van de pantheïstische elementen in werken van oude

meesters, de vereenzelving van ras en ziel, natuur en geest, werkelijkheid en God, zijn en behooren, de huldiging van de leer van bloed en bodem, het steeds vóóropstellen van het aardsche, het niet-erkennen van een andere eeuwigheid dan die van het eigen volk.

Natuurlijk moeten we de verantwoordelijkheid laten alleen voor wie ze te dragen heeft, maar uiterst merkwaardig is toch wel de z.g. Germaansche geloofsbelijdenis, die zich bevindt in den „Germaanschen Bijbel” (volgens het officiëel orgaan van een „geloofsbeweging” het „Evangelie der Germanen”) en die aldus begint:

„Ik geloof in den mensch, den machtigsten heer van alle dingen en krachten op aarde.

Ik geloof in den Germaan, Gods geliefden anderen zoon, den heer van zichzelf, die ontvangen is onder een Noordelijken hemel...”

We moeten ons voor een ongeoorloofd generaliseeren wachten. Maar in ieder geval kan een besef, dat, naar een algemeen hoog-geschat Nederlandsch theoloog het uitdrukte, „princiëel en systematisch, onvoorwaardelijk en zonder voorbehoud, alles aan zich dienstbaar maakt: leven en wetenschap, economie en techniek, politiek en cultuur; ook zedelijkheid en religie,” bij echte anti-revolutionairen geen aansluiting vinden.

Over onze eigen tekortkomingen ten aanzien van de belijdenis van Gods absolute Souvereiniteit en over de andere aangeduide hoofdwaarheden in haar actueele beteekenis, later, naar wij hopen.

CONCENTRATIE

ENKELE OPMERKINGEN NAAR AANLEIDING VAN DEN HUIDIGEN
TOESTAND VAN ONS LAND

DOOR

DR. J. W. NOTEBOOM.

De ingrijpende gebeurtenissen van de laatste maanden hebben op groote schaal in ons land verwarring te weeg gebracht. Verwarring niet alleen op stoffelijk gebied, maar ook in de gedachtenwereld van zeer velen. En het is daarom wenschelijk enkele opmerkingen te maken met betrekking tot den huidigen toestand van ons land. Inzonderheid zullen deze opmerkingen betrekking hebben op de, van vele zijden ondernomen pogingen tot concentratie op verschillend terrein. We laten echter een beknopte beschouwing van den huidigen staatsrechtelijken en politieken toestand voorafgaan; terwijl we aan het slot nog enkele opmerkingen zullen maken nopens de taak onzer Christelijke organisaties in dezen tijd.

De staatsrechtelijke en politieke toestand.

De situatie van ons land na de bezetting door de Duitsche weermacht wordt beheerscht door het Landoorlogreglement van 18 October 1907. Dit reglement maakt deel uit van een verdrag, hetwelk tijdens de tweede Haagsche vredesconferentie tot stand kwam en zoowel door Nederland als door Duitschland indertijd werd onderteekend en geratificeerd. Het is dus bindend tusschen partijen.

Nu gaat art. 43 van dit reglement uit van de gedachte, dat door de bezetting het gezag van de wettige Overheid feitelijk is overgegaan in handen van dengene, die het gebied bezet heeft. De souvereiniteit — d. w. z. het hoogste gezag in juridischen zin —

blijft berusten bij den oorspronkelijken Staat; de uitoefening van de hoogste macht is echter, zij het ook onder belangrijke beperkingen, tijdelijk in handen van den bezetter.

Deze feitelijke overgang van het gezag van de wettige Overheid laat dus de souvereiniteit dier Overheid rechtens onaangetast. Het Landoorlogreglement doet niets anders dan erkennen de feitelijke uitoefening van het gezag door de bezettende mogendheid.

Ook is de souvereiniteit van de wettige Overheid niet aangetast door het feit dat gedurende de oorlogsdagen de zetel der Regeering buiten het Rijk is verplaatst. Weliswaar bepaalt art. 21 van de Grondwet, dat de zetel der Regeering in geen geval buiten het Rijk (bedoeld wordt het Rijk in Europa) kan worden verplaatst. Doch afgezien nog van het feit, dat men, toen dit artikel in de Grondwet werd gebracht, niet een geval als het onderhavige op het oog had ¹⁾ en dat dus de strekking van de bepaling minder ver reikt dan de woorden aanduiden — is er aanleiding om het verplaatsen van den zetel der Regeering naar het buitenland gedurende de oorlogsdagen te zien als een geval van noodrecht, waarin het naleven van de betreffende bepaling der Grondwet niet mogelijk was.

In elk geval heeft een handelen in strijd met art. 21 der Grondwet, aangenomen dat hier metterdaad door de Regeering in strijd met die bepaling gehandeld is, geen rechtsgevolgen. Want de Grondwet verleent aan dit voorschrift geenerlei sanctie. Er is dus zeker geen enkele aanleiding om aan te nemen, dat de souvereiniteit van het wettig gezag door het verplaatsen van den zetel der Regeering naar het buitenland zou zijn aangetast ²⁾.

Al blijft de souvereiniteit der wettige Overheid over ons land, ook tijdens de bezetting, onaangetast, dit neemt echter niet weg dat de bevolking van ons land zich in haar gedragingen, ook met betrekking tot het souverain gezag, heeft te houden aan hetgeen de bezettende mogendheid bepaalt. Dit geldt ook voor betoelingen ten gunste van de Koningin en van de leden van het Koninklijk Huis gedurende den tijd der bezetting, aangezien deze door het Deutsche gezag verboden zijn.

De bezettende mogendheid heeft volgens art. 43 van het Landoorlogreglement de bevoegdheid en plicht in het bezette gebied alle maatregelen te nemen, die in zijn vermogen staan, teneinde

voor zooveel mogelijk de openbare orde en het openbare leven te herstellen en te verzekeren. Afdeeling III van het Landoorlogreglement handelt, blijkens het opschrift van die afdeeling, over het *militair* gezag. De artikelen spreken echter van „bezettende mogendheid”, „bezetter”, „Staat, die een gebied bezet houdt” enz., zoodat reeds op dien grond aangenomen zal moeten worden, dat deze voorschriften evenzeer gelden voor de „*civiele*” gezaghebbers der bezettende mogendheid.

Deze bevoegdheid en plicht van de bezettende mogendheid is, gelijk trouwens reeds uit de omschrijving valt af te leiden, niet onbeperkt, maar beperkt. Het beperkt karakter van de bevoegdheid werd trouwens reeds door den Rijkscommissaris zelf erkend in zijn oproep aan het Nederlandsche volk van 25 Mei 1940, toen hij zelf als zijn taak aanwees het uitoefenen van het hoogste regeeringsgezag in het burgerlijk ressort teneinde de openbare orde en het openbare leven te waarborgen.

De beperkingen, welke het Landoorlogreglement daarnevens in het belang van de bevolking van het bezette gebied aangeeft, zijn deels van bijzonderen aard, deels van meer algemeene strekking.

Van bijzonderen aard zijn die, welke strekken in het belang van de bescherming van personen en goederen, zooals het verbod inzake het noodzaken trouw te zweren aan de vijandelijke mogendheid, het verbod van verbeurdverklaring van den bijzonderen eigendom, het verbod van plundering, de beperking van het heffen van retributies e. d., de eerbiediging van geschiedkundige monumenten en van werken van kunst en wetenschap etc.

De beperkingen van meer algemeene strekking zijn de volgende:

1e. de eisch van eerbiediging van de in het land geldende wetten, behoudens volstrekke verhindering;

2e. eerbiediging van de eer en de rechten van het gezin, het leven der personen en den bijzonderen eigendom alsmede de godsdienstige overtuiging en de uitoefening van de eerediensten (art. 46).

Wat het eerste punt betreft, merken wij op, dat de eisch van eerbiediging van de hier te lande geldende wetten door de bezettende mogendheid herhaaldelijk is erkend. Reeds het decreet van den Führer van 18 Mei 1940 behelsde in par. 5 het voorschrift, dat het tot nu toe geldende recht van kracht blijft, voorzover

met de bezetting te vereenigen is. Weliswaar brengen de bezetting en de daaruit voortvloeiende overgang van de uitoefening van het gezag mede, dat voorschriften worden gegeven door andere autoriteiten en op andere wijze dan in de Grondwet is voorgeschreven. Doch uit par. 1 van de Verordening van den Rijkscommissaris van 29 Mei 1940 blijkt, dat deze zichzelf in verband met het Landoorlogreglement beperkingen oplegt door te bepalen, dat hij slechts in geval de openbare belangen van het Groot Duitsche Rijk of de openbare orde of het openbare leven in Nederland het *noodzakelijk* maken, de noodige maatregelen neemt.

Wat het tweede punt betreft valt op te merken dat de Deutsche autoriteiten zich herhaaldelijk hebben uitgesproken in dier voege, dat aangenomen kan worden, dat zij art. 46 van het Landoorlogreglement willen handhaven.

Reeds in zijn rede bij het aanvaarden van zijn ambt als Rijkscommissaris op 29 Mei 1940 liet Dr. SEYSS-INQUART zich dien-aangaande als volgt uit:

„Wij komen niet hier om een volkskarakter in het nauw te brengen en te vernielen en om aan een land het volkskarakter te ontnemen. Wij kennen de ware vrijheidsoorlogen van dit land, welke eens tegen den geloofsdwang en tegen Habsburg werden uitgevochten . . .

„Wij willen dit land en zijn bevolking noch imperialistisch in het nauw drijven, noch aan dit land en zijn volk onze politieke overtuiging opdringen. Wij willen ons in ons optreden alleen laten leiden door de noodzakelijkheid van den huidigen bijzonderen toestand.”

En in zijn rede van 27 Juli 1940 liet hij zich als volgt uit:

„Wat nu deze politieke wilsvorming betreft, zoo herhaal ik nog eens, dat wij niet in dit land gekomen zijn om het Nederlandsche volkskarakter te onderdrukken of het onze wereldbeschouwing op te dringen, integendeel, van het standpunt der bezettingsmacht ware het natuurlijk veel eenvoudiger, iedere politieke meening-uiting, van welken aard ook, in woord en geschrift te onderdrukken; dit is niet het geval.”

In dit verband willen wij er op wijzen, dat het houden van vergaderingen, ook van vergaderingen uitgaande van staatkundige vereenigingen of waarin staatkundige onderwerpen besproken

worden, volgens de verordening van de secretarissen-Generaal van Justitie en Binnenlandsche Zaken van 12 Juli 1940, toegelaten is, mits ze door het bestuur worden bijeengeroepen en uiterlijk zeven dagen vóór het houden van de vergadering aan den Procureur-Generaal mededeeling gedaan wordt, dat het voornemen daartoe bestaat. Vergunning of toestemming behoeft niet te worden verleend of afgewacht.

Voor politieke vergaderingen geldt nog als bijzondere eisch, dat de deelnemers schriftelijk *op naam* uitgenoodigd moeten worden.

Geen enkele van deze eischen geldt echter voor vergaderingen met een zuiver godsdienstig doel of artistiek karakter; evenmin voor besloten gezelschappen en voor vergaderingen, waaraan niet meer dan 20 personen deelnemen.

Slechts openluchtvergaderingen en optochten mogen zonder goedkeuring van den Procureur-Generaal niet worden gehouden. In deze gevallen moet dus vooraf toestemming worden verleend.

Na deze beknopte uiteenzetting willen wij nu nog enkele nadere opmerkingen maken nopens de te volgen gedragslijn in verband met de huidige staatsrechtelijke en politieke situatie.

1. Gedurende den tijd der bezetting is het feitelijk gezag hier te lande, volgens het Landoorlogreglement, in handen van de bezettende mogendheid. Definitieve wijzigingen kan deze in ons staatsbestel niet aanbrengen. Zij kan slechts tijdelijke maatregelen nemen, voorzover dit door de omstandigheden noodzakelijk is geworden, voor den tijd van de bezetting. Voor definitieve regelingen is echter alleen competent het souverain gezag, al zal het uiteraard van de ontwikkeling der omstandigheden afhangen, of en in hoever dit gezag mettertijd daadwerkelijk zal kunnen optreden.

2. In ons land is tijdens de bezetting niet verboden een wereldbeschouwing, afwijkend van het nationaal-socialisme, in woord of geschrift te doen blijken.

In verband daarmee is eveneens de verdediging van het in Nederland geldende staatsbestel, zij het ook dat dit onder de bijzondere omstandigheden in bepaalde opzichten op non-activiteit is, alleszins geoorloofd. Alleen valt te rekenen met de reserve, die ten aanzien van betoogingen voor het Huis van Oranje is opgelegd.

3. In dit staatsbestel is voor ons vooral van beteekenis — en

dus met klem te verdedigen — de geestelijke vrijheid. Ter bescherming van deze geestelijke vrijheid bevat ons staatsbestel tal van waarborgen, waarbij vooreerst te denken valt aan de voorschriften van de Grondwet ter bescherming van de vrijheid van godsdienst en van onderwijs. Deze grondwettelijke voorschriften worden verder gewaarborgd door de politieke vrijheden, waarbij met name te denken valt aan den corrigeerenden invloed, welke via de publieke opinie in de pers en op vergaderingen, maar vooral ook door middel van ons vertegenwoordigende lichamen geoefend wordt. Voorts valt op te merken, dat deze politieke vrijheden niet slechts individueele rechten van de burgers zijn als b.v. de persvrijheid etc., maar ook collectieve vrijheden, n.l. het oefenen van volksinvloed langs georganiseerden weg op de regeering, teneinde de politieke beginselen, welke in den boezem van de bevolking leven, bij het bestuur des Rijks tot erkenning te doen komen.

Het gebruik van die vrijheid is met name ook van beteekenis voor de opvoeding en vorming van de jeugd, zooals wel gedurende den schoolstrijd en ook later, bij de ontwikkeling van de vrije jeugdvorming, is gebleken.

Daarbij willen wij er nog op wijzen, dat het staatkundig leven van een volk niet iets is, dat samenvalt met en dus opgaat in de staatsstructuur. Staat en Maatschappij vallen niet samen, doch zijn onderscheiden grootheden. De staatkunde vormt het zelfstandig gebied van de onderlinge verhouding tusschen Staat en Maatschappij, waaromtrent uitlopende beginselen bestaan. In het fascisme en het nationaal-socialisme heeft het staatkundige leven des volks echter als zelfstandige grootheid afgedaan, omdat de Staat niets anders is dan de georganiseerde Maatschappij. Eigen maatschappelijke organisatie volgens de daaraan ten grondslag liggende beginselen der georganiseerde groepen is, naast de staatsrechtelijke organisatie, in een op nationaal-socialistische basis georganiseerden Staat ondenkbaar. Staat en Maatschappij zijn hier één en worden door een en dezelfde grondgedachte en methode beheerscht. Doch zoo is het niet in Nederland gesteld.

4. Er is gedurende de laatste jaren veel critiek geoefend op ons staatsbestel. En deze critiek schijnt thans onder den invloed der omstandigheden nog te zijn verlevendigd.

Nu kan men onomwonden erkennen, dat ons staatsbestel, gelijk

trouwens ieder ander staatsbestel, bezwaren oplevert. En zelfs kan men toegeven, dat de staatkundige en geestelijke vrijheden, zooals in ons land krachtens de geschiedenis bestaan, soms nadeelen opleveren, vooral ook met het oog op een krachtige behartiging van de belangen, welke speciaal aan de Overheid zijn toevertrouwd. Men denke hierbij b.v. aan de zorg voor de financiën en de defensie. En ook heeft de vrijheid in de praktijk meermalen andere schadelijke uitwassen doen zien.

Hiertegenover plaatsen wij met nadruk tweeërlei opmerking. Vooreerst deze opmerking.

De vraag, in hoever ons staatsbestel voor verbetering vatbaar is, is *niet* een vraag, welke tijdens de bezetting in het openbaar aan de orde moet worden gesteld. Het aan de orde stellen van deze vraag heeft thans geen zin, aangezien zij in de gegeven omstandigheden niet in vrijheid kan worden besproken. Voor het openbaar aan de orde stellen van deze vraag is pas dan de gelegenheid aangebroken, wanneer de bezetting is opgeheven en de zelfstandigheid van ons Rijk is hersteld. Dan kan ze weer in vrijheid worden overwogen.

Onze tweede opmerking betreft de uitwassen van de vrijheid. Bij het beoordeelen van deze uitwassen bedenke men, dat deze uitwassen wel dienen te worden bestreden — en dan ook in de afgevoelen jaren metterdaad bestreden zijn — maar dat ze nimmer volkomen zijn af te snijden, dan ten koste van de vrijheid zelf. Wordt de vrijheid alleen geduld, voorzover het gebruik daarvan de instemming van het staatsgezag kan hebben, dan is daarmee de vrijheid zelf opgeheven. De mogelijkheid van misbruik is nu eenmaal *conditio sine qua non* voor het bestaan van de vrijheid.

5. Verdedigen wij aldus met name de geestelijke vrijheid als het wezen van ons staatsbestel, dan staat vast dat dit staatsbestel niet gradueel, doch principiëel afwijkt van het elders gangbare. Dit staatsbestel vertegenwoordigt tevens een grondtoon van ons volkskarakter, zoodat eerbiediging van dit volkskarakter tegelijk de erkenning van dit staatsbestel insluit.

Van groote beteekenis is, dat dit ook tot de Duitsche autoriteiten, in verband met het door henzelf ingenomen standpunt, doordringt. Alleen een ondubbelzinnige uitspraak van onze over-

tuiging kan het juiste antwoord zijn aan degenen, die, misbruik makende van den bezettingstoestand, ons volk tot een principiële wijziging van ons staatsbestel en tot een prijsgeven van onze geestelijke vrijheid zouden willen bewegen.

De huidige concentratiepogingen.

Met het vorenstaande is de houding tegenover velerlei beweging, als zich in dezen tijd afteekent, wel gegeven.

Men behoeft niet afwijzend te staan tegenover elke poging tot concentratie. Er is een concentratie, welke o. i. is te aanvaarden b.v. tot samenbinding van aanwezige volkskracht, het verkrijgen van een gemeenschappelijk contactorgaan voor samenwerking met elkander en met de Overheid e.a. Er is echter ook een concentratie, welke vooruitloopt op eventueel aan te brengen staatkundige of maatschappelijke hervormingen. En, ook afgezien van het doel, hetwelk men met de concentratie beoogt, kan de concentratie zoodanig zijn, dat men ze om des beginsels wil heeft af te wijzen.

Wil er van een concentratie in den goeden zin sprake zijn, dan dient o. i. voldaan te worden aan de volgende voorwaarden.

Vooreerst moet er bij het zoeken van contact tusschen de verschillende organisaties uitgegaan worden van een duidelijk omschreven en scherp belijnden gemeenschappelijken grondslag. Voorts dient, althans wat het politieke leven des volks in dezen tijd aangaat, iedere concentratiepoging gericht te worden op de verdediging van dit gemeenschappelijke en op behoud van het wezenlijk Nederlandsche in historischen zin. Verder behoort het streven van de concentratie zoodanig te zijn, dat deze geacht kan worden metterdaad te representeeren de volksgroepen, welke aan deze concentratie hebben meegewerkt. En eindelijk dient de concentratie volkomen te respecteeren de beginselen van de verschillende tot de concentratie samenwerkende groepen.

Een poging tot concentratie op staatkundig gebied met inachtneming van deze voorwaarden is door de verschillende politieke partijen in ons land beproefd. Men heeft een beknopten, duidelijken en scherp omljnden gemeenschappelijken grondslag geformuleerd, welke in hoofdzaak neerkomt op het aanvaarden als grondslagen van den Staat en zijn bestuur, van de beginselen, welke onze natie als Christelijk volk kenmerken, van de eenheid van het Moeder-

land en overzeesche gebiedsdeelen, van een georganiseerden invloed van het volk op de wetgeving en bestuur en van behoud van de traditioneele volksvrijheden, zulks met het doel om in eensgezindheid te streven naar een wedergeboorte van Nederland in vrijheid en onafhankelijkheid en in trouw aan het Huis van Oranje.

Door samenwerking van de politieke groepen, althans van de belangrijkste politieke groepen, op dezen grondslag, heeft men tevens getracht op te komen voor behoud van het wezenlijk Nederlandsche in historischen zin. En de uit deze samenwerking geboren concentratie zou reeds hierom een representatief karakter gedragen hebben, omdat de samenwerkende partijen, blijkens de uitslagen van verschillende verkiezingen, de overgrootste meerderheid van onze bevolking vertegenwoordigen. Voorts stond ook vast, dat deze concentratie de beginselen der verschillende samenwerkende groepen ten volle zou hebben gerespecteerd.

Een poging om in zoodanige concentratie in het openbaar te treden, is echter afgestuit op bezwaar van elders tegen den gemeenschappelijk gekozen grondslag, althans tegen een uitermate belangrijk gedeelte van dien grondslag. Moet men desniettemin nu toch doorgaan met concentratie te zoeken zonder dat aan de bovengestelde voorwaarden wordt voldaan? Dit zou niet zonder bedenking zijn. Velerlei vorm van opkomende eenheidsbeweging heeft niet tot strekking het tot stand brengen van het met het oog op de omstandigheden wenschelijk contact, waarbij met name de beginselen van de samenwerkende groepen worden gerespecteerd, doch een principiële gelijkschakeling. Deze wijzen wij zeer beslist af. Voorts geldt hiervan, dat thans onder de bezetting der Duitsche macht de tijd daarvoor wegens onmogelijkheid van vrije bespreking niet de aangewezen is. In die omstandigheden zou concentratie beteekenen, althans kunnen beteekenen, het behalen van „bezettingswinst” door diegenen, die tegen de verscheidenheid op allerlei gebied reeds eertijds, doch tevergeefs, optornden. Bovendien zou aldus gemakkelijk bij de Duitsche overheid misverstand omtrent de wezenlijke ligging van ons volk kunnen worden gewekt.

In verband met het vorenstaande vraagt uiteraard speciaal onze aandacht het optreden van de Nederlandsche Unie.

Toetsen we dit optreden aan de voorwaarden, welke wij hier-

boven aan een aanvaardbare concentratie-actie stelden, dan blijkt, dat geen enkele voorwaarde verwezenlijkt is.

In plaats van een duidelijken, scherp omljnden gemeenschappelijken grondslag is getreden een vaag program, waarmede men alle kanten uit kan. Het weglaten van dien gemeenschappelijken grondslag heeft aan deze concentratiepoging bovendien datgene ontnomen, hetgeen wij als tweede voorwaarde op den voorgrond plaatsten, n.l. het streven naar behoud van het wezenlijke Nederlandsche in historischen zin. Immers, nu uit het program is weggelaten de duidelijke omschrijving van de grondslagen van den Staat en van zijn bestuur en in plaats daarvan een vage volkseenheid is gesteld, heeft het optreden van de N. U. een bepaalde kleur gekregen, welke voor een medewerking onzerzijds niet zonder bedenking is.

Het program der N. U. zwijgt over het staatkundig bestel, zulks, volgens Mr. EINTHOVEN, niet omdat men de beteekenis van het staatkundig element onderschat, maar omdat in de gegeven omstandigheden toch voorshands geen sprake kan zijn van een uitvoering van het staatkundig program in den engeren zin van het woord.

Intusschen moet dit zwijgen over het staatkundig bestel in verband met hetgeen is voorafgegaan twijfel wekken aan de vastbeslotenheid der N. U. om aan de principieele lijnen van ons huidig staatkundig beleid, inzonderheid aan de staatkundige vrijheden en den rechtmatigen volksinvloed, vast te houden.

De bedenking, die reeds uit dezen hoofde tegen het optreden van de N. U. rijst, wordt nog versterkt door een drietal andere overwegingen.

Vooreerst deze overweging.

Bekend is het, dat deze concentratie op politiek terrein plaats vindt met medeweten van de Duitsche autoriteiten. Voorts is bekend, dat in een tweetal persconferenties onder Duitsche leiding en in de rede van den Rijkscommissaris van 26 Juni j.l. voor de concentratie-beweging een zeer bepaald kader is getrokken.

„De concentratie van krachten van een volk — aldus *adviseerde* ³⁾ de Rijkscommissaris — dat in een zoo bijzonderen toestand verkeert als dien, waarin thans Nederland zich bevindt, zal slechts bereikt worden, indien :

1. een duidelijk inzicht over dezen toestand is verkregen, terwijl dit inzicht verworven is met het volledig geloof aan de juistheid van deze ontwikkeling.

2. uit dit duidelijk inzicht de onontkoombare gevolgtrekkingen worden gemaakt, volgens welke als hoogste te beschermen goed het volk, dat wil dus zeggen het Nederlandsche volk en zijn welzijn, worden beschouwd.

3. dit inzicht door de onverschrokken persoonlijke overgave wordt verdedigd, ook dan indien dat een breuk met zoovele gewoonten en gebruiken beteekent. Wanneer deze voorwaarden zijn vervuld, zal het volk bespeuren waar het om gaat en zal geloovig den werkelijk geloovige volgen en ook de bezettende macht zal deze mannen niet slechts haar achting niet onthouden, maar ook aan hun argumenten het gewicht niet ontzeggen, indien in sommige vraagstukken meeningsverschil aan den dag zou treden."

Opmerkelijk nu is, dat in een conferentie van 3 Augustus 1940 Mr. LINTHORST HOMAN de hoop uitsprak, dat de N. U. haar streven zoodanig zal kunnen verwezenlijken, dat deze laatste woorden van den Rijkscommissaris toepasselijk worden.

Trouwens wanneer men op de geste der N. U. in het algemeen let, dan moet men wel tot de conclusie komen, dat het er alle schijn van heeft, dat men zich in het van Duitsche zijde getrokken kader invoegt. In dit verband is van veel belang, dat de „oproep" der Unie als „allereerst noodig" voorop stelt: erkenning van de gewijzigde verhoudingen.

Een tweede overweging betreft het program der Unie. Bij dit program zullen wij straks nog nader stilstaan. Doch reeds thans valt op te merken, dat dit program, ook voor zoover het over het staatkundige spreekt, symptomen vertoont van een, van den oorspronkelijken opzet afwijkende mentaliteit. Het oorspronkelijk program sprak van „eensgezindheid". Het gewaagde van de eenheid van het moederland en de overzeesche gebiedsdeelen in overeenstemming met onze Grondwet. Het program der Unie gebruikt den term „volkseenheid". En in plaats van te spreken over eenheid van het moederland en de overzeesche gebiedsdeelen, ijvert het program voor een sterk Nederlandsche volk, in nauwe verbondenheid met de Overzeesche gebieden. In plaats dus van de *staatsrechtelijke eenheid van het Koninkrijk* wordt gesteld een

„volksche” eenheid, waar de Overzeesche gebiedsdeelen buitenstaan, al wenscht men dan ook een nauwe verbondenheid.

Onze derde overweging is de volgende.

Het oorspronkelijk program was eigenlijk bedoeld als een grondslag voor samenwerking der belangrijkste politieke partijen en de z.g. „Nederlandsche Gemeenschap”. De N. U. gaat niet meer mede uit van de politieke partijen, doch van een zoogenaamd „driemanschap”, hetwelk niet een vereeniging van personen doch een stichting als organisatievorm heeft aangewezen.

Op een der eerste persconferenties der Unie werd reeds medegedeeld, dat alle organisaties tot deze stichting konden toetreden. Echter geen politieke partijen. Op een latere conferentie, n.l. op die van 3 Augustus 1930, ging Mr. HOMAN weer een stap verder en merkte op, dat zelfs niet geduld zou kunnen worden, dat men, lid zijnde van de N. U., tegelijk op een anderen stoel van de een of andere politieke partij blijft zitten. Weliswaar heeft Mr. HOMAN deze uitspraak op een te Amsterdam gehouden vergadering op 8 Augustus goeddeels weer teruggenomen en verklaard, dat de persoonlijke eisch van loslating van een eventueel lidmaatschap van een partij niet wordt gesteld. Doch hij voegde daaraan toe, dat wie alleen meedoet om twee ijzers in het vuur te hebben, dus om zich gedekt te houden, aan het verkeerde adres is.

Daargelaten nu, de geringe vastheid van het „driemanschap” ten aanzien van dit punt, blijkt toch uit dezen gang van zaken duidelijk, dat men van de politieke partijen, welke wenschen vast te houden aan het huidig staatsbestel en aan de handhaving van de geestelijke vrijheden, welke van dit staatsbestel de kern vormt, in den kring der N. U. niets wil weten.

De concentratie-poging, waarvan de Unie het resultaat is, vol doet ook niet aan de derde voorwaarde, welke wij boven als eisch voor een goede concentratie hebben gesteld.

Het „driemanschap”, bestaande uit de heeren Mr. LINTHORST HOMAN, Mr. EINTHOVEN en Prof. DE QUAY, mag, wat de personen betreft, op onze achting alleszins aanspraak maken. Ook het doel van hun streven, n.l. om tegenover de relatief beperkte groepen, die tot dusver hun stem hebben doen hooren, te laten zien, dat er ook nog andere Nederlanders zijn, wordt door ons gewaardeerd. Doch hiermede is niet gezegd, dat dit driemanschap of de N. U.,

welke het vertegenwoordigt, metterdaad representatief geacht mag worden voor het Nederlandsche volk.

De personen, die het „driemanschap” vormen, zijn voor de samenstelling van het Nederlandsche volk zeker niet representatief. Tot voor kort waren zij (politiek gesproken) vrijwel onbekend. Wat hun persoonlijke overtuigingen zijn, is voor de overwegende meerderheid van ons volk een open vraag. En het program dat zij aanbieden, is in die mate onbestemd, dat hun optreden in geen enkel opzicht representatief kan worden genoemd.

Wil men als leiders van een concentratie werkelijk namens het Nederlandsche volk optreden, dan is het noodig, dat men, hetzij in den persoon, hetzij in zijn program, een duidelijk omschreven richtsnoer heeft, hetwelk het homogene aantrekt en het heterogene afstoot. Doch aan deze voorwaarde voldoet het optreden van het „driemanschap” allerminst.

En wat betreft de eisch, dat geëerbiedigd moet worden het politiek beginsel van de personen of groepen, welke tot de concentratie toetreden, valt op te merken, dat reeds uit het vorenstaande blijkt, dat aan dezen eisch ten opzichte van de grondslagen van ons staatsbestel zeker niet wordt voldaan. Indien het waar is, wat wij reeds boven betoogden, dat de handhaving van de geestelijke vrijheden de kern vormt van ons huidig staatsbestel, dan moet reeds uit het feit, dat de N. U. zich ten opzichte van dat staatsbestel niet op ondubbelzinnige wijze uitspreekt, worden afgeleid, dat aan de beginselen van het overgrootste deel van ons Nederlandsche volk door de N. U. en haar optreden wordt te kort gedaan. Overigens willen wij omtrent dit punt nog een enkele opmerking maken bij het bespreken van het program der Unie.

Een argument, waarmede de N. U. velen, die overigens onverschillig staan tegenover haar program, tot zich trekt, is gelegen in de gedachte, dat de Unie als het ware een dam vormt tegen den opdringenden invloed van kleine nationaal-socialistische groepjes in ons land.

De vraag is echter: Zal metterdaad de N. U. eenig tegenwicht kunnen bieden tegenover de actie der N. S. B. e. d.?

Het vage program der Unie, waarmede men alle kanten uit kan, geeft geen grond om in dit opzicht veel hoop te hebben. Ook de in

de Unie leiding gevende personen geven weinig waarborg, dat de Unie in dit opzicht belangrijk werk zal kunnen tot stand brengen. Zelfs is aan te nemen, dat deze beweging in verband met de algemeene richting van haar streven gevaar loopt zelve in een nationaal socialistische levensopvatting verstrikt te geraken.

Hetgeen echter de Unie vooral als dam tegenover de nationaal-socialistische groepen onbruikbaar maakt, is het feit, dat er geen saambindend beginsel is, hetwelk de groepen in de Unie bijeenhoudt. Zulk een samenbindend beginsel had kunnen zijn een gemeenschappelijk opkomen voor de onafhankelijkheid van ons land en een handhaving van ons staatsbestel. Ware dit programpunt in het program der Unie overgenomen, dan zou zonder eenigen twijfel de overgrootste meerderheid van ons volk zich met enthousiasme geschaard hebben onder de leiding van deze organisatie. Dan zou van deze organisatie ook wellicht kracht hebben kunnen uitgaan. En wanneer de Unie bovendien was opgebouwd met medewerking van de belangrijkste politieke partijen, dan ware ze reeds bij voorbaat verzekerd geweest van 90 à 95 % van ons volk.

Thans is de Unie een vrijwel leege huls. Vrees voor de N. S. B. e. d. drijft velen naar haar toe zonder dat er in beginsel eenige overeenstemming bestaat. En de Unie zelf zoekt zich tegenover de nationaal-socialistische actie staande te houden door het doen van concessies aan de nationaal-socialistische levensbeschouwing en praktijk. Dit laatste blijkt wel heel sterk uit het leiding geven van boven af, waardoor zelfs de geringste waarborg voor een wezenlijken volksinvloed op de gedragslijn der Unie wordt gemist. Juist in verband met deze praktijk valt dan ook niet aan te nemen, dat deelneming van Christelijke groepen aan de Unie een noemenswaardigen invloed op haar gedragslijn zal kunnen oefenen.

Om tegenover de nationaal-socialistische beweging invloed van beteekenis te oefenen moet er geloof zijn, een onwankelbaar geloof in eigen overtuiging. Zulk een geloof bezat tijdens de Fransche revolutie ROBESPIERRE, die, hoewel een man van zeer middelmatige gaven, door zijn onwankelbaar geloof in de revolutionaire principes een tijdlang in Frankrijk een macht bezat, welke geen mensch voor hem bezeten heeft. Een dergelijk geloof merkt men ook op in nationaal-socialistische kringen. Het vormt de drijfkracht van hun actie.

Welnu, tegenover een dergelijke actie baat het niet, wanneer

men zich bij het publiek aandient met een program, waarvan men zelf de strekking nauwelijks kent en met een overtuiging, waarvan men den inhoud zelf nauwelijks weet. Tegenover dit geloof in revolutionaire kringen baat maar één middel, n.l. dit, dat men er tegenover stelt een ander geloof, een geloof in Gods souvereiniteit en in de vastheid en onveranderlijkheid van Zijn eeuwig getuigenis. Wanneer dat geloof aan onze actie, zoowel op kerkelijk als op maatschappelijk en staatkundig gebied wordt ten grondslag gelegd, zullen wij zelf, wat er ook verder van concentratie in den goeden, voor ons aanvaardbaren vorm moge komen, een dam opwerpen tegen het nationaal-socialisme, waarbij het streven van een organisatie als de Unie, hoe groot haar toevloed moge schijnen, geheel in het niet zinkt.

Tegenover het toegeven van de Nederlandsche Unie aan de praktijken der N.S.B. dient o. i. telkens weer de nadruk te worden gelegd op uitlatingen, welke herhaaldelijk van Duitsche zijde zijn gehoord, dat het nationaal-socialisme geen export-artikel is. En tegenover strevingen om reeds tijdens de bezetting ons staatsbestel zoogenaamd opnieuw op te bouwen herinneren wij hoe de constitutioneele herziening in Frankrijk door de spilmogendheden is ontvangen. Men heeft ze spottend begroet als een bij voorbaat mislukte poging om aan den dans — d. w. z. de gevolgen van den nederlaag — te ontspringen.

Wij hebben reeds een enkele opmerking gemaakt betreffende het program der Unie. Thans willen we aan deze opmerkingen nog het een en ander toevoegen.

Merkwaardig is, dat de leiding der Unie blijkbaar aan „politiek”-vrees lijdt en meent te kunnen volstaan met slechts van een cultureel en sociaal-economisch program te spreken. Blijkbaar begrijpt men niet, dat, waar het program grotendeels van *Overheidswege* te verwezenlijken eischen stelt, het juist daardoor een staatkundig karakter draagt.

Terwijl het program zelf reeds vragen oproept, heeft de herhaalde toelichting van het program door het „driemanschap”, speciaal op het punt van jeugd, sociale organisaties en vrijheid van godsdienst het niet beter gemaakt.

Op een conferentie van het „driemanschap” op 27 Juli 1940 werd

de vraag gesteld: wat is te verstaan onder opvoeding van de jeugd in nationalen zin? Sluit dit programpunt een streven naar één nationale jeugdorganisatie in?

Deze vraag was alleszins gemotiveerd. Er was reeds hierom grond tot het stellen van deze vraag, omdat het oorspronkelijk program van de beoogde concentratie gewaagde van opvoeding van de jeugd in nationalen zin; evenwel met de toevoeging „met eerbiediging van de geestelijke verscheidenheid van ons volk”. In het gepubliceerde program der Unie is deze laatste toevoeging echter weggelaten.

Bovendien rijst de vraag, wat te verstaan is onder opvoeding in nationalen zin, wanneer deze opvoeding in uitzicht gesteld wordt in een program, waarin opzettelijk is weggelaten datgene, wat juist als de wezenskern van onze nationaliteit moet worden beschouwd, n.l. een staatsbestel, hetwelk vasthoudt aan onze aloude historische rechten en vrijheden.

Prof. DE QUAY heeft op de bovengestelde vragen tijdens deze conferentie een bevestigend antwoord gegeven. „Zoo'n nationale jeugdorganisatie”, aldus zijn betoog, „te verdeelen in een organisatie voor jongens en een organisatie voor meisjes is één onzer idealen. Samenvatting van de talrijke groepen, welke thans de Nederlandsche jeugdbeweging vormen, zou door het driemanschap ten zeerste worden toegejuicht. Echter dient dit gepaard te gaan — en dit kan volgens Prof. DE QUAY ook gepaard gaan — met erkenning van de verscheidenheid op confessioneele (niet op politieke) basis, in dezen zin, dat hetgeen in eigen milieu op pedagogisch gebied geschiedt, geëerbiedigd worde; nochtans behoort dit zoo te worden verstaan, dat ten aanzien van de jeugdbeweging niet een federatie, *doch een werkelijke eenheid wordt nagestreefd.*”

Belangrijk in dit verband is ook hetgeen op een conferentie van 3 Aug. 1940 werd naar voren gebracht. Mr. LINTHORST HOMAN verklaarde toen in een eenhoofdig „particulier” leiderschap voor ons volk geen heil te zien. Zulks echter niet omdat hij principiëel deze gedachte uit het totalitaire stelsel verwerpt, doch uit opportunistische overwegingen. „In ons land,” aldus zijn betoog, „ontbreken dergelijke pregnante figuren (als in het buitenland), die als van nature voor het eenhoofdig leiderschap in aanmerking komen.” Daarom werd de voorkeur gegeven aan „gelijkgerichtheid

van streven". „Voor sommige organisaties", aldus Mr. HOMAN, zooals de jeugdorganisaties, „kan echter een eenhoofdige leiding noodig blijken; zulke gevallen zullen op zichzelf worden bekeken."

Het wil ons voorkomen, dat deze uitlatingen aldus moeten worden verstaan, dat het de bedoeling is, om de bestaande jeugdorganisaties niet slechts met elkander in contact te brengen (een contact dat trouwens reeds lang bestaat in den z.g. centralen jeugdraad), doch ze te doen verdwijnen en inplaats daarvan een nieuwe centrale jeugdorganisatie, zij het ook met eenige nuanceeringen, op te bouwen.

Wat het sociaal-economisch gebied aangaat, deelde Mr. HOMAN omtrent het eenheidsstreven der Unie in de conferentie van 3 Aug. 1940 het volgende mede.

„Voor de organisaties op sociaal-economisch gebied zal het corporatieve, naar het zich laat aanzien, de beste vorm zijn. Dit is iets anders dan een federatieve organisatie, die in zekeren zin hun gelijk zou geven, die de Nederlandsche Unie meenen te kunnen verwijten, dat het haar er om te doen is, bestaande instellingen eenvoudig aan elkaar te plakken."

Merkwaardig is, hoe juist bij dit spreken over een corporatieve ordening het ontbreken van een leidend beginsel bij de Unie schier noodwendig drijven moet in de richting van het nationaal-socialisme.

Toen Mr. HOMAN op 3 Aug. 1940 sprak over de corporatieve ordening, welke dus treden zal in de plaats der huidige organisaties, wees hij er op, dat de werkelijke corporatie veronderstelt „gelijkgerichte geestesgesteldheid". „Men hoeft" — aldus zijn verder betoog — „niet blind te zijn voor het gevaar, dat men door allerlei groepen tezamen in den smeltkroes van de corporatie te doen, allicht naar den vorm iets goeds zal krijgen, echter zonder den inhoud van de gemeenschapsgedachte. Zoo moet het niet; men moet niet willekeurig terugvallen op het vroegere individualisme, dat zich ondanks de schijnbare versmelting handhaaft".

Tot zoover Mr. HOMAN. Hoe het dan wel moet, teneinde de gewenschte „gelijkgerichte geestesgesteldheid" te verkrijgen, heeft de spreker niet medegedeeld. Wij zouden die vraag aldus willen beantwoorden: Een „gelijkgerichte geestesgesteldheid" ontbreekt en zal blijven ontbreken. Doch men kan dan wel een schijn van

„gelijkgerichtheid” wekken door toepassing van de beginselen en methoden van het nationaal-socialisme.

Wat de kerken betreft bepaalt punt 4 van het program der Unie: vrijheid van godsdienst, kerk, levensbeschouwing en opvoeding. Dienaangaande merkte Mr. EINTHOVEN in een der persconferenties (27 Juli 1940) het volgende op: „grootte beteekenis wordt aan dit programpunt toegekend. Wie aan die vrijheid raakt, raakt den Nederlander zelf. Dit parool sluit echter niet in, dat het driemanschap de ongelooflijke versnippering zou willen handhaven, welke als een buitengewone fout van het verleden moet worden beschouwd. Integendeel, daartegen wenscht men stelling te nemen. Ook onderscheidt men ten scherpste tusschen Godsgeloof in eigen kring en een ver gedreven politiek sectarisme. Het eerste aanvaardt men gaarne, het tweede verwerpt men”.

Te vreezen is, dat men een mengsel met een flink aantal procenten nationaal-socialisme in den kring der N. U. meent te kunnen aanvaarden. Doch blijkens de ervaring elders zullen deze procenten met verloop van tijd tot 100 worden opgevoerd. Een dergelijke ervaring neemt men trouwens, blijkens hetgeen op de verschillende toelichtende conferenties werd medegedeeld, ook reeds ten aanzien van de N. U. waar.

Wil men dit afglijdingsproces voorkomen, dan is slechts één houding mogelijk: het kiezen van een principieel standpunt ten opzichte van iedere gradatie van het nationaal-socialisme, van hoe geringe beteekenis deze gradatie bij de oppervlakkige waarneming ook moge schijnen.

Taak der Christelijke Organisaties.

Ten besluite nog een enkel woord over de taak der Christelijke organisaties.

Wanneer wij antwoord trachten te geven op de vraag, wat de eigen taak der Christelijke organisaties is in de huidige omstandigheden, dan willen wij op den voorgrond stellen, dat ook thans nog ten volle waarde toekomt aan het woord van GROEN VAN PRINSTERER: „In ons isolement ligt onze kracht”.

Dit woord is vaak misverstaan. Men heeft er van gemaakt, dat elk meeningsverschil of elke belangentegenstelling aanstonds aanleiding zou moeten zijn tot splitsing en tot het vormen van een

afzonderlijke organisatie. Doch dat was de bedoeling van GROEN VAN PRINSTERER zeker niet. Integendeel. Niemand heeft er meer dan GROEN voor geijverd, dat onze nationale Christelijke instellingen zouden worden gehandhaafd en niet aan noodelooze splitsingsdrang zouden worden opgeofferd.

Men heeft ook van dit beginsel van GROEN VAN PRINSTERER gemaakt, dat elke organisatie op zich zelf moet blijven staan en geen contact met andere organisaties moet onderhouden worden. Doch ook dat was niet de bedoeling van GROEN's leuze. Zelfstandigheid sluit het samenwerken met andere organisaties niet uit, al zal men bij deze samenwerking, vooral wanneer deze op federatieven of soortgelijken grondslag geschiedt, behoedzaam moeten zijn, teneinde te voorkomen het doen van concessies ten koste van eigen principieel standpunt.

Zelfs kan gezegd worden, dat het voor ontplooiing van eigen principieele kracht gewenscht kan worden geacht samenwerking en contact met soortgelijke andere organisaties te zoeken. Dat geldt met name in onzen tegenwoordigen tijd, nu de diepste ingrijpende vraagstukken aan de orde van den dag zijn. Zoo ooit, dan dient thans naar samenwerking en contact, mits met inachtneming van de voorwaarden, welke wij boven reeds hebben genoemd, tusschen de verschillende organisaties te worden gestreefd. In dien zin genomen verdient concentratie-actie aanbeveling.

Hoofdzaak is en blijft echter, dat wij eigen taak en roeping niet prijs geven ten gerieve van een gemeenschappelijke actie, maar dat wij er op blijven staan naar eigen beginsel te leven en te handelen, elke organisatie op het haar toekomend terrein. „In ons isolement”, aldus GROEN, „of wilt ge liever een Hollandsch woord, in onze zelfstandigheid, in onze beginselvastheid, ligt onze kracht”⁴). Dat woord van GROEN heeft ook in dezen tijd een onverzwaakte beteekenis.

Organisaties zijn slechts middelen ter bereiking van het doel, hetwelk wij voor oogen hebben, zij het ook zeer belangrijke middelen. Het doel van ons streven is Gods koninkrijk en het gezag van Zijn ordeningen op de verschillende terreinen des levens tot meerdere erkenning te brengen. Zulks niet alleen in de theorie, maar ook in de practijk, hoe vele tekortkomingen die practijk ook

te zien geeft en zal blijven vertoonen, zoo lang deze bedeeeling voortduurt.

Om dat doel te bereiken kan een goed georganiseerd maatschappelijk leven uitermate vruchtdragend zijn. Daarom hebben wij aan het behoud van onze organisaties zoo lang mogelijk de hand te houden. En het is ook onze roeping dit te doen nu, zooals uit het eerste gedeelte van ons betoog blijkt, het bezettingsrecht en de duidelijke uitspraken van de bezettingsautoriteiten ons de gelegenheid laten, onze activiteit te blijven ontplooiën.

Mocht blijken, dat in sommige gevallen van bepaalde zijde tegen het optreden van onze organisaties bezwaren worden naar voren gebracht, waarbij men laat voorkomen, alsof deze bezwaren van de zijde der Duitsche autoriteiten afkomstig zijn, dan is het zaak, nauwkeurig te onderzoeken, of in dergelijke gevallen van een werkelijke opdracht van Duitsche autoriteiten sprake is. Vaak zal dit niet het geval zijn en blijken, dat men te doen heeft met personen, die eigen partij-doeleinden najagen of wellicht hopen door hun activiteit de gunst der Duitschers deelachtig te worden. Mocht echter van een werkelijke opdracht van Duitsche zijde sprake zijn, dan kan het van groot belang zijn, zich met de Duitsche autoriteit, die de opdracht gegeven heeft, in verbinding te stellen en met beroep op het internationaal recht en de verzekeringen van Duitsche zijde een herziening van deze opdracht te verkrijgen.

Wij weten het echter allen wel, dat desnoods ook zonder organisatie het vervullen van de Christelijke roeping mogelijk is. Mocht ter eeniger tijd blijken, dat het handhaven van onze organisaties of het voortzetten van haar arbeid onmogelijk wordt, dan houdt onze taak niet op. Dan hebben wij de roeping om andere wegen te zoeken om onze taak als Christenen op velerlei terrein voort te zetten. Christus' Koningschap zal altijd blijven bestaan. Zulks niet alleen op zuiver kerkelijk terrein, doch ook op het terrein van Staat en Maatschappij. De uiterlijke openbaring van dat Koningschap kan door uitwendige machtsmiddelen worden belemmerd. Doch geen menschelijke macht ter wereld is in staat om dit Koningschap uit te roeien. Aan ons de taak om naar gelang van de omstandigheden de middelen aan te grijpen, welke te vinden zijn om onze taak in dienst van Koning Christus voort te zetten. Daarbij valt met name te denken aan het onderling persoonlijk ver-

keer, mondeling zoowel als schriftelijk, waarvan onder Gods zegen een invloed kan uitgaan, welke den invloed van het georganiseerd optreden soms overtreft.

Men spreekt in dezen tijd veel over wederopbouw. Niet alleen in Rotterdam en Middelburg wordt gebouwd en moet gebouwd worden, maar, gelijk Dr. J. EYKMAN in zijn brochure „Wij bouwen verder” opmerkte: „Gebouwd wordt er ook aan de jeugd, een nieuwe jeugd moet er komen; aan de arbeiders, een nieuwe arbeiderswereld moet er komen; aan het onderwijs, aan het volk aan de radio, aan de courant, kortom aan alles!”

Deze schrijver vestigde echter de aandacht op den eenigen grondslag, door PAULUS aangewezen in 1 Corinthe 3 : 11: „Niemand kan een ander fundament leggen dan hetgeen gelegd is, hetwelk is Jezus Christus”.

Dat is het fundament, waarop de Christelijke organisaties wenschen te bouwen en naar hetwelk zij hare reeds gebouwde organisatorische instituten wenschen te herzien.

En dan is er naar de grondlijnen van dit fundament voor onze verschillende Christelijke organisaties een uiteenlopende roeping. Die roeping werd voor ons Christelijk onderwijs uitnemend geteekend door Dr WOLTJER in zijn bekende brochure: „Wat is het doel van het Christelijk-nationaal schoolonderwijs?” „De Christelijk-nationale school”, zoo merkte hij op, „wil niets meer zijn maar ook niets minder dan haar naam zegt: Zij wil een school zijn; een Christelijke school, in nationalen zin . . . Het Christelijk-nationale karakter doordringt de school in haar geheele wezen . . . Evenmin als het iemand in zijn hoofd zal opkomen te meenen, dat er hier of daar in concreto een boom is, aan welke ik eenige eigenschappen zou kunnen mededeelen, waardoor hij een eikeboom of een dier dat door toevoeging van eenige kenmerken een leeuw zou kunnen worden, evenmin kan men aan een school wat Christendom en wat nationale kleur toevoegen om van haar een Christelijk-nationale school te maken. Men vergete toch niet, dat de school, zal zij waarlijk uit paedagogisch oogpunt dien naam verdienen, een organisch geheel moet zijn, en dat in elk geval het Christendom den geheelen mensch eischt: „want gij zijt duur gekocht: zoo verheerlijkt dan God in Uw lichaam en in Uw geest, welke Godes zijn”.

Dit laatste geldt ook voor de Christelijke jeugdbeweging. De

jeugdvereniging houdt zich, naar Dr B. A. KNOPPERS opmerkte, bezig met opvoedenden arbeid. Zij is een paedagogisch instituut. Bij elken opvoedenden arbeid is steeds doelbepaling noodig. Deze doelbepaling nu hangt steeds samen met het uitgangspunt van den paedagoog, hetzij dat deze is een persoon of een organisatie. En dit uitgangspunt kan alleen wezen de organische levensbeschouwing. Welnu, de beoefening der opvoedkunde naar de organische opvatting is niet mogelijk zonder welomschreven uitgangspunt. En dat uitgangspunt vindt men in het calvinisme, hetwelk den mensch allereerst ziet in zijn verhouding tot God, daarna in zijn verhouding tot den medemensch en tot de wereld ⁵).

Voor de christelijke vakbeweging omschreef Dr. KUYPER de taak aldus: „Hen, die den Christus belijden, samen te brengen, samen te houden, te vereenigen, daardoor sterker te maken en hen zoodoende in staat te stellen zich op eigen terrein beter te bekwamen en tot het opkomen van gemeenschappelijke belangen in staat te stellen . . . En dan heeft de Christelijke vakbeweging daarbij toe te zien, dat zij eenerzijds, gelijk het christenen betaamt, een geest van onafhankelijkheid en zelfstandigheid aankweeke, en anderzijds de verhouding, waarin men tot zijn patroon staat, naar christelijken maatstaf regele” ⁶).

En dan tenslotte nog een enkel woord betreffende de politieke organisatie.

De taak van de Christelijke organisaties is, vooral in dezen tijd, om met GROEN VAN PRINSTERER op te komen, zoowel in woord als in daad, voor de belijdenis: „Tegen de revolutie het evangelie.” En dan behoeft men bij het spreken van revolutie niet allereerst te denken aan het afbreken of vernietigen van hetgeen bestaat. De aandacht moet vooral geconcentreerd worden **op den grondslag, op het fundament**, waarop men bouwen wil. GROEN vereenzelvigde de revolutie niet met het daadwerkelijk revolutionair, soms zelfs gewelddadig optreden. Revolutie was voor GROEN „de omkeering van begrippen en denkwijzen in heel de — toenmalige — christenheid openbaar.”

Zulk een omkeering van begrippen ziet men in den huidige tijd op zeer uitgebreide schaal. En daarbij moet men niet uitsluitend denken aan de meest radicale groepen. Zeker, deze groepen openbaren de consequenties van het beginsel der revolutie op de

meest ostentatieve wijze. Maar ook de meer gematigde groepen hebben dit beginsel, vaak zelfs onbewust, zich toegeëigend. En de vruchten van dit beginsel zullen zich noodwendig in geleidelijk toenemende mate openbaren.

GROEN toorde in zijn tijd tegen de conservatieven, die, uitgaande van het beginsel van de revolutie, zich trachten te houden aan het „juste milieu” en zich los te maken van de excessen der Fransche revolutie. Doch wanneer men, zooals de Girondijnen ten tijde van de Fransche revolutie, het beginsel der revolutie aanvaardt, doch matiging bij de toepassing wenscht te betrachten, dan zal de uitkomst blijken, dat uiteindelijk niet de Girondijnen zelf, maar de achter hen staande Jacobijnen de leiding geven. Deze waarschuwing van GROEN VAN PRINSTERER heeft ook voor dezen tijd wat te zeggen.

Tegenover de revolutie moet gesteld worden het evangelie. „Er is geschreven”: Zie hier de bijl, die elke wortel van revolutionair gewas afsnijdt 7). Tot dat evangelie moeten wij in dezen tijd, ook voor wat betreft het staatkundige leven, terugkeeren.

En dan zal voor ons gelden het woord, waarmede de 31ste psalm besluit: „Zijt sterk, en Hij zal Ulieder hart versterken, allen gij, die op den Heere hoopt.”

1) Vgl. COLENBRANDER, *Ontstaan der Grondwet*, II, pag. 499 en 527; voorts ook THORBECKE, *Aanteekeningen op de Grondwet*, 2de uitgave, I, pag. 72.

2) STRUYCKEN, *Het Nederlandsch Staatsrecht*, 2e druk, pag. 253.

3) De Rijkscmissaris zeide letterlijk: „Als ik hierbij nog iets zeg, dan is dat *geen verordening, zelfs niet een wensch, maar ten hoogste een raad enz.*”

4) *Ned. Gedachten*, 20 Juni, 1873.

5) „Jeugd- en jeugdbeweging”, deel I, pag. 76.

6) „Sociale organisatie onder eigen banier”, bl. 11.

7) „Ongeloof en Revolutie,” derde uitgaaf, pag. 18.

HERZIENING DER GRONDWET IN NEDERLANDSCHEN ZIN.

DE BIJDRAGE VAN GROEN VAN PRINSTERER IN 1840

DOOR

A. R. DE KWAADSTENIET.

II.

„Het is mijn vaste overtuiging, en ook anderen deelen in die overtuiging, dat er voor Nederland een geneesmiddel noodig is, evenredig aan de kwaal; dat er geene redding zal zijn dan door *terugkeering tot Christelijke, historische, Nederlandsche beginsels*”.

GROEN VAN PRINSTERER.

(In Kamerrede van 27 Augustus 1840).

Maar welke zijn dan die echte, nationale beginselen en hoe kunnen zij in toepassing worden gebracht?

Het is op deze vraag, dat GROEN het antwoord geeft in het vierde hoofdstuk van zijn „Bijdrage”.

Dit antwoord kan slechts kort zijn en GROEN zelf betreurde dit ten zeerste, want het is „bijna ondoenlijk, in weinige woorden, den aard en de voortreffelijkheid van leerstellingen te bewijzen die, wel is waar, niets bevatten dan hetgeen, door alle eeuwen heen, proefhoudend bevonden is; maar welke desniettemin, ook thans nog, door velen in het licht der vooroordeelen van de dusgenaamde wijsbegeerte der achttiende eeuw worden beschouwd”.

Kort maar krachtig vangt GROEN zijn uiteenzetting dan aldus aan:

„Het Staatsregt dat ik aanprij, met verwerping van het Staatsregt waarbij God uit den Staat buitengesloten wordt, is met de Godsdienst in onafscheidelijk verband. Gezag, regt en vrijheid

zijn niet conventioneel, maar traditioneel, onafhankelijk van menschelijke goed- of afkeuring, in Gods wil en wezen gegrond."

En op de vraag, hoe dit Staatsregt zich bepaaldelijk in Nederland heeft geopenbaard en ontwikkeld, antwoordt GROEN:

„Nederland is niet door de omwenteling van 1795, maar ook niet door de Grondwetten van 1814 of 1815 in het leven geroepen: het is een *historische* Staat, waarin niet alle vrijheden en regten door revolutionnaire aanmatiging vernietigd hebben kunnen worden.

Nederland is een *Christelijk* land, waarin eerbiediging van het Evangelie het regt en de plicht van Overheid en onderdaan is. De Overheid, Christelijk of niet, is aan deze hoogste Landswet gehouden.

Nederland is een *Protestantsche* Staat, waarin, bij ruime verdraagzaamheid, voor het behoud en belang der Christelijk-Protestantsche Kerk moet worden gezorgd.

Nederland is een Land, waar het *eenhoofdig* gezag lang heeft bestaan; en waar, ook tijdens de Republiek, de strekking naar de Monarchie, als naar den waarborg tegen plaatselijke onderdrukking, bepaaldelijk met den wensch naar het *Huis van Oranje*, nationaal was.

Nederland is een *vrij* Land; waar de regten van bijzondere personen en van corporatiën van allerhanden aard geëerbiedigd, en de Natie, zoo dikwerf zij niet onder het juk der Aristocraten gebragt werd, een belangrijken invloed op de behandeling der Staats-aangelegenheden had".

Daartegenover wijst hij er dan op, dat de „praktikale rigting der revolutionnaire beginsels niet hoog te roemen" is. Deze hebben het geluk der volken verwoest.

En wat nu? „Er is geene behoefte aan eene nieuwe soort van wanorde en aan een nieuwen regelmaat op papier. Ik geloof dat er iets beters verrigt, en iets duurzamers tot stand gebragt kan worden: ontwikkeling van het Volkswezen, voor onderdrukking; organiek leven, voor levenlooze machinerie; behoorlijke handhaving en wezenlijke herziening der Grondwet, voor ter zijdestelling of herziening die niets betekenend of verderfelijk is."

Wie dat doel wil bereiken moet de valsche begrippen verzaken, moet gezond-conservatief zijn en moet, „geleidelijk en zonder

botsing, ontheffing van het dwangjuk der revolutie en voortzetting van den Nederlandschen Staat te zien bewerken."

„De omwenteling van 1813 werd in den naam van God en met de kreet van Oranje boven! begonnen; zij wilde een Souvereinen Vorst, en de oorzaak van dit verlangen was om, in de eenheid van gezag, een waarborg der vrijheid te hebben. Door hetzelfde rigtsnoer zullen wij ook nu naar dezelfde uitkomsten worden geleid.

Nederland worde in Nederland geëerbiedigd."

De afscheiding van „een verfranscht en geliberaliseerd België" betreurde GROEN allerminst en hij hoopte, dat in de toekomst niet over beschaafde bevolkingen, naar welgevallen en bij wijze van ruilhandel, zou worden beschikt.

Godsdienst, gezag en vrijheid, dat zijn de drie onderwerpen, welke in het oog gevat dienen te worden als men spreekt over handhaving van de Grondwet in Nederlandschen zin. „Zonder Godsdienst kan er geen wezenlijk gezag; zonder gezag geene wezenlijke vrijheid bestaan."

Kort na 1813 keerde men in ons land terug tot de volkomen afscheiding van Kerk en Staat, tengevolge waarvan het Evangelie, het kostelijkste erfgoed der natie, niet langer als richtsnoer van het staatsbestuur mocht worden gebruikt. „Deze ontheiliging van den Staat behoort een einde te hebben", zoo roept GROEN uit.

En dan is het hem niet om uiterlijkheden te doen, doch dan verlangt hij iets meer. „Het Nationaal geloof is het Christelijk geloof, het Nationaal onderwijs is het Christelijk onderwijs, de Nationale wetgeving is de Christelijke wetgeving. In Nederland dus mag men ons niet langer eene gelijkheid opdringen waardoor de Openbaring op ééne lijn met den Koran en de Zendavesta wordt gesteld, eene opvoeding die eene Heidensche zedeleer tot grondslag heeft; eene strafwet, waarbij enkel op het nut en de veiligheid der Maatschappij, en niet op de handhaving van Gods eer en van Zijne algemeene voorschriften, wordt gelet."

Onverdraagzaam jegens de Roomsche-Katholieken was GROEN niet, zelfs betwistte hij hun niet de voordeelen, welke zij uit de revolutie van 1795 hadden getrokken, maar daarnaast wilde hij niet, dat vergeten zou worden, dat „Holland de duurste verplichting heeft aan de Hervorming; ... dat onder de banier van

het Gereformeerd Geloof, hier in ruimer mate dan in eenig ander Land, vrijheid, verdraagzaamheid, welvaart, nationale magt en grootheid aangetroffen werd."

En: „Al is er geene heerschende Kerk, al bestaan de Gezindheden, die vroeger geduld werden, nu krachtens een verkregen regt; één van beide, of wij moeten bij voortdoring aannemen de ongodisterij der wet, iets waarvan het verderfelijke door alle Christelijke Gezindheden gevoeld wordt; of, zoo er een historische Staat is, dan is, uit den aard der zaak, de Hervormde Kerk de Nationale Kerk."

Vervolgens wijst GROEN er dan op, dat gelijk wij in 1813 behoefte hadden aan een Souvereinen Vorst of Koning uit het Huis van Oranje, wij tevens moesten hebben „eene Nederlandsche, dat is, getemperde Monarchie." En wat hij hierover opmerkt is zoo helder en klaar, zoo echt Anti-Revolutionnair en van beteekenis nog voor dezen tijd, dat de verleiding groot is, om GROEN'S gedachten volledig over te nemen. Doch dat zou al te veel plaats vorderen.

De aard van het vorstelijk gezag hier te lande is niet twijfelachtig, aldus GROEN. Er is hier geen *patrimonieel* Rijk; veel minder eene *onbepaalde* Souvereiniteit; allermint eene revolutionnaire *Autocratie*.

Wat de Vorst in Nederland dan wel is? „Hij is het Eminente Hoofd van den Staat, eens voor al buiten afhankelijkheid van de Staten en boven alle andere Staatsmagten gesteld."

„Er is eene getemperde, maar wezenlijke Monarchie. De Vorst heeft, krachtens het erfrecht van zijn Huis, door de opdracht van 1813 nader uitgebreid en bevestigd, een zelfstandig gezag, voor welks vrije uitoefening hij aan God alleen, maar ook voorzeker aan God, verantwoordelijk blijft: overigens gehouden aan de algemeene wet van regt en billijkheid, aan de eerbiediging van al wat zij daargesteld heeft, en meer bepaaldelijk aan de zorgvuldige inachtneming der regels en vormen die in de Grondwet opgeteekend en vastgesteld zijn."

Welnu, overeenkomstig dat monarchaal beginsel moet worden geregeerd, maar dan is een ministerie onmisbaar. „De Vorst is het hoofd der Regering, maar een hoofd, om een ligchaam te vormen, dient ook ledematen te hebben, en het ligchaam moet door

één geest worden geleid en beziel. De Vorst kan, o ja! vasthouden aan het gevoelen dat hij, zelf en alleen, de Regering uitmaakt, dat hij werktuigen en geene medewerkers behoeft; maar dit stelsel, hetwelk nergens groote nuttigheid schijnt te hebben, is in een Staatsvorm waar een Nationale Vertegenwoordiging bestaat, alleszins noodlottig."

De monarch moet niet, zelf en alleen, de algemeene bestuurder van het rijk zijn, doch het hoofd wezen van een monarchaal gouvernement. En de groote ellende van het tijdvak der regeering van Koning Willem I was, dat er geen wezenlijke band, geen samenwerking was tusschen de regeering, de Staten-Generaal en het volk. Hard is dan ook het oordeel van GROEN over dit tijdvak, toen er verwarring der staatsmachten was.

„Waar wezenlijk gezag is, daar kan ook wezenlijke vrijheid bestaan", het is een uitspraak, welker juistheid zeker in dezen tijd door zeer velen wordt beaamd. Dan zullen ook de verhoudingen zuiver blijven. Als de regeering getrouw blijft aan het monarchaal beginsel, zullen de Staten-Generaal noch behoefte hebben aan uitbreiding hunner macht, noch verontschuldiging er voor hebben. „En de Nationale Vertegenwoordiging, niet langer najverig op hetgeen meer bepaaldelijk tot de werkzaamheid der Regeering behoort, zal des te krachtiger en vrijmoediger zijn wanneer het, in het belang van den Staat, de handhaving van haar regten en van hare waardigheid geldt."

De gewesten en gemeenten zullen dan ook eindelijk kunnen worden geëmancipeerd. Gezonde decentralisatie, waardoor de eenheid van den Staat niet in gedrang komt. GROEN citeert zelf in dit verband zijn „Nederlandsche Gedachten": „De eenheid, noodzakelijk waar het algemeene Staatsbelangen geldt, wordt verderfelijk, als zij de eigenaardigheid der deelen onderdrukt, en deze, door eenvormigheid en dwang, tot eene karakterlooze massa zamen-smelten doet." Doch, zoo voegt hij er in zijn „Bijdrage" aan toe, de liberale Staatskunde heeft aan die jammerlijke eenheid behoefte. En nogmaals citeert hij de volgende eigen woorden: „Zoo is het met de liberale theorie altijd. Zij toont het beeld der vrijheid in het verschiep, zij geeft het wezen der slavernij."

Slechts de Overheid, die de revolutionnaire beginselen verwerpt, is in staat, zonder eenig gevaar, ruimschoots de vrijheid, zonder

welke er geen regelmatige ontwikkeling der natie kan zijn te verleenen en slechts zij kan die vrijheid eerbiedigen, welke voor iederen mensch, onder elken staatsvorm, de meest belangrijke is.

Welke vrijheid GROEN hier bedoelt? „Ik bedoel de vrijheid van geweten; gelijk zij de vrijheid van *drukpers*, de vrijheid van *Godsdienstoefening*, de vrijheid der *Kerk*, en de vrijheid van *Onderwijs* omvat.”

Over de vrijheid van drukpers kon GROEN zeer kort zijn, omdat de lankmoedigheid der Regeering op dit punt niet op de proef gesteld was.

Kort maar scherp merkt hij op, dat over de vrijheid van Godsdienstoefening maar weinig gezegd behoeft te worden, omdat iedereen weet wat er van die vrijheid in de toepassing is geworden. En GROEN denkt hierbij zeker, zonder het uitdrukkelijk te zeggen, aan de maatregelen tegen de „Afgescheidenen”.

„Een gezag”, zoo zegt hij, „gelijk ik aan het Huis van Oranje toewensch, gelijk ik meen dat aan dit Huis opgedragen werd, zal noch Art. 291 tot 294 van het Strafrecht tegen Godsdienstoefeningen noodig hebben, noch de gansche Napoleontische erfenis van tyrannieke verordeningen, welke (of verdienen zij, volgens iemand, een beteren titel?) eene schandvlek onzer wetgeving en eene bespotting onzer bij de Grondwet gewaarborgde vrijheden zijn.”

Breeder is de toelichting, welke GROEN geeft ten aanzien van de vrijheid der gevestigde Kerk. Van „noodlottige albemoeiing van den Staat” wil hij niet weten. Ook ten aanzien van de verhouding van Staat en Kerk stelt hij, dat recht ook recht moet zijn voor allen. Hij wensch ook ten aanzien van de Roomsche Katholieke Kerk rechtvaardigheid, alhoewel geen toegeeflijkheid. Aan billijke wenschen dient te worden tegemoet gekomen.

Elke Kerk van alle toezicht ontheffen, wil GROEN niet. Integendeel. „Een behoorlijk toezigt (en deze aanmerking moge ten aanzien van alle vrijheden gelden) is met vrijheid niet onverenigbaar. Het een en het ander gaat veeleer hand aan hand; wanneer men slechts, bij de zorg om de vrijheid niet in losbandigheid te doen overgaan, steeds even bezorgd is om het toezigt niet te laten ontaarden in beheer.” Aan dit laatste heeft men zich ten aanzien van de Hervormde Kerk schuldig gemaakt. „Het wordt niet meer ontkend dat men aan de Hervormde Kerk eene organisatie op-

gedrongen heeft, waardoor haar aloude inrigting de bodem ingeslagen, en zij, tegelijk aan de inzigten van een gecentraliseerd bestuur en aan het oppermagtig beheer van het wereldlijk gezag werd ondergeschikt . . . Die toestand is droevig; is daarbij onrustbarend, dewijl zij botsingen verwekt die bij regelmatigen gang geen plaats zouden hebben." Wat dan? „De Kerk zal adem schepjen, wanneer, bij het ineen vallen van hare zonderlinge hiërarchie, de Gemeenten, met het regt van eigen beheer, ook weder de middelen hebben om haar invloed op het Algemeen Kerkbestuur te doen gelden."

Breedvoerig handelt GROEN nog over de vrijheid van onderwijs. GROEN's strijd daarvoor is bekend. Daarom hierover slechts het volgende citaat:

„Om kort te gaan, andersdenkenden, regtstreeks of zijdelings, te noodzaken hunnen kinderen op eene school te brengen wier strekking door hen afgekeurd wordt, is altijd onbillijk; maar het is meer dan dit, als, in een Christelijk land, de inrigting der school, in den eigenlijken zin, anti-Christelijk is.

De inrigting van het onderwijs heeft een gemeenschappelijken oorsprong met menig ander kunstwerk van onzen tijd. Over de zedelijke en godsdienstige, of ook wel ongodsdienstige ontwikkeling der Natie het beheer te willen hebben, is mede een denkbeeld uit het stelsel der revolutie ontleend. De Vorsten en Overheden vroeger werkten wel met de Kerk ter daarstelling en verbetering van het Onderwijs mede; doch beweerden niet dat de zorg voor de opleiding der jeugd, bij Staatsverdrag, van de Ouders op hen overgedragen was. Bij de toepassing van betere beginsels vervalt zoodanige dwang, en de natuurlijke bevoegdheid, de door God zelven aan de Ouders opgelegde verplichting, wordt weder erkend."

GROEN merkt dan nog op, dat al de aangeduide hervormingen allen gevolgtrekkingen uit vaderlandsche beginselen zijn. Eerst indien deze gehuldigd werden, zou de Grondwet, in een geest van orde, vrijheid, en verdraagzaamheid, toepassing en ontwikkeling erlangen.

En slechts in dien geest zal wezenlijke hervorming kunnen worden beproefd.

Maar welke wijzigingen of aanvullingen achtte GROEN dan noodig?

GROEN is in dit opzicht voorzichtig en verklaart voor zichzelf nog geen „genoegzame rijpheid van oordeel en onwankelbaarheid van overtuiging verkregen te hebben”. Zijn denkbeelden overdenkt hij nog voortdurend en hij vraagt ook overdenking daarvan door anderen.

En wat hij dan ook geeft is „niet anders dan eene zeer beknopte en zeer onvolledige behandeling; aanwijzing, geen ontvouwing; eene bescheidene voordragt, ten aanzien van een en ander punt dat (hem) het meest heeft getroffen; geene vermetele poging om in weinige bladen de gansche Grondwet ter toetse te brengen.”

Doch het doel staat hem helder voor oogen. „Het doel waarnaar men, in mijn oordeel, bij de herziening, altijd het oog gevestigd moet hebben, is de Grondwet, in zoo ver zij de uitdrukking is der liberale begrippen, de uitdrukking te doen worden der nationale regten; met andere woorden, haar te zuiveren van den revolutionairen zuurdeesem, waarmede zij in meer dan één opzigt is doortrokken.”

Na deze doelstelling naar voren gebracht te hebben, gaat GROEN dan over tot het kenbaar maken van zijn bezwaren en wenschen.

Aan de Provinciën wenscht hij grooter zelfstandigheid toegekend te zien. Het afzonderlijk belang mag niet in een vermeend algemeen belang te niet gaan, want daardoor wordt de revolutionaire theorie gehuldigd.

De samensmelting van de Generaliteitslanden met de overige provinciën acht hij aan ernstige bezwaren onderhevig en daarom pleit hij er voor om aan Noord-Brabant en Limburg, „in ons en in hun belang”, een afzonderlijk bestuur te geven.

Voorts merkte GROEN op:

„Het moge aan de wijsheid dezer eeuw, zonderlinge wijsheid! een glimlach verwekken; in Nederland is de Vorst gehouden de Hervormde leer te belijden. Deze bepaling heeft thans een dubbel belang, daar zij bewijst dat de Overheid niet vermag den Staat, regtstreeks of zijdelings onder den invloed eener Kerk wier wezen onverdraagzaamheid is, te stellen”

Andere wenschen zijn: wijziging van art. 176 en 182, ten einde de benoemingen voor de rechterlijke macht, met geen of weinig

uitzondering, op te dragen aan de Kroon; en ook een gesplitste begrooting met het doel bepaalde uitgaven, zooals art. 71 van de Grondwet van 1814 bepaalde, op duurzamen voet vast te stellen. Zelfs tegen de tienjarige begrooting voor deze uitgaven had GROEN nog bezwaar.

„En wat kan er voor de vrijheid worden gedaan?” vraagt hij dan verder.

Art. 190 (De volkomen vrijheid van Godsdienstige begrippen wordt aan elk gewaarborgd), heeft, toen de vrijheid werd aangerand, niet veel nut aangebracht, doch als protest tegen conscientiedwang wil GROEN het laten bestaan.

Tegen art. 191 (Aan alle Godsdienstige gezindheden, in het Koninkrijk bestaande, wordt gelijke bescherming verleend) heeft hij geen bezwaar, „zoo men door bescherming slechts handhaving tegen overlast en onrecht aangeduid heeft”.

Art. 193 (Geene openbare oefening van Godsdienst kan worden belemmerd, dan in gevallen dezelve de openbare orde of veiligheid zou kunnen storen) zou alleen in een Christelijken Staat, waar de openbare orde geacht wordt op de Evangelische belijdenis te rusten, geen verandering behoeven; elders zal het ter belemmering en onderdrukking van het Evangelie kunnen strekken.

GROEN gaat dan verder:

„Er is, naar mij voorkomt, evenmin veel gevaar als groot nut, in het *contresign* der Ministers. Een verantwoordelijk Ministerie, gelijk in Engeland en Frankrijk, zou ik met den aard der Nederlandsche Monarchie nauwelijks vereenigbaar achten. En toch zou ik zelfs deze hoogst-bedenkelijke wijziging verkiezen boven hetgeen ik *revolutionnaire autocratie* heb genoemd.”

De herziening van sommige artikelen betreffende de plaatselijke en provinciale vertegenwoordiging konden, volgens GROEN, noodzakelijk, althans wenschelijk zijn. Doch vooral de inrichting der Staten-Generaal achtte hij voor aanmerkelijke verbetering vatbaar.

Een lichaam, samengesteld gedeeltelijk door den Vorst, gedeeltelijk door een bepaalde klasse van gegoede kiezers, kan moeilijk aanspraak maken op den naam van volksvertegenwoordiging.

De wezenlijkheid zal den schijn moeten vervangen. Dan loopt de Eerste Kamer eenig gevaar om te verdwijnen, doch dat vond

GROEN niet zoo erg. „Ontwifelbaar is het dat de Eerste Kamer, gelijk zij nu bestaat, eene inrigting is, wier oorsprong men vruchteloos in de Nederlanden zoekt”. Als hij het over de Eerste Kamer heeft, laat GROEN zijn sarcasme vrijelijk gaan.

„De Eerste Kamer is bestemd, het moge vreemd klinken, maar desniettemin het is zoo, zij is bestemd ter vertegenwoordiging van het Volk . . . en wie het niet gelooven wil, verwijs ik naar art. 77, waar dit nadrukkelijk wordt bepaald. Ik neem het aan, maar, terwijl ik mij voor het alvermogen der wetgevers buig, mag ik er bijvoegen dat dit gedeelte der Nationale Vertegenwoordiging, benoemd door den Vorst, niet een zeer grooten waarborg, tegenover den Vorst, oplevert voor het Volk . . . De Eerste Kamer, het Volk vertegenwoordigend, is ook bestemd om een dam tegen het Volk, een bolwerk te wezen voor den Troon”.

Maar ook de Tweede Kamer is te weinig Volksvertegenwoordiging, er is te weinig wezenlijk en blijvend verband. „Er is, dunkt mij, middel om in dit gebrek te voorzien. Door het kiesrecht meer nationaal te doen zijn.” GROEN wil echter nog meer, hij wil sterker band, al vreest hij daarvoor „eenstemmig verketterd te zullen worden”. Hij zou het niet ongepast achten de willekeur der vertegenwoordigers ten aanzien hunner committenten eenigszins te beperken. Hoe dat moet kan hij nog niet zeggen, doch hij herinnert er aan, dat in vroeger eeuwen, in zaken van groot belang, ook de invloed gold van Vroedschappen, Gilden, Schutten, van het gansche lichaam der Maatschappij. Moeten we hierin zien een streven naar organisch kiesrecht, zooals tegenwoordig in art. 11 van het A. R. Program tot uitdrukking gebracht wordt?

Het zou te ver voeren, indien nog ingegaan werd op de interessante beschouwingen over de verhouding van Kroon tot Volksvertegenwoordiging.

GROEN drong voorts aan op vermindering van het aantal gerechtshoven. Eerste Kamer en Provinciale Staten zouden in het openbaar moeten vergaderen. Het recht van amendement wordt bepleit en aangedrongen wordt op het afzonderlijk stemmen over ieder hoofdstuk der begrooting.

Tenslotte: „De gedwongen ligting der Land-Militie heeft steeds eene met de vrijheid niet wel vereenigbare en voor de zedelijkheid nadeelige strekking; misschien zou voor de veiligheid van den

Staat beter nog worden gezorgd door vrijwillige werving en een inrigting der Schutterijen op meer militairen voet."

Met dit alles meent GROEN genoeg gezegd te hebben. Hij wenscht geen vermenigvuldiging van algemeene gezegden in de Grondwet, want, zoo zegt hij: „De meeste dezer bepalingen komen hierop neder: Ik laat U volkomen vrij; voor zoover ik onnoodig acht U gevangen te zetten."

En dan eindigt hij dit hoofdstuk, zooals hij begonnen is: „Belofte van handhaving en poging tot herziening beteekenen niets, ten ware men terugkeert tot de leer welke in Gods wil den oorsprong van regt, gezag en vrijheid, den grondslag der Maatschappijen, en het richtsnoer der Overheid vindt."

(Slot volgt).

VRAAG EN ANTWOORD

VRAAG:

Kunt u ons inlichtingen verstrekken omtrent de verschillende vormen van bijzondere hulpverlening in verband met den oorlog?

ANTWOORD:

Naast de reeds bestaande organen tot hulpverlening zijn er in verband met de gevolgen van den oorlogstoestand tal van bijzondere vormen van hulpverlening in het leven geroepen. Het aantal organen voor hulpverlening en het aantal regelingen ter zake is zoo veelvuldig en uiteenlopend, dat het wenschelijk is door middel van een samenvattend overzicht eenige aanwijzingen te geven¹).

De zorg in verband met de door en tengevolge van den oorlog ontstane schade betreft allereerst den *wederopbouw*; voorts het verleen van zoogenaamde *economische hulp aan bedrijven*; en eindelijk de bijzondere hulpverlening van *charitatief of weldadig karakter*.

De wederopbouw.

Met het oog op den wederopbouw werd reeds kort na de capitulatie benoemd als commissaris Dr. Ir. J. A. RINGERS. Aan het bureau van dezen Regeeringscommissaris moeten alle plannen van wederopbouw ter goedkeuring worden voorgelegd. De Wederopbouwdienst zelf zorgt niet voor de uitvoering van deze plannen. En als regel evenmin voor de financiering. Voor dit laatste zijn o. m. de straks nog te noemen Stichtingen 1940 aangewezen.

Het bureau RINGERS zorgt slechts, dat bij den wederopbouw voldaan wordt aan redelijke eischen van doelmatigheid, schoonheid enz. Daarenvens zij nog opgemerkt, dat in vele gevallen bepaalde perceelen individueel zullen worden herbouwd, maar dat in andere de wederopbouw een meer massaal karakter zal dragen. Vooral in deze laatste gevallen (men denke hierbij b.v. aan Rotterdam) zullen niet alleen plannen voor herbouw van bepaalde perceelen moeten worden gemaakt, maar zullen ook stedenbouwkundige plannen moeten worden in gereedheid gebracht. En vooral in laatstbedoelde gevallen moet aan den eigenlijken bouw nog heel wat voorafgaan. Men denke b.v. aan de onteigening of ruilverkaveling, de onderhandelingen met de getroffen eigenaren in verband met de aanwijzing van een nieuw te bouwen perceel enz.

Voor den wederopbouw van boerderijen is een afzonderlijke dienst

in het leven geroepen, welke onder verantwoordelijkheid van het centraal bureau van Ir. RINGERS dit onderdeel behartigt. Het is het „Bureau Wederopbouw Boerderijen”, gevestigd te Utrecht. In verschillende plaatsen zijn voor dit onderdeel van den wederopbouw lokale bureaux gevestigd, welke in overleg met de burgemeesters hun taak verrichten.

Economische hulp.

Dit wat betreft den wederopbouw in het algemeen. Thans laten we volgen eenige opmerkingen met betrekking tot de financieel-economische zijde der zaak. En dan beginnen wij met er op te wijzen, dat er onderscheid bestaat tusschen oorlogsschade, welke door bepaalde overheidsmaatregelen is veroorzaakt en waarvoor, ingevolge de wet, schadeloosstelling moet worden toegekend, en oorlogsschade, waarvoor men niet op grond van de wet schadeloosstelling kan eischen.

Oorlogsschade van eerstbedoelde soort is die, welke het gevolg is van militaire inundaties, in beslagname voor militaire doeleinden, inkwartiering e.d. De door deze maatregelen getroffen eigenaren kunnen aan de Oorlogswet 1899, de Wet op de militaire inundatiën van 1896, de Inkwartieringswet of de Algemeene Vorderingswet 1939 aanspraken op schadeloosstelling ontleenen.

De behandeling van verzoeken om schadeloosstelling is opgedragen aan de „Advies-Commissie-Vorderingen” (A.C.V.) gevestigd te 's Gravenhage, Alexanderstraat 15. Deze schadeloosstelling kan in geld worden toegekend, maar ook in natura, n.l. door herbouw voor rekening van het Rijk. Ook kan in sommige gevallen vóór de definitieve vaststelling der schadeloosstelling een voorschot worden toegekend. Het toekennen van dergelijke voorschotten in daarvoor in aanmerking komende gevallen is opgedragen aan de reeds genoemde Stichtingen 1940.

De gevallen, waarvoor de wet geen schadeloosstellingsplicht der Overheid heeft geregeld, zijn in het algemeen die, waarin schade is aangericht door oorlogsgeweld, hetzij door het optreden van vreemde militaire macht, hetzij door vernietiging vanwege eigen militairen. Al bestaat in die gevallen geen wettelijk recht op schadeloosstelling, men neemt toch uiteraard algemeen aan, dat er een moreele aanspraak op schadeloosstelling bestaat, aangezien de schade, welke ons volk als geheel getroffen heeft, niet eenzijdig en uitsluitend op de daardoor getroffen eigenaren mag drukken. Trouwens ook het algemeen economisch belang van den wederopbouw vordert een tegemoetkoming.

Ook van Overheidswege is dit erkend. En in verband daarmee is er onder Voorzitterschap van Ir. W. H. v. LEEUWEN (secretaris prof. Mr. P. LIEFTINCK) een commissie ingesteld, welke tot taak heeft voorstellen te doen nopens de beginselen, volgens welke van Overheidswege tegemoetkoming zal worden verleend in verband met geleden materiele oorlogsschade en nopens de wijze, waarop de financiering daarvan zal dienen te geschieden.

Voor het taxeeren van de geleden schade heeft de commissie-VAN LEEUWEN enquête-commissies in het leven geroepen, die tot taak hebben de geleden schade met precisie te registreeren.

Daarbij zij opgemerkt, dat de commissie-VAN LEEUWEN wel omtrent de financiering adviseert, doch niet zelve de middelen voor den wederopbouw verschaft. Voorts is in het leven geroepen het Herstelfonds 1940. Uit de middelen van dit fonds (f 10 millioen) zal naast bijdragen voor woninginrichting (f 6 millioen) en bijdragen aan kleine zelfstandigen voor levensonderhoud f 0.5 millioen) ook aan oorlogsinvaliden en andere door het oorlogsgeweld getroffen personen hulp kunnen worden verleend. Omtrent de werking van dit fonds valt overigens nog weinig te melden.

Wel kan worden medegedeeld, dat voorschands de financiering van den wederopbouw (daaronder begrepen tijdelijke voorzieningen als b.v. noodwinkels) in hoofdzaak zal moeten geschieden door de Stichtingen 1940.

Deze Stichtingen dragen een provinciaal of lokaal karakter. Ze zijn opgericht in de provinciën Limburg, Noord-Brabant, Zeeland, Gelderland, Utrecht, Zuid-Holland, Drenthe en in de gemeente Rotterdam. De namen en adressen van deze Stichtingen zijn de volgende:

Stichting Limburg 1940: Gebouw E. T. I. L., St. Servaasklooster 39, Maastricht;

Stichting Noord-Brabant 1940: Waterstaat 16 's Hertogenbosch;

Stichting Zeeland 1940: Abdij 9, Middelburg;

Stichting Gelderland 1940: Markt 6 Arnhem;

Stichting Utrecht 1940: Achter St. Pieter 20 Utrecht;

Stichting Zuid-Holland 1940: Korte Voorhout 9 's Gravenhage;

Stichting Drenthe 1940: Assenbrink 1 Assen;

Stichting Rotterdam 1940: Nieuwe Beursgebouw, Coolingsingel, R'dam.

In de provinciën Drenthe, Gelderland, Limburg, Noord-Brabant, Noord-Holland, Utrecht en Zuid-Holland zijn bovendien aangewezen contact-commissarissen voor den dienst van den wederopbouw. Hun taak is met name het vergemakkelijken van het contact tusschen den wederopbouwdienst en de overige lichamen en personen, die op het gebied van den wederopbouw werkzaam zijn.

De Stichtingen zijn in staat den wederopbouw te financieren, o. m. door middel van de haar verschafte rijks-voorschotten. Deze gelden worden voor tweeërlei doeleinden bestemd. Vooreerst voor *herbouw* of *herstel* van door oorlogsgeweld getroffen eigendommen. En voorts voor het verstrekken van *bedrijfscredieten* aan degenen, wier bedrijven in ernstige mate door oorlogsmolest zijn getroffen.

Bij het verstrekken van bouwcredieten worden o. m. in aanmerking genomen de credietwaardigheid der aanvragers en de vraag of het bedrijf in de nieuw-ingetreden omstandigheden behoorlijke levensvatbaarheid zal hebben²⁾. Voorts moet blijken, dat de aanvrager niet op andere wijze (b.v. uit eigen middelen) den wederopbouw of het herstel kan financieren. Het bouwcrediet moet worden afgelost in een periode van

hoogstens 50 jaar, terwijl een rente van 5 % in rekening wordt gebracht.

De voorwaarden zijn vrij zwaar. Doch in aanmerking moet worden genomen, dat deze credieten, althans voor een gedeelte, mogen worden beschouwd als een voorschot op de latere tegemoetkoming. De positie van de credietnemers zal dus binnen afzienbaren tijd aanmerkelijk worden verlicht. Daarbij kan, volgens mededeeling van den Secretaris-Generaal, waarnemend hoofd van het Departement van Financiën worden aangenomen, dat een tegemoetkoming wordt verleend in schade aan door oorlogsgeweld beschadigde panden, dienende tot woonhuis, winkel of werkplaats, met inbegrip van daarbij behorende bedrijven, onmisbare loodsen en bijgebouwen, tot een bedrag van de verkoopwaarde op 9 Mei 1940, indien dit bedrag per geval en per eigenaar *f* 10.000 niet te boven gaat. Voorts is aan de Stichtingen de instructie gegeven de credietnemers juist met het oog op deze tegemoetkoming in het eerste jaar niet te zwaar te belasten. Zelfs moet bij het verlenen van kleinere bedrijfscredieten tot een bedrag van *f* 10.000 in de credietovereenkomsten worden opgenomen de clausule: „Wanneer blijkt, dat de debiteur als gevolg van de door hem voor het onderhavig crediet te betalen rente en aflossing buiten zijn schuld in moeilijkheden zou geraken, kan een nadere regeling ten aanzien van die betaling worden getroffen.”

Wat aangaat de bedrijfscredieten is samenwerking gezocht met de borgstellingsfondsen, welke thans in 34 districten werkzaam zijn. Voor bedrijfscredieten tot een bedrag van *f* 500.— wordt in daarvoor in aanmerking komende gevallen door de borgstellingsfondsen gezorgd. Belanghebbende kleine middenstanders, die woonachtig zijn in gemeenten, niet aangesloten bij een borgstellingsfonds, kunnen van de hulp van deze fondsen geen gebruik maken. Aan hen wordt, zoo noodig, door een Stichting 1940 hulp verschaft. En ditzelfde geldt voor credieten, welke het bedrag van *f* 500.— overtreffen.

De bedrijfscredieten moeten binnen een periode van 5 tot 10 jaar worden afgelost. De rente bedraagt 5 %, doch, voor zoover de borgstellingsfondsen als bemiddelaars optreden, 4½ %.

Voorts valt hierbij nog op te merken, dat de Stichtingen staan onder toezicht van een commissaris, aangewezen door het departement van financiën. Credieten, welke het bedrag van *f* 10.000 overschrijden, zijn aan de goedkeuring van dezen commissaris onderworpen.

Charitatieve hulp.

Tenslotte nog enkele mededeelingen met betrekking tot de charitatieve hulpverlening.

Ten behoeve van deze hulpverlening zijn naast de Stichtingen 1940 in verschillende deelen van ons land bijzondere lichamen in het leven geroepen. Zoo in Zeeland, het Provinciaal Zeeuwsch Comité voor hulpverlening aan de geteisterde gebieden (secretariaat; Wagenstraat 1, Middelburg), in Utrecht de Grebbe-commissie (secretariaat „Schoon-

oord", Zeist), in Gelderland de reeds van vóór den oorlog dateerende Stichting Gelderland voor Maatschappelijk Werk" (directeur: arts R. Hornstra, Huygenstraat 71, Arnhem), in Noord-Brabant het Rooms-Katholiek Huisvestingscomité te 's Hertogenbosch.

Voorts zijn in tal van plaatsen werkzaam plaatselijke commissies van samenwerking voor bijzondere nooden, welke onder toezicht van het Nationaal Fonds voor Bijzondere Nooden te 's Gravenhage haar taak verrichten.

In Rotterdam werken twee stichtingen naast elkander. De Stichting: „Rotterdam 1940" heeft allereerst een economische taak, n.l. het verstrekken van geld voor wederopbouw en bedrijfscrediet. Onder de arbeidssfeer van deze Stichting vallen ook herstel en vernieuwing van schepen, ook buiten Rotterdam.

Daarnevens werkt als zuiver charitatieve instelling de reeds ten vorige jare opgerichte „Stichting Rotterdam 1939". Zij beoogt de behartiging van materiële en geestelijke belangen van de Rotterdamsche bevolking in moeilijke tijden. Rotterdamsche zakenlieden zijn inzonderheid aangewezen op de hulp van de Stichting Rotterdam 1940. De getroffen bevolking van Rotterdam, voor zoover geen zakenlieden, is echter aangewezen op de hulp van Stichting Rotterdam 1939. En dan nog alleen zij, die als gezinshoofd of kostwinner een weekinkomen hebben van f 25.— of meer. Aan de niet-zakenlieden, die een geringer inkomen hebben dan f 25.— per week wordt hulp verleend door maatschappelijk hulpbetoon te Rotterdam.

De hulpverlening, waarvan hier sprake is, betreft vooreerst steun voor levensonderhoud; voorts hulpverlening voor kleeding en dekking; verder aanschaffing van meubilair en verder huisraad en eindelijk het verstrekken van bedragen in eens of kleine credieten, teneinde getroffen personen in staat te stellen, weer geheel of goddeels in eigen onderhoud te voorzien.

Voor deze doeleinden is, nevens hetgeen reeds uit 's Rijks kas is verstrekt of door middel van locale instellingen of commissies is bijeengebracht, een „Nationale Inzameling 1940" gehouden. Het bureau van deze Nationale Inzameling is thans gevestigd te 's Gravenhage, Koningskade 17. Het werkt samen en in overleg met het Nationaal Fonds voor Bijzondere Nooden, welks bureau ter zelfder plaats gevestigd is. Voorts wordt uiteraard bij deze hulpverlening gebruik gemaakt van de medewerking van de reeds genoemde plaatselijke lichamen.

De hier bedoelde hulpverlening geschiedt in drie stadia.

Voor degenen, die van alles beroofd zijn, is allereerst noodig voeding en de meest noodzakelijke kleeding, dekking en voorziening in woongenlegenheid.

Voor wat betreft de Rotterdamsche vluchtelingen is hier een bijzondere taak opgedragen aan den Regeeringscommissaris Mr. J. A. DE WILDE. Het aan diens bureau verbonden kleeding- en goederenmagazijn

voorziet, voorzoover mogelijk, in de behoeften van oorlogsslachtoffers, die uit Rotterdam afkomstig zijn.

Na het eerste stadium treedt op de noodzakelijkheid om te voorzien in meer definitieve huisvesting, het verschaffen van eenige meubelen en verder huisraad, het toekennen van kleinere bedragen, teneinde getroffenen in staat te stellen hun beroep of bedrijf voort te zetten. Men denke hierbij b.v. aan het aanschaffen van eenige winkelachterstand bij leveranciers e. d. Het is vooral in dit tweede stadium, dat de commissies van samenwerking voor bijzondere nooden kunnen worden ingeschakeld en met behulp van het Nationaal Fonds voor Bijzondere Nooden door een gift in eens in belangrijke mate opheffend kunnen werken of armoede kunnen voorkomen.

Het derde stadium zal eerst aanbreken, wanneer de wederopbouw van de door den oorlog getroffen perceelen heeft plaats gevonden, doch de middelen tot voortzetting van bedrijven of beroepen niet toereikend zullen blijken. Alsdan kan, hetzij door een gift in eens, hetzij door een klein bedrijfscrediet, wellicht nog verder worden bijgedragen om bepaalde personen opnieuw in het zadel te zetten.

Laten we ten besluite nog mogen opmerken, dat ook van kerkelijke zijde in belangrijke mate is bijgedragen om den nood van de door den oorlog getroffen personen te verlichten. Vooral bij het verschaffen van kleding, dekking en huisraad heeft men in Rotterdam en elders, dank zij ook de door andere plaatsen geboden hulp, van diaconale zijde in belangrijke mate medegewerkt om het leed van den oorlog te verzachten en om den omvangrijke arbeid van andere charitatieve organen zooveel mogelijk tot zijn recht te doen komen. Spoedige hulp is dubbele hulp. Dat gold met name ook ten aanzien van de hulp, welke van diaconale zijde in tal van gevallen, dank zij de onderlinge samenwerking der kerken, geboden werd. En zoo heeft ook het optreden der kerken mede gewerkt om, vooral in het eerste stadium aan den nood, het hoofd te bieden en den wederopbouw te begunstigen.

N.

---

¹) Bij het samenstellen van dit overzicht kon o. m. worden gebruik gemaakt van een bijdrage over dit onderwerp, voorkomend in het laatste nummer van het maandblad van den Nederl. R.K. Middenstandsbond: *Bouwen en Streven* van 15 Juli 1940 en in het Juli-nummer van het maandschrift *Economie* en voorts van het artikel van den Secretaris-Generaal van het Departement van Waterstaat, Mr. D. G. W. SPITZEN in het Mei-Juni-nummer van *Het Gemeentebestuur*.

²) We laten hieronder nog ter nadere toelichting volgen een overzicht van de regelen, gevolgd bij het verlenen van bedrijfscredieten met rijksvoorschot aan door oorlogsgeweld getroffen bedrijven:

1. Credieten voor rekening en risico van het Rijk mogen slechts verleend worden aan personen, die kunnen aantoonen, dat als gevolg van oorlogsmolest hun bedrijfsmiddelen zoodanig hebben geleden, dat er een absolute noodzakelijkheid voor crediet bestaat om hun bedrijf weer op gang te brengen.

Geen credieten worden verleend, die tot strekking hebben in het levensonderhoud van de geldnemers te voorzien gedurende den tijd, die verstrijkt vóór hun bedrijf weder op gang is.

2. Voor crediet komen alleen in aanmerking te goeden naam en faam bekend staande personen, die in het verleden getoond hebben de noodige bewaamheden te bezitten voor het met succes voeren van hun bedrijf.

Een nauwkeurige informatie naar den credietaanvrager en een onderzoek naar de positie en de resultaten van zijn bedrijf — waar mogelijk gepaard aan een onderzoek door accountants — moeten aan de verleening van het crediet voorafgaan.

3. Het crediet wordt alleen verleend aan bedrijven waarvan vaststaat, dat zij voor 10 Mei 1940 als levensvatbaar waren aan te merken.

4. Het crediet blijft beperkt tot hetgeen strikt noodzakelijk is om het bedrijf weer op bescheiden schaal op gang te brengen.

Geen credieten worden verleend aan door oorlogsmolest getroffen personen voor zoover deze nog over voldoende eigen middelen beschikken om hun bedrijf weder op gang te brengen.

5. De credietverleening heeft slechts plaats voorzoover kan worden aangetoond, dat het bedrijf ook onder de nieuw ingetreden omstandigheden alle kansen op levensvatbaarheid biedt.

6. De voorwaarden der credietverleening worden naar gelang van de omstandigheden van geval tot geval vastgesteld.

De terugbetaling op het crediet moet regelmatig plaats vinden en zoodanig, dat het totale crediet binnen 5 jaar is afbetaald. In bijzondere gevallen kan, voorzoover het crediet strekt tot aankoop van *vaste* bedrijfsmiddelen, deze termijn tot 10 jaar worden verlengd.

Het Stichtingsbestuur kan met schriftelijke goedkeuring van den in punt 9 bedoelden Commissaris voor de oorlogsmolestcredieten van deze crediettermijnen afwijken.

Bij deconfiture of staking van het bedrijf wordt het crediet in zijn geheel dadelijk opeischbaar.

7. Het crediet zal verstrekt worden tegen een rente van 5 %. In bijzondere gevallen, waarin de omstandigheden daartoe aanleiding geven, kan over het eerste jaar der credietverleening met een lager percentage genoeg worden genomen.

In de voorwaarden der credietverstrekking wordt de bevoegdheid tot verhooging van de rente voorbehouden.

Uitstel van betaling van de rente en aflossing over het eerste jaar der credietverleening kan — waar noodig — in uitzicht worden gesteld.

8. Bij de toekenning van het crediet worden zooveel mogelijk waarborgen voor de terugbetaling bedongen in den vorm van zekerheidsstellingen enz. voor zoover de betrokken geldnemers in staat zijn zoodanige zekerheidsstellingen te geven.

9. Credietverleeningen boven f 10.000.—, behoeven de schriftelijke goedkeuring van den door den wnd. Secretaris-Generaal, wnd. Hoofd van het Departement van Financiën aan het Stichtingsbestuur toegevoegden Commissaris voor de oorlogsmolestcredieten, die zooveel mogelijk de besprekingen van het Stichtingsbestuur over de toekenning dezer credieten bijwoont.

Deze Commissaris houdt ook een algemeen toezicht op de credietverleeningen voor kleinere bedragen en bevordert zooveel mogelijk de eenheid in de voorwaarden der credietverleening.

De Commissaris volgt de aanwijzingen, hem vanwege den wnd. Secretaris-Generaal, wnd. Hoofd van het Departement van Financiën, met betrekking tot deze credietverleeningen gegeven.

10. Het crediet wordt verstrekt bij voorkeur door tusschenkomst van de

normale bankrelatie van den credietaanvrager, en zoo deze ontbreekt door tusschenkomst van de N.V. Nederlandsche Middenstandsbank.

Na overlegging van de noodige bescheiden inzake de betalingen, welke uit het crediet zullen moeten plaats hebben voor aanschaffing van bedrijfsmiddelen en voorraden en naar gelang die betalingen plaats vinden wordt de credietaanvrager voor de hem ter beschikking gestelde gelden gedebiteerd.

11. De credieten en de daarvoor te stellen zekerheid worden gesteld ten name van de bankinstelling, door welke tusschenkomst het crediet wordt verstrekt. Deze bank oefent de rechten van credietgeefster uit.

Het Rijk behoudt zich te allen tijde voor het beheer der credieten op te dragen aan een andere instelling dan de bank door welke tusschenkomst het crediet is verstrekt en overdracht te vorderen van de uitstaande credieten ten name van die instelling.

De vorderingen worden door de bankinstelling aan de Stichting gecedeerd tot zekerheid van de terugbetaling der door bemiddeling der Stichting door het Rijk voorgeschoten gelden.

De door de Stichting uit de van Rijkswege voor te schieten gelden verleende credieten blijven ten behoeve van het Rijk verbonden tot zekerheid van de terugbetaling dier voorgeschoten gelden.

12. Schadeloosstellingen en financieele tegemoetkomingen, welke aan de door oorlogsmolest getroffen credietnemers worden verleend, zullen met het verleende crediet verrekend worden. In de voorwaarden der credietverstrekking moet zulks nadrukkelijk worden gestipuleerd.

13. Door een daartoe speciaal te treffen maatregel van overheidswege zullen de ten laste van de betrokken credietnemers op 10 Mei 1940 loopende schuldverplichtingen voor den duur van het crediet worden uitgesloten van de bevoegdheid verhaal te zoeken op de tot het bedrijf van den credietnemer behorende activa. In de voorwaarden der credietverstrekking moet nadrukkelijk worden gestipuleerd, dat zoodanig verhaal van op 10 Mei 1940 loopende schuldverplichtingen op de activa van het bedrijf van den credietnemer niet zal kunnen plaats hebben gedurende den duur van het crediet.

14. Het gebruik maken krachtens punt 10 en 11 van de tusschenkomst van de Middenstandsbank of een bestaande bankrelatie van den credietaanvrager sluit in zich, dat deze bankinstellingen, voorzover zij hun diensten niet om niet ter beschikking stellen, zich bereid verklaren genoeg te nemen met een redelijke vergoeding voor kosten verbonden aan het onderzoek der credietaanvragen en het beheer der credieten overeenkomstig nader door den wnd. Secretaris-Generaal, wnd. Hoofd van het Departement van Financiën vast te stellen maatstaven.

15. De wnd. Secretaris-Generaal, wnd. Hoofd van het Departement van Financiën behoudt zich voor nadere aanwijzingen te geven ten aanzien van de aanwijzing der te verlenen voorschotten en de voorwaarden dezer credietverleeningen, naar welke aanwijzingen de Stichting zich bij de credietverleening uit deze voorschotten zal hebben te gedragen.

RECTIFICATIE.

In mijn artikel in het vorig nummer over het staatsbestuur tijdens de bezetting werd op pag. 303 de veronderstelling uitgesproken, dat de bevoegdheid van den Rijkscommissaris om te bepalen, welke vonnissen hem vóór hun uitvoering ter bekrachtiging worden voorgelegd, wel in dien zin zal moeten worden opgevat, dat deze vonnissen niet zullen mogen worden uitgesproken, tenzij verlof daartoe is verleend. Men maakt er ons van bevoegde zijde opmerkzaam op, dat deze veronderstelling te ver gaat. De bedoeling schijnt, dat de daarvoor in aanmerking komende vonnissen pas nà het uitspreken, doch vóór de uitvoering ter bekrachtiging zullen worden voorgelegd. Wellicht ware het juister geweest het Duitsche woord „Bestätigung” door „bevestiging” te vertalen, aangezien bekrachtiging de gedachte wekt aan het verleenen van rechtskracht en dus het ontbreken van rechtskracht vóór het bekrachtigen doet veronderstellen.

N.

ANTIREVOLUTIONAIRE STAATKUNDE

MAANDELIJKSCH ORGAAN VAN DE
DR ABRAHAM KUYPERSTICHTING
TER BEVORDERING VAN DE STUDIE DER
ANTIREVOLUTIONAIRE BEGINSELEN

ONDER REDACTIE VAN

Prof. Mr. A. ANEMA - Mr. Dr. E. J. BEUMER - Dr. H. COLIJN

Mr. H. A. DAMBRINK - Prof. Dr. H. DOOYEWEERD

Ds. J. JONGELEEN - Dr. J. W. NOTEBOOM

Prof. Mr. V. H. RUTGERS - J. SCHOUTEN

Prof. Dr. J. SEVERIJN

16de JAARGANG

SEPTEMBER 1940

INHOUD VAN DIT NUMMER

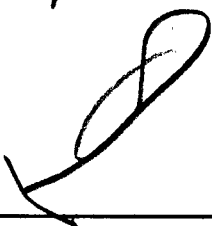
HET WOORD GODS BLIJFT, III, door PROF. DR. G. M. DEN HARTOGH	365
ORDENINGSVRAGEN, door DR. C. BEEKENKAMP	371
HERZIENING DER GRONDWET IN NEDERLANDSCHEN ZIN (De bijdrage van Groen van Prinsterer in 1840) III, door A. R. DE KWAADSTENIET	392
VRAAG EN ANTWOORD. Adviezenrubriek	402
(1. <i>Souvereiniteit in eigen kring</i> ; „kapitaal” en „arbeid”; 2. <i>Godsdienst privaatzak</i> ; debat <i>Kuyper—v. d. Vlucht 1903/4</i> ; 3. <i>Verantwoordings- plicht Burgemeester, beperkingen, zelfbestuur, openbare orde en politiebeleid</i>).	
ONTVANGEN BOEKEN EN GESCHRIFTEN	411

J. H. KOK N.V.
KAMPEN

Drs
 Prof. Dr.
 Prof. Dr.

|||
 /
 |||/|||

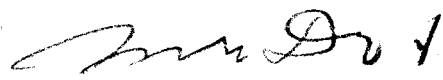

LIJST VAN MEDEWERKERS.

DR. C. BEEKENKAMP - MR. H. BLJLEVELD - MR. A. VAN
 DER DEURE - PROF. DR. P. A. DIEPENHORST - MR. DR. J.
 DONNER - PROF. MR. P. S. GERBRANDY - PROF. DR. A.
 GOSLINGA - DS. M. VAN GRIEKEN - MR. G. H. A. GRO-
 HEIDE JR. - PROF. DR. G. M. DEN HARTOGH - MR. TJ. DE
 JONG - P. KEULEMANS - PROF. DR. H. H. KUYPER - DR. J.
 A. NEDERBRAGT - PROF. DR. J. RIDDERBOS - PROF. DR. A. A.
 VAN SCHELVEN - C. SMEENK - PROF. DR. Z. W. SNELLER
 MR. J. TERPSTRA - PROF. DR. D. H. TH. VOLLENHOVEN
 MR. S. DE VRIES - DR. J. J. DE WAAL MALEFIJT - MR. J. A.
 DE WILDE.

MEDEWERKERS IN HET BUITENLAND.

- Voor *Hongarije*: PROF. DR. J. SEBESTYEN, Ulloi utca 121,
 BUDAPEST.
- „ *Oostenrijk*: PROF. DR. I. BOHATEC, Pyrkergrasse 28.
 WEENEN.
- „ *Zwitserland*: DS. RUD. GROB, Sudstrasse 120, ZÜRICH.
 DR. CHARLES SCHULE, ERLNBACH (Zurich).
- „ *Duitschland*: DR. W. KOLFHAUS, VLOTO AN DER WESER.
- „ *N. Amerika*: DR. HENRY BEETS, GRAND RAPIDS.
 DR. ALBERT HYMA, ANN ARBOR, MICH.
 (U. S. A.).
- „ *Frankrijk*: PROF. A. LECERF, PARIS VIII,
 Rue des Saints Pères 54.
- „ *Zuid-Afrika*: L. J. DU PLESSIS M.A., Noordburg,
 POTCHEFSTROOM (TRANSVAAL).

HET WOORD GODS BLIJFT

DOOR

PROF. DR. G. M. DEN HARTOGH.

III.

Het Woord des HEEREN, wat Hij heeft gesproken, hetzij in belofte, hetzij in dreiging, blijft tot in der eeuwigheid, houdt stand, wordt uitgevoerd, kan in zijn uitwerking niet verhinderd worden.

Treffend zegt Prof. Dr. G. CH. AALDERS:

„Het woord van een mensch kan tot zwijgen worden gebracht, maar het Woord Gods niet. Want men kan een mensch wel den mond snoeren op allerlei wijze, tenslotte door gevangenis of zelfs door den dood; maar God kan men niet doen ophouden te spreken in deze wereld, ook niet door de verkondigers van Zijn Woord te doen verstommen. Want Gods Woord is eenmaal in de wereld, en God draagt er Zelf zorg voor, dat het ongestoord en ongehinderd zijn loop voortzet. Ook al moeten de verkondigers van Gods Woord wegwijnen in een vunzigen kerker of hun leven laten op een schavot, daardoor wordt dat Woord zelf niet tot werkeloosheid gedoemd. Want God, Die door dat Woord iets tot de menschen te zeggen heeft, zàl het zeggen, zooals Hij wil. Hij is niet afhankelijk van de menschen, die Hij gebruikt om Zijn Woord te verbreiden; Hij is de Almachtige, Die over alles beschikt, en naar Zijn welbehagen de wegen en middelen schept om Zijn Woord onbelemmerd te doen uitgaan over de geheele aarde. Zelfs indien bittere vijandschap tegen God en Zijn Woord erin zou slagen alle Bijbels ter wereld te verbranden, dàn nõg zou de werking van het Woord Gods daarmee niet teniet gedaan zijn, want door de kracht van Zijn Geest heeft God dat Woord in vele zielen een zoodanige plaats gegeven, dat Hij tot hen blijft spreken en door hen wederom zal spreken tot anderen.”

In dat Woord des Heeren, dat temidden van vele veranderingen onveranderd van kracht blijft, wordt ons, gelijk we zagen, van meetaf de absolute Souvereiniteit van God voorgehouden.

God is volkomen zelfstandig in Zijn bepalen, Zijn verwerkelijken, Zijn bevelen.

God is vrijmachtig om den Raad en de wereld te kiezen of niet te kiezen, zóó maar ook anders te kiezen.

In Zijn vrijmacht verwerkelijkte Hij den Raad, waarvan de Heilige Schrift zegt: „De Raad des Heeren bestaat in eeuwigheid, de gedachten Zijns harten van geslacht tot geslacht” (Ps. 33 : 11).

En in Zijn vrijmacht heeft God uit den Raad niet een andere, maar déze wereld tot aanzijn geroepen. En al wat in de wereld geschiedt, is niet anders dan verwerkelijking van dien Raad, gelijk de apostel Paulus schrijft, dat God alle dingen werkt naar den Raad van Zijn wil (Ef. 1 : 11). Alle schepselen zijn alzoo in Gods hand, dat zij tegen Zijn wil zich noch roeren noch bewegen kunnen.

De souvereiniteit van God uit zich ook in Zijn bevelen.

De Schepper van hemel en aarde heeft voor zon, maan en sterren, voor planten- en dierenrijk, voor het gansche heelal zijn regelingen gegeven, waarvan de Schrift zegt: Naar uwe verordeningen blijven zij nog heden staan; want zij alle zijn uw knechten (Ps. 119 : 91). Aan den naar Zijn beeld en gelijkenis geschapen, met hart en verstand en wil begiftigden mensch heeft God Zijn *bijzondere* ordinantiën bekend gemaakt, welke de verantwoordelijke mensch met klare bewustheid en volvaardige bereidwilligheid onvoorwaardelijk en volkomen heeft te gehoorzamen.

In zekeren zin kunnen de menschen Gods gebod wederstaan. Maar in het eind zal blijken, dat zij toch Gods wil hebben volvoerd. God handhaaft Zijn souvereiniteit tegen allen menschelijken onwil in. En dat op elk gebied. Geen duimbreed gronds is aan een soort zelfbeschikkingsrecht van den mensch overgelaten. Niets is onttrokken aan Gods gebod. En de mensch op aarde is geroepen Gods wil te volbrengen, gelijk de engelen in den hemel doen.

Het Woord des Heeren leert ons verder, dat de Drieëenige God Zijn souvereiniteit uitoefent door Hem, Die zoowel Scheppings- als Verlossingsmiddelaar is. Christus is gezalfd tot Koning over Sion, den berg Zijner heiligheid, tot Koning van Zijn kerk, maar terwille van Zijn gemeente is Hem ook het regiment over de

volkeren gegeven. Als Opperste Wijsheid verklaarde Hij reeds onder de oude bedeeeling: door Mij regeeren de koningen, door Mij heerschen de heerschers (Spr. 8 : 15, 16). Kort vóór Zijn hemelvaart sprak Hij: Mij is gegeven alle macht in hemel en op aarde (Matth. 28 : 18).

„Draagt Hij als Scheppingsmiddelaar alles door het woord van Zijn kracht (Hebr. 1 : 3), ligt de Voorzienigheid in Zijn hand, als Verlossingsmiddelaar rijdt Hij naar de visionaire voorstelling van Johannes op het witte paard, overwinnende en opdat Hij nog meer overwinne (Openb. 6 : 2). De Souvereiniteit Gods beteekent voor de gevallen menschheid dan ook Christocratie. Voor Christus moet alles zich buigen. Aan Hem alles gehoorzamen. Christus legt beslag op heel de wereld en op heel het leven” (Prof. Dr. V. HEFFP).

Zij, die een christelijke wetenschap, een christelijke kunst, een christelijke maatschappij en ook een christelijken staat en een christelijke staatkunde verfoeien als afgoden, welke hoe eer hoe beter moeten worden verbrand, — in dezen zin hebben veel volgelingen van KARL BARTH zich geuit — doen tekort aan de souvereiniteit van God en Zijn Gezalfde.

„Niets is geschapen, of God schiep het met een ordinantie voor zijn aanzijn, en het is die volheid der ordinantiën Gods voor *alle* leven, die *alle* leven doet opeischen, om Hem te worden toegewijd... In alle leven is God present met Zijn alomtegenwoordige en almachtige kracht, en geen sfeer van menschelijk leven is er, of de religie doet er haar eisch gelden, dat God zal gedankt, dat Gods ordinantiën zullen worden geëerd, en dat door alle *labora* het *ora* zal zijn heengeweven. Waar de mensch ook sta, wat hij ook doe, waar hij ook de hand aan legge, ... hij staat steeds in alles voor Gods aangezicht, hij is bezig *in Gods dienst*, hij heeft zijnen God te gehoorzamen en boven alles de eere zijns Gods te bedoelen.”

„Vóór alles de belijdenis van Gods *absolute souvereiniteit*.” (KUYPER).

De absolute souvereiniteit van God, die zich uitstrekt ook over het staatkundig terrein, is steeds door de anti-revolutionairen erkend. Niet alleen in de jaren van de opkomst der partij, maar ook sinds zij tot zeer grooten invloed gekomen was. Doch wij

hebben er niet in *die* mate uit en naar geleefd als onze vaderen in de dagen, toen zij „nog in tenten woonden”. Wij hebben ons te weinig verdiept in de beteekenis en de consequenties van de Goddelijke souvereiniteit. Wij hebben er ons te weinig van laten doordringen. Wij zijn persoonlijk en in onze gezinnen veel tekort geschoten in ons gebed om de heiliging van Gods Naam en de komst van Gods koninkrijk en het volbrengen van Zijn wil, ook op het gebied van den staat en van de verhouding der volkeren.

Het besef was dikwijls niet levendig, dat ook voor het politieke leven steeds bovenal moest gevraagd worden naar wat de Heere wilde, dat wij doen zouden; hoe het ook dáár allereerst en allermest en eigenlijk uitsluitend ging om Hem, den Koning der eere.

Wij waren vaak vlug en voorbarig in ons oordeel over regeeringsmaatregelen en traag of nalatig in onze voorbede voor de overheid, die in haar beleid geheel van God afhankelijk is. Terwijl onze dankzegging voor wat zij onder Gods zegen ons ten goede mocht verrichten, veelal geheel achterwege bleef.

Wij ook maakten ons meermalen schuldig aan het kwaad om alles af te meten naar het richtsnoer van ons vermeende eigenbelang. De vraag naar de eer van God kwam in de praktijk soms niet eens aan de orde.

Van hoog tot laag spraken of handelden wij te zeer, alsof *wel* in zoogenaamde „geestelijke” zaken gelijk de vrijheid van de christelijke school, de bevordering van Zondagsrust, de bestraffing van Godslastering, de souvereiniteit van God in het geding was, maar *niet* in „stoffelijke” zaken als de rijksfinantiën en -belastingen, den landbouwcrisissteun en de vestigingswet.

Wij traden te veel op alsof wij, in of buiten overheidsorganen, de meer „technische” problemen wel zelf met ons eigen verstand en inzicht en ervaring konden oplossen, alsof wij dáárvoor niet noodig hadden de hulp van den almachtigen God en de leiding van Zijn Geest, om het te doen tot Zijn verheerlijking.

Aanvoerders en volgelingen, sprekers en luisteraars, richtten in de verkiezingscampagnes soms te zeer den blik op de grootheid van de partij, waren te zeer overtuigd van eigen kennen en kunnen, ja van eigen onmisbaarheid, en sloegen te weinig het oog op God, om van Hem alleen alle heil te verwachten.

Men loofde wel eens te veel elkander en men prees, althans

in werkelijkheid, te weinig den absoluut souverainen God.

De tijdelijke dingen van het staatkundig leven werden onvoldoende bezien in het licht van de eeuwigheid. De heilige bezieling van de bewustheid ook op het politieke terrein te staan voor Gods aangezicht als onder den geopenden hemel, was verflauwd.

Er was ook groot gebrek aan getrouwe, onbaatzuchtige werkers voor de vestiging en de uitbreiding van wat GROEN noemde „de partij van den levenden God”. De propaganda van de eeuwige beginselen van Gods Woord, de werving van medestrijders onder de banieren, waarop het „Pro Rege” te lezen stond, kwam lang niet voldoende tot haar recht. De arbeid werd dikwijls aan een klein getal eenvoudige, ijverige broeders overgelaten. En vervolgens aan degenen, die in overheidsorganen, in staten en raden en in partijgeledingen een functie ontvingen. Dezen liepen daardoor weer meer gevaar te zeer zich te hechten aan hun zetels, te zeer bedacht te zijn op het behoud van hun posities en te weinig het groote hoofddoel na te jagen.

Andersdenkenden werden niet genoeg onder den indruk gebracht van de onzelfzuchtigheid der anti-revolutionairen en van hun vurig begeeren om in alles den absoluut souverainen God te dienen.

De erkenning van deze en andere tekortkomingen in het verleden beteekent niet, dat wij ook maar eenigszins zouden ontkennen de kracht voor het politieke leven van de belijdenis van de absolute souverainiteit Gods.

Integendeel! We zijn verzekerd, dat die kracht zelfs nog te voorschijn is getreden in onze zeer gebrekkige woorden en daden. Omdat God ons, niettegenstaande er door onze schuld overwoekering van aardschgezindheid was, toch den hemelzin niet onthield, omdat door Zijn genade het ons in den diepsten grond toch om Hem te doen was, mochten wij Zijn medearbeiders zijn op staatkundig gebied, en daar ook tezamen, als Antirevolutionaire partij, veel goeds tot stand brengen en veel kwaad tegenhouden.

De erkenning van onze tekortkomingen in het verleden beteekent dus volstrekt niet, dat wij in het heden bij de pakken zouden gaan nederzitten en voor de toekomst onze belijdenis van de absolute souverainiteit Gods slechts pro memorie zouden uittrekken.

Neen! We worden door die erkenning te meer gedrongen om te vragen naar den Heere en Zijn sterkte, opdat wij naar het voorbeeld der vaderen, ook in druk en donkerheid, op hoop tegen hoop blijven worstelen voor de verheerlijking Gods in het staatsleven. We worden te meer opgewekt om eigen wil te verzaken en Gods wil, die alleen goed is, zonder eenig tegenspreken gehoorzaam te zijn en eer van alle schepselen af te gaan en die te laten varen, dan in het allerminst iets tegen dien heiligen wil van God te doen.

We worden te meer aangespoord om de wijde strekking van de belijdenis van Gods absolute souvereiniteit na te gaan en daarbij dankbaar gebruik te maken van hetgeen onze leiders en voor mannen in vroegeren en lateren tijd in het licht hebben gegeven. We worden te meer gedrongen om vast te stellen, wat onze staatkundige plichten en rechten zijn van Gods wege en op welke punten wij nimmer kunnen toegeven. We worden te meer aangevuurd en we vuren elkander aan om pal te staan voor de bewaring van onze heiligste goederen en om tot geen prijs door ons doen of laten onzen eeuwigten Koning te verloochenen of te verraden.

Het door de ontzettende gebeurtenissen van den laatsten tijd verdiepte inzicht, dat we in ons zelf *niets* zijn, zal ons te meer in God *alles* doen zoeken en vinden.

En het zal steeds meer de heilige hartstocht van ons denken en onderzoeken, ons spreken en handelen worden: „de HEERE is groot, en zeer te prijzen; Hij is vreeselijk boven alle goden. Want al de goden der volken zijn afgoden; maar de HEERE heeft de hemelen gemaakt. Majesteit en heerlijkheid zijn voor Zijn aangezicht, sterkte en sieraad in Zijn heiligdom. Geeft den HEERE, gij, geslachten der volken! geeft den HEERE eer en sterkte” (Ps. 96 : 4—7).

ORDENINGSVRAGEN

DOOR

DR. C. BEEKENKAMP.

In het programma van de oorspronkelijke „Nederlandsche Unie” — de combinatie dus van de zes groote politieke partijen met de groep-LINTHORST HOMAN — kwam onder meer als program-punt voor: „doeltreffende ordening van het maatschappelijk leven.”

Als eerste punt van de wenschen op sociaal-economisch gebied heeft de Nederlandsche Unie vastgesteld: „Organische ordening der arbeidsgemeenschap zonder klassentegenstellingen.”

Uit deze beide gegevens kan men eenige gevolgtrekkingen maken, en wel:

dat er bij het overgrootste deel van het Nederlandsche volk na den 10en Mei eenstemmigheid heerscht over de vraag, dat „ordering” noodzakelijk is;

dat over een nadere uitwerking van deze gedachte vermoedelijk minder eenstemmigheid zal bestaan, dan over de formuleering van de gedachte zelf;

dat het ordeningsvraagstuk actueel blijft, en

dat het mitsdien alleszins gemotiveerd is, in dit tijdschrift het onderwerp nog eens weer aan de orde te stellen.

In het „Vorspiel auf dem Theater” van GOETHE'S Faust, zegt de Director:

Der Worte sind genug gewechselt,
Laszt mich auch endlich Thaten sehn!

Iets van deze ongedulds-stemming heeft wellicht menigeen bekropen, die zich de moeite gaf, kennis te nemen van de onderscheiden ordeningsplannen, over welker verschijning de een zich

uitbundig verheugde; waaraan een ander schouderophalend voorbijging en waarvoor de groote massa van ons volk zich nauwelijks interesseerde.

Maar is het zoo niet met alle hervormingspogingen gegaan? Aanvankelijk waren het slechts enkele leidende figuren, die zich bezonnen over de vraagstukken van den tijd, waarin zij leefden en die zich in woord of geschrift erover uitlieten, daarmede de critiek oproepend van anderen, die de voorkeur gaven aan het handhaven van wat nu eenmaal zoo gegroeid was. Aan de massa ging dit debat voorbij, totdat op eenmaal — waar en hoe, dat wist niemand! — de nieuwe denkbeelden gestalte hadden gekregen en een volgende periode inluiden.

Te loochenen valt niet door wie de teekenen der tijden probeert te verstaan, dat onze generatie zich ook op een van die geweldige keerpunten in de wereldhistorie bevindt.

De catastrofe van den wereldoorlog van 1914—1918 heeft de menschheid wakker geschud. De daarop gevolgde snelle ontwikkeling van communisme, fascisme en nationaal-socialisme was het welsprekend bewijs, dat er in de geesten van leiders en volken iets giste. De eene financieele crisis stapelde zich op de andere, zooals de golven van de zee bij dreigend stormweer; de eene economische chaos was nog niet uitgewerkt, of een tweede deed reeds zijn intrede. Voor beantwoording van de vraag, waarop dit alles zou moeten uitloopen, was nauwelijks gelegenheid, zóó snel veranderde het beeld, zóó onverwachts waren nieuwe, storende invloeden. Adembenemend is het tempo van onzen tijd. Beklemmend zijn de schier onoplosbare vragen; benauwend en beangstigend de toekomst — tenzij men begrepen heeft den diepen zin van het woord van den wijze der oudheid: „Hetgeen geweest is, dat is nu; en wat wezen zal, dat is alreede geweest; en God zoekt het weggedrevene” (Pred. III : 15).

Kalmte en zekerheid is er ten slotte alleen voor hem, die de gebeurtenissen van heden weet te zien als uitvloeisel van hetgeen in vorige jaren geschiedde; en bouwen aan de toekomst is slechts mogelijk, als men de fouten van het verleden heeft geconstateerd, en ze weet te vermijden. Onvolkomen echter blijft alle menschelijk pogen en streven. Door onrust wordt ons leven verteerd, totdat het rust vindt in God, Die alle dingen leidt naar den raad van

Zijn wil (Eph. I : 11), en Die — o wonder mysterie! — den onvolkomen mensch verwaardigt Zijn medebouwers te zijn.

Het fundament voor dat bouwwerk is gelegd. Anderen bouwen erop voort. Maar een iegelijk zie toe, hoe hij daarop bouwt (1 Cor. III : 9 en 10).

Aangenomen dus, dat wij allen, en ieder met zijn eigen verantwoordelijkheid, „medebouwers” hebben te zijn aan de nieuwe toekomst, en ieder ook juist daar, waar God hem heeft geplaatst — dan is het ook van het allergrootste gewicht, dat wij precies weten, hoe en in welke richting moet worden gearbeid. Nu kan daarbij van veel belang zijn, dat wij het juiste inzicht verkrijgen om een keus te doen uit de adviezen, die met betrekking tot dien bouw ons van verschillende zijden geworden.

In den aanvang hebben wij er al op gezinspeeld, dat er op het terrein van het orderingsvraagstuk reeds zoovele adviezen gegeven zijn; adviezen, die deels parallel loopen, maar op andere punten weer tot groote divergenties leiden. Nadere bestudeering hiervan zal in ieder geval noodzakelijk zijn, alvorens wij kunnen verder gaan.

Want onverstandig moet genoemd worden hij, die in waanwijze overmoed zou meenen, dat hij en hij alleen de oplossing van alle vragen in den zak heeft. Het kon toch ook wel eens zóó zijn, dat wij bij dengene, die nu niet bepaald van onze eigen richting is, of die niet behoort tot onze eigen kerkelijke of politieke groepeerings, denkbeelden aantreffen, die zouden blijken bruikbare bouwstenen te zijn voor dat architectonisch geheel, waaraan wij zoo gaarne onze beste krachten zouden willen geven.

Op gevaar af dus, dat wij in ongenoegen komen met den Director van GOETHE, die van oordeel was, dat er nu lang genoeg gepraat en veel te veel geschreven is, en die „endlich Thaten sehn” wil, gaan wij in de hier volgende bladzijden eerst eens wat ordening in de orderingsgedachten brengen. Men kan dat op verschillende manieren doen. Men kan zich aansluiten bij de hier te lande nu eenmaal bestaande onderscheiding van richtingen en handelen over het geen de protestanten, de roomsch-katholieken, de vrijzinnigen en de socialistten hebben geleerd over dit vraagstuk, en dat aan het slot naar Paulinisch voorschrift „het goede behouden”. In de orderingsliteratuur werd deze methode meer dan eens ge-

volgd, en men zal niet kunnen ontkennen, dat deze wijze van werken zekere bevrediging schenkt, al brengt nadere bestudeering van de omvangrijke stof dan ook tot de conclusie, dat men dit vraagstuk niet precies in vier deelen knippen kan, omdat er binnen die bovengenoemde groepeeringsen weer schakeeringen en nuanceeringen zijn; tusschenstandpunten, waarvan het dikwijls heel moeilijk is uit te maken, of ze in hun conseqwente toepassing eigenlijk niet veeleer in een andere rubriek thuis behooren. Het leven is nu eenmaal niet schematisch, maar rijk gevarieerd.

Ditmaal echter willen we een andere werkmethode kiezen. Zij is evenmin als de vorige oorspronkelijk. Echter wel buitengewoon bruikbaar, met name hierom, omdat wij de vooropgezette bedoeling hebben, na te gaan, in hoeverre de verschillende ordeningsplannen harmonieeren; op welke onderdeelen overeenkomst, evenwijdigheid is te ontdekken; en waar de meeningen diametraal tegenover elkaar staan. Dit onderzoek is dáárom zoo nuttig, omdat het ons leert, waar en in hoeverre de verschillende voorstanders van de ordeningsgedachte elkander kunnen vinden en elkaar kunnen steunen. Gemeenschappelijke actie zal eerder tot resultaten leiden, dan wanneer ieder voor zich zijn krachten verteert om te bereiken datgene, wat hij het liefste verwezenlijkt zag.

Er zit aan deze werkwijze echter nog een ander voordeel. Namelijk dit, dat zij ons nog bewuster leert rekenschap te geven van hetgeen wij meenen dat juist is, en ons waakzaam maakt voor hetgeen wij in anderer conceptie als laakbaar beschouwen, hetzij omdat dit uitvloeisel is van een verkeerd uitgangspunt, dan wel omdat het voert tot de realiseering van idealen, die onbestaanbaar zijn naast datgene, wat ons beginsel ons als het eenig juiste heeft leeren zien.

* *
*

Waarom ordening noodig wordt geacht.

Over de vraag, of ordening noodig is, bestond en bestaat bij de verschillende geestesrichtingen hier te lande, vrijwel eenstemmigheid. Dat door politieke en sociaal-economische organisaties van de meest uiteenlopende levenbeschouwingen voor enkele jaren rapporten en studies over ordening zijn gepubliceerd, is daarvan ongetwijfeld een sprekend bewijs.

Slechts in liberale kringen stond men min of meer afwijzend er tegenover, getuige onder meer de vroegere publicaties in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, de uitlatingen van leidende persoonlijkheden uit het Verbond van Nederlandsche Werkgevers en het minderheidsrapport van de commissie, die over dit vraagstuk adviseerde aan het hoofdbestuur van de Christelijk-Historische Unie. Maar afgedacht nu van deze tegenstanders van het streven naar meer gebondenheid in het sociaal-economische, waren er in Nederland slechts weinigen, die niet erkenden, dat een aanvaarding van de ontwikkeling in de richting van meer gebondenheid noodzakelijk is te achten.

Wij zouden dan ook gevoegelijk kunnen zwijgen over de vraag of ordening noodzakelijk is, ware het niet, dat het naar onze wijze van zien toch wel van belang is van den aanvang goed in het oog te vatten, dat de motieven, die de schrijvers van onderscheiden levens- en wereldbeschouwing tot voorstanders van ordening hebben gemaakt, uiteenlopend zijn. Het zal toch niet voor tegenspraak vatbaar zijn, dat verschil in uitgangspunt veelal ook leidt tot verschil in doelstelling. De wegen, waarlangs men wenscht te komen tot het bereiken van die niet zelden ver uiteen liggende oogmerken, mogen al goeddeels parallel loopen, ja zelfs oogenschijnlijk soms gelijk zijn — dit kan ons niet blind doen zijn voor het feit, dat er een punt komt, waarop de divergentie begint, en waar de meeningen noodwendig uiteengaan. Het onderkennen nu van het moment, waarop samengaan niet langer mogelijk is zal des te gemakkelijker vallen, wanneer men van meetaf zich bewust is, dat de motieven, die men aanvoert om tot ordening te komen ten nauwste samenhangen met de principieele visie, die de voorstanders van de orderingsgedachte hebben met betrekking tot het maatschappelijk leven en met de vraag, welke idealen men nastreeft.

Laten wij daarom probeeren in het kort aan te geven, welke de geestelijke achtergrond is van en de onmiddellijke aanleiding tot enkele van de belangrijkste orderingsplannen.

In *socialistischen* kring nam men gemeenlijk als uitgangspunt van zijn orderingsbeschouwing de economische crisis van de twintiger jaren, die men zag als gevolg en uitvloeisel van het onhoud-

baar gebleken kapitalistische stelsel. Al had men bij de socialisten hier te lande reeds veel water gedaan in den marxistischen wijn, geheel losgelaten werd niet de wensch om te komen tot opheffing van het privaat-bezit der productie-middelen. Bijaldien het einddoel van het socialistisch streven was, tot een samenleving te geraken, waarin de productie-middelen aan de gemeenschap waren gebracht, kan het niet anders of alle ordeningspogingen, van die zijde op schrift gebracht, waren daarop geïnspireerd. Deze bedoeling trad niet immer even klaar aan den dag; zij was niettemin aanwezig, zelfs dan, wanneer zooals b.v. in het Plan van den Arbeid en het ordeningsrapport van het N. V. V. (1935) de grootst mogelijke concessies ten aanzien van de handhaving van het eigendomsrecht werden gedaan.

Deze lijn loopt als een roode draad door alle socialistische ordeningsplannen. In het *Socialisatierapport* (1920) is zij duidelijk waarneembaar. Socialisatie is doelbewuste vermaatschappelijking der productiemiddelen; is de eenige mogelijkheid om de verspilling van productieve kracht, zooals die onder het kapitalisme plaats vindt, te beletten. Socialisatie is de geleidelijke weg naar het socialisme. In het daarop in 1924 gevolgde *rapport over bedrijfsorganisatie en medezeggenschap* van S. D. A. P. en N. V. V. wordt het tempo vertraagd, maar de bedoeling blijft:

„om door middel van in te stellen organen aan de gemeenschap en aan de werknemers zeggenschap toe te kennen op het particuliere bedrijfsleven en om aldaar op deze wijze een zekere ordening te scheppen als voorbereiding van de socialisatie,”

zooals het heet in het rapport *Nieuwe Organen* ¹⁾.

Weliswaar klinkt ons uit een in 1935 verschenen rapport, getiteld *Het Staatkundig stelsel der sociaal-democratie*, een veel gematigder toon tegen, die veelmeer harmonieert met de klanken, waarmee men in roomsch-katholieke en prot.-christelijke kringen zoo vertrouwd is, maar in datzelfde jaar houdt WIBAUT nog een rede in den senaat, waarin de socialisatiegedachte een warme verdediging vindt ²⁾ en publiceert hij een geschrift, met dezelfde tendenz ³⁾.

Naast het *Plan van den Arbeid*, dat wij reeds noemden, verdient nog vermelding het boek van S. DE LA BELLA Jr., *Ordening* (1937), dat, hoezeer ook trachtend naar een objectieve uiteenzetting van

de verschillende standpunten, een onmiskenbaar verlangen ver- raadt naar „de ideale maatschappij, welke de aanhangers der moderne arbeidersbeweging door de verovering van het socialisme hopen te verwezenlijken” 4). In den nood, waarin een groot deel van ons volk verkeerde, achtte de schrijver voldoende aan- leiding aanwezig om het tempo te versnellen en de koopkracht van de groote massa te verhoogen.

De wijze, waarop de sociaal-democratie haar ordeningsplannen wilde raliseeren, hing ten nauwste samen met haar maatschappij- beschouwing (stimuleeren van overheidswege en een democratische inrichting der verordenende organen). Dr. P. KUIN zegt daarvan :

„Het socialistisch cultuurideaal eist fundamentele verandering in de verdeling van de maatschappelijke macht — een verandering, die naar radicale inzichten moet uitloopen op een concentratie van de leiding bij de arbeiders, naar gematigde opvatting zou betekenen een principiële gelijkstelling van alle maatschappelijke groepen, die het deelhebben aan de sociale en economische leiding zou losmaken van de privileges van het bezit” 5)

en hij stelt vast, dat het socialistisch ideaal nog maar zeer ten deele wordt benaderd in de tegenwoordige ordeningsconceptie „zolang het gemeenschappelijk bezit van de voornaamste productie- middelen niet haar grondslag uitmaakt” 6).

Uit het vorenstaande kunnen wij derhalve concludeeren, dat men in socialistischen kring naar ordening streefde, omdat in de crisis, die veroorzaakt is door het kapitalistische stelsel, alle aan- leiding kan gevonden worden om in een geleidelijk maar niet al te traag tempo te geraken, tot den opbouw van een maatschappij in socialistischen geest, waarin de hier te lande geldende eigen- domsbegrippen plaats gemaakt hebben voor gemeenschapsleiding en gemeenschapsbeheer over productie en distributie.

* * *

Van geheel anderen aard zijn de motieven, die men kan ver- nemen in orthodox-protestantsche kringen, als daar over de nood- zakelijkheid van ordening wordt gehandeld. In tegenstelling met de vrij groote mate van eenstemmigheid, welke bij auteurs van socialistischen huize werd aangetroffen, moet men bij deze groep een gebrek aan overeenstemming constateeren op dit punt: ja, ik durf beweren, dat men zich over de noodzakelijkheid zich soms in

het geheel niet uitlaat, terwijl er, gelijk reeds eerder is gememo-reerd, ook in dit volksdeel sommigen zijn, die de noodzaak ten eenenmale ontkennen.

Het Rapport inzake ordening van het bedrijfsleven, dat in 1936 is uitgebracht aan het Centraal Comité van Antirevolutionaire Kiesverenigingen — in het vervolg kortweg genoemd het A. R.-rapport — verstaat onder ordening

„alle maatregelen, welke dienstbaar kunnen zijn aan het wegnemen van wantoestanden en bestrijden van misbruiken, welke het gevolg zijn hetzij van individueel egoïsme, hetzij van groepsegoïsme, hetzij van overheids- of gemeenschaps absolutisme” 7).

Blijkbaar gaat dit rapport dus uit van het bestaan van zoodanige wantoestanden en vindt de commissie daarin aanleiding haar gedachten te formuleeren. Immers, even verder heet het „dat wan-verhoudingen tot het nemen van ordeningsmaatregelen aanleiding geven” 8).

Een drietal gronden voor ordening van het bedrijfsleven heeft de commissie opgemerkt:

- 1e. de crisistijd en de wenschelijkheid, daarin te voorzien;
- 2e. de wenschelijkheid om economische crisissen in de toekomst te voorkomen door een betere aanpassing van de productie en distributie aan de behoeften, en
- 3e. de wenschelijkheid van beteugeling van excessen der bedrijfsvrijheid ten koste van het bedrijf en van het algemeen welzijn.

Den eersten grond wijst zij ten eenenmale af 9). Jegens den tweeden neemt zij een uitermate gereserveerd standpunt in 10). Den derden grond (beteugeling van excessen) vindt zij belangrijk genoeg om te overwegen, welke maatregelen de Overheid nemen kan.

Uit een en ander volgt reeds direct, dat het A. R. rapport stellig niet gerekend kan worden tot die lectuur, waaruit een brandend verlangen naar *spoedige* hervorming van het sociaal-economisch leven opklinkt.

Bij haar beschouwingen neemt de commissie als uitgangspunt „de beginselen van Gods Woord” en „de geboden van 's Heeren Wet”, maar — laat zij erop volgen:

dit beteekent geenszins het bepleiten van een „christelijk” radicalisme, hetwelk poogt op revolutionaire wijze omver te werpen en los te wrikken de instellingen en verhoudingen, die zich onder den

invloed van historische ontwikkeling en natuurlijke verscheidenheid in de menselijke samenleving hebben gevormd. Een ideaal-maatschappij kan hier op aarde nooit verwerkelijkt worden. Zoolang de zonde de oorzaak is van alle menselijk leed, zullen wanverhoudingen blijven bestaan en zoolang zal zelfs het streven naar een gelukstaat het gevaar voor nog ernstiger misstanden scheppen. „Deze overweging mag geen aanleiding zijn om de handen in den schoot te leggen. Doch wel maant zij tot groote voorzichtigheid bij het kiezen en beoordeelen van ordeningsmaatregelen”¹¹⁾.

Het Rapport van de commissie inzake Ordening van het Bedrijfsleven in 1937 uitgebracht aan het hoofdbestuur der C. H. Unie — in het vervolg C. H.-rapport genoemd — valt in tweeën uiteen. Er is een meerderheid en een minderheid. Onder de eerstgenoemden bevinden zich mannen als Prof. Mr. LIEFTINK en Mr. G. E. VAN WALSUM, die bekend zijn als warme voorstanders van de ordeningsgedachte. Deze meerderheid erkent, dat de economische depressie het vraagstuk in het middelpunt van de belangstelling heeft geplaatst, maar zij voegt er aanstonds aan toe, dat de wortels van dit vraagstuk dieper liggen¹²⁾. Want die economische depressie hangt ten nauwste samen met de vraag van vrijheid en gebondenheid in het economisch leven, die de gansche structuur van dat leven beheerscht. De meerderheid meent, dat gestreefd moet worden naar het scheppen van de voorwaarden voor een doelmatige aanwending van de economische krachten, waarover het land beschikt, waarbij men zich voortdurend rekenschap zal moeten geven van den onderlingen samenhang van de verschillende deelen der volkshuishouding¹³⁾. De welvaartspolitiek zal erop gericht moeten zijn, de aanpassing aan verandering in de structuur van het economisch leven te vergemakkelijken en de schommelingen in de conjunctuur zooveel doenlijk te beheerschen.

Een rechtstreeksch gebod Gods ten dezen erkent de meerderheid niet.

„Wat God ons wel geopenbaard heeft, zijn zedelijke beginselen, niet alleen voor het persoonlijk leven, maar ook voor de samenleving. Die zedelijke beginselen laten zich samenvatten in den in de naastenliefde gewortelden eisch van de sociale gerechtigheid”¹⁴⁾. Het aanvaarden van de gemeenschapsgedachte in dezen zin biedt alleen uitkomst. „Onder de heerschappij van het economisch individualisme wordt de mensch de speelbal van blinde machten en komt de maatschappelijke solidariteit in het gedrang.”

Al meent de hierboven geciteerde meerderheid het recht te missen, de voorstanders van het economisch individualisme als christenen te disqualificeeren, dit weerhoudt haar niet, aan het eind van haar rapport de noodzakelijkheid van kleurbekennen te poneeren.

De minderheid van het C. H.-rapport erkent eveneens, dat het opvolgen van den eisch der sociale gerechtigheid christenplicht is. Maar zij vermag niet in te zien, dat daaruit volgt, dat men nu per se voorstander van ordening moet zijn. Zij formuleert haar principiële bezwaar aldus, dat „bij de verwerkelijking van dezen maatschappijvorm tekort wordt gedaan aan de persoonlijke verantwoordelijkheid, die de mensch, als schepsel Gods, ook in zijn werkzaamheid in de maatschappij, heeft tegenover zichzelf, zijn gezin, zijn medemensch en de Overheid.”

„Wij verwerpen de ordening als richting-gevend beginsel, omdat wij geen waarachtig heil zien in een maatschappijvorm, waarbij *als beginsel* in de maatschappij de zeggingschap zal komen aan groepen en colleges en meer in het bijzonder aan een anonym ambtenaren-apparaat, die uiteindelijk hun directieven ontvangen van uit de vrije maatschappij opgekomen groepen, hetzij van ondernemers, hetzij van arbeiders, hetzij van beide”¹⁵).

Wij meenen te moeten volstaan met het weergeven van deze drie opvattingen in protestantsch-christelijke kringen, omdat deze drie een min of meer officieel karakter dragen. Het zou gemakkelijk zijn, deze uitlatingen te vermeerderen met citaten van schrijvers en sprekers, die ten naastenbij een dier drie standpunten verdedigden. Het eenige nut daarvan zou alleen dit zijn, dat daardoor duidelijk werd gemaakt, dat binnen de A. R.-partij en de C. H. Unie over het ordeningsvraagstuk geen communis opinio bestaat, en dat men de voor- en tegenstanders niet kan scheiden langs politieke scheidslijnen.

Evenwel mogen wij, ter beantwoording van de vraag, die ons in dit hoofdstuk bezig houdt, deze conclusie trekken, dat de voorstanders van ordening in dit volksdeel tot hun meening kwamen, doordat zij in de maatschappij het bestaan van wantoestanden ontdekten, die het gevolg zijn van het niet voldoen aan de eischen, die Gods Woord voor individu en samenleving stelt. Hierin zijn zij eenstemmig, dat gebroken moet worden met het economisch liberalisme uit principiële redenen. Er moet leiding gegeven worden

aan het maatschappelijk leven, opdat de ongebondenheid en de crisis plaats maken kan voor een gebondenheid van hooger orde.

* * *

Minder moeite verschaft ons de lectuur uit Rooms-Katholiek kring bij het vinden van het antwoord op de vraag, waarom men in dien kring ordening noodzakelijk acht.

't Allereenvoudigst zou zijn, kortweg te verwijzen naar de encycliek *Quadragesimo Anno* (1931), waarin Paus PIUS XI heeft uiteengezet, dat noch de vrije concurrentie, noch de economische dictatuur het leidend beginsel in de volkshuishouding kan zijn: sociale rechtvaardigheid en sociale liefde behooren de richtsnoeren te zijn voor het maatschappelijk leven.

Men zou ook kunnen verwijzen naar de paragraaf van het program van actie-1937 van de R. K. Staatspartij, die handelt over de ordening in het bedrijfsleven:

„De opbouw van een sociaal-economische orde moet doelbewust worden ter hand genomen, mede om overwoekering van het maatschappelijk leven door rechtstreeksche staatsbemoeiing te keeren. Hij moet berusten op de samenwerking van de bedrijfsgenooten en voeren tot zelf-doen, onder toezicht van de Overheid, die moet waken voor harmonie tusschen bedrijfsbelang en algemeen belang.”

Deze kern-gedachten worden o. m. uitgewerkt in de toelichting op de algemeene richtlijnen voor de staatkundige werkzaamheid van de R. K. Staatspartij, met name de toelichting op § 8 over de ordening van het maatschappelijk leven, waarin het heet, dat aan de sociale rechtvaardigheid en de sociale liefde een allesbeheerschend plaats in het maatschappelijk leven behoort te worden toegekend. De toelichting wijst op de wrange vruchten van het economisch individualisme, waartegen de samenleving beschermd moet worden.

„De praktische verwezenlijking van deze ordening is van zoo groot en zoo direct belang voor het algemeen welzijn, op sociaal-economisch gebied van de Staatsgemeenschap, dat de Staat gehouden is, zijn volle gezag in te zetten, om de totstandkoming dier ordening stuwend en leiding gevend te bevorderen en daardoor tevens te bereiken, dat zijn tegenwoordige, schier onmogelijke taak wordt verlicht en hij van een eindeloze reeks van zorgen en lasten wordt ontheven.”

Wellicht kunnen wij de bedoeling van een en ander nog duidelijker belichten, wanneer wij letten op den geestelijken achtergrond van deze beschouwingen. Wij willen daartoe het betoog volgen van Prof. Dr. J. B. KORS O. P., dat hij in 1936 gehouden heeft op de ontwikkelingsdagen van den Kath. Ned. Boeren- en Tuindersbond te Nijmegen. De spreker herinnerde eraan, dat in de Middeleeuwen drie machten in de maatschappij samenwerkten tot het algemeen welzijn, n.l. de politieke, de economische en de geestelijke macht. Na renaissance en reformatie, „toen in het wijsgeerig denken het subjectivisme begon door te dringen” kwam in stede van de behartiging van het algemeen welzijn, het individuele welzijn meer en meer op den voorgrond. Dit culmineerde in het liberalisme, dat het eigenbelang als hoogste drijfveer van het menselijk handelen stelde. De toestand werd nu zoo, dat de religieuze macht geheel en al teruggedrongen is; dat de economische macht de hulp van de politieke hoe langer hoe minder kon missen, waardoor deze laatste de overhand dreigt te krijgen. Van deze *hypertrophie* van de staatsmacht moeten wij af. De Staat heeft een subsidiaire taak (subsidiariteitsbeginsel). De hier bedoelde omvorming kan alleen plaats grijpen langs den weg eener geestelijke vernieuwing.

Door de crisis zijn de oogen van velen ervoor geopend, dat wij in het moeras geraakten door de liberale maatschappij-constructie. „Daarom is het nu de tijd, om de Katholieke beginselen vruchtbaar te doen inwerken op onze samenleving”¹⁶).

* * *

Wanneer wij het bovenstaande in enkele zinnen zouden mogen samenvatten, dan stellen wij vast, dat bij alle voorstanders van ordening een klaar besef leeft van de wenschelijkheid, ja zelfs van de noodzakelijkheid zich te bezinnen over de vraag, wat er in de plaats gesteld moet worden van de vrijheid van handelen op economisch gebied, die vroeger gehuldigd werd onder vigeur van het z.g. economisch individualisme; een vraag, die des te klemmender werd, nu het beeld van de samenleving zich aan het wijzigen is; een vraag, die bepaald acuut is geworden door de economische crisis en depressies van den allerjongsten tijd.

Voor de vrijheid van bedrijfsvoering, de vrijheid van concu-

rentie, de vrijheid van contractsluiting, de vrijheid van prijsvorming komt een zekere gebondenheid in de plaats. Hoever die gebondenheid gaat, mag gaan, moet gaan — dat alles wordt ten zeerste beïnvloed door de opvattingen, die men huldigt over het doel van de menschelijke samenleving.

De critiek op het verleden, de idealen voor de toekomst, alsmede de wegen die leiden tot het bereiken van die idealen, kan men slechts op hun juiste waarde schatten, wanneer men den wijsgeerigen achtergrond van de diverse richtingen en stroomingen kent. Men houde dit steeds in het oog, óók dan, wanneer de critiek op het verleden en de lijnen, die getrokken worden naar de toekomst, evenwijdig schijnen te loopen of mogelijk samenvallen.

Wat moet er geordend worden?

Dàt er geordend moet worden — daarover was men het vrijwel eens.

Maar bestaat die eenstemmigheid ook over de vraag, wàt er geordend moet worden? De beantwoording van dit punt zal ons thans bezig houden. Het kan daarbij van belang zijn, te weten, wat er reeds geordend is. De maatschappelijke ontwikkeling toch staat niet stil. Geleidelijk aan werden er èn door het particuliere bedrijfsleven èn door de overheid tal van maatregelen getroffen, die een ordenend karakter dragen.

Op economisch gebied denke men hierbij in de eerste plaats aan de ordening door trusts, kartels, concerns en restrictie-comité's, die internationaal en nationaal wijd vertakt zijn; maar behalve in deze ondernemersafspraken is de „Flucht in die Kollektivität” ook te bespeuren in de kringen der arbeiders. De ontwikkeling van de collectieve arbeidsovereenkomst is daarvan wel het beste voorbeeld, al heeft deze laatste ordeningsvorm uiteraard ook een sterk sociale zijde.

Doch ook de overheid trad ordenend op. Onze geheele arbeidswetgeving en sociale verzekeringswetgeving bedoelt tenslotte niet anders, dan aan wantoestanden in het bedrijfsleven paal en perk te stellen. In dit verband kan eveneens genoemd worden de wettelijke regeling van het vereenigings- en vennootschapsrecht. Ordenend in engeren zin waren de Bedrijfsradenwet, de crisiswetgeving, de wetgeving ter bescherming van den middenstand (win-

kelsluitingswet; wet op de uitverkoopen; de wet regelende het afbetalingswezen; de geldschieterswet; de wetgeving met betrekking tot het weren van vreemde arbeidskrachten; de vestigingswet-kleinbedrijf; de bedrijfsvergunningenwet; de wet inzake de C. A. O.; de wet op de ondernemersovereenkomsten en de wet inzake verbindend en onverbindendverklaring van de C. A. O.

Ziehier een gansche reeks wettelijke maatregelen met een ordenend karakter, om een indruk te geven van hetgeen op dit gebied bereids tot stand is gekomen. En wanneer men dan eindelijk nog bedenkt, dat door de instelling van onderscheidene adviseerende lichamen, zooals de Hooge Raad van Arbeid, de Economische Raad, de Nijverheidsraad, de Middenstandsraad, de belangen van breede groepen van ons maatschappelijk leven bij de overheid behartigd werden, dan zal men moeten erkennen, dat de maatschappelijke ontwikkeling van de laatste decennia zich hoe langer hoe verder heeft verwijderd van het „laisser faire, laisser aller” der liberale economie.

Wanneer men de diverse ordeningsplannen bestudeert, blijkt echter, dat bepaalde groepen met hetgeen reeds tot stand kwam, nog lang niet tevreden zijn.

Zoo verlangt het rapport *Bedrijfsorganisatie en medezeggenschap* van S. D. A. P. en N. V. V. (1923):

„Maatregelen als gemeenschappelijke inkoop van grondstoffen, uniformering, standaardiseering, uitschakeling van onnoodige tusschenpersonen, verbod van verouderde, gevaarlijke of voor de gezondheid schadelijk productiemethoden, verbetering van de bedrijfstechneek, voorkoming van werkloosheid, verbetering van vakopleiding, enz (!) kunnen in de richting (van ordening) medewerken.”

In het rapport van het N. V. V. *Naar ordening van het bedrijfsleven* van 1936 heeft men (op blz. 6—13) een aantal punten opgesomd en besproken, die voor de regeling van productie en distributie van belang zijn:

- a. regeling van productie, handel en verkeer, zooveel mogelijk in overeenstemming met de afzetmogelijkheid;
- b. regeling van de vestiging van nieuwe ondernemingen, zoowel voor de productie als de distributie;
- c. centralisatie van den inkoop van grondstoffen;
- d. vereenvoudiging en regeling van de productiemethoden, in het bijzonder systematische regeling van de rationalisatie;

- e. bevordering van de standaardisatie;
- f. gemeenschappelijke regeling der reclame en bevordering van het gebruik;
- g. verzameling en bewerking van statistische gegevens van het bedrijf;
- h. prijspolitiek;
- i. reorganisatie van technisch slecht ingerichte ondernemingen;
- j. verdeling van de productie over de ondernemingen, welke in verband met de technische outillage het meest daarvoor in aanmerking komen;
- k. controle op de deugdelijkheid der producten;

Tot de sociale taak der „bedrijfsraden” worden in dit rapport gerekend:

1. verbindendverklaring van C. A. O.;
2. zorg bij werkloosheid, met financiële steun van de overheid en wachtgeldregelingen;
3. pensionering van werknemers;
4. regeling van de opnemings van jeugdige werknemers in het bedrijf;
5. regeling van de ontslagen;
6. verdeling van de werkgelegenheid en verkorting van den arbeidstijd;
7. bevordering van de doelmatige technische inrichting met inachtneming van de werkgelegenheid;
8. instelling van ondernemersraden;
9. uitvoering van de sociale wetten.

Opgemerkt dient te worden, dat in de beide hierboven genoemde socialistische rapporten de vaststelling der arbeidsvoorwaarden uitdrukkelijk wordt uitgezonderd. Dit werk blijft voorbehouden voor de vakverenigingen. Indien het door de bedrijfsraden zou geschieden, dan zou de beslissing omtrent de arbeidsvoorwaarden in laatste instantie in handen van derden komen te liggen.

Het *A. R.-rapport* begeeft zich niet een dergelijke gedetailleerde opsomming. Het beperkt zich tot het aangeven van enkele algemeen geformuleerde punten; zoo wenscht het voortdurende zorg van de Overheid „voor de algemeene wetgeving, in het bijzonder voor vennootschaps-, verenigings- en contractenrecht”, en dan alleen nog maar ingrijpen van de Overheid „in exceptionele omstandigheden”. Het verlangt „goede economische voorlichting”;

en „beperking van crisismaatregelen tot de bedrijven, waarvoor het nemen of handhaven van dergelijke maatregelen strikt noodzakelijk blijkt”; het wil „de verantwoordelijkheid voor de behoeftenvoorziening door productie en distributie aan het bedrijfsleven overlaten.” En voor wat het sociale leven betreft, wenscht het slechts verbindendverklaring van de C. A. O. onder zekere voorwaarden en

„geleidelijke verruiming van bevoegdheid en taak der bedrijfsraden, voor zoover de verschillende bedrijfsverhoudingen dit mogelijk maken,

a. door een voorschrift, waarbij bepaald wordt, dat bedrijfsraden moeten worden gehoord bij de bindend en onverbindendverklaring der C. A. O.;

b. door toekenning van de bevoegdheid om bedrijfsverordeningen vast te stellen inzake pensioenning, kindertoeslag e. d., die niet of minder goed bij C. A. O. geregeld kunnen worden;

c. door aan de bedrijfsraden beslechting van geschillen betreffende de verbindendverklaarde C. A. O. op te dragen, benevens de contrôle op de naleving van die overeenkomst.

In tegenstelling tot deze uitermate beperkte opvatting van de ordening, zooals die in de conclusies van het *A. R. rapport* tot uitdrukking kwam (wij moeten toegeven, dat de algemeene definitie, die op blz. 7 van dit rapport gegeven werd, veel ruimer was, althans ruimte liet voor een breeden werkingssfeer), hebben de opstellers van het *C. H.-rapport* aan een veel ruimer gebied gedacht, niet alleen voor en door het particuliere bedrijfsleven (want het *A. R.-rapport* stelde ten aanzien dáárvan geen beperking, al werd dat dan ook niet met even zoovele woorden gezegd) maar ook voor het dwingend en regelend optreden van de Overheid. Zoo bevat het desiderata ten aanzien van de handelspolitiek, de financiële politiek, het vervoer, de zeescheepvaart en de zeehavenpolitiek, de landbouwpolitiek, industrie en middenstand (blz. 15—16). Voor het sociale terrein wordt met name gedacht aan de verdere ontwikkeling der C. A. O., den uitbouw van de bedrijfsraden en aan de „bedrijfsorganisatie in het algemeen”. Men zal niet kunnen beweren, dat deze laatste uitdrukking buitengewoon concreet is.

Men heeft het verwijt wel eens vernomen, dat de *R. K. orderingsgedachten* ietwat vaag zijn. Ten deele is deze opmerking juist, namelijk indien men tegenover de gedetailleerde punten, zooals

die door de auteurs van socialistischen huize naar voren gebracht zijn, bij de roomsch-katholieke schrijvers tevergeefs naar een zoodanigen catalogus zal zoeken.

De verklaring voor dit ontbreken van een gedetailleerd orderingsplan moet goeddeels gezocht worden in het karakter van de encycliek *Quadragesimo Anno*, die immers gelding heeft voor de gansche katholieke kerk en zich niet specialiseert op de toestanden in een of ander land. Zij heeft een algemeene strekking en geeft slechts principiëele directieven.

En in de tweede plaats dient in dit verband er aan herinnerd te worden, dat voor de katholieke sociologie de gebondenheid van het sociaal-economisch leven geen doel is op zichzelf, maar slechts een middel. Tijd en omstandigheden bepalen de mate van vrijheid en gebondenheid ¹⁷).

Kunnen wij alzoo over de vraag, wát geordend moet worden niet veel gegevens opdiepen uit de voorhanden zijnde stof, behalve dan bij de socialistische schrijvers, meer houvast biedt in de verschillende rapporten 't antwoord op de vraag wat *niet* geordend moet worden.

Dat de socialisten de regeling der arbeidsvoorwaarden buiten den bedrijfsraad willen houden, zagen wij reeds. De vakvereeningen moeten dat opknappen. (De opmerking kan hierbij tusschen haakjes gemaakt worden, dat het toch „ordering” blijft, onverschillig de vraag, wie het doet. Bovendien is hierbij toch via het instituut van de verbindendverklaring en onverbindendverklaring der C. A. O. ook ingrijpen, sanctie, controle van de Overheid).

Dat men ordening *niet* moet gebruiken om daarmede groepsbelangen te dienen, daarover is men het algemeen eens: De socialistische schrijver DE LA BELLA zegt ervan: „Onder ordening in de beteekenis die wij daaraan toekennen, moeten regelingen die uitsluitend het groepsbelang of groepsbelangen dienen en dit ook slechts beoogen, niet worden verstaan” ¹⁸). Het *C.H.-rapport* merkt op, dat gedacht moet worden „aan het gevaar, dat men terwille van het groepsbelang regelend optreden zal verlangen. Ingrijpen van de overheid ter wille van groepsbelang is alleen gerechtvaardigd, wanneer daardoor tegelijkertijd ook het algemeen belang wordt gediend” ¹⁹). Ook het *A. R.-rapport* denkt in dezelfde rich-

ting, als het zegt, dat het doel van ordening niet is het uitschakelen van groepen en hun belangen, maar wel het bestrijden van een zekere hypertrophie daarvan bij de organisatie van het bedrijfsleven. Zoo zal ordening zich moeten keeren tegen „onredelijke eischen van vereenigingen van werkgevers en arbeiders en onredelijke prijsafspraken van gezamenlijke ondernemers”²⁰).

Wát moet er geordend worden?

Dr. COLIJN heeft in een befaamd geworden rede voor de „captains of industry” (1935) gezegd: „Ik doe den geheelen dag niet anders dan ordenen. Ik orden veel te veel”. Inderdaad, de regeering in crisistijd met name moet den geheelen dag ordenen. De wetgever ordent; de ambtenaren ordenen. Iedereen ordent. En toch is de roep om ordening blijven doorklinken. Op velerlei terrein. Niet alleen op dat van het sociaal-economische leven in engeren zin. Ook op tal van andere levensgebieden. Nadat het Algemeen Staatk. program van de R. K. Staatspartij in punt 8 onder *c* gehandeld heeft over de ordening van het sociaal-economisch leven, vervolgt het onder *e*: „Ook in zijn niet-economische functies vinde het maatschappelijk leven op dienovereenkomstige wijze passende uiting en verzorging.”

Een stoute orderingsconceptie vindt men b.v. in het boek van Dr. Ir. W. B. KLOOS, *Het nationaal plan* (1939) — proeve eener beschrijving der planologische ontwikkelingsmogelijkheden voor Nederland, waarin gedacht wordt aan centralisatie van uitbreidingsplannen, streekplannen, orde in woon- en recreatie-oorden, verkeersaangelegenheden etc.

Het rapport *Nieuwe Organen* van de S. D. A. P. wees er trouwens al eerder op, dat er tal van gebieden zijn buiten het economisch leven, waarvoor een rechtsvoorziening noodig is, die eigenlijk door de bestaande organen op onvoldoende wijze behartigd kunnen worden.

Ook het *Plan van den arbeid* somt tal van dergelijke gebieden op. Dr. KUIN noemt ze ook: speciaal behandelt hij het onderwijs²¹).

En last not least — de rijkswetgever is al bezig geweest met vraagstukken als verkeerscoördinatie, werkverruiming e. d.

Tot nog toe spraken we over ordening op sociaal gebied, op economisch gebied en op sociaal-economisch gebied.

Het is hier de plaats voor de vraag of een scheiding, c. q. onderscheiding tusschen „sociaal” en „economicsch” reden van bestaan heeft.

In verschillende rapporten, zooals het A. R.-rapport, het C. H.-rapport, het rapport van de Maatschappij voor Nijverheid en Handel, in dat van den Raad van Overleg der 4 R. K. Standsorganisaties wordt, in aansluiting met hetgeen in ons land op het maatschappelijk terrein bereids tot stand kwam, en wellicht ook als bruikbare werkhypothese een splitsing gemaakt tusschen „sociaal” en „economisch”.

Het A. R.-rapport motiveert de onderscheiding aldus:

„Het verdient aanbeveling erop te wijzen, dat deze onderscheiding allermint bedoelt te miskennen het feit, dat elke sociale maatregel tenslotte ook bepaalde economische gevolgen teweeg brengt, terwijl economische maatregelen gewoonlijk ook op zuiver sociaal gebied hun invloed doen gelden. De commissie erkent niet slechts dit nauw verband tusschen het sociaal en economisch leven, doch ze wijst er bovendien op, dat de door haar gemaakte onderscheiding die trouwens ook in de wetgeving hier te lande haar voorbeeld vindt, geenszins uitsluit, dat bij het nemen van maatregelen, hetzij van socialen, hetzij van economischen aard, telkens weer nauwgezet acht wordt geslagen op de te verwachten gevolgen van deze maatregelen op ander terrein dan waardoor zij bestemd zijn, teneinde een behoorlijke coördinatie en een billijke behartiging van de diverse, soms tegenstrijdige belangen te bereiken”²²).

Gelijk gezegd, werkt ook het C. H.-rapport met deze onderscheiding. Het constateert een wisselwerking tusschen de beide terreinen, inzooverre „de sociale wetgeving de economische structuurveranderingen mede beïnvloedt,” terwijl anderzijds vooral onder invloed van de chr. sociale beweging het besef levendig is geworden, „dat de voortbrenging en verdeeling niet slechts zoo doelmatig mogelijk moeten zijn, maar ook hebben te beantwoorden aan zekere normen van zedelijkheid en rechtvaardigheid” (blz. 6). Al bestaat er dus een zekere wisselwerking tusschen beide kanten van 't vraagstuk, voorloopig wensch men in dien kring nog niet zoo ver te gaan, dat de onderscheiding wordt opgeheven en de in te stellen organen tegelijkertijd het sociale en economische zullen behartigen.

Tot diezelfde conclusie kwam ook schrijver dezes in zijn Prae-advies voor de gecombineerde vergadering van bedrijfsraden in Nederland (1936), waarin onder meer de stelling verdedigd werd:

„4. Aan den aandrang om den bedrijfsraad behalve een taak op sociaal terrein, ook economische bevoegdheden toe te kennen dient vooral nog niet gevolg te worden gegeven, door een wetwijziging in dezen zin, dat aan alle nieuw in te stellen bedrijfsraden direct een economische taak wordt toebetrouwd. Blijkt evenwel een bestaande bedrijfsraad ten dezen tot voldoende ontwikkeling te zijn gekomen, dan is er geen bezwaar tegen, dat lichaam ook bevoegdheden op economisch terrein te geven.”

Geheel parallel met deze gedachte gaan ook de wenschen van den Raad van Overleg der 4 R. K. sociale organisaties, waarbij dan nog extra onderstreept wordt, dat ook de wetgever ten onzent de gescheiden groei steeds practisch heeft gesanctionneerd. Men denke slechts aan de (sociaal-gedachte) Bedrijfsradenwet en de (economische) wet op de verbindend en onverbindend verklaring van ondernemersovereenkomsten. Op praktische gronden wil de Raad van Overleg derhalve de onderscheiding voorloopig handhaven.

Tenslotte kan nog gememoreerd, dat het Rapport van Nijverheid en Handel zich hoofdzakelijk op economisch gebied beweegt, en het sociale ter zijde laat „voor de behartiging waarvan andere organisaties en lichamen bestaan.”

De tot nog toe gereleveerde opvatting vond geen onverdeelde sympathie in socialistischen kring. Daar pleitte men voor eenheid van behartiging van sociale en economische belangen. Motieven daarvoor zijn: 1. men moet het aantal te creeren organen tot het strikt noodige beperken; 2. men mag niet meer dan strikt noodig is beslag leggen op den tijd van de besten in het economische sociale leven; 3. hoe langer de gescheidenheid voortduurt, hoe moeilijker wordt het, de eenheid tot stand te brengen ²³).

Het is overigens niet onaardig op te merken, dat zelfs het rapport van het N. V. V. de onderscheiding als werkhypothese gebruikt, aangezien het, gelijk wij hierboven memoreerden, wel degelijk de economische en de sociale taak van den bedrijfsraad apart noemt.

---

¹) *Nieuwe Organen*, blz. 49.

- 2) *Hand. I Kamer 1934—'35*, blz. 687—688.
  - 3) *De noodzakelijkheid van ordening der productie*.
  - 4) S. DE LA BELLA, *Ordening*, blz. 16.
  - 5) Dr. P. KUIN, *Ordening als maatschappelijk verschijnsel*, blz. 253.
  - 6) A. w., blz. 254.
  - 7) *A.R. Ordeningsrapport*, blz. 7.
  - 8) A. w., blz. 10.
  - 9) A. w. blz. 50.
  - 10) A. w. blz. 52.
  - 11) A. w. blz. 9—10.
  - 12) *C.H. Ordeningsrapport*, blz. 12.
  - 13) A. w., blz. 14.
  - 14) A. w., blz. 29.
  - 15) A. w. blz. 46, 47.
  - 16) *Verslag*, blz. 24—38.
  - 17) Vgl. rede van A. C. DE BRUIN, *I Kamer, 1934—'35*, blz. 699.
  - 18) A. w., blz. 59.
  - 19) A. w., blz. 17.
  - 20) A. w., blz. 7.
  - 21) A. w., blz. 210.
  - 22) A. w., blz. 21.
  - 23) Vgl. DE LA BELLA, a. w., blz. 74—75.
-

**HERZIENING DER GRONDWET IN
NEDERLANDSCHEN ZIN.**

DE BIJDRAGE VAN GROEN VAN PRINSTERER IN 1840

DOOR

A. R. DE KWAADSTENIET.

III.

„Het is mijn vaste overtuiging, en ook anderen deelen in die overtuiging, dat er voor Nederland een geneesmiddel noodig is, evenredig aan de kwaal; dat er geene redding zal zijn dan door *terugkeering tot Christelijke, historische, Nederlandsche beginsels*”.

GROEN VAN PRINSTERER.

(In Kamerrede van 27 Augustus 1840).

Aan het einde van zijn geschrift gekomen, gevoelt GROEN zich dan gedrongen de vraag te stellen „of er eenige waarschijnlijkheid voor eene geheele verandering van Staatskunde bestaat”, en vluchtig, maar toch ernstig wil hij onderzoeken „welke ontmoedigende opmerkingen aan den eenen, welke gunstige voortekenen er aan den anderen kant zijn; welke schromelijke gevolgen het voortgaan op den sinds lang ingeslagen weg zal moeten hebben; eindelijk welke treffende waarschuwing er meer bijzonder voor het Huis van Oranje, voor de Staten-Generaal, en voor de Natie, in de tegenwoordige omstandigheden en vooruitzichten opgesloten ligt”.

De toestand achtte GROEN allerminst rooskleurig. Er was veel dat ontmoediging wekte. „De liberale Staatskunde is die van vele Gouvernemen ten en heeft invloed op allen.” En Nederland vormde geen uitzondering. Ook hier onveranderlijke gehechtheid aan de revolutie-leer. Zelfs de Koning is, volgens GROEN, „in zijn Persoon en Huis, meermalen het slagtoffer der liberale theorieën geweest.”

Maar er waren gelukkig ook gunstige voorteekenen. Er kwam reactie, zoowel in het buitenland als in ons land.

„Door de toepassing van Nederlandsche beginsels, zouden allen verkrijgen hetgeen elk in de toepassing van eigene denkbeelden tevergeefs heeft gezocht.”

„De meest gunstige omstandigheid van allen, is de terugkeer tot het Evangelie, welke ontegenzeggelijk ook hier te lande opgemerkt wordt . . . Het liberalisme is een plant in de duisternis des ongeloofs gekweekt, maar die, in het Evangelie-licht, verwijnt en versterft.”

Zich keerende tegen de liberalen, wenscht GROEN echter ook niet ingedeeld te worden bij de Conservatieven. „Orde is heerlijk, als zij de organisatie der beginselen is; heilloos, wanneer zij de regeling en bevestiging wordt van het kwaad,” aldus merkt hij ten aanzien van de Conservatieven op.

Vervolgens noemt GROEN dan nog enkele punten, „ten aanzien van welke, bij onveranderlijkheid der Staatskunde in haar eenmaal aangenomen rigting, de moeilijkheid nog steeds vermeerderen zal.”

Wat hij ten aanzien van de Geldmiddelen opmerkt, zou gericht kunnen zijn tot verschillende politici van onze dagen. Hij schrijft:

„Zoo het moeilijk is te bepalen in hoe ver, bij begunstiging der omstandigheden, en niettegenstaande het voortdurend trekken van wissels op de nakomelingschap, in de wanorde der financiën orde kan worden gebragt, is het echter duidelijk dat die toestand zeer ligt onredbaar zou kunnen worden; en, in elk geval, nog lang een hefboom zal blijven, waardoor veel in beweging kan worden gesteld.”

Dan wijst hij op de gevaren aan de Centralisatie verbonden.

„Waar geene vrije plaatselijke werkring meer is, waar men, om in de belangen ook van het minste dorp eenigen beslissenden invloed te hebben, meester moet zijn in den Staat, hebben eierzucht en eigenbelang geen middel om, zelfs in een zeer beperkten kring, voldoening te verkrijgen, dan door zich naar het algemeene middelpunt te dringen; aldus wordt de aandrang naar het hoofdraderwerk onvermijdelijk; een aandrang te regt vergeleken bij eene opdrijving van het bloed, ten gevolge waarvan, vroeg of laat het Staatsligchaam aan eene soort van beroerte sterft.”

Ten aanzien van het Onderwijs merkt hij dan nogmaals op, dat

de afscheiding der scholen een noodzakelijkheid was geworden. „De Protestant die Christen is, zal niet lang meer eene school begeeren, waar het opvoedingsstelsel niet op Christelijke geloofsleer gebouwd is; waar, op het veld der Geschiedenis, de doorgaande lichtstraal der Openbaring niet aangewezen wordt; waar men, in de historie van het Vaderland, de grootste van Gods zegeningen, de prediking van het Evangelie ter zaligheid, opzettelijk mis kent . . .”

Handelende over de betrekking der Hervormde Kerk tot den Staat, zegt GROEN, „dat, op den duur, dezelfde waarheden in dezelfde Kerk niet door den een als onmisbaar ter zaligheid geleerd, door anderen of betwijfeld, of geloochend, of ontzenuwd, of verdraaid of verzwegen kunnen worden. Vroeg of laat, zal er, in de Kerk, zuivering, scheiding, scheuring ontstaan.” En dan stelt hij de vraag, wat het Gouvernement zal doen, indien nogmaals een strijd gevoerd zal worden, zooals ten aanzien van de Afscheidenen gestreden werd. „Zou het Gouvernement zich andermaal partij willen stellen? Zou het wederom beslissen tegen de Gezindheid, tegen de Belijdenis, ten voordeele van den uiterlijken vorm?” En hij geeft tenslotte als zijn meening te kennen, „dat men, door hetzelfde pad hetgeen men vroeger ingeslagen heeft, te volgen, zeer ligt de meest schromelijke verwarring en den meest ernstigen tegenstand tegemoet zou kunnen gaan.”

„Het Armwezen. — Dit is, dit wordt dagelijks meer, eene vreeselijke plaag der Maatschappijen.” Twee oorzaken noemt GROEN. „Vooreerst, de schakels waardoor de verschillende standen vroeger zijn vereenigd geweest, zijn verbroken geworden; zoodat nu het goud en de strafwet de eenige banden der samenleving zijn. Ten anderen, is het ongeloof toegenomen; in de hoogere standen, zoodat de arme bijna uitsluitend als last van den Staat en veel minder dan voorheen als een voorwerp van Christelijke liefde, hulp, toespraak en vermaning, aangemerkt wordt; in den behoeftigen stand, zoodat zedeloosheid, onkunde, wrevel en ellende steeds erger geworden zijn.” En de Maatschappijen van Weldadigheid roept hij toe: „Laat de zuurdeesem van het Evangelie uwe genootschappen doordringen.”

Al de aangeroerde punten zijn, volgens GROEN, „vraagstukken die den Staat in gevaar kunnen brengen, die de bron eener omwen-

teling kunnen zijn, die betrekking hebben tot het al dan niet voortleven van den Staat."

Daarom ligt in de teekenen des tijds „een overvloed van waarschuwing voor de Regering, voor de Staten-Generaal, voor het Nederlandsche volk."

„Hier te lande is de Regering zwak of sterk, naarmate zij hare kracht in milde en vrijzinnige begrippen, of in Christelijke en historische beginselen zoekt... In Nederland is de Regeering of, laat mij liever zeggen, het Huis van Oranje, ondanks die zwakheid, ook sterk. Het Huis is een Nationale Dynastie. Het is met het Volkswezen vereenzelvigd. De gansche geschiedenis van het Gemeenebest heeft medegewerkt om er dit karakter in de hoogste maat aan te verleen. Dit erfgoed ging met de omwenteling geenszins teloor."

„Zoo dikwerf Godsdiens en Vaderland worden bedreigd, waren zij (de Prinsen van Oranje) even dikwerf een schild voor den Staat, een borstweeer voor de Kerk. Hierin ligt het kenmerkende van hun grootsche bestemming; hierin de grond der Volksliefde, der geestdrift welke de Natie bij het noemen hunner namen ontgloeit; en, laat ik er bij voegen, hierin ligt, ook voor de toekomst, het geheim, het eenige geheim, hunner kracht. Er moet opregte navolging van die voorbeelden zijn." Dit is GROEN's eerste waarschuwing.

Maar ook voor de Staten-Generaal bevatte de loop der gebeurtenissen en de stemming der gemoederen een waarschuwing. Die waarschuwing van 100 jaar geleden, geldt ook nog voor onzen tijd.

„Europa snelt," aldus GROEN in 1840, „naar het schijnt, wederom een ander soort van omwentelingen tegemoet. Het Constitutioneel Gouvernement, vroeger het voorwerp, ik mag bijna zeggen, van aanbidding, is bij de meesten geheel in minachting geraakt. En zou die minachting niet grootendeels uit het verlamd zijn van de groote drijfveer der machine, dat is, uit de slapheid der Nationale Vertegenwoordiging, uit hare krachteloosheid ten goede, worden verklaard?... Op den duur is zoodanige toestand nauwelijks denkbaar. De Constitutionele vergaderingen van onze eeuw zullen, dunkt mij, een van beide, òf geneutraliseerd worden, òf genationaliseerd; door het dispotismus afgeschafft, of, als de Senaat en het wetgevend Ligchaam onder NAPOLEON, behouden; of wel door

echte Staatskunde in verband tot de Natiën worden gebragt. Ik zou gelooven dat deze laatste wenschelijke hervorming door eene meer nationale houding dezer Vergaderingen zelve het best zou voorbereid worden; dat men ze aldus, zonder geweldige botsing, door zachtheid van overgang zou bewerken. Er is in de Constitutionele Monarchiën, hoe jeugdig nog, afgeleefdheid; er moet nieuwe kracht in de aderen worden gestort."

En verder zegt hij: „Het jaren lang verzuimde kan welligt nog worden hersteld. Als de leden zich bedienen van hunne regten ter vervulling van hunne pligten. Als zij hunne talenten dienstbaar maken aan de bevordering der Nationale belangen." En als hij dit dan nog nader aangeduid heeft, besluit hij zijn waarschuwing aan de Staten-Generaal met deze woorden: „De Staten-Generaal, na aldus hun invloed vertiendubbeld te hebben, zullen tot redding van het zinkend Nederland kunnen medewerken, en aanspraak hebben op de dankbaarheid van tijdgenoot en nakomelingschap. Daarentegen zal het aan hen, die de natuurlijke verdedigers der regten en belangen van de Natie zijn, worden verweten, indien, waar de regelmatige weg werd gesloten, vroeg of laat een onregelmatige wordt gezocht."

Maar dan heeft ook de natie nog aan waarschuwing behoefte. De toestand is verre van rooskleurig. Donker toch is het verschiet. Eigenbelang en eigenliefde is het, waarmede gerekend wordt. Er is de valsche gerustheid. Uitbarstingen als in het buitenland bleven hier achterwege.

Op de weldadigheden Gods over Nederland wordt door slechts weinigen gelet. „Zou deze tegenstelling van genade en ondankbaarheid geene waarschuwing voor de Natie behelzen?... Laat ons niet vergeten," zoo roept GROEN zijn landgenooten toe, „dat er een einde aan Gods lankmoedigheid is, niet ter beproeving, niet ter loutering meer, maar ten verderve; dat er voor Natiën, zoowel als voor personen die het Evangelie gekend hebben, schatten Zijner liefde, maar ook schatten Zijner langgetergde gerechtigheid zijn."

In het bijzonder richt hij zich dan nog tot de Christenen, die „eene dubbele verpligting en verantwoordelijkheid hebben." De Christen heeft te bidden allereerst, maar daarnaast ook te werken. „Het prediken van het Evangelie, aan alle creaturen, is het meest vaderlandsche werk; maar, ook reeds ter ongestoorde volbrenging

van dit werk, is het noodig bedacht op de handhaving der middelen te zijn, die wij in den aard en de bepalingen der Staatsregeling en van het historisch Staatswezen bezitten."

GROEN is dan aan het einde van zijn verhandeling gekomen en besluit dan aldus:

„En welke is nu de slotsom van hetgeen ik, met de levendigheid der overtuiging, zonder innemingsel van partijdigheid of overdrijving, met vrijmoedige belijdenis van mijnen Heer en met liefde tot mijn Vaderland, wensch voorgedragen te hebben? — De aanneming of verwerping van het Evangelie is de vasthouding of de verwerping der liberale wanbegrippen. Het aannemen van deze begrippen werpt in den draaikring van ellende, waarin Europa, sedert hun algemeenwording, rondgesleurd wordt. Zoo was het, en het zal, uit den aard der zaak, steeds aldus moeten zijn; want, zoolang God niet als hoogste Wetgever wordt erkend, is de Staat gebouwd, in plaats van op den eenigen rotsgrond, op hetzelfde oeverzand, waar reeds zoo menig trotsch gesticht van menschenwijsheid door een stormwind omvergeworpen, of ook wel door een ademtocht weggeblazen werd. — Hetgeen in 't algemeen waar is, bleek, ook bepaaldelijk ten aanzien van ons Vaderland, waarheid te zijn. De geschiedenis der laatste eeuw is, ook hier, in twee woorden begrepen; worsteling tegen de gevolgtrekkingen der beginsels die we goedgekeurd hebben. Wat Nederland aldus geworden is, dat zien we. Wat het, op dit spoor, worden zal, is, ook zonder onge-meene scherpzinnigheid, te voorzien; welligt, bij onverschilligheid, door handel en nijverheid bloeiend; voorzeker, bij opgewondenheid, door tweespalt ongelukkig; tot dat een der naburige Rijken, of eene Conferentie der Mogenheden, de welvaart der magteloozen begeert, of zich over de onzinnigheid der strijdenden ontfermt. Wat, bij Christelijken zin, een ootmoedig en heilbegeerig Nederland zou kunnen worden, dat berekene hij die de uitgestrektheid van Gods beloften aan Natiën die Hem dienen, berekenbaar acht. Gelukkig Nederland, en hier wensch ik ook het Huis van Oranje, nog als van ouds, in dien naam van Nederland te omvatten, indien het behoefte gevoelt om weder te keeren tot den God wiens duizendwerf verbeurde gunst misschien nog voor ons weggelegd is; indien het leert dat elke ware herziening der Grondwet met het aannemen van Gods wet begint; indien het, door

schuldbesef en aanbidding, zich het uitzigt opent om, gespaard en gelouterd, een toonbeeld van Gods genade te zijn, tot in de verste nakomelingschap."

* * *

Uit het vorenstaande, waarbij zooveel mogelijk GROEN zelf aan het woord gelaten werd, blijkt van hoe groote beteekenis, met name uit principiëel oogpunt, GROEN's *Bijdrage* is geweest.

Dat werd reeds spoedig erkend. DE BOSCH KEMPER schreef o. m.: „Oneindig sterker dan de indruk van alle andere brochures was die, welke kort daarop gemaakt werd door de Bijdrage tot herziening der Grondwet in Nederlandschen zin, door Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER. Omtrent de letterkundige verdiensten was slechts ééne stem, en door haren inhoud behoort die brochure tot de staatkundige geschiedenis van Nederland" 4).

Deze „brochure" van 151 pagina's is waard, om ook in dezen tijd nog gelezen, bestudeerd te worden.

De vraag kan nu rijzen of GROEN's Bijdrage ook inderdaad invloed heeft uitgeoefend en of die invloed ook waarneembaar is in de Grondwet, zooals deze, na de herzieningen, welke zij in 1840 en daarna heeft ondergaan, thans luidt.

De voorstellen der regeering tot herziening der Grondwet in 1840 voldeden GROEN allermint, en hij diende, gekozen als lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal in dubbelen getale, dan ook een „Nota over de ongenoegzaamheid der herziening" in. Daarin betoogde hij, dat een volledige herziening der Grondwet in Nederlandschen zin door hem wenschelijk geacht werd, doch dat hij die op dat tijdstip onmogelijk achtte.

Vershillende voorgestelde wijzigingen ontmoetten geen bezwaar, doch GROEN miste voorstellen betreffende het onderwijs en de betrekkingen tusschen Kerk en Staat. Voorstellen dienaangaande achtte hij onmisbaar „om wezenlijke en duurzame rust in het Vaderland te verkrijgen, in plaats van kortstondige verademing, weldra door erger spanning gevolgd" 5).

Bij de openbare behandeling van de voorstellen van 1840 heeft GROEN zich geducht geweerd en bij de algemeene beschouwingen over de herziening heeft hij in groote trekken zijn denkbeelden, reeds in zijn „Bijdrage" ontwikkeld, uiteengezet. In de voorge-

stelde ontwerpen van wet werd, naar zijn meening, echter slechts een zeer geringe verbetering der bestaande Grondwet voorgesteld.

GROEN verklaarde in de Kamer: „De inhoud van dien bundel reduceert zich tot niet veel. Verscheidene wetten zijn slechts de opteekening, de regularisatie van hetgeen reeds door een opstand daargesteld is. Anders is zij vrij onbeduidend. Het artikel 60, betrekkelijk tot de Overzeesche bezittingen, verbeterd in schijn, wordt inderdaad van erger natuur. Eigenlijk, bij eventueele aanneming der ontwerpen, zal de Grondwet slechts in drie punten hebben gewonnen; de periodieke aftreding der Stedelijke Raden; de behandeling van het budget hoofdstuksgewijs; de Ministeriële Verantwoordelijkheid, ofschoon ook deze zoodanig ingerigt is dat zij een niet zeer krachtig wapen kan zijn; vooral daar het zwaard der Tweede Kamer, door kunstmatige en niet zeer constitutionele wending, telkens op het schild der Eerste afstuiten moet.”

Wat GROEN dan, behalve deze wijzigingen, verwacht had? Hij „zou de herziening genoegzaam hebben gerekend, zoodra, maar ook niet eer, zij al datgene daargesteld had, vooreerst wat algemeen, en ook door de Regering zelve, als verbetering aangemerkt wordt; ten anderen wat ter wegneming van de zaden van tweedragt volstrekt noodzakelijk schijnt.”

De critiek is GROEN niet bespaard gebleven. Meermalen werd gesproken over de „onbestemdheid zijner Christelijke beginselen”.

Maar, zoo vroeg GROEN, wat verwachtte men dan? „Dat ik met eene Christelijk-historische Staatsregeling, met een Ontwerp van Constitutie, in hoofdstukken en artikels verdeeld, optreden zou? Geloof men dan in ernst dat, na vijftigjarige overheersching der liberale politiek, nadat zij Kerk, Staat en samenleving heeft aangetast, doordrongen en verwoest, het plotseling daarstellen eener orde op tegenovergestelde beginsels zonder onzinnigheid zou worden beproefd?

Neen! de tijd schijnt nog niet gekomen om de hand te kunnen slaan aan eene geheele reorganisatie der maatschappij. De nietigheid van hetgeen men vergoed heeft, ontdekken, de voortreffelijkheid aanwijzen van hetgeen men heeft versmaad, ziedaar wat ons voornamelijk, in dezen tijd, opgelegd is.”

Indien thans — na een eeuw — wordt nagegaan, wat er veranderd is, sinds GROEN zijn „Bijdrage” het licht deed zien, dan is

er reden tot dank, tot grooten dank. Maar dan moet tevens worden erkend, dat tal van desiderata nog niet vervuld werden. GROEN'S strijd in en buiten de Staten-Generaal heeft ongetwijfeld rijke vruchten gedragen, doch ook thans kan nog allerminst worden gezegd, dat de Grondwet is veranderd in Anti-revolutionnair en of Christelijk-Historischen zin.

Op onderwijsgebied werd recht gedaan. Het vraagstuk betreffende de verhouding tusschen Staat en Kerk en met name de Ned. Hervormde Kerk, werd niet opgelost, doch onderging toch wijziging ten goede.

De autonomie van Provinciën en Gemeenten werd meer en meer op de juiste waarde geschat, al kon in dezen crisistijd de gemeentelijke autonomie niet ongerept worden gehandhaafd.

Het uitermate belangrijke vraagstuk van de verhouding van Kroon tot Volksvertegenwoordiging vraagt nog steeds de aandacht. In de vorige eeuw viel een ontwikkeling waar te nemen van den invloed der Staten-Generaal, welke met GROEN'S inzichten zeker in flagranten strijd was. De „uitholling” van de macht der Kroon en de toenemende invloed der Staten-Generaal, waardoor deze zich vaak *Overheid* gingen droomen, beteekende zeker geen ontwikkeling van ons staatsrecht overeenkomstig de Anti-revolutionnaire beginselen. Doch ook ten aanzien van deze kwestie valt tegenwoordig een kentering waar te nemen, welke tot verheuging moet stemmen ⁶).

* * *

Evenals in 1840 geldt in 1940 nog de eisch: Herziening der Grondwet in Nederlandschen zin!

GROEN drong allerminst aan op *spoedige* herziening en ook thans behoeven zijn volgelingen zeker niet op spoed aan te dringen.

Want herziening der Grondwet is niet de *eerste* eisch. Met GROEN kan ook nu nog gevraagd worden: „Eene Grondwet, ook de voortreffelijkste Grondwet, wat is zij?”

En het antwoord luidt: „Een doode vorm die op onderscheidene wijs wordt beziel. Zij bevat, uit haren aard, steeds vele uitdrukkingen, waarbij een groote ruimte van uitlegging is. Herziet, verbetert Uwe Grondwet; men zal zich gemeenschappelijk op haar be-

roepen; doch zij zal op tegenstrijdige wijs worden geïnterpreteerd; zij zal steeds worden verwrongen tot een wapen voor de oppositie om aan te vallen, voor het Gouvernement om zich te beschutten. Zullen wij door eene verandering der Grondwet worden gered? Ja, indien de kranke herstelt door verandering van gewaad”.

Wat dan wel de eerste eisch is?

GROEN zegt het ons:

„Het is mijn vaste overtuiging, en ook anderen deelen in die overtuiging, dat er voor Nederland een geneesmiddel noodig is, evenredig aan de kwaal; dat er geene redding zal zijn dan door *terugkeering tot Christelijke, historische, Nederlandsche beginsels*.

Wij wenschen geene noodlottige terugwerking, geen wederaannemen van afgesletene vormen, geen wederbrengen van te regt afgeschafte misbruiken, geen miskennen van verkregene regten; geen vernietiging van het goede dat in de revolutionnaire tijden daargesteld is . . .

Wat wij dan eigenlijk verlangen? Ik vrees niet het u ronduit te zeggen. Erkentenis van den hoogsten Wetgever en Koning; aflegging der dwaalbegrippen, waardoor Zijn gezag op stelselmatige wijs wordt miskend; vasthouding aan de doorlopende trekken onzer Nationaliteit.”

Zoo spreekt GROEN nog tot ons, nadat hij gestorven is.

Moge de herinnering aan de woorden van GROEN VAN PRINSTERER, in 1840 geschreven en gesproken, allen die thans, na 100 jaren, zijn staatkundige belijdenis nog beamen, prikkelen om den strijd voor de doorwerking der Anti-Revolutionnaire beginselen onverflauwd voort te zetten.

---

⁴) DE BOSCH KEMPER, *Geschiedenis van Nederland na 1830*, deel 3, bl. 147.

⁵) GROEN, *Adviezen in de Tweede Kamer der Staten-Generaal in dubbelen getale*, 1840, bl. 27.

⁶) Dit artikel werd reeds vóór Mei j.l. geschreven.

VRAAG EN ANTWOORD

1. VRAAG:

Bij de ontwikkeling van zijn ideeën legt Dr. A. KUYPER er den nadruk op, dat de Overheid slechts dáár mag ingrijpen, waar botsingen zijn tusschen twee maatschappelijke kringen, aangezien de souvereiniteit in eigen kring onaantastbaar is.

Nu spreekt hij soms van „kapitaal” en „arbeid” als één kring (de arbeider neemt dan ongeveer de positie in van een kind tot zijn vader). Soms echter, o. a. in zijn „Handenarbeid”, gewaagt hij van met elkaar in botsing zijnde kringen van „kapitaal” en „arbeid”.

Kunt u hieromtrent eenige inlichtingen verstrekken?

ANTWOORD:

Dr. KUYPER heeft de taak der Overheid zeker niet willen beperken tot het ingrijpen bij botsing van verschillende souvereine maatschappelijke kringen. Hij zag de taak van de Overheid tweeledig.

Vooreerst als een rechtstaak. Die rechtstaak omvat in KUYPER's gedachtengang niet slechts het nemen van maatregelen in verband met botsingen tusschen diverse kringen, doch ook het mogelijk maken van behoorlijk rechtsverkeer (burgerlijk recht, arbeidsrecht, handelsrecht, vennootschapsrecht enz.) tusschen individuen, organisaties enz. Voorts omvat die taak het geheel van maatregelen tot sluiting van onrecht. Waarbij dan niet alleen gedacht wordt aan botsingen tusschen organisaties, maar ook aan misbruiken binnen den eigen kring. U denke b.v. aan mishandeling, ontucht met minderjarigen enz.

Naast die rechtstaak ziet KUYPER bovendien een gemeenschapstaak der Overheid. U zie hierover b.v. KUYPER „De Gemeene Gratie”, deel III.

Die gemeenschapstaak der Overheid draagt ten deele een subsidiair; ten deele een complementair karakter. *Subsidiair*, waar door ingezonkenheid van het maatschappelijk leven of wegens het gevaar voor ernstige misbruiken een rechtstreeksche overheidsbemoeiing noodzakelijk is. Te denken valt hierbij aan het ter hand nemen van bedrijven,

instellingen voor kunst en wetenschap, armenzorg e.d. door de Overheid. *Complementair*, waar de Overheid door wetgevende maatregelen den opbloeï der maatschappelijke organisaties bevordert of door het ter hand nemen van wegen- en havenaanleg enz. aan het economisch leven stuwkracht geeft.

Nu heeft KUYPER de gedachte van soevereiniteit in eigen kring nimmer compleet uitgewerkt. Gewoonlijk dacht hij daarbij aan bevoegdheden, welke aan bepaalde personen op een bepaald gebied van nature of krachtens historische ontwikkeling toekomen. Doch, wanneer wij dat zeggen, merken we daarbij ter voorkoming van misverstand op, dat Prof. DOOYEWEERD KUYPER's begrip van soevereiniteit eenigszins anders geïnterpreteerd of — wellicht juist uitgedrukt — heeft omgebogen in de richting van de soevereiniteit van een idee of gedachte (b.v. in dien zin, dat men kan spreken van de soevereiniteit van de idee der vergelding op het terrein van het recht), terwijl hij binnen de sfeer van het recht weer onderscheid maakt tusschen het statelijk recht en het intern recht der verschillende verbanden (Kerk, gezin enz.). Zie hiervoor zijn „Wijsbegeerte der Wetsidee”, vooral deel III. Het is duidelijk, dat er bij een dergelijke opvatting geen ruimte blijft voor de vraag, of er van soevereiniteit in eigen kring kan gesproken worden in organisaties van arbeiders (arbeid) dan wel van organisaties van patroon en arbeiders tezamen (kapitaal en arbeid)¹).

Houdt men echter vast aan de gedachte van persoonlijke bevoegdheid, dan kan men wel verklaren, dat er sommige kringen zijn, waarvan soevereine bevoegdheden onvervreemdbaar toekomen aan bepaalde personen. De bevoegdheid b.v. om de kinderen op te voeden is het natuurlijk en onvervreemdbaar recht der ouders. Zulks echter onder tweërllei voorbehoud, n.l. dat de grenzen dezer bevoegdheid niet vast en onveranderlijk voor alle tijden en omstandigheden zijn bepaald en dat voorts ernstige misbruiken een tijdelijk of duurzaam ingrijpen van de Overheid kunnen rechtvaardigen. Onder deze restricties behoort dit soevereine recht dezer natuurlijke kringen overal en altijd te worden gerespecteerd.

Doch naast deze natuurlijke soevereiniteit is er ook een, welke opkomt uit de historische ontwikkeling en dus in haar bestaan en omvang door het verloop der omstandigheden wordt bepaald. Als zoodanig kan men beschouwen de soevereiniteit der sociale organisaties. Al mag men aannemen, dat deze organisaties, b.v. de vakverenigingen, tot op zekere hoogte soevereine rechten hebben, dit neemt niet weg, dat de maatschappelijke ontwikkeling zich kan bewegen in de richting van een samenwerking van kapitaal en arbeid in één organisatie, waaraan een eigen soevereine bevoegdheid niet kan worden betwist.

Het komt ons voor dat Dr. KUYPER aan het einde van zijn leven aan een dergelijke ontwikkeling heeft gedacht, toen hij in de Staten-Generaal, in *De Standaard* en later ook in zijn handboek „Antirevo-

lutionaire Staatkunde" over de bedrijfsorganisatie handelde. Zie hierover ook Dr. C. BEEKENKAMP, „Bedrijfsorganisatie", pag. 32—66.

N.

¹⁾ In zijn brochure *De strijd om het vraagstuk der Chr. Vakorganisatie van werkgevers* verdedigt Dr. DOOYEWEERD de chr. organisatie dan ook niet op grond van het beginsel van de soevereiniteit in eigen kring.

2. VRAAG:

Met het oog op een door mij te houden lezing, zou ik gaarne een overzicht hebben van het debat tusschen Dr. KUYPER en Prof. VAN DER VLUGT, toen deze laatste sprak over godsdienst privaatzak in de binnenkamer met verwijzing naar de schriftuurplaats: Gods verborgen omgang vinden zielen, waar zijn vrees in woont.

ANTWOORD:

De bedoelde woorden van Prof. VAN DER VLUGT zijn te vinden op blz. 693, *Hand. Tweede Kamer 1903/4*.

Het was de eerste maal, dat de afgevaardigde van Leiden aan de Algemeene Beschoouwingen deelnam (hij was in 1902 in de Kamer gekomen). Reeds eerder had de liberale hoogleeraar Dr. KUYPER aangevallen en wel in een artikel in *Onze Eeuw*, onder den titel: „De stem des volks en haar vertolker" (1901), geschreven ná de overwinning van de christelijke partijen op de linkerzijde bij de stembus van dat jaar. De lezing van dat artikel is ook thans nog loonend, omdat men daaruit typisch de geestesgesteldheid van VAN DER VLUGT kan leeren kennen. Het gaat over de vraag van de verhouding godsdienst-politiek; christendom-staatkunde.

Bij elke algemeene beschoouwing over de staatsbegrooting onder KUYPER's Kabinet werd hartstochtelijk gedebatteerd tusschen links en rechts. DRUCKER, GOEMAN BORGESIUS, TROELSTRA eenerzijds, TALMA, HEEMSKERK, NOLENS, LOHMAN anderzijds. Met dankbaarheid kan men vaststellen, dat er in vier decenniën heel wat veranderd is. Tegenwoordig schromen mannen van links niet meer publiekelijk te erkennen, dat het Christendom van waarde is voor de ontwikkeling der denkbeelden op politiek terrein; denk alleen maar aan de belangrijke erkenning van Mr. P. J. OUD over de waarde van den godsdienst voor de staatkunde.

Er werd dus getwist over de vraag van de beteekenis van den godsdienst voor het politieke leven. De Minister van Binnenl. Zaken had

daaromtrent een klaar geluid laten hooren. Hij had zijn bestrijders wel wat te antwoorden! (blz. 650 tot 664). Maar de linkerzijde was niet met stomheid geslagen en kwam in repliek.

VAN DER VLUGT gaat het „sprookje” uit de wereld helpen, dat liberalen en sociaal-democraten op één wortel stoelen. Men moet den invloed van het liberalisme niet onderschatten; vooral niet den invloed, die er uit gaat van de openbare universiteiten. VAN DER VLUGT schetst dan de kloof, die er gaapt tusschen zijn levensbeschouwing en die vise, die KUYPER geeft in zijn Encyclopaedie en in *Het Calvinisme*. Waarom — zoo vraagt hij ten slotte — hebben de liberalen sedert THORBECKE den naam Gods gesloten buiten de erve van staatsrecht en staatsleven? Juist uit eerbied voor de religie! En dan vervolgt hij:

„Hier is m. i. het punt, waar duidelijk het verschil aan het licht komt tusschen het religieuze temperament van den calvinist en van den doopsgezinde. De calvinist — let wel Mijnheer de Voorzitter! ik beschrijf alleen, ik oordeel volstrekt niet — de calvinist, daadkrachtig en daadlustig naar buiten levende, van zijn God gaarne dit vragende, wat Hij wil, dat hij zal doen in de wereld, en dan zijn God ook in die wereld uitdragende. Daartegenover, het tegendeel in alle opzichten, het „stille volk der doopsgezinden, dat de diepste roerselen van zijn gemoed nergens zoo juist acht uitgedrukt als in zijn bekende psalmregel: „Gods verborgen omgang vinden, zielen daar Zijn vrees in woont”.

„Nu zal men misschien begrijpen, welk antwoord mijnerzijds past op de opmerking, door Zijne Excellentie tot mij gericht: „gij moet dan toch eigenlijk meer den naam van God in Uw staatsrecht en staatsleven noemen”.

„Mijnheer de Voorzitter! Ik weiger dat te doen, en ik weiger dat met opzet. Gesteld eens: mijn overleden vader had in een zeer intiem gesprek, in een zeer vertrouwelijk onderhoud, mij dingen geopenbaard, die ik t.g.t. meende hier in de Kamer wel eens te pas te mogen brengen. Ik zou er niet het minste bezwaar tegen hebben. Maar wat ik niet zou doen is dit: aan de groote klok hangen de omstandigheden, waaronder, en de wijze, waarop die openbaring tot mij was gekomen. Het vriendschappelijk samenzijn van mijn vader met mij is geheel iets anders dan wat een Nederlandsche kroeg zou wezen als het aanhangig ontwerp Drankwet tot wet verheven zou zijn, een ding met verplicht inzicht en doorzicht voor het publiek. En indien dit geldt van mijn omgang met mijn aardschen vader in hoeveel sterker mate geldt dit dan nog van dien hooger en omgang, waarop ik hier alleen maar beschroomd wijs zonder hem nader aan te duiden. Daarmede heeft deze Kamer en het courantenlezend publiek niets hoegenaamd te maken.”

Ziehier hoe Dr. KUYPER op deze woorden reageerde:

„Ten slotte zij het mij nog geoorloofd op te merken, dat — wanneer de geachte afgevaardigde zich inbeeldt, dat de Dooperschen uit de 16e eeuw *zijn* standpunt innamen wat betreft het schuilhouden van de religie — ik op historische gronden het waag met hem van gevoelen te verschillen.

„Zoo weinig hebben de dooperschen zich in die dagen schuil ge-

houden en zoo openlijk veeleer zijn ze allerwege met hun belijdenis van Gods Opperhoogheid voor den dag gekomen, dat het martelaarsboek der Dooperschen nog tot op den huidigen dag het heerlijkst getuigenis geeft voor de geestdrift, waarmede ze van hun God getuigd hebben.

De geachte spreker betuigde, dat de „*schuchterheid in het heilige*” — om nu eens een term te bezigen uit een mijner eigen geschriften — hem meer aantrok dan het naar buiten treden met den naam van God, en hij vermoedde dat dit ook bij Thorbecke het geval zal geweest zijn. Deze bedenking is reeds gisteren door mij ondervangen, toen ik hier zeide, dat die heeren wel rekenden met de religie als sentiment en als verschijnsel in hun persoonlijk leven, maar dat zij weigerden met Gods Majesteit te rekenen in hun staatsrecht.

„Ik voeg er thans aan toe: God bestaat, en omdat Hij van alle ding de vrijmachtige Schepper is, heeft Hij op al wat Hij schiep *rechten*; rechten op elk persoon, op elk volk, op elk land. Deze rechten van God op ons land en volk worden nog steeds uitgesproken in de formule voor het regeeren van ons vorstenhuis „bij de gratie Gods”. Die *rechten* van God nu op land en volk moeten niet alleen in zulk een formule worden geuit; zij moeten ook in het staatsrecht zelf tot hun ontwikkeling komen. Anders wordt in Uw staatsrechtelijk systeem het hoogste recht, het recht van God, verzwegen en miskend.

„De geachte spreker is ongetwijfeld van teeder religieus sentiment, al wensch ik daarin in niets voor hem onder te doen. Maar juist met een beroep op dat teeder sentiment vraag ik hier dan toch: gevoelt ge niet hoe ge, wanneer ge zelf een persoonlijken God belijdt, Schepper van Hemel en Aarde, het rijk van dien God miskent, zoo ge in Uw Staatsrecht en in Uw stelsel dit hooge recht van God ignoreert.

„Ten slotte dit, Mijnheer de Voorzitter. De geachte spreker heeft in Psalmwoorden, waarvan hij weet, hoe zij in het hart van elk belijder weerklink vinden, de schoonheid, de diepte en de innigheid van het verborgen leven voor God in de binnenkamer bepleit, edoch met uitsluiting van God van het politieke terrein, en hij voegde er bij: de calvinist van ander temperament is meer man van de daad. Daarop heb ik nu slechts dit te antwoorden: volgens Robert Fruin en onze beste historici zijn het de calvinisten die ons land in de 16e eeuw gered hebben. Had dan ook het mystieke standpunt van den geachten spreker in die dagen geprevaleerd, zoo staat dit vast, dat Nederland nooit een vrij volk zou zijn geworden, en dat ons nu vrije vaderland nog altoos zou gebleven zijn een *wingewest van Spanje*.”

Het debat tusschen KUYPER en VANDER VLUGT is vanzelfsprekend voortgezet bij de behandeling van de Hoogeronderwijswet. Ook hierover had VAN DER VLUGT in „Onze Eeuw” geschreven (1903) onder den titel: „Promotiebevoegdheid met practisch effect”.

C. B.

3. VRAAG:

Ons Reglement van orde luidt in art. 23 als volgt:

„Indien een lid, ten aanzien van een bepaald onderwerp dat vreemd is aan de orde van den dag ingevolge art. 216 der Gemeentewet inlichtingen van den Burgemeester of van Burgemeester en Wethouders of van een der Wethouders verlangt, heeft hij voor het vragen van die inlichtingen de toestemming van de vergadering noodig. Wordt deze toestemming verleend, dan geeft de Burgemeester of die hem vervangt of de Wethouder desverkiezende dadelijk of anders in de volgende vergadering antwoord op de gedane vragen.”

In de laatst gehouden openbare vergadering van den Raad weigerde de Burgemeester gelegenheid te geven tot het stellen van vragen in bovengenoemden zin.

In een aan het einde der openbare vergadering gehouden besloten vergadering, weigerde de Burgemeester inlichtingen te geven overeenkomstig het bepaalde in bovengenoemd artikel.

M'n vraag is: heeft de Burgemeester zonder eenig overleg met het College van B. en W. of den Raad het recht art. 23 van het Reglement van Orde te negeeren?

Zoo ja, waaraan is dit recht ontleend?

Zoo neen, op welke wijze kan de Raad handhaving van art. 23 verkrijgen?

ANTWOORD:

De Burgemeester is *niet* verplicht om op *alle* vragen, welke met toestemming van den Raad tot hem worden gericht een antwoord te geven. Weliswaar blijkt dat niet uit artikel 23 van het reglement van orde van den Raad ten Uwent. Maar U moet niet vergeten, dat dit artikel steunt op art. 216 van de Gemeentewet. Het reglement van orde spreekt trouwens uitdrukkelijk van het verlangen van inlichtingen „ingevolge art. 216 Gemeentewet”.

Welnu, de bevoegdheid van den Raad om aan B. en W. inlichtingen te vragen is niet onbeperkt doch beperkt. En wel beperkt in tweeërlei opzicht.

Vooreerst spreekt het artikel over de verantwoording, welke B. en W., ieder afzonderlijk en tezamen, aan den Raad schuldig zijn *voor het door het college gevoerd bestuur van de huishouding der gemeente.*

Nu zal het U bekend zijn, dat in de praktijk van het gemeentebestuur

onderscheid gemaakt wordt tusschen de regeling en het bestuur van de huishouding der gemeente eenerzijds, en het zelfbestuur, d. i. de medewerking aan de uitvoering van wetten, algemeene maatregelen van bestuur en provinciale reglementen en verordeningen, aan den anderen kant.

De verantwoordingsplicht van B. en W. betreft alleen de huishouding der gemeente en dan nog uitsluitend dat gedeelte van de huishouding, hetwelk meer in het bijzonder door de wet aan de zorg van B. en W. is toevertrouwd, te weten het dagelijksch bestuur. Wat onder het aan B. en W. opgedragen dagelijksch bestuur der gemeente begrepen is, wordt opgesomd in art. 209 der Gemeentewet. Het is een zeer omvangrijke, maar toch beperkte taak. En voor wat die beperkte taak aangaat, kan het college en de leden daarvan door den Raad door het verlangen van inlichtingen worden ter verantwoording geroepen.

Wanneer dus met toestemming van den Raad door een Raadslid met betrekking tot het dagelijksch bestuur een vraag gesteld wordt (b.v. inzake het schorsen van een ambtenaar, inzake den toestand van het brandblusmateriaal e.d.), dan is de Burgemeester verplicht namens het college te antwoorden. En diezelfde verplichting rust op een wethouder persoonlijk, indien de zaak, waaromtrent inlichtingen worden gevraagd, meer in het bijzonder ligt op het terrein van zijn werkzaamheid.

Weigert de Burgemeester om te voldoen aan een dergelijk verzoek om inlichtingen, dan kan de Raad daartegen protest aantekenen en zelfs in den vorm van een motie van afkeuring van zijn gevoelen doen blijken. Ook zou de tusschenkomst van den Commissaris der Koningin of van den Minister van Binnenl. Zaken (thans van het waarnemend hoofd van diens departement) kunnen worden ingeroepen, aangezien het hier betreft het nakomen van een wettelijken plicht. Weigert een wethouder inlichtingen, dan kan de Raad zelfs tot vervallenverklaring van den wethouder, overeenkomstig het bepaalde in art. 96 laatste lid der Gemeentewet, besluiten.

Vraagt echter de Raad een inlichting over een aangelegenheid, liggend op het terrein van het zelfbestuur (b.v. over het verleenen of weigeren van een vergunning overeenkomstig de Woningwet, Drankwet, Pandhuiswet, Geldschieterswet en wij denken hierbij ook aan de uitvoering van de Distributiewet e. d.) dan zijn B. en W. niet wettelijk verplicht inlichtingen te verstrekken — al zullen zij dit, indien de verhouding met den Raad goed is en de Raad het noodige begrip toont voor de zelfstandigheid van de taak van B. en W. ten deze gewoonlijk niet weigeren. Weigeren B. en W. echter in een dergelijk geval, dan heeft de Raad daarbij te berusten. De Raad zal dan, wanneer de begroting aan de orde komt en daarbij tal van posten, welke voor de uitvoering van de zelfbestuurstaak van B. en W. bestemd zijn, aan zijn goedkeuring worden voorgelegd, zijn bewilliging afhankelijk kunnen stellen van het verkrijgen van de noodige inlichtingen. Alleen zij daarbij dan nog ter

voorkoming van misverstand opgemerkt, dat, indien dergelijke posten door den Raad zouden worden verworpen, wjl de gevraagde inlichtingen niet worden verstrekt, B. en W. aan Ged. Staten zouden kunnen vragen toepassing van art. 247 der Gemeentewet, d. w. z. Ged. Staten zouden dan deze uitgaven alsnog op de begrooting kunnen brengen.

In de tweede plaats is de bevoegdheid van den Raad om inlichtingen te verlangen beperkt door het feit, dat de verantwoordingsplicht van B. en W. slechts betreft het *door het college* gevoerd bestuur van de huishouding der gemeente.

Met name valt daarbuiten de taak van den Burgemeester inzake de handhaving der openbare orde en de politie. Het is trouwens de vraag, of die taak van den Burgemeester wel valt onder het bestuur van de huishouding der gemeente. Men kan daarover verschillend oordeelen. Doch ook al zou deze taak van den Burgemeester gerekend moeten worden tot het bestuur van de huishouding der gemeente, dan mag men toch de Burgemeester, wat de uitvoering van die taak betreft, niet verantwoordelijk achten aan den Raad, aangezien art. 216 uitdrukkelijk spreekt over het *door het college* gevoerd bereid.

In verband daarmee zijn dan ook reeds herhaaldelijk raadsbesluiten, waarbij werd ingewilligd het verzoek van een raadslid om den Burgemeester te mogen interpelleeren over punten betreffende diens beleid ter zake van de politie, wegens strijd met de Gemeentewet vernietigd. Zoo bij K. B. van 20 April 1932, A. B. 1932, p. 641, 24 Juni 1933, A. B. 1933, p. 684, 7 Aug. 1933, A. B. 1933, p. 728, 16 Aug. 1933, A. B. 1933, p. 730 en 28 Febr. 1934, A. B. 1934, p. 398.

Natuurlijk geschiedt het herhaaldelijk, dat een Burgemeester desgevraagd aan den Raad inlichtingen verstrekt nopens zijn beleid inzake de politie. Doch dan geschiedt dit zonder wettelijke verplichting. Wenscht de Raad iets betreffende het politiebeleid te vernemen, dan zal hij bij het stellen van vragen ter zake rekening moeten houden met het feit, dat de Burgemeester bevoegd is te weigeren en dat het dus zijnerzijds een welwillendheid is, wanneer hij den Raad eenige mededeelingen verstrekt.

Overigens willen we ten besluite nog tweeërlei opmerken.

Vooreerst, dat het in dezen moeilijken tijd — een tijd, welke vooral voor de Burgemeesters uiterst moeilijk is — aanbeveling verdient, dat de Raad, ook in gevallen, wanneer B. en W. tot het verstrekken van inlichtingen verplicht zijn, een groote mate van zelfbeheersching aan den dag legt. Het zal trouwens nauwelijks noodig zijn, dit te zeggen.

Voorts merken wij in de tweede plaats op, dat de Raad, ook al mist hij het recht om inlichtingen te vragen nopens het politiebeleid, toch wel de bevoegdheid bezit om zijdelings terzake eenigen invloed te oefenen.

Zoo eischt art. 220 der Gemeentewet bekrachtiging door den Raad van de algemeene politievoorschriften van den Burgemeester, door hem uitgevaardigd in geval van oproerige beweging, samenschooling of andere stoornis der openbare orde of van ernstige vrees voor het ontstaan daarvan.

Zoo kan de Raad politieverordeningen vaststellen met betrekking tot herbergen, openbare gemakelikheden e. d., ten aanzien waarvan art. 221 der Gemeentewet aan den Burgemeester de politie toevertrouwt. Alleen zal de uitvoering van dergelijke verordeningen (b.v. het verleenen van vergunning of ontheffing) aan den Burgemeester en niet aan B. en W. moeten worden toevertrouwd. Blijkt, dat de Burgemeester van zijn bevoegdheid om vergunning of ontheffing te verleenen een al te royaal gebruik maakt, dan kan hij daaromtrent niet door den Raad worden ter verantwoording geroepen. Doch wel is de Raad bevoegd een dergelijke verordening te wijzigen in dier voege, dat b.v. ten aanzien van bepaalde gemakelikheden de bevoegdheid om ontheffing of vergunning te verleenen wordt beperkt of geheel wordt ingetrokken.

Aldus kan de Raad, mits dit met beleid geschiedt, ook zonder het recht om inlichtingen te verlangen, toch op de gestie van den Burgemeester een zeer wenschelijken controleerenden invloed oefenen.

N.

ONTVANGEN BOEKEN EN GESCHRIFTEN

Het Christelijk Gereformeerd Seminarie te Amsterdam.

Een poging tot openbaring der Hervormde of Gereformeerde Gezindheid (1850—1852), door Dr. G. M. DEN HARTOGH, Hoogleeraar aan de Theologische Hoogeschool te Kampen, N. V. D. Meinema, Delft.

Moet het theologisch onderwijs, inzonderheid de opleiding van de a.s. predikanten, in handen zijn van den Staat dan wel uitgaan van de Kerk of van een maatschappelijke instelling? Ziehier een vraag, welke de vorige eeuw in ons land telkens aan de orde van den dag was en trouwens ook thans nog door de verschillende groepen uiteenlopend wordt beantwoord. Aan het laatste deel dezer vraag is goeddeels gewijd de studie, welke Prof. DEN HARTOGH vorig jaar met gebruikmaking van de resultaten van een uitvoerig archief-onderzoek heeft gepubliceerd.

De opleiding der a.s. leeraren was in de kringen der afgescheiden gemeenten al dadelijk een zaak van voortdurende zorg. Pogingen om tot een goede opleiding te geraken, welke van deze Kerken uitgingen, wilden echter aanvankelijk niet vlotten. Dit vond eensdeels zijn oorzaak in een tekort aan goede leerkrachten, maar voor een belangrijk deel ook in de onderlinge verdeeldheid, waardoor de beschikbare krachten werden versnipperd.

Aan de hand der bronnen gaat de schrijver de oorzaken van die verdeeldheid na. Een betrekkelijk onnoozele aanleiding — n.l. een conflict over de predikantskleeding, bestaande uit witte bef en zwarte driekanten steek, mantel en korte kuitbroek, welke Ds. BRUMMELKAMP door een meer modern gewaad wilde vervangen — gaf den stoot tot het uiteengaan van de verschillende gemeenten. Doch uit Prof. den H.'s onderzoek blijkt, dat de oorzaken van dit conflict dieper lagen. Ze hingen saam met uiteenlopende karaktereigenschappen der verschillende leiders, waarvan de meest markante figuren, Ds. BRUMMELKAMP het impulsieve, spontane, Ds. VAN VELSEN het streng organisatorische type vertegenwoordigden. De tragiek van dit conflict lag, wat de predikantsopleiding aangaat, in de omstandigheid, dat de school van Ds. BRUMMELKAMP te Arnhem, welke de beste kansen voor een goede opleiding bood, tamelijk geïsoleerd kwam te staan. En dit verklaart ook de toenadering tusschen BRUMMELKAMP en den Reveilkring (DA COSTA,

WORMSER, GROEN VAN PRINSTERER TEDING VAN BERKHOUT e.a.), ten einde te komen tot de stichting van een seminarie, uitgaande niet van de Kerk doch van een maatschappelijke instelling, welke gevormd werd door Gereformeerden, behorende tot de Ned. Herv. Kerk en tot de afgescheiden gemeenten.

Hoewel aanvankelijk scheen, dat dit plan kans van slagen zou hebben, strandde ten slotte dit sloopje nog vóór het bereiken van de haven. De hoofdoorzaak van dit mislukken lag echter niet, zooals destijds WORMSER meende, in karakteronvastheid van BRUMMELKAMP, die er ten slotte beducht voor zou zijn geweest door andere docenten van het seminarie te worden overvleugeld, maar, zooals Prof. den H. aantoonde, in het feit, dat BRUMMELKAMP ten slotte, overeenkomstig zijn diepste overtuiging, de richting van VAN VELSEN koos.

Het plan inzake het seminarie werd wel uitgevoerd. Echter niet door de samenwerkende groepen doch door de Vrije Schotsche Kerk te Edinburg, die eenige jaren het Christelijk Gereformeerd seminarie als opleidingsinstituut voor zendelingen en evangelisten te Amsterdam wist in stand te houden.

Het overzicht, dat Prof. DEN HARTOGH van dit deel der negentiende-eeuwsche kerkgeschiedenis geeft, is, juist vanwege de zeldzaam duidelijke typeering van verschillende kerkelijke figuren, buitengewoon interessant. Het boek voldoet in alle opzichten aan den modernen eisch van goed leesbare historiebeschrijving, goed leesbaar ook voor een breederen kring dan dien van de vak-historici. Daarnevens ligt de beteekenis van dit boek in het betrouwbaar inzicht, hetwelk het verschaft, in de ontwikkeling van de Afscheiding en vooral in de voorbereiding van de totstandkoming van deugdelijke opleidingsscholen voor gereformeerde predikanten, zooals deze later in Kampen en aan de Vrije Universiteit te Amsterdam werden gesticht.

N.

MAANDELIJKSCH ORGAAN VAN DE
DR ABRAHAM KUYPERSTICHTING
TER BEVORDERING VAN DE STUDIE DER
ANTIREVOLUTIONAIRE BEGINSELEN

ONDER REDACTIE VAN

Prof. Mr. A. ANEMA - Mr. Dr. E. J. BEUMER - Dr. H. COLIJN

Mr. H. A. DAMBRINK - Prof. Dr. H. DOOYEWEERD

Ds. J. JONGELEEN - Dr. J. W. NOTEBOOM

Prof. Mr. V. H. RUTGERS - J. SCHOUTEN

Prof. Dr. J. SEVERIJN

16de JAARGANG

OCTOBER 1940

INHOUD VAN DIT NUMMER

HET WOORD GODS BLIJFT, door PROF. DR. G. M.
DEN HARTOGH, IV 413

GODSDIENST EN POLITIEK IN DE STAATKUNDE VAN
GUSTAAF ADOLF VAN ZWEDEN, door DR. H.
SMITSKAMP 418

WELDADIGHEID EN ARMENZORG IN DE OUDHEID (Wohl-
tätigkeit und armenpflege im vorchristlichen alter-
tum, ein beitrage zum problem moral und Gesell-
schaft, von Hendrik Bolkestein. Utrecht 1939),
door DR. K. SPREY 438

VRAAG EN ANTWOORD. Adviezenrubriek 452
*1. Gezagsverhouding in Kerk en Staat — Aan-
plakken van drukwerken; rijk en gemeente).*

ONTVANGEN BOEKEN EN GESCHRIFTEN 458

J. H. KOK N.V.
KAMPEN

Dr
Prof
Prof Dr

///
///
///

7

8

LIJST VAN MEDEWERKERS.

DR. C. BEEKENKAMP - MR. H. BIJLEVELD - MR. A. VAN
DER DEURE - PROF. DR. P. A. DIEPENHORST - MR. DR. J.
DONNER - PROF. MR. P. S. GERBRANDY - PROF. DR. A.
GOSLINGA - DS. M. VAN GRIEKEN - MR. G. H. A. GROS-
HEIDE JR. - PROF. DR. G. M. DEN HARTOGH - MR. TJ. DE
JONG - P. KEULEMANS - PROF. DR. H. H. KUYPER - DR. J.
A. NEDERBRAGT - PROF. DR. J. RIDDERBOS - PROF. DR. A. A.
VAN SCHELVEN - C. SMEENK - PROF. DR. Z. W. SNELLER
MR. J. TERPSTRA - PROF. DR. D. H. TH. VOLLENHOVEN
MR. S. DE VRIES - DR. J. J. DE WAAL MALEFIJT - MR. J. A.
DE WILDE.

MEDEWERKERS IN HET BUITENLAND.

- Voor *Hongarije*: PROF. DR. J. SEBESTYEN, Ulloi utca 121,
BUDAPEST.
- „ *Oostenrijk*: PROF. DR. I. BOHATEC, Pyrkergrasse 28.
WEENEN.
- „ *Zwitserland*: DS. RUD. GROB, Sudstrasse 120, ZÜRICH.
DR. CHARLES SCHULE, ERLNBACH (Zurich).
- „ *Duitschland*: DR. W. KOLFHAUS, VLOTO AN DER WESER.
- „ *N. Amerika*: DR. HENRY BEETS, GRAND RAPIDS.
DR. ALBERT HYMA, ANN ARBOR, MICH.
(U. S. A.).
- „ *Frankrijk*: PROF. A. LECERF, PARIS VIII,
Rue des Saints Pères 54.
- „ *Zuid-Afrika*: L. J. DU PLESSIS M.A., Noordburg,
POTCHEFSTROOM (TRANSVAAL).

J. H. KOK †

Kort vóór het verschijnen van dit nummer van „Antirevolutionaire Staatkunde” heeft God door den dood weggenomen den uitgever van dit tijdschrift, den heer J. H. Kok.

Met groote erkentelijkheid gedenken wij hetgeen de heer Kok gedurende een zestienjarige periode in het belang van dit orgaan heeft gedaan.

Toen „Antirevolutionaire Staatkunde” in 1924 werd opgericht, schreef Dr. COLIJN: „De Kuypersstichting riep een nieuw tijdschrift in het leven. Kok te Kampen geeft het uit”.

Dat de heer Kok de uitgever zou worden, was haast iets vanzelfsprekends. Was hij niet de uitgever van de

belangrijkste geschriften, ook van die op staatkundig gebied, van Dr. Kuiper?

KOK is niet slechts de uitgever van het tijdschrift geworden en tot het einde van zijn leven gebleven. Ook tal van andere belangrijke geschriften werden door hem, in samenwerking met de Kuiperstichting, verzorgd. We herinneren — om slechts enkele te noemen — aan het gedenkboek „Schrift en Historie”, dat zelfs in een tweetal uitgaven verscheen, de Kuiperbibliographie van Dr. RULLMANN, het Kuipergedenkboek, de Groen-Kuipercorrespondentie, een tweetal handboeken over antirevolutionaire gemeentepolitiek.

Het heengaan van den heer KOK laat een ledige plaats achter, welke niet kan worden vervuld. Zijn arbeid droeg het stempel van zijn persoonlijke toewijding. Zijn omgang getuigde van zijn groote gaven van verstand en hart. In de keuze van de door hem uitgegeven geschriften kwam ook eigen levensovertuiging tot uitdrukking.

De band, welke de heer KOK aan het tijdschrift verbond, is echter niet verbroken. De relatie wordt voortgezet door den opvolger in zijn bedrijf. En KOK's levensarbeid, de verspreiding van goede christelijke lectuur, zal ook na zijn dood vruchten blijven dragen.

REDACTIE.

*

HET WOORD GODS BLIJFT

DOOR

PROF. DR. G. M. DEN HARTOGH.

IV.

Op woorden van menschen, „t zij laag van staat of hoog met eer gekroond”, kunnen we nooit volstrekt bouwen.

Aller verstand is verduisterd, aller wil is verdorven, aller gevoel is verontreinigd, aller hart, vanwaar de uitgangen des levens zijn, is boos en schuldig.

Niemand is gedurende den tijd van zijn leven op aarde onttrokken aan deze diep ingrijpende gebreken.

En zij alle tezamen, in onderlingen samenhang, oefenen een schadelijken invloed uit op het denken en spreken der menschen.

Alle menschenwoord is feilbaar.

Maar gelukkig, één Woord is er, waarop we geheel aan kunnen. Het is het Woord van den eenigen, waren God, Die alwetend is, Wiens wil altoos wijs en goed is, Wiens Wezen volkomen heiligheid is. Hij vergist Zich nooit, Hij is Zelf de hoogste Norm en aan Zijn goedkeuring of afkeuring ontbreekt niets. Hij is geen God, dat Hij liegen zou en alle bedrog haat Hij met een volkomen haat. Het is Hem volmaakt ernst met hetgeen Hij zegt. Hij houdt zich onvoorwaardelijk aan Zijn beloften voor dit en het toekomstige leven. En niemand en niets kan hem verhinderen Zijn voornemen uit te voeren.

Hij is de Almachtige, Die alles kan vervullen, wat Hij heeft gesproken en Hij is de Getrouwe, Die het ook doet.

Daarom is Zijn Woord, dat zooveel woorden van beslissende beteekenis bevat voor elke levenssfeer, absoluut onfeilbaar, onbedriegelijk vast, zeker, aller aanneming waardig, blijvend in waarheid en werking.

„Dat Woord verduurt de eeuwen en triomfeert over de vergankelijkheid. Dat Woord belacht de ijdelheid van ons vleesch en kent geen sterven als wij. Dat Woord ziet de geslachten gaan en komen, en verandert niet, al snellen de tijden heen. Dat Woord is gisteren en heden, en morgen hetzelfde en zijn inhoud wankelt niet. Wat ook gevallen is, de inhoud der Schrift niet, en wat ook verstierf, Gods beloften falen niet. En dit Woord blijft trots alle vergankelijkheid in ons leven, omdat het is het getuigenis des Eeuwigen, en het Woord van Hem, Die is en Die was en Die komen zal. Wanneer het alleen een menschenwoord was, afhankelijk van menschenwijsheid en menschencritiek, zou het uit zijn plaats zijn weggestooten, maar nu het het werk is van den eeuwigen Geest, trotseert het den dood, zegepraalt het over het graf, blijft het staande in den bruisenden stroom der eeuwen en duurt het in de werkelijkheid van Zijn beloften in der eeuwigheid . . . Zijn heerlijkheid verbleekt niet en zoo wordt het rustig in onze harten. Zoo herwinnen onze zielen bij het gedruisch van het voorbij stuwende leven en bij de doffe, sombere klanken der ijdelheid, haar vrede, want Uw Woord, o trouwe Vader, houdt stand in eeuwigheid, en op dat Woord alleen steun ik” (Dr K. Dijk in 1931).

Dat onwankelbare, volstrekt betrouwbare Woord proclameert van meetaf Gods absolute Souvereiniteit over hemel en aarde, over alles was leeft en over de levenlooze creatuur, over den Farao der verdrukking en Mozes in het biezen mandje, over het zwaard van Goliath en den kiezelsteen van David, over den machtswaan van Nebukadnezar en het gras, dat hij moest eten, over alle goede en booze geesten, over alle menschen en menschengemeenschappen en al wat zij hebben gekregen om te bouwen en te bewaren, over alle staten en volken en natiën en kleinere levenskringen in hun midden en al hetgeen aan die verbanden onderworpen is. Het staat alles onder Gods gebied en het moet alles naar Zijn wetten hooren.

Maar ook wordt ons reeds op de eerste bladzijden der Heilige Schrift geteekend het begin van den opstand op aarde tegen de absolute Souvereiniteit Gods, welk verzet sindsdien steeds heeft voortgeduurd, de geheele menschheid heeft aangetast, de gansche geschapen wereld van haar ongereptheid heeft beroofd, in elken levenskring zeer grooten invloed heeft uitgeoefend en niet het minst de verhoudingen in het staatkundig leven heeft beheerscht.

De moeder aller levenden liet zich in het Paradijs aan het wankelen brengen met betrekking tot het toch voor geen tweërlei uitleg vatbaar gebod van God. Zij liet den twijfel post vatten in haar hart en haar vertrouwen op de goedheid en waarheid van God, Die toch alleen reden tot volkomen dankbaarheid en vertrouwen gegeven had, werd geschokt. Zoo werd haar hart ontvankelijk gemaakt voor de beschuldiging, dat God uit jaloerschheid den mensch misleidde met een looze bedreiging om hem van het hoogste geluk van de Gode-gelijkheid en het zichzelf-ten-wet-zijn, verwijderd te houden.

De begeerlijkheid des vleesches, de begeerlijkheid der oogen, de grootschheid des levens ontwaakte bij de vrouw. „Die kennis van goed en kwaad, waarvan de slang had gesproken, lachte haar toe. Dan zou ze „als God wezen”, met Hem gelijk staan, niet aan Hem onderworpen zijn. Ze zou niet goed en kwaad onderscheiden, zooals *God* het aangaf; niet als goed of kwaad kennen wat *God* aldus aanduidde; maar onafhankelijk van God, met Hem gelijk, zou ze zelfstandig onderscheiden, wat als goed of kwaad te gelden had. Dat ideaal der soevereine onafhankelijkheid, haar door de slang voorgehouden, lokte haar aan” (Prof. Dr G. Ch. Aalders).

De eerste zonde van de daad werd een feit. En toen weldra de man zwichtte voor de verleiding der vrouw en ook hij, het hoofd der menschheid, het hoofd van het werkverbond, door overtreding van het proefgebod rebelleerde tegen Gods absolute soevereiniteit, toen geschiedde, wat de Schrift aanduidt, als zij zegt, dat door één mensch de zonde in de wereld is ingekomen en door de zonde de dood, en zoo tot alle menschen de dood is doorgedaan, in wien allen gezondigd hebben (Rom. 5 : 12).

Ook is de gemeenschap des harten met den Heere God verbroken. Er is een geestelijke betrekking tusschen den Satan en het hart des menschen aangevangen, die sindsdien tot alle menschen doorgedaan is, zoodat allen in zonde ontvangen en geboren worden, boosheid en weerspanning hun wil en genegenheden doortrekt en met een stroom van ongerechtigheden een stroom van ellende bruist door het leven der menschheid.

Zonder dit feit van de erfzonde verklaart men niets, met deze

erfzonde verklaart men alles, ook op staatkundig terrein. Zoo getuigde GROEN VAN PRINSTERER telkens weer opnieuw in verschillende vormen. En had hij geen gelijk?

Is de Overheid niet ingesteld om der zonde wil, „uit oorzaak der verdorvenheid des menschelijken geslachts... opdat de ongebondenheid der menschen bedwongen worde en het alles met goede ordinantie onder de menschen toega“?

Zijn de tallooze oorlogen, die sinds den broedermoord van Kain op Abel gewoed hebben en die nu in een omvang en intensiteit als nooit te voren met de gruwelijkste verschrikkingen en den ontzettendsten jammer gepaard gaan, niet een gevolg van de zonde, van de geneigdheid God en den naaste te haten, die dateert van het Paradijs?

Heeft zich in den loop der eeuwen in de stroomingen, die tot uitgangspunt en einddoel hebben den mensch, hetzij den enkeling, hetzij een volk, hetzij de menschheid, niet voortgezet en herhaald het aloude als-God-willen-zijn, de wortelzonde van het Paradijs?

Is de nadruk, die gelegd werd op de noodzaak van volksinvloed, door de nawerking der erfzonde niet dikwijls ontaard in de anarchie van het: een ieder deed wat goed was in zijn oogen?

Is het vooropstellen van den eisch van een krachtig gezag, door den drang van den hoogmoed, die zijn oorsprong heeft in de Paradijszonde, niet reeds in de klassieke oudheid overgegaan in een tyrannie, die alle persoonlijke en gemeenschappelijke rechten en vrijheden der onderdanen onderdrukte en hen tot naar willekeur behandelde slaven maakte?

Hebben niet menigmaal machthebbers, die zichzelf als God lieten vereeren, of althans om Zijn geboden zich niet bekommerden, achteruitgezet of vervolgd degenen, die met allen verschuldigden eerbied aan de wettige Overheid, God als den oppersten Souverein erkenden?

Ligt niet steeds voor Overheid en onderdanen het gevaar op de loer, om niet de onderscheiding van goed en kwaad te aanvaarden, zooals God die gegeven heeft, maar om onafhankelijk van God zelf te willen bepalen wat goed en wat kwaad is?

Is het daarom niet steeds de roeping geweest van de oprechte belijders van de absolute souvereiniteit Gods, om te veroordeelen alle ongoddelijk, ijdel roepen en streven, tegen de oude zonde, die

zich telkens in min of meer nieuwe vormen voordoet?

In het *als* God, niet *onder* God willen zijn, ligt het wezen van wat GROEN VAN PRINSTERER de Revolutie noemde. In elken vorm wordt daarin iets openbaar van wat in 2 Thess. 2 : 4 van den Antichrist geschreven staat: „Die zich tegenstelt en verheft boven al wat God genaamd of als God geëerd wordt, alzoo dat hij in den tempel Gods als een God zal zitten, Zichzelven vertoonende, dat hij God is.”

De Revolutie is de geest van verwerping van elk goddelijk gezag, in de Fransche Revolutie voor 't eerst als een *heerschend* beginsel in de wereldgeschiedenis naar voren getreden.

Wij hebben ons steeds gesteld tegenover de theorieën en praktijken van die Revolutie, in welke gedaante van volkssouvereiniteit, staatssoevereiniteit of rechtssouvereiniteit zij zich ook vertoonde.

En nog altijd blijft voor ons gelden de uitspraak van GROEN: „Het kenmerk der christelijk-historische en dientengevolge *anti-revolutionaire* rigting ligt in den aard en in de taktiek dergenen tegen wie het *anti* gerigt is.”

„De anti-revolutionaire rigting dagteekent van het verloren Paradijs. Haar eenzelveigheid en oorsprong ligt, door alle tijden heen, in het geloof aan de toezegging Gods, tegenover de satanische voorspiegeling: Gij zult *als God* zijn.”

GODSDIENST EN POLITIEK IN DE STAATKUNDE VAN GUSTAAF ADOLF VAN ZWEDEN

DOOR

DR. H. SMITSKAMP.

Toen GUSTAAF ADOLF in 1630 met zijn leger landde op de Duitse Oostzeekust, was hij al bijna twintig jaar koning van Zweden geweest. Maar pas na dien overtocht, in de korte levensperiode die hem nog restte, is hij uitgegroeid van een nationaal-Zweedsche tot een Europeesche figuur. Zoo komeetachtig snel en zoo ingrijpend is zijn actie geweest, dat reeds eer hij in 1632 bij Lützen den soldatendood stierf, de legende zich van zijn leven had meester gemaakt. Noemden tegenstanders hem den Antichrist, de eenvoudige vromen in Duitschland zagen in hem de profetieën vervuld van Jesaja en Daniël over „een koning van het Noorden”.

Uiteraard heeft ook de geschiedschrijving zich met GUSTAAF ADOLF veelvuldig bezig gehouden. En zooals dat gewoonlijk gaat bij mannen van uitzonderlijk formaat: de eindwaardeering van zijn persoon en werk wisselt naar gelang van de eigen staatkundige en godsdienstige overtuiging van den oordeelenden historicus. In allerlei schakeeringen beweegt zij zich van onvoorwaardelijke bewondering tot even onvoorwaardelijke verguizing.

Eenstemmigheid heerscht slechts over tweeeërlei resultaat van zijn werk: hij heeft het Protestantisme in Zweden en Duitschland van den schijnbaar onvermijdelijken ondergang gered, en aan zijn land een machtspositie bezorgd, die het in staat stelde tot de langdurige hegemonie in het Oostzeegebied.

Maar zoodra de vraag gesteld wordt naar zijn persoonlijke motieven en bedoelingen, loopen de antwoorden ver uiteen.

Was hij niets dan een eierzuchtige avonturier en roekeloze verwoester, gelijk men van Roomsche zijde heeft beweerd? Of han-

delde hij, zooals historisch-materialistische geschiedschrijvers willen doen gelooven, vooral onder den dwang van economische omstandigheden en beogde hij allereerst den materieelen bloei van zijn land? Moeten wij hem bovenal zien als een geloofsheld, voor wien nationaal-politieke en persoonlijke overwegingen van ondergeschikt belang waren? Of had GUSTAV DROYSEN gelijk, toen hij de ook na hem nog vaak verdedigde these opstelde, dat GUSTAAF ADOLF'S redding van het Protestantisme niet meer was dan een bijkomstig resultaat van zijn zuiver politiek streven naar vestiging van een Zweedsche hegemonie in Noord-Europa? 1)

Deze vragen kunnen zonder moeite vermenigvuldigd worden. Zoo heerscht tot op vandaag toe onder de Duitsche historici verschil van meening over de beteekenis van GUSTAAF ADOLF voor de nationale ontwikkeling van hun land, mede in verband met de positie van het Huis *Habsburg* in het Rijk. Evenmin, om een geheel andere kwestie te noemen, is men het er over eens, of hij al dan niet de bedoeling heeft gehad, zich van de keizerskroon meester te maken.

Zoo is GUSTAAF ADOLF een ondoorzichtige, raadselachtige figuur geworden, die telkens nieuwe pogingen tot verklaring uitlokt.

Intusschen is het niet de bedoeling van dit artikel, op al deze vragen in te gaan, hoe belangwekkend ze ook zijn. Wien ze interesseeren, verwijs ik naar de recente biografieën, zooals het grondige en omvangrijke werk van JOHANNES PAUL of het minder uitvoerige maar even deskundige en zeer aantrekkelijk geschreven boek van den Zweedschen historicus NILS AHNLUND 2).

Hier willen wij ons uitsluitend bezig houden met de verhouding van religie en politiek in het denken en handelen van den „Löwen aus Mitternacht“, zooals de tijdgenooten hem noemden. Ook na hetgeen daarover al geschreven is, blijft er m.i. nog wel reden voor een afzonderlijke bespreking van dit fascineerende probleem.

Wij zullen echter goed doen, terstond reeds de illusie op te geven, dat een volkomen afdoend resultaat verkregen kan worden. Maar al te vaak is de verklaring van GUSTAAF ADOLF'S optreden vertroebeld, doordat men zich het dilemma op liet dringen: geloofsheld of staatsman. Hoe aantrekkelijk en schijnbaar bevredigend de keuze uit zoo'n dilemma mag zijn, zij doet de historische werkelijkheid geweld aan. Hoogstens kan hier sprake zijn van een meer

of minder, waarin subtiele schakeeringen den doorslag geven.

Twee factoren vooral zijn het, die bij een onderzoek als dit zoo'n klaar-omlijnde, ondubbelzinnige uitkomst verhinderen.

Vooreerst is het materiaal, waarop wij moeten steunen, in hoofdzaak reeds zeer lang bekend, terwijl de waarschijnlijkheid van vondsten, die nieuwe elementen in het geding zouden brengen, al heel gering is. De mogelijkheid van een eenigszins van vroegere afwijkende verklaring ligt dus uitsluitend in een andere groepeeren en interpretatie van de bekende gegevens. Bij een onderwerp, dat men al zoo vaak en van zoo verschillend standpunt bekeken heeft, is die mogelijkheid niet groot. De meeste kans op resultaat ligt dan nog daarin, dat men den invloed in rekening kan brengen van een factor, waaraan tot nog toe niet voldoende aandacht was geschonken. Ik meen te kunnen aantonen, dat in ons geval inderdaad zoo'n factor bestaat.

Maar ook afgezien van dezen stand van zaken raakt ons onderzoek vragen, die niet dan bij hooge uitzondering zonder voorbehoud beantwoord kunnen worden. Want wie zal met volkomen zekerheid vaststellen, wat zich afspeelt in de diepste lagen der ziel? Hoeveel factoren, die slechts gedeeltelijk tot bewustzijn komen en waarvan een nog weer kleiner deel naar buiten openbaar wordt, werken samen bij het vormen van een ingrijpend besluit! Het is een hachelijke onderneming, hen tegen elkander af te wegen naar de mate van hun belangrijkheid. En eerst recht is schroomvalligheid geboden, wanneer wij het antwoord zoeken op die allerintiemste vraag naar de oprechtheid en zuiverheid van iemands geloof. Uit daden en woorden moeten wij een voorstelling opbouwen van de innerlijke gezindheid. Een andere weg is er niet. Maar zoo ooit, dan dienen we hier uitermate voorzichtig te zijn in het vormen van een oordeel.

Toen GUSTAAF ADOLF in 1611, zeventien jaar oud, zijn vader KAREL IX opvolgde als koning van Zweden, verkeerde Europa in een periode van uiterlijke rust. Men bevond zich in het stil getij tusschen de twee groote aanvalsgolven der Contra-Reformatie. De eerste poging tot herwinning van het door de Kerkhervorming verloren gebied had schipbreuk geleden, toen in 1588 de Spaansche Armada onderging. Maar wat in West-Europa was mislukt, zou

weldra in Midden-Europa opnieuw beproefd worden. Reeds spitste zich in het Deutsche Rijk de tegenstelling tusschen Roomsche en Protestantsche voortdurend toe. In kleine incidenten ontladde zich een spanning, die ten slotte tot een algemeene krijg zou leiden. Intusschen werd het optreden van de Contra-Reformatie steeds stoutmoediger. Reeds waren de Oostenrijksche landen en Zuid-Duitschland grootendeels gerecatholiseerd. Ook in Noord-Duitschland, vanouds het bolwerk van het Lutheranisme, werden de Hervormden in het defensief gedrongen. Desondanks bleef onder de Protestantsche Duitsche vorsten verdeeldheid heerschen.

Dit was te meer bedenkelijk, daar zij omstreeks 1610, gezien de situatie in het buitenland, vrijwel op zichzelf waren aangewezen. Holland had juist zijn Bestand gesloten met den Spaanschen Habsburger. Van Engeland ging onder de Stuarts geen kracht meer uit. En Frankrijk had zelfs zijn traditioneele anti-Habsburgsche politiek opgegeven, nadat in 1610 HENDRIK IV, juist toen hij op het punt stond den ouden strijd te hervatten, was gevallen door moordenaarshand.

In deze stilte voor den storm is GUSTAAF ADOLF niet werkeloos gebleven. Maar de oorlogen, die hij gedurende de eerste periode van zijn regeering heeft gevoerd, hadden met de groote Europeesche tegenstelling van dien tijd niets van doen. Zij dienden geen enkel godsdienstig belang. Van zijn vader erfde hij een oorlog met Zwedens ouden vijand Denemarken. Deze, en de spoedig er na gevolgde strijd met Rusland, raakten uitsluitend de machtsverhoudingen in het Oostzeegebied. In 1617 kwam de vrede met het Tsarenrijk tot stand. Hij bevestigde Zwedens positie in Finland en de Baltische landen, en is pas lang na GUSTAAF ADOLF weer verbroken. Minder gunstig eindigde in 1613 de oorlog met Denemarken. Zoolang dit land Zuid-West-Zweden en daarmee beide oevers van de Sont in zijn macht had, bleef er een latent conflict bestaan tusschen de twee Scandinavische rijken. Deze tegenstelling was een zuiver politieke. In beide landen was de staatskerk Luthersch.

Nu is het echter merkwaardig, dat GUSTAAF ADOLF zich nooit meer in oorlog met Denemarken begeven heeft. Noch de gunstige kansen die zich voordeden, noch het advies van zijn raadsliden, hebben hem kunnen bewegen, de rekening met het buurland te

vereffenen. Op den duur is deze politiek, ook van zuiver nationaal-Zweedsch standpunt bezien, de verstandigste gebleken. Denemarken heeft niet kunnen beletten, dat de leiding in het Oostzeegebied, het dominium maris Baltici, dank zij GUSTAAF ADOLF, op Zweden overging. Kort na het midden van de 17e eeuw heeft het deze machtsverschuiving moeten erkennen door den afstand van al het gebied, dat het ten Oosten van de Sont bezat.

In GUSTAAF ADOLF'S terughouding tegenover Denemarken speelde echter ook een andere overweging mee. En wel deze, dat de tegenstelling tusschen beide landen ondergeschikt moest blijven aan een antithese van zeer veel ernstiger aard: den strijd tusschen het Protestantisme en de Contra-Reformatie. Deze twee, het nationaal-Zweedsche en het algemeen Protestantsche belang, waren nauw samengevlochten in den derden, meest langdurigen oorlog dien GUSTAAF ADOLF gevoerd heeft, n.l. dien tegen Polen. Enkele malen onderbroken door wapenstilstanden, heeft deze strijd geduurd van 1617 tot 1629 toe.

Ook hier was de beheersching der Oostzee in het spel. Terwille van den Zweedschen handel moest Polen, dat in Danzig kon beschikken over een uitvoerhaven van groote beteekenis, worden afgesneden van de zee. Maar niet minder sterk dan dit handelspolitieke was het dynastiek-nationale element.

Tijdens de regeering van JOHAN III van Zweden was zijn zoon en troonopvolger, SIGISMUND, tot koning van Polen gekozen. Na den dood van zijn vader had deze tegelijk de Poolsche en de Zweedsche kroon gedragen. Evenwel slechts voor korten tijd. Onder leiding van zijn oom KAREL, den jongsten broer van JOHAN III, was SIGISMUND door het Zweedsche volk verjaagd. In den persoon van dienzelfden KAREL, den vader van GUSTAAF ADOLF, was toen de jongere tak van het Huis *Wasa* aan de regeering gekomen. Maar SIGISMUND, die tot zijn dood in 1632 koning van Polen gebleven is, heeft nimmer afstand willen doen van zijn aanspraken op de verloren kroon, en steeds heeft hij heimelijk verbindingen onderhouden met alle ontevreden in Zweden, die hoopten op zijn terugkeer.

De godsdienst was de oorzaak geweest van de botsing tusschen SIGISMUND en zijn volk. Had reeds zijn vader catholiseerende neigingen getoond, hijzelf was een kweekeling der Jezuïten en met hart en ziel Roomsch. Zijn bedoeling, Zweden naar de moeder-

kerk terug te voeren, was duidelijk genoeg zichtbaar geworden, en juist daarom hebben de Zweden hem afgezet. Polen is onder zijn bestuur een bolwerk van de Contra-Reformatie geworden. Met de Habsburgers verzwagerde hij zich en tegen GUSTAAF ADOLF ontving hij steun van het keizerlijk leger.

Volkomen terecht heeft dan ook de laatste zijn strijd met SIGISMUND beschouwd als een onderdeel van den grooten Europeeschen godsdienstoorlog. Niet alleen zijn eigen positie stond op het spel, maar evenzeer Zwedens Lutheranisme.

Terwijl GUSTAAF ADOLF met Polen vocht, was de internationale situatie zich grondig gaan veranderen.

De Boheemsche opstand van 1618 had het sein gegeven tot den Dertigjarigen oorlog, die althans in zijn eerste periode voornamelijk een religiekrijg is geweest. De Contra-reformatorische machten, de Duitse Habsburger Keizer FERDINAND II en de Spaansche Habsburger, werkten samen met de Roomsche Duitse vorsten, om tegelijkertijd hun eigen macht en die van de kerk uit te breiden. Zelfs tegenover dit dreigend gevaar schoot het Duitse Protestantisme jammerlijk te kort. De animositeit tusschen Lutheranen en Calvinisten aan den eenen, de kortzichtige en egoïstische belangenpolitiek van de voornaamste Protestantsche vorsten, Saksen en Brandenburg, aan den anderen kant, beletten de vorming van een eensgezind en actief evangelisch eenheidsfront.

Aanvankelijk onthield ook het buitenland zich van deelneming in den strijd. Engeland, dat onder ELIZABETH zich krachtig tegen de Habsburgers had verweerd, bleef nu om binnenlandsch-politieke redenen vrijwel afzijdig. De Republiek had zelf de handen te vol in den hernieuwden oorlog met Spanje, om anders dan op bescheiden schaal financiëelen en diplomatieken steun te kunnen verleen. En wel ging Frankrijk onder RICHELIEU weer in anti-Habsburgsche richting koersen, maar ook de kardinaal had voorloopig nog te veel moeilijkheden in eigen land, dan dat hij zich openlijk in den strijd kon werpen. Hem was het trouwens slechts in zoo verre om hulp aan de Protestanten te doen, als hij daardoor de macht van den keizer en van het Duitse Rijk kon verzwakken.

Zoo was de eenige buitenlandsche vorst, die zich ten gunste van

de Duitsche Protestanten in den oorlog mengde, CHRISTIAAN IV van Denemarken. Maar met klagelijk resultaat! Hij bleek bij lange na niet opgewassen tegen TILLY en WALLENSTEIN, de geduchte aanvoerders van de legers, die de Liga der Roomsche Duitsche vorsten en de Keizer op de been hadden gebracht.

Het resultaat van het eerste decennium van den strijd was dan ook, dat Keizer FERDINAND zich in een machtspositie bevond als nooit te voren. En dat zijn overwinning tevens die der Contra-Reformatie was, bleek zonneklaar uit het gebruik, dat hij er van maakte. In 1629 vaardigde hij het z.g.n. Restitutie-edict uit, dat de teruggave eischte van alle sinds 1552 gesaeculariseerde geestelijke goederen aan den oorspronkelijken eigenaar, d. w. z. aan de kerk. Praktisch zou dit hierop neerkomen, dat vooral in Noord-Duitschland uitgestrekte Protestantsche gebieden weer Roomsch werden. En kreeg daar de geestelijkheid weer eenmaal vasten voet, dan stond er, gezien de ervaringen uit de voorafgaande jaren, voor het Protestantisme in de nog Luthersche territoriën het ergste te vreezen.

Het Restitutie-edict is evenwel een doode letter gebleven. Indirect droeg daartoe bij de houding van de Roomsche Duitsche vorsten, die wel de kerk maar niet den keizer aan de macht wilden helpen. Op hun aandrang moest FERDINAND zijn positie verzwakken, door ontslag te geven aan zijn veldheer WALLENSTEIN, wiens krachtdadig streven naar versterking van het keizerlijk gezag den landsvorsten bijzonder onwelgevallig was. Maar van nog veel meer beteekenis was een ander feit, dat een beslissende wending bracht in den oorlog: GUSTAAF ADOLF greep in.

De vraag ligt voor de hand, waarom de Zweedsche koning zich al niet veel eerder in de Duitsche zaken gemengd heeft. Aan een herhaald beroep op zijn medewerking had het waarlijk niet ontbroken. Hij zelf had van den aanvang af duidelijk beseft, wat op het spel stond. Reeds in 1617 liet hij door zijn gezant in Den Haag de Staten-Generaal waarschuwen voor de „universalis Europae monarchia”, die het resultaat zou zijn van de samenwerking der Habsburgers, en in verband daarmee had hij aangedrongen op aaneensluiting van de Protestantsche machten.

Waarom wachtte hij dan zelf met ingrijpen tot 1630?

Op het standpunt van DROYSEN c. s. biedt deze vraag geen

moelijkheid: pas toen de overwinningen van den Keizer en de plannen van WALLENSTEIN, die de Habsburgsche macht ook aan de Oostzeekust wilde vestigen, een rechtstreeksche bedreiging voor Zweden gingen vormen, kwam GUSTAAF ADOLF in actie. En DROYSEN ziet dat als een bewijs te meer voor zijn stelling, dat de Zweedsche vorst „nicht sowohl für das bedrängte Evangelium als für das bedrohte Vaterland” streed. Om Pommeren en de Oostzeeheerschappij, niet om de redding van het Protestantisme was het hem te doen ³).

Het is merkwaardig, dat DROYSEN de valscheid van dit dilemma niet doorzien heeft. Door zich vast te leggen in één richting is het hem ontgaan, dat hier en elders zijn conclusies niet noodzakelijk uit zijn premissen voortvloeien.

Inderdaad heeft GUSTAAF ADOLF met directe deelneming aan den strijd gewacht, tot het gevaar voor Zweden steeds dreigender werd. Hoe vaak hij ook bij vroegere gelegenheden een ingrijpen heeft overwogen, steeds was er niets van gekomen. Het zou ons te ver voeren, al deze gevallen nauwkeurig te analyseeren. Wel kan gezegd worden, dat doorgaans de ontworpen combinaties bij voorbaat tot mislukking gedoemd waren, daar de deelnemers in de allereerste plaats dachten aan hun eigen voordeel. De diplomatieke actie van de Republiek b.v., in zoo ver zij een samenwerking met de Skandinavische rijken tot stand trachtte te brengen, verloor daarbij nimmer het belang van den Oostzeehandel uit het oog. GUSTAAF ADOLF van zijn kant was sterk doordrongen van zijn verantwoordelijkheid als koning van Zweden. Hij voelde er terecht niets voor, terwille van anderer egoïstische doeleinden het belang van zijn land op het spel te zetten. Bovendien: door zijn strijd met Polen droeg hij naar zijn vaste overtuiging niet weinig bij tot de bekamping van de Contra-Reformatie.

Maar er is meer, dat DROYSEN's voorstelling onaanvaardbaar maakt. Zoowel historisch als psychologisch is zij mis. Historisch, want zij houdt niet voldoende rekening met het karakter van den toenmaligen tijd. In de periode van de godsdienstoorlogen lagen religieuse en politieke motieven zoo innig dooreengestremgeld, dat het eenvoudig onmogelijk is, ze van elkaar los te maken. Pas na de 17e eeuw heeft zich de algeheele saeculariseering der internationale politiek doorgezet. In de dagen van GUSTAAF ADOLF echter

was de binding aan den godsdienst nog zoo sterk, dat zij ook de staatkunde in hooge mate beïnvloedde.

Maar ook psychologisch maakt DROYSEN een fout. In den grond der zaak beoordeelt hij GUSTAAF ADOLF op dezelfde wijze als zij, die een WILLEM VAN ORANJE, een CROMWELL, een Prins WILLEM III niet anders kunnen zien dan als sluwe politici, voor wie godsdienstige overwegingen slechts een belangrijke, maar zonder innerlijke deelneming in rekening gebrachte factor beteekenden in hun staatkundig bedrijf. Want al zegt hij het niet met zooveel woorden, feitelijk moet DROYSEN toch den Zweedschen koning beschouwen als een cynischen veinzaard. Tenzij hij van meening is (ik kom op die mogelijkheid nog terug), dat tusschen religie en politiek elke verbinding onbestaanbaar is, en het politieke handelen een autonoom gebied vormt, dat buiten de christelijke moraal valt.

GUSTAAF ADOLF zelf heeft, niet slechts een enkele keer maar tallooze malen, plechtig verzekerd, dat zijn optreden in Duitschland, naast de zorg voor Zwedens veiligheid, de redding ten doel had van de bedreigde Protestanten. Een tweetal voorbeelden uit vele! Wanneer hij in 1630 afscheid neemt van zijn volk, noemt hij als de voornaamste reden van zijn tocht, dat de onderdrukte geloofsgenooten van het pauselijk juk bevrijd moeten worden. En een jaar later verzekert hij den Saksischen Keurvorst in een persoonlijk schrijven, „daz Wir Unsz weder ambition, noch begierde Unsere Lande zuerweitern, sondern allein die Ehre Gottesz, Unsere eigene Sicherheit, und so vieler tausent Christen wohlfart zu diesem werck gebracht . . .” 4).

Nu dienen uiteraard dergelijke uitspraken mede, om den aangesprokene een zekere zienswijze bij te brengen. Vandaar dat ze, zonder direct onoprecht te zijn, mogelijk een wat al te fraai gekleurde voorstelling geven van den stand van zaken. Maar wie zulke uitlatingen, onder aanroeping van Gods naam, uitsluitend doet terwille van het effect, terwijl hij zelf hun leugenachtigheid beseft, kan toch moeilijk anders dan een huichelaar genoemd worden.

Deze veronderstelling wordt echter volkomen gelogenstraft door wat wij uit verschillende bronnen weten van GUSTAAF ADOLF's gemoedsleven. Zonder twijfel was hij een volleerd diplomaat, die de kunst verstond om bij gelegenheid zijn tegenstanders om den

tuin te leiden. Maar deze zelfde man nam, naar de getuigenis van tijdgenooten, met volle aandacht actief deel aan de godsdienst-oefeningen, die ook tijdens zijn veldtochten nimmer werden verzuimd. Zijn zedelijk leven bleef, ondanks den verwilderenden invloed van het krijgsbedrijf, onbesproken. En de beslissende momenten in zijn loopbaan worden steeds weer begeleid door uitingen van religieus gevoel, wier spontaniteit onmiskenbaar is. Men denke slechts aan de bekende episode bij zijn landing in Duitschland: zijn eerste daad is neerknielen in dankgebed.

Een ver gedreven scepticisme kan zelfs hier denken aan demonstraties, berekend op het effect. Maar ook deze verklaring wordt toch wel onhoudbaar, wanneer wij den overwinnaar van Breitenfeld, onmiddellijk na zijn grootste succes, in vertrouwelijk gesprek met zijn hofprediker hooren gewagen van zijn angst voor de verzoeking van den hoogmoed, waarom hij dan ook zich en zijn overwinning aan Gods barmhartigheid aanbeveelt. En van gelijke gezindheid getuigen de schoone woorden, kort voor zijn dood tot denzelfden intimus gesproken, naar aanleiding van de buitensporige vereering die hem in Zuid-Duitschland te beurt viel: „Ich Sorge, ich Sorge, weil mich jedermann so sehr venerirt, und gleichsam vor einen Gott helt, es werd mich Gott derwegen einmahl straffen, aber Gott weiss, dass es mir nicht gefelt: Nun, es gehe, wie der liebe Gott wil, so weiss ich, dass er die Sach, weil es zu seines Namens Ehre gereicht, vollends hinaus führen wird.”

Neen, een cynicus en huichelaar was deze man zeer zeker niet. De conclusie van AHLUND, die zich opzettelijk met deze vraag heeft beziggehouden, is ongetwijfeld juist: al was hij veelszins een gecompliceerde figuur, GUSTAAF ADOLF heeft geleefd en is gestorven als een man van eenvoudig, innig geloof⁵).

Veel meer in overeenstemming met zijn karakter en met de gesteldheid van zijn tijd dan de constructie „geloofsheld òf staatsman”, is dan ook de opvatting die beide hoedanigheden combineert. GUSTAAF ADOLF was geloofsheld, want in zijn verdediging van het Protestantisme gehoorzaamde hij aan een innerlijk gevoelde roeping. Maar tegelijkertijd was hij een staatsman, die met alle kracht het nationaal belang van zijn land behartigde.

Intusschen ruimt ook deze oplossing niet alle moeilijkheden uit den weg. Met name laat zij de mogelijkheid open, dat in GUSTAAF

ADOLF's staatkunde het religieuze en het nationaal-politieke element wel samengingen, maar zóó, dat ze toch eigenlijk niet met elkaar verbonden werden. Op politiek gebied zou hij dan te werk zijn gegaan naar zuiver „wereldlijke” maatstaven, waarop zijn godsdienstige overtuiging geen invloed heeft geoefend. En alleen de toevallige stand van zaken heeft dan verhinderd, dat tusschen die beide een conflict ontstond.

Het gewicht van deze bedenking doet zich terstond gevoelen, wanneer we rekening houden met GUSTAAF ADOLF's Lutheranisme. Met recht is er op gewezen, dat hij de eenige Lutheraan is geweest onder de groote verdedigers van het Protestantisme, zooals WILLEM VAN ORANJE, COLIGNY, ELISABETH VAN ENGELAND, CROMWELL. Zelfs wordt hij genoemd de eenige staatsman van algemeene beteekenis, die het Lutheranisme in de 16e en 17e eeuw heeft voortgebracht ⁶⁾.

Aan deze constateering ligt de gedachte ten grondslag, dat van Luthersch standpunt de strijd voor het geloof eigenlijk een anomalie is. Het is bekend, dat door LUTHER het gebruik van geweld ter verdediging van de kerk is afgekeurd en dat hij zich te weer stelde tegen een verbinding van politiek en evangelie. Echt-Luthersch was de houding van den Saksischen Keurvorst, toen GUSTAAF ADOLF ter wille van de religie op samenwerking aandrong tegen den Keizer: zijn aanvankelijke weigering van gewapende hulp motiveerde hij met de uitspraak, dat God zelf de evangelische kerk wel zou beschermen.

Wie de veronderstelling wil handhaven, dat GUSTAAF ADOLF's actieve politiek ter bescherming van het geloof in nauw verband stond met zijn eigen godsdienstige overtuiging, zal dan ook op een of andere wijze een verklaring moeten geven van dezen on-Lutherschen trek in zijn optreden.

Aan pogingen daartoe heeft het natuurlijk niet ontbroken.

Zoo heeft men gewezen op het karakter van het Zweedsche volk, in 't bijzonder uit de Noordelijke gewesten van het land. Daar leefde een geslacht, waarin het Rooms-Katholicisme nog maar ternauwernood wortel had geschoten, en dat door de karigheid en woestheid van zijn bodem vanouds was aangewezen op strijdbare activiteit en zelfvertrouwen. Deze menschen zouden het dan vooral geweest zijn, die aan het Zweedsche Lutheranisme zijn aanvals-

bereidheid en ondernemingslust hebben gegeven ⁷⁾).

Maar deze verklaring laat geheel buiten beschouwing, dat de Zweedsche politiek tijdens den Dertigjarigen oorlog het zeer persoonlijk werk van GUSTAAF ADOLF is geweest. Als vertegenwoordiger van het zuiver Zweedsch-nationale standpunt moet meer dan de koning zijn beste medewerker, de kanselier AXEL OXENSTIERNA, gezien worden. Maar juist deze bleef lang tegen de Duitsche onderneming en de hulp aan de bedreigde geloofsgenooten gekant, want voor hem stond uitsluitend de versterking van Zwedens positie in het Oostzeegebied in het centrum. Toen hij na den dood van zijn meester de leiding van den staat overnam, raakte het religieuze gezichtspunt geheel op den achtergrond.

Aannemelijker, maar evenmin geheel bevredigend, is de verklaring van OTTO WESTPHAL. Wanneer ook deze zich afvraagt, waardoor de Luthersche religie, die elders tot politiek quietisme leidde, in Zweden zoo'n activiteit ontplooidde, wijst hij op de bijzondere positie van het Lutheranisme daar te lande. Terwijl in Duitschland de regel gold, dat de godsdienst van een gebied afhing van die van den vorst, was het in Zweden juist andersom: sinds de kerkvergadering van Upsala in 1593 was de Luthersche godsdienst den koning dwingend voorgeschreven. Zoo was meer dan elders het Lutheranisme hier in de kern van het staatswezen doorgedrongen: 's lands onafhankelijkheid stond of viel er mee, en een nationale politiek werd dus vanzelf een Protestantsche ⁸⁾).

WESTPHAL betwijfelt terecht, of deze ontwikkeling nog wel overeenstemt met de denkbeelden van LUTHER over staat en overheid. Maar daardoor wordt de moeilijkheid verplaatst, want nu rijst de vraag, hoe dan op haar beurt deze afwijking verklaard moet worden.

Eén van de oorzaken is mogelijk de invloed geweest van de in Zweden nog nawerkende ideeën van OLAVUS PETRI, de groote drijfkraft van de Zweedsche kerkhervorming. Meer dan LUTHER had PETRI nadruk gelegd op de sociale en politieke roeping van den christen, en tegelijkertijd op de plicht van den vorst, zijn onderdanen met alle kracht te behoeden voor schade aan hun ziel. Ook inzake het recht van opstand, dat tijdens GUSTAAF ADOLF's actie in Duitschland aan de orde kwam in verband met de houding van de Rijksstanden tegenover den Keizer, had PETRI een vrijer

standpunt ingenomen dan LUTHER, dien hij overigens trouw volgde 9).

Wij willen de mogelijkheid niet ontkennen, dat GUSTAAF ADOLF door deze denkbeelden beïnvloed is geweest, maar daarnaast moeten we met evenveel, zoo niet meer recht een anderen invloed in rekening brengen, *en wel dien van het Calvinisme*.

Op het eerste hooren klinkt dit wellicht vreemd. Aan de Lutherse gezindheid van GUSTAAF ADOLF is terecht nooit getwijfeld. Althans niet door wie hem nader kenden. Maar merkwaardigerwijze verkeerden de Zuidduitsche Protestanten, die hem in 1631 als hun bevrijder tegemoet zagen, in onzekerheid, of hij Calvinist dan wel Lutheraan was. En na zijn dood achtte zijn hofprediker het noodig, in geschrifte de bewering te weerleggen, dat de koning tot het Calvinisme toeneiging had getoond.

Het is gemakkelijk te begrijpen, hoe deze misvatting is ontstaan. Een activiteit, zooals GUSTAAF ADOLF aan den dag legde ter verdediging van het geloof, had men bij de Duitsch Luthersche vorsten nimmer waargenomen, wèl daarentegen bij de Calvinisten. Niet alleen in West-Europa, maar ook in Duitschland waren het altijd weer die laatsten geweest, die tot krachtig verweer waren overgegaan of er althans op hadden aangestuurd. Tegenover de passieve Lutheranen vormden zij de actieve bewegingspartij onder de Protestanten. Het is niet toevallig, dat van alle Duitsche vorsten de Calvinistische landgraaf WILLEM VAN HESSEN GUSTAAF ADOLF's eerste en trouwste aanhanger is geweest. En dat hij bij zijn landing en eerste successen in Duitschland een gelukwensch ontving uit Genève, met de verzekering, dat daar gebeden werd voor het welslagen van zijn onderneming.

Maar al toonde hij in dit opzicht verwantschap met de volgelingen van CALVIJN, dit feit op zichzelf geeft nog geen recht tot de veronderstelling dat GUSTAAF ADOLF, die steeds aan de Augsburgsche Confessie trouw gebleven is, door het Calvinisme is beïnvloed. Directe uitlatingen van hemzelf, die in deze richting wijzen, ontbreken geheel. Volop man van de daad, schijnt hij, anders dan zijn vader, weinig belang te hebben gesteld in dogmatische kwesties. Blijkbaar bevredigde de Luthersche leer al zijn behoeften op dit punt. Slechts één voorbeeld ken ik, dat juist voor ons onderwerp niet zonder eenig gewicht is, van een onzeker-

heid. Aan een vertrouwden medewerker legde hij namelijk eens de vraag voor, in hoeverre een christelijk koning zonder zich te bezondigen een aanvallenden oorlog kan voeren. Antwoord noch discussie zijn bewaard gebleven. Mogen wij er uit opmaken, dat GUSTAAF ADOLF moeite had met de theologische rechtvaardiging van zijn krachtdadige politiek? In dat geval zouden we hier kunnen spreken van een conflict tusschen zijn Luthersche overtuiging en zijn on-Luthersche politieke activiteit.

Doch hoe dit zij, als koning van het door en door Luthersche Zweden was hem zijn houding duidelijk voorgeschreven. Zonder moeite heeft hij zich daarin geschikt. En zelfs al had hij, hetgeen ik allerminst beweren wil, den Calvinistischen invloed bewust ondergaan, dan toch zouden redenen van staatsbeleid hem verboden hebben daarvan openlijk blijk te geven.

Intusschen behoeft dit alles niet uit te sluiten, dat Calvinistische elementen zijn opvattingen zijn binnengedrongen, zonder dat hij zich daar bewust rekenschap van heeft gegeven. Naar ik meen zijn er wel indirecte aanwijzingen, die deze veronderstelling aan-nemelijk maken.

In de eerste plaats is daar het voorbeeld van zijn vader. Ook KAREL IX is een niet geheel duidelijke figuur. Maar zooveel is wel zeker, dat hij in zijn godsdienstige opvattingen dichter stond bij CALVIJN dan bij LUTHER. Hij maakte daar geen geheim van. Reeds als HERTOEG KAREL had hij er tegen geprotesteerd, dat de kerkvergadering van Upsala, naast andere van het Lutheranisme afwijkende secten, ook het Calvinisme veroordeelde. Zijdelings werd hij daar zelf door getroffen: zoowel zijn eerste als zijn tweede vrouw, de moeder van GUSTAAF ADOLF, kwamen uit Calvinistische vorstehuizen, PALTS en HESSEN, die beide behoorden tot de Deutsche bewegingspartij.

Zijn protest heeft niet gebaat. Het Lutheranisme kreeg in Zweden alleenrecht. Meermalen veroorzaakte dit conflicten tusschen koning en onderdanen. Zoo heeft KAREL b.v., na herhaald en klemmend protest van de geestelijkheid, zijn Calvinistischen hofprediker moeten ontslaan. Ook zijn staatkundige opvattingen waren meer Calvinistisch dan Luthersch georiënteerd. Hoe zou hij anders de leiding hebben kunnen nemen bij het afzetten van zijn neef SIGISMUND, die ondanks alles toch de wettige koning was?

En zijn buitenlandsche politiek, scherp anti-roomsch en anti-Habsburgsch van karakter, zocht welbewust aansluiting bij de West-europeesche Protestanten.

GUSTAAF ADOLF heeft steeds groote vereering getoond voor zijn vader, van wiens levenswerk hij zich de voortzetter voelde. Al heeft hij in leerstellig opzicht zich trouw aan het Lutheranisme gehouden, in zijn politieke opvattingen is de verwantschap onmiskenbaar.

Er is echter meer!

KAREL IX had de opvoeding van zijn zoon toevertrouwd aan den geleerden JOHAN SKYTTE. Jarenlang heeft deze de vorming van den jongen kroonprins geleid, en ook later heeft hij steeds diens gunst genoten. Welnu, deze SKYTTE was dogmatisch evenmin zuiver op de graat als zijn meester. Hij behoorde tot de Melancthonianen, dus tot die bemiddelende groep, die door de echte Lutheranen als halve Calvinisten werden beschouwd. En in zijn politieke opvattingen stond hij dichter bij de Calvinistische zienswijze, met haar voorkeur voor den burgerstaat, dan bij de Luthersche, die het landsheerlijk gezag voorop stelde. In de buitenland-sche staatkunde behoorde hij tot de partij, die actieve samenwerking zocht met Engeland en de Nederlanden, waarheen hij later door GUSTAAF ADOLF als gezant is afgevaardigd.

Volop Calvinist was een andere figuur uit 's konings naaste omgeving, namelijk JOHAN CASIMIR VAN PALTS-TWEEBRUGGEN. Sinds 1615 was deze zoon uit het vorstenhuis, dat aan de spits stond van het Duitsche Calvinisme, gehuwd met GUSTAAF ADOLF'S oudere halfzuster CATHARINA. Hun kinderen moesten Luthersch worden opgevoed, en dat was geen wonder: de mogelijkheid, dat een van hen eenmaal tot de Zweedsche troon geroepen zou worden, is in 1654 werkelijkheid geworden. Maar JOHAN CASIMIR zelf is steeds Gereformeerd gebleven. En GUSTAAF ADOLF, die met het gezin van zijn halfzuster veel op had, zag daarin blijkbaar geen bezwaar, zijn zwager meermalen te belasten met belangrijke politieke werkzaamheden.

Wanneer wij zoo zien, dat aan den eenen kant GUSTAAF ADOLF door afkomst en omgeving met het Calvinisme in contact heeft gestaan, en dat anderzijds een kenmerkende trek van zijn staatkunde veel meer Calvinistisch dan Luthersch genoemd moet wor-

den, zou het dan te gewaagd zijn, hier van rechtstreekschen invloed te spreken? Mij dunkt van niet.

Maar is deze veronderstelling juist, dan valt een verhelderend licht op de verhouding van religie en politiek in het werk van den Zweedschen Koning. Het verklaart zoowel het agressieve, on-Luthersche element in zijn strijd voor het geloof, als de innige verbinding van staatkundige en godsdienstige motieven, waarvan LUTHER niet wilde weten. Naar Calvinistische beschouwing kunnen die beide immers in dienst staan van één doel en ontspringen aan één bron. Wanneer GUSTAAF ADOLF Zweden sterk wilde maken, deed hij dit mede om de dreigende overheersching door de Habsburgsche universeele monarchie tegen te gaan, maar dit verzet tegen Habsburg beteekende tevens de verdediging van het Protestantisme.

Daarom is het een overbodig werk om, gelijk men dat uit den treure gedaan heeft, van elk zijner maatregelen in Duitschland precies na te gaan, of hij Zweden dan wel het Protestantisme ten goede kwam. Inderdaad is GUSTAAF ADOLF niet in al zijn handelingen steeds consequent geweest. De gunst en de dwang der omstandigheden hebben hem soms tot maatregelen gevoerd, die Zweden bevoordeelden ten koste van hen, die hij te hulp kwam. Maar wanneer men het geheel van zijn staatkunde overziet, verdwijnen die bedenkingen.

Dan blijken het nationaal-politieke en het religieuze element harmonisch verbonden als uitingen van een in merg en been Protestantsche persoonlijkheid, voor wien het dienen van zijn land tegelijkertijd de vervulling van een goddelijke taak, en de bescherming van de Kerk een dienen van zijn land beteekende. Ook op politiek gebied voelde hij zich een strijder Gods, die zijn successen op het slagveld beschouwde als een middel tot vergrooting van Gods eer. Daarom durfde hij den Keurvorst van Brandenburg, toen die neutraal wilde blijven, laten verzekeren: „Hier streitet Gott und der Teufel. Will Seine Liebden es mit Gott halten, wohl, so trete Sie zu mir. Will Sie es aber lieber mit dem Teufel halten, so musz Sie fürwahr mit mir fechten. Tertium non dabitur, desz seid gewisz" ¹⁰).

Aan deze overtuiging ontleende hij het roepingsgevoel, dat hem de kracht schonk om de woorden waar te maken, die als inbegrip

van zijn werkzaamheid te lezen staan op de gedachteniskapel te Lützen: „Die Freiheit Schwedens und die Kirche Gottes, die darauf beruht, sind wohl wert, dasz man für sie jedweden Kummer, ja selbst den Tod erleide.” De vrijheid van Zweden en de Kerk Gods: in den grond van de zaak kwam dat voor hem op hetzelfde neer.

Behalve den hier genoemden is er in de staatkunde van GUSTAAF ADOLF een tweetal andere trekken, die meer Calvinistisch dan Luthersch aandoen. Wanneer ik daarvoor ten slotte de aandacht vraag, moet ik mij, meer nog dan tot dusver, beperken tot een beknopte aanduiding, die weliswaar op feiten berust, maar geen aanspraak maakt op den naam van een gedétailleerde bewijsvvoering.

In de eerste plaats wijs ik er op, dat men al van CALVIJN af in het Calvinisme de opvatting vindt, dat niet slechts het individu maar ook het volksgeheel, omvat door den staat, een religieuse roeping naar buiten heeft te vervullen, en dat anderzijds de Protestantsche staten tegenover de universeele monarchie van Roomschen oorsprong de taak hebben, gezamenlijk hun geloof te verdedigen. In de geschiedenis van het Calvinisme treft dan ook steeds weer het aansturen op internationale verstandhouding en gemeenschappelijke actie. Een uiting van dit streven waren b.v. de plannen van CROMWELL tot vorming van een nauwe alliantie tusschen de Protestantsche volken. En wat de andere gedachte betreft denke men aan het sterke besef, als natie een bijzondere roeping te hebben, dat leefde onder de Calvinistische Nederlanders. In het orthodoxe Lutheranisme ontbreken dergelijke opvattingen, maar bij GUSTAAF ADOLF waren ze wèl aanwezig. Zichzelf voelde hij als een werktuig in Gods hand, doch ook aan Zweden was, naar hij meende, een speciale taak toebedeeld als voorvechter van het Protestantisme. En wat de algemeen-Protestantsche samenwerking betreft: rusteloos heeft hij er naar gestreefd, die zoo krachtig mogelijk te maken. Men denke slechts aan het plan, dat hem in zijn laatste levensjaar voortdurend bezig hield, n.l. de vorming van een z.g. Corpus evangelicorum. Hoe hij zich dit precies heeft voorgesteld, is niet in alle opzichten duidelijk, daar zijn dood de verdere uitwerking belette, maar zooveel is wel zeker, dat hij er een hechte verbinding mee bedoelde van alle Protestantsche Duitsche vorsten,

onder zijn leiding, ter bescherming van de evangelische zaak. Ook daarin heeft men een bewijs willen zien, dat het nationaal-Zweedsche belang ten slotte bij hem boven alles ging. Maar in den grond van de zaak was dit bondgenootschap toch een voortzetting en uitbreiding van de unie, waar de Duitsche Calvinisten steeds op hadden aangestuurd, doch waarvan door de slappe houding der Lutheranen nooit veel was terechtgekomen.

In de tweede plaats denk ik aan GUSTAAF ADOLF'S houding tegenover godsdienstig andersgezinden.

Het mag wel op rekening van den invloed van zijn vader worden geschreven, dat hij voor de Calvinisten veel meer sympathie toonde dan onder zijn landgenooten gebruikelijk was. Hij beschouwde hen niet allereerst als kerkelijke tegenstanders, maar als medestrijders. Vooral om hunnentwil heeft hij niet willen voldoen aan den wensch van de Zweedsche rijksstenden, om allen niet-Lutheranen het land te ontzeggen. Zelfs heeft hij overwogen, al zette hij om binnenlandsch-politieke redenen dit plan niet door, aan de Gereformeerden in Zweden vrijheid van godsdienst te verleenen. Maar zijn verdraagzaamheid had ook een meer principiël karakter. Tegen de Roomsche kerk heeft hij in zijn jonge jaren harde woorden gebruikt, en haar voorgesteld als de groote vijandin, die moest worden vernietigd. In verband met zijn strijd tegen Polen is deze houding alleszins te begrijpen. Maar toen hij eenmaal in Zuid-Duitschland gebieden had bezet, die vanouds Roomsch waren, verbaasde hij vriend en vijand door zijn tegemoetkomend optreden. Hij liet er de Roomsche kerk bestaan, en gunde haar zelfs vrijheid van eeredienst. Tactische overwegingen mogen daartoe hebben bijgedragen, maar tevens beantwoordde deze handelwijze aan een innerlijke overtuiging. Rome bestreed hij, in zoo verre het zich verbonden had met een politieke macht, en door wederrechtelijke actie het Protestantisme schaadde. Maar van gewetensdwang was hij afkeerig. Terwijl de extreme Lutheranen zoowel Gereformeerden als Roomschen door bedreiging met boete of uitwijzing wilden dwingen, zich bij de „ware" kerk te voegen, sprak GUSTAAF ADOLF uit, dat het dominium conscientiarum, de heerschappij over het geweten, alleen aan God toekomt. Anders dan de meeste van zijn tijdgenooten zag hij als eenige duurzame oplossing van de kerkelijke moeilijkheden in Duitschland een toe-

stand, waarin de aanhangers van de verschillende confessies in vrede naast elkaar zouden leven. Daarom voelde hij ook niets voor de Duitsch-Luthersche practijk, die de onderdanen verplichtte het geloof van hun vorst te deelen. In dit opzicht staat hij op één lijn met mannen als WILLEM VAN ORANJE en CROMWELL.

Een andere vergelijking, eveneens met een Calvinistisch staatsman, dringt zich op, wanneer wij GUSTAAF ADOLF's levenswerk in zijn geheel beschouwen. En wel met den Stadhouder-Koning WILLEM III.

Wat uiterlijk en karakter betreft schijnt er tusschen deze beide vorsten al heel weinig overeenkomst te bestaan. De gesloten hooghartigheid en somberheid van den ziekelijken ORANJE was den levenslustigen, kerngezonden en jovialen WASA geheel vreemd.

Maar naast dit uitwendig contrast bestaat innerlijk een treffende gelijkenis. De doelbewuste energie, de wijde staatsmansblik, de bereidheid, die soms op roekeloosheid leek, om ter bereiking van het voorgestelde doel het leven in te zetten: ze waren aan beide mannen eigen. En ook dat doel zelf hadden zij gemeen. De strijd tegen gewetensdwang en tegen de overheersching van de met Rome verbonden universeele monarchie, heeft de een tegen Habsburg, de ander tegen LODEWIJK XIV gestreden. Beiden benutten daarbij alle mogelijkheden, die de situatie bood. Zooals WILLEM III samenwerking zocht met den Roomschen Keizer, zoo heeft GUSTAAF ADOLF zich verbonden met het Roomsche Frankrijk, al is hij dien bondgenoot steeds blijven wantrouwen. Voorts voelden zoowel de een als de ander zich in hun levenswerk gedragen door de krachtige overtuiging, een roeping te vervullen van Godswege. En van beider arbeid is het gelijke resultaat geweest de redding van het Protestantisme van den dreigenden ondergang.

Eén groot voordeel heeft GUSTAAF ADOLF gehad boven WILLEM VAN ORANJE. De Europeesche politiek van den laatsten diende zeer zeker ook het belang van zijn vaderland. Zijn falen zou voor de Nederlanden naar menschenlijke berekening op verlies van godsdienst en onafhankelijkheid zijn komen te staan. Maar daartoe moest hij een krachtsinspanning vergen, die zijn landgenooten ten slotte te zwaar is gebleken. Al moeten de oorzaken van den achteruitgang der Republiek elders gezocht worden, de politiek van den Stadhouder heeft het proces versneld.

GUSTAAF ADOLF daarentegen is het voorrecht te beurt gevallen, dat zijn dienst aan de zaak van het Protestantisme vanzelf en tegelijkertijd zijn land heeft omhooggebracht. Een voorrecht dat, gelijk wij zagen, aanleiding heeft gegeven tot miskennen van zijn geloofsijver. Maar wij zien het anders. Voor ons is de Zweedsche Koning staatsman en geloofsheld, het een zoowel als het ander, en beide ten volle.

---

¹⁾ Vgl. GUSTAV DROYSEN, *Gustaf Adolf*. 2 Bde (1869/70); Bd I, S. VIII: hij wil met zijn boek bewijzen, dat „Gründe durchaus politischer Natur” voor Gustaaf Adolf den doorslag gaven.

²⁾ JOHANNES PAUL, *Gustaf Adolf*. 3 Bde (1927/32); NILS AHNLUND, *Gustaf Adolf* (1932; Duitsche vertaling 1938).

³⁾ DROYSEN, Bd II, S. 4, 37 f.

⁴⁾ De vermelde uitlatingen bij PAUL, Bd II, S. 161, en in: *Schriftstücke von Gustaf Adolf, zumeist an evangelische Fürsten Deutschlands, gesammelt und herausgegeben von G. DROYSEN* (1877), S. 21.

⁵⁾ AHNLUND, S. 182. De geciteerde uitspraak volgens PAUL, Bd III, S. 134 f. (Vertaling: Ik vrees, ik vrees, daar iedereen mij zoo vereert en als het ware voor een god houdt, dat God mij daarvoor eenmaal zal straffen: Nu, het ga zooals de lieve God wil; dan weet ik, dat Hij de zaak, daar het tot de eer van Zijn Naam bijdraagt, geheel volbrengen zal”).

⁶⁾ OTTO WESTPHAL, *Gustaf Adolf und die Grundlagen der schwedischen Macht* (1932), S. 7.

⁷⁾ PAUL, Bd I, S. 68.

⁸⁾ WESTPHAL, S. 87 ff.

⁹⁾ Vgl. HJALMAR HOLMQUIST, *Die schwedische Reformation 1523—1531* (1925), S. 106 f.; PAUL, Bd III, S. 67.

¹⁰⁾ PAUL, Bd II, S. 180 (vertaling: „Hier strijdt God met den duivel. Wil de Keurvorst het met God houden, welaan, laat hij aan mijn zijde komen. Wil hij het echter liever met den duivel houden, dan moet hij voorwaar met mij vechten. Een derde mogelijkheid is er niet, wees daar zeker van.”)

WELDADIGHEID EN ARMENZORG IN DE OUDHEID

WOHLTÄTIGKEIT UND ARMENPFLEGE IM VORCHRISTLICHEN
ALTERTUM, EIN BEITRAG ZUM PROBLEM MORAL UND
GESELLSCHAFT, VON HENDRIK BOLKESTEIN. UTRECHT 1939

DOOR

DR. K. SPREY.

Sinds ruim twintig jaar heeft de Utrechtsche Hoogleeraar BOLKESTEIN in tal van boeken en artikelen origineele en diepgaande studiën over de antieke moraal en de sociale geschiedenis van de Oudheid gepubliceerd, terwijl daarnaast tal van dissertaties onder zijn leiding tot stand kwamen, die zich op hetzelfde terrein bewegen. Zoo iemand op dit gebied deskundig mag heeten, dan wel hij. Het is daarom een gelukwensch waard en aan dezen geleerde zelf en aan de wetenschap der Oude geschiedenis in ons vaderland, dat het hem gegeven is geweest deze levensarbeid te bekronen met het bovengenoemde standaardwerk, dat, zich concentreerend om het thema Weldadigheid en Armenzorg, een belangrijk deel van het sociale leven van het Nabije Oosten en het gebied om de Middellandsche Zee met soevereine beheersching van het beschikbare materiaal overziet. Doch niet alleen worden hier de vroeger bereikte resultaten saamgevat en in groot verband geordend, juist door de samenvatting komen in het geschetste beeld de nog open plekken in ons weten en de grenzen van het bereikte uit; terwijl het in zekere zin een afsluiting vormt, wijst het zoo tegelijk op problemen, die nog op bewerking wachten en prikkelt tot nieuwe studie, die het hier gebodene zal aanvullen, hetzij in bevestigende, hetzij in corrigeerende zin.

Het is er ook verre van, dat professor BOLKESTEIN alleen verzamelt en beschrijft. Hij noemt zich, terecht, een historicus; dat

wil zeggen: iemand, die de overgeleverde feiten ook tracht te verstaan en te verklaren. Het is juist deze poging tot verklaring, die aan het boek een veel wijder strekkende beteekenis geeft dan die van een geleerd werk over toestanden en feiten uit een grijs verleden, waarvoor alleen de vakgenooten belangstelling zouden koesteren. Het wil, zooals de ondertitel aangeeft, ook een bijdrage zijn tot het verstaan van de verhouding tusschen moraal en maatschappij, een probleem dat ten allen tijde zijn actualiteit behoudt. Het is deze verklaring, die aandacht van en bespreking in ruimer kring ten volle wettigt.

Tot nu toe gold onder de historici, daaronder gerekend de historisch georiënteerde theologen, als vaststaande, dat armenzorg in de voor-christelijke wereld onbekend zou zijn geweest. Weliswaar schonk ook de Israëlitische Wet veel aandacht aan het lot der armen, doch ook hier zou een principieel verschil bestaan tegenover de Christelijke opvattingen. Men stelde een wereld zonder liefde, en een volk onder de Wet, tegenover de Christelijke liefde, de caritas, welke door het Christendom den geloovigen tot plicht werd gemaakt. Het zou dus de godsdienst zijn geweest, die de bron was, waaruit het menschlievend hulpbetoon, dat sedertdien in Europa heeft bestaan, voortkwam.

BOLKESTEIN bestrijdt deze gangbare meening. Op grond van zijn breede studie komt hij tot de conclusie, dat niet religieuze, doch economische en sociale factoren oorzaak zijn van het al of niet erkennen van een plicht tot weldadigheid jegens armen en zorg voor deze groep der bevolking. Wel valt er in de Oudheid een groote tegenstelling te constateeren, doch niet een tegenstelling tusschen Christelijke en voor-Christelijke tijden, maar een tusschen Oost en West. In het Oosten werd de sociale structuur beheerscht door de tegenstelling tusschen rijk en arm, hoog en laag en ontstond de verplichting van den hooge tot weldadigheid jegens den arme. In het Westen, vooral het democratische Westen, hebben deze tegenstellingen niet, of althans niet in die mate, bestaan en is daarom in de moraal een voorschrift tot bijzondere zorg voor den arme niet te vinden. Toen in de 3de en 4de eeuw na Chr. de christelijke weldadigheid een sociaal belangrijke rol ging spelen, viel dit samen met een verschrikkelijke verarming en het intreden van sociale en economische toestanden, die groote overeenkomst

toon en met de verhoudingen, die vroeger in de Oostersche despotieën hadden bestaan. Dit samentreffen wettigt de conclusie, dat deze economische toestanden de bodem vormen, waaruit de armenzorg en weldadigheid voortkomen; het *motief* van hun beoefening, de caritas, de Christelijke liefde tot armen en zwakken, moet als secundair worden beschouwd. Ja zelfs kan men deze ontwikkeling beschouwen als een bewijs daarvoor, dat zedelijke overtuigingen en het daardoor bestuurde zedelijk handelen *niet* causaal verbonden zijn met de motieven, die de handelende personen zichzelf bewust zijn. In de bewuste motieven behoeft dus niet de verklaring te liggen van dit denken en handelen in het algemeen.

Het zijn deze algemeene conclusies, die hier in het bijzonder onze aandacht zullen hebben. Het ingaan op details, waar schrijver dezes geneigd is in de interpretatie van enkele gegevens met prof. B. van meening te verschillen, zou op deze plaats weinig zin hebben. Eveneens volstaan wij met enkel te constateeren, dat de meening van den hooggeleerden schrijver over wezen en waarde van de godsdienst, en speciaal de Christelijke religie, een geheel andere is, dan die welke wij zijn toegedaan. Een uitvoerige uiteenzetting zou slechts kunnen leiden tot een tegenover elkander stellen van standpunten en oordeelen, zonder een gemeenschappelijke basis voor verdere discussie. Wel is onmiskenbaar, dat dit principieel verschil in uitgangspunt ook op sommige plaatsen de interpretatie van feiten beïnvloeden moet, maar voor een bespreking van het geheel is dit bijkomstig. Immers het is er verre van dat prof. B. zijn stellingen zou deduceeren uit vooropgezette oordeelen. Hij volgt integendeel de weg der overgeleverde feiten; wij kunnen hem zonder bezwaar op dit pad volgen. Slechts op een punt moge ik vooraf wijzen: De schrijver meent te mogen concludeeren, dat het oordeel over armoede, weldadigheid, rechtvaardigheid etc. een aanwijzing vormt voor de sociale positie van den zegsman. Hij poneert de algemeene stelling, dat elk oordeel in dezen een standsoordeel zou zijn. Het is duidelijk, dat dit gezichtspunt, wanneer men het accepteert, van groot belang wordt voor de opvatting van vele en velerlei ons overgeleverde geschriften. Mij echter komt het ten eenenmale onaannemelijk voor.

Zou b.v. uit het partijkiezen van psalmdichters en profeten in het oude Israël voor de armen en verdrukten volgen, dat deze

schrijvers zelf uit het milieu van het onderdrukte volk stamden? Ik geloof het allerminst. Hoevele dichters en schrijvers hebben zich zelf niet vereenigd met de zaak van anderen zonder tot hun stand te behooren. Ik zou bijna de stelling durven wagen, dat als regel de woordvoerders van een onderdrukte groep leden van de heerschende stand zijn geweest, die, uit welke motieven dan ook, hun eigen standgenooten verloochenden en een nieuwe idee aangingen en verkondigden, in oppositie tegen hun omgeving. Van den profeet Amos weten wij, dat hij een veeherder was, omdat hij het ons zelf zegt. Van Hesiodus weten wij, dat hij uit een boerendorp stamde, uit zijn eigen mond. En nu we dit weten, hooren we in hun woorden de opvattingen en moraal van hun oorspronkelijk milieu. Doch hebben daarom de andere psalmdichters en profeten, die hun Wee u uitriepen tegen de onderdrukking tot de onderdrukten behoord? Uit hun connecties en bewegingsvrijheid, uit de ontwikkeling, die uit hun woorden spreekt, geloof is eer het tegendeel. Hetzelfde geldt voor de Grieken en Romeinen: HOMERUS was geen edelman, al identificeert hij zich vrijwel geheel met de opvattingen van zijn adellijk publiek, SOLON was een eupatride, en GRACCHUS een nobilis, die voor de ellende van het onteigende volk feller woorden vond dan wie ook. Kortom, wanneer we positieve gegevens bezitten omtrent afkomst en milieu, zullen we als regel sporen van invloed daarvan kunnen ontdekken. Doch het omgekeerde van deze stelling geldt m.i. niet; uitgesproken sympathieën en waardeeringsoordeelen zijn niet zoo zeer een aanduiding van afkomst en milieu als wel van een zelfgekozen levenshouding, vooral bij menschen, die dan toch zoo veel geestelijke zelfstandigheid bezaten, dat zij hun meeningen schriftelijk hebben nagelaten.

De eigenlijke stem des volks dringt uit de Oudheid slechts zelden tot ons door. Prof. BOLKESTEIN heeft deze moeilijkheid trachten te ondervangen door een, juist en verhelderend, onderscheid te maken tusschen „geleefde” moraal en „gepredikte” moraal. Onder de eerste verstaat hij die gedrageregels, waarvan men, doordat ze als vanzelfsprekend worden vermeld en aangehaald, mag aannemen, dat ze door de publieke opinie waren erkend, terwijl de gepredikte moraal de meeningen weergeeft van individuen, die soms boven en soms zelfs tegenover de gangbare overtuigingen en

conventies staan. Op deze wijze is hij er op meesterlijke wijze in geslaagd ons een beeld te ontwerpen van wat „men” in Egypte, in Israël, in Hellas en Rome voor behoorlijk heeft gehouden ten opzichte van weldadigheid en armenzorg, tegenover welke groepen men verplichtingen erkende. Kan men nu volstaan met deze „geleefde” moraal op te sporen om een beeld te verkrijgen van de levens*practijk*? De gebruikte term suggereert dat, als zou de geleefde moraal, persoonlijk zou ik liever de term conventioneele moraal gebruiken, eenvoudig de neerslag zijn van de bestaande levensgebruiken. Maar reeds in de oudheid heeft men opgemerkt, dat de vitia aan de leges voorafgaan, dat de voorschriften der behoorlijkheid juist daarom uitgesproken worden, omdat de praktijk niet alleen aan de gepredikte, maar ook aan de conventioneele moraal *niet* beantwoordt, omdat deze regels even zoo vele malen overtreden worden als uitgesproken.

Wanneer we nu het probleem van de verhouding van moraal en maatschappij stellen, is dan niet van allesovertreffend belang de vraag of de samenleving zich onderworpen heeft aan de voorschriften der moraal? M. a. w. naar de kracht of bindendheid der moraal? Om een voorbeeld te gebruiken: de geleefde en gepredikte moraal heeft drankzucht ten allen tijde veroordeeld, doch zonder succes; dronkenschap bleef veelal volksgebruik. Tot een nieuwe factor, de sportbeoefening, zijn intrede deed en aan het moraalvoorschrift een geheel nieuwe kracht gaf. Prof. BOLKESTEIN heeft telkenmale een ontleding van de motieven voor liefdadigheid en armenzorg gegeven, maar zich onthouden van een beoordeeling daarvan, ja aan het eind constateert hij, dat de bewuste motieven niet het instituut kunnen verklaren. Ik zou er aan toe willen voegen, dat de motieven, de ideologie, die achter het handelen staat, echter beslissend zijn voor de praktijk, voor de toepassing. Het moge dan juist zijn, dat de kerkvaders, die er op wezen, dat het heidendom nooit weldadigheid gepredikt had, zich strikt genomen vergisten, wel juist schijnt mij, dat zij predikten met geheel andere kracht en daarom *handelden* zooals vroeger *niet* was geschied.

Gelijk al uit deze woorden blijkt, ben ik geneigd een heel eind met prof. BOLKESTEIN mede te gaan en nochtans zijn eindconclusie te verwerpen. Bewezen schijnt mij, vooral door het be-

trekken der Egyptische gegevens, die betrekkelijk nieuw zijn, in dit verband, dat niet alleen de Joodsche Wet, doch ook de Egyptische moraal de nood van armen en verdrukten heeft erkend en de leniging daarvan tot plicht gesteld. Doch onbevredigend schijnt mij de tegenstelling tusschen het Oosten gekenmerkt door een hoog/laagstructuur en het Westen, dat democratie en gelijkheid als stempel zou gehad hebben.

Immers het Oosten, dat is in dit verband Egypte en Israëel, evenmin als het Westen, Hellas en Rome, is zoo homogeen als door deze constructie wordt geponeerd.

Tusschen Egypte en Israëel, die beide een overeenkomstige, autocratische, structuur vertoonen en dientengevolge ook sterke overeenkomst, zij het op verschillende schaal, in sociale nooden, bestaat een opmerkelijk verschil in reactie. Tusschen Hellas en Rome, die politiek en economisch sterke verschillen toonen, bestaat een merkwaardige overeenkomst in moraal.

Aan de eene kant is het zonder meer duidelijk, dat de economische toestanden de mogelijkheid en noodzakelijkheid van armenzorg etc. scheppen, die zonder het bestaan van armoede geen zin zou hebben. Bij overeenkomstige toestanden zullen de nooden en defecten in de structuur groote overeenkomst vertoonen, en toch blijkt er verschil in gedrag. Moeten we dan niet concludeeren tot een geestelijk verschil? Voor mij lijdt het geen twijfel, dat hier van zeer gecompliceerde wisselwerkingen sprake moet zijn. De eigenaardige structuur van Egypte zette een stempel op leef- en denkwijze van den Egyptenaar, en deze op haar beurt deed de uiterlijke omstandigheden in steeds vaster spoor en dieper bedding zich ingraven tot een schijnbaar onverbreekelijke symbiose van land en menschen zich had gevormd. Verreweg het grootste deel der bevolking leefde in volstreckte onderhoorigheid aan den Pharao en zijn grooten, leefde dikwijls in massa op de grenzen van de hongersnood. Dat in deze omstandigheden de eisch tot leniging van die nood gehoord werd en gericht tot hen, die alle macht in handen schenen te hebben, is begrijpelijk. De publieke moraal prees hen, die armen, zwakken, weduwen, weezen en vreemdelingen *weldadig* behandelden en tallooze rijken en machtigen beroemen zich op hun graven, dat zij deze deugd ijverig hebben betracht; elke Pharao maakt aanspraak op den titel van wel-

doener des volks. Zij beroepen zich op deze door hen bewezen weldaden bij het doodengericht. Kan men nu zeggen, dat de door prof. BOLKESTEIN als karakteristiek aangehaalde spreuk van het Noordwijksch armenhuis: Doe wel aan 't volk, God zal 't u na-maals loonen (overigens een niet geheel onbedenkelijke weergave van de Christelijke caritas, al moge de practijk er door getypeerd worden) reeds voor-Christelijk, immers Egyptisch is?

De dubbelzinnigheid onzer woorden dwingt hier tot scherpe onderscheiding. Wat verstaan we onder weldaad en weldadigheid?

Men kan zeggen, dat een krachtig en rechtvaardig bestuur, het ontginnen van land, het doorvoeren van een maatregel, een *weldaad* is voor een streek of een land, zonder dat wij hieraan het karakter van weldadigheid toeschrijven. Reeds anders is het, wanneer een sociale maatregel of een openbaar werk wordt ondernomen met de als doel bestrijding van armoede, het karakter draagt van *steun*, waarbij niet voordeel doch leniging van economische nood op de voorgrond staat. Voor ons spraakgebruik kunnen dergelijke sociale ondernemingen ter *bestrijding* der armoede wellicht nog armenzorg genoemd worden. Doch gewoonlijk verstaat men daaronder slechts 1e het particulier geven van aalmoezen, 2e (vooral) georganiseerde poging de *gevolgen* van armoede te *verlichten*. De laatste wijze van handelen is in het geciteerde opschrift buiten twijfel bedoeld.

Hoe staat met nu met de weldadigheid der Egyptische grooten? Zij prijzen zichzelf als weldadig en goedgunstig, wanneer zij *niet* onderdrukken, *niet* het verschuldigde loon verkorten, *niet meer* eischen dan hun rechtens toekomt, weduwen en weezen *niet* berooven. Wat daarboven gaat is de uiting van persoonlijke goedhartigheid, die, gelukkig, nimmer en nergens geheel ontbreekt, een geven van aalmoezen, soms zelfs een royaal geven aan hen, die bijstand behoeven. Hun weldadigheid is echter in feite niet meer, dan wat wij heden correcte en onbaatzuchtige ambtsvervulling zouden noemen; ongetwijfeld voor het volk een „weldaad”, doch voor ons spraakgebruik ternauwernood armenzorg te noemen. Noch van een bestrijden, noch van een lenigen van gevolgen der armoede schijnt mij in Egypte sprake te zijn, hoewel de moraal vrijgevigheid en royaliteit jegens armen prees en tot plicht stelde. Het karakteristieke in deze verhoudingen schijnt mij de

volkomen *willekeur*, die hier alles beheerscht. Wanneer de meester geen misbruik maakt van zijn positie, noemt men hem al weldadig en dankt hem als voor een gunst; hij kan ook een hard meester zijn, dan nog gaat hij zijn rechten niet te buiten en men tracht hem door onderdanigheid tevreden te stellen. Hij is als een God, die voor zijn gunst of ongunst geen verantwoording schuldig is! Ja de Pharao is eigenlijk een god. Het komt mij dan ook voor, dat, wanneer prof. BOLKESTEIN de prediking van de absolute onderdanigheid van den arme en ondergeschikte het correlaat noemt van de weldadigheid der heerschers, hij het accent verkeerd legt. Niet voor den weldadigen, doch voor den absoluten meester moet men zich buigen, en te meer naarmate die heerscher grilliger en harder is. De onderdanigheid is correlaat van de willekeur, tegen welke men geen enkel beroep kent. Is nu niet deze mentaliteit van beslissend gewicht geweest voor wat de Egyptenaar, hoog zoowel als laag, weldadigheid noemde en als zoodanig beoefende of ontving? Het was deze geesteshouding, in laatste instantie saamvallend met de godsdienst, die de reactie van hoog en laag op hun milieu bepaalde. Het milieu en zijn nooden stelde de vraag, de ideologie gaf het antwoord in moraal en praktijk.

De vraag, die de omstandigheden in Israël stelden, was niet zoo veel verschillend van die in Egypte. Wel ontbrak een krachtig centraal gezag meestal, doch de autocratische macht, die ginds den Pharao en zijn grooten toebehoorde, was hier in handen van de landbezittende stamhoofden en plaatselijke grooten, aan wier, soms zeer willekeurig, gezag en rechtspraak het volk was overgeleverd. Wel komt het mij voor, dat de lijdelijkheid van de bevolking niet zoo groot is geweest en verzet veelvuldiger (ik herinner aan de mannen, die verbitterd en door schuldeischers geplaagd zich bij David aansloten), maar mocht al het volk van tijd tot tijd in opstand komen en betere *heerschers* eischen, van een poging tot hervorming van *toestanden* hooren we niet. Terecht wijst prof. BOLKESTEIN er op, dat de Wet van Israël, die uitgebreide voorschriften geeft ter bescherming van de armen en zwakken, geen wetboek is geweest in onze zin des woords, dat door een aangewezen instantie werd gehandhaafd en door strafbepaling gesanctionneerd. Zij behoort meer onder sociale ethiek dan onder sociale politiek. Eerst in de half-autonome priesterstaat, die na

de ballingschap onder Ezra werd gevormd, veranderden deze verhoudingen eenigermate. De wet evenzeer als de vermaningen en waarschuwingen der profeten behooren tot de gepredikte moraal. Dat, ondanks deze prediking, de massa des volks overgeleverd was aan de willekeur der machtigen, en dat deze rechteloosheid dikwijls genoeg uitliep op harde onderdrukking en meedoogenlooze uitbuiting, weet ieder bijbellezer. Ook hier laakte de moraal, de conventioneele zoowel als de gepredikte der geestelijk-grooten, deze misbruiken en dezelfde fouten, die in Egypte, met zoo geheel andere godsdienst, werden gecritiseerd. Wanneer ik, zakelijk juist, de zaak zoo uitdruk, verwaarloos ik het groote verschil, dat nochtans bestaat. Er is groote overeenstemming, soms zelfs in de wijze van uitdrukken, maar, terwijl de uitingen van Egypte een voldane, of althans berustende geest ademen, vormen de geschriften van Israël één vlamme*nd protest!* Dat is het groote verschil, en voor de vraag naar de verhouding tusschen moraal en maatschappij in Egypte en Israël schijnt mij dit punt van vitaal belang. Immers hierin ligt het verschil besloten van de verdere ontwikkeling van armenzorg in Egypte en in Israël. Onder invloed van de Wet heeft zich in Israël de armenzorg ontwikkeld tot een instituut, dat wel als uitwassen ter eener zijde een ijdel, geweten-sussend Pharisaeïsme en ter anderer zijde een degradeerend parasitisme in de hand heeft gewerkt, maar toch in principe de *leniging* van de armoede gesteld heeft tot een *plicht*, en niet meer een welwillende, doch willekeurige, genade. De absolute willekeur is hier gebroken door de idee der theocratie. Tegenover de willekeur der machtigen staat hier wèl beroep open, op God en zijn Gebod. Omdat de Israëliet geloofde aan Jaweh en zijn Wet, waaraan ook de vorsten onderworpen behooren te zijn — afgezien van de vraag, vanwaar hij dat geloof had verworven — reageerde hij anders op de economische nood dan de Egyptenaar heeft gedaan. Bij hem komt het *Recht* der armen naar voren.

Wanneer we de tegenstelling zien als een tusschen Willekeur en Recht, dus als een tegenstelling tusschen ideologieën, die, *naast* economische toestanden als tweede component, als resultante de houding geven, die ten opzichte van armenzorg en weldadigheid wordt aangenomen, dan kunnen we bij de beschouwing van de geheel andere wereld van Hellas en Rome in dezelfde lijn

blijvend die landen typeeren als het terrein van het *eigen* recht.

In de vele kleine steden van Hellas waren de afstanden tusschen hoog en laag veel geringer dan in het Oosten, ook de kleine burgers hadden en stonden op hun rechten. Daar ontstond de idee (en in sommige steden ook de praktijk) der democratie, die recht voor allen eischt en allen de macht geeft hun recht ook te handhaven. En de Grieksche moraal vertoont dezelfde trek: armenzorg en weldadigheid jegens armen speciaal neemt daarin *geen* plaats in, doch de Grieksche moraal culmineert in de rechtvaardigheid, die ieder het zijne geeft.

Prof. Bolkestein bewijst met overvloed van materiaal, dat de Grieksche „philanthropia”, menschenliefde, zich *niet* richtte op de armen, maar op tal van andere kringen, vrienden, burgers, verwanten etc. Medelijden met ongelukkigen kende ook de Griek; maar de armen als zoodanig waren er niet het voorwerp van. Sociale maatregelen hebben de Grieken eigenlijk het eerst genomen, voor zoo ver ons bekend, maar object van die sociale *politiek* waren niet de armen, maar het volk als geheel. Hetzelfde zien we te Rome, zij het op veel grooter schaal. Ook daar richt zich de sociale politiek op het geheele volk. Eerst onder de keizers beperkt zich deze politiek tot steun der *armere* bevolking. Wel weet prof. BOLKESTEIN zoo goed als wie ook, dat lang niet alle steden van Hellas en Rome zeker nooit, democratisch zijn geweest; doch ook in deze aristocratieën was het volk niet machteloos, maar vormde een sociale en politieke factor, waarmede elke regeering rekening te houden had. Zelfs in Rome moesten eenmaal per jaar de trotsche nobiles dingen naar de volksgunst om zich de begeerde keuze tot een regeeringsambt te verwerven.

Welnu, in deze omstandigheden *kon* de gedachte aan armenzorg niet opkomen, omdat de staat, d.w.z. in laatste instantie de burgers zelf, voor zichzelf zorgden. Een Griek drukte het eenmaal zoo uit: Het volk doet zichzelf wel! En wie een „weldaad” wilde bewijzen schonk deze aan het volk! Aalmoezen geven, gold voor ARISTOTELES zelfs niet als een deugd, omdat het te weinig inspanning vraagt van den gever. In PLATO'S ideaalstaat der Wetten is bedelarij niet noodig en streng verboden. Het is mij volstrekt onmogelijk in kort bestek de menigte van juiste en verhelderende

opmerkingen te resumeeren, die dit deel van het boek, verreweg het meest uitgebreide, schenkt. Verrassend licht valt op de Grieksche en Romeinsche samenleving, nieuwe gezichtspunten dringen zich op. Maar de bewondering voor dit alles, kan mij niet beletten juist aan de laatste conclusie van het geheel te twijfelen.

Het is wellicht aannemelijk dat deze sociale, politieke en moreele democratie korten tijd en op sommige plaatsen heeft geheerscht b.v. in de 5de eeuw v. Chr. in de kust- en havenplaatsen in Hellas. Doch daarna traden sterke veranderingen in. Reeds op het einde van de 4de eeuw voor Chr. werd de militaire monarchie de heerschende staatsvorm, de Grieken werden een heerscherskaste in een groot deel van Voor-Azië, de afstand tusschen rijk en arm nam snel toe; ballingen, huursoldaten, bedelaars vervulden de landen en steden. Doch omgekeerd, vóór handel en industrie den kleinen burger onafhankelijk maakten van de stamhoofden, toen ook in Hellas feudale toestanden heerschten en het zelfs scheen, dat het kleinbezit zou gaan verdwijnen, vinden we, prof. BOLKESTEIN zelf wijst er op, in beginsel dezelfde moraal. Te Rome hebben de feudale toestanden nog langer en nog hardnekkiger stand gehouden dan in Hellas. Zelfs toen gelijkheid voor de wet voor alle burgers geschapen was, bleef de sociale ongelijkheid groot en werd steeds grooter. De Romeinsche nobiles waren omgeven door een schare van clienten, zoo dat men wel heeft getracht het wezen van het principaat van AUGUSTUS daarin te zoeken, dat het patronaat van enkele grooten, vervangen werd door een patronaat van één Protector over het geheele volk. Sociaal en economisch waren aanvankelijk ook daar de elementen aanwezig voor een ontwikkeling als in Israël: ook in Hellas en Rome staat aan het begin de verhouding van hoofdman en clangenoot. Het is een verschil van mentaliteit, dat als uiterste vorm de door *wetten* beheerschte polisstaat, en innerlijk de Grieksche op *rechten* zich richtende moraal te voorschijn riep.

Er bestaat tusschen beiden zeker een correlatie, maar m. i. niet die van oorzaak en gevolg. Beiden zijn gevolg van een zelfde ideologie.

Trouwens, wanneer prof. BOLKESTEIN zegt, dat een armenzorg zich niet kon ontwikkelen, zou dat beslist te optimistisch zijn, wanneer bedoeld werd, dat er geen armoede bestond. Dat is ook

niet de bedoeling van deze uitspraak: De Griek, en op zijn voetspoor door Grieksche theorie sterk beïnvloed, de Romein meende, dat de staat voor zijn *burgers* moest zorgen. De vraag rijst: en de niet-burgers dan? Om hen heeft de Grieksche moraal, uitgenomen het gastrecht en enkele vage algemeene menschenwetten, zich niet bekommerd. Gastvrienden en metoeken, ingezeten vreemden, wien bepaalde rechten waren toegekend, waren over het algemeen welgestelde lieden, of die, zoo ze b.v. door ongeluk of ballingschap getroffen waren, althans goede connecties bezaten. Prof. BOLKESTEIN postuleert, dat de vreemden in Israëel alle *armen* waren. Ik betwijfel dat: het verhaal der aartsvaders, die als „vreemdelingen” in Kanaän leefden, bewijst, dat men vertrouwd was met de figuur van zelfs *rijke* vreemden en in Richteren 19, vs. 16 bezit de vreemde althans een huis. Ongedwongener lijkt mij de opvatting, dat in Israëel, zoowel als in Hellas vreemden van allerlei graad van welgesteldheid voorkwamen. De Israëlitische moraal beveelt (met hoeveel effect kunnen we in het midden laten) óók den armen wel te doen, de Grieksche moraal geeft den gelijken, den welgestelden, zekere *rechten* en ignoreert den armen. De naamlooze schare, die de roeibanken der Atheensche vloten bezette en als „gymnoi” soms het Atheensche leger vergezelde, is toch zeker niet bemiddeld geweest. Voeg daarbij de slaven. Prof. BOLKESTEIN merkt, terecht op, dat de slaaf eigendom en dus ten laste is van zijn bezitter, dat dus een armenzorg ten zijnen opzichte niet kon ontstaan. Dat is toch wel zeer „Grieksch” gedacht. De slavernij is niet door de Christelijke kerk opgeheven, maar wel heeft zij den slaaf als mensch erkend en haar zorgen ook tot hem uitgestrekt: Waarom *kon* de Griek dan in dezelfde omstandigheden zich het lot van den medemensch niet aantrekken? Is dat niet het gevolg van zijn *denkwijze*, die zich beperkte tot de kring der rechthebbenden en degenen, die daar buiten stonden, als *rechteloos* verwaarloosde? Ik wil daarmede geenszins de reputatie van hardvochtigheid, die Grieken en Romeinen soms wordt toegeschreven, en waaraan prof. BOLKESTEIN — m. i. alweer terecht — twijfelt, weer opnemen en verdedigen. Het betreft hier een als vanzelfsprekend aanvaarde meening: ter vergelijking noem ik uit moderne tijd de dierenbescherming. Ik geloof niet, dat de menschen honderd jaar geleden zooveel wreeder waren dan heden,

en onder hen waren vermoedelijk evenveel honden- en paardenliefhebbers als vandaag, maar dat het dier *rechten* zou hebben op bescherming kwam eenvoudig niet in de gedachten op. Zoo stond ook de, overigens misschien goedgehartige, Griek tegenover slaaf en vreemde.

XENOPHON was lang geen slecht of wreed mensch, maar hij wijdde geen gedachte aan degenen, die volkomen onschuldig door de tienduizend werden overvallen, vermoord en uitgeplunderd, aan gevangenen en slaven, die werden achtergelaten . . . Dit alles was toch ook werkelijk geleefde moraal en de keerzijde van de vele plichten, die de Griek tegenover vriend en medeburger op zich nam. Het Grieksche woord *philos*, vriend, beteekent oorspronkelijk „eigen” en de Grieksche geest heeft, in welke omstandigheden ook, deze beperking tot het eigene, tot de recht-hebbende nooit afgelegd. De Stoicijnen, die de eenheid van het menschdom erkenden, waren geen Grieken meer, al spraken en schreven zij Grieksch. Hetzelfde geldt in nog sterker mate voor de Romeinen: zij kennen geen rechten dan hun eigen rechten en mededoogen met de rechteloozen, de onderdanen, slaven, overwonnenen zal men bij overigens welwillende en zelfs zachtzinnige Romeinen tevergeefs zoeken. Men leze Caesar, wiens clementie beroemd was; de Galliërs, die het waagden zich te verzetten bemerkten er weinig van. Wanneer TACITUS, die de wreedheid der keizers tegenover de Romeinsche grooten zoo fel geeselt, de dood van een groot aantal onschuldige slaven noemt, voegt hij toe: *vilis sanguis*, goedkoop bloed! Nogmaals, hoe meer ik de zaak overweeg, des te sterker dringt zich de overtuiging bij mij op, dat inderdaad sociale omstandigheden wel eischen stellen aan de moraal, doch dat de eischen van de moraal en de kracht daarvan bepaald en beperkt worden door ideeën, die de blik der menschen beheerschen.

Tegenover elkaar staan in de Voor-Christelijke wereld het Oosten en het Westen, doch niet als twee verschillende economische geheelen met daaruit resulterende moraal, doch als twee tegenover elkaar staande levenshoudingen, ideologieën, waarvan ik de fundeering hier terzijde laat; de Oostersche beheerscht door de willekeur, die in *malam partem* uitbuiting, in *bonam partem* genade en vrije gunst kan zijn, de Grieksch-Romeinsche, die de

grootsche idee brengt van het Recht voor allen, doch de rechteloozen vergeet.

Het *woord* philanthropie is bij den Griek ruimer, dan later wanneer men het op de armen samentrekt; doch de *zaak* is bij den Griek beperkter, tot het eigene en gelijke, terwijl de Christelijke caritas niet in plaats van de Grieksche philanthropia, doch daarnaast en daarboven de zorg stelt voor het verlorene en tot nu toe verachte.

Ik spreek niet over misbruiken van de practijk. Ze zijn er geweest en ze zijn er nog. Prof. BOLKESTEIN citeert ANATOLE FRANCE, die BERGERET laat uitspreken dat hij door een aalmoes aan CLOPINEL te geven, slechts zijn eigen ijdelheid heeft gevleid en een medemensch heeft vernederd; hij had ook den Phariseeër uit de gelijkenis kunnen aanhalen. Zou echter BERGERET goed gehandeld hebben als hij CLOPINEL *niets* had gegeven, het bijbelsche ga-heen-en-word-warm in praktijk had gebracht? Abusus non tollit usum! Hier geldt het de principes te zien en te vergelijken. Niemand zal ontkennen dat Hellas en Rome door de idee van het Recht op de voorgrond te plaatsen, door sociale *politiek* toe te voegen aan de sociale *ethiek*, der menschheid een groote weldaad hebben bewezen. Maar toch heeft de christelijke caritas, voortbouwend op de Wet van Israëel en de overgeleverde vormen niet verwerpend, doch aanpassend, iets nieuws gebracht: in de practijk door een ideeënwereld te scheppen, die reeds bestaande voorschriften der moraal nieuwe en ongekende kracht gaf.

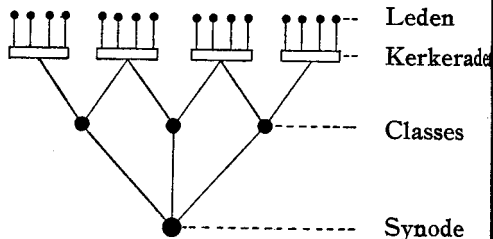
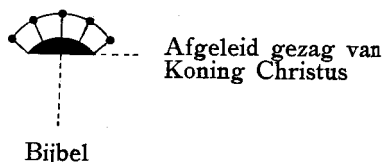
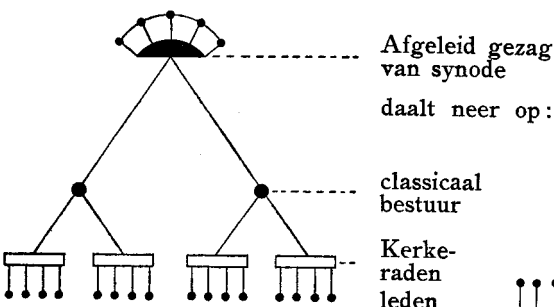
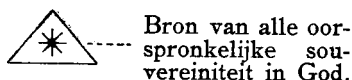
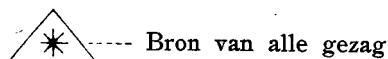
En ook in beginsel, al moge dat beginsel dan tot op heden toe dikwijls niet voldoende gepeild en beseft worden. Want de christelijke caritas is geen gunst, doch plicht, geen verdienste, doch schuldvoldoening. Degradeerend voor gever en ontvanger moge het zijn een gave toe te werpen als aan een hond. Doch niet degradeerend is de gave van vader aan kind, van broeder aan broeder, van gelijke aan gelijke. Het Christendom vereenigt Oost en West, het gaf en geeft den arme Recht op Genade, van hen, die zijn gelijken, zijn broeders zijn, omdat zij wat zij hebben ook hebben gekregen ter beheer en omdat zij zelf niet zonder genade kunnen leven en sterven.

VRAAG EN ANTWOORD

1. VRAAG:

In *De Heraut* no. 415 heeft destijds een schema bestaan betreffende het gezag in de Kerk. Dat schema was, naar ik meen, als volgt:

Het tweede schema is het meest juist: het gezag der kerkeraden, geconcentreerd in classes en dit opnieuw geconcentreerd in de synode.

Evenals in de Kerk, komt 't gezag op staatkundig gebied uit God. Daar zijn we 't wel over eens. Moeilijker is de vraag: op welke wijze en door wie?

Nu ben ik bezig geweest een dergelijke overzichtelijk schema

te maken voor het staatkundige gezag. Doch zonder resultaat. Misschien kunt u mij hieruit helpen?

ANTWOORD:

Het wil ons voorkomen, dat de overgenomen schema's betreffende het gezag in kerkelijken kring alleszins aanvechtbaar zijn. Ook het tweede schema stelt o. i. de zaak niet juist. Het is niet zoo, dat de leden der Kerk de eigenlijke gezagsdragers zijn en dat de kerkeraden, classes enz. hun gezag aan de leden ontleenen.

Ook in kerkelijken kring is o. i. de kwestie veel meer gecompliceerd. Buiten twijfel is, dat, naar de gereformeerde belijdenis, Christus in Zijn Kerk de hoogste gezagsdrager is. Doch op de kerkelijke colleges rust Zijnentwege een gezag, dat niet aan de leden der Kerk is ontleend. Krachtens dat gezag hebben deze colleges tal van zaken te beslissen, waarbij, hoewel het gezag van den Bijbel onvoorwaardelijk wordt aangevaard, de beslissingen van het inzicht van deze college's afhankelijk zijn.

Nu kan men wel opmerken, dat de kerkeraden en indirect de classes en synodes samengesteld worden met gebruikmaking van verkiezing door de leden der kerken. Doch, vooreerst hebben de leden van de kerken geen benoemingsrecht. De benoeming der ambtsdragers geschiedt door de kerkeraden zelf, zij het ook met inachtneming, voor zooveel mogelijk, van den uitslag der verkiezingen. En zelfs, al zouden de lidmaten der kerken het benoemingsrecht hebben, dan zou dit nog geenszins beteekenen, dat de kerkeraden hun gezag aan de leden ontleenen, doch uitsluitend, dat deze benoeming door de lidmaten een middel is om aan te wijzen, wie als dragers van het rechtstreeks aan Christus ontleend gezag zullen worden aangewezen.

Trouwens, ook in dit opzicht is het schema o. i. onhoudbaar, omdat het gezag in kerkelijken kring volstrekt niet uitsluitend hetzij bij de kerkeraden en de andere kerkelijke vergaderingen, hetzij bij de lidmaten der kerken en via deze bij de colleges rust. Doch de zaak is, dat èn de kerkeraden èn de lidmaten tot op zekere hoogte dragers van het gezag zijn. De lidmaten met name wat betreft de aangelegenheden in het gezin en in andere kringen, waarin zij, ook wat betreft godsdienstige en kerkelijke aangelegenheden, hebben op te treden.

Het is ook onjuist, dat bedoelde schema's in *De Heraut* te vinden zijn. Inderdaad komen er in *De Heraut* no. 415 enkele schema's voor, n.l. om tegenover elkander te stellen het synodale systeem en het gereformeerde systeem van kerkelijke organisatie. Doch het opmerkelijke is juist, dat deze schema's de positie van de lidmaten der kerken niet vermelden doch uitsluitend spreken van de officieele kerkelijke college's en ambtsdragers.

De schema's, die in bedoeld nummer van *De Heraut* voorkomen, zijn als volgt:

Bron van alle gezag
in God

Bron van alle oorspronkelijke
soevereiniteit is God

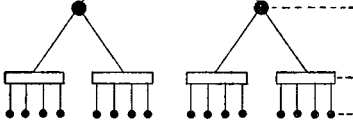

Draagster der afgeleide
soevereiniteit
de Synode, uit welke
het gezag vloeit in de

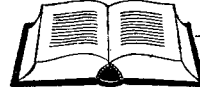

Drager der afgeleide
soevereiniteit
is Koning Jezus;

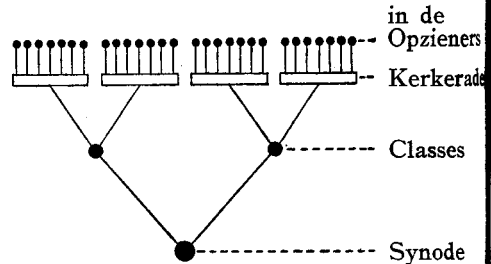
uit Hem daalt het gezag,

Classicale besturen
en afdaal naar
de Kerkeraden en
Kerkeradsleden

gebonden aan
Gods Woord

in de
Opzieners

Kerkerade

Classes

Synode

Daarbij merken we nog op, dat Dr. KUYPER in een volgend nummer van *De Heraut* aanhaalde de wijze, waarop men oudtijds in MARNIX' trant de verhouding tusschen de kerkelijke en burgerlijke ambtsdragers placht duidelijk te maken. En dan zegt hij van de kerkelijke ambtsdragers: „Om welke macht uit te voeren Koning Jezus aanstelt en gebruikt Dienaren, die *niet representeeren* de leden der *kerkelijke* gemeente maar hun Heer en Koning Jezus Christus enz.”. Van een gezag van onderop was dan ook in het schema van Dr. KUYPER geen sprake.

* * *

Ook op staatkundig gebied is, althans wanneer men daarbij ook de onderdanen betreft, de gezagskwestie niet zoo eenvoudig, dat zij met een bepaald schema op eenigermate juiste manier kan worden aangeduid. Ook hier treft men een gezagsverdeling. Onjuist is de revolutionaire theorie, dat het gezag door de onderdanen aan de Overheden wordt opgedragen. Hiertegenover staat de reactionnaire theorie, dat er een gezagsvolheid bij de Overheden is en dat aan de onderdanen slechts in zooverre gezag toekomt als de Overheden het hun willen delegeren. De Overheden hebben haar gezag bij de gratie Gods. Doch ook de onderdanen hebben tot op zekere hoogte met betrekking tot eigen ge-

dragingen, en vaak zelfs ten aanzien van die van anderen, gezag, met name in aangelegenheden van geestelijken en zedelijken aard. Wat het staatkundig leven betreft, is een uitvloeisel van dit laatste het kiesrecht en de volksvertegenwoordiging.

Voorts komt hier nog bij de kwestie van de soevereiniteit in eigen kring, d. w. z. de gezagsbevoegdheid van de onderdanen in een bepaalde sfeer, b.v. binnen den gezinskring, in den kerkelijken kring enz. Laten we echter ter voorkoming van misverstand opmerken, dat men met deze leer van soevereiniteit in eigen kring niet verwarren moet met het vraagstuk van het staatsrechtelijk gezag, al geven we natuurlijk toe, dat de leer van de soevereiniteit in eigen kring in politiek opzicht beperkingen stelt en moet stellen aan de staatstaak. Echter is het gezag, hetwelk op velerlei gebied krachtens dit beginsel van de soevereiniteit in eigen kring geoefend wordt, nog iets anders dan het staatsgezag. Het ligt in een ander vlak.

Intusschen hebben we gemeend ook dit vraagstuk even naar voren te moeten brengen, ten einde aan te toonen, hoe gecompliceerd de verhoudingen metterdaad liggen. Men kan niet door een bepaald schema de a. r. opvatting van het staatsgezag weergeven. Het is daarom, dunkt ons, beter, dat, wie over deze dingen spreekt, zich bepaalt tot een uiteenzetting en er dan met name op wijst, dat ook de onderdanen in staatsrechtelijk opzicht bevoegdheid, wil men, gezag hebben, welke bevoegdheid in principe bij alle volken en in alle tijden aanwezig is. Deze bevoegdheid zal naar gelang van de politieke ontwikkeling van de volken in een bepaald tijdsgewricht in meerdere of mindere mate praktisch effect kunnen sorteeren. Niet elk volk is rijp voor het uitoefenen van een rechtstreeksch kiesrecht en voor het dragen van medeverantwoordelijkheid voor het staatsbestuur door middel van een volksvertegenwoordiging, die de beginselen aangeeft, welke in het staatsbeleid worden gevolgd. Doch, indien een volk, zooals het onze, door eeuwen lange politieke ontwikkeling gekomen is op een peil, waarop in voldoende mate verantwoordelijkheidsgevoel mag worden aanwezig geacht, dan ligt het in de lijn van deze principiëele bevoegdheid, aan dat volk invloed op het staatsbestel toe te kennen. De volksvertegenwoordiging moet dan ook niet bezien worden als een gunst of concessie van het absoluut staatsgezag, maar als het verwerkelijken van een gezagsbeginsel, hetwelk niet alleen aan de Overheden, maar ook aan het volk een bepaalde bevoegdheid toekent.

Ten besluite laten we nog een schema volgen, hetwelk Dr. KUYPER gaf in *De Heraut* van 13 December 1885 no. 416. Dit betrof het staatkundig gezag, waarbij hij evenwel, terecht, de positie der onderdanen en der volksvertegenwoordiging uitschakelde. Zijn bedoeling met deze schema's was slechts om op simpele wijze te doen uitkomen, waarom een lid der Kerk geheel anders tegenover de synode staat dan een onderdaan tegenover zijn aardschen koning.

De Bron van alle souvereiniteit is in God

Door den Drieënenigen God is aangesteld
als soeverein over ons land

Koning Willem III.

Constitutie

Door Koning Willem III zijn aangesteld
onder gebondenheid aan de Grondwet en
de organieke wetten:

Besturende en rechterlijke ambtenaren, die
samen optreden

in collegiën en rechtbanken, van dewelke
beroep is op

hoogere collegiën

en op nog hoogere voor heel het land.

N.

2. VRAAG.

Door een hier ter plaatse gevormde contact-commissie wordt getracht belangrijke knipsels uit onze pers onder de aandacht van het publiek te brengen. In een hoofdstraat bevindt zich vóór een der gebouwen een publicatiebord, hetwelk de aandacht van het publiek trekt zonder dat de belangstellenden het verkeer op het trottoir bemoeilijken. Mag ik u vragen, of deze voorgenomen publicatie in strijd zou zijn met nieuwe of oude verordeningen en of verlof van de een of andere autoriteit noodig is?

ANTWOORD:

Indertijd zijn er door den Opperbevelhebber der Nederlandsche Weermacht krachtens de Oorlogswet 1899 verschillende verordeningen nopens de verspreiding en het aanslaan van drukwerken uitgevaardigd. Deze verordeningen zijn echter ingetrokken bij par. 4 van de Verordening van de Secretarissen-Generaal van 21 Juni 1940 (no. 24), zonder dat bij die verordening andere voorschriften ter zake zijn in de plaats gesteld. Er bestaat dus met betrekking tot het aanplakken van drukwerk vrijheid van handelen, behoudens natuurlijk, dat men gevaar loopt, indien de inhoud dier drukwerken in strijd zou zijn met de strafwet of met de bevelen van de Duitsche civiele macht of krijgsmacht.

Echter willen we daarbij nog op het volgende wijzen.

Vooreerst is het mogelijk, dat de gemeentelijke politieverordening ten uwent beperkende voorschriften nopens het aanslaan van drukwerken behelst. U zoudt dit even kunnen informeeren ter gemeentesecretarie. Indien er ten uwent dergelijke voorschriften bestaan, zullen zij ver-

moedelijk uw voorgenomen plan niet in den weg staan, aangezien dergelijke verordeningen gewoonlijk niet verder gaan dan in het belang van de wering van ontsierende reclame of ter voorkoming van verstoring van de openbare orde eenige beperkende bepalingen te stellen. Verder kunnen de gemeentelijke voorschriften trouwens niet gaan, omdat ze dan in botsing zouden komen met de grondwettelijke bepaling, volgens welke niemand voorafgaand verlof noodig heeft om door de drukpers gedachten of gevoelens te openbaren (art. 7 der Grondwet).

In de tweede plaats wijzen wij er op, dat par. 4 van de verordening van 21 Juni 1940 de procureurs-generaal der gerechtshoven de bevoegdheid geeft, in hun gebied de noodige maatregelen te treffen inzake o.m. het aanslaan of in omloopbrengen van drukwerken, indien het belang van de openbare orde en het openbare leven zulks eischt. Voor zoover bekend zijn dergelijke maatregelen nog niet getroffen. Doch zekerheidshalve zoudt u even kunnen informeerden bij het parket van het gerechtshof of er dergelijke maatregelen in het district, waartoe uwe gemeente behoort, zijn getroffen. Ook ter gemeentesecretarie zal men u daaromtrent wel kunnen inlichten. Blijkt daar van dergelijke maatregelen niets bekend, dan kunt u veilig aannemen, dat u zonder bezwaar uw gang kunt gaan.

Eindelijk vestigen wij nog de aandacht op de verordening van den Rijkscommissaris van 17 Augustus 1940 (no. 102). Daarbij wordt verboden het ten uitvoerleggen van plannen op elk gebied van het uitgeven of vervaardigen van, of den handel in drukwerken zonder goedkeuring van den Rijkscommissaris.

Wanneer het nu uw bedoeling was aanplakbiljetten te laten drukken en daarna deze te laten aanplakken, zou o.i. toestemming moeten worden gevraagd aan den Rijkscommissaris voor wat betreft het vervaardigen of in den handel brengen van die biljetten, indien deze werkzaamheden niet reeds vóór 17 Aug. j.l. werden verricht. Want in dat geval zou men kunnen spreken van het uitvoeren van plannen (Planungen) tot het vervaardigen of in den handel brengen van bedoelde drukwerken.

Het is echter uw voornemen slechts knipsels uit bladen aan te plakken. Dit is niet het uitvoeren van „plannen” als hier bedoeld. Want van uitgeven, vervaardigen of in den handel brengen van drukwerken is bij u geen sprake. En het drukken en verspreiden van bestaande bladen is niet het uitvoeren van „plannen”. De uitdrukking „plannen” duidt op iets nieuws. En onder de andere bijzondere, nieuwe vormen van verspreiding, welke het artikel als „Planungen” noemt, komt niet voor het aanslaan van couranten of gedeelten daarvan.

Daarom zijn we van meening dat de bestaande verordeningen, afgezien van eventueele gemeentelijke politievoorschriften en eventueele maatregelen van de procureurs-generaal inzake het aanslaan van drukwerken zich niet tegen de uitvoering van uw voornemen verzetten. N.

ONTVANGEN BOEKEN EN GESCHRIFTEN

Proeve eener critische beschouwing van de ontwikkeling der Humanistische Rechtsstaattheorieën, door Dr. J. P. A. MEKKES, Libertas-drukkerijen, Utrecht-Rotterdam, 1940.

De geweldige omvang van dit boek (752 bladzijden) en de enorm uitgebreide stof, welke in dit proefschrift is samengevat, doen meer denken aan een encyclopaedie dan aan een studie, waaraan een bepaalde gedachte ten grondslag ligt. Dat dit laatste echter metterdaad het geval is, laat de schrijver geen oogenblik in het onzekere. Reeds in de inleiding deelt hij mede, dat hij zich bij zijn onderzoek gesteld heeft op het standpunt van de Calvinistische wijsbegeerte, die aan de Vrije Universiteit is ontwikkeld door de hoogleraren DOOYEWEERD en VOLLENHOVEN en onder den naam Wijsbegeerte der Wetsidee is bekend geworden.

Door dit uitgangspunt te kiezen stelt de schrijver zich bloot aan het verwijt, dat hij niet met een onbevangen oog de stof, welke hij zich ten onderzoek koos, heeft doorvorsch. Doch tegenover dit risico staat tenminste het voordeel, dat het openlijk aanvaarden van dit uitgangspunt getuigt ten gunste van de eerlijkheid, waarmede de schrijver zijn werk is begonnen. En deze openhartigheid verheft het werk boven menig geschrift, waarin onder het voorgeven van „Voraussetzungslosigkeit” wel degelijk bepaalde vooropgezette en onbewezen denkbeelden als toetsingsmateriaal en grondslagen gekozen worden.

Overigens levert het resultaat van dit onderzoek, voorzoover wij hebben kunnen nagaan, niet den minsten grond op voor een verwijt, dat de schrijver zijn wensch naar een bepaalde, tevoren reeds vastgestelde conclusie voorrang heeft toegekend boven een streven naar wetenschappelijke objectiviteit.

De omvang dezer studie laat niet toe een uitvoerige bespreking van den rijken inhoud van dit boek te dezer plaatse. We volstaan daarom met een korte aanduiding van de strekking.

Het is de bedoeling van den schrijver om aan te toonen, dat alleen op den grondslag van de calvinistische opvatting omtrent recht en Staat te verwezenlijken is een rechtstaat, d. w. z. een staatsrechtelijke samenleving, waarin nevens een krachtig gezag voldoende waarborg aanwezig is voor een rechtmatige behartiging van de belangen en rechten van

individuen en maatschappelijke groepen. Daartoe begint hij met een uitvoerige schets van de calvinistische wijsbegeerte, terwijl hij in het slothoofdstuk naar deze schets teruggrijpt en het samengevat resultaat van zijn onderzoek aan de hoofdgedachte dezer wijsbegeerte toetst. Verband wordt daarbij met name gezocht met de opvatting van den calvinistischen staatsrechtsgeleerde ALTHUSIUS, van wien wordt getuigd, dat hij met zeldzaam scherp inzicht in zijn geschriften in het licht stelde, dat nimmer de gedachte mag post vatten, als zouden bepaalde maatschappelijke groepen als *zoodanig* d. i. naar haar internen eigenaard, in het staatsbestuur kunnen worden ingeschakeld. In de moderne gedifferentieerde samenleving — aldus betoogt de schrijver trouwens reeds eerder (blz. 572) — „is in waarheid iedere inschakeling van het maatschappelijk bedrijfs- of beroepsleven als *zoodanig* in de publiekrechtelijke staatstaak anders dan in den vorm van *adviseerende* instanties een principiële bedreiging van de souvereiniteit in eigen kring en daarmee van de grondslagen van den modernen staat”.

Het eigenlijk onderzoek betreft de rechtstaatstheorieën vanaf de klassieke oudheid tot den modernen tijd. Het eerste deel van dit onderzoek loopt tot renaissance en kerkhervorming. Het tweede deel is in hoofdzaak gewijd aan de z.g. klassieke periode der humanistische rechtstaatsgedachte (DE MONTESQUIEU, LOCKE, ROUSSEAU, KANT, FICHTE, VON HUMBOLT e. a.). Aan het slot van dit deel wordt als tegenhanger van de individualistische denkwijze der klassieke periode behandeld de z.g. transpersonalistische historische denkwijze, waarbij behandeld worden de leer van STAHL en de theorieën van de Duitse staatsrechtsgeleerden BAHR en VON GNEIST. Het laatste deel van het werk bespreekt de vervalperiode der humanistische rechtstaatsidee, de moderne democratie, het positivisme, met name dat van de z.g. school van KELSEN, en de z.g. organische staatsrechtstheorieën van KRAUSE en AHRENS.

Het boek van Mr. MEKKES geeft een samenvattend onderzoek van de rechtstaatstheorieën, dat in uitgestrektheid en vaak ook in diepgaandheid zijn weerga nauwelijks vindt. En het biedt, inzonderheid aan calvinistische juristen en staatslieden, een rijke bron voor oriëntering en voor verdere studie.

N.

Bescherming van het Parlement. Maatregelen tegen de orde verstorende en revolutionaire afgevaardigden, door Mr. Dr. Is. COOPMAN, uitgave H. J. Paris, Amsterdam, 1939.

De oorlogsomstandigheden hebben de aankondiging van dit boek vertraagd. En ze hebben ook aan het onderwerp van dit geschrift zijn actualiteit ontnomen. Wie bekommert zich thans nog over bescherming van het parlement tegen revolutionaire elementen?

Toch is het nog zoo betrekkelijk kort geleden, dat dit onderwerp een klemmende actualiteit had. Het parlement móest zich verdedigen. Doch het weigerde zelfs een zwak verweer, bestaande in het scheppen van een grondwettelijke mogelijkheid tot vervallenverklaring van revolutionaire kamerleden. Het betreffende voorstel werd tijdens de grondwetsherziening van 1938 verworpen.

De schrijver van deze dissertatie toont zich een voorstander van een parlementairen regeeringsvorm. Niettemin is zijn geschrift een aanklacht tegen dien regeeringsvorm insoover de kracht ontbroken heeft om revolutionaire elementen de deur te wijzen. Of is het geen aanklacht, dat personen, zich noemende volksvertegenwoordigers, deel van onze Tweede Kamer zijn blijven uitmaken, hoewel zij zich bij herhaling in dier voege hadden uitgelaten: „Wij streven naar het onbetrouwbaar maken van het leger voor de bourgeoisie” (zitting 1930—31 pag. 156)?

Billijkheidshalve moet echter worden erkend, dat de Kamers niet in gebreke gebleven zijn bij reglement van orde verschillende voorschriften ter bestrijding van revolutionaire extremisten vast te stellen. En zelfs werd in 1938 bij aanvulling van art. 92 der Grondwet erkend de bevoegdheid der Kamers om bepaalde leden krachtens haar reglement tijdelijk uit te sluiten.

Dr. C. verklaart zich een voorstander van een grondwettelijke mogelijkheid van vervallenverklaring van leden der Staten-Generaal. Anders dan destijds het grondwetsvoorstel, hetwelk na aanneming van een amendement der Kamer, een *college ad hoc* wilde inschakelen, wil de schrijver de uitspraak inzake het vervallenverklaren opdragen aan den Hoogen Raad, terwijl de aanklacht van het vertegenwoordigend lichaam moet uitgaan.

Behalve een overzicht van de grondwetsherziening van 1938 en van de geschiedenis van het reglement van orde geeft de schrijver interessante bijzonderheden ter zake uit de wetgeving en praktijk van Engeland, Vereen. Staten Amerika, Frankrijk, België, Duitschland, Tjecho-Slowakije en Japan.

Dit boek is thans niet actueel. Doch het zal vermoedelijk wel de aandacht gaan trekken, indien een herstel van ons land de staatsrechtelijke vragen aan de orde zal brengen. Want dan zal het niet slechts gaan over nadere regeling van het zelfstandig recht der Overheid, speciaal wat aangaat het uitvaardigen van algemeene maatregelen van bestuur, over wijziging van het kiesrecht in het belang van een gezonde ontwikkeling van den volksinvloed, herziening van het begrootingsrecht, uitbreiding van de adviseerende en regelende bevoegdheid van bedrijfsorganen, beperking van drukpersexcessen e.d., maar ook over beteugeling van revolutionaire elementen in vertegenwoordigende en bestuursorganen, die hun wettelijke bevoegdheid niet vóór maar tegen de Overheid en het algemeen belang gebruiken.